

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 1

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย พุททวงศ์

เล่มที่ ๕ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

รัตนจังกมนกัณฑ์

ทรงเนรมิตรัตนจงกรม

[๑] ท้าวสหัมบดีพรหม เจ้าโลก ประคองอัญชลี
ทูลขอพรอันยอดเยี่ยมว่า หมุ่สัตว์ในโลกนี้มีกิเลสจุก
ฐูลีในดวงตาน้อย ยังมีอยู่ ขอทรงเอ็นดูแสดงธรรม
โปรดหมู่สัตว์นี้ด้วยเถิด.

[พระผู้มีพระภาคเจ้า เจ้าโลก ผู้สูงสุดในรชน
อันหมู่พรหมผู้ประคองอัญชลีทูลขอว่า หมุ่ปราชญ์ใน
โลกนี้ ที่มีกิเลสจุกฐูลีในดวงตาน้อยยังมีอยู่ ขอทรง
เอ็นดูแสดงธรรมโปรดหมู่สัตว์นี้ด้วยเถิด ข้าแต่พระ
ผู้นำ ขอพระสุตโปรดแสดงธรรม โปรดแสดง
อมตบท โปรดแสดงธรรมเพื่ออนุเคราะห์โลกทั้งหลาย]

พระตถาคต ผู้มีวิชาและจรณะพร้อมแล้ว

ผู้คงที่ ผู้ทรงความรู้โรจน์ ทรงพระวรกายสุดท้าย
ไม่มีผู้เปรียบ ทรงเกิดพระกรุณาในสัตว์ทั้งปวง.

[พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระศาสดาทรงสดับคำ
ของพรหมนั้นแล้ว จึงได้มีพระพุทธานุญาตว่า]

ดูก่อนพรหม เราเปิดประตูแห่งอมตนครสำหรับ
ท่านแล้ว ขอสัตว์ที่มีโสตจงปล่อยศรัทธาออกมาเถิด
แต่ก่อนเราเข้าใจว่าจะลำบากเปล่า จึงไม่กล่าวธรรม
อันประณีตที่คล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์.

[สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจอมมุนี ผู้ทรง
อนุเคราะห์ไว้ในยสัตว์ทั้งหลาย ทรงออกจากคัน
อชปาลนิโครธ เสด็จพุทธานุชาตินโดยลำดับ ก็ถึงกรุง
พาราณสี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเหนือ
พุทธอาสน์อันประเสริฐนั้น ทรงประกาศพระธรรม-
จักรคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคอันอุดม แก่ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์. พระผู้มีพระภาคเจ้าประกาศพระธรรม-
จักรนั้นแล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ คือ โกณฑัญญะ
ภัททิยะ วัปปะ มหานามะ และอัสสชิ ทั้งหมดท้าวดา
พรหม ๑๘ โภคิ ในครั้งนั้น ก็ตรัสรู้ธรรมในการ
ประชุมครั้งแรก. ภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งหมด อันพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงแนะนำโดยธรรมปริยาย
อันตามลำดับ พร้อมทั้งท้าวดาพรหม ๑๘ โภคิ ใน

ครั้งนั้น โสดาปัตติผล ได้มีในการประชุมครั้งแรก
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพุทธดำเนินถึงกรุงราชคฤห์.
พระจอมมุนีประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร. พระเจ้า
พิมพิสารทรงสดับข่าว ก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ท้าวเธอมีบริวารมากถึง ๑๑ นหุต ทรงบูชาพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ด้วยเทียน รูป ของหอมและดอกไม้เป็นต้น.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอนุบุพเพิกถาประกอบด้วย
กามาทินพในสมาคมนั้นนั้นแล จบเทศนาในครั้งนั้น
สัตว์ ๘๔,๐๐๐ มีพระราชาเป็นประธาน ก็ตรัสรู้ธรรม.

พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธรบิดา ทรงสดับข่าว ก็
ทรงส่งทูต ๕ คน พร้อมด้วยบริวาร ๕,๐๐๐ คน. ทูตทั้ง ๕
คน พร้อมด้วยบริวาร ๕,๐๐๐ คน ก็บรรลุพระอรหัต
ทูตขอบวชกะพระมุนี. ในที่สุด กาฬทายีอำมาตย์
ก็ถือเพศภิกษุ พร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ คน ท่านจึงทูล
อาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระจอมศากยมุนี ทรงรับอาราธนาแล้ว เสด็จ
เดินทางใหญ่ เสด็จพุทธดำเนินมาโดยลำดับพร้อมด้วย
ภิกษุ ๒๐,๐๐๐ รูป ก็ถึงกรุงกบิลพัสดุ์. พระองค์ทรง
ทำปาฏิหาริย์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี. พระผู้มีพระภาค
เจ้า จอมศากยมุนี ประทับนั่งแสดงธรรมคือมหาเวส-
สันดรชาดกโปรดพระพุทธรบิดา ท่ามกลางบัลลังก์นั้น.
สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ก็ได้ตรัสรู้ธรรม]

พระประยูรญาติเหล่านี้ พร้อมทั้งเทวดา และ
มนุษย์ไม่รู้ตัวว่า พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดในนรชนนี้เป็น
เช่นไร กำลังฤทธิ์และกำลังปัญญาเป็นเช่นไร กำลัง
ของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก เป็น
เช่นไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระดำริว่า

พระประยูรญาติเหล่านี้ พร้อมทั้งเทวดา และ
มนุษย์ไม่รู้ตัวดีกว่า พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดในนรชนนี้
เป็นเช่นนี้ กำลังฤทธิ์และกำลังปัญญาเป็นเช่นนี้ กำลัง
ของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก เป็น
เช่นนี้.

เอาเถิด จ้ะเราจักแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า
อันยอดเยี่ยม จักเนรมิตที่จงกรม ประดับด้วยรัตนะ
ในนภากาศ.

เทวดาภาคพื้นดิน เทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้น
ดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิม-
มิตวสวัตดี ทั้งเทวดาเนื่องในหมู่พรหม ก็รำเรียงพากัน
ทำเสียงกึกก้องอย่างเต็มที่.

แผ่นดินมนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลกก็สว่างจ้า
โลกันตริกนรกอันหนาก็ปิดกั้นไว้ไม่ได้ ความมืดมิด
ก็ได้ถูกขจัดออกไป. เทวดาและมนุษย์ทั้งสัตว์นรก
ต่างก็เห็นปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์ ถึงปีติปราโมชอย่าง
ยิ่ง.

แสงสว่างอันโอฬารไพบูรณ์ได้เกิดในโลกนี้พร้อม

ทั้งเทวดา คนธรรพ์ มนุษย์ รากษส และในโลกอื่น
ทั้งสอง ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ ทั้งเบื้องขวางกว้าง
ออกไป.

พระศาสดา ผู้สูงสุดในสัตว์ ผู้ยอดเยี่ยม ผู้นำ
พิเศษ ได้เป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ผู้มี
อานุภาพมาก มีบุญลักษณะนบร้อย ทรงแสดงปาฏิ-
หารีย์อันน่าอัศจรรย์.

ในสมาคมนั้น พระชินพุทธเจ้าผู้พระศาสดา
เหาะขึ้นไปในพื้นนภากาศ ทรงเนรมิตสิเนรุบรรพต
อันน่ารื่นรมย์เป็นที่จงกรม.

เทวดาในหมื่นโลกธาตุ ก็นอบน้อมพระตถาคต
ในสำนักพระชินเจ้า พวกกันทำพุทธบูชา]

พระองค์ผู้มีพระจักขุ สูงสุดในนรชนผู้นำโลก
อันเทวดาผู้ประเสริฐทูลวอนแล้ว ทรงพิจารณาเห็น
ประโยชน์ในครั้งนั้น จึงทรงเนรมิตที่จงกรม อันประ-
ดับด้วยรัตนะทั้งหมดสำเร็จลงด้วยดี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำโลก เป็นผู้ชำนาญใน
ปาฏิหารีย์ ๓ คืออิทธิปาฏิหารีย์ อาเทศนาปาฏิหารีย์และ
อนุศาสนีปาฏิหารีย์ จึงทรงเนรมิตที่จงกรม อันประ-
ดับด้วยรัตนะทั้งหมดสำเร็จลงด้วยดี.

ทรงแสดงยอดลิเนรบรรพตในหมื่นโลกธาตุ เป็น
ประหนึ่งเสาซึ่งตั้งอยู่เรียงกันเป็นรัตนจงกรม ที่จงกรม
สำเร็จด้วยรัตนะ.

พระชินเจ้าทรงเนรมิต ที่จงกรมเหลื่อมล้ำหมื่น
โลกธาตุ ที่สองข้างพื้นที่เป็นทองทั้งหมด ณ รัตน-
จงกรมทรงเนรมิตไพโรที่ทองล้วน ปูด้วยแผ่นกระดาน
ทอง เวียนไปตามจันทันคู่ทั้งสองข้าง.

รัตนจงกรมที่ทรงเนรมิต เคลื่อนกลาดด้วยทราย
แก้วมณี ทรายแก้วมุกดา ส่องแสงสว่างไปทุกทิศ
เหมือนดวงอาทิตย์ขึ้น.

ณ ที่จงกรมนั้น พระชินสัมพุทธเจ้าจอมปราษฎ์
ผู้มีมหาปุริสลักษณะ ๓๒ รุ่งโรจน์อยู่ เสด็จจงกรม
เหนือที่จงกรม เทวดาทั้งหมดมาประชุมกัน โปรย
ดอกมณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตร อันเป็นทิพย์
ลง ณ ที่จงกรม.

หมู่เทพหมื่นโลกธาตุมาประชุมกัน เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ยินดีร่าเริงบันเทิงใจ หมอบ
ลงนมัสการ.

เทวดาชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต เทพชั้น
นิมมานรดี เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เห็นพระผู้นำโลก
ก็พากันดีใจ มีจิตเบิกบาน.

นาค สุบรรณ หรือแม่ กิณนร พร้อมทั้งเทวดา
คณธรรพ์ มนุษย์ และ รากษส พากันชมพระองค์
เหมือนชมดวงจันทร์ที่ขึ้นโคจรในท้องนภาภาศ.

พรหมชั้นอภัสสระ ชั้นสุภกิณหะ ชั้นเวหัพพะละ
และชั้นอนิภุสสะ พากันทรงผ้าขาวสะอาด ยืนประคอง
อัญชลีไปรดดอกมณฑาทิพ ๕ สี ผสมจตุรนต์นัยโบก
ผ้า ณ พื้นอัมพรในครั้งนั้น โดยเปล่งอุทานว่า โอ !
พระชินเจ้าผู้อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์แก่อุฎลแกโลก.

พระองค์เป็นพระศาสดา เป็นยอด เป็นธง
เป็นหลัก เป็นที่พัก ที่พึ่งพาอาศัย เป็นประทีป ของ
สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า.

เทวดาผู้มีมหิทธานุภาพในหมื่นโลกธาตุ ต่างยินดี
ร่าเริง บันเทิงใจ พากันห้อมล้อมนมัสการ.

เทพบุตร เทพธิดา เลื่อมใส มีใจยินดีแล้วก็พา
กันบูชาพระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

หมู่เทพเห็นพระองค์ก็เลื่อมใส มีใจยินดีพากัน
บูชาพระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

โอ ๑ ความอัศจรรย์ในโลก ไม่เคยมี นำขนลุก
ขนชัน ความอัศจรรย์นำขนลุกขนชันเช่นนี้ เราไม่
เคยเห็น.

เทวดาเหล่านั้น นั่งอยู่ในภพของตนๆ เห็น
อัศจรรย์ในท้องฟ้า ก็พากันยินดี ร่าเริงใหญ่.

เทวดาที่อยู่ในอากาศ อยู่ที่ภาคพื้นดิน อาศัย
อยู่ที่หิ้งและดาวประกายพดกษ์ ก็ยินดีรำเรียงบันเทิง
ใจ พวกกันประคองอัญชลินมัสการ.

เหล่านั้น ที่อายุยืน มีบุญ มีฤทธิ์มาก ก็พากัน
บันเทิงใจนมัสการ บูชาพระผู้สูงสุดในนรชน.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในท้องฟ้า สังกัดทั้ง
หลาย ก็พากันบรรเลง กลองหุ้มหนังทั้งหลาย ก็พา
กันประโคม ในอัมพรนภากาศ.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในท้องฟ้า สังข์ บัณ-
ฑาะว์ และมโหระทึกทั้งหลาย ก็พากันบรรเลงใน
กลางหาวเปล่งอุทานว่า วันนี้ อากาศขนลุกขนชันที่ไม่
เคยมีก็เกิดขึ้นแล้วหนอ เราจะได้สำเร็จประโยชน์แน่
แล้ว เราได้ขะณะกันแล้ว.

เพราะได้ยิน พุทฺโธ เทพเหล่านั้นก็เกิดปีติขึ้นใน
ทันที ต่างพากันยืนประคองอัญชลิ กล่าวว่ พุทฺโธ
พุทฺโธ.

หมู่เทพต่างๆ ในท้องฟ้า ก็พากันประคองอัญชลิ
เปล่งเสียง หี หี เสียงสาธุ เสียงโห่เอิกอิ่ง ลิงโลดใจ.

ขับกล่อม ประสานเสียง บรรเลง ปรบมือและ
ฟ้อนรำ พลายโปรยดอภิมณฑารพ ๕ สี ผสมด้วยจุม
จันทร์ เปล่งวาจาว่า

ข้าแต่พระมหาวิระ ด้วยประการใดเล่า ลักษณะ
จักรที่พระยุกลบาทของพระองค์ ประดับด้วยขงชัย
วชิระ ธงประภากร เครื่องแต่งพระองค์และขอช้าง
พระองค์ก็ไม่มีผู้เสมือนในพระรูปกาย ในศีล สมาธิ
ปัญญาและวิมุตติ ทรงเสมอกับพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้
เสมอ ในการประกาศพระธรรมจักร.

กำลังพระยาช้าง ๑๐ ตระกูล เป็นกำลังปกติใน
พระกายของพระองค์ พระองค์ไม่มีผู้เสมอ ด้วยกำลัง
พระวรฤทธิ์ ในการประกาศพระธรรมจักร.

ท่านทั้งหลาย จงนมัสการพระเจ้าผู้เข้าถึงพระคุณ
ทุกอย่าง ผู้รักพร้อมด้วยองค์คุณครบถ้วน ผู้เป็น
พระมหามุนี มีพระกรุณาเป็นนาละของโลก.

พระองค์ควรซึ่งการ การชม การไหว้ การ
สรรเสริญ การนอบน้อม และการบูชาทุกอย่าง.

ข้าแต่พระมหาวิระ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง อัน
เขาควรไหว้ในโลก คนเหล่าใดควรการไหว้ พระองค์
ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด แห่งคนเหล่านั้นทั้งหมด ผู้
เสมือนพระองค์ ไม่มี.

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน
สมาธิและฌาน ยืนอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ก็เห็นพระผู้นำ
โลก.

เห็นพระนราสภ เหมือนต้นพญาสาปฤกษ์
ที่ออกดอกบานสะพรั่ง เหมือนดวงจันทร์ในท้องฟ้า
เหมือนดวงอาทิตย์ เวลาเที่ยงวัน.

เห็นพระผู้นำโลก เรื่องรองด้วยพระรัศมีวา
หนึ่ง เหมือนต้นประทีปที่ลูกโพลงอยู่ เหมือนดวง
อาทิตย์แสงอ่อนๆ ที่อุทัยขึ้น.

จึงเรียกประชุมภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เสร็จกิจแล้ว ผู้
คงที่ เป็นพระชีณาสพไรร่มลทินทันที กล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ชื่อ
โลกปสาทนะ ทำโลกให้เลื่อมใส. แม้พวกเราก็จักไป
ถวายบังคม พระชินเจ้าในที่นั้น.

มาเถิด เราทั้งหมดจักไปทูลถามพระชินเจ้า เรา
พบพระผู้นำโลกแล้ว จักบรรเทาความสงสัย.

ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้มีปัญญา รักษาตน สำรวม
อินทรีย์ รับคำว่า สาธุ แล้วก็ถือบาตรจีวรรีบเข้าไป
หาพระเถระ.

พระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก กับพระชีณาสพ
ทั้งหลาย ผู้ไรร่มลทิน ผู้ฝึกแล้ว เพราะการฝึกสูงสุด
เข้าไปเฝ้าด้วยฤทธิ.

พระสารีบุตร เจ้าคณะใหญ่ อันภิกษุเหล่านั้น
แวดล้อมแล้ว ลีลางาม เข้าไปเฝ้าด้วยฤทธิ ฦ ท้อง
นภาภาค เหมือนเทวดา.

ภิกษุเหล่านั้น มีมรรยาทงาม ไม้ไผ่ ไม้จาม มี
ความเคารพ มีความยำเกรง เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
ครั้นเฝ้าแล้ว ก็ดูพระสยมภูผู้นำโลก เหมือนดวง
อาทิตย์อุทัยในนภากาศ เหมือนดวงจันทร์ในท้องฟ้า
เห็นพระผู้นำโลก เหมือนต้นประทีปที่ลือไกล เหมือน
สายฟ้าแลบในท้องฟ้า เหมือนดวงอาทิตย์เวลาเที่ยงวัน.

ภิกษุหมดทั้ง ๕๐๐ รูป เห็นพระผู้นำโลก ผ่อง
ใสเหมือนห้วงน้ำ เหมือนดอกปทุมที่บ้านงาม ต่างยินดี
ร่าเริงบันเทิงใจ พวกกันประคองอัญชลีหมอบนมัสการ
ณ ลักษณะจักรของพระศาสดา.

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้เสมือนแผ่นดิน
ดอกหงอนไก่ ผู้ฉลาดในสมาธิและฌาน ถวายบังคม
พระผู้นำโลก.

ท่านพระโมคคัลลานะ ผู้มีฤทธิ์มาก ไม่มีเสมอ
ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ผู้เสมือนแผ่นดินดอกบัวขาว
เหมือนเมฆฤดูฝนที่ค้ำราม

แม้ท่านพระมหากัสสปเถระ ที่พระศาสดาทรง
ยกย่อง ชมเชยสถาปนาว่า เป็นเอตทัคคะ ทางชุดงค์
คุณ ก็เหมือนกับทองผุดขึ้น.

ท่านพระอนุรุทธะ เจ้าคณะใหญ่ เป็นผู้เลิศกว่า
ภิกษุผู้มีทิพยจักขุ พระญาติผู้ประเสริฐ ของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ก็ยืนอยู่ไม่ไกล.

ท่านพระอุบาลี อันพระศาสดาทรงยกย่องสถาปนาเป็นเอตทัคคะในวินัย ผู้ฉลาดในอาบัติ อนาบัติ อาบัตินี้ยังแก้ไขได้.

ท่านผู้แสวงหาคุณ ปรากฏชื่อว่า ปุณณะ บุตรพราหมณ์ชื่อมณฑานี ผู้แทงตลอดอรรถะอันสุขุมลุ่มลึก ผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึก พร้อมคณะ.

พระมหาวิระมุนี ผู้ฉลาดในข้ออุปมา ผู้ตัดความสงสัยได้ ทรงทราบจิตใจของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสคุณของพระองค์ว่า

อสงไขย ที่มีเบื้องปลายอันใคร ๆ ตามไปไม่รู้ มี ๔ คือ หมู่สัตว์ ๑ อากาศ ๑ จักรวาลที่ไม่มีที่สุด ๑ พระพุทธญาณ ที่ประมาณมิได้ อสงไขยเหล่านั้น ใคร ๆ ก็ไม่อาจรู้ได้.

การทำฤทธิ์ต่างๆ ของเราจะอัศจรรย์อะไรในโลก ความอัศจรรย์อื่นๆ ที่ไม่เคยมี น่าขนลุกขนชัน ยังมีมาก.

กาลใด เรามีชื่อว่า ท้าวสันตุสิต ในหมู่เทพชั้นดุสิต กาลนั้น เทวดาหมื่นโลกธาตุ ประชุมกัน ประคองอัญชลีอ่อนหวานเราว่า ข้าแต่พระมหาวิระ นี้เป็นกาลสมควรสำหรับพระองค์ ที่จะเสด็จไปอุบัติในพระครรภ์ของพระมารดา เมื่อจะยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามโสมงสาร ขอโปรดจงตรัสรู้อมตบทเกิด.

กาลใด เราจุติจากหมู่เทพชั้นดุสิต ก้าวลงในพระครรภ์ กาลนั้น พระชนนีในหมื่นโลกธาตุก็ไหว.

กาลใด เรามีสัมปชัญญะ ออกจากพระครรรภ์
ของพระมารดา กาลนั้น เทวดาทั้งหลายก็ให้สาธุการ
หมั่นโลกชาติกัโหว.

ไม่มีผู้เสมอเรา ในการลงสู่พระครรรภ์ ในการ
ออกจากพระครรรภ์ เราเป็นผู้ประเสริฐสุด ในการตรัส
รู้ ในการประกาศพระธรรมจักร.

โอ ! ความที่พระพุทเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีพระ-
คุณมาก นำอศจรรยในโลก หมั่นโลกชาติกัโหว ๖ ครั้ง
แสงสว่างใหญ่ก็เกิด นำอศจรรย นำชนลูกชนชั้น.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเจริญที่สุด
ในโลก ประเสริฐที่สุดในนรชน พระชินเจ้า เมื่อทรง
แสดงโลกพร้อมทั้งเทวโลก เสด็จจงกรมด้วยพระ-
วรฤทธิ.

พระผู้นำโลก เสด็จจงกรมพลางตรัสธรรมกถา
ไปพลาง จะไม่เสด็จกลับในระหว่างเหมือนที่จงกรม
ระยะ ๔ สอก.

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน
สมาธิและฌาน ผู้บรรลุตสาวกบารมี ด้วยปัญญา จึงทูล
ถามพระผู้นำโลกว่า

ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้สูงสุดในนรชน อภินิหาร
ของพระองค์เป็นเช่นไร ข้าแต่พระผู้แก่วักล้า พระ-
โพธิญาณอันสูงสุด พระองค์ทรงปรารถนา ในกาลไร.

ท่าน สีล เนกขัมมะ ปัญญาและวิริยะเป็นเช่นไร
ขันติ สัจจะ อธิฏฐานะ เมตตาและอุเบกขาเป็นเช่นไร.

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้นำโลก บารมี ๑๐ เป็น
เช่นไร อุปบารมีเป็นอย่างไร ปรมัตตบารมี เป็น
อย่างไร.

[อธิษฐานอย่างไร ความเป็นใหญ่เป็นเช่นไร
บารมีเป็นเช่นไร พระจอมปราชญ์ในโลก เป็นอย่างไร.

เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาเป็นอย่างไร
พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธธรรมทั้งหลาย บริบูรณ์สิ้น
เชิง อย่างไร]

พระองค์ผู้มีพระสุรเสียงไพเราะ ดังกการะเวก
ทรงดับความร้อนใจ ปลอดประโลมโลกพร้อมทั้งเทว-
โลก อันข้าพระองค์ทูลถามแล้ว โปรดทรงพยากรณ์
ด้วยเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศธรรมกถา
พุทธจริตของอดีตชินพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่มาถึงโดย
สืบ ๆ กันมาของพระพุทธรเจ้า เป็นพุทธวงศ์ที่เป็น
ประโยชน์แก่อุฎลแกโลก ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ด้วยพระพุทเพนิวาसानุสสติญาณ .

ท่านทั้งหลาย จงฟังพุทธวงศ์ ที่ให้เกิดปีติปรา-
โมช บรรเทาความโศกศัลย์ ให้ได้สมบัติทั้งปวงของ
เรา ใสใจไว้.

ท่านทั้งหลาย จงปฏิบัติดำเนินมรรคเป็นเครื่อง
บำบัดความเมา บรรเทาความโศกเปลื้องโอมสงสาร
โดยเคารพเถิด.

จบรัตนจังกมนกัณฑ์

มรุตตวิลาสินี

อรรถกถาขุททกนิกาย พุทธวงศ์

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

กถาปรารภคัมภีร์

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธรเจ้า ผู้มีพระญาณ
อันหาที่สุดมิได้ มีพระกรุณาเป็นที่อาศัย ทรงทำลาย
มลทิน มีพระหฤทัยมั่นคง อำนาจประโยชน์เกื้อกูล.

ขอนอบน้อมพระธรรมอันประเสริฐ เครื่องป้องกัน
กัณภพ.

ขอนอบน้อมพระสงฆ์ ผู้ปราศจากมลทินและ
เป็นบ่อเกิดคุณความดี.

ท่านพระสารีบุตรผู้เป็นธรรมเสนาบดี แม่ทัพ
ธรรม ผู้เป็นเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าเหล่าพุทธสาวก
ทางปัญญา ได้ทูลถามพระศาสดาผู้เป็นพระธรรมราชา
จอมทัพรธรรมผู้ทรงถึงฝั่ง ที่หาขอบเขตมิได้ ผู้ไร้มลทิน
ถึงพุทธวงศ์ใด ท่ามกลางหมู่พระประยูรญาติ. พุทธ-
วงศ์ใด อันพระตถาคต วงศ์ผู้ตรัสรู้ดี วงศ์พระผู้บริ-
สุทธิดี ผู้มีสมาธิเป็นธรรมเครื่องอยู่ ผู้เป็นนายกพิเศษ
ทรงเปิดโอกาสประกาศไว้แล้ว ณ ท่ามกลางหมู่พระ
ประยูรญาตินี้.

เหล่าโอรสพระสุต ไม่ทำลำดับบาลี และอรรถ
แห่งบาลีให้เสื่อมเสีย ช่วยกันรวบรวมตามที่ศึกษาดับ
ฟังสืบต่อเรื่องกันมา จนตราบเท่าปัจจุบันนี้.

เพราะเหตุที่การพรรณนาพุทธวงศ์นั้นนั้นแล อัน
ไม่ขาดสายแห่งพระสัมพุทธะผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นเรื่อง
ไม่ตาย ฟังกันได้ให้เกิดความเลื่อมใสและปัญญา แก่
ชนทั้งหลายทุกเมื่อ เป็นไปตามลำดับ. ฉะนั้น ข้าพเจ้า
อันท่านพุทธลีหะ ผู้ยินดีในพระสัทธรรมโดยเคารพ
อันคุณมีศีลเป็นต้นบันดาลใจ อ่อนวอนแล้วจึงจักเริ่ม
พรรณนาพุทธวงศ์นั้น เพื่อกำจัดความชั่วร้าย ของชน
ทั้งหลายทุกเมื่อ เพื่อความตั้งมั่น แห่งพระพุทธศาสนา
เพื่อความเกิดและเจริญแห่งบุญ แม้ของข้าพเจ้าเอง
และเพื่อยังมหาชนให้เลื่อมใส.

ก็การพรรณนาพุทธวงศ์โดยสังเขปนี้ อาศัยทาง
บาลีที่มาจากสำนักมหาวีหาร ละโทษคือการปะปนกัน
เสีย จักเป็นสาระ. แต่เพราะเหตุที่ในที่นี้ ไม่มีเรื่อง
ที่ควรฟัง ที่จะเป็นเครื่องยังผู้ยินดีในพระพุทธานุภาพให้
เลื่อมใส เป็นเครื่องลอบบาป ซึ่งเป็นมลทินใหญ่ นอก
จากเรื่องพุทธวงศ์ ฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงเป็น
ผู้ประกอบอยู่ในสมาธิโดยเคารพ ละความฟุ้งซ่าน ไม่มี
จิตเป็นอื่น จงตั้งโสตประสาทดังภาชนะทองรองรับ
ลำดับมธุรสของข้าพเจ้า ผู้กำลังกล่าวพรรณนา.

กถาพรรณนาพุททวงศ์ ควรที่จะมัจจะคนที่

ต้องตาย เป็นผู้รู้จะต้องละกิจอื่นเสียให้หมดแล้ว ฟัง

กัฏฐิ กล่าวกัฏฐิ ในที่นี้ได้ตลอดกาลเป็นนิจ โดยเคารพ

ด้วยว่ากถานี้ แต่งได้แสนยากแล.

ควรกำหนดพุททวงศ์ก่อน เพราะในคาถาปรารภนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า กถาพรรณนาพุททวงศ์ จักเป็นสาระดังนี้ ก็กำหนดในพุททวงศ์นั้นมีดังนี้ การกล่าวประเพณีอย่างพิศดาร โดยปริเฉทมีกัฏฐิเป็นต้น อันเกิดขึ้น แต่พระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ซึ่งเสด็จอุบัติใน ๔ อสงไขยกาลแสนกัป นับถอยหลังแต่กัฏฐิไป ฟังทราบ ว่า ชื่อว่า พุททวงศ์.

พุททวงศ์กำหนดด้วยปริเฉท

ก็พุททวงศ์นั้น ท่านกำหนดไว้เป็นปริเฉท ๒๒ ปริเฉท ที่มาตามบาลีเหล่านี้คือ

๑. กัฏฐิปริเฉท	ตอนว่าด้วย	กัฏฐิ
๒. นามปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระนาม
๓. โคตตปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระโคตร
๔. ชาติปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระชาติ
๕. นครปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระนคร
๖. ปิตุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระพุททบิดา
๗. มาตุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระพุททมารดา
๘. โภธิรุกขปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้
๙. รัมมจักกัฏฐิตนปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การประกาศพระธรรมจักร

๑๐. อภิสมยปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การตรัสรู้
๑๑. สวากสันนิบาตปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การประชุมพระสาวก
๑๒. อัคคสาวกปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระอัครสาวก
๑๓. อุปัฏฐากปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พุทธอุปัฏฐาก
๑๔. อัครสาวิกาปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พุทธอัครสาวิกา
๑๕. ปริวารภิกขุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ภิกขุบริวาร
๑๖. รั้งสีปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พุทธรั้งสี
๑๗. สรีรปริมาณปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ขนาดพระพุทธรูป
๑๘. โพรสิตตาคารปริเฉท	ตอนว่าด้วย	บารมีของพระโพรสิตต์
๑๙. พยากรณ์ปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การพยากรณ์
๒๐. โพรสิตตปณิธานปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การตั้งความปรารถนา

ของพระโพรสิตต์

๒๑. อายุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระชนมายุ
๒๒. ปรีนิพพานปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การเสด็จปรีนิพพาน.

ก็แม้ว่าวาระมากวาระที่ท่านมิได้ยกไว้โดยบาลี ก็พึงนำมาไว้ในกรณี
ด้วย. วาระนั้น เป็นอันท่านกำหนดไว้เป็นปริเฉท ๑๐ ปริเฉท คือ

๑. อคารวาสปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การอยู่ครองเรือน
๒. ปาสาทัตตยปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ปราสาท ๓ ถดู
๓. นาฏกิตถีปริเฉท	ตอนว่าด้วย	สตรีนักฟ้อน
๔. อัคคมเหสีปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระอัครมเหสี
๕. ปุตตปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระโอรส
๖. ยานปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระราชยาน

๗. อภินิขมณปริเฉท ตอนว่าด้วย อภินิษกรรมณ์
๘. ปธานปริเฉท ตอนว่าด้วย ทรงบำเพ็ญเพียร
๙. อุปัฏฐากปริเฉท ตอนว่าด้วย พุทธอุปัฏฐาก
๑๐. วิหารปริเฉท ตอนว่าด้วย พุทธวิหาร

แต่ครั้งแสดงวาระมากวาระ แม้นั้น ตามฐาน
แล้ว ก็จักกล่าวแต่โดยสังเขปในที่นั้น ๆ.

พุทธวงศ์นั้น ข้าพเจ้ากำหนดไว้ดังนี้ว่า

พุทธวงศ์นี้ใครแสดง แสดงที่ไหน แสดงเพื่อ
ประโยชน์แก่ใคร แสดงเพื่ออะไร แสดงเมื่อไร คำ
ของใคร ใครนำสืบมา.

ครั้งกล่าววิธีนี้โดยสังเขปหมดก่อนแล้วภายหลัง
จึงจักทำการพรรณนาความแห่งพุทธวงศ์.

ในกาลนั้น บทว่า เณาย์ เทลิต ได้แก่

ถามว่า พุทธวงศ์นี้ใครแสดง.

ตอบว่า พระตถาคต ผู้สำรวจด้วยพระญาณ อันไม่ติดขัด ในธรรม
ทั้งปวง ทรงทศพลญาณ ทรงแก้วักلاءในเวสารัชญาณ ๔ จอมทัพรธรรม
เจ้าของแห่งธรรม ผู้เป็นสัพพัญญู สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว.

ถามว่า ทรงแสดงที่ไหน.

ตอบว่า พระตถาคตเจ้า ซึ่งกำลังเสด็จจงกรม เหนือรัตนจงกรม
อันเป็นจุดที่ชุมนุมดวงตาของเทวดาและมนุษย์ งดงามน่าทอดทัศนายิ่งนัก ทรง
แสดง ณ นิโครธารามมหาวิหาร ใกล้กับวัดพัศคุ้มมหานคร.

ถามว่า และทรงแสดงเพื่อประโยชน์แก่ใคร.

ตอบว่า ทรงแสดงเพื่อประโยชน์แก่พระประยูรญาติ ๘๒,๐๐๐ และ
แก่เทวดาและมนุษย์หลายโกฏิ.

ถามว่า ทรงแสดงเพื่ออะไร.

ตอบว่า ทรงแสดงเพื่อช่วยสัตว์โลกให้ข้ามโอฆะทั้ง ๔.

ถามว่า ทรงแสดงเมื่อไร.

ตอบว่า ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับไม่ประจำอยู่ ๒๐
พรรษา ในปฐมโพธิกาล ที่ใด ๆ เป็นที่ผาสุก ก็เสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่นั้น ๆ
นั่นแหละ คือ

๑. พรรษาแรก ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะ ให้
เหล่าพรหม ๑๘ โกฏิดื่มน้ำอมฤต ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน กรุง
พาราณสี.

๒. พรรษาที่ ๒ ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน มหาวิหาร กรุง-
ราชคฤห์.

๓. พรรษาที่ ๓ ที่ ๔ ก็ประทับอยู่ พระเวฬุวันมหาวิหารนั้น
เหมือนกัน.

๔. พรรษาที่ ๕ ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาป่ามหาวันกรุงเวสาลี.

๕. พรรษาที่ ๖ ประทับอยู่ ณ มกุลบรรพต.

๖. พรรษาที่ ๗ ประทับอยู่ ณ ดาวดึงส์พิภพ.

๗. พรรษาที่ ๘ ประทับอยู่ ณ เกศกพาวัน สูงสูमारคิริ แคว้น
ภักคะ.

๘. พรรษาที่ ๕ ประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพี.
๙. พรรษาที่ ๑๐ ประทับอยู่ ณ ราวป่าปาลิเลชยกะ.
๑๐. พรรษาที่ ๑๑ ประทับอยู่ ณ บ้านพราหมณ์ ชื่อนาพา.
๑๑. พรรษาที่ ๑๒ ประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา.
๑๒. พรรษาที่ ๑๓ ประทับอยู่ ณ จาลิยบรรพต.
๑๓. พรรษาที่ ๑๔ ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร.
๑๔. พรรษาที่ ๑๕ ประทับอยู่ ณ กบิลพัสดุ์มหานคร.
๑๕. พรรษาที่ ๑๖ ทรงทรมาน อาพวกยักษ์ ให้สัตว์ ๘๔,๐๐๐ คีมี
น้ำอมฤต ประทับอยู่ ณ เมืองอาพี.
๑๖. พรรษาที่ ๑๗ ประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์.
๑๗. พรรษาที่ ๑๘ ประทับอยู่ ณ จาลิยบรรพต.
๑๘. พรรษาที่ ๑๙ ก็ประทับอยู่ ณ จาลิยบรรพตเหมือนกัน.
๑๙. พรรษาที่ ๒๐ ประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์นั่นเอง.

ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่ไม่ประจำ ๒๐ พรรษาในปฐมโพธิกาล ที่ใด ๆ เป็นที่ผาสุก ก็เสด็จ
ไปประทับอยู่ ณ ที่นั้น ๆ นั่นแล.

แต่นับตั้งแต่นั้นไป ก็ประทับอยู่เป็นประจำ ณ พระเชตวันมหาวิหาร
และบุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี.

ก็เมื่อใด พระศาสดาเป็นพระพุทธรเจ้า เสด็จจำพรรษาแรก ณ ป่า
อิสิปตนะ มิคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ออกพรรษา ปวารณาแล้ว เสด็จ

ไปยังตำบลอุรุเวลา จำพรรษาไตรมาส ณ ที่นั้น ทรงทราบฉกษัตริย์สามพี่น้อง ทำกิจจนงานหนึ่งพันรูปเป็นบริวาร แล้วเสด็จไปกรุงราชคฤห์กลางเดือน ศุภสมมาส ประทับอยู่ ณ ที่นั้นสองเดือน เมื่อนั้น เมื่อพระองค์เสด็จออกจาก กรุงพาราณสี ก็กินเวลาเข้าไปห้าเดือน. ล่วงฤดูหนาวไปสิ้นทั้งฤดู นับแต่วัน ที่ท่านพระอุทथิเถระมาถึง ก็ล่วงไป ๗-๘ วัน. ก็ท่านพระอุทथิเถระนั้น ใน รวากลางเดือนผกคุณ [เดือน ๘] ก็ดำริว่า ฤดูเหมันต์ล่วงไปทั้งฤดู ฤดูวสันต์ ก็มาถึงแล้ว เป็นสมัยควรที่พระตถาคตจะเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ได้ ท่านครั้นดำริ อย่างนี้แล้ว จึงกล่าวพรรณนาการเสด็จไปด้วยคาถา ๑๐ คาถา เพื่อประโยชน์ แก่องค์พระศาสดาจะเสด็จไปยังพระนครแห่งสกุล. ครั้งนั้น พระศาสดาทรง สดับคำของท่าน มีพระพุทธรูปประสงคฺจะทรงทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ จึงแวดล้อมด้วยพระจีณาสมหมดด้วยกันสองหมื่นรูป คือ ที่เป็นกุลบุตรชาว อังคะและมคธะหมื่นรูป ที่เป็นกุลบุตรชาวกรุงกบิลพัสดุ์หมื่นรูป นับจากกรุง- ราชคฤห์ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ระยะทาง ๖๐ โยชน์ สองเดือนจึงถึง ได้ทรงทำ ยมกปาฏิหาริย์ เพื่อให้พระญาติทั้งหลายถวายบังคม ณ กรุงกบิลพัสดุ์นั้น ครั้ง นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพุทธวงศ์นี้.

ถามว่า คำของใคร.

ตอบว่า พระคำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว ไม่ทั่วไป แก่พระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า.

ถามว่า ใครนำมาเล่า.

ตอบว่า อาจารย์นำสืบ ๆ กันมา จริงอยู่ พุทธวงศ์นี้อันพระเถระ ทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ คือ พระสารีบุตรเถระ พระภัททชิ พระติสสะ พระ

ลิกควะ พระโมคคัลลิตบุตร พระสุทัตตะ พระธัมมิกะ พระทาสกะ พระ-
โสณกะ พระเรวตะ นำสืบกันมาถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ แม้ต่อแต่นั้นไป ศิษยานุ-
ศิษย์ของพระเถระเหล่านั้นนั่นแหละ ก็ช่วยกันนำมา เหตุนี้ จึงควรทราบว่
อาจารย์นำสืบ ๆ กันมาทราบเท่าปัจจุบันนี้ อย่างนี้ก่อน.

กาลานี้

พุทธวงศ์นี้ใครแสดง แสดงที่ไหน แสดงเพื่อ
ประโยชน์แก่ใคร แสดงเพื่ออะไร แสดงเมื่อไร คำ
ของใคร และใครนำสืบกันมา.

เป็นอันมีความตามที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ด้วยกถามีประมาณเท่านี้.

นิทานกถา

พาหิรนิทาน

บัดนี้ จะพรรณาคความแห่งพุทธวงศ์นั้น ที่นำกันสืบมาอย่างนี้ ก็ เพราะเหตุที่การพรรณาคความนี้ จำต้องแสดงนิทาน ๓ เหล่านี้คือ ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน และสันติเกนิทาน แล้วพรรณาค จึงชื่อว่าเป็นอันพรรณาคด้วย ดี และชื่อว่า ผู้ที่ฟังนิทานนั้นรู้เรื่องได้ เพราะรู้มาตั้งแต่ต้นเหตุที่เกิด ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักแสดงนิทานเหล่านั้นแล้ว จึงจักพรรณาค.

ในนิทานนั้น ฟังทราบปริเฉทตอนของนิทานเหล่านั้น เริ่มตั้งแต่ต้น ก่อน การแสดงคความโดยสังเขป ในนิทานนั้นดังนี้ ตั้งแต่พระมหาสัถว์ บำเพ็ญบารมี แทบเบื่องบาคของพระทศพลพุทธเจ้าพระนามว่า ทีปังกร จน จุติจากอภคคภาพเป็นพระเวสสันดรแล้ว บังเกิดในภพคสุติ กถาคที่เป็นไปเพียง เท่านั้นชื่อว่า **ทูเรนิทาน**.

ตั้งแต่จุติจากภพคสุติ จนเกิดพระสัถว์พัญญุตญาคณ ทีโพธิมัญชคสถาน กถาคที่เป็นไปเพียงเท่านั้น ชื่อว่า **อวิทูเรนิทาน**.

ตั้งแต่ทรงบรรลुพระสัถว์พัญญุตญาคณ ณ มหาโพธิมัญชคสถาน จนถึง เตียงเป็นที่ปรินิพพาน ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ทีใด ๆ ที่ นั้น ๆ เช่นว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร อารามของท่านอนาคปิณคคฤหบดี กรุงสาคคี ว่าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาคสถาน กรุงราชคฤห์ และว่าประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลาค ปาค- มหาวัน กรุงเวสาคคีดังนี้ ฟังทราบว่า ชื่อว่า **สันติเกนิทาน**.

การพรรณาคพาหิรนิทาน นิทานนอก ๓ นิทาน คือทูเรนิทาน อวิทู- เรนิทานและสันติเกนิทาน โดยสังเขปนี้แล เป็นอันจบด้วยนิทานกถาคเพียงเท่านั้น.

จบพาหิรนิทาน

อัฏฐกันทรนิทาน

พรรณนารัตนจักรกมนกัณฑ์

ก็บัดนี้ จะพรรณนาความแห่งอัฏฐกันทรนิทาน ที่เป็นไปโดยนัยเป็น
ต้นว่า

ท้าวสหัมบดีพรหม เจ้าโลก ประคองอัญชลีทูล
ขอพรอันยอดเยี่ยมว่า สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสจตุลใน
ดวงตาน้อย มีอยู่ในโลกนี้ ขอพระองค์ทรงเอ็นดูหมุ่-
สัตว์นี้แสดงธรรมโปรดเถิด.

ในข้อนี้ ผู้ทักท้วงกล่าวว่า เหตุไรท่านไม่กล่าวนิทานโดยนัยเป็นต้นว่า
สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้น
สักกะ. ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงพุททวงศ์ดังนี้ แต่กล่าวนิทานโดยนัยเป็นต้นว่า ท้าว-
สหัมบดีพรหม เจ้าโลก ประคองอัญชลีทูลขอพรอันยอดเยี่ยม ดังนี้. ขอชี้แจง
ดังนี้ว่า ท่านกล่าวดังนั้น ก็เพื่อชี้ถึงการทูลขอให้ทรงแสดงธรรมของพรหม
อันเป็นเหตุแห่งการแสดงธรรมทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอชี้แจงปัญหา
นี้ที่ว่า

พระชินพุทธเจ้านี้ถูกพรหมอาราธนา เพื่อทรง
แสดงธรรมเมื่อไร ก็กาลานี้ ไครยกขึ้นกล่าว กล่าว
เมื่อไร และที่ไหน.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทธรเจ้า เข้าสัปดาห์ที่ ๘ พระศาสดา
ก็ถูกพรหมทูลอาราธนาอ้อนวอน เพื่อทรงแสดงธรรม.

ในเรื่องนั้น กล่าวความตามลำดับ ดังนี้.

ได้ยินว่า ในวันเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ พระมหานุรุททรงเห็น
นางรำ นักสนมนอนผ้าผ่อนเปิดน้าเกลียด ทรงสังเวชพระหฤทัยยิ่งนัก เรียก
นายฉันทะ ผู้ปิดกายด้วยผ้าส่วนหนึ่งตรัสว่า เจ้าจงนำผ้าฝีเท่าดี ชื่อ กัณฐกะ
ที่ข่มข่าศึกด้วยได้ ให้นำมา กัณฐกะมาแล้ว ทรงมีนายฉันทะเป็นสหาย เสด็จ
ขึ้นทรงม้า เมื่อเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ประตูพระนคร เปิดประตูพระนครแล้ว
ก็ออกจากพระนครไป ผ่าน ๗ ราชอาณาจักร โดยส่วนที่เหลือจากสมบัติที่
พระราชอาพระองค์นั้นทรงยินดีแล้ว ทรงเป็นสัตว์ที่ไม่ต่ำทราม ประทับยืน
ริมฝั่งแม่น้ำโณมา ตรัสกษณายฉันทะเท่านั้นว่า ฉันทะ เจ้าจงพาเครื่อง
อาภรณ์ที่ไม่ทั่วไปกับคนอื่น ๆ เหล่านี้ และกัณฐกะผ้าฝีเท่าดีของเรากลับไป
กรุงกบิลพัสดุ์นะ ทรงปล่อยนายฉันทะแล้ว ก็ทรงตัดมกุฎผ้าโพกพร้อมกับ
พระเกศา ด้วยดาบคือพระขรรค์อันคมกริบ เสมือนกลีบบัวขาบ แล้วเหวี่ยง
ไปในอากาศ ทรงถือบาตรจีวรที่เทวดาถวาย ทรงผนวชด้วยพระองค์เองเสด็จ
จาริกไปโดยลำดับ ทรงข้ามแม่น้ำคงคา ที่มีคลื่นหักโหมปั่นป่วนเพราะแรงลม
ได้ไม่ติดขัด เสด็จเข้าสู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ ที่มีราชนิเวศน์โศติช่วงด้วย
ข่ายรัศมีแห่งหมู่แก้วมณี ทรงไม่ติดขัดด้วยการเสด็จดำเนิน มีพระอินทร์
สงบ มีพระมนัสสงบ ทรงแลดูชั่วแอก ประหนึ่งทรงปลอบชนผู้มีวิญญูเพราะ
ความเมาในความเป็นใหญ่ แห่งกรุงราชคฤห์นั้น ประหนึ่งทรงทำให้เกิดความ
ละอาย แก่ชนผู้มีเพศอันฟุ้งเฟ้อแล้ว ประหนึ่งทรงผูกหัวใจของชนชาวกรุงไว้
ในพระองค์ ด้วยความรักในวัย ประหนึ่งทรงแย่งดวงตาของชนทุกคนด้วย
พระสิริรูป ที่ส่องประกายด้วยพระมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการ ประหนึ่ง

กองบุญ และประหนึ่งบรรพตที่เดินได้ด้วยพระบาทที่มีรูปงาม เสด็จเที่ยว
บิณฑบาตไปยังกรุงราชคฤห์ ทรงรับอาหารเพียงยังอัตภาพให้พอเป็นไปได้
เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ ประทับนั่ง ณ โอกาสสังคนารัณมรณอย่างยิ่ง เป็น
ภูมิภาคสะอาด พรั่งพร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ ช้างป้อนทวารบรรพต เสวยอาหาร
ที่คลุกกัน อันพระเจ้าพิมพิสารมหาราช แห่งอาณาจักรมคธ เสด็จไปหาพระ-
มหารุช ตรีศตามพระนามและพระโคตรแล้ว มีพระราชหฤทัยบังเหินกับ
พระองค์ ทรงเชื่อเชิญด้วยราชสมบัติว่า ขอทรงโปรดรับราชสมบัติส่วนหนึ่ง
ของหม่อมฉันเถิด ด้วยพระสุรเสียงไพเราะดังบันฑาะว์ตรีศตอบว่า อย่าเลย
พระมหาราชเจ้า หม่อมฉันไม่ประสงค์ด้วยราชสมบัติดอก หม่อมฉันละราช-
สมบัติมาประกอบความเพียร เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก แล้วจักเป็นพระ-
พุทธเจ้า ผู้มีกิเลสจุกหลังคาอันเปิดแล้วในโลก ดังนี้แล้วเสด็จออกไป อัน
พระเจ้าพิมพิสารพระองค์นั้นตรัสวอนว่า พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว
โปรดเสด็จมายังแคว้นของหม่อมฉันก่อนแคว้นอื่นทั้งหมด ทรงถวายปฏิญญา
คำรับรองแก่พระเจ้าพิมพิสารนั้นว่า สาธุ แล้วเสด็จเข้าไปหาอาหารคาวรสและ
อุทกคาวรส ไม่ทรงพบสาระแห่งกรรมเทศนาของคาวรสทั้งสองท่านนั้น ก็ทรง
หลีกออกจากที่นั้น แม้ทรงทำทุกกรกิจมาถึง ๖ ปี ณ ตำบลอรุเวลา ก็ไม่อาจ
บรรลุอมตธรรมได้ ทรงทำพระสรีระให้อิ่มหนาสำราญด้วยการเสวยพระกระยา-
หารอย่างหยาบ.

ครั้งนั้น หญิงรุ่นชื่อ สุชาดา ธิดาของกุกุมพีเสนานิกม ในตำบล
อรุเวลา เสนานิกม โตเป็นสาวแล้วทำความปรารถนา ณ ดันไทรต้นหนึ่งว่า
ถ้าดิฉันไปเรือนสกุลที่มีชาติสมกัน [มีสามี] ได้ลูกชายในท้องแรกก็จักทำ
พลีกรรมสังเวท. ความปรารถนาของนางสำเร็จแล้ว ในวันเพ็ญเดือน ๖ นาง

คำริว่า วันนี้จักทำพิธีกรรม พอเช้าตรู่จึงให้จัดข้าวปายาสที่ไม่แน่นแข็ง มีรสอร่อยอย่างยิ่ง. ในวันนั้นนั่นเอง แม่พระโพธิสัตว์ทรงทำเสร็จกิจแล้ว คอยเวลาภิกษาจาร เข้าตรู่ก็เสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ตรงนั้น. ครั้งนั้น ทาสีชื่อ ปุณณา แม่นมของนางสุชาดาเดินไปหมายจะทำความสะอาดที่โคนต้นไม้ ก็พบพระโพธิสัตว์ประทับนั่งสำรวจโสภาตูด้านทิศตะวันออกอยู่ ผู้มีพระสรีระงาม เสมือนยอดภูเขาทองซึ่งเรื่องรองด้วยแสงสนธยา ผู้เป็นดวงอาทิตย์แห่งมุนี ผู้เข้าไปสู่ต้นไม้อันประเสริฐ เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ผู้ทำการฝังตัวลงในกลุ่มมณี [กำจัดมณี] ผู้ทำความแยมผลิแห่งดงบัว ผู้สอดเข้าสู่หีบเมฆ. เพราะเห็นต้นไม้มีสีเหมือนสีทองหมดทั้งต้น โดยรัศมีที่แผ่ออกจากพระสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น นางปุณณาทาสีจึงคิดว่า วันนี้เทวดาของเราลงจากต้นไม้ คงอยากจะได้รับเครื่องพิธีกรรมด้วยมือตนเอง จึงมานั่งคอย. นางจึงรีบไปบอกความเรื่องนั้นแก่นางสุชาดา.

จากนั้น นางสุชาดาเกิดศรัทธาขึ้นมาเอง ก็แต่งตัวด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง บรรจุกาดทองมีค่านับแสนเต็มด้วยข้าวมธุปายาสมีรสอร่อยอย่างยิ่ง ปิดด้วยลาดทองอีกกาดหนึ่ง เทินศิระะ เดินมุ่งหน้าตรงต้นไม้. นางกำลังเดินไป เห็นพระโพธิสัตว์นั้นแต่ไกล ประทับนั่งงดงามเหมือนกองบุญ ทำต้นไม้ทั้งต้น มีสีเหมือนสีทองด้วยรัศมีแห่งพระสรีระ ประหนึ่งรุกขเทวดาก็เกิดปีติปราโมทย์ เดินน้อมตัวลงตั้งแต่ที่เห็นด้วยเข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดา ปลงลาดทองนั้นลงจากศิระะ ประคองวางไว้ในพระหัตถ์ของพระมหาสัตว์ แล้วไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์กล่าวว่า มโนรถ ความปรารถนาของดิฉันสำเร็จแล้ว ฉันทไค มโนรถแม่ของพระองค์ก็จงสำเร็จนั้นนั้นเถิด แล้วก็กลับไป.

ครั้งนั้น แม่พระโพธิสัตว์ก็ทรงถือลาดทอง เสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางลาดทองไว้ที่ริมฝั่งใกล้ทำน้ำเชื้อสุปปติภูริตะ สรงสนานแล้ว

เสด็จขึ้น ทรงทำเป็นก้อนได้ ๔๕ ก้อน เสวยข้าวยาสนั้นแล้วทรงลอยถาด
ทองนั้นลงไป พร้อมทรงอธิษฐานว่า ถ้าวันนี้เรายังเป็นพระพุทธเจ้าไซ้รี ขอ
ถาดทองนี้ จงลอยทวนน้ำ ถาดนั้นก็ลอยทวนน้ำ เข้าไปยังภพของพระยานาค
ชื่อว่า กภาพนาคราช ยกถาดของพระพุทธเจ้าสามพระองค์ขึ้นแล้วตั้งอยู่ข้าง
ใต้ถาดเหล่านั้น.

พระมหาสัตว์ประทับพักกลางวัน ณ ราวป่า นั้นนั่นแล เวลาเย็น ทรง
รับหญ้า ๘ กำ ที่คนหาหญ้าชื่อ โสติยยะ ทราบอาการของพระมหาบุรุษ
ถวายแล้ว เสด็จขึ้นสู่โพธิมณฑลสถาน ประทับยืน ณ ทิศทักษิณ. ประเทศนั้น
ก็ไหวเหมือนหยาดน้ำบนใบบัว. พระมหาบุรุษทรงทราบว่า ประเทศตรงนี้
ไม่อาจทรงคุณของเราได้ ก็เสด็จไปทิศปัจจิม. แม้ประเทศตรงนั้นก็ไหวเหมือน
กัน จึงเสด็จไปทิศอุดรอีก แม้ประเทศตรงนั้นก็ไหวเหมือนกัน จึงเสด็จไป
ทิศบูรพาอีก ในทิศนั้น สถานที่ขนาดบัลลังก์ มิได้ไหวเลย พระมหาบุรุษ
ทรงสันนิษฐานว่า ที่นี้เป็นสถานที่กำจัดกิเลสแน่จึงทรงจับปลายหญ้าเหล่านั้น
สะบัด. หญ้าเหล่านั้น ได้เรียงเรียบเหมือนถูกกำหนดด้วยปลายแปรงทาสี
พระโพธิสัตว์ก็ทรงอธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ว่า เราไม่บรรลุโพธิญาณแล้ว
จักไม่ทำลายบัลลังก์ แล้วทรงสูบบัลลังก์นั่งขัดสมาธิ ประทับนั่งให้ต้นโพธิ์อยู่
เบื้องพระปฤษฎางค์ หันพระพักตร์ออกสู่ทิศบูรพา.

ทันใดนั่นเอง มารผู้รังควานโลกทั้งปวง ก็เนรมิตแขนพันแขนขึ้น
จีพระยาช้าง ผู้กำจัดศัตรูด้วย ชื่อ คิริเมฆละ ขนาด ๑๕๐ โยชน์ เสมือน
ยอดเขาหิมาวันคิริ ถูกห้อมล้อมด้วยพลมารหนาแน่นยิ่งนัก มีพลธนู พลดาบ
พลขวาน พลศร พลหอกเป็นกำลัง ครอบห่มินโดยรอบคจฺจฺเขา ยাত্র-
เบื่องเข้าหาพระมหาสัตว์ผู้เป็นประจักษ์ศัตรูใหญ่ พระมหาบุรุษ เมื่อดวงอาทิตย์

ตั้งอยู่นั้นแล ก็ทรงกำจัดพลมารจำนวนมากมายได้ ภูษณาด้วยอดอนโพธิที่
งดงามนำดูเสมือนหน่อแก้วประพาฬสีแดง ซึ่งร่วงตกลงบนจีวรที่มีสีเสือดอก
ชะบาแย้ม ประหนึ่งแทนปิตีที่เคียว ปฐมยาม ก็ทรงได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ
มัชฌิมยาม ก็ทรงชำระทิพยจักขุญาณ ปัจฉิมยาม ก็ทรงหยั่งพระญาณลง
ในปฏิจสมุปบาท ทรงพิจารณาวิภูษะและวิวิภูษะ พอรุณอุทัยก็ทรงเป็นพระ-
พุทธเจ้า ได้ทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

เราแสวงหาช่างผู้สร้างเรือนคืออัทภาพ เมื่อไม่
พบ ก็ท่องเที่ยวไปสิ้นสงสารนับด้วยชาติมิใช่น้อย
ความเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์. ดูก่อนช่างผู้สร้างเรือนคือ
อัทภาพ เราพบท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนคืออัทภาพ
อีกไม่ได้ โครงเรือนของท่านเราหักเสียหายหมดแล้ว ยอด
เรือนคืออัทภาพ เราก็อธิเสียแล้ว จิตของเราถึง
พระนิพพานแล้ว เพราะเราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้น
ตัณหาทั้งหลายแล้ว.

ทรงยับยั้งอยู่ด้วยการเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน วันที่ ๘ ทรงออกจากสมา-
บัติ ทรงทราบความสงสัยของเทวดาทั้งหลายทรงเหาะไปในอากาศ เพื่อกำจัด
ความสงสัยของเทวดาเหล่านั้น ครั้นทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์กำจัดความสงสัย
ของเทวดาเหล่านั้นแล้ว ประทับยืน ณ เบื้องทิศอุดร เยื้องทิศบูรพาจากบัลลังก์
ไปนิดหน่อย ทรงจ้องดูบัลลังก์และต้นโพธิ สถานที่บรรลุผลแห่งพระบารมี
ทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญมาถึงสี่สงไขยแสนกัป ด้วยดวงพระเนตรที่ไม่กระพริบว่า
เราแทงตลอดศัพพัญญุตญาณ เหนือบัลลังก์นี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน สถานที่นั้น
จึงชื่อว่า อนิมิสเจดีย์.

ต่อจากนั้น เสด็จจรงกรม ณ รัตนจรงกรม ต่อจากทศบูรพาและทศปัสจิม ระหว่างบัลลังก์และสถานที่ประทับยืน ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน สถานที่นั้นจึงชื่อว่ารัตนจรงกมเจดีย์.

เทวดาท้งหลาย ช่วยกันเนรมิตเรือนแก้วถวายในส่วนทศปัสจิม ต่อจากนั้น ก็ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ ที่นั้นทรงพิจารณาเฟ้นพระอภิธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์สมันตปิฎฐาน ที่มีนัยไม่มีที่สุด ณ ที่นั้น ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน สถานที่นั้น จึงชื่อว่า รัตนฆรเจดีย์.

พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งอยู่ ใกล้เคียง ๔ สัปดาห์อย่างนี้แล้ว ในสัปดาห์ที่ ๕ จึงออกจากโคนต้นโพธิ์ เสด็จเข้าไปยังคั่นอชปาลนิโครธ. แม้ในที่นั้นก็ทรงพิจารณาเฟ้นธรรม และเสวยวิมุตติสุข ทรงยับยั้งอยู่ ณ อชปาลนิโครธ ๗ วัน.

ประทับนั่ง ณ มุจลินท์ ต้นจิกด้วยอาการอย่างนี้อีก ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเจ้า พอประทับนั่งในที่นั้นเท่านั้น มหาเมฆซึ่งมีโชติคุณกาลก็เกิดขึ้นเต็มทั่วห้องจักรวาล เมื่อมหาเมฆเกิดขึ้นแล้ว พระยานาคชื่อมุจลินท์ก็คิดว่า เมื่อพระศาสดาพอเสด็จเข้าสู่ภพของเรา มหาเมฆนี้ก็เกิดขึ้น ควรได้อาหารที่ประทับอยู่สำหรับพระศาสดานั้น พระยานาคนั้นแม้จะสามารถเนรมิตวิมานทิพย์ได้เหมือนวิมานเทพ อันสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ ก็คิดว่า เมื่อเราสร้างวิมานอย่างนี้ จักไม่มีผลมากแก่เรา จัเราจักขวนขวายด้วยกายตนเองเพื่อพระทศพล จึงทำอติภาพให้ใหญ่ยิ่งล้อมพระศาสดาไว้ด้วยขนด ๗ ชั้น แผ่พังพานไว้ข้างบน. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บัลลังก์มีค้ำยั้ง ที่สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ เพดานมีพวงดอกไม้หอมต่างชนิดห้อยอยู่เบื้องบน อดด้วยกลิ่นหอมต่างชนิด ในโอกาสใหญ่ภายในขนดล้อม เหมือนประทับอยู่ในพระคันธ-

กฤติ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ที่ต้นมุจลินท์นั้นตลอด ๗ วันนั้นอย่างนี้ ต่อจากนั้น ก็ประทับนั่ง ณ ราชายตนะต้นเกิดอีก ๗ วัน เสวยวิมุตติสุขอยู่ในที่นั้นนั่นแล ด้วยอาการดังกล่าวมานี้ ก็ครบ ๗ สัปดาห์บริบูรณ์ ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในฌานและสุขในผล.

ครั้นล่วงไป ๗ สัปดาห์ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็เกิดจิตคิดจะบ้วน พระโอษฐ์ ท้าวสักกะจอมเทพก็นำผลสมอที่เป็นยาถวาย ครั้งนั้น ท้าวสักกะได้ถวายไม้สีฟันชื่อนาคลดา และน้ำบ้วนพระโอษฐ์แก่พระองค์ ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเคี้ยวไม้สีฟัน ทรงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำในสระอนาคาด ประทับนั่ง ณ โคนต้นราชายตนะ สมัยนั้น เมื่อท้าวจตุโลกบาล น้อมบาตร ศีลามีค่ายิ่งเข้าไปถวาย ทรงรับข้าวสัตตคูงและสัตตคูงก่อนของพานิชชื้อตปุสสะ และ ภัลลิกะ [ด้วยบาตรนั้น] เสวยเสร็จแล้วเสด็จกลับมาประทับนั่ง ณ โคน ต้นขอपालนิโครธ. ลำดับนั้น พระองค์พอประทับนั่ง ณ ที่นั้นเท่านั้น ทรงพิจารณาทบทวนถึงภาวะแห่งธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุเป็นธรรมลุ่มลึก ก็ทรง เกิดปริวิตกที่พระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงประพุดติมา ถึงอาการคือความที่มี พระพุทเจ้าประสงค์จะไม่ทรงแสดงธรรมโปรดผู้อื่นว่า ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ตรึกคาคคึกเอาไม่ได้ ละเอียด บัณฑิตพึงรู้.

ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมล่วงรู้ถึงจิตปริวิตกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยใจตนแล้ว ก็เปล่งวาจาว่า นานที่โลกจะพินาศละสัทธอน นานที่โลกจะพินาศ ละสัทธอน อันหมู่พรหมในหมื่นจักรวาลแวดล้อมแล้ว อันท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันดุสิต ท้าวนิมมิต ท้าวปรนิมมิตวสวัตตีคิดตามเสด็จมา ปรากฏ อยู่เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท้าวสหัมบดีพรหมนั้น ทรงเนรมิต

สิ้นแผ่นดิน เพื่อเป็นที่ประทับยืนของพระองค์เอง จึงทรงคุกชาณุมณฑล [เข้า] เบื้องขวาลงที่แผ่นดิน ทรงทำอัญชลี ประนมกรที่รุ่งเรื่องด้วยทศนขสโมธาน เสมือนบัวตูมเกิดในน้ำไร้มลทินไม่วิกलขึ้นเหนือเศียร ทูลวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงธรรม ด้วยนัยมิใช่น้อยเป็นต้นอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรม ขอพระสุตเจ้าจงทรงแสดง ธรรมโปรดเถิด หมุ่สัตว์ผู้มีกิเลสจตุรฐลีในดวงตาน้อย ยังมีอยู่ เพราะไม่ได้ สดับธรรม ก็ย่อมเสื่อมเสียประโยชน์ไปเปล่า หมุ่สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม คงจักมี แน่แท้ ดังนี้

แต่ก่อนในแคว้นมคธ ปราภภูมิแต่ธรรมที่ไม่
บริสุทธิ อันมีผู้มีมลทินคิดแล้ว ประตุแห่งอมตนคร
ก็ยังมีได้เปิด ขอหมุ่สัตว์จงสดับธรรมที่พระผู้ไร้มลทิน
ตรัสรู้แล้วเถิด ชนผู้ยืนอยู่เหนือยอดภูผาหิน จะพึง
เห็นหมู่มนได้โดยรอบแม้นใด ข้าแต่พระผู้มีปัญญา
ดี มีพระสมันตจักขุ พระองค์ปราศจากโศกแล้วจง
เสด็จขึ้นสู่ปราสาท ที่สำเร็จด้วยธรรม โปรดพิจารณาดู
หมู่มน ผู้ระงมด้วยโศก ถูกชาติชราครอบงำแล้ว ก็
อุปมาฉันนั้น ข้าแต่พระผู้แก่วลกล้า ผู้ชนะสงคราม
แล้ว ผู้ประจุนายกองเกี่ยวน ไม่เป็นหนี โปรดลุก
ขึ้นเสด็จจาริกไปในโลก ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจง
ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์เถิด หมุ่สัตว์ที่รู้ทั่วถึงธรรม
คงจักมีเป็นแน่ ดังนี้.

พระองค์ตรัสรู้ธรรมที่ควรตรัสรู้แล้ว ทรงข้ามโอฆะที่พระองค์ควรข้ามแล้ว ทรงหลุดพ้นทุกข์ที่พระองค์ควรหลุดพ้นแล้ว มิใช่หรือ ดังนี้.

ทรงทำความปรารถนาไว้ว่า

**ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก
ด้วยการทำให้แจ้งธรรม ในโลกนี้ เราบรรลุสัพพัญญุต-
ญาณแล้ว จักยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ข้ามโสมสสาร
ดังนี้.**

ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว. และว่า เมื่อพระองค์ไม่ทรงแสดงธรรม คนอื่นใครเล่า จักแสดงธรรม, สิ่งอื่นอะไรเล่า จะเป็นสรณะของโลก จะเป็นเครื่องช่วย เครื่องเร้น เครื่องนำไปเบื้องหน้า. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทธรเจ้าเข้าสู่สัจดาห์ที่ ๘ พระศาสดาก็ถูกพรหมทูลอ่อนวอน เพื่อทรงแสดงธรรม.

บัดนี้ ถึงโอกาสตอบปัญหาเหล่านี้ที่ว่า คาถานี้ใครยกขึ้นกล่าวเมื่อไร และที่ไหน ในปัญหานั้นถามว่า คาถานี้ท่านกล่าวเมื่อไร ตอบว่า กล่าวครั้งแรกทำสังคายนาใหญ่ครั้งแรก การสังคายนาใหญ่ครั้งแรกนี้ ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในสังคีติขันธกะ. ถามว่า ใครกล่าวที่ไหน. ตอบว่า ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว คาถานี้ว่า **พुरुหฺมา จ โลกชิปติ** เป็นต้น ฟังทราบว่ ท่านพระอานนทเถระ ผู้นั่งอยู่ ณ ธรรมาสน์ในมณฑปสารมณฑะ สถานที่ควรเห็นคล้ายดวงจันทร์เต็มดวง ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ชนะศัตรูทุกคน มหาราชแห่งแคว้นมคธ ทรงให้สร้างไว้ใกล้ประตูสัตตบรรณคูหาข้างภูเขาเวภาระ พระนครราชคฤห์ เพื่อสังคายนาธรรม กล่าวไว้แล้ว ความสัมพันธ์แห่งคาถา ในเรื่องนี้ มีดังนี้

แม่คานี้ว่า

พระชินพุทธเจ้านี้ อันพรหมอาราธนาเพื่อทรง
แสดงธรรมเมื่อไร ก็คานี้ไครยกขึ้นกล่าว กล่าวเมื่อ

ไร กล่าวที่ไหน

มีเนื้อความที่กล่าวไว้แล้ว แต่ข้าพเจ้าจักทำการพรรณนาบทที่ยาก
แห่งคานี้ที่กล่าวแล้ว โดยความสัมพันธ์นี้ ดังต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรุหุมา ความว่า ชื่อว่าพรหม เพราะ
เป็นผู้เจริญแล้วด้วยคุณวิเศษนั้น ๆ ก็พรหมศัพท์นี้ ปรากฏอยู่ในอรรถทั้งหลาย
มีมหาพรหม พราหมณ์ พระตถาคต มารดาบิดา และผู้ประเสริฐสุดเป็นต้น.
จริงอย่างนั้น พรหมศัพท์ ท่านหมายความว่ามหาพรหม ในประโยคเป็นต้นว่า
ทวิสหสุโต พุรุหุมา มหาพรหมสองพัน. ท่านหมายความว่าพราหมณ์ในคานี้ว่า

ตโมนุโท พุรุโธ สมนตอกุขุ

โลกนุตตุ สพุพภวาติวตุโต

อนาสโว สพุพทุกุขปฺปหิโน

สจฺจวฺหโย พุรุหุเม อุปาสิตฺโต เม.

ดูก่อนพราหมณ์ พระพุทธเจ้า ผู้บรรเทาความ
มืด ผู้มีพระจักขุโดยรอบ ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วง
ภพทั้งปวง ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ได้หมด เรียก
กันว่า พระสัจจะ เราก็เข้าเฝ้าใกล้ชิด.

ท่านหมายความว่า พระตถาคต ในบาลีนี้ว่า พุรุหุมาติ โข ภิกฺขเว
ตถาคตสุเสตฺติ อธิวณฺโณ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายว่า พรหม นี้แลเป็นชื่อของ
ตถาคต.

ท่านหมายความว่า มารดาบิดา ในบาลีนี้ว่า

พुरुหมาดิ มาตาปิโตร पुपुषाจริยาदि वुज्जरे मारदाบิดาเรา

เราเรียกว่าพรหม เรียกว่าบุรพาจารย์.

ท่านหมายความว่าประเสริฐสุด ในบาลีนี้ว่า พुरुหมจกั ปวตเตติ ทรง
ยังจักรอันประเสริฐสุดให้เป็นไป.

ส่วนในที่นี้ ท่านผู้เจริญปฐมมานอันประณีตแล้วบังเกิดในภูมิแห่ง
ปฐมมาน ท่านหมายความว่ามหาพรหมมีอายุก็ปหนึ่ง. จศัพท มีอรรถว่ารวมความ
อธิบายว่า พรหมและพรหมเหล่าอื่นในหมื่นจักรวาล. หรือว่า จ ศัพทเป็นเพียง
ทำบทให้เต็ม. โลก ๓ คือสังขารโลก สัตวโลก โอภาสโลก ชื่อว่าโลกในคำว่า
โลกาธิปัตติ. ในโลกทั้ง ๓ นั้น ในที่นี้ท่านประสงค์เอาสัตวโลก. ชื่อว่าโลกา-
ธิปัตติ เพราะเป็นใหญ่เป็นเจ้าแห่งสัตวโลกนั้น ผู้เป็นเจ้าของหนึ่งแห่งโลก
ท่านก็เรียกว่า โลกาธิปัตติ เหมือนทวาริชาติ นราธิปัตติ.

บทว่า สหมุปติ ความว่า เล่ากันมาว่า พรหมองค์นั้น เป็น
พระเถระ ชื่อว่า สหกะ ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะ
ทำปฐมมานให้เกิดแล้ว ฆานไม่เสื่อม จบชีวิต ก็บังเกิดเป็นมหาพรหมมีอายุ
หนึ่งกัป ในปฐมมานภูมิ. แต่ในสมัยนั้น เขาก็จำพรหมองค์นั้นกันได้ว่า
ท้าวสหัมบดีพรหม ท่านกล่าวหมายถึงพรหมพระองค์นั้น คนทั้งหลาย
เมื่อควรจะกล่าววาทสหกปติ แต่ก็กล่าวเสียว่า สหมุปติ โดยลงนิคคหิตอาคม
ขยายคำออกไป. บทว่า กตัญชลี แปลว่า มีอัญชลีอันทำแล้ว อธิบายว่า ทำ
กระพุ่มอัญชลีไว้เหนือเศียร. บทว่าอนริวีร ความว่า พรที่ล่วงส่วน พรที่ยัง
ไม่มีแก่พรนั้น เหตุนั้น พรนั้น ชื่อว่าไม่มีพรที่ยัง หรือว่าชื่อว่าอนริวีร เพราะ
ไม่มีพรที่ยังไปกว่านั้น อธิบายว่ายอดเยี่ยม พรอันยอดเยี่ยมนั้น. บทว่า อยาจ
ได้แก่ ได้วอนขอ ได้เชื้อเชิญ.

บัดนี้ ท้าวสหัมบดีพรหมนั้น ทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อประโยชน์ใด เพื่อแสดงประโยชน์นั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สนฺติธ สตุตา** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺติ** แปลว่า มีอยู่ อันเขาได้อยู่ อธิบายว่าสัตว์ทั้งหลายที่มาสู่คลองพุทธจักขุ [ปรากฏ] มีอยู่. ศัพท์ว่า **อิธ** นี้เป็นนิบาต ใช้ในการอ้างถึงถิ่นที่ ศัพท์ว่า **อิธ** นี้ นั้น บางแห่งท่านกล่าวหมายถึงศาสนา เหมือนอย่างที่ตรัสว่า **อิธเว ภิกขเว สมโณ อิธ พุติโย สมโณ อิธ ตติโย สมโณ อิธ จตุตฺถโย สมโณ สุลฺลยา ปรปฺปวาทา สมณฺณิ อญฺเณหิ** คู่ก่อน ภิกขุทั้งหลาย สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ สมณะที่ ๔ มีอยู่ในศาสนา นี้เท่านั้น ลัทธิอื่นว่างเปล่าจากสมณะผู้รู้.

บางแห่งหมายถึง โอกาส เหมือนอย่างที่ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า

อิธเว ติฏฺฐมานสฺส เทวภูตสฺส เม สิโต

ปฺนุรายฺ จ เม ลทฺโธ เอวฺ ชานาหิ มาริส.

เมื่อเราเป็นเทพตั้งอยู่ในโอกาสนี้แล เราก็ได้

อายุต่อไปอีก โปรดทราบอย่างนี้เถิด ท่านผู้นิรทุกข์.

บางแห่ง ก็เป็นเพียง**ปทปุระ** ทำบทำให้เต็มเท่านั้น เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า **อิธาหิ ภิกขเว ภูตฺตาวี อสฺสํ ปวาริตฺโต** คู่ก่อนภิกขุทั้งหลาย เราแลบริโภคอาหารเสร็จแล้ว ก็พึงห้าม ไม่ให้เขาถวายอีก [โดยชักพระหัตถ์ออกจากบาตร] บางแห่งหมายถึงโลก เหมือนอย่างที่ตรัสว่า **อิธ ตถาคโค โลเก อูปฺชฺชติ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย ตถาคคอุบฺติ** ในโลกนี้ ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก แม้ในที่นี้ **อิธ** ศัพท์ ก็พึงทราบ ว่า ท่านกล่าวหมายถึงโลกเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงมีความว่าในสัตว์โลกนี้. บทว่า **สตุตา** ความว่า ชนทั้งหลาย ดิด ขัด ข้อง คล่อง เกี้ยว อยู่ในขันธทั้งหลาย

มีรูปจันท์เป็นต้น ด้วยฉันทราคะ เหตุนั้นจึงชื่อว่าสัตตะ สัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ท่านเรียกว่าสัตตะ แต่เพราะศัพท์ขยายความ โวหารนี้ จึงใช้แม่ในท่านผู้ปราศจากราคะแล้วเท่านั้น.

บทว่า **อปฺปรชฺชชชาติกา** ความว่า กิเลสคุณฐิติคือราคะ โทสะ และโมหะ ในดวงตาที่สำเร็จด้วยปัญญาของสัตว์เหล่านั้น มีเล็กน้อย และสัตว์เหล่านั้น ก็มีสภาพอย่างนั้น เหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่ามีกิเลสคุณฐิติในดวงตาน้อย หรือว่า กิเลสคุณฐิติมีรากะเป็นต้นของสัตว์เหล่าใดน้อย สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่ามีกิเลสคุณฐิติน้อย. พึงเห็นความในข้อนี้ว่า สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า **อปฺปรชฺชชชาติกา** เพราะมีกิเลสคุณฐิติในดวงตาน้อยเป็นสภาพ แก่สัตว์ผู้ที่มีกิเลสคุณฐิติในดวงตาน้อยเป็นสภาพเหล่านั้น พึงทำการเปลี่ยนวิภัติว่า สตุตฺตานํ แล้วทำการเชื่อมกับคำนี้ว่า **เทเสหิ ชมฺมํ** ก็เห็นความได้. คำว่า **เทเสหิ** นี้เป็นคำออนขอ. อธิบายว่าโปรดแสดง กล่าว สอน. ในคำว่า **ชมฺมํ** นี้ **ชฺมม-****ศัพท์**นี้ ใช้กันในอรรถทั้งหลายมีปริยัตติ สมาธิ ปัญญา ปกติ สภาวะ สุกญญาตา บุญ อาบัติ เญยยะ และจตุสัจธรรมเป็นต้น. จริงอย่างนั้น **ชฺมมศัพท์** ใช้ในอรรถว่า **ปริยัตติ** ได้ในบาลีเป็นต้นว่า **อิธ ภิกฺขุ ชมฺมํ ปริยาปุณฺณติ สุตฺตํ** **เคยฺยํ เวยฺยาकरणํ** ฯลฯ **เวทลฺลํ** ภิกษุในพระศาสนานี้ย่อมเรียนธรรมคือสุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ ฯลฯ เวทลละ ดังนี้.

ใช้ในอรรถว่า **ปัญญา** ได้ในบาลีเป็นต้นว่า

ยสฺเสเต จตุโร ชมฺมา วานรินฺท ยถา ตว
สจฺจํ ชมฺโม ธิติ จาโค ทิฏฺฐํ โส อตีวตฺตติ.

ท่านพระยวานร ผู้ใดมีกรรม ๔ ประการคือ

สัจจะ ธรรมะ [ปัญญา] ชาติ จาคะ เหมือนอย่างท่าน

ผู้นั้น ย่อมล่วงศัตรูเสียได้.

ใช้ในอรรถว่า ปกติ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ชาติธมฺมา ชราธมฺมา
โธ มรณธมฺมิโน สัตว์ทั้งหลาย มีชาติเป็นปกติ มีชราเป็นปกติและ
มีมรณะเป็นปกติ.

ใช้ในอรรถว่า สภาวะ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า กุสลา ธมฺมา อกุสลา
ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา สภาวธรรมฝายกุสล สภาวธรรมฝาย
อกุสล สภาวธรรมฝายอพฺยากต.

ใช้ในอรรถว่า สุนฺญตา ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ตสฺมี โข ปน สมเย
ธมฺมา โหนฺติ ขนฺธา โหนฺติ สมัยนั้นก็มีแต่ความว่างเปล่า มีแต่
จันทร์.

ใช้ในอรรถว่า บุญ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ธมฺโม สฺวจินฺโณ สุขมา-
วหาติ บุญอันบุคคลสั่งสมไว้ ย่อมนำมาซึ่งความสุข.

ใช้ในอรรถว่า อาบัติ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า เทว อนฺยตา ธมฺมา
อาบัติอนฺยต มี ๒ ลักษณะ.

ใช้ในอรรถว่า เญยยะ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า สพฺเพ ธมฺมา สพฺพา-
กาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ฌานมฺมุข อปาถิ อากฺขณฺติ เญยยธรรม
ทั้งหมด มาปรากฏใน मुख คือพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยอาการ
ทั้งปวง.

ใช้ในอรรถว่า จตุสัจธรรม ได้ในบาลีว่า ทิฏฺฐธมฺโม ปตฺตธมฺโม
วิทฺตธมฺโม ผู้มีสัจธรรม ๔ อันเห็นแล้ว ผู้มีสัจธรรม ๔ อันบรรลุแล้ว ผู้มี

สังฆกรรม ๘ อันรู้แล้ว แม้ในที่นี้ ธรรมศัพท์ ก็พึงเห็นว่า ใช้ในอรรถว่า
จุดสังฆกรรม. บทว่า อนุกรมฺป ได้แก่ โปรดทรงทำความกรุณาเอ็นดู ท่านกล่าว
ซึ่งหมู่สัตว์ด้วยบทว่า อิมิ . บทว่า ปช ความว่า ชื่อว่า ปชา เพราะเป็นสัตว์
เกิดแล้ว ซึ่งหมู่สัตว์นั้น. อธิบายว่า ของโปรดปลดปล่อยหมู่สัตว์จากสังสาร-
ทุกข์ด้วยเกิด. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า

พระผู้เป็นใหญ่ในโลกคือพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้

สูงสุดในนรชน อันหมู่พรหมทำอัญชลิตูลงนอนขอแล้ว.

กาลานี้ มีความที่กล่าวมาโดยประการทั้งปวง ด้วยถาเพียงเท่านี้.

ครั้งนั้น พระมหากรุณาเกิดขึ้นโดยเพียงทำโอกาสในสัตว์ทั้งปวง แต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีกำลังแห่งพระกรุณาสุดสิ้นในสมัยที่กำหนดไม่ได้ เพราะ
ทรงสดับคำวอนขอของท้าวสหัมบดีพรหมนั้น ทรงมีพระกำลังสืบ ทรงสำรวจ
ด้วยพระมติอันละเอียดในการทรงทำประโยชน์แก่ผู้อื่น. แต่ครั้งทำ
สังคายนา ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อแสดงความเกิดพระกรุณาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จึงตั้งกาลานี้ว่า

ความมีพระกรุณาในสรรพสัตว์ เกิดขึ้นแต่พระ

ตถาคต ผู้มีวิชาและจรณะพร้อมแล้ว ผู้คงที่

ผู้ทรงความรู้โรจน์ ทรงพระกายครั้งสุดท้าย ไม่มี

บุคคลจะเปรียบปานได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมฺปนฺนวิชาจรณสุต ความว่า ชื่อว่า
สัมปันนะ มี ๓ คือ ปริบูรณ์สัมปันนะ สมังคิสัมปันนะ และ มธฺรสัม-
ปันนะ ในสัมปันนะนั้น สัมปันนะ นี้ว่า

สมฺปนฺนํ สาลิกถาริ สุวา ภูณฺชนฺติ โกลิย
ปฏิเวทมิ เต พุรฺหุเม น นํ วาเรตฺตมฺสฺสเห.
คูก่อนโกสิยพราหมณ์ นกแขกเต้าทั้งหลายกิน
ข้าวสาลีในนาที่บริบูรณ์ คูก่อนพราหมณ์ เรขาอแจ่งให้
ท่านทราบ ท่านจะไม่อุตสาหะป้องกันข้าวสาลีในนา
นั้นหรือ.

ชื่อว่า **ปริปฺณณสัมปັນนะ**.

สัมปັນนะ นี้ว่า อิมินา ปาติโมกฺขสํ วเรน อุเปโต โหติ สมฺเปโต
อุปกโต มุปกโต **สมฺปนฺนโน** สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ย่อมเป็นผู้เข้าถึงแล้ว
เข้าถึงพร้อมแล้ว เข้าไปแล้ว เข้าไปพร้อมแล้ว **พริ้งพร้อมแล้ว** ประกอบ
ด้วยปาติโมกขสังวรนี้. ชื่อว่า **สมังคิสมปັນนะ**.

สัมปັນนะ นี้ว่า อิมิสฺสา ภาณฺเต มหาปฺฐวียา เหนฺลฺลิมิตลํ **สมฺปนฺนํ**
เสยฺยถาปิ ขุทฺทมฺหุ อนิลกํ เอวมฺสฺสาทํ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พื้นเบื้อง
ล่างของมหาปฐพีนี้ **ถึงพร้อมแล้ว** มีງ้วนดินอร่อย เปรียบเหมือนผิวงี้เล็ก [มีม]
ที่ไม่มีมีตัวอ่อนจะนั้น. ในที่นี้ ทั้งปริปฺณณสัมปັນนะ ทั้งสมังคิสมปັນนะ ย่อม
ถูก.

บทว่า **วิชา** ความว่า ชื่อว่าวิชา เพราะอรรถว่าเจาะแทงธรรมที่
เป็นข้าศึก เพราะอรรถว่า ทำให้รู้ และเพราะอรรถว่า ควรได้ ก็วิชาเหล่านั้น
วิชา ๓ ก็มี วิชา ๘ ก็มี. วิชา ๓ ฟังทราบตามนัยที่มาในภยเกรวสูตรนั้นแล
วิชา ๘ ฟังทราบตามนัยที่มาในอัมพัฏฐสูตร. ความจริงในอัมพัฏฐสูตรนั้น
ท่านกำหนดคอกัญญา ๖ กับวิปัสสนาญาณและมโนมยิทธิ เรียกว่าวิชา ๘.

บทว่า **จรรณิ** ความว่าฟังทราบ ธรรม ๑๕ เหล่านี้คือ สีลสังวร, ความคุ้มครอง

ทวารในอินทรีย์, ความรู้จักประมาณในโภชนะ, ชาคิริยานุโยค, ศรัทธา, หิริ, โอตตปปะ, พาหุสัจจะ, ความเป็นผู้ปรารถนาความเพียร, ความเป็นผู้มีสติตั้งมั่น, ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา รูปาวจรฉาน ๔, จริงอยู่ ธรรม ๑๕ เหล่านี้ นี้แหละ เพราะเหตุที่พระอริยสาวก ย่อมประพฤติ ย่อมไปสู่ที่ศอมตะได้ด้วย ธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า **จรณะ** เหมือนอย่างที่เราได้กล่าวไว้ว่า คุณก่อน มหานาม อริยสาวกในพระศาสนานี้เป็นผู้มีศีล, จรณะทั้งหมดพึงทราบตามนัย ที่ท่านกล่าวไว้ในมัชฌิมปิณฑาสก. วิชชาด้วย จรณะด้วย ชื่อว่า **วิชาและจรณะ**. วิชาและจรณะของผู้ใดถึงพร้อมแล้ว บริบูรณ์แล้ว ผู้นั้นนั้น ชื่อว่า ผู้มีวิชาและจรณะถึงพร้อมแล้ว ผู้ถึงพร้อมแล้ว ผู้พร้อมแล้ว หรือผู้ ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยวิชาและจรณะทั้งหลาย ชื่อว่าผู้มีวิชาและจรณะ อันถึงพร้อมแล้ว. ความก็ถูกแม้ทั้งสองนัย. แต่พระตถาคตพระองค์นั้น ผู้มี วิชาและจรณะถึงพร้อมแล้ว.

บทว่า **ตาทิโน** ความว่า ผู้คงที่ ตามลักษณะของผู้คงที่มานิมหานิเทศ โดยนัยว่าเป็นผู้คงที่ทั้งในอภิญญารมณฺ์ คงที่ทั้งในอนิภิญญารมณฺ์ ดังนี้เป็นต้น อธิบาย ว่า ผู้มีอาการไม่ผิดปกติในอภิญญารมณฺ์และอนิภิญญารมณฺ์ ชื่อว่าผู้คงที่. บทว่า **ชุตินุทธสฺส** ได้แก่ ผู้รุ่งโรจน์. อธิบายว่าผู้ทรงไว้ซึ่งความเด่นชานออกแห่ง รัศมีของพระสรีระอันมีสิริเกินกว่าดวงอาทิตย์ในฤดูสารท เหนือขุนเขาคุณุทธ หรือจะกล่าวว่าเป็นผู้ทรงความรุ่งโรจน์ด้วยปัญญา ดังนี้ก็ควร. สมจริง ดังที่ท่าน กล่าวไว้ว่า

จตุตารโ โลเก ปชฺโชตา ปรจฺเจตฺต น วิชฺชติ

ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ

รตฺติมาภาติ จฺนฺทิมมา

อด อคติ ทิวารตุตี ตตถ ตตถ ปภาสติ
สมุพฺพุโธ ตปตฺติ เสฏฺโฐ เอสา อาภา อนุตตรา.
แสงสว่างในโลกมี ๔ ไม่มีข้อที่ ๕ คือดวงอาทิตย์
ส่องสว่างกลางวัน ดวงจันทร์ส่องสว่างกลางคืน ส่วน
ไฟส่องสว่างในที่นั้น ๆ ทั้งกลางวันกลางคืน พระ-
สัมพุทธเจ้าทรงประเสริฐสุดแห่งแสงสว่าง แสงสว่าง
นี้ยอดเยี่ยม.

เพราะฉะนั้น จึงอธิบายว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งความเด่นชานแห่งพระรัศมี
ทางพระสรีระและทางพระปัญญาแม้ทั้งสองประการ. บทว่า อนุติมเทหหาริโน
ได้แก่ ผู้ทรงพระสรีระสุดท้ายที่สุด. อธิบายว่าไม่เกิดอีก.

จะวินิจฉัยในบทว่า ตถาคตสุต นี้ ดังนี้ :-

พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเรียกว่า ตถาคต ด้วยเหตุ ๘ ประการ อะไร
บ้าง คือ

๑. ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น
๒. ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น
๓. ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงถึงลักษณะที่แท้
๔. ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามเป็นจริง
๕. ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงเห็นแต่ความจริง
๖. ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสแต่คำจริง
๗. ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงทำจริง
๘. ชื่อว่า ตถาคต เพราะอรรกว่า ทรงครอบงำ.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น
เป็นอย่างไร.

ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าเป็นต้น ทรงบำเพ็ญทานบารมี ทรงบำเพ็ญศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญา
บารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมีและอุเบก-
ขาบารมี ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศ คือบารมี ๑๐ เหล่านี้ อุบารมี ๑๐ ประมัตถ-
บารมี ๑๐ ทรงสละมหาบริจาต ๕ เหล่านี้ คือบริจาตอวัยวะ บริจาตชีวิต
บริจาตทรัพย์ บริจาตราชสมบัติ บริจาคนบุตรภรรยา เสด็จมาแล้วด้วยอภินิหาร
ใดอย่างใด พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ของเราทั้งหลายก็เสด็จมาแล้ว ด้วยอภินิหาร
นั้น อย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าตถาคต เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ยถา โลกมฺหิ วิปสฺสึอาทโย

สพฺพคุณภาวํ มุนโย อิชาคตา

ตถา อัย สกฺยมุนีปิ อาคโต

ตถาคโต วุจฺจติ เตน จกฺขุมา.

พระมุนีทั้งหลาย มีพระวิปัสสิพุทธเจ้าเป็นต้น

เสด็จมาสู่พระสัพพัญญุตญาณในโลกนี้ อย่างไร แม้

พระสักยมุนีพระองค์นี้ก็เสด็จมาอย่างนั้น ด้วยเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านจึงเรียกว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วอย่าง
นั้นเป็นอย่างไร.

ตอบว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระวิปัสสิพุทธเจ้าเป็นต้น ประสูติ
ได้ชั่วเดียวเดียว ก็ประทับยืนที่แผ่นดิน ด้วยพระบาทอันเสมอกัน ป้ายพระ-

พัคตร์ทางทิศอุดร เสด็จไปด้วยอย่างพระบาท ๗ อย่างก้าว อย่างไม่ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแม่ของเราทั้งหลาย ก็เสด็จไปอย่างนั้น เหตุนั้นจึงชื่อว่าตถาคต เหมือน
อย่างที่ท่านกล่าวว่า

มูหุตฺตชาโตว ความปติ ยถา

สเมหิ ปาเทหิ สุสี วสุธฺรํ

โส วิภฺกมึ สตุตฺตปทานิ โคตโม

เสตลฺยจ ฉตฺตํ อานุชาเรยฺม มฐฺ.

คณฺตุวาน โส สตุตฺตปทานิ โคตโม

ทิสสา วิโลเกสิ สมา สมฺมุตโต

อภฺยจฺจุเปตํ กิริมพฺภุทิสฺสึ

สิโห ยถา ปพฺพตมฺมุทฺตนิภฺจฺจโต.

โคจ่าฝูง เกิดได้ครู่เดียว ก็สัมผัสพื้นแผ่นดิน

ด้วยเท้าที่เสมอกัน ฉะนั้น พระโคตมพระองค์นั้นก็อย่าง

พระบาท ๗ อย่างก้าว และทวยเทพก็กันเสวตฉัตร

ฉนั้น. พระโคตมพระองค์นั้น ครั้นเสด็จ ๗ อย่างก้าว

แล้ว ทรงเหยียดดูทิศเสมอกันโดยรอบ ทรงเปล่ง

อสาถิวาจา ประกอบด้วยองค์ ๘ เหมือนพระยาสีหะ

ยืนหยัดเหนือยอดขุนเขาฉนั้น.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะทรงถึงลักษณะที่แท้
เป็นอย่างไร.

ตอบว่า ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงมาถึง บรรลุไม่ผิดพลาดรู้ตาม
ลักษณะของตนเอง และลักษณะที่เสมอทั่วไป อันต้องแท้ แท้จริง ของรูปธรรม
และอรูปธรรมทั้งปวง ด้วยญาณคต.

สพฺพผลํ ปน ฌมฺมานํ สกสามญฺญลกฺขณํ

ตถเมวาคโต ยสุมา ตสุมา สตุถา ตถาคโต.

เพราะเหตุที่ทรงบรรลุถึงลักษณะตนและลักษณะ

ทั่วไปอันแท้จริงของธรรมทั้งปวง ฉะนั้น พระศาสดา

จึงชื่อว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมอันแท้
ตามความเป็นจริง เป็นอย่างไร.

ตอบว่า อริยสัจ ๔ ชื่อว่าธรรมแท้. เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ เหล่านี้เป็นของแท้เป็นของจริง ไม่เป็นอย่างอื่น
อริยสัจ มีอะไรบ้าง คืออริยสัจที่ว่า นี้ทุกข์ เป็นของแท้เป็นของจริง ไม่เป็น
อย่างอื่น ๆ ล ๆ ฟังทราบความพิสดาร. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ อริยสัจ ๔
เหล่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมอันแท้.
ความจริง คตศัพท์ในคำว่า ตถาคโต นี้มีอรรถว่า ตรัสรู้.

ตถนามานิ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ นายโก

ตสุมา ตถานํ สจฺจานํ สมฺพุชฺชตฺตา ตถาคโต.

พระผู้ญาณตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ที่เป็นของแท้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าตถาคต เพราะตรัสรู้สัจจะ

ทั้งหลายที่เป็นของแท้.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะทรงเห็นแต่ความจริง เป็นอย่างไร

ตอบว่า แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตถาคตย่อมทรงรู้ ทรงเห็น อารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมะ ที่มาปรากฏในทวารคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ในโลกธาตุที่ไม่มีประมาณโดยอาการทั้งปวง เหตุนั้น จึงชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงเห็นแต่ความจริงอย่างนั้น. อีกนัยหนึ่ง ทรงแสดงแต่สิ่งที่แท้ในโลก แก่โลก. อย่างนั้นเท่านั้น แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงชื่อว่า ตถาคต ในที่นี้ พึงทราบความหมายแห่งบทว่า ตถาคต ในอรรถว่าทรงเห็นแต่ความจริงแท้.

ตถากาเรน โย ชมฺเม ชานาติ อนุปสฺสูติ

ตถทสฺสูติ สมฺพุทฺโธ

ตสฺมา วุตุโต ตถาคโต.

ท่านผู้ใด ย่อมรู้ย่อมเห็นธรรมทั้งหลายโดย
อาการที่แท้จริง ท่านผู้นั้น ชื่อว่าผู้เห็นแต่ความจริง
เพราะฉะนั้น ท่านผู้รู้จริงดังว่า จึงเรียกว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสแต่คำจริง เป็นอย่างไร

ตอบว่า ก็คำใดที่สงเคราะห์เป็นนวังคสัตถุศาสน์มีสุตตะเป็นต้น อัน พระตถาคตภายิตดำรงไว้ตลอดกาลประมาณ ๔๕ พรรษา ระหว่างตรัสรู้และ ปรีณิพพาน คำนั้นทั้งหมดเป็นคำแท้ ไม่เท็จเลย คุณซึ่งได้ด้วยตาซึ่งอันเดียว. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ดูก่อนจนทะ ตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิ-

ญาณ ณ ราตรีใด ปรีณิพพานด้วยอนุปาทิสถนิพพาน-

ธาตุ ๓ ราตรีใด ในระหว่างนี้ตลาคตภาชิตกล่าว ชี้แจง
คำใดไว้ คำนั้นทั้งหมด เป็นคำแท้จริงอย่างเดียว ไม่
เป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้นจึงเรียกกันว่า ตลาคต.

ก็ในคำว่า ตลาคต นี้ คตศัพท์มีอรรถว่ากล่าวชัดเจน. ชื่อว่าตลาคต
เพราะตรัสแต่คำจริงอย่างนี้ การกล่าวชัดเจน ชื่อว่า อาคตะ อธิบายว่า
พระดำรัส. พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นของแท้ไม่วิปริต
เหตุนี้จึงชื่อว่า ตลาคต ท่านกล่าวเอา ท เป็น ต.

ตถาวาที ชิน ยสุมา ตถมมุปปกาสโก

ตถามาตทณฺจสุส ตสุมา พุทฺโธ ตลาคโต.

เพราะเหตุที่ พระชินพุทธเจ้า ตรัสแต่คำจริง

ทรงประกาศธรรมที่แท้จริง และพระดำรัสของพระ-

องค์ก็เป็นคำจริง ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าตลาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ตลาคต เพราะทรงทำจริง เป็น
อย่างไร.

ตอบว่า ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระวาจาใด ๆ ก็ทรง
ทำพระวาจานั้น ๆ ด้วยพระกาย คือพระกายก็อนุโลมตามพระวาจา ทั้งพระ-
วาจาก็อนุโลมตามพระกาย ด้วยเหตุนี้แน่นแล จึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตลาคตกล่าวอย่างไร ก็ทำ

อย่างนั้น ตลาคตทำอย่างไร ก็กล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ตลาคต.

อนึ่ง พระวาจาไปอย่างไร แม้พระกายก็ไปอย่างนั้น พระกายไป
อย่างไร แม้พระวาจาก็ไปอย่างนั้น. ชื่อว่า ตลาคตเพราะทรงทำจริง ด้วย
ประการฉะนี้.

ยถา วาจา คตา ตสฺส ตถา กาโย คโต ยโต

ตถาวาทิตา สมฺพุทฺโธ สตุถา ตสฺมา ตถาคโต.

เพราะเหตุที่พระวาจาของพระองค์ไปอย่างไร

พระกายก็ไปอย่างนั้น เพราะตรัสแต่คำจริง ฉะนั้น

พระศาสดาผู้ตรัสรู้จริง จึงชื่อว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ตถาคต เพราะอรรถว่า ครอบงำ เป็นอย่างไร.

ตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงครอบงำสัตว์ทั้งปวง เบื้องบน ถึงภวคคพรหม. เบื้องขวาง ในโลกธาตุที่หาประมาณมิได้ เบื้องล่าง ก็มีเวฬุ มหานรกเป็นที่สุดด้วยศีลบ้าง สมาธิบ้าง ปัญญาบ้าง วิมุติบ้าง วิมุติญาณ- ทัสสนะบ้าง ไม่มีเครื่องชั่งหรือเครื่องนับสำหรับพระองค์ ที่แท้พระองค์ก็ชั่ง ไม่ได้ นับไม่ได้ ยอดเยี่ยม. ด้วยเหตุนี้แหละ จึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้ครอบงำ ไม่มี

ใครครอบงำ เป็นผู้เห็นต้องแท้ เป็นผู้มีอำนาจ ๑ ล ๑

ในโลกทั้งเทวโลก เพราะฉะนั้น จึงเรียกกันว่า ตถาคต.

พึงทราบความสำเร็จความแห่งบท ในบทว่าตถาคโตนี้ ดังกล่าวมา ฉะนั้น อานุภาพ เปรียบเหมือนยา. ก็นั่นคืออะไรเล่า คือความมั่งคั่งแห่ง เทศนา และกองบุญ จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นแพทย์ ผู้มีอานุภาพมาก ทรงครอบงำผู้มีลัทธิตรงข้ามทั้งหมด และครอบงำโลกพร้อม ทั้งเทวโลก ด้วยอานุภาพนั้น เหมือนหมองูครอบงำทั้งหลาย ด้วยยาพิษ ฉะนั้น ฉะนั้น อานุภาพ คือความมั่งคั่งแห่งเทศนาและกองบุญ ที่ไม่วิปริต เพราะครอบงำโลกได้หมดของพระองค์มีอยู่ เหตุนี้ พระองค์จึงควรทราบ ว่า ตถาคต เพราะทำ ท อักษร เป็น ต อักษร. ชื่อว่าตถาคตเพราะอรรถว่าครอบงำ ด้วยประการฉะนี้.

ตโธ อวิปริโต จ อคโท ยสฺส สตฺถุโน
วสฺวตีติ โส เตน โหติ สตฺถา ตถาคโต.
ศาสดาพระองค์ใด ทรงมีอนุภาพเท่าไม่วิปริต
ศาสดาพระองค์นั้น เป็นผู้มีอำนาจ เพราะฉะนั้น
พระศาสดาพระองค์นั้น จึงชื่อว่า ตถาคต.

บทว่า **อปฏิบัติบุคคลสฺส** ได้แก่ปราศจากบุคคลที่จะเปรียบได้.
บุคคลอื่นใดเล่า ชื่อว่า สามารถให้คำปฏิญาณรับรองว่าเราเป็นพุทธะ ไม่มี
สำหรับพระตถาคตนั่นเหตุนี้ **พระตถาคตนั่น** จึงชื่อว่าไม่มีบุคคลเปรียบได้.
แก่พระตถาคต ผู้ไม่มีบุคคลเปรียบได้พระองค์นั้น.

บทว่า **อุปฺปชฺช** แปลว่า อุบัติแล้ว เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า **การุญฺยตา**
ได้แก่ ความมีแห่งกรุณา ชื่อว่า **การุญฺยตา**. คำว่า **สพฺพสฺสตุเต** เป็นคำกล่าว
ครอบคลุมถึงสัตว์ไม่เหลือเลย. อธิบายว่าหมู่สัตว์ทั้งสิ้น. คาถาเมื่อนี้ มีความที่
กล่าวมาด้วยกถามีประมาณเท่านี้.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพรหมทูตอาราธนาเพื่อทรงแสดง
ธรรมแล้ว ทรงยังพระมหากรุณาให้เกิดในสัตว์ทั้งหลาย มีพุทธประสงค์จะทรง
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาแก่พรหมทั้งหลายว่า

ดูก่อนพรหม ประคองทั้งหลายแห่งอมตนคร เรา
เปิดสำหรับท่านแล้วละ ขอเหล่าสัตว์ที่มีโสตประสาท
จงปล่อยศรัทธาออกมาเถิด แต่ก่อนเราสำคัญว่าจะ
ลำบากเปล่าจึงไม่กล่าวธรรมอันประณีตที่ขำนาญใน
หมู่มนุษย์.

ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมรู้ว่าเราอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิด
โอกาสเพื่อทรงแสดงธรรมแล้ว จึงประคองอัญชลี อันรุ่งเรืองด้วยทศนักษโมธาน

ขึ้นเหนือเศียร ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทำประทักษิณ อันหมูปรหม
แวดล้อมเสด็จกลับไป. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นประทานปฏิญาณแก่
พรหมนั้นแล้วทรงพระดำริว่า เราควรจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงเกิด
ความคิดว่า อาหารดาบสเป็นบัณฑิต ท่านจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ ได้จับปล้น ทรงสำ-
รวจทบทวนก็ทรงทราบว่าอาหารดาบสนั้น ทำกาละได้ ๗ วันแล้วและทรงทราบ
ว่าอุกดาบสทำกาละแล้วตอนพลบค่ำ ก็ทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์อีกว่า บัดนี้ ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ ก็ทรงทราบว่า อยู่ที่ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน กรุง
พาราณสี พอรাত্রีสว่างวันเพ็ญอาสาพระเข้าตรู ก็ทรงถือบาตรจีวร ทรงเดิน
ทาง ๑๘ โยชน์ ระหว่างทางทรงพบอาชีวกนักบวชชื่อว่า อุปกะ ทรงบอกแก่เขา
ว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ตอนเย็นวันนั้นนั่นเอง ก็ได้เสด็จถึงป่าอิสิปตนะ
ณ ที่นั้น ทรงประกาศแก่ปัญจวัคคีย์ว่าพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า เสด็จประทับ
บนพุทธอาสน์อันดีที่เขาจัดไว้แล้ว ตรัสเรียกภิกษุปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงพระ
ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร.

บรรดาภิกษุปัญจวัคคีย์ ท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระ ส่งญาณไป
ตามกระแสเทศนา จบพระสูตรที่ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล พร้อมด้วยพรหม ๑๘
โกฏิ พระศาสดาทรงเข้าจำพรรษาในที่นั้นนั่นเอง วันรุ่งขึ้นทรงทำให้พระ-
วัปปเถระตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ด้วยอุบายนี้แล ก็ทรงทำภิกษุเหล่านั้นให้ตั้ง
อยู่ในโศดาปัตติผลหมดทุกรูป รุ่งขึ้นวัน ๕ ค่ำแห่งปีกษัย ทรงประชุมพระเถระ
เหล่านั้นแล้ว ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร. จบเทศนา พระเถระทั้ง ๕ รูป ก็
ตั้งอยู่ในพระอรหัต.

ครั้งนั้น ในที่นั้นนั่นเอง พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของ ยสกูลบุตร
และเห็นเขาละเรือ่นออกไปแล้ว จึงตรัสเรียกว่า มานีแนะ ยสะ ทรงทำเขาให้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้า ๕๒
ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลในตอนกลางคืนนั้นนั่นแล รุ่งขึ้นก็ให้เขาตั้งอยู่ในพระอรหัต
แม้ในวันอื่นอีก ก็ทรงให้ชน ๕๔ คนสหายของยสกุณบุตร บวชด้วยเอหิภิกขุ-
อุปสัมปทาแล้วให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต เมื่อเกิดพระอรหันต์ขึ้นในโลก จำนวน
๖๑ รูปอย่างนี้ พระศาสดาทรงออกพรรษาปวารณาแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย
มาแล้วตรัสตั้งนี้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเมื่อบำเพ็ญประโยชน์
ตนและประโยชน์ผู้อื่น จงแยกกันไปเที่ยวธรรมจาริก
แก่มนุषย์ทั้งหลายตลอดแผ่นดินผืนนี้.

เมื่อประกาศสังฆกรรมของเราแก่โลกเป็นนิตย
กิจงอยู่เสียที่ป่าเขาอันสงัด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเมื่อทำหน้าที่พระ-
ธรรมทูต ก็จงปฏิบัติด้วยดีซึ่งคำของเรา สั่งสอนเขา
เพื่อประโยชน์แก่สันติของสัตว์ทั้งหลาย.

พวกเธอไม่มีอาสวะ จงช่วยปิดประตูบายทั้งสี่
เสียทุกประตู จงช่วยเปิดประตูสวรรค์ มรรค และ
ผล.

พวกเธอ จงมีคุณมีกรุณาเป็นต้น เป็นที่อยู่อาศัย
เพิ่มพูนความรู้และความเชื่อแก่ชาวโลกทุกประการด้วย
การเทศนาและการปฏิบัติ.

เมื่อพวกคฤหัสถ์ ทำการอุปการะด้วยอามิสทาน
เป็นนิตย พวกเธอ ก็จงตอบแทนพวกเขาด้วยธรรม-
ทานเถิด.

พวกเธอเมื่อจะแสดงธงชัยของพระฤษีผู้แสวงคุณ

ก็จงยกย่องพระสัตถธรรม เมื่อการงานที่พึงทำ ทำเสร็จ

แล้ว ก็จงบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ทรงส่งภิกษุเหล่านั้นไปในทิศทั้งหลาย ส่วนพระองค์เองก็เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศ ระหว่างทาง ทรงแนะนำ ภัททวัคคิยกุมาร ๓๐ คน ที่ราวป่าฝ้าย บรรดากุมารทั้ง ๓๐ คนนั้น ผู้ใดอ่อนกว่าเขาหมด ผู้นั้นก็เป็นพระโศดาบัน ผู้ใดแก่กว่าเขาหมด ผู้นั้น ก็เป็นพระอนาคามี แต่แม้สักคนหนึ่งเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นปุณฺชนไม่มีเลย ทรงยังกุมารแม่เหล่านั้นให้บวชด้วยเอหิภิกขุหมดทุกคน แล้วทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย พระองค์เองครั้นเสด็จถึงอุรุเวลาประเทศแล้ว ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๑,๒๕๐ อย่าง ทรมานชฎิล ๓ พี่น้อง มีอุรุเวลาภคสप्तเป็นต้นพร้อมด้วยบริวารชฎิลพันคน ทรงให้บวชด้วยเอหิภิกขุแล้ว ให้นั่งประชุมกันที่คยาสิสะประเทศ ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ด้วยเทศนาชื่อว่าอาทิตตปริยายสูตรอันภิกษุอรหันต์พันรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จไปยังลัญจิวณอุทยาน อันเป็นอุปจารแห่งกรุงราชคฤห์ด้วยพุทธประสงค์จะทรงเปลื้องปญฺญาแก่พระเจ้าพิมพิสาร ต่อ นั้น พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานกราบทูลแต่พระราชา พระราชาทรงสดับว่าพระศาสดาเสด็จมาแล้ว อันพราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุตห้อมล้อม เข้าไปเฝ้าพระทศพล ผู้เป็นดวงอาทิตย์แห่งพระมุนีผู้ประเสริฐ ซึ่งเสด็จอยู่ในช่องแห่งวนะดุจดวงทิพากรเข้าไป ในช่องหลืบเมฆ ทรงชบพระเศียรซึ่งโชติช่วงด้วยประกายรุ่งแห่งมงกุฎมณีลงแทบเบื้องพระยุคลบาทของพระทศพล อันคารคายด้วยโกมลคอกไม้ นำไธมลินไม้วิกล ที่มีพื้นเฝ้าพระบาทประดับด้วยจักร แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่งพร้อมด้วยราชบริพาร.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 54
ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นก็คิดปริวิตกไปว่า พระมหา-
สมณะ ทรงประพาศพรหมจรรย์ในท่านอูรูเวลกัสสป หรือท่านอูรูเวลกัสสป
ประพาศพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ทราบความปริวิตกของพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น จึงได้ตรัสกะพระเถระ
ด้วยพระคาถาว่า

กิเมว ทิสฺวา อูรูเวลวาทิ
ปหาสิ อคฺคิ กิสโกวทาโน
ปฺจณามิ ตํ กสฺสป เอตมตฺถํ
กถํ ปหีนํ ทว อคฺคิหุตฺถํ .
ดูก่อนกัสสป ท่านอยู่อูรูเวลประเทศตั้งสอน
ศิษย์ชุกิลมานาน เห็นเหตุอะไรหรือจึงละการบูชาไฟ
เราถามความนี้กะท่าน ไฉนท่านจึงละการบูชาไฟ.
พระเถระทราบพระพุทธรประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวคาถา
นี้ว่า

รูปฺเป จ สทฺเท จ อโธ รเส จ
กามิตฺถิโย จาภิวทฺหติ ยญฺเฐ
เอตํ มลฺหติ อฺปธิสฺส ลตฺวา
ตสฺมา น ยิญฺเฐ น หุเต อรลฺหิ .
ยัญทั้งหลาย สรรเสริญรูป เสียง รส กามและ
สตรีทั้งหลาย. ข้าพระองค์รู้ว่า นั่นเป็นมลทินในอุปธิ
ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในยัญ
ในการบูชาไฟ ดังนี้.

แล้วชบสีระลงแทบเบื้องยุคลบาทของพระตถาคตเพื่อประกาศความที่ตนเป็นสาวก กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก แล้วก็โลดขึ้นสู่อากาศ ๗ ครั้ง ประมาณชั่วหนึ่งลำตาล ชั่วสองลำตาล ฯลฯ ชั่วเจ็ดลำตาล ทำปาฏิหาริย์แล้วก็ลงจากอากาศ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

ครั้งนั้น มหาชนเห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระนั้นแล้วคิดกันว่า โอ ธรรมดาพระพุทเจ้าทั้งหลายมีอนุภาพมาก แม้ท่านอูรุเวลกัสสปมีทิฏฐิกล้าสำคัญตนว่า เป็นอรหันต์ ก็ถูกพระตถาคตทรงทำลายข้ายทิฏฐิทรมานแล้ว ก็พากันกล่าวสรรเสริญคุณของพระทศพล. พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้วตรัสว่า มิใช่เราทรมานอูรุเวลกัสสปผู้นี้ในชาตินี้เท่านั้นดอกนะ แม้ในอดีตชาติ อูรุเวลกัสสปนี้เราก็คือทรมานมาแล้วเหมือนกัน. ครั้งนั้นมหาชนลุกขึ้นจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ประคองอัญชลีเหนือศีรษะ กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาตินี้ ท่านอูรุเวลกัสสปถูกรวมารพวกข้าพระองค์เห็นแล้ว ในอดีตชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทรมานอย่างไร พระเจ้าข้า. แต่นั้น พระศาสดาอันมหาชนนั้นทูลวอนแล้ว จึงตรัสมหานครทกัสสปชาดก ซึ่งระหว่างภพปกปิดไว้แล้วทรงประกาศอริยสัจ ๔. พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดา ทรงดำรงอยู่ในโศคาปัตติผลพร้อมกับราชบริพาร ๑๑ นหุต. ๑ นหุตประกาศตนเป็นอุบาสก. พระราชาทรงถึงสรณะแล้วนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคเจ้าสามครั้ง แล้วถวายบังคมเสด็จกลับ.

วันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้า อันภิกษุพันรูปแวดล้อมแล้วเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์เหมือนท้าวสหสนันย์เทวราชอันหมู่เทพห้อมล้อมแล้ว เหมือน

ทำวมหพรหม อันหมู่พรหมห้อมล้อมแล้ว. พระราชาถวายทานแต่ภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธรูปเป็นประธาน เสร็จเสวยแล้ว ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่อาจจะอยู่วันพระไตรรัตน์ได้. ข้าพระองค์
จะมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาบ้าง ไม่ใช่ในเวลาบ้าง ชื่อว่าอุทยานลัทธิวัน
ก็อยู่ไกลเกินไป. ส่วนอุทยานชื่อว่าเวฬุวันของข้าพระองค์นี้ สำหรับผู้ต้องการ
วิเวก ไม่ไกลนักไม่ใกล้นัก พรั่งพร้อมด้วยทางคมนาคม ไร้ผู้คนเบียดเสียด
สดสุข พร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ ประดับพื้นศิลาเย็น เป็นภูมิภาคน่านรื่นรมย์
อย่างยิ่งมีต้นไม้ดอกไม้หอมกรุ่นช้วนรินทร์ ประดับประดาด้วยปราสาท
ยอดปราสาทโถง วิหาร คูวิมานเรือนมุงแถบเดียว มณฑปเป็นต้น. ขอพระผู้มี
พระภาคเจ้า โปรดทรงรับอุทยานเวฬุวันนี้ของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า
แล้วทรงถือน้ำมีสีดังแก้วมณีอันอบด้วยดอกไม้กลิ่นหอมด้วยพระเต้าทอง เสมือน
ถ่านร้อนใหม่ เมื่อทรงบริจจาคพระเวฬุวันราม ก็ทรงหลังน้ำลงเหนือพระหัตถ์
ของพระทศพล. ในการรับพระอารามนั้น มหาปฐพีนี้ก็ตกสู่อำนาจปีติว่า ราก
ของพระพุทธศาสนา หยั่งลงแล้ว ก็ไหวราวกะพ็อนรำ. ธรรมคาเสนาสนะอื่น
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้วทำให้แผ่นดินไหว เว้นพระเวฬุวันมหาวิหาร
เสียไม่มีเลยในชมพูทวีป. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงรับพระเวฬุวันรามแล้วได้
ทรงทำอนุโมทนาวิหารทาน

อวาสทานสุต ปณานิถิ สั

โก นาม วตถุ ปุริโส สมตโธ

อณฺณตฺร พุทฺธา ปน โลกนาถา

ยฺตุโธ มุขานํ นหฺนฺเตน จาปี.

นอกจากพระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก ปาก

คน ๑ นหุต บุรุษไรเล่าผู้สามารถจะกล่าวอานิสงส์ของ

การถวายที่อยู่อาศัยได้.

อายุญจ วณฺณญจ สุขํ พลญจ

วรํ ปสตุํ ปฏฺฐิภาณเมว

ททาทิ นามาทิ ปวฺจจเต โส

โย เทติ สงฺฆสฺส นโร วิหาริ .

นรชนใด ถวายที่อยู่แก่สงฆ์ นรชนนั้น ท่าน
กล่าวว่า ชื่อว่าให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิ-
ภาณอันประเสริฐ ที่พระพุทธรเจ้าทรงสรรเสริญแล้ว.

ทาทา นิवासสฺส นิวารณสฺส

สีตาทิโน ชีวิตฺตฺตฺตฺตฺส

ปาเลติ อายํ ปน ตสฺส ยสุมา

อายุปฺปโท โหติ ตมาหุ สนฺโต.

เพราะเหตุที่ผู้ถวายที่อยู่อาศัย อันป้องกันอุปัทวะ
แห่งชีวิตมีความเย็นเป็นต้น ย่อมรักษาอายุของเขาไว้
ได้ ฉะนั้น สัตบุรุษทั้งหลายจึงเรียกผู้นั้นว่า เป็นผู้
ให้อายุ.

อจฺจุณฺหสิเต วสโต นิวาเส

พลญจ วณฺโณ ปฏฺฐิภา น โหติ

ตสุมา หิ โส เทติ วิหารทาทา

พลญจ วณฺณญจ ปฏฺฐิภาณเมว.

พละ วรรณะ และปฏิภาณย่อมจะไม่มีแก่ผู้อยู่ใน
ที่อยู่อาศัยอันร้อนจัดเย็นจัด เพราะฉะนั้นแล ผู้ถวาย
วิหารที่อยู่นั้นจึงชื่อว่าให้พละ วรรณะ และปฏิภาณ
ที่เดียว.

ทุกขสฺส สีสฺสนุหสิริสฺปา จ

วาทาตปาทีปฺปภวสฺส โลเก

นิวารณานกวิธสฺส นิจฺจํ

สุขปฺปโท โหติ วิหารทาตา.

ผู้ถวายวิหาร ย่อมชื่อว่าเป็นสุขเป็นนิตย์ เพราะ
ป้องกันทุกข์มากอย่างที่เกิดแต่เย็นร้อนสัตว์เลื้อยคาน
ลม แดดเป็นต้นในโลก.

สีตฺสนุหฺวาทาตปํ สฺวภูจฺจิ

สิริสฺปาวาพมิกาทีทุกฺขํ

ยสุมา นิวาเรติ วิหารทาตา

ตสุมา สุขํ วินฺนฺหติ โส ปรตฺถ.

เพราะเหตุที่ผู้ถวายวิหาร ย่อมป้องกันทุกข์มีเย็น
ร้อน ลม แดด เหลือบฝน สัตว์เลื้อยคานและสัตว์ร้าย
เป็นต้นได้ ฉะนั้น ผู้นั้นจึงชื่อว่า ได้สุขในโลกหน้า.

ปสฺสนนฺจิตฺโต ภวโภคเหตุ

มโนภิรามํ มุทิตฺโต วิหารํ

โย เทติ สีลาทีคุโณทิตานํ

สพฺพํ ทโท นาม ปวฺจฺจเต โส.

ผู้ใดมีจิตเลื่อมใส บันเทิงแล้วถวายวิหารอันเหตุ
แห่งภพและโภคะที่นารื่นรมย์ยิ่งแห่งใจ แก่ท่านผู้มี
คุณมีศีลเป็นต้นอันเกิดแล้ว ผู้นั้นท่านเรียกชื่อว่าผู้ให้
ทุกอย่าง.

ปทาย มจฺเจรมลฺลํ สโลภํ

คุณาถยานํ นิลยํ ททาติ

จิตฺโตว โส ตตฺถ ปเรหิ สกุเค

ยถาภตํ ชายติ วิตฺโสโก.

ผู้ใดละมลทินคือตระหนี่ พร้อมทั้งโลภะ ถวาย
วิหาร แก่เหล่าท่านผู้มีคุณเป็นที่อยู่อาศัย ผู้นั้น ก็เป็น
เหมือนถูกผู้อื่นโยนไปในสวรรค์นั้น ย่อมเกิดเป็นผู้
ปราศจากความเศร้าโศกถึงสมบัติที่รวบรวมไว้.

วเร จารุรูปे วิหารे อุพारे

นโร การเย วาสเย ตตฺถ ภิกฺขุ

ทเทยฺยนฺนปानนฺจ วตฺถนฺจ เนถํ

ปสนฺนเนน จิตฺเตน สกุกฺขจฺจ นิจฺจํ .

นรชนสร้างวิหารทองประเสริฐเลิศโอพารนิมนต์
ภิกษุทั้งหลายอยู่ในวิหารนั้น ฟังถวายข้าวน้ำและผ้า
แก่ภิกษุเหล่านั้นด้วยจิตที่เลื่อมใส โดยเคารพเป็นนิตย.

คสุมา มหาราช ภเวสุ โภเค

มโนรมเย ปจฺจนฺนุญฺเย ภิกฺขุโย

วิหารทานุสฺส เพลน สนฺตํ

สุขํ อโลกํ อธิคฺคจฺจ ปจฺฉา.

ถวายพระพร เพราะฉะนั้น มหาบพิตรจะเสวย
โภคะที่น่ารื่นรมย์ใจในภพทั้งหลายยิ่งขึ้นไป ด้วยผล
แห่งวิหารทาน ภายหลังจงทรงประสบธรรมอันสงบ
สุข ไม่เศร้าโศกแล.

พระจอมมุนี ครั้นทรงทำอนุโมทนาวิหารทานแก่พระเจ้าพิมพิสาร
จอมนรชนประการดั่งนี้แล้ว เสด็จจากอาสนะอันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว
เมื่อทรงทำนุทรมอบให้เป็นนวิมานเป็นต้น ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระ-
องค์ที่น่าทอศกทัศน์อย่างยิ่ง ประหนึ่งล้อมพรายที่เกิดแต่รดด้วยน้ำทอง เสด็จ
เข้าสู่พระเวฬุวันมหาวิหาร ด้วยพระพุทธรูปสี่หาที่เปรียบมิได้ด้วยพระพุทธรูป
ที่ไม่มีสีนาคแล.

อภีพเน เวฬุวัน วิหาร

ตลาโคต ตฤถ มโนภิราม

นานาวิหารน วิหาลิ ชิโร

เวเนยูกานัน สมุทิกุขมาโน.

พระตลาโคตจอมปราษฎ์ ประทับอยู่ ณ พระเวฬุ-
วันวิหาร ซึ่งมีใช่เป็นที่เล่น แต่น่ารื่นรมย์ยิ่งแห่งใจนั้น
ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ต่าง ๆ ทรงคอยตรวจดูเวไนย-
สัตว์ทั้งหลาย.

พระพุทธบิดาเชิญเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่พระเวฬุวันวิหารนั้น พระเจ้า
สุทโธทนะมหาราชทรงสดับว่า โอรสเรา ทำทุกกรกิริยา ๖ ปี บรรลุอุภิสัมโพธิ-
ญาณอย่างเยี่ยม ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ เสด็จถึงกรุงราชคฤห์
ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงเรียกมหาอำมาตย์ผู้หนึ่งมาตรัสสั่งว่า
พนายมานี่เณะ เจ้าพร้อมบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร จงไปกรุงราชคฤห์ พุดตาม
คำของเราว่า พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชบิดาท่านมีประสงค์จะพบท่าน แล้วจง
พาโอรสของเรามา.

มหาอมาตย์ผู้นั้น รับพระราชโองการแล้ว มีบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร ก็เดินทาง ๖๐ โยชน์ เข้าไปยังวิหาร ในเวลาทรงแสดงธรรม มหาอมาตย์ผู้นั้น คิดว่าข่าวที่พระราชาทรงส่งมาพักไว้ก่อน ก็ยื่นท้ายบริษัท ฟังพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา ทั้งที่ยืนอยู่ก็บรรลุพระอรหัตต์ พร้อมกับบุรุษพันหนึ่ง ทูลขอ บรรพชา. พระศาสดา ก็ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า **เอต ภิกขโว** พวกเธอ จงเป็นภิกษุมาเถิด ชนเหล่านั้นทั้งหมดก็ทรงบวชสำเร็จด้วยฤทธิ์ในทันใด ถึงพร้อมด้วยกิริยาที่เหมาะสม ประหนึ่งพระเถระ ๑๐๐ พรรษา แวดล้อม พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระราชาทรงพระดำริว่า คนที่ไปก็ยังไม่มา ข่าวก็ไม่ได้ยิน ทรงส่ง อมาตย์ไป ๕ ครั้ง โดยทำนองนี้แล้ว บรรดาบุรุษ ๕,๐๐๐ คนนั้น ไม่ได้ กราบทูลพระราชาม้าแต่คนเดียว ทั้งไม่ส่งข่าวคราวด้วย บรรลุพระอรหัตต์แล้ว พากันบวชหมด.

ครั้งนั้น พระราชาทรงพระดำริว่า ใครหนอจักทำตามคำของเรา ทรง สำนวญดูกำลังส่วนของราชสำนักทั้งหมดก็ได้ทรงพบอุทายีอมาตย์ เล่ากันว่า อุทายีนั้นเป็นอมาตย์สำเร็จราชการทั้งหมดของพระราชาม้า เป็นคนภายในมีความ สนิทสนมยิ่งนัก เกิดในวันเดียวกับพระโพธิสัตว์เป็นพระสหายเล่นฝุ่นด้วยกัน มา. ครั้งนั้นพระราชาทรงเรียกอุทายีอมาตย์มาแล้วตรัสว่า อุทายีลูกเอ๋ย พ่อ ประสงค์จะพบโอรส จึงส่งบุรุษไปถึง ๕,๐๐๐ คน มากันแล้วจะบอกเพียงข่าว แม่แต่คนเดียวก็ไม่มี อันตรายแห่งชีวิตของพ่อ รู้ได้ยาก พ่ออยากจะพบโอรส แต่ยังมีชีวิตอยู่ ลูกจักพาโอรสมาแสดงแก่พ่อได้ไหมลูก.

อุทายีอมาตย์กราบทูลว่า ได้พระพุทธเจ้าข้า ถ้าข้าพระพุทธเจ้าได้ บวช.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 62

พระราชารับสั่งว่า ลูกจะบวชหรือไม่บวชก็ตามที แต่ลูกต้องนำโอรส
มาแสดงแก่พ่อ.

อุทายีอมาตย์ รับพระราชดำรัสใส่เกล้าแล้ว ก็นำข่าวของพระราช
ไปถึงกรุงราชคฤห์. ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ก็บรรลุพระอรหัต
พร้อมด้วยบุรุษพันหนึ่ง ตั้งอยู่ในเอหิภิกขุภาวะแล้วเพ็ญเดือนผัคคุนี [เดือน ๔]
ก็ดำริดูหมันต์ก็ล่วงไปแล้ว ถึงฤดูวสันต์เข้านี้แล้ว ราวป่าก็มีดอกไม้บาน
สะพรั่ง หนทางก็เหมาะที่จะเดิน เป็นกาลสมควรที่พระทศพลจะทรงทำการ
สงเคราะห์พระประยูรญาติ ครั้นดำริแล้วก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พรรณนา
คุณการเสด็จพุทธดำเนิน เพื่อเข้าไปยังพระนครแห่งพระสกุลด้วยคาถาประมาณ
๖๐ คาถา

๑. อุงคาริโน ทานิ ทูมา ภทฺทเต

ผลลสิโน ฉทนํ วิปฺปหยา

เต อจฺจิมฺหุโตว ปภาสยฺหุตติ

สมโย มหาวิโร อุงฺคีรฺสถานํ .

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ต้นไม้ทั้งหลาย สลัดใบ

มีแต่ลำต้น เตรียมจะติดช่อติดผล ต้นไม้เหล่านั้น

ส่องพระกายสว่าง ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร

สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒. ทูมา วิจิตฺตา สุวiraขมานา

รตฺตงฺกูเรหฺเว จ ปฺลุลเวหิ

รตฺนุชฺชลมฺนุทปสนฺนิภาสา

สมโย มหาวิโร อุงฺคีรฺสถานํ .

ต้นไม้ทั้งหลาย งดงาม รุ่งเรืองด้วยหน่อสีแดง
และใบอ่อน ประหนึ่งมณฑปที่รุ่งเรืองด้วยรัตนะ ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๓. สุปุผิตคฺคา กุสุเมหิ ภูสิตา
มณฺญลฺลภูตา สุจิตฺตฺตฺกนฺธา
รูกฺขา วิโรจนฺติ อุกฺโกสุ ปสุเสสุ
สมโย มหาวีร อังคีรฺสํ .

ต้นไม้ทั้งหลาย บนยอดมีดอกบานงาม ประดับ
ด้วยดอกไม้ทั้งหลาย น่าชื่นใจ ดอกสะอาด สวย และ
มีกลิ่นหอม อร่ามไปทั้งสองข้างทาง ข้าแต่พระมหา-
วิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระ-
เจ้าข้า

๔. ผลฺลหิเนกฺกหิ สมิตฺตฺตฺกฺกฺตา
วิทฺตฺตรูกฺขา อุกฺโกตฺตวกาเส
ชุกฺกํ ปิปาสมฺปิ วิโนทยนฺติ
สมโย มหาวีร อังคีรฺสํ .

ต้นไม้ทั้งดงามทั้งหลาย ในโอกาสสองข้างทาง
ดกต้นด้วยผลเป็นอันมาก บรรเทาความยากไร้ ทั้ง
ความหิวระหายได้ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕. วิจิตตมาลา สุจิตลลเวหิ
สุสชชิตา โมรกลาปสนนิภา
รูกุขา วิโรจนติ อุโกสุ ปสเสสุ
สมโย มหาวิโร องคิรสานัน .

ต้นไม้ทั้งหลาย มีดอกงดงาม อันใบอ่อนที่สะอาด
ตกแต่งแล้ว เสมือนต้นหางนกยูง อร่ามไปทั้งสอง
ข้างทาง ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคิรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖. วิโรจมานา ผลปลลลเวหิ
สุสชชิตา วาสนิวาสภูตา
โตเสนติ อทุธานกิลนตตตเต
สมโย มหาวิโร องคิรสานัน .

ต้นไม้ทั้งหลาย รุ่งโรจน์ อันผลและใบอ่อน
ตกแต่งแล้ว ประดับประดาด้วยน้ำหอม ย่อมปลอบ
ประโลมใจเหล่าสัตว์ที่เหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางไกล
ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคิรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๗. สุมุลลิตคุกา วนคุมพนิสุสิตา
ลตา อนเนกา สุวิราขมานา
โตเสนติ สตเต มณิมณฑปาว
สมโย มหาวิโร องคิรสานัน .

เถาว์ลัยเป็นอันมาก อาศัยพุ่มไม้ในป่า บนยอด
ออกดอกบานสวย สง่างาม ย่อมปลอบประโลมใจ
เหล่าสัตว์ เหมือนมณฑปมณี ข้าแต่พระมหาวิระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๘. ลตา อเนกา ทูมนิสุติตาว

ปิเยหิ สทุธิ สหิตา วฐูว

ปโถภยนุติ หิ สุกนุชคนุชา

สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ .

เถาว์ลัยเป็นอันมาก อาศัยตัดต้นไม้ ประหนึ่งหญิง
สาวไปกับชายที่รัก มีกลิ่นหอมอบอวลประโลมใจ
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๙. วิจิตตนีลาทิมนุญฉวณฺณา

ทิวา สมนุตตา อภิภูชมานา

โตเสนุติ มนุชฺสูสรตา รติหิ

สโย มหาวิระ อังคีรสานํ .

ฝูงนก มีสีสรรสวยงามน่าชื่นใจ มีสีเขียวเป็นต้น
ส่งเสียงร้องไพเราะโดยรอบ ด้วยความยินดี ปลอบ
ประโลม ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๐. มิกา จ นานา สุวิราชมานา

อุตุตฺตุงคกณฺณา จ มนุญฉเนตฺตา

ทิสา สมนุตา มภิธาวยนุติ

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน .

ฝูงเนื่อนานาชนิด เกลื่อนกราด ยกหูชูชัน เบิ่งตา
นำชื่นใจ พากันวิ่งไปรอบทิศ ข้าแต่พระมหาวีระ เป็น
สมัยสมควรสำหรับพระอังคีรแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๑. มนุญญภูตา จ มหิ สมนุตา

วิราขมานา หริตา ว สทุทลา

สุปฺปฺผิรุทฺธา โมพินิวลฺกตา

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน .

แผ่นปฐพีมีหญ้าแพรกขึ้นเขียวขจีส่องประกาย
โดยรอบนำชื่นใจ ต้นไม้ดอกบานงาม ก็ประดับดูจ
โมลี ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระ-
อังคีรแล้ว พระเจ้าข้า

๑๒. สุตฺตชฺชิตา มุตฺตมยาว วาลุกา

สุตฺตญฺฐิตา จารุสฺสพฺสทาตา

วิโรจนยนฺตเวท ทิสา สมนุตา

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน .

ทรายทั้งหลาย ดูดั่งมุกดาอันธรรมดาจัดแต่งไว้
ทรวดทรงงามให้สัมผัสดีดังทอง ส่องแสงสกา
วรอบทิศ ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๓. สมั สุผสุตฺตํ สุจิณฺมิภากํ

มฺหุญฺญปฺปุโผทยคณฺชวสิตํ

วิราชมานํ สุจิมฺลจ โสภํ

สมโย มหาวีร อังคีรสถานํ .

พื้นแผ่นดินสะอาด ราบเรียบ สัมผัสดี กลิ่นเกิด
จากดอกไม้หอม ตลบอบอวลน่าชื่นใจ ส่องประกาย
สะอาดงาม ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๔. สุสฺซุชิตํ นนฺทนกานนํ ว

วิจิตฺตนา นาทุมสฺสญฺทมฺมฺหิตํ

สุคนฺธภูตํ ปวนํ สุรมมํ

สมโย มหาวีร อังคีรสถานํ .

ป่าใหญ่อันธรรมชาติตกแต่งดีแล้ว ประดับด้วย
ต้นไม้ขนานชนิดเรียงรายงามตระการ มีกลิ่นหอม นำ
รื่นรมย์อย่างดี ตั้งสวนนั้นทวัน ข้าแต่พระมหาวีระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๕. สรา วิจิตฺตา วิวิธา มโนรมา

สุสฺซุชิตา ปงฺกขปฺปฺนุฑฺฑริกา

ปสฺนุนสีโตทกจารุปฺนุฑฺฑา

สมโย มหาวีร อังคีรสถานํ .

สระทั้งหลาย หลากชนิดวิจิตรน่ารื่นรมย์ใจ อัน
ธรรมชาติตกแต่งไว้ มีบัวบุณฑริก เต็มเปี่ยมด้วยน้ำเย็น

ใส่ตั้งทอง ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ

พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๖. สุลลุนานาวิธปงฺกเซหิ

วิราขมานา สุจิกนุชคฺคฺชา

ปโมทยนฺเตว นรามรานัน

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน

สระทั้งหลาย อร่ามเหลืองด้วยบัวนานาชนิดดอก
บานงาม กลิ่นกรุ่นสะอาด ทำให้เหล่ามนุษย์ชาติแล
เทพดาบันเทิงใจ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๗. สุลลปงฺเกรฺหสนฺนิสิฺนฺนา

ทิจา สมฺนฺตา มภินาทฺยนฺดา

โมทนฺติ ภริยาหิ สมฺจฺคิโน เต

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน .

ฝูงนักจับกอบัวที่ดอกบานร้องเจี๊ยะจับไปรอบ ๆ
นกเหล่านั้นบันเทิงพร้อมกับตัวเมีย ข้าแต่พระมหาวิระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๘. สุลลปฺปฺเปหิ รชํ คเหตุวา

อสิ วิชฺวณฺติ วิภูขมานา

มธุมฺหิ คนุโธ วิทิสํ ปวายติ

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน .

ฝูงผึ้งเก็บละอองจากดอกไม้บานส่งเสียงร้องบิน
เวียนว่อน กลิ่นน้ำหวาน ก็กำจายไปทั่วทิศ ข้าแต่

พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๑๕. อภินุนาธา มทวารณา จ

คิริหิ ชาวนุติ จ วาริธारा

สวนุติ นชฺโซ สุวริชิตาว

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

โบลงข้างเมามัน ส่งเสียงแปร่แปร้นแล่นออก
จากซอกเขา และกระแสน้ำก็พรายพรายไหลจากถลา
แม่น้ำ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๐. คิริ สมนุตาว ปทิสฺสุมานา

มยุรคิเวา อิว นิลวณฺณา

ทิสสา รชินุทาว วิโรจยฺนุติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ขุนเขาทั้งหลาย ปรากฏเห็นอยู่รอบๆ มีสีเขียว
ขาว เหมือนคอนกยูง รุ่งระมีน เหมือนเมฆ ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๒๑. มยุรสงฺฆา คิริมฺพุทฺทนฺสุมี

นจฺจนุติ นาริหิ สมงฺคิภูตา

ภูษนุติ นานามชฺฐรสฺสเรหิ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ฝูงยุงผู้พร้อมด้วยตัวเมีย พากันฟ้อนรำเหนือยอด
คิริ กู้ก้องด้วยเสียงอันไพเราะต่างๆ ข้าแต่พระมหาวิระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๒. สุวาทิกา เนกทิตา มนุญญา

วิจิตตปตฺเตหิ วิราชมานา

คิริมฺหิ ฐตฺวา อภินาทยนฺติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ฝูงนกเป็นอันมาก มีเสียงเพราะ นำชื่นใจ
เลื่อมพรายด้วยขนปีกอันงดงาม ยืนร้องก้องกังวาน
เหนือคิริ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๓. สุผลลุปฺปผา กรมาภิกิณฺณา

สุคนฺธนาทาผลลฺกตา จ

คิริ วิโรจนฺติ ทิสสา สมฺนฺตา

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ภูเขาทั้งหลาย มีดอกไม้บานงาม เกื่อนกลาด
ด้วยต้นเล็บเหยี่ยว ประดับด้วยกลีบดอกไม้สีน่านาชนิด
มีกลิ่นหอม งามระยับไปรอบทิศ ข้าแต่พระมหาวิระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๔. ชลาสยา เนกสุคนฺธคฺนฺธา

สุรินฺทอฺยุยานชลาสยา

สวานฺติ นชฺโช สุวิราชมานา

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ชลาศัยลำน้ำมีกลิ่นหอมกรุ่นเป็นอันมาก พรา้ง
พรายไหลมาแต่แม่น้ำ เหมือนชลาศัยในอุทยานของ
ท้าวสักกะจอมเทพ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๕. วิจิตตติตฺถเทหิ อลงฺกตา จ

มณฺฑลนนานามิคปฺกฺขิปาสา

นชฺโช วิโรจนฺติ สฺสสฺสทฺมานา

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

แม่น้ำทั้งหลาย ประดับด้วยทำนน้ำอันงาม เป็น
ที่พุ่งเนื้อและนกกานาชนิดลงดื่มกินน้ำชื่นใจ ไหลอยู่
พรา้งพราย ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๖. อุโภสุ ปสฺเสสุ ชลาสเยสุ

สุปฺปฬิตา จารุสฺสคนฺธรุทฺธา

วิภูสิตฺถคฺคา สุรสฺสุนฺทรี จ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

กลุ่มต้นไม้งาม กลิ่นหอม ออกดอกบาน ณ
ชลาศัยทั้งสองฝั่ง ยอดมีดอกประดับ สวยงามสง่า
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๒๗. สฺสคนฺธนนานาทุมชาลิกิณฺณํ

วนํ วิจิตฺตํ สุรนนฺทนํ ว

มโนภิรามัม สตติ คตินัน

สมโย มหาวีร อังคีรสถานัน .

ป่าเกลื่อนกลาดด้วยแนวไม้นานาชนิด มีกลิ่น
หอม งดงามดังสวนนันทวันของเทวดา เป็นที่รื่น-
รมย์ใจยิ่งของผู้ที่ไปเนื่อง ๆ ข้าแต่พระมหาวีระ เป็น
สมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสถานแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๘. สมบุพพนานาสูจิอนุปานา

สพฺยลฺลขนา สาธุรเสนา ยุตุตา

ปเลสุ คาเม สุตถา มนุญฺญา

สมโย มหาวีร อังคีรสถานัน .

ข้าวน้ำอันสะอาดนานาชนิด สมบูรณ์พร้อมทั้ง
กับเกล้า้ม ประกอบด้วยรสอร่อย หาได้ง่ายในหมู่บ้าน
ใกล้ทาง น่าชื่นใจ ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัย
สมควรสำหรับพระอังคีรสถานแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๙. วิราชิตา อาสิ มหิ สมนฺตา

วิจิตฺตวณฺณา กุสุมาสนสุส

รตุตินุทโศเปหิ อลงฺกตาว

มโย มหาวีร อังคีรสถานัน .

แผ่นดินแห่งที่ตั้งดอกไม้ ที่มีสีสรรงดงาม ก็
เรื่องอร่ามไปโดยรอบ ยามราตรีก็ประดับด้วยหิ่งห้อย
ทั้งหลาย ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสถานแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๐. วิสุทฺธสพฺพชาติกุณฺเฑหิ ยุตฺตา

พฺพุทฺธราชํ อภิปตฺถยนฺตฺตา

หิ ตตฺถเลว ชนา สมฺนตฺตา

ย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ชนทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น
อันบริสุทธิ์ ปรารถนาถึงนักซึ่งราชาคือภาวะเป็นพระ-
สัมพุทธเจ้า มีอยู่เป็นอันมากรอบ ๆ ณ แผ่นดินนั้น
นั้นแล ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๑. วิจิตรอารามสุโปกฺขรณฺโณ

วิจิตฺตนาเนาปทุมฺเมหิ ฉนฺนา

ภิสฺสฺสึ จีระ ว รลํ ปวายติ

สมฺมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

สระโบกขรณีอันงามนำรินรมย์ ปกคลุมด้วย
ปทุมนาเนาชนิดอันงาม ย่อมหลั่งรดจนน้ำมัน โดย
เหง้าทั้งหลาย ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๒. วิจิตรนํลจฺจนฺนลฺกตฺตา

มณฺญฺญลฺลรฺกฺขา อุกฺโกตฺวกาเส

สมฺมกฺกตฺตา สตฺตสมฺมทฺฐตฺตา

สมฺมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ต้นไม้น่าชื่นใจทั้งหลาย ประดับด้วยใบเขียวงาม
ขึ้นสลับ ณ โอกาสสองข้างทาง เป็นที่ชุมนุมของสัตว์
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสถแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๓. วิจิตรนิลพุกมิวายต์ วัน

สุรินทโลเก อิว นนุ ทนั วัน

สพโพตุกั สาธุสุคนุชปุปฝั่ง

สมโย มหาวิระ องคิรสถาน .

วนะที่ครึ้มด้วยเมฆคือตัดต้นไม้อเขียวตระการ มีดอก
บานงามและหอมทุกฤดู ดั่งนั้นทนวัน ในภพของ
องค์อัมรินทร์ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสถแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๔. สุภณฺขตัง โยชนโยชนุสุ

สุภิกฺขคามา สุธภา มนุญฺธวา

ชนาภิกิณฺณา สุถนุณปาณา

สมโย มหาวิระ องคิรสถาน .

หนทางดี ทุก ๆ โยชน หมู่บ้านมีอาหารดี หา
ได้ง่าย น่าชื่นใจ มีผู้คนหนาแน่น มีข้าวน้ำหาได้
สะดวก ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสถแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๕. ปุศฺตฉายฺยทรมฺมภูตา

นิวาสิโน สพุพฺพสุขปฺปทาตา

วิสาละสาลา จ สภา จ พหู

สมโย มหาวิโร อังคีรสถานํ .

ศาลากว้างและสภาที่ประชุม มีร่มเงาและน้ำ

มากพอน้ำร้อนรมย์ มอบความสุขทุกอย่างแก่ผู้อยู่อาศัย

ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส

แล้ว พระเจ้าข้า.

๓๖. วิจิตรนาทานุมนสฺสทมนฺนุฑิตา

มณฺณณฺณอุยฺยานสุโปกฺขรณฺโณ

สุมาปีตา สาธุสุคนฺธกนฺธา

สมโย มหาวิโร อังคีรสถานํ .

สระโบกขรณีดีในอุทยานที่น่าชื่นใจ ประดับด้วย

แนวต้นไม้ขนานชนิดอันงาม อันธรรมาศสร้างสรรค์ไว้

มีกลิ่นหอมกรุ่นสำเร็จประโยชน์ ข้าแต่พระมหาวิโร

เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๗. วาโต มุฑฺฐิตลสาธูโรโป

นภา จ อพฺภา วิคตา สมฺนฺตา

ทิสา จ สพุพฺพาว วิโรจยฺนฺติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสถานํ .

ลมอ่อนเย็นให้สำเร็จประโยชน์ และท้องฟ้าก็

ปราศจากเมฆหมอกโดยรอบทิศทั้งหลายก็สว่างไสวไป

หมด ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๘. ปเถ โรชนุคฺคมนตฺตเมว
รตฺติ ปวสฺสฺสฺสฺส จ มนฺทวฺภูจฺจ
นเถ จ สฺฐโร มุทฺทโกว ตาโป
สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ฝนตกน้อยๆ ในราตรีเพื่อไม่ให้ฝนละอองฟุ้งขึ้น
ที่หนทาง ดวงอาทิตย์ในท้องฟ้าก็มีแสงแดดอ่อนๆ
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๙. มทปฺปพาหา มทหตฺติสงฺฆา
กเรณฺฺสฺสเมหิ สุกฺกิพฺพนฺฺติ
ทิสฺสา วิธาวนฺฺติ จ กชฺชยฺนฺฺตา
สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ

ฝูงช้างพลายชุกชน มังวงชุกชน หยออกเล่นกับ
ฝูงช้างพังทั้งหลาย ร้องคำรณวิ้งแล่นไปรอบทิศ ข้า
แต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๔๐. วณฺํ สฺฐนฺฺลํ อภิตฺสฺสนฺฺนีย
นฺฺลพฺภกฺกฺกํ อิว รฺมฺมกฺกฺกํ
วิโลกิตานํ อติวิมฺหฺนฺฺนีย
สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

วณะเขียวสด นำพิศยั้งนัก นำรื่นรมย์ เป็น
ของนำประหลาดสำหรับคนที่มองดู เหมือนยอดเมฆ
สีคราม ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๑. วิสุทฺทมพุกฺ คณฺ ํ สุรมมฺ

มณฺิมเยหิ สมลฺงกตาว

ทิสาว จ สพฺพวา อติโรจยฺนฺติ

สมโย มหาวิโร อํจฺจิสานํ .

ห้องฟ้าปราศจากเมฆหมอก นำรื่นรมย์ดี ทิศ
ทุกทิศจะเป็นเหมือนประดับด้วยสิ่งที่ทำด้วยแก้วมณี
รุ่งโรจน์อยู่ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๒. คณฺธพฺพวิหฺชาทรกิณฺุรวา จ

สุคฺคิยฺนฺตาว มจฺจฺรสฺสเรณ

จรณฺติ ตสฺสุมี ปวเน สุรมฺเม

สมโย มหาวิโร อํจฺจิสานํ .

เหล่าคนพรรณพิทยากร และกษัตริย์ร้องเพลง
ด้วยเสียงอันไพเราะ พวกนี้เที่ยวไปในป่าใหญ่ที่นำ
รื่นรมย์นั้น ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๓. กิเลสสงฺฆสฺส ภิตาสเกหิ

ตปฺปสฺสิสงฺฆเมหิ นิสฺสวิตฺ วนํ

วิหารอารามสมิทุฐิต์

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน .

วณะอันหมู่ผู้มีตบะ ผู้กลัวแต่หมู่กิเลสของตนเอง
ช่องเสพแล้ว เป็นวิหาร เป็นอารามที่สำเร็จประโยชน์
ข้าแต่พระมหาวีระเป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๔๔. สมิทุฐินานาผลิโน วนนุตตา

อนากุลา นิจจมโนภिरมมา

สมาธิปีติ อภิวฑฒยนุติ

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน .

วณะให้สำเร็จผลต่าง ๆ ไม่อาภูลเป็นที่น่ารื่นรมย์
ยิ่งแห่งใจเป็นนิตย์ เพิ่มพูนสมาธิจิตและปีติ ข้าแต่
พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๔๕. นิเสวิต์ เนกทิเชหิ นิจจัม

คามน คามัม สตตัม วสนุตตา

ปุเร ปุเร คามวรา จ สนุติ

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน .

วณะอันฝูงนกเป็นอนนก ช่องเสพอยู่เป็นนิตย์
หมู่คนจากบ้านตำบลหนึ่ง สูบ้านตำบลหนึ่ง ก็อยู่กัน
เป็นประจำ หมู่บ้านทั้งหลาย ก็กลายเป็นแต่ละเมืองๆ
ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๔๖. วตถุนนปานํ สยนาสนนฺจ

คนฺธนฺจ มาลนฺจ วิเลปนนฺจ

ตหิ สมิทฺธา ชนตา พหุ จ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ชุมชนเป็นอันมาก อาศัยผ้า ข้าวน้ำ ที่นั่งที่นอน
ของหอม ดอกไม้และเครื่องลูบไล้ ก็สำเร็จประโยชน์
อยู่กันในเมืองนั้น ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๗. ปุณฺณทฺธิยา สพฺพยสฺสคฺคปตฺตา

ชนา จ ตสฺมี สุจิตา สมิทฺธา

ปหฺตโภคา วิวิธา วสนฺติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

ชนทั้งหลายถึงความเลิศแห่งศทุกอย่าง ด้วย
บุญฤทธิ์ มั่งคั่งมีโภคะต่างๆ อย่างเป็นอันมาก อยู่
กันเป็นสุขในเมืองนั้น ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัย
สมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๘. นเถ จ อพฺภา สุวิสุทฺทชวณฺณา

นิสา จ จนฺโท สุวิราชิโต

รตฺติณฺจ วาโต มุทฺตีสติโล จ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

เมฆหมอกในท้องฟ้า ก็มีสีหมจดจ ดวงจันทร์
ก็ส่องแสงสว่างไปตลอดทิศ และยามราตรี ลมก็โชย

อ่อนๆ เย็นๆ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๕. จนทุกุคเม สพุพชนา ปหฏฐา

สกงุคณ จิตฺรกถา วทนฺตา

ปิเยหิ สทฺธิ อภิโมทยนฺติ

สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ .

พอดวงจันทร์โผล่ขึ้นมา ชนทั้งปวง ก็รำเริง
สนทนากันแต่เรื่องที่ดีงาม ณ ลานบ้านของตน บันเทิง
ยิ่งนักกับคนรักทั้งหลาย ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัย
สมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๐. จนทสฺส รํ สีหิ สภํ วิโรจิ

มเหิ จ ตํ สุตฺทมมฺนุญฺฉวณฺณา

ทิสา จ สพุพา ปริสุทฺฐรฺฐปา

สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ .

รัศมีแห่งดวงจันทร์ สว่างตลอดท้องฟ้า พื้น
แผ่นพสุธา ก็มีสีสรรหมดจน่าชื่นใจ และทิศทั้งหลาย
ก็บริสุทธิไปหมด ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๑. พุเร จ ทิสฺวา วรจนฺทรํ สี

บุปฺผิสฺสึ บุปฺผานิ มหิตลสฺสุมิ

สมนุตโต คนฺธคุณฺตฺติกาณํ

สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ .

เพราะต้องรัศมีแห่งดวงจันทร์อันประเสริฐแต่ไกล
ดอกไม้ทั้งหลาย บนพื้นแผ่นดินโดยรอบ จึงแย้มบาน
สำหรับคนทั้งหลายที่ต้องการคุณคือความหอม ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๕๒. จนทสุส รุ สึหิ วิลิมปีตาว

มหี สมนุตา กุสุเมนลจกตา

วิโรจิ สพุพงคสุมาลินีว

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน .

พื้นแผ่นดินถูกลาบไว้ ด้วยรัศมีแห่งดวงจันทร์
ประดับดอกไม้โดยรอบก็สว่างาม ดังสตรีประดับมาลัย
งามทั่วสรรพางค์ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๓. กุจนุติ หตุถิปี มเทน มตฺตา

วิจิตฺตปิณฺณา จ ทิชา สมนุตา

กโรนุติ นาทำ ปวเน สุรมฺเม

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน .

แม้ข้างทั้งหลาย เมามัน ก็ส่งเสียงโกลนจนาท
และเหล่านกที่มีขนหางงาม ก็ร้องลั่นรอบป่าใหญ่ ที่
นำรึนรมย์ดี ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๔. ปถลจ สพพํ ปฏิปชฺชนกขมํ

อิทุธํ จ รฎฺฉํ สธนํ สโภคํ

สพฺพตฺถุตํ สพฺพสุขปฺปทานํ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

อนึ่งหนทางทุกสายก็ควรแก่การเดินทาง ทั้งรัฐอาณา-
จักรก็มั่งคั่ง มีทรัพย์ มีโภคะ มีทุกสิ่ง ให้ความสุขทุก
อย่าง ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับพระ-
อังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๕. วณลจ สพพํ สุวิจิตฺตรูปํ

สุมาปิตํ นนฺทนกานนํ ว

ยติเน ปิตี สตตํ ชเนติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ .

วนะทูกวนะ ล้วนแต่งดงาม อันธรรมดาสร้าง
สรรไว้ ประดุจสวนนันทวัน ให้เกิดปิติแก่นักพรต
ทั้งหลายเนืองๆ ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๖. อลงฺกตํ เทวปฺรูโร ว รรมมํ

กปิลวตฺถุํ อิติ นามเชยฺยํ

กฺุลนคฺโร อิชฺ สสุสิริกํ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ.

พระนกรของพระสกุล มีนามว่า กรุงกบิลพัสดุ์
ประดับประดาน่ารื่นรมย์ ดุจเทพนคร เป็นพระนกร

มีลิริสง่าในโลกนี้ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๗. มนุญญอภิญญาวิจิตรูป
สุขุศลปงฺกรุหสณฺฑมณฺฑิตํ
วิจิตฺตปริชาหิ ปุริ สุรมมํ
สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ .

พระนครดงามด้วยหอรบน่าชื่นใจ ประดับด้วย
บัวบานสะพรั่ง นารี نرمโยอย่างดี ด้วยค่ายคูอันวิจิตร
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๘. วิจิตฺตปการณฺจ โตรณณฺจ
สุภฺจณฺ์ เทวนิวาสภูตํ
มนุญฺญวฺธิ สุรโลกสนฺนิภํ
สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ .

ปราการอันวิจิตร เสาระเนียด และพระลานอัน
งาม เป็นที่ประทับขององค์สมมติเทพ [พระมหา-
กษัตริย์] ถนบนที่น่าชื่นใจ ดูกดั่งเทวโลก ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๕๙. อลงฺกตา สากิยราชปุตฺตา
วิราชมานา วรภูสเนหิ
สุรินฺทโลเก อิว เทวปุตฺตา
สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ .

เหล่าศากยราชบุตรแต่พระองค์ งามรุ่งเรือง
ด้วยเครื่องประดับอันประเสริฐ ประดุจเหล่าเทพบุตร
ในภพอมรินทร์ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖๐. สุทฺธิทโน มุนิวโร อภิสฺสนาย
อมจฺปุตฺเต ทสฺสา อเปสฺย
พเลน สทฺธิ มหา มุนินฺท
สมโย มหาวิโร อังคิรสานํ .

ข้าแต่พระจอมมุนี พระเจ้าสุทฺธิทนมหาราช มี
พระราชประสงค์จะทรงพบพระจอมมุนี จึงทรงส่งบุตร
อมาตย์ พร้อมด้วยกองกำลังขนาดใหญ่ ถึง ๑๐ ครั้ง
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖๑. เนวาคตํ ปสฺสติ เนว วาจํ
โสกาภิกฺขุตํ นรวิโรเสฏฺฐจํ
โตเสตฺตุมิจฺฉามิ นราธิปตฺตํ
สมโย มหาวิโร วุจฺจिरานํ

พระเจ้าสุทฺธิทนมหาราช ไม่ทรงเห็นพระองค์
เสด็จมา ไม่ทรงได้ยินพระวาจา ข้าพระองค์ประสงค์
จะปลอบพระองค์ผู้แก้แค้นผู้ประเสริฐสุดในนรชน
ผู้เป็นเจ้าแห่งนรชน ซึ่งถูกความเศร้าโศกครองงำแล้ว
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖๒. ต่ ทสฺสเนนพฺภุตปีติราสี

อุทิกุขมานัน ทฺวิปทานมินุท

โตเสหิ ต่ มุนินุท คุณเสฏฺฐัน

สมโย มหาวิโร องฺคิรสถานัน .

ข้าแต่พระจอมมุนี ผู้มีกองปีตินำอัครรรย เพราะ
การเห็นพระองค์ ขอพระองค์โปรดทรงปลอบ พระผู้
เป็นเจ้าของหมู่มนุษย์ ผู้มีพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งตั้ง
พระเนตรรอยพระองค์นั้นด้วยเถิด ข้าแต่พระมหา
วิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระ-
เจ้าข้า.

๖๓. อาสาย กสฺสเต เขตฺตํ พิชฺชํ อาสาย วปฺปติ

อาสาย วาณิชา ยนฺติ สมฺมุตฺถํ ธนหารกา

ยาย อาสาย ติฏฺฐามิ สฺวา เม อาสา สมฺมิชฺชตฺตุ.

ชาวเนาไถนาก็ด้วยความหวัง หว่านพืชก็ด้วย

ความหวัง พ่อค่านำทรัพย์ไปทางทะเลก็ด้วยความหวัง
ข้าพระองค์ยืนหยัดอยู่ด้วยความหวังใด ขอความหวัง
นั้นจงสำเร็จแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด.

๖๔. นาตีสีตํ นาติอุณฺ्हํ นาติทุพฺภิกฺขฉาตํ

สทฺทลา หริตา ภูมิ เอส กาโล มหามฺหฺนี.

ข้าแต่พระมหามุนี ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนนัก

อาหารหาไม่ยากและไม่อดอยาก พื้นแผ่นดินเขียวขจี
ด้วยหญ้าแพรก นี่เป็นกาลอันสมควรแล้ว พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า ดูก่อนอุทายี เธอสรรเสริญ การเดินทาง ทำไมหนอ. ท่านพระอุทายีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระชนกของพระองค์ มีพระราชประสงค์จะพบ พระองค์ ขอพระองค์โปรดทรงทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติเถิด พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า ดีละ อุทายี เราตถาคตจักทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ ถ้อยคำนั้น เธอจึงบอกกล่าวแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงบำเพ็ญกัมมัตถ [ธรรมเนียมของภิกษุผู้จะเดินทาง]. พระเถระทูลรับพระพุทธดำรัสว่า ดีละ พระเจ้าข้า แล้วก็บอกกล่าวแก่ภิกษุสงฆ์.

พระศาสดาทรงแวดล้อมด้วยภิกษุจีณาสพรหมทั้งหมดสองหมื่นรูป คือ กุลบุตรชาวอังคะและมคธะหมื่นรูป กุลบุตรชาวกรุงกบิลพัสดุ์หมื่นรูป เสด็จ ออกจากกรุงราชคฤห์ เดินทางวันละโยชน์ ๆ สองเดือนก็เสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงแล้ว ฝ่ายเจ้าศากยะทั้งหลาย ก็ช่วยกันเลือก สถานที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหมายพระทัยจักพบพระญาติผู้ ประเสริฐสุดของตน จึงกำหนดแน่ชัดว่า อารามของนิโครธศากยะ นำริน- รมย์ ให้จัดทำวิธีปฏิบัติทุกวิธี จึงพากันถือของหอมและดอกไม้ออกไปรับเสด็จ แต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง บูชาด้วยของหอมดอกไม้และจตุรมนต์ เป็นต้น นำเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังนิโครธารามนั้นแล.

ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพระจีณาสพรหมหมื่นรูปแวดล้อม แล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อย่างดีที่เขาจัดไว้. ฝ่ายพวกเจ้าศากยะ เป็น ชาติมีมานะ กระด้างเพราะมานะ ต่างคิดกันว่า สิทธิตถกumar หน่อมกว่าเรา เป็นกนิษฐภาดา เป็นบุตร เป็นภาคิไนย เป็นนัคคา จึงกล่าวกะเหล่าราชกุมาร ที่หน่อม ๆ ว่า พวกเจ้าจงไหว้ เราจักนั่งอยู่ข้างหลัง ๆ พวกเจ้า. เมื่อเจ้าศากยะ

เหล่านั้นนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูอชยาศัยของเจ้าศากยะเหล่านั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า พระญาติเหล่านี้ไม่ยอมไหว้เรา เพราะตนเป็นคนแก่เปล่า เพราะพระญาติเหล่านั้น ไม่รู้ว่า ธรรมดาของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นไร ธรรมดากำลึงของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นไร หรือว่าธรรมดาของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้ ธรรมดากำลึงของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้ ถ้ากระไร เราเมื่อจะแสดงกำลึงของพระพุทธเจ้าและกำลึงของฤทธิ ก็ควรทำปาฏิหาริย์ จำเราจะเนรมิตที่จงกรมแล้วด้วยรัตนะล้วน กว้างขนาดหมื่นจักรวาลในอากาศ เมื่อจงกรม ณ ที่จงกรมนั้น ตรวจดูอชยาศัยของมหาชนแล้ว จึงจะแสดงธรรม. ด้วยเหตุนี้ เพื่อแสดงความปริวิตกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

เพราะพระญาติเหล่านั้น พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ไม่รู้ว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดคนนี้เป็นเช่นไร กำลึงฤทธิและกำลึงปัญญาเป็นเช่นไร กำลึงของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่โลกเป็นเช่นไร.

เพราะพระญาติเหล่านั้น พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ไม่รู้ดอกว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดคนเป็นเช่นนี้ กำลึงฤทธิและกำลึงปัญญาเป็นเช่นนี้ กำลึงของพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกเป็นเช่นนี้.

เอาเถิด จำเราจักแสดงกำลึงของพระพุทธเจ้าอันยอดเยี่ยม จักเนรมิตที่จงกรมประดับด้วยรัตนะ ในนภากาศ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น เหน็ด ชานนฺติ ความว่า เพราะวา
พระญาติเหล่านั้น ไม่ทรงรู้. น อักษร มีอรธปฏิเสช. หิ อักษร เป็น
นิบาตลงในอรธว่าเหตุ อธิบายว่า เพราะเหตุที่เทวดาและมนุษย์มีพระญาติ
เป็นต้นของเราเหล่านั้น เมื่อเราไม่ทำให้แจ่มแจ้งถึงกำลังของพระพุทธเจ้า และ
กำลังของฤทธิ ก็ย่อมไม่รู้ว่า พระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้ กำลังของฤทธิเป็นเช่นนี้
ฉะนั้น เราจะพึงแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า และกำลังของฤทธิของเราดังนี้.
ท่านประสงค์เอาอุปิตติเทพว่า เทวดา ในคำว่า สเทวมานุสา นี้. เป็นไป
กับเทวดาทั้งหลาย เหตุนั้น จึงว่า สเทวา คนเหล่านั้นคือใคร คือมนุษย์.
มนุษย์ทั้งหลายพร้อมกับเทวดา ชื่อว่า สเทวมานุสา. อีกนัยหนึ่ง พระเจ้า
สุทโธทนะ สมมติเทพ ท่านประสงค์เอาว่า เทวดา. เป็นไปกับเทวดา คือ
พระเจ้าสุทโธทนะ เหตุนั้น จึงชื่อว่า สเทวา. มนุษย์ที่เป็นพระญาติ ชื่อว่า
มานุสา. มนุษย์ทั้งหลาย พร้อมด้วยเทวดา คือพร้อมด้วยพระเจ้าสุทโธทนะ
ชื่อว่า สเทวมานุสา. อธิบายว่า หรือว่า มนุษย์ที่เป็นญาติของเราเหล่านี้
พร้อมด้วยพระราชา ย่อมไม่รู้กำลังของเรา. แม้เทวดาที่เหลือกก็สงเคราะห์เข้าไว้
ด้วย. เทวดาทั้งหมด ท่านเรียกว่า เทวดา เพราะอรธว่า เล่น. ชื่อว่า
เล่น เป็นอรธของธาตุมีกิพธาตุเป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง เทวดาด้วย มนุษย์
ด้วย ชื่อว่าเทวดาและมนุษย์. เป็นไปกับด้วยเทวดาและมนุษย์ ชื่อว่า สเทว-
มานุสา. เหล่านั้นคือใคร. พึงเห็นการเดิมคำที่เหลื่อว่า โลกา โลกทั้งหลาย.
บทว่า พุทฺโธ ได้แก่ ชื่อว่า พุทธะ เพราะตรัสรู้ รู้ตามซึ่งจักรรรณทั้ง ๔.
เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

อภิณฺเษยฺยํ อภิณฺเษยํ ภาเวตฺตพฺพญจ ภาวิตํ

ปฺหิตพฺพํ ปฺหีนํ เม ตสฺมา พุทฺโธสุมิ พุราหุมน.

สิ่งที่ควรรู้อย่างไรก็รู้อย่างไรแล้ว สิ่งที่เราควรเจริญเราก็
เจริญแล้ว สิ่งที่เราควรละเราก็ละแล้ว เพราะฉะนั้น เรา
จึงเป็นพุทธะ นะพราหมณ์.

ก็ในที่นี้ พึงเห็นว่า พุทธศัพท์ สำเร็จความในอรรถว่า เป็นกัตตุการก
(ปฐมวิภคิต) ชื่อว่า พุทธะ เพราะเป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์ผู้บรรลุลุณวิเศษ
ทราบกันอยู่อย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ
หนอ. ในที่นี้ พึงเห็นว่า พุทธศัพท์ สำเร็จความในอรรถว่า เป็นกรรมการก.
หรือว่า ความรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีอยู่ เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ชื่อว่า พุทธะ อธิบายว่า ผู้ทรงมีความรู้. คำนี้ทั้งหมดพึงทราบตามแนวศัพท์-
ศาสตร์. บทว่า กิสิสโก ความว่า เป็นเช่นไร น่าเห็นอย่างไร เสมือนอะไร
มีผิวอย่างไร มีทรวดทรงอย่างไร ยาวหรือสั้น.

บทว่า นรุตตโม ได้แก่ ความสูงสุด ความล้ำเลิศ ความประเสริฐสุด
แห่งนรชน หรือในนรชนทั้งหลาย เหตุนี้ จึงชื่อว่า นรุตตมะ.

ความสำเร็จ ชื่อว่า อิทธิ ในคำว่า อิทธิพล นี้. ชื่อว่า อิทธิ
เพราะอรรถว่า สำเร็จผล เพราะอรรถว่าได้. อีกนัยหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายสำเร็จ
ได้ด้วยคุณชาตินั้น คือเป็นผู้สำเร็จ จำเริญ ถึงความสูงยิ่ง เหตุนี้ คุณชาติ
นั้น จึงชื่อว่า อิทธิ คุณชาติเครื่องสำเร็จ.

ก็อิทธินั้นมี ๑๐ อย่าง เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

บทว่า อิทธิโย ได้แก่ อิทธิ ๑๐^๐ อย่าง. อะไรบ้าง คือ อธิษฐานา-
อิทธิ ๑ วิภวณอิทธิ ๑ มโนมยาอิทธิ ๑ ญาณวิปหารอิทธิ ๑
สมาธิวิปหารอิทธิ ๑ อริยาอิทธิ ๑ กัมมวิปากชาอิทธิ ๑ ปุญญวโต-
อิทธิ ๑ วิชขามยาอิทธิ ๑ ชื่อว่า อิทธิ เพราะอรรถว่าสำเร็จ เพราะ
ประกอบโดยชอบในกิจกรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย ๑

อิทธิเหล่านั้น ต่างกันดังนี้. โดยปกติคนเดียวย่อมนึกเป็นมากคน นึกเป็นร้อยคนหรือพันคนแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า เราเป็นมากคน ฤทธิ์ที่ แยกตัวแสดงอย่างนี้ ชื่อว่า **อธิษฐานาอิทธิ** เพราะสำเร็จด้วยอำนาจอธิษฐาน. อธิษฐานาอิทธินั้น มีความดังนี้ ภิกษุเข้าจตุตถฌาน อันเป็นบาทแห่งอภิญา ออกจากจตุตถฌานนั้นแล้ว ถ้าปรารถนาเป็นร้อยคน ก็ทำบริกรรมด้วยบริกรรมจิตเป็นกามาวจรว่า เราเป็นร้อยคน เราเป็นร้อยคน แล้วเข้าฌานอันเป็น บาทแห่งอภิญาอีก ออกจากฌานนั้นแล้วนี่ก็อธิษฐานอีก ก็เป็นร้อยคน พร้อมกับจิตอธิษฐานนั่นเอง. แม้ในกรณีพันคนเป็นต้นก็เช่นนี้เหมือนกัน. ใน อธิษฐานาอิทธินั้น จิตที่ประกอบด้วยปาทกฌาน มีนิมิตเป็นอารมณ์ บริกรรม จิตมีร้อยคนเป็นอารมณ์บ้าง มีพันคนเป็นต้นอย่างไรอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์บ้าง บริกรรมจิตเหล่านั้นแล เป็นไปโดยอำนาจแห่งสี มิได้เป็นไปโดยอำนาจ แห่งบัญญัติ เมื่ออธิษฐานจิต ก็มีร้อยคนเป็นอารมณ์อย่างเดียว. แต่อธิษฐาน จิตนั้น ก็เหมือนอัปนาจิต เกิดขึ้นในลำดับโคตรภูจิตเท่านั้น ประกอบด้วย จตุตถฌานฝ่ายรูปาวจร. แต่ผู้นั้น ละเพศปกติเสีย แสดงเพศกumarบ้าง แสดง เพศนาคบ้าง แสดงเพศครุฑบ้าง ฯลฯ แสดงกระบวนทัพแม่ต่างๆ บ้าง ฤทธิ์ ที่มาโดยอาการดังกล่าวมาอย่างนี้ ชื่อว่า **วิภูพณาอิทธิ** เพราะเป็นไป โดย ละเพศปกติ ทำให้แปลก ๆ ออกไป.

ฤทธิ์ที่มาโดยนัยนี้ว่า ภิกษุในพระศาสนานี้เนรมิตกายอื่นนอกจากกาย นี้ มีรูป สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง เป็นต้น ชื่อว่า **มโนมยาอิทธิ** [มโนมยิทธิ] เพราะเป็นไปโดยสำเร็จแห่ง สรีระที่สำเร็จมาแต่ใจ อันอื่น ในภายในสรีระนั่นเอง.

คุณวิเศษที่บังเกิดด้วยอานุภาพแห่งพระอรหัตตญาณ อันพึงได้ด้วย
อัทธานัน ก่อนหรือหลังญาณเกิด หรือในขณะนั้นเอง ชื่อว่า **ญาณวิปหารา**
อิทธิ. ท่านพระพากุละ และท่านพระสังกัจจะ ก็มีญาณวิปหารอิทธิ. เรื่อง
พระเถระทั้งสองนั้น พึงกล่าวไว้ในข้อนี้.

คุณวิเศษที่บังเกิดด้วยอานุภาพสมณะก่อนหรือหลังสมาธิ หรือในขณะ
นั้นเองชื่อว่า **สมาธิวิปหารอิทธิ**. ท่านพระสารีบุตร ก็มีสมาธิวิปหารอิทธิ.
ท่านพระสัจจชีวะ ก็มีสมาธิวิปหารอิทธิ. อุตตราอุบาสิกา ก็มีสมาธิวิปหารอิทธิ
สามาวดีอุบาสิกา ก็มีสมาธิวิปหารอิทธิ เรื่องทั้งหลายของท่านเหล่านั้นดังกล่าว
มานี้ ก็พึงกล่าวในข้อนี้ แต่ข้าพเจ้าก็มีได้กล่าวไว้พิศดาร เพื่อบรรเทาโทษ
คือความยืดยาวของคัมภีร์.

อริยาอิทธิเป็นอย่างไร ภิภษุในพระศาสนานี้ ถ้าหวังว่า เรานั่งอยู่
มีความสำคัญในสิ่งปฏิบัติว่าไม่ปฏิบัติไช้ ย่อมอยู่ มีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติอยู่
ในอารมณ์นั้น ถ้าหวังว่าเราพึงอยู่ มีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติไช้
ย่อมอยู่ มีความว่าปฏิบัติในอารมณ์นั้น ฯลฯ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ใน
อารมณ์นั้น. แม้อิทธินี้ที่ชื่อว่า **อริยาอิทธิ** เพราะเป็นแดนเกิดแห่งพระอริยะ
ทั้งหลายผู้ถึงความชำนาญทางใจ.

กัมมวิปากชาอิทธิเป็นอย่างไร ฤทธิ์มีการไปทางอากาศได้เป็นต้น
ของเหล่าทั้งหมด ของเทวดาทั้งหมด ของมนุษย์ต้นกับและของวินิปาติกสัตว์
บางเหล่าชื่อว่า **กัมมวิปากชาอิทธิ**.

ปุญญวโตอิทธิเป็นอย่างไร. พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จทางอากาศไป
กับกองทัพ ๔ เหล่า. ภูเขาทองขนาด ๘๐ ศอก บังเกิดแก่ชฎิลกคฤหบดี ฤทธิ์
นี้ชื่อว่า **ปุญญวโตอิทธิ**. โขสกกคฤหบดี แม้เมื่อถูกเขาพยายามฆ่าในที่ ๑ แห่ง

ก็ไม่มีอะไร ชื่อว่า **บุญญวโตอิทธิ**. ความปรากฏของแพะทั้งหลาย ที่ทำด้วย
รัตนะ ๗ ในประเทศประมาณ ๘ กรีสแก่เมณฑกเศรษฐี ชื่อว่า **บุญญวโตอิทธิ**.

วิชขามยาอิทธิเป็นอย่างไร ฤทธิ์ที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า พวก
วิทยากรร่ายวิชาเหาะได้ แสดงช้างในอากาศบนท้องฟ้า โอกาสที่เห็นได้ใน
ระหว่างช้าง ฯลฯ แสดงกระบวนทัพต่างๆ บ้าง ชื่อว่า **วิชขามยาอิทธิ**.

คุณวิเศษที่ทำกิจกรรมนั้นแล้วบังเกิด เป็นอิทธิ เพราะอรรถว่าสำเร็จ
ด้วยการประกอบโดยชอบเป็นปัจจัย ดังนี้ **อิทธิ**นี้ จึงชื่อว่า **อิทธิ** เพราะ
อรรถว่า สำเร็จ ด้วยการประกอบโดยชอบในกิจกรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย.
อธิบายว่า กำลังแห่งฤทธิ์ ๑๐ อย่างนี้ชื่อว่า อิทธิพละ กำลังแห่งฤทธิ์ พระญาติ
เหล่านี้ ไม่รู้จักกำลังแห่งฤทธิ์ของเรา.

กำลังแห่งปัญญาคือพระอรหันตมรรค อันให้คุณวิเศษที่เป็นโลกิยะและ
โลกุตระทั้งหมด ท่านประสงค์ว่า กำลังแห่ง**ปัญญา**. พระญาติเหล่านี้ไม่รู้จัก
กำลังแห่งปัญญาเมื่อนั้น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า คำว่ากำลังแห่งปัญญานี้
เป็นชื่อของญาณที่ไม่สาธารณะ ๖ ประการ. พุทธานุภาพหรือทศพลญาณ
ชื่อว่ากำลังแห่งพระพุทธเจ้าในคำว่า กำลังแห่งพระพุทธเจ้านี้. **ญาณ ๑๐** คือ

๑. **ฐานฐานญาณ** ญาณที่กำหนดรู้ฐานะเหตุที่ควรเป็นได้ และ
อฐานะ เหตุที่ไม่ควรเป็นได้.
๒. **อดีตานาคตปัจจุปปันนัมมวิปากขานนญาณ** ปรึกษากำหนด
รู้ผลแห่งกรรมที่เป็นอดีตและปัจจุบัน.
๓. **สัตตพัฒตคามินีปฏิปทาญาณ** ปรึกษากำหนดรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง
๔. **อนเนกธาตุนานาธาตุโลกขานนญาณ** ปรึกษากำหนดรู้โลกคือ
รู้ธาตุเป็นอนเนกและธาตุต่างๆ.

๕. นานาธิมุตติกญาณ ปรีชากำหนดรู้ธิมุตติคืออหยาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่างๆ กัน.

๖. อาสยานุสยญาณ [อินทริยโปรปริยัตตญาณ] ปรีชากำหนดรู้ ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย.

๗. ฌานวิโมกขสมาธิสมาบัติสังกิเลสโฆทานุฏฐานยถา-
ภูตญาณ ปรีชากำหนดรู้ตามเป็นจริงในความเศร้าหมองความบริสุทธิ์และ
ความออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติ.

๘. ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ ปรีชากำหนดรู้ระลึกชาติหนหลังได้.

๙. จุตูปปาตญาณ ปรีชากำหนดรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย.

๑๐. อาสวักขยญาณ ปรีชากำหนดรู้ทำอาสวะให้สิ้นไป.

คำว่า กำลังแห่งพระพุทธเจ้า เป็นชื่อของญาณ ๑๐ เหล่านี้. บทว่า
เอทลั แปลว่า เช่นนี้. หรือปาฐะ ก็อย่างนี้เหมือนกัน.

ศัพท์ว่า หนุท เป็นนิบาตสงในอรรถว่าร้องเชิญ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงชี้พระองค์ด้วยบทว่า อหิ . ทรงอธิบายว่าอย่างไร ทรงอธิบายว่า ก็เพราะ
เหตุที่ญาติทั้งหลายของเราไม่รู้กำลังแห่งพระพุทธเจ้าหรือพุทธคุณ อาศัยความ
ที่ตนเป็นคนแก่เปล่า ไม่ไหวเราผู้เจริญที่สุด ประเสริฐที่สุดในโลกทั้งปวง ด้วย
อำนาจมานะอย่างเดียว ฉะนั้น ชงคือมานะของพระญาติเหล่านั้นมีอยู่ เราจะ
รานมานะแล้วจึงพึงแสดงธรรมเพื่อพระญาติจะได้ไหวเรา. บทว่าทสฺสยิสฺสตามิ
ได้แก่ พึงแสดง. ปาฐะว่า ทสฺสยิสฺสตามิ ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือน
กัน. บทว่า พุทฺธพลั ได้แก่ พุทธานุภาพ หรือญาณพิเศษของพระพุทธเจ้า.
บทว่า อนุตฺตรั แปลว่า ไม่มีอะไรอื่นยิ่งกว่า. สถานที่จึงกรมท่านเรียกว่า
จกฺกมึ ที่จึงกรม. บทว่า มาปยิสฺสตามิ ได้แก่ พึงนรมิต. ปาฐะว่า จกฺกมณั

มาเปสุตตัม ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า นเภ ได้แก่ ใน
อากาศ. บทว่า สพุพรัตนมณูทิต์ ได้แก่ ตกแต่งประดับด้วยรัตนะ เพราะ
อรธว่าให้เกิดความยินดีทั้งหมด อย่างละ ๑๐ ๆ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี
แก้วไพฑูรย์ สัซซ์ ศิลา แก้วประพาพ เงินทองและแก้วลาย ชื่อว่าประดับด้วย
รัตนะทั้งปวง. ซึ่งที่จกกรมน์อันประดับด้วยรัตนะทั้งปวง อาจารย์บางพวก
กล่าวว่า นเภ รตนมณูทิต์ ประดับด้วยรัตนะในนภากาศก็มี.

ครั้งนั้น พอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริอย่างนี้ เทวดาทั้งหลายมี
ภุมมเทวดาเป็นต้น ที่อยู่ในหมื่นจักรวาล ก็มีใจบันเทิง พากันถวายสาธุการ.
พึงทราบว่ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อจะประกาศความข้อนั้น ก็ได้ตั้ง
คาถาเป็นต้นว่า

เหล่าเทวดาภาคพื้นดิน ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาว-
ดึงส์ ชั้นยามา ชั้นคูลิต ชั้นนิมมานรติ ชั้นปรนิมมิตวส-
วัตติ และเหล่าเทวดาฝ่ายพรหม ก็พากันรำเรียงเปล่ง
เสียงดังถูกก้อง.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภูมมา ได้แก่ ที่ตั้งอยู่ภาคพื้นดิน เช่น
ตั้งอยู่ที่หิน ภูเขา ป่าและต้นไม้เป็นต้น. บทว่า มหาราชิกา ได้แก่ ผู้เป็น
ฝ่ายมหาราช. อธิบายว่า เทวดาที่อยู่ในอากาศได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาที่อยู่
ภาคพื้นดิน ก็เปล่งเสียงดัง ต่อนั้น เทวดาเมฆหมอก จากนั้นเทวดาเมฆร้อน
เทวดาเมฆเย็น เทวดาเมฆฝน เทวดาเมฆลม ต่อจากนั้น เทวดาชั้นจาตุ-
มหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นคูลิต ชั้นนิมมานรติ ชั้นปรนิมมิตวส-
วัตติ ต่อจากนั้นหมู่พรหม พรหมชั้นพรหมปุโรหิต ชั้นมหาพรหม ชั้น

ปริตตภา ฐานัปปมาณภา ฐานัอกัสสรา ฐานัปริตตสุภา ฐานัปปมาณสุภา
ฐานัสุกกัณหา ฐานัเวหัพผลา ฐานัอวิหา ฐานัอดัปปา ฐานัสุทัสสา ฐานัสุทัสสี
ต่อจากนั้น เทวดาชั้นอนิยฐา ได้ยินเสียงก็เปล่งเสียงดัง เทวดามนุษย์และนาค
เป็นต้นทั้งหมด ในสถานที่ ๆ โสตายคนจะรับฟังได้ เว้นอสังญีสัตว์และอรูปจรร-
สัตว์ มีใจตกอยู่ใต้อำนาจปีติ ก็พากันเปล่งเสียงดังก้องสูงลิบ. บทว่า อานนุ-
ทิตา ได้แก่ มีใจบันเทิงแล้ว อธิบายว่า เกิดปีติโสมนัสเอง. บทว่า วิปุล
ได้แก่ หนาแน่น.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงเข้าสมาบัติที่มีโอทาคกลินเป็นอารมณ์ใน
ลำดับที่ทรงพระพุทธานุชาตินั้นเอง ทรงอธิษฐานว่า ขอแสงสว่างจงมีทั้ง
หมื่นจักรวาล. พร้อมกับอธิษฐานจิตนั้น แสงสว่างก็ปรากฏ ตั้งแต่แผ่นดินไป
จนจดอกนิยฐภพ. ด้วยเหตุนี้ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

แผ่นดินพร้อมทั้งเทวโลกก็สว่างจ้า โลกัณตริก-
นรกอันหนาก็ปิดไว้ไม่ได้ ความมืดทึบก็ถูกขจัดใน
ครั้งนั้น เพราะพบปาฏิหาริย์ อันน้อมหัศจรรย์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอภาสิตา แปลว่า สว่างแจ้งแล้ว. ใน
คำว่า ปฐวีนี้ ปฐวีนี้มี ๔ อย่าง คือ กักขพปฐวี สัมภารปฐวี นิमितตปฐวี
สมมุติปฐวี.

ในปฐวี ๔ อย่างนั้น ปฐวีที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า ผู้มีอายุ
ปฐวีธาตุภายในเป็นอย่างไร. ของหยาบ ของเข้าน ภายใน จำเพาะตน อันใด
ดังนี้ อันนี้ชื่อว่า กักขพปฐวี.

ปฐมวิที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า อนึ่งภิกษุใดขุดเองก็ดี ใช้ให้ขุด
ก็ดีซึ่งแผ่นดินดังนี้ ชื่อว่า สัมภารปฐมวิ ปฐมวิธาตุ ๒๐ ส่วน มีเกศา ผมเป็น
ต้น และส่วนภายนอกมีเหล็ก โลหะเป็นต้นอันใด ปฐมวิเมื่อนั้น เป็นปฐมวิพร้อม
ด้วยส่วนประกอบมีวรรณะ สีเป็นต้น เหตุนี้จึงชื่อว่า สัมภารปฐมวิ.

ปฐมวิที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ย่อมจำได้ซึ่งปฐมวิ
กถิตดังนี้ ชื่อว่า นิमितตปฐมวิ ท่านเรียกว่า อารัมมณปฐมวิ บ้าง.

ผู้ใดมีปฐมวิกถิตเป็นอารมณ์ บังเกิดในเทวโลกย่อมได้ชื่อว่าปฐมวิ-
เทพ โดยการบรรลุปฐมวิกถิตนิทาน สมจริง ดังที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า
อาโปเทพและปฐมวิเทพ ดังนี้ นี้ชื่อว่า สมมติปฐมวิ. พึงทราบว่าเป็นชื่อว่า ปัญญติ-
ปฐมวิ. แต่ในที่นี้ประสงค์เอาสัมภารปฐมวิ.

บทว่า สเทวกา แปลว่า พร้อมทั้งเทวโลก. ปาฐะว่า สเทวตา ก็มี
ถ้ามีก็คิดว่า. ความที่ว่า มนุษยโลก พร้อมทั้งเทวโลกสว่างจ้าแล้ว. บทว่า ปุณ
แปลว่า มาก. คำว่า โลกนุตริกา นี้เป็นชื่อของสัตว์นรกจำพวกอสุรกาย ก็
โลกนุตริกนรกเหล่านั้น เป็นโลกนุตริกนรก นรกหนึ่ง ระหว่างจักรวาลทั้ง
สาม. โลกนุตริกนรก นรกหนึ่งๆ ก็เหมือนที่ว่างตรงกลางของล้อเกวียน ๓
ล้อ ซึ่งตั้งจกดกันและกัน ว่าโดยขนาด ก็แปดพันโยชน์. บทว่า อุตฺ วุตา
ได้แก่ ไม่ตั้งอยู่เบื้องต่ำ. บทว่า ตโม จ ได้แก่ ความมืด. บทว่า ติพฺโพ
ได้แก่ หนาทึบ. เป็นความมืดเป็นนิตย์ เพราะไม่มีแสงสว่างของดวงจันทร์
และดวงอาทิตย์. บทว่า วิหโต ได้แก่ ถูกกำจัดแล้ว. บทว่า ตทา ความว่า
กาลใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย ทรงแผ่
แสงสว่างเพื่อทรงทำปาฏิหาริย์ กาลนั้นความมืดที่บังเกิดขึ้นในโลกันตริกนรก
ทั้งหลายก็ถูกกำจัดให้หายไป.

บทว่า **อจุเรรกัม** ได้แก่ ควรแก่การปรบมือ. อธิบายว่าควรแก่การปรบด้วยนิ้วมือโดยความประหลาดใจ. บทว่า **ปาฎิหิระ** ได้แก่ ชื่อว่าปาฎิหิระ เพราะนำไปปฏิบัติไป. หรือ ชื่อว่าปาฎิหิระ เพราะนำไปเฉพาะซึ่งดวงจิตที่เข้าถึงทัญญูและมานะของสัตว์ทั้งหลาย. หรือว่า ชื่อว่าปาฎิหิระ เพราะนำมาเฉพาะซึ่งความเลื่อมใสของสัตว์ทั้งหลายผู้ยังไม่เลื่อมใส. ปาฐะว่า ปาฎิหิระ ดังนี้ก็มีความก็อย่างนั้นเหมือนกัน คำนี้เป็นชื่อของคุณวิเศษแห่งวิธีการจัดแสงสว่างในข้อนี้. ฟังนำคำนี้ว่า เทวดา มนุษย์และแม่สัตว์ที่บังเกิดในโลกันตริกนรกทั้งหลายแลเห็นปาฎิหาริย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแล้ว ก็เข้าถึงปีติและโสมนัสอย่างยิ่ง ดังนี้แล้ว ก็พึงเห็นความในคำนี้ว่า เพราะเห็นปาฎิหาริย์อันมหัศจรรย์. นอกจากนี้จะเอาคำปลายมาไว้ต้นก็ไม่ถูก หรือจะเอาคำต้นมาไว้ปลาย ก็ไม่ถูก.

บัดนี้ เพื่อแสดงว่า มิใช่มีแสงสว่างในมนุษย์โลกอย่างเดียวเท่านั้นในโลกกล่าวคือสังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก แม้ทั้งสาม ก็มีแสงสว่างทั้งหมดเหมือนกัน ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคานี้ว่า

แสงสว่างอันโอฬารไพบุลย์ก็เกิดในโลกนี้โลกอื่น

**และโลกทั้งสองพร้อมด้วยเทพ คนธรรพ์ มนุษย์และ
รากษสขยไปทั้งเบื้องต่ำ เบื้องบนและเบื้องขวาง.**

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เทวา** ได้แก่ สมมติเทพ อุปปีติเทพ และวิสุทธิตเทพ รวมเทพทั้งหมดท่านสงเคราะห์ไว้ในบทนี้. เทวดาด้วยคนธรรพ์ด้วย มนุษย์ด้วย รากษสด้วย ชื่อว่าเทพ คนธรรพ์ มนุษย์และรากษส. เป็นไปกับด้วยเทพคนธรรพ์มนุษย์และรากษส ชื่อว่าพร้อมด้วยเทพ คนธรรพ์ มนุษย์และรากษส. นั่นคืออะไร. คือโลก ในโลกแห่งเทพ คนธรรพ์

มนุษย์และรากษสนั้น. บทว่า อภา แปลว่า แสงสว่าง. อุพาร ศัพท์นี้ใน คำว่า อุพารา นี้ ปรากฏในอรรถมีอรรอย ประเสริฐ และไพบุลย์เป็นต้น. จริงอย่างนั้น อุพาร ศัพท์นี้ปรากฏในอรรถว่า อรรอย ในบาลีเป็นต้นว่า อุพารานิ ขาพนียโกชนียานิ ขาพนติ ภูษุชนติ ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเกี่ยว ย่อมฉน ของเกี่ยวของฉนอันอรรอย.

ปรากฏในอรรถว่า ประเสริฐ ในบาลีเป็นต้นว่า อุพาราย โข ปน ภว วจุฉยโน ปลั ตาย สมณั โคตม ปลั สติ. ก็ท่านวิจฉายนพราหมณั สรรเสริญพระสมณโคตม ด้วยการสรรเสริญอันประเสริฐแล.

ปรากฏในอรรถว่า ไพบุลย์ ในบาลีเป็นต้นว่า อติภุมม เทวานั เทวานุภาวึ อปฺปมาเณ อุพารโ อภาโส แสงสว่างไพบุลย์ไม่มีประ- มาณเกินเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย. อุพาร ศัพท์นี้นั้น พึงเห็นว่าปรากฏ ในอรรถว่า ประเสริฐ ในที่นี้.

บทว่า วิปูลา ได้แก่ ไม่มีประมาณ. บทว่า อชายถ ได้แก่ อุบัติ แล้ว เกิดขึ้นแล้ว เป็นไปแล้ว. บทว่า อิมสุมิ โลก ปรสฺมุจ ความว่า ในมนุษย์โลกนี้ และในโลกอื่น คือเทวโลก. บทว่า อุภยสุมิ ได้แก่ ใน โลกทั้งสองนั้น. พึงเห็นเหมือนในโลกภายในและโลกภายนอกเป็นต้น. บทว่า อโ จ ได้แก่ ในนรกทั้งหลายมีเวจีเป็นต้น. บทว่า อุทฺธึ ได้แก่ แม้ในกลาง หาวนัรบแต่ภวัคคพรหม. บทว่า ติริยญจ ได้แก่ ในหมื่นจักรวาลโดยเบื้องขวาง. บทว่า วิตุลตฺตึ ได้แก่ แผ่ซ่านไป. อธิบายว่า แสงสว่างกำจัดความมืด ครอบ คลุมโลกและประเทศดังกล่าวแล้วเป็นไป. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ติริยญจ วิตุลตฺตึ ได้แก่ แผ่ไปโดยเบื้องขวางคือใหญ่ อธิบายว่า แสงสว่างแผ่คลุม ตลอดประเทศไม่มีประมาณ.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแผ่แสงสว่างไปในหมื่นจักรวาล ทรงเข้าจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญา ทรงออกจากฌานนั้นแล้วทรงเหาะ ขึ้นสู่อากาศ ด้วยอธิษฐานจิต ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ท่ามกลางเทว-บริษัทและมนุษย์บริษัทอันใหญ่ เหมือนทรงโปรยฐิติพระบาทลงเหนือเศียร ของพระประยูรญาติเหล่านั้น. ก็ยมกปาฏิหาริย์นั้น พึงทราบจากบาลีอย่างนี้

ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเป็นอย่าง-

ไโร. พระตถาคตทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในโลกนี้ ไม่ทั่ว ไปแก่พระสาวกทั้งหลาย คือลำไฟแลบออกจากพระกาย เบื้องบน ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องล่าง, ลำไฟ แลบออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อน้ำไหลออกจาก พระกายเบื้องบน.

ลำไฟแลบออกจากพระกายเบื้องหน้า ท่อน้ำไหล ออกจากพระกายเบื้องหลัง, ลำไฟแลบออกจากพระ- กายเบื้องหลัง ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องหน้า.

ลำไฟแลบออกจากพระเนตรเบื้องขวา ท่อน้ำ ไหลออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย, ลำไฟแลบออกจาก พระเนตรเบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระเนตร เบื้องขวา.

ลำไฟแลบออกจากช่องพระกรรณเบื้องขวา ท่อ น้ำไหลออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย, ลำไฟแลบ ออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย. ท่อน้ำไหลออกจาก ช่องพระกรรณเบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา ท่อน้ำไหลจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย. ท่อน้ำไหลออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา ถ้าไฟแลบออกจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย.

ถ้าไฟแลบออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากพระปรัศว์เบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากพระปรัศว์เบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากพระปรัศว์เบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระปรัศว์เบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากพระบาทเบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากพระบาทเบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากพระบาทเบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระบาทเบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากทุกพระองค์ ท่อน้ำไหลออกจากระหว่างพระองค์, ถ้าไฟแลบออกจากระหว่างพระองค์ ท่อน้ำไหลออกจากทุกพระองค์.

ถ้าไฟแลบออกจากพระโลมาแต่ละเส้น ท่อน้ำ

ไหลออกจากพระโลมาแต่ละเส้น, ถ้าไฟแลบออกจาก
ขุมพระโลมาแต่ละขุม ท่อน้ำก็ไหลออกจากขุมพระ
โลมาแต่ละขุม มีวรรณะ ๖ คือ เขียว เหลือง แดง
ขาว แดงเข้ม เลื่อมพราย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนิน พระพุทธเนรมิต
ประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืน พระพุทธเนรมิต
ทรงดำเนินบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง,
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง พระพุทธเนรมิต ทรง
ดำเนินบ้าง ประทับยืนบ้าง บรรทมบ้าง. พระผู้มี
พระภาคเจ้าบรรทม พระพุทธเนรมิต ทรงดำเนินบ้าง
ประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง.

พระพุทธเนรมิต ทรงดำเนิน พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง. พระ-
พุทธเนรมิตประทับยืน พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงดำ-
เนินบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง พระพุทธเนรมิต
ประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนินบ้างประทับ
ยืนบ้าง บรรทมบ้าง พระพุทธเนรมิตบรรทม พระผู้
มีพระภาคเจ้าก็ทรงดำเนินบ้าง ประทับยืนบ้าง ประทับ
นั่งบ้าง. นี้พึงทราบว่าญาณในยมกปาฏิหาริย์ของ
พระตถาคต.

แต่พึงทราบว่่า ที่ท่านกล่าวว่่าลำไฟแลบออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องบน ดังนี้ ก็เพื่อแสดงว่่า ลำไฟแลบออกจากพระกายเบื้องบน ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็โดยเตโชกลินสมาบติ ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องล่าง ก็โดยอาโปกลินสมาบติ เพื่อแสดงอีกว่่า ลำไฟย่อมแลบออกไปจากที่ ๆ ท่อน้ำไหลออกไป ท่อน้ำก็ไหลออกไปจากที่ ๆ ลำไฟแลบออกไป. แม้ในบทที่เหลื่อกันนี้เหมือนกัน. ในข้อนี้ลำไฟก็ไม่ปนกับท่อน้ำ ท่อน้ำก็ไม่ปนกับลำไฟเหมือนกัน. ส่วนบรรดาศักดิ์ทั้งหลาย รัศมีที่สอง ๆ ย่อมแล่นไปในขณะเดียวกัน เหมือนเป็นคู่กับรัศมีอื่น ๆ. ก็ธรรมดาว่าจิตสองดวงจะเป็นไปในขณะเดียวกันย่อมไม่มี. แต่สำหรับพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย รัศมีเหล่านี้ ย่อมแลบออกไปเหมือนในขณะเดียวกัน เพราะทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญ โดยอาการ ๕ เหตุการพิกแห่งภวังคจิตเป็นไปรวดเร็ว. แต่การนึ่การบริกรรมและการอธิษฐานรัศมีนั้น เป็นคนละส่วนกันทีเดียว. จริงอยู่ เมื่อต้องการรัศมีเขียว พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงเข้านี่ลกลินสมาบติ. เมื่อต้องการรัศมีสีเหลือง เป็นต้น ก็ย่อมทรงเข้านี่ตกลินสมาบติเป็นต้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์อยู่อย่างนี้ ก็ได้เป็นเหมือนกาลที่เทวดาในหมื่นจักรวาล แม้ทั้งสิ้น ทำการประดับบงศ์ฉะนั้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่่า

พระศาสดา ผู้สูงสุดในสัตว์ ผู้ยอดเยี่ยม ผู้เป็น
นายกพิเศษ ได้เป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว
เป็นผู้มีอานุภาพ มีลักษณะบุญนับร้อย ก็ทรงแสดง
ปาฏิหาริย์มหัศจรรย์.

และการบูชาด้วยปัจจัย [๔] อธิบายว่า ยำเกรงแล้ว. ถามว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงถือเอาแต่เทวดาและมนุษย์เท่านั้นเล่า สัตว์ทั้งหลายที่เป็นสัตว์เดียรัจฉาน เช่นช้างชื่ออารวาพะ กาพาปลาละ ธนปาละ ปาติเลยยกะ เป็นต้นก็มี ที่เป็น วิณีปาติกะเช่นยักษ์ชื่อสาตาคิระ อาพวกะ เหมวตะ สุกิโลมะ ขรโลมะ เป็นต้น ก็บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งนั้น มิใช่หรือ. ตอบว่า ชื่อนั้นก็จริงดอก แต่ คำนี้พึงเห็นว่า ท่านกล่าวโดยกำหนดอย่างอุกฤษฏ์ และโดยกำหนดเฉพาะ ภัทพบุคคล. บทว่า **มahanuṇṇa** ได้แก่ ผู้ประกอบแล้วด้วยพระพุทธานุภาพ ยิ่งใหญ่. บทว่า **satpunnulokhā** ความว่า สัตว์ทั้งหมดในอนันตจักรวาล พึงทำบุญกรรมอย่างหนึ่งๆ ตั้งร้อยครั้ง พระโพธิสัตว์ลำพังพระองค์เอง ก็ทำ กรรมที่ชนทั้งหลายมีประมาณเท่านั้นทำแล้วเป็นร้อยเท่าจึงบังเกิด เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า **satpunnulokhā** ผู้มีลักษณะบุญนับร้อย. แต่อาจารย์บาง พวกกล่าวว่า ทรงมีลักษณะอย่างหนึ่งๆ ที่บังเกิดเพราะบุญกรรมเป็นร้อยๆ คำนั้นท่านคัดค้านไว้ในอรรถกถาว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งก็พึงเป็น พระพุทธเจ้าได้ละสิ. บทว่า **tasūṭṭhi** ความว่า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่ทำความประหลาดใจยิ่ง แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง.

ครั้งนั้น พระศาสดาครั้งทรงทำปาฏิหาริย์ในอากาศแล้ว ทรงตรวจดู อาจารย์ทางจิตของมหาชน มีพระพุทธรูปจะทรงจงกรมพลาง ตรัส ธรรมกถาพลาง ที่เกื้อกูลแก่อริยาศัยของมหาชนนั้น จึงทรงเนรมิต รัตนจงกรมที่สำเร็จด้วยรัตนะทั้งหมด กว้างเท่าหมื่นจักรวาลในอากาศ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

**พระศาสดาพระองค์นั้นเป็นผู้มีพระจักขุ สูงสุดใน
นรชน ผู้นำโลก อันเทวดาผู้ประเสริฐทูลอ่อนวอนแล้ว
ทรงพิจารณาถึงประโยชน์แล้ว ในครั้งนั้น จึงทรงเนร-
มิตที่จงกรม อันสร้างด้วยรัตนะทั้งหมดสำเร็จลงด้วยดี.**

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โส ได้แก่ พระศาสดาพระองค์นั้น. บทว่า ยาจิต ความว่า ทูกทูลอ่อนวอนขอให้ทรงแสดงธรรมในสัปดาหฺ์ที่แปด เป็นครั้งแรกทีเดียว. บทว่า เทวเรน ได้แก่ อันท้าวสหัมบดีพรหม. ในคำว่า จกฺขุมา นี้. ชื่อว่าเป็นผู้มีพระจักขุ เพราะทรงเห็น อธิบายว่า ทรงเห็นแจ่มแจ้งซึ่งที่เรียบและไม่เรียบ.

ก็จักขุนั้นมี ๒ อย่างคือ ญาณจักขุและมังสจักขุ. บรรดาจักขุทั้งสองนั้น ญาณจักขุมี ๕ อย่างคือ พุทธจักขุ รัตนจักขุ สมันตจักขุ ทิพพจักขุ ปัญญาจักขุ.

บรรดาจักขุทั้ง ๕ นั้น ญาณที่หยั่งรู้อาสยะและอนุสยะ และญาณที่หยั่งรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทริย์ ซึ่งมาในบาลีว่า ทรงตรวจดูโลกด้วยพระพุทฺธจักขุ ชื่อว่า พุทธจักขุ.

มรรค ๓ ผล ๓ เบื้องต่ำ ที่มาในบาลีว่า ธรรมจักขุที่ปราศจากกิเลส คุจฺฐลึ ปราศจากมลทินเกิดขึ้นแล้วชื่อว่า รัทมจักขุ. พระสัพพัญญุตญาณที่มาในบาลีว่า ข้าแต่พระผู้มีปัญญาดี ผู้มีจักขุโดยรอบ โปรคเสด็จขึ้นสู่ปราสาทที่สำเร็จด้วยธรรม ก็อุปมาฉนั้นนั้นเกิด ชื่อว่า สมันตจักขุ.

ญาณที่ประกอบพร้อมด้วยอภิญาจิตที่เกิดขึ้น ด้วยการเจริญอาโลกสิณสมาบัติ ที่มาในบาลีว่า ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ ชื่อว่า ทิพพจักขุ. ญาณที่มาแล้วว่า ปัญญาจักขุ มีปุพเพนิวาสญาณเป็นต้นที่มาในบาลีนี้ว่า จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า ปัญญาจักขุ.

มังสจักขุเป็นที่อาศัยของประสาท ที่มาในบาลีนี้ว่าอาศัยจักขุและรูปดังนี้
ชื่อว่า มังสจักขุ. ก็มังสจักขุนั้นมี ๒ คือ สัมภารจักขุ ปสาทจักขุ. บรรดา
จักขุทั้ง ๒ นั้น ขึ้นเนื้อนี้คือ อันชั้นตาทั้งหลายล้อมไว้ในเบ้าตา ในชั้น
เนื้อนี้ มีส่วนประกอบ ๑๓ ส่วนโดยสังเขป คือ ธาตุ ๔ สี กลิ่น รส โอชะ
สัมภวะ ชีวิต ภาวะ จักขุประสาท กายประสาท แต่โดยพิศดาร มีส่วน
ประกอบ คือ สมุฏฐาน ๔ ที่ชื่อว่า สัมภวะ สมุฏฐาน ๓๖ และกัมมสมุฏ-
ฐาน ๔ คือ ชีวิต ภาวะ จักขุประสาท กายประสาทอันนี้ ชื่อว่า สัมภาร-
จักขุ. จักขุใดตั้งอยู่ในวงกลม 'เห็น' [เส้นซ์] ซึ่งถูกวงกลมคำอันจำกัดด้วย
วงกลมขาวล้อมไว้ เป็นเพียงประสาทสามารถเห็นรูปได้ จักขุนี้ ชื่อว่าปสาท-
จักขุ.

ก็จักขุเหล่านั้นทั้งหมด มีอย่างเดียว โดยความไม่เที่ยง โดยมีปัจจัย
ปรุงแต่ง. มี ๒ อย่าง โดยเป็นไปกับอาสวะและไม่เป็นไปกับอาสวะ, โดย
โลกิยะและโลกุตระ. จักขุมี ๓ อย่าง โดย ภูมิ โดย อุปาทินนติกะ, มี ๔
อย่างโดย เอกันตารมณฺ์ ปริตตารมณฺ์ อัปปรมาณารมณฺ์และอนิยตารมณฺ์. มี
๕ อย่าง คือ รูปารมณฺ์ นิพพานารมณฺ์ อรูปารมณฺ์ สัพพารมณฺ์และอนารมณ-
ณารมณฺ์. มี ๖ อย่าง ด้วยอำนาจพุทธจักขุเป็นต้น จักขุดังกล่าวมาเหล่านี้ มีอยู่
แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านจึงเรียก
ว่า จักขุมา ผู้มีพระจักขุ.

บทว่า อตุลฺลํ สเมกฺขจิตฺตวา ความว่า ทรงเนรมิตที่จงกรม อธิบายว่า
ทรงพิจารณาใคร่ครวญถึงประโยชน์แก่กุลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อัน
เป็นนิमितแห่งการทรงแสดงธรรม. บทว่า มาปยิ แปลว่า ทรงเนรมิต. บทว่า
โลกนายนโ ได้แก่ ทรงชื่อว่าผู้นำโลก เพราะทรงแนะนำสัตว์โลกมุ่งหน้าตรง

ต่อสวรรค์และนิพพาน. บทว่า **สุนิญฺจิตํ** แปลว่า สำเร็จด้วยดี อธิบายว่าจบสิ้นแล้ว. บทว่า **สพฺพพรตฺตนิมฺมิต्तํ** ได้แก่ สำเร็จด้วยรัตนะ ๑๐ อย่าง. บัดนี้ เพื่อแสดงความถึงพร้อมด้วยปาฏิหาริย์ ๓ อย่างของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระสังคีติกาจารย์จึงกล่าวว่

**พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำโลก ทรงเชี่ยวชาญใน
ปาฏิหาริย์ ๓ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์
และอนุศาสนีปาฏิหาริย์ จึงทรงเนรมิตที่จงกรม อัน
สร้างสรรด้วยรัตนะทั้งหมด สำเร็จลงด้วยดี.**

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทธิ** ได้แก่ การแสดงฤทธิ์ ชื่อว่า **อิทธิปาฏิหาริย์**, **อิทธิปาฏิหาริย์** นั้น มาโดยนัยเป็นต้นว่า แม้คนเดียว ก็เป็นมากคนบ้าง แม้มากคน ก็เป็นคนเดียวได้บ้าง. บทว่า **อาเทศนา** ได้แก่ การรู้อาจารย์ทางจิตของผู้อื่นแล้วกล่าว ชื่อว่า **อาเทศนาปาฏิหาริย์**. **อาเทศนาปาฏิหาริย์** นั้น ก็คือการแสดงธรรมเป็นประจําของพระสาวกทั้งหลาย และของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. บทว่า **อนุศาสนี** ก็คือ **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** อธิบายว่า โอวาทอันเกื้อกูลแก่อรรถาจารย์ของมหาชนนั้น ๆ. **ปาฏิหาริย์ ๓** เหล่านี้ มีดังกล่าวมาฉะนี้. บรรดาปาฏิหาริย์ ๓ เหล่านั้น **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** ด้วย **อิทธิปาฏิหาริย์** เป็นอาจิณปฏิบัติของท่านพระโมคคัลลานะ. **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** ด้วย **อาเทศนาปาฏิหาริย์** เป็นอาจิณปฏิบัติของท่านพระธรรมเสนาบดี [สารีบุตร]. ส่วน **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** เป็นการแสดงธรรมเป็นประจําของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. บทว่า **ติปาฏิหาริ** ความว่า ในปาฏิหาริย์ ๓ เหล่านั้น. คำว่า **ภควา** นี้

เป็นชื่อของท่านผู้ควรเคารวอย่างหนัก ผู้สูงสุดในสัตว์ ประเสริฐด้วยพระคุณ
สมจริงดังที่ท่านโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า

ภควาติ วจนํ เสฏฺฐํ ภควาติ วจนมุตฺตมํ

ครุการวยุตฺโต โส ภควา เตน วุจฺจติ.

คำว่า ภควา เป็นคำประเสริฐสุด คำว่า ภควา

เป็นคำสูงสุด ท่านผู้ควรแก่การระอย่างหนักพระองค์นั้น

ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า ภควา.

บทว่า วลี ได้แก่ ผู้ถึงความเป็นผู้ชำนาญในปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้.
อธิบายว่า ความชำนาญที่สั่งสมไว้. วลี ๕ คือ อาวัชชนวลี สมาปชชนวลี
อธิษฐานวลี วุฏฐานวลี และปัจจเวกขณวลี ชื่อว่า วลี.

บรรดาวลีเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนึกถึงฉานใด ๆ ตามความ
ปรารถนา ตามเวลาปรารถนา เท่าที่ปรารถนา ความเนิ่นช้าในการนึกไม่มีเลย
เหตุนี้ ความที่ทรงสามารถนึกได้เร็ว จึงชื่อว่า อาวัชชนวลี. ทรงเข้าฉาน
ใด ๆ ตามความปรารถนา ฯลฯ ก็เหมือนกัน ความเนิ่นช้าในการเข้าฉานไม่มี
เลย เหตุนี้ ความที่ทรงสามารถเข้าฉานได้เร็ว จึงชื่อว่า สมาปชชนวลี.
ความที่ทรงตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน ชื่อว่า อธิษฐานวลี. ความที่ทรงสามารถ
ออกจากฉานได้เร็วก็เหมือนกัน ชื่อว่า วุฏฐานวลี. ส่วนปัจจเวกขณวลี ย่อม
เป็นปัจจเวกขณชวณะจิตทั้งนั้น ปัจจเวกขณชวณะจิตเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นใน
ลำดับต่อจากอาวัชชนจิตนั้นแล เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้โดยอาวัชชนวลีเท่านั้น
ความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในวลี ๕ เหล่านี้ ย่อมชื่อว่าทรงเป็นผู้ชำนาญ ด้วย
ประการฉะนี้ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคิตติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ชำนาญในปาฏิหาริย์ ๓ ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 109
บัดนี้ เมื่อจะแสดงวิธีเนรมิตรัตนจงกรมนั้น ท่านจึงกล่าวคาถาเป็นต้น
ว่า

จึงทรงแสดงยอดสินธุบรรพต ในหมื่นโลกธาตุ
เป็นประหนึ่งเสาดั่งเรียงรายกันเป็นรัตนจงกรม ที่จง-
กรมสำเร็จด้วยรัตนะ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสสหัสสีโลกธาตุยา ได้แก่ ในหมื่น
จักรวาล. บทว่า สินธุรูปพุพตุตตเม ได้แก่ ทรงทำภูเขอันประเสริฐสุด
ที่เรียกกันว่ามหารุ. บทว่า ถมุเกว ความว่า ทรงทำสินธุบรรพตใน
หมื่นจักรวาล ให้เป็นประหนึ่งเสาดั่งอยู่เรียงรายเป็นระเบียบ ทรงทำให้เป็นดัง
เสาทองแล้วทรงเนรมิตรัตนจงกรมเบื้องบนเสาเหล่านั้นแสดงแล้ว. บทว่า รตนาม-
เย ก็คือ รตนมเย แปลว่า สำเร็จด้วยรัตนะ.

บทว่า ทสสหัสสี อติกุหมม ความว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า
เมื่อทรงเนรมิตรัตนจงกรม ก็ทรงเนรมิต ทำปลายข้างหนึ่งของรัตนจงกรมนั้น
ตั้งลำขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันออกท้ายสุดทั้งหมด ทำปลายอีกข้างหนึ่ง
ตั้งลำขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันตก. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

พระชินพุทธเจ้า ทรงเนรมิตรัตนจงกรมล้ำหมื่น
โลกธาตุ ตัวยงกรมเป็นรัตนะ พื้นที่สองข้างเป็นทอง
หมด.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชิน** ได้แก่ ชื่อว่า ชินะ เพราะทรงชนะข้าศึกคือกิเลส. บทว่า **สพฺพโสณมฺยา ปสฺเส** ความว่า ที่สองข้างของที่จงกรมที่ทรงเนรมิตนั้น มีพื้นที่อันเป็นขอบคั่นเป็นทองนำรินรมย์อย่างยิ่ง. อธิบายว่า ตรงกลางเป็นแก้วมณี.

บทว่า **ตุลาสงฺฆา** ได้แก่ จันทันคู้. จันทันคู้ขึ้นฟังทราบว่าเป็นรัตนะต่างๆ. บทว่า **อนฺวคฺคา** ได้แก่ สมควร. บทว่า **โสวณฺณ-ผลกฺคตฺตา** แปลว่า ไปด้วยแผ่นกระดานที่เป็นทอง. อธิบายว่า หลังคาไม้เลียบที่เป็นทอง เบื้องบนจันทันขนาน. บทว่า **เวทิกา สพฺพโสวณฺณา** ความว่า ไพร่ [ชุกชี] ก็เป็นทองทั้งหมด ส่วนไพร่ที่ล้อมที่จงกรม ก็มีไพร่ที่ทองอย่างเดียว ไม่ปนกับรัตนะอื่นๆ. บทว่า **ทฺโถ ปสฺเสสุ นิมนฺนิตา** แปลว่า เนรมิตที่ทั้งสองข้าง. ท อักษรทำบทสนธิต่อบท.

บทว่า **มณฺนิมุคฺตวาลูกาภินฺณา** แปลว่า เร็ยรายด้วยทรายที่เป็นแก้วมณีและแก้วมุกดา. อีกนัยหนึ่ง แก้วมณีด้วย แก้วมุกดาด้วย ทรายด้วย ชื่อว่า แก้วมณีแก้วมุกดาและทราย. เร็ยรายคือลาดด้วยแก้วมณีแก้วมุกดาและทรายเหล่านั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่าเร็ยรายด้วยแก้วมณีแก้วมุกดาและทราย. บทว่า **นิมนฺนิโต** ได้แก่ เนรมิต คือทำด้วยอาการนี้. บทว่า **รัตนามโย** ได้แก่ สำเร็จด้วยรัตนะทั้งหมด. อธิบายว่าที่จงกรม. บทว่า **โอภาเสติ ทิสฺสา สพฺพา** ความว่า ส่องสว่างกระจ่างตลอดทั่วทั้ง ๑๐ ทิศ. บทว่า **สตรํ สีว** ได้แก่ เหมือนดวงอาทิตย์พ้นแสงฉะนั้น . บทว่า **อุคฺคโต** แปลว่า อุทัยแล้ว อธิบายว่า ก็ดวงอาทิตย์ [พ้นแสง] อุทัยขึ้นแล้วย่อมส่องแสงสว่างตลอดทั่วทั้ง ๑๐ ทิศนั้นใด ที่จงกรมที่เป็นรัตนะทั้งหมดเมื่อนี้ ก็ส่องสว่างฉนั้นเหมือนกัน.

บัดนี้ เมื่อที่จงกรมสำเร็จแล้ว เพื่อแสดงความเป็นไปของพระผู้มี-
พระภาคเจ้า ณ ที่จงกรมนั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวคาถาว่า

พระชินสัมพุทเจ้าจอมปราชัญ ผู้ทรงพระมหา-
ปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ เมื่อทรงรุ่งโรจน์ ณ ที่
จงกรมนั้น ก็เสด็จจงกรม ณ ที่จงกรม.

เทวดาทั้งหมดมาประชุมกัน พากันโปรยดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตตกะ อันเป็นของ
ทิพย์ลงเหนือที่จงกรม.

หมู่เทพในหมื่นโลกธาตุ ก็บันเทิง พากันชม
พระสัมพุทเจ้าพระองค์นั้น ต่างยินดีรำเริงบันเทิงใจ
พากันมาชุมนุมนมัสการ.

แก้orroด

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธีโร** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยฉิธิปัญญา.
บทว่า **ทวตฺตีสวรสกฺขโณ** ความว่า ผู้ทรงประกอบด้วยพระมหาปฐิสลักขณะ
๓๒ ประการ มีฝ่าพระบาทตั้งลงด้วยดี. บทว่า **ทิพฺพ** ได้แก่ ดอกไม้ที่เกิดใน
เทวโลก ชื่อว่าของทิพย์. บทว่า **ปาริฉัตตกะ** ความว่า ต้นปาริฉัตตกะที่น่าชม
อย่างยิ่ง ขนาดร้อยโยชน์โดยรอบ บังเกิดเพราะผลบุญแห่งการถวายต้นทองกลาง
ของทวยเทพชั้นดาวดึงส์. เมื่อปาริฉัตตกะต้นใดออกดอกบานแล้ว ทั่วทั้งเทพ-
นครจะอบอวลด้วยกลิ่นหอมเป็นอย่างดีเดียวกัน. วิมานทองใหม่ทั้งหลาย ที่
กลาดเคลื่อนด้วยละอองดอกของปาริฉัตตกะต้นนั้น จะปรากฏเป็นสีแดงเรื่อ ๆ.
และดอกของต้นปาริฉัตตกะนี้ ท่านเรียกว่า ปาริฉัตตกะ. บทว่า **จกฺกมเน**
โอิกรนฺติ ความว่า ย่อมโปรยลง ณ ที่รัตนจงกรมนั้น บูชาพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้า ซึ่งกำลังเสด็จจกรม ณ ที่จกรมนั้น ด้วยดอกไม้ดังกล่าวนั้น. บทว่า
สพฺเพ เทว ได้แก่ เทวดาทั้งหลาย มีเทวดาที่เป็นกามาจรเป็นต้น. ด้วย
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปสฺสนฺติ ตํ เทวสงฺฆมา หมู่เทพทั้งหลายก็พากัน
ชมพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. อธิบายว่า หมู่เทพพากันชมพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเสด็จจกรม ณ รัตนจกรม แม้ในสุราลัยทั้งหลายของ
ตนเอง. บทว่า ทสฺสทสฺสี เป็นปฐมวิภักติ ลงในอรรถสัจตมวิภักติ.
อธิบายว่า หมู่เทพในหมื่นโลกธาตุ ชมพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. บทว่า
ปโมทิตา แปลว่า บันเทิงแล้ว. บทว่า นิปตฺนฺติ ได้แก่ ประชุมกัน.
บทว่า ตุฏฺฐหฺนฺธา ได้แก่ ยินดีรำเริง .ด้วยอำนาจปีติ ฟังเห็นการเชื่อม
ความ บทว่า ปโมทิตา ว่า เบันเทิงกับเทวดาทั้งหลาย มีเทวดาชั้นดาว-
ดึงส์เป็นต้น ที่ฟังกล่าว ณ บัดนี้. การเชื่อมความนอกจากนี้ ก็ไม่พ้นโทษคือ
การกล่าวซ้ำ. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เทวดาทั้งหลายบันเทิงแล้ว ชมพระผู้-
มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ยินดีรำเริงบันเทิงใจแล้ว ก็พากันประชุม ณ ที่
นั้น ๆ.

บัดนี้ เพื่อแสดงถึงเหล่าเทพที่ชมที่ประชุมกันโดยสรูป ท่านพระสังคิ-
ติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดา
ชั้นดุสิต เทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิต-
ตวสวัตดี มีจิตโสมนัสมีใจดีพากันชมพระผู้นำโลก.

เหล่านาค สุบรรณและเหล่ากนิกรพร้อมทั้งเทพ
กนธรรพมุนษย์และรากษส พากันชมพระผู้มีพระภาค-
เจ้า ผู้ทรงเกื้อกูลและอนุเคราะห์โลกพระองค์นั้น
เหมือนชมดวงจันทร์ซึ่งโคจร ณ ท้องนภากาศฉะนั้น.

เหล่าเทวดาชั้นอภัสสระ ชั้นสุภกิณหะ ชั้น

เวหฬผลา และชั้นอกนิฏฐะ ทรงครองผ้าขาวสะอาด

พากันยืนประคองอัญชลี.

พากันโปรย ดอกมณฑารพ ๕ สี ประสมกับ

จурณจันท์ โบกผ้าทั้งหลาย ณ ภาคพื้นอัมพรในครั้ง

นั้น อุทานว่า โอ! พระชินเจ้า ผู้เกิดอุลและอนุเคราะห์

โลก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทกคจิตตา ได้แก่ ผู้มีจิตเบิกบานด้วย
อำนาจปีติสมนัส. บทว่า สุมณา ได้แก่ ผู้มีใจดี เพราะเป็นผู้มีจิตเบิกบาน.
บทว่า โลกहितานุกมฺปกิ ได้แก่ ผู้เกิดอุลโลก และผู้อนุเคราะห์โลก หรือ
ผู้อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกิดอุลแก่โลก ชื่อว่าโลกहितานุกมฺปกะ. บทว่า นภเว
อจฺจุคฺคตจนฺทมณฺฑลํ ความว่า พากันชมพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รุ่งโรจน์
ด้วยพุทธสิริ ที่ทำความชื่นมื่นแก่ดวงตา เหมือนชมดวงจันทร์ในฤดูสารทที่
พ้นจากอุปัทวะทั้งปวง เต็มดวง ซึ่งอุทัยใหม่ๆ ในอากาศนี้.

บทว่า อภัสสรา ท่านกล่าวโดยกำหนดภูมิที่สูงสุด. เทพชั้น
ปริตตภา อปฺปมาณภาและอภัสสระ ที่บังเกิดด้วยตติยฉาน อันต่างโดย
กำลังน้อย ปานกลางและประณีต ฟังทราบที่ท่านถือเอาหมด. บทว่า สุภกิณฺหา
ท่านก็กล่าวไว้โดยกำหนดภูมิที่สูงสุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เทพชั้น
ปริตตสุภา ชั้นอปฺปมาณสุภา และชั้นสุภกิณฺหา ที่บังเกิดด้วยตติยฉาน อัน
ต่างโดยกำลังน้อยเป็นต้น ก็ฟังทราบที่ท่านถือเอาหมดเหมือนกัน. บทว่า
เวหฬผลา ได้แก่ ชื่อว่าเวหฬผลา เพราะมีผลไพบูลย์. เทพชั้นเวหฬผลา

เหล่านั้น อยู่ชั้นเดียวกับเทพที่เป็นอสังขยัตว์ทั้งหลายเพราะเกิดด้วยจตุตถฌาน. แต่เทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมเป็นต้นซึ่งบังเกิดด้วยปฐมฌานท่านแสดงไว้ใน ภูมิเบื้องต่ำ เพราะฉะนั้นท่านจึงไม่แสดงไว้ในที่นี่. อสังขยัตว์ และอรุปีสัตว์ ท่านมิได้ยกขึ้นแสดงในที่นี่ เพราะไม่มีจักขุและโศตะ. บทว่า **อกนิฏฐา จ เทวตา** ท่านกล่าวไว้แม้ในที่นี้ก็โดยกำหนดภูมิสูงสุดเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นเทพชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ คืออิหยา อตปปา สุทัสสา สุทัสสีและอกนิฏฐะ พึงทราบว่าเป็นอสังขยัตว์. บทว่า **สุสุทฺธสุกฺกวตฺตวสนา** ความว่า ผ้าทั้งหลายอันสะอาดด้วยดี คือหมุดจดีอันขาว คือผ่องแผ้ว ผ้าอันขาวสะอาดดี อันเทพเหล่าใดนุ่งและห่มแล้ว เทพเหล่านั้น ชื่อว่าผู้นุ่งห่มผ้าขาวอันสะอาดดี อธิบายว่าผู้ครองผ้าขาวบริสุทธิ์ ปาฐะว่า **สุสุทฺธสุกฺกวสนา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **ปญฺชลิคฺคา** ความว่า ยืนประคองอัญชลี คือทำอัญชลีเสมือน ดอกบัวตูมไว้เหนือเศียร.

บทว่า **มฺลฺยจฺนฺตึ** ได้แก่ โปรย. บทว่า **ปฺปฺปฺมึ ปน** ได้แก่ ก็ดอกไม้ ปาฐะว่า **ปฺปฺปฺมานึ** วา ดังนี้ก็มี พึงเห็นว่าเป็นวจนะวิปลาสะ แต่ใจความของคำนั้นก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **ปญฺจวณฺณิกึ** แปลว่า มีวรรณะ ๕. วรรณะ ๕ คือ สีเขียว เหลือง แดง ขาว และแดงเข้ม. บทว่า **จฺนฺทณฺจฺณณฺมิสฺสุตฺติ** แปลว่า ประสมด้วยจรรณจันท์. บทว่า **ภมฺนฺตึ เจลาณึ** แปลว่า โบกผ้าทั้งหลาย. บทว่า **อโห ชิโน โลกฺหิตานุกมฺบฺโต** ได้แก่ แปลงคำสวดเป็นต้นอย่างนี้ว่า โอ! พระชินเจ้าผู้เกื้อกูลโลก โอ! พระผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์โลก โอ! พระผู้มีกรุณา. เชื่อมความว่าโปรยดอกไม้ โบกผ้าทั้งหลาย.

บัดนี้ เพื่อจะแสดงคำสวดที่เทพเหล่านั้นประกอบแล้ว พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

พระองค์เป็นศาสดา เป็นที่ยำเกรง เป็นขง เป็น
หลัก เป็นที่พำนัก เป็นที่พึ่ง เป็นประทีปของสัตว์มี
ชีวิตทั้งหลาย เป็นผู้สูงสุดในสัตว์สองเท้า.

เทวดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุผู้มีฤทธิ์ ผู้ยินดี
รำเรงบันเทิงใจ ห้อมล้อมนมัสการ.

เทพบุตรและเทพธิดา ผู้เลื่อมใส ยินดีรำเรง
พากันบูชาพระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

หมู่เทพเลื่อมใสยินดีรำเรงชมพระองค์พากันบูชา
พระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

โอ ! นำปรบมือในโลก นำประหลาด นำขนชูชัน
อัครจรยั ขนลุก ขนชันเช่นนี้ เราไม่เคยพบ.

เทวดาเหล่านั้นนั่งอยู่ในภพของตน ๆ เห็นความ
อัครจรยัในนภากาศ ก็พากันหัวเราะด้วยเสียงดัง.

อากาศเทวดา ภูมมเทวดาและเทวดาผู้ประจำ
ยอดหญ้า และทางเปลี่ยว ก็ยินดีรำเรงบันเทิงใจ
ประคองอัญชลินนมัสการ.

พวกนาคที่มีอายุยืน มีบุญ มีฤทธิ์ บันเทิงใจแล้ว
ก็พากันนมัสการบูชาพระนราสภ.

เพราะเห็นความอัครจรยัในนภากาศ เครื่องสังคิต
ดีดสีทั้งหลายก็บรรเลง เครื่องดนตรีหุ้มหนังก็ประโคม
ในอัมพรภาคพโยมหน.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในนภากาศ สังข์

บัลแกะว้และกลองน้อย ๆ เป็นอันมากก็พากันบรรเลง
ในท้องฟ้า.

ในวันนี้ ความที่ขมขื่น นำอัศจรรย์เกิดขึ้น
แล้วหนอ เราจักได้ความสำเร็จ ประโยชน์แน่แท้ เรา
ได้ขณะกันแล้ว.

เพราะได้ยินว่า พุทฺโธ เทพเหล่านั้นก็เกิดปีติใน
ทันใด พากันยืนประคองอัญชลี กล่าวว่ พุทฺโธ
พุทฺโธ.

หมู่เทพต่างๆ ในท้องฟ้า พากันประคองอัญชลี
เปล่งเสียง หี หี เปล่งเสียงสาธุ โหร้องเอิกอึ้งลึงโลด
ใจ.

เทพทั้งหลาย พากันจับกลุ่มประสานเสียง
บรรเลง ปรบมือ และพ้อนรำ โปรยดอกมณฑารพ
๕ ที ประสมกับจурณจันท์.

ข้าแต่พระมหาวิระ ด้วยประการไรเล่า ลักษณะ
จักร ที่พระบาททั้งสองของพระองค์ จึงประดับด้วย
ธง วิหระ ประภูาก เครื่องแต่งพระองค์ ขอช้าง.

แก้อรธ

ในคานานัน ที่ชื่อว่าสตฺถาพระศาสดา เพราะทรงสอนประโยชน์
เกื้อกูลในโลกนี้และโลกหน้า. บทว่า เกตุ ได้แก่ ชื่อว่าเกตุ เพราะทรงเป็น
เหมือนธง เพราะอรธว่า ธงพึงเป็นของที่พึงยำเกรง. บทว่า ธโซ ได้แก่

เป็นธงองค์อินทร์ พระองค์ทรงเป็นเหมือนธง เพราะอรรกว่ายกขึ้น และเพราะอรรกว่านำชม เหตุนี้จึงชื่อว่าเป็น ธชะ ธง. อีกนัยหนึ่ง เหมือนอย่างว่าเข้าเห็นธงของผู้หนึ่งผู้ใด ก็รู้ว่า นี่ธงของผู้มีชื่อนี้ เหตุนี้ผู้นี้ชื่อว่าผู้มีธง คือ ธชิ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ธโซ ยูโป จ อธิบายว่า พระองค์ทรงเป็นหลัก ที่เขาก็กขึ้น เพื่อบูชาัญญูทั้งหลายทั้งปวง ที่มีท่านเป็นต้นมีอัสวักขณยานเป็นที่สุด ดังที่ตรัสไว้ในกฎทนต์สูตร. บทว่า ปรายโน ได้แก่ เป็นที่พำนัก. บทว่า ปติฏฐา ได้แก่ แม้พระองค์ก็ทรงเป็นที่พึ่ง เหมือนแผ่นมหาปฐพี เป็นที่พึ่งพาอาศัย เพราะเป็นที่รองรับสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงฉะนั้น.

บทว่า ทิปโป จ ได้แก่ เป็นประทีป. อธิบายว่าประทีปที่เขาก็กขึ้น สำหรับสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในความมืดมิดมีองค์ ๔ ย่อมส่องให้เห็นรูป ฉันทิ พระองค์ก็ทรงเป็นประทีปส่องให้เห็นปรมัตถธรรม สำหรับเหล่าสัตว์ที่อยู่ในความมืดคือ อวิชชาฉันทันั้น. อีกนัยหนึ่ง แม้พระองค์ก็ทรงเป็นเหมือนเกาะ ของสัตว์ทั้งหลายผู้จมลงในสาครคือสังสารวัฏอันเป็นที่พึ่งไม่ได้ เหมือนเกาะกลางสมุทร เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ที่เรืออัปปางในมหาสมุทรฉะนั้น เหตุนี้จึงชื่อว่า ทิปปะ เป็นเกาะ.

บทว่า ทวิปทุตโตโม ได้แก่ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ชื่อว่า ทวิ-
ทุตตมะ. ในคำนี้ ไม่คัดค้านัญฐีสมาส เพราะไม่มีลักษณะแห่งนิทธารณะ จึงสำเร็จรูปเป็นสมาสแห่งัญฐีวิภคิตที่มีนิทธารณะเป็นลักษณะ. ถ้าจะพึงมีคำถามว่า ก็พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา ที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ แต่เพราะเหตุไร ในที่นี้ท่านจึงกล่าวว่าสูงสุดแห่งสัตว์สองเท้าเล่า พึงตอบว่า โดยเหตุที่ทรงเป็นผู้ประเสริฐกว่า. จริงอยู่

ธรรมดาผู้ประเสริฐสุด โนโลกนี้เมื่อเกิด ย่อมไม่เกิดในประเทศของสัตว์ไม่มีเท้า และสัตว์สี่เท้า ท่านผู้นี้ย่อมเกิดในเหล่าสัตว์สองเท้าเท่านั้น ถ้ามว่า ในเหล่า สัตว์สองเท้าประเภทไร. ตอบว่าในเหล่านมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย. เมื่อเกิดใน เหล่ามนุษย์ย่อมบังเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า ผู้สามารถทำสามพันโลกธาตุ มากพัน โลกธาตุให้อยู่ในอำนาจได้ เมื่อเกิดในเหล่าเทวดาย่อมบังเกิดเป็นท้าวมหา- พรหม ซึ่งมีอำนาจในหมื่นโลกธาตุได้. ท้าวมหาพรหมนั้น ย่อมพร้อมที่จะ เป็นกัปปีการกหรืออารามิกของพระพุทธรเจ้านั้น ดังนั้นพระพุทธรเจ้าท่านจึง เรียกว่าสูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า โดยเหตุที่ทรงเป็นผู้ประเสริฐกว่าท้าวมหาพรหม แม่นั้น.

บทว่า ทสทสฺสึโลกธาตฺยา ได้แก่ โลกธาตุที่นับได้หมื่นหนึ่ง. บทว่า มหิทฺฐิกา ได้แก่ ประกอบด้วยฤทธิ์อย่างใหญ่. อธิบายว่ามีอำนาจมาก. บทว่า ปรีวาเรตฺวา ได้แก่ ห้อมล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยรอบ. บทว่า ปสนฺนา ได้แก่ เกิดศรัทธา. บทว่า นราสภํ ได้แก่ ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด ในนรชน. ในบทว่า อโห อจฺฉริยํ นี้ ชื่อว่า อัจฉริยะ เพราะไม่มีเป็นนิตย์ เหมือนอย่างคนตาบอดขึ้นเขา หรือชื่อว่า อัจฉริยะ เพราะควรแก่การปรบ มือ. อธิบายว่า ควรเพื่อปรบมือว่า โอ ! นี้่น่าประหลาดจริง. บทว่า อพฺภุตํ ได้แก่ ไม่เคยเป็น ไม่เป็นแล้ว เหตุนั้นจึงชื่อ อพฺภุตะ. แม้สองคำนี้ก็ชื่อ ของความประหลาดใจ. บทว่า โลมหํ สนํ ได้แก่ ทำความที่โลมชาดิมิปลาย ขึ้น [ชูชัน]. บทว่า น เมทิสฺส ภูตปฺพุทฺธํ ความว่า เรื่องที่ไม่เคยเป็น ไม่ เป็นเช่นนี้ เราไม่เคยเห็น. ฟังนำคำว่า ทิฏฺฐํ เห็น มาประกอบไว้ด้วย. บทว่า อจฺฉเรภํ แปลว่า อัจฉริยะ.

บพว่า สกสกมฺหิ ภวเน ได้แก่ ในภพของตนๆ. บพว่า นิสิตฺติวา
ได้แก่ เข้าไปนั่งใกล้. ก็คำว่า เทวดา นี้พึงทราบว่าเป็นคำกล่าวทั่วไปทั้งแก่
เทพบุตร ทั้งแก่เทพธิดา. บพว่า หสนฺติ ตา ความว่า เทวดาเหล่านั้น
หัวเราะลั่น ไม่ทำความแหม้มยิ้ม หัวร่อสนั่นไหว เพราะหัวใจตกอยู่ได้อานาจ
ปีติ. บพว่า นลฺ ได้แก่ ในอากาศ.

บพว่า อากาสนฺจฺจา ได้แก่ เทวดาที่อยู่ ณ วิมานเป็นต้นในอากาศ.
แม้ในเทวดาที่อยู่ภาคพื้นดินก็นัยนี้เหมือนกัน. บพว่า ติลปนฺนฺตนิวาสิโน
ได้แก่ ที่อยู่ประจำยอดภูเขาและทางเปลี่ยว. บพว่า ปุณฺณวโนโต ได้แก่ ผู้มี
บุญมาก. บพว่า มหิทฺธิกา ได้แก่ ผู้มีอำนาจมาก. บพว่า สงฺคีติโย
ปวตฺตฺตฺตฺติ ได้แก่ เครื่องสังคีตของเทพนาฏกะก็บรรเลง อธิบายว่า ประกอบ
ขึ้นเพื่อบูชาพระสถิต. บพว่า อมฺพฺเร แปลว่า ในอากาศ. บพว่า
อนิลฺยฺชเส แปลว่า ทางอากาศ. ท่านกล่าวว่า อนิลฺยฺชเส ก็เพราะอากาศ
เป็นทางอเนกประสงคฺ. เป็นไวพจน์ของคำคั้น. บพว่า จมฺมฺนทฺธานิ แปลว่า
ที่หุ้มด้วยหนัง. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน อธิบายว่ากลองทิพย์. บพว่า
วาเทฺนฺติ ความว่า เทวดาทั้งหลายย่อมประโคม.

บพว่า สงฺขา ได้แก่ สังข์เป่า. บพว่า ปณฺวา ได้แก่ เครื่องดนตรี
พิเศษตรงกลางคอด. กลองขนาดเล็กๆ ท่านเรียกว่า ทณฺฑิมา. บพว่า
วชฺชนฺติ แปลว่า ประโคม. บพว่า อพฺภูโต วัต โน แปลว่า นำอศจรรย
จริงหนอ. บพว่า อุปฺปชฺชิ แปลว่า เกิดแล้ว. บพว่า โลมฺหํ สโน ได้แก่
ทำขนชูชัน. บพว่า ชฺฐวฺ อธิบายว่า เพราะเหตุที่พระศาสดาพระองค์นี้อศจรรย
อุบัติในโลก ฉะนั้น พวกเราจักได้ความสำเร็จประโยชน์โดยแท้แน่นอน. บพว่า
ลภาม แปลว่า จักได้. บพว่า ขโณ ความว่า ขณะที่ ๕ เว้นจาก

ขณะ ๘. บทว่า โน แปลว่า อันเราทั้งหลาย. บทว่า ปฏิปาทิโต แปลว่า ได้แล้ว.

บทว่า พุทฺโธติ เตสํ สุตฺวาน ความว่า ปีติ ๕ อย่างเกิดแก่เทพเหล่านั้น เพราะได้ยินคำนี้ว่า พุทฺโธ. บทว่า ตาวเท แปลว่า ในทันที. บทว่า หิงฺการา ได้แก่ เสียงที่ท้าว หีหี. ยักษ์เป็นต้นย่อมทำเสียงว่า หี หี ในเวลา ร่าเริง. บทว่า สาธุการา ได้แก่ เสียงท้าว สาธุ ก็เป็นไป. บทว่า อุกฺกุจฺจิ ได้แก่ เสียงโห่และเสียงกึกก้อง. เทวดาเป็นต้น ท่านประสงคว่าปชา. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ชงประภูกต่าง ๆ ก็เป็นไปในท้องฟ้า. บทว่า คายนฺติ ได้แก่ ขับร้องเพลงที่ประกอบพระพุทฺธคุณ.

บทว่า เสพนฺติ ได้แก่ ทำเสียงประสานด้วยปาก. บทว่า วาทยนฺติ ความว่า พิณมีพิณชื่อว่า วิปญฺจิกา และมกร मुख เป็นต้นขนาดใหญ่ และดนตรีทั้งหลายก็บรรเลงประกอบขึ้น เพื่อบูชาพระตถาคต. บทว่า ภูษานิ โปถนฺติ แปลว่า ประนมมือ. พึงเห็นว่าเป็นลึงควิปลาต. บทว่า นจฺจนฺติ จ ได้แก่ ใช้ให้ผู้อื่นพ้อนด้วย พ้อนเองด้วย.

ในคำว่า ยถา ตฺยหํ มหาวีร ปาเทสุ จกฺกลกฺขณํ นี้ ยถา แปลว่า โดยประการไรเล่า. ชื่อว่า มหาวีระ เพราะทรงประกอบด้วยความเพียรอย่างใหญ่. บทว่า ปาเทสุ จกฺกลกฺขณํ ความว่า ที่ฝ่าพระบาททั้งสองของพระองค์ มีลักษณะจักร [ล้อ] มีซี่ก้ามมีกงมีดุมบริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่างงดงาม. ก็ จักกศัพท์นี้ ปรากฏใช้ในอรรถสมมติ, ส่วนของรถ, อิริยาบถ, ทาน, รัตนจักร, ธรรมจักร, ชูรจักร, และลักษณะเป็นต้น. ที่ใช้ในอรรถว่า สมบัติ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า จตฺตาริมา นิ กิฏฺขเว จกฺกานิ เยหิ สมฺนฺนาคทานํ เทวมนุสฺसानํ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๔ ที่เมื่อเทวดา

และมนุษย์ประกอบพร้อมแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่าส่วนแห่งรถได้ในบาลีเป็นต้นว่า จุกกั ว วทโต ปทํ เหมือนล้อเกวียนที่แล่นตามเท้าโคที่กำลังนำเกวียนไป. ที่ใช้ในอรรถว่า อิริยาบถ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า จตุจุกกั นวทวาร มีอิริยาบถ ๔ มีทวาร ๕. ที่ใช้ในอรรถว่า ทาน ได้ในบาลีนี้ว่า ททํ ภูณฺข จ มา จ ปมาโท จุกกั วตฺตย สพุพฺปาณินํ ท่านเมื่อให้ทาน ก็จงใช้สอยอย่าประมาทจงบำเพ็ญทานแก่สัตว์ทั้งปวง. ที่ใช้ในอรรถว่า รัตนจักร ได้ในบาลีนี้ว่า ทิพฺพํ จกฺกฺรตฺนํ ปาตฺถุตํ จกฺกฺรตฺนํ ติพฺพํ ปฺรากลฺแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่า ธรรมจักร ได้ในบาลีนี้ว่า มยา ปวตฺติตํ จุกกั ธรรมจกฺกฺรอันเราให้เป็นไปแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่า ขุรจักร อธิบายว่า จักรสำหรับประหาร ได้ในบาลีนี้ว่า อิจฺฉาหตฺตสฺส โปสฺตสฺส จุกกั ภมฺติ มตฺถเก จกฺกฺรคฺมหมฺนุอยู่บนกระหม่อมของบุรุษผู้ที่ถูกความอยากครองงำแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่า ลักษณะ. ได้ในบาลีนี้ว่า ปาตฺตเลสุ จกฺกฺกานิ ชาตานิ ลักษณะทั้งหลายเกิดแล้ว ที่ฝ่าพระบาททั้งสอง. แม้นในที่นี้ พึงเห็นว่า ใช้ในอรรถว่า จักรคือลักษณะ. บทว่า ธฺวชฺิริปฺภากา วฑฺฒมานงฺกุสาจิตํ ความว่า ลักษณะจักรที่พระบาททั้งสอง รวบรวม ประดับ ล้อมไว้ด้วยธชะ [ธงชาย] วชิระ [อาวุธพระอินทร์] ปฏาก [ธงผ้า] วัฑฒมานะ [เครื่องแต่งพระองค์] และอังกุส [ขอช้าง] เมื่อท่านถือเอาลักษณะจักรแล้ว ก็เป็นอันถือเอาลักษณะที่เหลื่อไว้ด้วย. พระอนุพยัญชนะ ๘๐ และพระรัศมี ๑ วา ก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ประดับพร้อมด้วยพระมหาปฐิส-ลักษณะ ๓๒ พระอนุพยัญชนะ ๘๐ และพระรัศมี ๑ วา ก็เปล่งพระพุทธรัศมีมีพรรณณะ ๖ ซึ่งแล่นฉวัดเฉวียนไป จึงดงามอย่างเหลือเกิน เหมือนต้นปาริฉัตตกะดอกบานสะพรั่งไปทั้งต้น เหมือนดงบัว ที่มีดอกบัวหลวงแซมแล้ว

เหมือนเสาระเนียดทองใหม่ สวยงามด้วยรัตนะต่างชนิด เหมือนท้องฟ้างาม
ระยับด้วยดวงดาว.

บัดนี้ เพื่อแสดงสมบัติคือรูปกายและธรรมกายของพระผู้มีพระภาค-
เจ้า ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคาถานี้ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีผู้เสมอเหมือนในพระ
รูป ในศีล สมภาวิ ปัญญาและวิมุติ ทรงเสมอกับ
พระพุทธรูปที่ไม่มีใครเสมอในการประกาศพระธรรม-
จักร.

แก้อรรถ

รูปศัพท์ที่ว่า รูป ในคานานั้น ปรากฏใช้ในอรรถมี ชันธ ภพ
นิमित ปัจจัย สรีระ วรรณะและทรวดทรงเป็นต้น. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า รูป ศัพท์ที่ใช้ในอรรถว่า รูปชันธ ได้ในบาลีนี้ว่า ยงฺกิลฺลิจิ รูป
อดีตานาคตปจฺจูปฺปนํ รูปชันธอย่างหนึ่งอย่างใด ที่เป็นอดีต อนาคต
ปัจจุบัน. ที่ใช้ในอรรถว่า รูปภพ ได้ในบาลีนี้ว่า รูปฺปตฺตฺติยา มคฺค
ภาเวติ ย่อมเจริญมรรค เพื่อเข้าถึงรูปภพ. ที่ใช้ในอรรถว่า กลินฺนนิมิต ได้
ในบาลีนี้ว่า อหฺมตฺตํ อรูปสฺสยฺสํ พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี สำคัญรูป
ภายใน ย่อมเห็นกลินฺนนิมิตภายนอก. ที่ใช้ในอรรถว่า ปัจจัย ได้ในบาลีนี้ว่า
สฺรฺปา ภิกฺขเว อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกกา อกฺุสฺสา ธมฺมา โน อรูปา
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อกฺุสฺลบาปกรรมมีปัจจัยหรือไม่มีปัจจัยจึงเกิดขึ้น. ที่ใช้
ในอรรถว่า สรีระ ได้ในบาลีนี้ว่า อากาโส ปริวาริโต รูปนฺเตวฺว สงฺข
คจฺจตี อากาศที่ห้อมล้อม ก็นับได้ว่าสรีระ. ที่ใช้ในอรรถว่า วรรณะ ได้ใน
บาลีนี้ว่า จกฺขุณฺจ ปฏฺิจฺจ รูปे จ อุปฺปชฺชตี จกฺขุวิณฺยาณํ อาศฺย

จักขุและวรรณะ จักขุวิญญาณจึงเกิด. ที่ใช้ในอรรถว่า ทรวดทรง ได้ในบาลี
นี้ว่า รูปปุปฺมาโณ รูปปุปฺสนฺโน ถือทรวดทรงเป็นประมาณ เลื่อมใสใน
ทรวดทรง. แม้ในที่นี้ ก็พึงเห็นว่า ใช้ในอรรถว่า ทรวดทรง. บทว่า สีเล
ได้แก่ ในศีล ๔ อย่าง. บทว่า สมามิมฺหิ ได้แก่ ในสมาธิ ๑ อย่าง. บทว่า
ปญฺญาเย ได้แก่ ในปัญญาที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ. บทว่า อสาทิสฺส แปลว่า
ไม่มีใครเหมือน ไม่มีใครเปรียบ. บทว่า วิมุตฺตยา ได้แก่ ในผลวิมุตติ.
บทว่า อสมสฺมิม ความว่า อดีตพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีใครเสมอ พระ-
องค์ก็ทรงเสมอกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ไม่มีใครเสมอเหล่านั้น โดยพระคุณ
ทั้งหลายมีศีลเป็นต้น เหตุนี้พระองค์จึงชื่อว่า ผู้เสมอกับพระพุทธเจ้าที่ไม่มี
ใครเสมอ ท่านแสดงสมบัติคือพระรูปกาย ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยถา
เพียงเท่านั้น.

บัดนี้ เพื่อแสดงกำลังพระกายเป็นต้นของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่าน
พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าววว่า

กำลังพระยาช้าง ๑๐ เชือก เป็นกำลังปกติใน

พระกายของพระองค์ พระองค์ไม่มีใครเสมอด้วยกำลัง

พระวรฤทธิ์ ในการประกาศพระธรรมจักร.

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสนาคพลฺล ได้แก่ กำลังพระยาช้าง
นันทันต์ ๑. เชือก. จริงอยู่กำลังของพระตถาคตมี ๒ คือ กำลังพระกาย ๑
กำลังพระญาณ ๑. บรรดากำลังทั้งสองนั้น กำลังพระกาย พึงทราบตามแนว
ตระกูลช้าง. คืออะไร พึงทราบช้าง ๑๐ ตระกูลเหล่านี้.

กาฬาวกณฺจ กงฺเคยฺยํ ปณฺฑริ ตมฺพปิงฺคลี

คณฺฐมฺกุลเหมสณฺจ อุโปสถณฺททนต์ิเม ทส.

ช้าง ๑๐ ตระกูลเหล่านี้คือ กาฬาวกะ กังเคยยะ

ปณฺฑระ ตัมพะ ปิงฺคละ กันฺธะ มังคละ เหมะ

อุโปสเถ ฉัททันตะ.

กาฬาวกะได้แก่ ตระกูลช้างปกติ. กำลังกายของบุรุษ ๑๐ คน เป็นกำลัง

ของช้างตระกูลกาฬาวกะ ๑ เชือก. กำลังของช้างตระกูลกาฬาวกะ ๑๐ เชือก เป็นกำลังของช้างตระกูลกังเคยยะ ๑ เชือก ฟังนำกำลังของช้างตระกูลต่างๆ โดยอุบายดังกล่าวมานี้จนถึงกำลังของช้างตระกูลฉัททันตะ กำลังของช้างตระกูล ฉัททันตะ ๑๐ เชือก เป็นกำลังของพระตถาคตพระองค์เดียว. กำลังของพระ- ตถาคตนี้แลเรียกกันว่า กำลังนารายณ์ กำลังวชิระ. กำลังของพระตถาคตนี้ นั้น เท่ากับกำลังช้างโกฏิพันเชือกโดยนับช้างตามปกติ เท่ากับกำลังของบุรุษ สิบโกฏิพันคน. กำลังพระวรกายปกติของพระตถาคตมีดังนี้ก่อน. ส่วนกำลัง พระญาณ หาประมาณมิได้ กำลังพระญาณมีเป็นต้นอย่างนี้คือ พระทศพล- ญาณ พระจตุเวสารัษฎญาณ พระอภัมปนญาณในบริษัท ๘ พระจตุโยนิปริ- เณทกญาณ พระปัญญาคติปริเนทกญาณ พระพุทธญาณ ๑๔. แต่ในที่นี้ ประสงค์ เอากำลังพระวรกาย. บทว่า กายะ ตฺยฺหํ ปากติกํ พลํ ความว่า กำลัง ตามปกติในพระวรกายของพระองค์นั้น เพราะฉะนั้น บทว่า ทสฺนาคพลํ จึงมีความว่า เท่ากับกำลังของพระยาช้างตระกูลฉัททันต์ ๑๐ เชือก.

บัดนี้ เมื่อแสดงกำลังพระญาณ ท่านจึงกล่าวว่า พระองค์ไม่มีผู้เสมอ ด้วยกำลังพระวรฤทธิ์ในการประกาศพระธรรมจักร. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทฺธิพลเณ อสโม ได้แก่ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมอน ไม่มีผู้เปรียบ. บทว่า ฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน ความว่า ไม่มีผู้เสมอแม้ในพระเทศนาญาณ.

บัดนี้ เพื่อแสดงการประกอบในการนอบน้อมพระตถาคตว่า พระ-
ศาสดาพระองค์ใดประกอบพร้อมด้วยพระคุณมีดังกล่าวมานี้เป็นต้น พระศาสดา
พระองค์นั้น ทรงเป็นนายกเอกของโลกทั้งปวง ขอท่านทั้งหลาย จงนมัสการ
พระศาสดาพระองค์นั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

ท่านทั้งหลาย จงนมัสการพระศาสดา ผู้ประกอบ
ด้วยพระคุณทุกอย่าง ประกอบด้วยองค์คุณทั้งปวง เป็น
พระมหารุณี มีพระกรุณา เป็นนาถะของโลก.

แก้อรรถ

ในคานานัน สัพทว่า เอว เป็นนิบาตลงในอรรถชี้แจงอย่างทีกล่าว
มาแล้ว. สัพทนีว สัพโพ ในคำว่า สัพพคุณเปตฺติ นี้ เป็นสัพทกล่าวถึง
ไม่เหลือเลย. คุณ สัพทนีว คุโณ ปราภุในอรรถเป็นอันมาก.

จริงอย่างนั้น คุณ สัพทนีว ใช้ในอรรถว่า ชั้น ได้ในบาลีนี้ว่า
อนุชานามิ ภิกขเว อหทานํ วตฺถานํ ทิคุณํ สงฺขมาภฺตี คุก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เรานุญาติผ้าสังฆาฏิสองชั้นสำหรับผ้าทั้งหลายที่ใหม่. ที่ใช้ในอรรถว่า
กลุ่ม ได้ในบาลีนี้ว่า อจฺเจนฺติ กาลา ตฺรยฺหุติ รตฺติโย วโยคฺคา
อนุปฺพุทฺติ ชนฺหุติ กาลกัถฺวํไป ราตฺริกัถฺวํไป กลุ่มแห่งวัยก็ละลำดับไป.

ที่ใช้ในอรรถว่า อานิสงส์ ได้ในบาลีนี้ว่า สตคฺคา ทกฺขินา
ปาภฺติกฺขิตฺตพฺพา พิงฺหวังทกฺขินา มีอานิสงส์เป็นร้อย. ที่ใช้ในอรรถว่า พวง
ได้ในบาลีนี้ว่า กยฺรา มาลาคฺเคณ พหุ พิงฺทำพวงมาลัยเป็นอันมาก. ที่ใช้
ในอรรถว่า สมบัติ ได้ในบาลีนี้ว่า อภฺฐ คุณ สมุเปตฺติ อภฺยญาพฺลมาหฺรี
นำมาซึ่งกำลังแห่งอภิญญา อันประกอบพร้อมด้วยสมบัติ ๘. แม้นในที่นี้ก็พึง

เห็นว่าใช้ในอรรถว่า สมบัติ เพราะฉะนั้น จึงมีความว่าเข้าถึงประกอบพร้อมแล้ว ด้วยคุณที่เป็นโลกิยะและโลกุตระทั้งปวงคือด้วยสมบัติทุกอย่าง. บทว่า สัพพกสมุปภาคี ได้แก่ เข้ามาถึงแล้ว ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยพระพุทฺธคุณหรือด้วยองคคุณทั้งปวง. บทว่า มหามุนี ได้แก่ ชื่อว่า มุนีใหญ่เพราะยิ่งกว่ามุนีทั้งหลาย มีพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้นอื่นๆ เหตุนี้จึงเรียกว่า มหา มุนี. บทว่า การุณิกิ ได้แก่ ชื่อว่าผู้มีกรุณา เพราะประกอบด้วยกรุณาคุณ. บทว่า โลกนาถิ ได้แก่ เป็นนาถาเอกของโลกทั้งปวง. อธิบายว่า อันโลกทั้งปวงมุ่งหวังอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ เป็นผู้กำจัด เป็นผู้ระงับความเดือดร้อนคือทุกข์ของพวกเรา ดังนี้.

บัดนี้ เพื่อแสดงความที่พระทศพล ทรงเป็นผู้ควรแก่การเคารพ นบนอบทุกอย่าง ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่

พระองค์ควรกราบไหว้ การชมการสรรเสริญ

การนบนอบบูชา.

ข้าแต่พระมหาวิระ ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดเป็น ผู้
ควรแก่การไหว้ในโลก ชนเหล่าใด ควรซึ่งการไหว้
พระองค์เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าชนเหล่านั้นทั้งหมด ชน
เสมอเหมือนพระองค์ไม่มีเลย.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิวัตินิ ได้แก่ ให้ผู้อื่นทำการกราบ
ตน. บทว่า โทมณิ ได้แก่ ชมลับหลัง. บทว่า วนุทินิ ได้แก่ นอบน้อม.
บทว่า ปลิ สนิ ได้แก่ สรรเสริญต่อหน้า. บทว่า นมสุสนิ ได้แก่ ทำัญชลี

หรือนอนน้อมด้วยใจ. บทว่า ปุชนํ ได้แก่ และการบูชาด้วยมาลัยของหอม และเครื่องลูบไล้ เป็นต้น. บทว่า สพุพฺพํ ความว่า พระองค์ทรงสมควรเหมาะสมสักการะพิเศษดังกล่าวแล้วนั้นทุกอย่าง. บทว่า เย เกจิ โลเก วนุทเนยฺยา ความว่าชนเหล่าหนึ่งเหล่าใด ควรกราบ ควรไหว้ ควรซึ่งการไหว้ในโลก. บทว่า เย ได้แก่ อนึ่งชนเหล่าใด ควรซึ่งการไหว้ในโลก. ก็บทนี้เป็นไวพจน์ของบทต้นนั้นแล. บทว่า สพุพเสฏฺโฐ ความว่า ข้าแต่พระมหาวีระ พระองค์เป็นผู้ประเสริฐสุด สูงสุดกว่าชนเหล่านั้นทั้งหมด ชนใครที่เสมอเหมือนพระองค์ ไม่มีในโลก.

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทรงเนรมิตรัตนจงกรมเสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมนั้นอยู่ ท่านพระสารีบุตรพร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๕๐๐ รูป อยู่ ณ เขาคิฆณภูฏ กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พระเถระตรวจดูพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เห็นพระองค์เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมในอากาศ กรูงบิลฟัสสุ. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน
สมาธิและฌาน อยู่ที่เขาคิฆณภูฏ ก็เห็นพระผู้เป็นนายก
ของโลก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สารีบุตรโต ได้แก่ ชื่อว่าสารีบุตร เพราะเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อว่า สารี. บทว่า มหาปญฺโญ ได้แก่ ชื่อว่ามีปัญญา มาก เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา ๑๖ อย่างใหญ่. ในคำว่า สมาธิชฺฌาน-

โกวิท นี้. บทว่า **สมาธิ** ได้แก่ ชื่อว่าสมาธิ เพราะบรรจงตั้ง คือวางจิตไว้สม่ำเสมอในอารมณ์. สมาธินั้น มี ๓ คือ ชนิดมีวิตกมีวิจารณ์ ชนิดไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ ชนิดที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์. บทว่า **ฌาน** ได้แก่ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แม้ฌานอื่นมีเมตตาฌานเป็นต้นก็เป็นอันท่านสงเคราะห์ด้วยฌานที่กล่าวมาแล้วนี้ มีปฐมฌานเป็นต้น.

แม้ฌานก็มี ๒ อย่าง คือ **ลักขณุปนิชฌาน** **อาร์มมณุปนิชฌาน**. บรรดาฌานทั้ง ๒ นั้นวิปัสสนาญาณ เรียกว่า **ลักขณุปนิชฌาน** เพราะเข้าไปเพ่งลักษณะมือนิจลักษณะเป็นต้น ส่วนฌานมีปฐมฌานเป็นต้น เรียกว่า **ฌาน** เพราะเข้าไปเพ่งอารมณ์ หรือเผารธรรมที่เป็นข้าศึก. ผู้ฉลาดในสมาธิด้วย ในฌานด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่า ผู้ฉลาดในสมาธิและฌาน. บทว่า **กิษณุกุญ** ความว่า ยืนอยู่ที่ภูเขามีสื่ออย่างนี้แล. บทว่า **ปสฺสตี** ได้แก่ เห็นแล้ว.

บทว่า **สุสุลฺล** **สาลราช** ๖ เชื่อมความกับบทว่า **อาโลก** อย่างนี้ว่า ท่านพระสารีบุตรตรวจดูพระทศพลผู้เป็นคิงคิงพระยาศาลพฤกษ์ ซึ่งมีศีลเป็นราก มีสมาธิเป็นลำต้น มีปัญญาเป็นกิ่ง มีอภิปัญญาเป็นดอก มีวิมุติเป็นผล เหมือนต้นพระยาสาละ มีลำต้นกลมกลึง มีกิ่งประดับด้วยตาตุมผลใบอ่อนและหน่อที่อวบขึ้นคด มีดอกบานสะพรั่งทั่วต้น. บทว่า **จนฺท** ๖ **คคเน** **ยลา** ความว่า ตรวจดูพระมุนีผู้ประเสริฐดังดวงจันทร์ ผู้ทำการกำจัดความมืดคือกิเลสทั้งปวง ผู้ทำความเข้มแข็งโกมุทคือเวไนยชน ดุจดวงจันทร์เต็มดวงในฤดูสารทอันห้อมล้อมด้วยหมู่ดาว หลุดพ้นจากอุปสรรค คือ หมอก หิมะ ควัน ละออง และราหู. บทว่า **ยลา** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **มชฺชนฺทิกเว** **สุริย** ความว่า รุ่งโรจน์อยู่ดุจดวงอาทิตย์ ที่ส่องแสงเป็นช่อชั้น ด้วยสิริเวลาเที่ยงวัน. บทว่า **นราสภ** ได้แก่ ผู้สูงสุดในนรชน.

บทว่า **ชลนุตฺติ** แปลว่า รุ่งเรืองอยู่ อธิบายว่า พระวราสารีระประดับพร้อมด้วยพระมหาปฐิสลักษณ์และพระอสีติอนุพยัญชนะ มีพระพักตร์ดั่งทองงาม มีลิริคังพระจันทร์เต็มดวงในอุคฺสูสารท รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระพุทธรูปอย่างยิ่ง. บทว่า **ทีปรุกฺขํ** ว ได้แก่ ประคุดต้นประทีปที่เขายกประทีปไว้. บทว่า **ตรุณ-สุรายํ** ว **อุคฺคตฺติ** ได้แก่ ประคุดดวงอาทิตย์อุทัยใหม่ๆ อธิบายว่า รุ่งเรืองอยู่โดยภาวะเรียวร้อย. ก็ท่านเรียกดวงอาทิตย์อ่อนๆ เพราะเหตุอุทัยขึ้น. ไม่มีลดแสงหรือเพิ่มแสงเหมือนดวงจันทร์ [เพราะดวงอาทิตย์ไม่มีขึ้นแรม]. บทว่า **พฺยุมาปฺปภาณฺรณฺชิตฺติ** ได้แก่ อันพระรัศมีวาหนึ่งเปล่งแสงจับแล้ว. บทว่า **ธีริปฺสฺสตี** โลกนายกั ความว่า เห็นพระผู้นำ ซึ่งเป็นปราชญ์เอกของโลกทั้งปวง.

ลำดับนั้น ท่านพระธรรมเสนาบดี ยืนอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ ซึ่งมียอดจรดหมู่ธารน้ำเย็นสนิทมียอดคอบวลด้วยดอกของต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมนานาชนิด มียอดวิจิตรงามอย่างยิ่ง แลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันหมู่เทวดาและพรหมซึ่งมาแต่หมื่นจักรวาลแวดล้อมแล้ว ซึ่งเสด็จจงกรม ณ ที่จงกรมเป็นรัตนะล้วน ด้วยพระพุทธรูปอันยอดเยี่ยม ด้วยพระพุทธรูปอันหาที่เปรียบมิได้จึงคิดว่า เออเถิด จำเราจักเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอพระพุททวงศ์เทศนาอันแสดงพระพุทธานุคุณ จึงประชุมภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งอยู่กับตน. ด้วยเหตุนี้พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่

ท่านพระธรรมเสนาบดี จึงประชุมภิกษุ ๕๐๐ รูป

ซึ่งทำกิจเสร็จแล้ว ผู้คงที่ ลิ่นอาสวะแล้ว ปราศจาก

มลทิน ทัณฺที.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปณฺจนฺนํ ภิกขุสตานํ** ได้แก่ ภิกขุ ๕๐๐ รูป. ัญญสูวิภคฺติ พึงเห็นว่าท่านใช้ในอรรถทุตยาวิภคฺติ. บทว่า **กตฺตกิจฺจานํ** ความว่า ผู้จบโสฬสกิจแล้ว คือ ปริญญาภิจ ปหานภิจ สัจฉิกิริยาภิจ และภาวนาภิจ ด้วยมรรค ๔ ในสังขจะ ๔. บทว่า **ชีณาสวานํ** ได้แก่ ผู้สิ้นอาสวะ ๔. บทว่า **วิมลानํ** ได้แก่ ผู้ปราศจากมลทิน หรือชื่อว่า มีมลทินไปปราศแล้ว อธิบายว่า มีจิตสันดานอันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว. บทว่า **ขณฺเณ** ได้แก่ ในทันใดนั่นเอง. บทว่า **สนฺนิปตฺยิ** แปลว่า ให้ประชุมกันแล้ว.

บัดนี้ เพื่อแสดงเหตุในการประชุมและในการไปของภิกขุเหล่านั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคาถาเหล่านั้นว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ชื่อ
โลกปสาทนะทำให้เลื่อมใส แม้พวกเราที่ไปในที่
นั้น เราจักถวายบังคมพระชินพุทธเจ้า.
มาเถิด เราทั้งหมดจะพากันไป เราจักทูลถาม
พระพุทธชินเจ้า พบพระผู้นำโลกแล้ว ก็จักบรรเทา
ความสงสัยเสียได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โลกปฺปสาทนํ** นาม ความว่า ท่านเรียกปาฏิหาริย์ว่า โลกปสาทนะ เพราะทำความเลื่อมใสแก่สัตว์โลก. ปาฐะว่า **อุลฺโลกปฺปสาทนํ** ดังนี้ก็มี. ความว่า ชื่อปาฏิหาริย์ว่า พระพุทธเจ้าเปิดโลก.

ปาฏิหาริย์นั้นท่านกล่าวว่า อธิษฐานการทำสัตว์แม่ทั้งหมด เบื้องบนตั้งแต่
อกนิษฐภพ เบื้องต่ำถึงอเวจี ทำให้เป็นแสงสว่างอันเดียวกันในระหว่าง
นี้ให้เห็นซึ่งกันและกันในระหว่างนี้. บทว่า นิทสูติ แปลว่า แสง
แล้ว. บทว่า อมุเหปี แปลว่า แม่เราทั้งหลาย. บทว่า ตตุถ ความว่า ไป
ในที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่. บทว่า วนุทิสูตัม ความว่า พวกเราจัก
ถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า. แต่ในคำว่า อมุเหปี
นี้พึงเห็นการเชื่อมความแห่งศัพท์ ๒ ศัพท์นี้ว่า มยฺ สัพท์ต้น เชื่อมความกับ
กิริยาเดินไป มยฺ สัพท์หลัง เชื่อมความกับกิริยาถวายบังคม. ความจริง ความ
นอกจากนี้ก็ไม่พ้นโทษคือการกล่าวซ้ำ.

บทว่า เอถ แปลว่า มาเถิด. ในคำว่า กงฺขํ วิโนทิสูตัม นี้
ผู้ทักท้วงกล่าวว่า ขึ้นชื่อว่า ความสงสัยแม้ใดๆ ของพระจินาสพทั้งหลายไม่มี
เหตุไร พระเถระจึงกล่าวอย่างนี้. ตอบว่า ข้อนั้นเป็นความจริงทีเดียว ความ
สงสัยขาดไปด้วยปฐมมรรคเท่านั้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ทัตสเนนปหัตถัพพธรรม (ธรรมที่พึงประหาณด้วยโศดาปัตติมรรค)
คืออะไรบ้าง คือจิตตูปบาทที่สัมปยุตด้วยทิวฐิ ๔ ดวง จิตตูปบาทที่สหระค
ด้วยวิจิกิจฉา ๑ ดวงและ โลกะ โทสะ โมหะ มานะที่พาไปอบาย และกิเลส
ทั้งหลาย ซึ่งตั้งอยู่ฐานเดียวกับจิตเหล่านั้น. แต่ความสงสัยนั้นไม่ใช่ ที่เรียกว่า
วิจิกิจฉา. ก็อะไรเล่าชื่อว่า การไม่รู้บัญญัติ. แต่พระเถระประสงค์จะทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงพุทธวงศ ด้วยว่าพุทธวงศนั้นเป็นวิสัยของพระพุทธ-
เจ้าทั้งหลายเท่านั้น มิใช่วิสัยของพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย
เพราะฉะนั้น จึงควรทราบว่ พระเถระกล่าวอย่างนี้ ก็เพราะพุทธวงศมิใช่
วิสัย. บทว่า วิโนทิสูตัม แปลว่า จักบรรเทา.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้น ฟังคำของพระเถระแล้วต่างก็ถือเอาบาตรจีวร ของตน ๆ มีกิเลสอันทำลายแล้วมีเครื่องผูกขาดแล้ว เหมือนช้างใหญ่ สวม เกราะดีแล้ว มกน้อย สันโดย สงัด ไม่คลุกคลี ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ก็พากันรีบมาประชุม. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกิจาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

ภิกษุเหล่านั้น รับคำว่าสาธุแล้ว เป็นผู้มึปัญญา
รักษาตัว สำรวมอินทรีย์ ต่างถือเอาบาตรจีวร พากัน
รีบเข้าไปหาพระเถระ.

แก้orro

ในกาลนั้น ศัพท์ว่า สาธุ นี้ ใช้ในorroทั้งหลายมี วอนขอ, รับ, ปลอดภัย, และดีเป็นต้น. จริงอย่างนั้น สาธุ ศัพท์นี้ ใช้ในorro วอนขอ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า สาธุ เม ภนุเต ภควา สงุจิตุเตน ฆมมံ เทเสตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโดยย่อ โปรดข้าพระองค์ด้วยเถิด. ใช้ในorro รับ ได้ในประโยคเป็นต้นว่าสาธุ ภนุเตติ โข โส ภิกขุ ภควโต ภาสิต อภินนุทิตวา อนุโมทิตวา ภิกษุรูปนั้นยินดีอนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดีแล้วพระเจ้าข้า. ใช้ในorro ปลอดภัย ได้ในประโยคเป็นต้นว่า สาธุ สาธุ สาริปุตฺต ดีละ ดีละ สารีบุตร. ใช้ในorro ดี ได้ในบาลีเป็นต้นว่า

สาธุ ฆมฺมรุจิ ราชา สาธุ ปญฺญาณวา นโร
สาธุ มิตฺตทานมทุพฺพโก ปาปสุสากรณํ สุขํ .
พระราชารู้ชอบธรรม ดี, นรชนผู้มีปัญญา ดี, ผู้ไม่
ประทุษร้ายมิตร ดี, การไม่ทำบาป เป็นสุข.

แต่ในที่นี้ ประสงค์เอาที่ใช้ในอรรถ รับ เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า
ภิกษุเหล่านั้นรับคำของพระเถระว่า สาธุ แปลว่า คีละ. บทว่า นิปกา ได้แก่
บัณฑิต ผู้มีปัญญา. บทว่า สั วุติษุทริยา ได้แก่ ผู้คุ้มครองทวารในอินทรี
ทั้งหลาย อธิบายว่าผู้ประกอบด้วยอินทรีสังวร. บทว่า ตรมนา แปลว่า
ริบ บทว่า อุปากมฺุ ได้แก่ เข้าไปหาพระเถระ.

บัดนี้ ท่านพระสังคีติกจารย์ทั้งหลาย เมื่อแสดงประวัติของท่านพระ-
ธรรมเสนาบดี จึงกล่าวคาถาว่า จินาสเวหิ วิมเลหิ เป็นต้น. บรรดาบท
เหล่านั้น บทว่า ทนุเตหิ ได้แก่ ผู้ฝึกทางกาย ทางจิตแล้ว. บทว่า อุตตม
ทเม ได้แก่ ในเพราะพระอรหันต์. ฟังเห็นสัตตมวิภักตติ ลงในอรรถนิมิตตัตถม.
บทว่า เตหิ ภิกษุหิ ได้แก่ อันภิกษุ ๕๐๐ รูป. บอกว่า มหาคณิ ความว่า
ชื่อว่ามหาคณิ เพราะท่านมีคณะใหญ่ ทั้งโดยศีลเป็นต้น และโดยนับจำนวน.
หรือชื่อว่า มหาคณะ เพราะเป็นคณะใหญ่โดยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ด้วย
สามารถแห่งบทต่างๆ ชื่อว่า มหาคณิเพราะคณะใหญ่ของท่านมีอยู่ เหตุฉะนั้นท่าน
จึงชื่อว่ามีคณะใหญ่. บทว่า สพฺนุโต เทโวว คคเน ความว่า งดงามด้วย
อิทธิวิลาส เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ พื้ณนภากาศ ราวกะเทพดา.

บัดนี้ เพื่อแสดงวิธีเข้าเฝ้าว่า เต อิตฺตมฺฤตา อุปสงกมฺิสฺสุ ภิกษุมีชื่อ
อย่างนี้เหล่านั้นเข้าเฝ้าแล้ว ท่านพระสังคีติกจารย์ทั้งหลายจึงเริ่มคำว่า อุกกา-
ลิตฺตญจ จิปิตฺตํ ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกกา
ลิตฺตญจ จิปิตฺตํ ความว่า ไม่ทำเสียงจาม บทว่า จิปิตฺตญจ ความว่า ไม่ทำเสียงไอ. บทว่า
อชฺฌญเปกฺขยิเย แปลว่า เจย อธิบายว่าไม่ทำทั้งสองอย่าง [คือ สงบเจียร].
บทว่า สุพฺพตา ได้แก่ ผู้มีรูปคงคคุณผุดผ่องดี. บทว่า สปรปติสุตา
ได้แก่ มีความยำเกรง อธิบายว่า ถ่อมตน.

บทว่า สยมฺภุ ความว่า มีพุทธภาวะอันทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้ง
หลาย บรรลุแล้วด้วยพระองค์เอง เว้นการอ้างถึงผู้อื่น. บทว่า อจฺจุคฺคตฺติ

ได้แก่ ขึ้นมาใหม่ ๆ. บทว่า **จหนํ** ว แปลว่า เหมือนดวงจันทร์. ฟังเชื่อมบท
อย่างนี้ว่า แลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ ณ พื้นนภากาศ เหมือน
ดวงจันทร์ในท้องฟ้าจะนั้น. แม้ในที่นี้ **ยถา ศัพท์** ก็เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น.

บทว่า **วิชขุ** ว ได้แก่ เหมือนสายฟ้าทึบ อธิบายว่า เหมือนสายฟ้าแลบ
เช่นที่มีแสงชั่วขณะแต่ตั้งอยู่นานจะนั้น. บทว่า **คคเน ยถา** แปลว่า เหมือน
ในอากาศแม้ในที่นี้ **ยถา ศัพท์** ก็เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น. นอกจากในที่เช่นนี้
ยถา ศัพท์ ในที่เช่นนี้ก็พึงเห็นว่าเป็นเพียงนิบาต.

บทว่า **รหทมิว วิปฺปสนฺหํ** ความว่า น้ำไม่ขุ่นแต่ใส เหมือนห้วง
น้ำใหญ่ที่ลึกทั้งกว้างมากจะนั้น. บทว่า **สุมุลฺลํ ปทุมํ ยถา** ฟังเห็นความว่า
เหมือนห้วงน้ำที่มีดงปทุมดอกแฉ่มบาน. ปาฐะว่า **สุมุลฺลํ กมลํ ยถา** ดังนี้ก็มี
ความว่า เหมือนดงบัวที่ดอกบานสะพรั่ง เพราะดอกบัวนั้น นำปรารณา.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีท่านพระธรรมเสนาบดีเป็นหัวหน้า ทำอัญชลี
ไว้เหนือเศียร หมอบลงแทบฝ่าพระยุคลบาทที่มีจักรประดับ. ด้วยเหตุนี้ท่าน
พระสังคีติกถาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า **อัญชลี ปคฺคเหตุวาน ตูฏฐุหฺจฺจา**
ปโมทิตา ประคองอัญชลียินดีรำเรงบันเทิงใจ ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านี้
นั้น บทว่า **นิปตฺนฺติ** แปลว่า หมอบลง อธิบายว่าถวายเป็นบังคม. บทว่า **จกฺก-**
ลภฺยฺณ ความว่า พระบาทที่มีลักษณะจักร ชื่อว่า จักรลักษณะ. ที่พระบาท
อันมีจักรลักษณะนั้น ท่านกล่าวคำว่า **ปาเท** โดยอำนาจแห่งชาติ. อธิบายว่า
หมอบลงแทบฝ่าพระบาทของพระศาสดาที่มีจักรประดับ.

บัดนี้ ท่านพระสังคีติกถาจารย์ทั้งหลายเมื่อแสดงนามของพระเถระเหล่านี้
นั้น บางท่านจึงกล่าวคาถาว่า **สาริปฺตุโต มหาปฺลฺโย โกรณฺยฺสฺมสา-**
ทิส เป็นต้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โกรณฺยฺสฺมสาทิส** แปลว่า ผู้มี

ผิวพรรณเสมือนดอกหงอนไก่. ถ้าจะฟังมีคำถามว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็ควร
กล่าวว่า โกรณุตสโม หรือ โกรณุตสทิส. ทำไม ท่านจึงกล่าวว่า
สมสทิส ๒ ครั้ง. ตอบว่า นี้ไม่ผิดดอก, ท่านเช่นนั้น ชื่อว่า เสมอเหมือน
กับดอกหงอนไก่ โดยเป็นเช่นเดียวกับดอกหงอนไก่ เพราะเท่ากับดอกหงอนไก่.
อธิบายว่า ไม่ใช่กล่าวโดยกล่าวเกินไป. ก่อนอื่นในคำว่า สมาชิชฌานกุลโล
นี้ กุศล ศัพท์นี้ใช้ในอรรถทั้งหลายมีในอรรถว่า ไม่มีโรค ไม่มีโทษ ฉลาด
และมีสุขเป็นวิบาก เป็นต้น. จริงอยู่ กุศล ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถว่า ไม่มีโรค
ได้ในประโยคเป็นต้นว่า กจฺจึ นฺ โภโต อนามยํ ท่านพราหมณ์
ไม่มีโรค ไม่มีการเจ็บไข้บ้างหรือหนอ. ใช้ในอรรถว่าไม่มีโทษได้ในประโยค
เป็นต้นว่า กตโม ปน ภนฺเต ภายสมาจาโร กุสโล โย โข มหาราช
ภายสมาจาโร อนนฺวโร ท่านพระคุณเจ้าข้า ภายสมาจารเป็นกุศลคืออะไร.
ถวายพระพรมหาบพิตรภายสมาจารเป็นกุศล คือไม่มีโทษ. ใช้ในอรรถว่าฉลาด
ได้ในประโยคเป็นต้นว่า กุสโล ตฺวํ รตฺส อํคปจฺจฺจนํ ท่านฉลาด
ในส่วนประกอบน้อยใหญ่ทั้งหลายของรถ. ใช้ในอรรถว่ามีสุขเป็นวิบาก ได้ใน
ประโยคเป็นต้นว่า กุสฺลสฺส กมฺมสฺส กตฺตฺตา อฺปจิตฺตฺตา เพราะทำการ
สร้างสมกรรมที่มีสุขเป็นวิบาก. แต่ในที่นี้พึงเห็นว่าใช้ในอรรถว่าฉลาด. บทว่า
วณฺหเต แปลว่า ถวายบังคมแล้ว.

บทว่า คชฺชิตา ได้แก่ ชื่อว่า คัชชิตา เพราะคำราม. บทว่า
กาลเมโฆว ได้แก่ คำรามเหมือนอากาศที่ทรงน้ำสีเขียวความ [เมฆ] อธิบาย
ว่าในวิสัยแห่งฤทธิ์. บทว่า นิลุปฺพลสมสทิส แปลว่า มีสีเหมือนดอก
บัวขาว. พึงทราบความในที่นี้ โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง. ท่านโกณฑิยะ
ที่ได้นามตามโคตรอย่างนี้ว่า โมคคัลลานะ.

บทว่า มหาภุสโสปิ จ ได้แก่ เทียบกับท่านพระอรุเวลกัสสป
ท่านพระนทีกัสสป ท่านพระคยากัสสป ท่านพระกุมารกัสสป ซึ่งเป็น
พระเถระเล็กพระเถระน้อย พระกัสสปรูปนี้เป็นมหา เพราะฉะนั้น ท่าน
จึงถูกเรียกว่า มหากัสสป. ศัพท์ว่า ปิ จ มีอรรถว่าชมเชยและรวบรวม.
บทว่า อุตตคตคกนสนุนิโก แปลว่า มีผิวพรรณคล้ายทองที่ร้อนละลาย.
ในคำว่า ฐตคฺคณ นี ธรรมชื่อว่า ฐตตะ เพราะกำจัดกิเลส, ธรรมกำจัด
กิเลส ชื่อว่า ฐตคฺคณ. ก็ฐตธรรมคืออะไร คือธรรม ๕ ประการ บริวาร
ของฐตังคเจตนาเหล่านี้คือ อับปิจจตา ความมักน้อย, สันตุจฺจิตา
ความสันโดษ, สัลลเสขตา ความขัดเกลา, ปวิเวกตา ความสงัด, อิท-
มฺภฺจฺจิตา ความมีสิ่งนี้เป็นประโยชน์ ชื่อว่า ฐตธรรม เพราะบาลีเป็นต้นว่า
อปฺปิจฺจํ นิสฺสาย อาศฺยความมักน้อยนั้นแล. อีกนัยหนึ่ง ญาณชื่อว่า ฐตตะ
เพราะกำจัดกิเลสทั้งหลาย. ในฐตคฺคณนั้น. บาลีว่า อคฺคณิกฺขิตโต ได้แก่ ที่
ท่านสถาปนาว่า เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นยอด อธิบายว่า อันพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
มหาภุสโสปิ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้สรรเสริญดุรงค์. ก็ อคฺค ศัพท์นี้
ใช้ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่าเป็นต้น ปลาย ส่วน ประเสริฐสุดเป็นต้น.
จริงอย่างนั้น อคฺค ศัพท์ ใช้ในอรรถว่าเป็นต้น ได้ในบาลีเป็นต้นว่า อหุชตคฺค
สมฺม โทวาริก อวารามิ ทวาริ นิคฺคณฺจํ นิคฺคณฺจํ คุณก่อนสหายนาย
ประตุ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราปิดประตูสำหรับนิครนถ์และนิครนถีทั้งหลาย.
ใช้ในอรรถว่า ปลาย ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เตเนว อญฺกุลคฺคณ ต
อญฺกุลคฺคํ ปรามเสยฺย ภิกฺขุเอาปลายนี้ว่านั้นนั้นแหละ ถูกต้องปลายนี้ว่านั้น
และว่า อญฺจคฺคํ เวพคฺคํ ปลายอ้อย ปลายไผ่. ใช้ในอรรถว่า ส่วน
ได้ในบาลีเป็นต้นว่า อนุชานามิ ภิกฺขเว วิหารคฺคณ วา ปริเวณคฺคณ
ภาเชตุ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อแบ่งตามส่วนแห่งวิหาร หรือ

ตามส่วนแห่งบริเวณ. ใช้ในอรรถว่าประเสริฐสุด ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ยาวต
ภิกขเว สตุตา อปทา วา ทวิปทา วา ฯเป ฯ ตถาคโต เตถ
อถคมกษายติ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเท่าก็ดี มี ๒ เท่า
ก็ดี ฯลฯ พระตถาคต กล่าวกันว่าประเสริฐสุดแห่งสัตว์เหล่านั้น. อถค สัพพ
นินัน ในที่นี้ ฟังเห็นว่าใช้ในอรรถว่า ประเสริฐสุด. ยังใช้ในอรรถว่า ยอด
ก็มี พระเถระดำรงอยู่ในตำแหน่งของท่านว่า เป็นผู้ประเสริฐและเป็นยอดด้วย
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าววาทว่า อถคณิกขิตุโต ความว่า ได้แต่งตั้งว่าเป็นผู้เลิศ
ผู้ประเสริฐสุด เป็นยอด. บทว่า โถมิโต ได้แก่ อันเทวดาและมนุษย์เป็นต้น
สรรเสริญแล้ว. บทว่า สตุตุ วณฺณโต ได้แก่ อันพระศาสดาทรงยกย่อง
ชมเชยแล้ว. อธิบายว่าอันพระศาสดาทรงยกย่องสรรเสริญโดยนัยที่มาในพระ-
สูตรเป็นอันมาก เป็นต้นอย่างนี้ว่า กสฺสโป ภิกขเว จนฺทูปโม กุลานิ
อุปสงฺกมตี อปทสฺเสว กายี อปทสฺส จิตฺตํ นิจฺจนวโก กุเลสุ
อปทพฺโง. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กัสสปไม่กำเริบกายไม่กำเริบจิต เป็นนวกะ
ภิกษุใหม่อยู่เป็นนิตย์ ไม่คะนองในตระกูลทั้งหลาย เข้าไปสู่ตระกูล. แม้ท่าน
พระมหากัสสปนั้น ก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า.

บทว่า ทิพฺพจกฺขุ ความว่า ทิพยจักขุมิอยู่แก่ภิกษุเหล่าใด ภิกษุ
เหล่านั้น ชื่อว่ามีทิพยจักขุ ท่านพระอนรุทธะเป็นเลิศประเสริฐสุดแห่งภิกษุ
ทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุเหล่านั้น เหมือนอย่างที่เราได้รู้ไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อนรุทธะเป็นยอดของภิกษุสาวกของเรา ผู้มีทิพยจักขุ ท่านพระอนรุทธะ
เป็นโอรสของพระเจ้าอมิตตนะสัถกะ พระเจ้าอาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็น
พระกนิษฐภคินีของพระเจ้ามหานามสัถกะ เป็นผู้มียศมากเป็นสุขุมลชาติอย่าง
ยิ่ง ท่านเป็นคนี่ ๗ ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน. ลำดับการบรรพชาของท่าน
มาแล้วในสังฆเภทกัณฑ์. บทว่า อวิพฺพเรว ได้แก่ในสำนักของผู้มี-
พระภาคเจ้านั่นเอง.

บทว่า **อาปตฺตือนาปตฺติยา** ได้แก่ นลาตในอาบัติและอนาบัติ.

บทว่า **สเทกิจฺจาย** ได้แก่ ในอาบัติที่ทำคืนได้ก็มี ที่ทำคืนไม่ได้ก็มี. บรรดาอาบัติเหล่านั้นอาบัติที่ทำคืนได้นั้น มี ๖ อย่าง อาบัติที่ทำคืนไม่ได้นั้น ก็คืออาบัติปาราชิก. ปาฐะว่า **อาปตฺตือนาปตฺติยา สเทกิจฺจาย โกวิท**

ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **วินย** ได้แก่ ในวินัยปิฎก.

บทว่า **อคฺคณิกขิตฺโต** ความว่า ท่านพระอุบาลีอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาลีเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้ทรงวินัย. บทว่า **อุบาลี** ได้แก่ ท่านพระอุบาลีเถระ. บทว่า **สตุฏฺถวณฺณิต** ได้แก่ อันพระศาสดาทรงยกย่อง สรรเสริญ. เล่ากันว่า พระเถระเรียนวินัยปิฎกในสำนักพระตถาคตท่านนั้น กล่าวเรื่องทั้ง ๓ คือ ภารุกัจฉกวัตถุ. อัชชุกวัตถุ. กุมารกัสสปวัตถุ เทียบกับพระสัพพัญญุตญาณ. เพราะฉะนั้น พระเถระ ท่านจึงกล่าวว่าอันพระศาสดาทรงยกย่อง โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า เป็นเลิศของภิกษุสาวกผู้ทรงวินัย.

บทว่า **สุขุมนปฺลตฺตอปฺปฏิวิทุโร** ได้แก่ ผู้รู้ตลอดซึ่งอรรถอันสุขุมละเอียดแล้ว อธิบายว่า ผู้รู้ตลอดซึ่งอรรถอันละเอียดเห็นได้ยากแล้ว. บทว่า **กถิกานํ ปวโร** ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐสุด กว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถิก. ท่านสถาปนาไว้ในเอตทัคคะบาสิว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุณณมันตานีบุตร เป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้เป็นธรรมกถิก. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **กถิกานํ ปวโร** เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถิก. บทว่า **คณิ** ได้แก่ เป็นผู้มีหมู่. เล่ากันว่ากุลบุตรที่บวชในสำนักพระเถระ มีถึง ๕๐๐ รูป ภิกษุเหล่านั้นทุกรูป เป็นชาวแคว้นที่เกิด อันเป็นชาติภูมิของพระทศพลทุกรูป เป็นพระจิณาสพทุกรูปเป็นผู้ได้กถาวัตถุ ๑๐ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **คณิ**

ผู้มีหมู. บทว่า อิติ ได้แก่ ชื่อว่า อิติ เพราะเสาะแสวงหากุศลธรรม. บทว่า มนุทานิยา ปุตุโต ได้แก่ เป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อมันตานี. คำว่า ปุณณะ เป็นชื่อของท่าน. บทว่า วิสุตุโต ได้แก่ มีชื่อเสียงทางคุณมีความเป็นผู้มีกน้อยเป็นต้นของตนเอง.

ฝ่ายท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระ เมื่อพระศาสดาทรงบรรลุประอภิ-
สัมโพธิญาณ ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว เสด็จมาตามลำดับ ทรง
อาศัยกรุงราชคฤห์ประทับอยู่. ท่านกลับมายังกรุงกบิลพัสดุ์ บวชมาณพชื่อ
ปุณณะ หลานชายของตน ถวายบังคมทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า ตนเอง
ก็ไปยังสระฉัททันตะเพื่ออยู่ประจำ. ส่วนท่านปุณณะมาพร้อมกับพระเถระเพื่อ
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า คิดว่า เราจักทำกิจของผู้บวชให้เสร็จก่อนแล้วจึงจักไป
เฝ้าพระทศพล ถูกท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระปล่อยไว้ในกรุงกบิลพัสดุ์นั้น
เอง ท่านทำโยนิโสมนสิการ ไม่นานนักก็บรรลุประอรหัต เข้าเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้า. ก็บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระเถระสองรูปเหล่านี้ คือท่านพระ-
อนรุทธเถระ ท่านพระอุบาลีเถระ ท่านแสดงเหมือนเข้าไปยังกรุงกบิลพัสดุ์
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วบวชในวันประชุมพระประยูรญาติ ฉะนั้นคำนั้นไม่
สมกับบาลีในชั้นธกะ และอรรคถา. พึงสอบสวนแล้วถือเอาเถิด.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงทราบอาการทางจิตของภิกษุ ๕๐๐ รูป มี
พระสารีบุตรเถระเป็นต้นแล้ว ทรงเริ่มตรัสคุณทั้งหลายของพระองค์. ด้วย
เหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

พระมหามุนี ผู้ฉลาดในข้ออุปมาทรงทราบจิต
ของภิกษุเหล่านั้น จะทรงตัดความสงสัย จึงตรัสคุณ
ของพระองค์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอปมมุสโล ได้แก่ ผู้ฉลาดในข้อ
อุปมา. กงฺขุเจโท ได้แก่ ทรงตัดความสงสัยของสัตว์ทั้งปวง.

บัดนี้ เพื่อทรงแสดงพระคุณทั้งหลายของพระองค์ ที่พระองค์ตรัสแล้ว
จึงตรัสว่า

เบื้องต้นและเบื้องปลาย ของอสงไขยเหล่าใดอัน
ใครๆ รู้ไม่ได้ อสงไขยเหล่านั้น มี ๔ คือ สัตตนิกาย
๑ หมู่สัตว์ ๑ โอกาสจักรวาลอันไม่สิ้นสุด ๑ และพระ-
พุทธญาณที่นับไม่ได้ ๑ อสงไขยเหล่านั้น ใครๆ ไม่
อาจจะรู้ได้.

แก้อรธ

ในกาลนั้น ศัพท์ว่า จตุตถาโร กำหนดจำนวนที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงชี้ความที่พึงตรัส ณ บัดนี้ด้วยบทว่า เอเต. บทว่า อสงฺเขยฺยา ได้แก่ ชื่อ
ว่าอสงไขย เพราะใครๆ ไม่อาจนับได้. อธิบายว่าเกินที่จะนับ. บทว่า โภฏี
ได้แก่ ขอบเขตเบื้องต้นหรือเบื้องปลาย. บทว่า เยสํ ได้แก่ ของอสงไขย ๔
เหล่าใด. บทว่า น นายติ ได้แก่ ไม่ปรากฏ. บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงอสงไขย
๔ ดังกล่าวแล้วนั้น จึงตรัสคำว่า สตุตถาโย เป็นต้น. บทว่า สตุตถาโย แปลว่า
หมู่สัตว์. หมู่สัตว์ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีปริมาณ นับไม่ได้. อากาศก็อย่างนั้น
ที่สุดแม่ของอากาศไม่มี จักรวาลก็เหมือนกัน ไม่มีที่สุดเหมือนกัน พุทธญาณ
คือพระสัมพันธคุณญาณ ก็นับไม่ได้. บทว่า น สกฺกา เอเต วิชานิตฺตุ
ความว่า เพราะเหตุที่อสงไขยเหล่านั้น ไม่มีที่สุด ฉะนั้น ใครๆ จึงไม่อาจจะ
รู้ได้.

บัดนี้ พระศาสดาเมื่อทรงขยายพระธรรมเทศนาว่า ในการทำฤทธิ์
ต่างๆ ของพระองค์ นั้นจะอัศจรรย์อะไรสำหรับเทวดาและมนุษย์ เป็นต้น ซึ่ง

เกิดความประหลาดอัศจรรย์ ความประหลาดอัศจรรย์ที่วิเศษยิ่งกว่านั้น ยังมีอยู่
ของท่านทั้งหลายจงฟังความอัศจรรย์นั้นของเรา จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

การทำฤทธิ์ต่างๆ ของเรา จะอัศจรรย์อะไรใน
โลก ความอัศจรรย์ทั้งหลายอย่างอื่น ที่น่าประหลาด
น่าขนลุกชัน ยังมีเป็นอันมาก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ก็ เป็นคำค้ำน. ตรัสคำว่า เอตฺถ ทรง
หมายถึงการทำฤทธิ์ต่างๆ นี้. บทว่า ยํ ความว่า ศัพท์ว่า ยํ นี้ ใช้ในอรรถทุติยา
วิภคิตได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยํ ตํ อปฺจุฉิมฺห อภิตฺตยฺโน อณฺณํ ตํ
ปุจฺฉาม ตทฺธิงฺม พฺรุหิ ข้าพระองค์ทูลถามปัญหานี้ใด ก็ตรัสตอบแก่ข้าพระองค์
ข้าพระองค์จะทูลถามปัญหาอื่นนั้น ขอโปรดตอบปัญหานี้ด้วย, ใช้ในอรรถว่า
เหตุได้ในประโยคนี้ อฏฺฐานเมตฺถ ภิกฺขเว อนวกาโส ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุ-
ยา เทว อรหฺโตะ สมฺมาสมฺพุทฺธา คุณอนภิกฺขุทั้งหลาย เหตุใด พระ-
อรหันตสัมมาสัมพุทธแห่งโลกธาตุเดียว มี ๒ พระองค์ เหตุนี้ไม่เป็นฐานะ
ไม่เป็นโอกาส, ใช้ในอรรถสัตตมวิภคิต ได้ในประโยคนี้ว่า ยํ วิปฺสฺสึ ภควา
กปฺเป อุตฺปาที พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติในกัปใด,
ใช้ในอรรถปฐมวิภคิต ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยํ โข เม ภนฺเต เทวานํ
ดาวตฺตานํ สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏฺิคฺคหิตํ, อาโรเจมิ ตํ ภควโต
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องใด ข้าพระองค์ได้ยินมาต่อหน้ารับมาต่อหน้าทวย-
เทพชั้นดาวดึงส์ ข้าพระองค์จะทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า, แม้ในที่นี้
ก็พึงเห็นว่าใช้ในอรรถปฐมวิภคิต. ทรงแสดงว่าความอัศจรรย์ทั้งหลายอย่างอื่น
ของเรา ที่แปลกประหลาดพิเศษยังมีเป็นอันมาก.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความอัศจรรย์เหล่านั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

ครั้งใด เราเชื่อว่าท้าวสันคูสิตอยู่ในหมู่เทพชั้น

คูสิต ครั้งนั้น หมื่นโลกธาตุ ก็พากันประคองอัญชลี

อ้อนวอนเรา.

แก้orroธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा แปลว่า ในกาลใดพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้พระองค์เองด้วยบทว่า อหิ . บทว่า คูสิเต กาย ได้แก่ หมู่เทพที่ชื่อว่าคูสิต. ก็ในกาลใดเราบำเพ็ญบารมี ๓๐ ถ้วน บริจาคมหาบริจาค ๕ ถึงที่สุดแห่งญาติตถจริยา โลกัตถจริยาและพุทธจริยา ให้สัตตสตกมหาทาน ทำแผ่นดินให้ไหว ๗ ครั้ง จุดจากอัฐภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วก็บังเกิดในภพคูสิต ในวาระจิตที่สอง แม้ในกาลนั้นเราก็ได้เป็นเทวราชชื่อท้าวสันคูสิต. บทว่า ทสสทสุตี สมากมม ความว่า เทวดาในหมื่นจักรวาลมาประชุมกันแล้ว. บทว่า ยาจนุติ ปญฺชลิ มมฺ ความว่า เทวดาหมื่นโลกธาตุ เข้าไปหาเรา อ้อนวอนเราว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ พระองค์เมื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ มิใช่ปรารถนาสมบัติท้าวสักกะ มิใช่ปรารถนาสมบัติมาร มิใช่ปรารถนาสมบัติพรหม มิใช่ปรารถนาสมบัติจักรพรรดิบำเพ็ญ แต่พระองค์ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าบำเพ็ญเพื่อช่วยชนสัตว์ข้ามโอฆสงสาร. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า [เทวดาในหมื่นโลกธาตุทูลวอนว่า]

ข้าแต่พระมหาวิระ นี้เป็นกาลสมควรสำหรับ

พระองค์ ขอพระองค์โปรดอุบัติในครรภ์พระมารดา

ขอพระองค์ เมื่อจะทรงช่วยมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก

ให้ข้ามโอฆสงสาร โปรดจงตรัสรู้อมตบทเถิด.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาโล เต แปลว่า เป็นกาลสมควร
สำหรับพระองค์. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า อุปุปชช ได้แก่
ถือปฏิสนธิ. ปาฐะว่า โอกกมม ก็มี. บทว่า สเทวกิ ความว่า โลกพร้อม
ทั้งเทวโลก ในบทว่า ตารยญโต นี้ แม้ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่ก็ชื่อว่า ช่วยให้
ข้าม. แม้ทรงบำเพ็ญบารมีเสร็จ ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. แม้ทรงจุติจากอภัพ
เป็นพระเวสสันดร ถือปฏิสนธิในภพคฤติดำรงอยู่ในภพคฤตินั้น ตลอด ๕๗
โกฏิปีกับ ๖๐ แสนปี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ทรงถูกเทวดาทิ้งหลายทิวอน ทรง
ตรวจมหาวิโลกนะ ๕ แล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางเจ้ามหา
มายาเทวีก็ดี ทรงอยู่ในพระครรภ์ถ้วนทศมาสก็ดี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม แม้ทรง
อยู่ครองฆราวาสวิสัย ๒๕ พรรษา ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ในวันประสูติพระราหุล
กัททะ ทรงมีนายฉันทะเป็นสหาย ขึ้นทรงม้ากัณฐกะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม
ก็ดี เสด็จเลย ๓ ราชอาณาจักรทรงผนวช ณ ริมฝั่งแม่น้ำอนโนมา ก็ดี ก็ชื่อว่า
ทรงช่วยให้ข้าม. ทรงบำเพ็ญความเพียร ๖ ปีก็ดี ในวันวิสาขบูรณมีเพ็ญเดือน
วิสาขะ เสด็จขึ้นสู่มหาโพธิมณฑลสถาน [โคนโพธิพฤกษ์] ทรงกำจัดกองกำลัง
ของมาร ปฐมยาม ทรงระลึกได้ถึงขันธในบุรพชาติ มัชฌิมยามทรงชำระ
ทิพยจักขุ ปัจฉิมยามทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท ๑๒ องค์ ทั้งอนุโลมและ
ปฏิโลมทรงบรรลุโศคาปัตติมรรค ก็ดี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ในขณะโศคาปัตติ
ผลก็ดี ในขณะสกทาคามีมรรคก็ดี ในขณะสกทาคามีผลก็ดี ในขณะอนาคามี
มรรคก็ดี ในขณะอนาคามีผลก็ดี ในขณะอรหัตมรรคก็ดี ในขณะอรหัตผล
ก็ดี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ในกาลใด ได้ประทานน้ำอมฤตแก่ภิกษุปัญญาวัคคีย์
พร้อมด้วยเทวดาหมื่นแปดพันโกฏิ นับตั้งแต่กาลนั้น ท่านเรียกว่า ชื่อว่า
ทรงช่วยให้ข้ามแล้ว ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าววว่า

๑. ที่อื่นเป็น ๑๘ โกฏิ.

เมื่อทรงยังโลกพร้อมเทวโลกให้ข้ามโสมงสาร

ขอโปรดจงบรรลุมตบท.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ แมื่ถูกเทวดาท้หลายทูลวอนขอ ก็มิได้
ประทานปฎิญาคำรับรองแก่เทวดาท้หลาย แต่ทรงตรวจดู มหาวิโลกนะ ๕
คือกำหนดกาล ทวีป ประเทศ ตระกูลพระชนมายุของพระชนนี บรรดา
มหาวิโลกนะ ๕ นั้น ทรงตรวจดูกาลก่อนว่า เป็นกาลสมควร หรือยังไม่เป็น
กาลสมควร. ในกาลนั้น อายุกาล [ของสัตว์] สูงกว่าแสนปีขึ้นไป ยังไม่ชื่อว่า
กาล. เพราะเหตุไร. เพราะทุกขมีชาติขรามณะเป็นต้นไม่ปรากฏ ก็ธรรมดา
พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าท้หลาย ที่ชื่อว่าพ้นจากไตรลักษณ์ ไม่มีเลย.
เมื่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ สัตว์ท้หลาย
ย่อมไม่เชื่อว่า พระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสเรื่องอะไร แต่่นั้น การตรัสรู้ก็ไม่มี
เมื่อการตรัสรู้นั้นไม่มี คำสั่งสอนก็ไม่มีเป็นนิยานิกกะนำสัตว์ออกจากทุกข เพราะ
ฉะนั้น กาลนั้น จึงไม่เป็นกาลสมควร. แม้อายุกาล [ของสัตว์] ต่ำกว่าร้อยปี
ก็ยังไม่เป็นกาลสมควร เพราะเหตุไร เพราะกาลนั้น สัตว์ท้หลายมีกิเลส
หนาแน่น และโอวาทที่ประทานแก่สัตว์ท้หลายที่มีกิเลสหนาแน่น ไม่อยู่ใน
ฐานะควรโอวาท เพราะฉะนั้นกาลแม้นั้น ก็ไม่เป็นกาลสมควร. อายุกาลอย่าง
ต่ำตั้งแต่แสนปีลงมา อย่างสูงตั้งแต่ร้อยปีขึ้นไป ชื่อว่า กาลสมควร. บัดนี้
มนุษย์ท้หลายมีอายุร้อยปี เพราะเหตุนั้น ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงเห็นว่า
เป็นกาลที่ควรบังเกิด.

ต่อ่นั้น ทรงตรวจดู ทวีป ทรงเห็นทวีปว่า พระพุทธเจ้าท้หลาย
ย่อมบังเกิดในชมพูทวีปเท่านั้น. ธรรมดาชมพูทวีป เป็นทวีปใหญ่มีเนื้อที่
ประมาณหมื่นโยชน์.

เมื่อทรงตรวจดู ประเทศ ว่า พระพุทธเจ้าท้หลายบังเกิดในประเทศ
ไหนหนอ ก็ทรงเห็นมัชฌิมประเทศ.

ต่อจากนั้นก็ทรงตรวจดู ตระกูล ว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลที่โลกสมมติ. บัดนี้ ตระกูลกษัตริย์เป็นตระกูลที่โลกสมมติ จำเราจักบังเกิดในตระกูลกษัตริย์นั้น พระราชาพระนามว่าสุทโธทนะจักเป็น พระชนกของเรา.

แต่นั้นก็ตรวจดู พระชนนี ว่า สตรีนักเลงสุราเหลวไหลจะเป็นพุทธมารดาไม่ได้ จะต้องเป็นสตรีมีศีล ๕ ไม่ขาด ดังนั้นพระราชเทวีพระนามว่า มหามายานี้ก็เป็นเช่นนี้ พระนางเจ้ามหายานี้จักเป็นชนนีของเรา. เมื่อทรงนึกว่าพระนางเจ้าจะทรงมี พระชนมายุ ได้เท่าไร ก็ทรงเห็นว่าได้ต่อไปอีก ๗ วัน หลังครบทศมาสแล้ว.

ครั้นทรงตรวจมหาวิโลกนะ ๕ ประการนี้ดังนี้แล้ว ก็ประทานปฏิญญา แก่เทวดาทั้งหลายว่า เป็นกาลสมควรที่เราจะเป็นพระพุทธเจ้า ทรงดำรงอยู่ใน ภพดุสิตนั้นตลอดชนมายุแล้วจุติจากภพดุสิตนั้น ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ พระนางเจ้ามายาเทวีในราชสกุลศากยะ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวเป็นต้นว่า

พระโพธิสัตว์จุติจากหมู่เทพชั้นดุสิตแล้ว เสด็จ

ลงในพระครรภ์ ในกาลใด ในกาลนั้น หมิ่นโลกธาตุ

ไหว แผ่นปฐพีก็ไหว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอกุมิ ได้แก่ ก้าวลงเข้าไป. บทว่า กุจฺจยฺ ย แปลว่า ในพระครรภ์ของพระพุทธมารดา. บทว่า ทสฺสหฺสูตีโลกธาตุ กมฺปิตุต ความว่า พระโพธิสัตว์ทรงมีสติสัมปชัญญะเมื่อลงสู่พระครรภ์ของ พระพุทธมารดา ทรงถือปฏิสนธิโดยนักษัตรฤกษ์เดือนอาสาฬหะหลัง ในคิถี เพ็ญอาสาฬหะ ด้วยมหาวิปากจิตที่เป็นเช่นเดียวกับกุศลจิตอสังขาริก ที่สหรรค

ด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณอันมีเมตตาเป็นบุรพภาค ในบรรดาปฏิสนธิจิต ๑๕ ดวง. ครั้งนั้น ท้าวทั้งหมื่นโลกธาตु ก็สะเทือนเลื่อนลั่นหวั่นไหว. ธรรมชาติใด ย่อมทรงไว้ซึ่งสภาพที่คงที่และเคลื่อนที่ได้ทั้งหมด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าธรณี คือแผ่นดิน.

ในบทว่า สมุปชาโน นิกุมมิ นี้ มีอธิบายว่า ก็ในกาลใด เรา มีสติสัมปชัญญะยื่นเหยียดมือทั้งสองออกจากพระครรภ์ของพระชนนี เหมือน พระธรรมกถึกกลางจากธรรมาสน์ และเหมือนนรุขลงจากบันได อันของไม่ สะอาดใดๆ ที่เป็นสัมภวะในพระครรภ์ไม่แปดเปื้อนเลย. บทว่า สาธุการ ปวตุเทนุติ ได้แก่ เทวดาทั้งหลาย ยังสาธุการให้เป็นไป อธิบายว่า ถวาย สาธุการ. บทว่า ปกมปิตุต แปลว่า ไหวแล้ว อธิบายว่า หมื่นโลกธาตु ไหวทั้งขณะเสด็จลงสู่พระครรภ์ ทั้งขณะประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเห็นใคร ๆ ที่เสมอเหมือนพระองค์ ในการเสด็จลงสู่พระครรภ์เป็นต้นจึงตรัสคานี้ว่า โอกุณฺติ เม สโม นฺตุติ เป็นต้นก็เพื่อทรงแสดงความอัศจรรย์ของพระองค์ในการเสด็จลงสู่พระ- ครรภ์เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอกุณฺติ แปลว่า ในการเสด็จลง สู่พระครรภ์ ปฐมาวิภัตติลงในอรรณสัจตมวิภัตติ อธิบายว่าในการถือปฏิสนธิ. บทว่า เม แปลว่า ด้วยเรา. บทว่า สโม ได้แก่ ไม่มีใครเสมียน. ในบทว่า ชาติโต นี้ ความว่า ชนย่อมเกิดจากมารดา นี้ เหตุนั้น มารดาท่านจึงเรียกว่า ชาติ อธิบายว่า จากมารดาผู้ให้กำเนิดนั้น. บทว่า อภินิกุมเม ได้แก่ เสด็จ ออก คือไหลออกจากพระครรภ์ของพระชนนี.

ในบทว่า สมโพธิยฺ นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ ความตรัสรู้อันดีอัน ท่านสรรเสริญแล้ว ชื่อสัมโพธิ. ก็ โพธิ ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถทั้งหลายมีต้นไม้มรรค นิพพาน สัพพัญญุตญาณเป็นต้น.

จริงอยู่ต้นไม้ท่านเรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า โโพธิ์รุกขมูเล
ปรมาภิสมพุทฺโธ ตรัสเป็นพระพุทธรเจ้าครั้งแรก ณ โคนต้นไม้โพธิ์ และว่า
อนุตฺรา จ คยฺ อนุตฺรา จ โพธิ์ ระหว่างแม่น้ำคยา และโพธิ์พฤกษ์

มรรคเรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า โโพธิ์ วุจฺจติ จตุสฺส มกุฏสุ
ญฺญานํ ญาณในมรรค ๔ เรียกว่า โโพธิ์.

นิพพานเรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า ปตฺวาน โโพธิ์ อมตํ
อสฺขยตํ บรรลุพระนิพพานอันเป็นอมตะ เป็นอสังขตะ. พระสัพพัญญุตญาณ
เรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า ปปฺโปติ โโพธิ์ วรรุทธิเมธโส พระผู้มี
ปัญญาประเสริฐกว้างดั่งแผ่นดิน ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ. แต่ในที่นี้
ท่านประสงค์พระอรหันตมรรคญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า อาจารย์พวกอื่นๆ
กล่าวว่า สัพพัญญุตญาณ ดั่งนี้ก็มิ. อธิบายว่า เราเป็นผู้ประเสริฐสุดในพระ
สัพพัญญุตญาณนั้น.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงอาศัยพระสัมโพธิ-
ญาณ สรรเสริญพระองค์เอง. ตอบว่า เพราะพระสัมโพธิญาณให้คุณทุกอย่าง
จริงอยู่ ความตรัสรู้พร้อมของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้คุณทุกอย่างย่อมให้
พระพุทธรคุณแม่ทั้งหมด ไม่เหลือเลย แต่ไม่ให้คุณแก่คนอื่น ๆ. ก็บรรดา
คนทั้งหลายอื่นพระอรหันตมรรค ย่อมให้อรหันตผลเท่านั้น แต่บางคน ให้
วิชา ๑ แก่บางคน ให้อภิญา ๒ แก่บางคน ให้ปฏิสัมภิทา ๔ แก่บางคน
ให้สาวกบารมีญาณแก่บางคน ให้ปัจเจกโพธิญาณเท่านั้นแก่พระปัจเจกพุทธะ
ทั้งหลาย แต่ให้คุณสมบัติทุกอย่างแก่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงสรรเสริญพระองค์เองว่า เป็นผู้ประเสริฐสุดในพระสัมโพธิ-
ญาณ เพราะพระสัมโพธิญาณให้คุณทุกอย่าง. อนึ่ง ทรงทำพื้นแผ่นดินปฐพีให้
ไหวแล้วก็ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส

ว่าเราเป็นผู้ประเสริฐสุดในพระสัมโพธิญาณ. ในบทว่า **ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. ก็ธรรมจักรมี ๒ คือ ปฏิเวธญาณ ๑ เทศนาญาณ ๑ ในธรรมจักร ๒ อย่างนั้น ธรรมจักรอันพระปัญญาอบรมแล้วนำมาซึ่งอริยผล แต่พระองค์ชื่อว่า **ปฏิเวธญาณ**. ธรรมจักรอันพระกรุณาอบรมแล้ว นำมาซึ่งอริยผลแก่สาวกทั้งหลายชื่อว่า **เทศนาญาณ**. ปฏิเวธญาณ เป็นโลกุตระ-กุศล สหระคตด้วยอุเบกขา ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์. เทศนาญาณ เป็นโลกิยะ เป็นอภัยกฤต. แม้ญาณทั้งสองนั้น ก็ไม่ทั่วไปกับคนอื่น ๆ แต่ในที่นี้ประสงค์เอาเทศนาญาณ.

บัดนี้เทวดาทิ้งเรื่องราวมิแผ่นดินไหวเป็นต้น ในเพราะการเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็พากันกล่าวคานานี้ว่า **อโห อจฺจริย โลก** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พฺพุชานํ** คุณมหนุตตา ความว่า โอ ! พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระคุณมาก. โอ ! พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีอานุภาพมาก.

บทว่า **ทสฺสทสฺสึโลกธาตุ จปฺปการิ ปกมฺปถ** ความว่า มหาปฐพีในหมื่นจักรวาล หวั่นไหวด้วย ๖ อาการ คือ ยึดขึ้นข้างหน้า โน้มลงข้างหลัง ยึดขึ้นข้างหลัง โน้มลงข้างหน้า ยึดขึ้นข้างซ้าย โน้มลงข้างขวา ยึดขึ้นข้างขวา โน้มลงข้างซ้าย ยึดขึ้นตรงกลาง โน้มลงข้างท้าย ยึดขึ้นข้างท้าย โน้มลงตรงกลาง มหาปฐพีนี้หนาถึงสองแสนสี่หมื่นโยชน์ มีน้ำรองแผ่นดินอยู่รอบ ๆ เหมือนเรือที่ถูกขนานบด้วยการหักของคลื่นแห่งน้ำที่ไหวเพราะแรงลม แม้ไม่มีใจก็เหมือนมีใจ ก็อาการไหวมี ๖ ประการ ดังกล่าวมานี้ เหมือนพ่อน้ำด้วยปีติ. บทว่า **โสภาโส จ มหา อาสิ** ความว่า ได้มีแสงสว่างล้ำเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย. บทว่า **อจฺจเรโร โลมहि สนิ** ความว่า ได้มีความอัศจรรย์และขนลุกชัน.

บัดนี้ เมื่อความอัศจรรย์ทั้งหลาย มีแผ่นดินไหวและปรากฏแสงสว่าง เป็นต้น เป็นไปอยู่ ท่านพระสังคิตถิกจารย์ทั้งหลายกล่าวกันว่า ภควา ตมฺหิ สมฺเย เป็นต้น ก็เพื่อแสดงความเป็นไปของพระผู้มีพระภาคเจ้า. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกเขฎฺฐโร ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก. บทว่า สททกํ ได้แก่ แห่งโลก พร้อมทั้งเทวโลก. พึงเห็นว่า ทูตยภักตติใช้ในอรรถกถุวิวิธกตติ. บทว่า ทสฺสยนฺโต ได้แก่ เมื่อทรงแสดงปาฏิหาริย์.

บทว่า จงฺกมฺนฺโต ว ความว่า เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมน์ ที่ตั้งครอบหมื่นโลกธาตุตรัส. บทว่า โลกนายโก ความว่า ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสธรรมกถาอันไพเราะ ที่ทรงชักมาด้วยไตรลักษณ์ประกอบด้วยสังขะ ๔ มินยวิจิตรต่างๆ ด้วยพระสุรเสียงดั่งเสียงพรหม นำฟัง นำรัก ประกอบด้วยองค์ ๘ ประหนึ่งราชสีห์แผดสีหนาท เหนือพื้นแท่นหินอ่อนสีแดง ประหนึ่งเมฆในฤดูฝน ค้ำรามอยู่ และประหนึ่งข้ามอากาศคงคา.

ในคำว่า ออนุตรา น นิวตฺเตติ จตุหตุเถ จงฺกเม ยถา นี้ มีความว่า ที่จงกรมที่พระศาสดาทรงเนรมิตนั้น ปลายข้างหนึ่งอยู่ที่ขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันออก ข้างหนึ่งอยู่ที่ขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันตก พระศาสดา เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมน์ที่ตั้งอยู่ดังกล่าวนี้ เสด็จถึงปลายทั้งสองข้างจึงจะเสด็จกลับ ระหว่างยังเสด็จไม่ถึงปลายสองข้าง จะไม่เสด็จกลับพระศาสดา เมื่อเสด็จจงกรม ณ ที่จงกรมประมาณ ๔ สอก ถึงปลายสองข้างเร็ว จึงเสด็จกลับอย่างไร จะไม่เสด็จกลับในระหว่างอย่างนั้น. ทำไม พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงย่นที่จงกรม ซึ่งยาวถึงประมาณหมื่นโยชน์ให้สั้น หรือทรงเนรมิตอัทธภาพให้ใหญ่ขนาดนั้น แต่ก็มีได้ทรงกระทำอย่างนั้น พุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอนจินไตย ไม่ควรคิด. หมื่นโลกธาตุได้

เป็นลานอันเดียวกัน นับตั้งแต่ออกนิจฐภจนถึงอเวจีนรก และโดยเบื้องขวาง
หมื่นจักวาลก็ได้เป็นลานอันเดียวกัน. เทวดาทิ้งหลายเห็นมนุษย์ แม้มมนุษย์
ทิ้งหลายก็เห็นเทวดา เทวดาและมนุษย์ทั้งหมด จะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จจรงกรมโดยปกติได้โดยประการใด ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จ
จรงกรม โดยประการนั้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จจรงกรม ก็ทรงแสดง
ธรรม และทรงเข้าสมาบัติในระหว่าง ๆ.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันหมู่เทพใน
หมื่นโลกธาตุห้อมล้อมแล้ว เสด็จจรงกรมอยู่ด้วยพุทธสิริวิลาส อันหาที่เปรียบ
มิได้ ด้วยพระพุทธรูปอันไม่มีอะไรเปรียบ เหมือนภูเขาทองอันประเสริฐ
เคลื่อนที่ได้ มีพระพุทธรูปอันประเสริฐ งามด้วยพระวรลักษณ์ ๓๒ อัน
กำลังกุศลที่ทรงสร้างสมมาตลอดสมัยที่ประมาณมิได้ รุ่งเรืองด้วยพระอนุพยัญ
ชนะ ๘๐ มีพระสิริแวดล้อมด้วยพระรัศมีวาหนึ่ง สูง ๑๘ ศอก เหมือนดวงจันทร์
เต็มดวงในฤดูสารท และเหมือนดอกปาริฉัตตกะ สูงร้อยโยชน์ ออกดอกบาน
สะพรั่งทั่วต้น. ครั้นเห็นแล้วก็ดำริว่า หมื่นโลกธาตุแม้ทั้งสิ้นนี้ประชุมกันแล้ว
ก็ในที่ประชุมนี้ ควรมีพระธรรมเทศนากัมภัก์ใหญ่. ก็พุททวงศ์เทศนา จะมี
อุปการะมาก นำมาซึ่งความเสื่อมใส ถ้ากระไร เราพึงทูลถามพุททวงศ์ จำเดิม
แต่อภิเนहारการบำเพ็ญบารมีของพระทศพล แล้วจึงทำจิรวรเจียงบำ เข้าเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า ประคองอัญชลิตีรุ่มเรืองด้วยทศนขสโมธาน เสมอดอกบัว
ตูมเกิดอยู่ในน้ำ ไม่มีมลทิน ไม่วิกถ ไว้เหนือเศียรแล้ว ทูลถามพระ
ภาคเจ้ามีว่า กิติโส เต มหาวีร เป็นต้น. ด้วยเหตุ นั้น ท่านพระสังคิ
ติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวเป็นต้นว่า

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามากฉลาดในสมาธิ
และญาณ ผู้บรรลุมารมีด้วยปัญญา ทูลถามพระผู้นำ
โลกว่า

ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้เป็นยอดคนรชน อภินิหาร
ของพระองค์เป็นเช่นไร.

ข้าแต่พระผู้แก้แค้นผู้กล้า พระองค์ทรงปรารถนา
พระโพธิอันสูงสุดเมื่อกาลไร พระเจ้าข้า.

ถามว่า อนุสนธินี้ ชื่ออะไร ตอบว่า ชื่อว่าปุจฉานุสนธิ จริงอยู่ อนุ-
สนธิ มี ๓ คือ ปุจฉานุสนธิ อัชฌาสนานุสนธิ และ ยถานุสนธิ. ใน
อนุสนธิทั้ง ๓ นั้น พึงทราบ ปุจฉานุสนธิ โดยพระสูตรที่พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงตอบปัญหาของผู้ถามอย่างนี้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว
ภิกษุรูปหนึ่งก็ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ฟังใน
เป็นอย่างไร ฟังนอกเป็นอย่างไร.

อัชฌาสนานุสนธิ พึงทราบตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอัช-
ยาศัยของผู้อื่นแล้วตรัสอย่างนี้ว่า ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เกิดปริวิตกแห่งใจอย่าง
นี้ว่า ท่านผู้เจริญ เขารูปเป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ก็เป็นอนัตตาดังนี้ กรรมที่อนัตตาทำแล้ว จักกระทบตนอย่างไร. ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบ ปริวิตกแห่งใจของภิกษุรูปนั้น ด้วยพระหฤทัย
จึงทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อที่โมฆบุรุษบางคน
ในธรรมวินัยนี้ไม่รู้ อยู่ในอวิชา พึงสำคัญสัตตภูตศาสน์ว่าพึงแส้ไปด้วยใจที่มี
ค้นหาเป็นอธิปไตย ว่า ท่านผู้เจริญ เขารูปเป็นอนัตตาอย่างนี้ เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตาทำแล้ว จักกระทบตน
อย่างไร ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง.^๑

๑. ท. อุปรี. ๑๔/ข้อ ๑๒๕.

อนึ่ง เทศนาในชั้นต้น ตั้งขึ้นโดยธรรมใด เทศนาชั้นสูงมาใน
พระสูตรเหล่าใด โดยธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น หรือโดยคัดค้าน ขณานุสนธิ
ก็พึงทราบโดยอำนาจพระสูตรเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าเป็น
ปุจฉานุสนธิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปญญา ปารมิปุตโต** ความว่า
ถึงที่สุดสาวกปารมีญาณ. บทว่า **ปุจฉติ** แปลว่า ได้ถามแล้ว. ในคำว่า
ปุจฉติ นั้น ชื่อว่าปุจฉา มี ๕ อย่าง คือ อธิกฐุโขตนาปุจฉา ทิฏฐุสัง-
สันทนาปุจฉา วิมตติเจตนาปุจฉา อนุมติปุจฉา กถะกัมมตนาปุจฉา. ถ้าจะถาม
ว่า ในปุจฉาเหล่านั้น ปุจฉาของพระเถระนี้ ชื่อว่าปุจฉาอะไร. ตอบว่า เพราะ
เหตุที่พุทธวงศ์นี้มีชีวิตของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้สร้างสมบุญสมการ
มาหนึ่งอสงไขยกัมมทานกับ และของพระอัครสาวกทั้งสอง ผู้สร้างสมบุญ-
สมการมาหนึ่งอสงไขยกัมมทานกับ หรือของพระมหาสาวกที่เหลือ ผู้สร้างสม
บุญสมการมาแสนกัมมทานเป็นวิสัยของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น เพราะ
ฉะนั้น ปุจฉาของพระเถระพึงทราบว่าเป็นอธิกฐุโขตนาปุจฉา.

ศัพท์ว่า **กิติโส** เป็นอาการถาม อธิบายว่ามีประการไร. บทว่า **เต**
แปลว่า ของพระองค์. บทว่า **อภินิหาร** ความว่า การผูกใจเพื่อเป็นพระ-
พุทธเจ้า นอนอธิฐานความเพียรว่าเราไม่ได้คำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าจัก
ไม่ลุกขึ้นดังนี้ ชื่อว่าอภินิหาร. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสารีบุตรจึงกล่าวว่า
ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้เป็นยอดคนรชน อภินิหารของพระองค์เป็นเช่นไร.

บทว่า **กมุหิ** กาลแปลว่าในกาลไร. บทว่า **ปตฺธิตา** แปลว่าปรารถนา
แล้วหวังแล้ว. พระเถระทูลถามว่า ทรงทำการตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธ
เจ้าไว้เมื่อไร โดยนัยเป็นต้นว่า พึงตรัสรู้เป็นพระผู้ตรัสรู้ พึงพ้นเป็นพระผู้พ้น.

บทว่า โโพธิ ได้แก่ สัมมาสัมโพธิ คำนี้เป็นชื่อของพระอรหันตมรรคญาณ และ
พระสัมโพธิญาณ. บทว่า อุตตมา ได้แก่ ท่านกล่าวว่าสูงสุด เพราะ
ประเสริฐกว่าสาวกโพธิและปัจเจกโพธิ. ม อักษรทำบทสนธิระหว่างศัพท์
ทั้งสอง

บัดนี้ พระเถระเมื่อจะทูลถามถึงธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า จึง
กล่าวว่า

ทาน คีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ เป็นเช่นไร
ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขาเป็นเช่นไร
ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้นำโลก บารมี ๑๐ เป็น
เช่นไร อุปบารมี เป็นเช่นไร ปรมัตตบารมี เป็น
เช่นไร.

แก้อรธ

บรรดาบารมีเหล่านั้น จะกล่าวทานบารมีก่อน การบริจาคสิ่งของ
ภายนอก ชื่อว่า บารมี. การบริจาคอวัยวะชื่อว่า อุปบารมี. การบริจาคชีวิต
ชื่อว่า ปรมัตตบารมี. แม้ในบารมีที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บารมี ๑๐
อุปบารมี ๑๐ ปรมัตตบารมี ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ทศ ด้วยประการฉะนี้.
ในบารมี ๓๐ ทศนั้น อรรถาของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญทานบารมีก็นับไม่
ถ้วน ในสप्तบัณฑิตชาดก ทานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ทำการเสียสละ
ชีวิตเป็นพรหิตประโยชน์อย่างนี้ว่า

ภิกขวย อุปลตฺ ติสุวา สกตฺตานํ ปริจฺจซี
ทานน เม สโม นตฺถิ เอสา เม ทานปารมี.

เราเห็นภิกษุเข้าไปหาอาหาร ก็เสียดสละตัวเอง

ผู้เสมอเราด้วยทานไม่มี นี่เป็น ทานบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตตบารมี โดยส่วนเดียว.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญศีลบารมีก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน
ในสังขปาลชาดก ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ทำการเสียดสละตัวอย่างนี้ว่า

ฐเลหิ วินิวิขณนเต โกฎญญนเตปิ สตุติถิ

โกชปุตเต น กุปปามิ เอสา เม สีลปารมี.

ถึงบุตรนายบ้าน แทะด้วยหลาว ตอกด้วยหอก

เราก็ไม่โกรธ นี่เป็น ศีลบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตตบารมี โดยส่วนเดียวเหมือนกัน.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ ที่ทรงสละราชสมบัติใหญ่บำเพ็ญเนกขัมม-
บารมี ก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน ในจุลสูตรโสมชาดก เนกขัมมบารมีของพระ
โพธิสัตว์นั้น ผู้สละราชสมบัติ เพราะไม่มีความประสงค์แล้ว ออกทรงผนวช
อย่างนี้ว่า

มหารชขุ หตุถถตติ เขพปิณฺฑํ ว จตุทถิ

จชโต น โหติ ลกฺคนํ เอสา เม เนกขมฺมปารมี.

เราสละราชสมบัติใหญ่ ที่อยู่ในเงื้อมมือเหมือน

ก้อนเขพะ เราผู้สละโดยไม่คิดข้องเลย นี่เป็นเนกขัมม-

บารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตตบารมี โดยส่วนเดียว.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ ที่ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ในครั้งเป็น
มโหศรบัณฑิตเป็นต้นก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน. ครั้งเป็นสัตตคุตตคกบัณฑิต
ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้แสดงงูที่อยู่ในอุ้งหนังว่า

ปญญา วิจิณฺโฑทํ พุราหฺมณํ โมจฺยิ ทฺวขา
ปญญา เม สโม นฺตุติ เอสา เม ปญญาปารมี.
เราเมื่อพิจารณาเห็นด้วยปัญญา ก็ปลื้มทุกข์
ของพราหมณ์ได้ ผู้เสมอเราด้วยปัญญาไม่มี นี่เป็น
ปัญญาบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี โดยส่วนเดียว.

อัธภาพของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี ก็นับไม่ถ้วนเหมือน
กัน. ในมหาชนกชาดก วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ข้ามมหาสมุทร
อย่างนี้ว่า

อติรสฺสูติ ชลมชฺเชน หตา สพฺพเว มานุสา
จิตฺตฺสูส อญฺญตา นฺตุติ เอสา เม วิริยปารมี.
ท่ามกลางทะเลลึกล้ำ มนุษย์ทั้งหมดถูกภัยกำจัด
แล้ว จิตก็ไม่เปลี่ยนไป นี่เป็น วิริยบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี โดยส่วนเดียว

ในขันตวาทีชาดกก็เหมือนกัน ขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้อด
กลั้นทุกข์ใหญ่ ประหนึ่งไม่มีจิตใจ อย่างนี้ว่า

อเจตฺนํ ว โภฏฺเญนฺเต ตินฺนฺเหน ผรฺสุนา มม
กาสิราเช น กุปฺปามิ เอสา เม ขนฺติปารมี.
พระเจ้ากาสิ จะทรงใช้ขวานคมกริบ ฟาดฟัน
เราผู้ประหนึ่งไม่มีจิตใจ เราก็อไม่โกรธ นี่เป็นขันติบารมี
ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในมหาสุตโตสมชาดกก็เหมือนกัน. สัจบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้
สละชีวิตรักษาสัจ อย่างนี้ว่า

สัจจวาจํ นุรุขนุโต จชิตฺวา มม ชีวิตํ
โมเจสี เอกสตี ขตฺติเย เอสา เม สจฺจปารมี.
เราเมื่อตามรักษาสัจจวาจา ก็ยอมสละชีวิตของ
เราเปลื้องทุกข์ภัยได้ ๑๐๑ พระองค์ นี่เป็นสัจบารมี
ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในมุคปักษชาดกก็เหมือนกัน อธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้
ยอมสละชีวิตอธิษฐานวัตร อย่างนี้ว่า

มาตา ปิตาน เม เทสุตา อุตฺตา เม น จ เทสุติโย
สพฺพญญุตํ ปิยํ มยฺหํ ตสฺมา วต อธิญฺจหิ.
มารดาบิดาไม่เป็นที่เกลียดชังของเรา ตัวก็ไม่
เป็นที่เกลียดชังของเรา พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รัก
ของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงอธิษฐานวัตร.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในสุวรรณสามชาดก ก็เหมือนกัน เมตตาบารมีของพระโพธิสัตว์
ผู้ไม่อาลัยแม้แต่ชีวิต ประพฤติเมตตา อย่างนี้ว่า

น มํ โกจิ อุตฺตสตี นปี ภายามิ กสฺสจ
เมตฺตาพเลนุปตฺถุโธ รามมิ ปวเน ตทา.
ใคร ๆ ทำเราให้หวาดสะดุ้งไม่ได้ แม้เราก็ไม่
กลัวต่อใคร ๆ เราอันกำลังเมตตาอุดหนุนแล้วจึงยินดี
อยู่ในป่าใหญ่ ในครั้งนั้น.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในโลมห้างสชาติก็เหมือนกัน อุเบกขาปารมิตีของพระโพธิสัตว์
เมื่อเด็กชาวบ้านทั้งหลาย ก่อให้เกิดความสุขและความทุกข์ด้วยการถ่มน้ำลายรด
เป็นคันและด้วยการตีด้วยพวงมาลัยและของหอมเป็นอาทิ ก็ไม่ละเมิดอุเบกขา
อย่างนี้ว่า

สุสาน เสยย์ กบปเปมิ จวฏจิกิ อุปนิชยหิ
คามณุตลา อุปคนตุวา รูปิ ทสเสนุตินปุกิ .
เราจะวางซากกระดูกไว้แล้วนอนในป่าช้า พวก
เด็กชาวบ้าน เข้าไปลานบ้าน แสดงรูปหลอกมิใช่
น้อย.

ชื่อว่าปรมัตถบารมี. ความสังเขปในข้อนี้มีเท่านี้ ส่วนความพิศดาร ฟังถือเอา
จากคัมภีร์จริยาปิฎก.

บัดนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อแสดงคำพยากรณ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพระเถระทูลถามแล้ว จึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า อันท่านพระธรรมเสนาบดี
สารีบุตรทูลถามแล้ว ผู้มีพระสุรเสียงไพเราะดั่งนก
การเวกทรงยังดวงใจให้ดับร้อน ปลอดภัยโลมโลก
ทั้งเทวโลก ทรงพยากรณ์แล้ว.

ทรงประกาศพระธรรมเทศนา คือ จริตของพระ-
พุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงมาแล้ว อันพระพุทธเจ้าทรงนำ
สืบๆ กันมา คือพุทธวงศ์อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่
โลก ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ด้วยความรู้อันติดตาม
ถึงขั้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ในปางก่อน คือปุพเพนิวาสานุส-
สติญาณ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตสฺส ปุณฺโณ วียากาสิ** ความว่า ทรงเป็นผู้อันพระธรรมเสนาบดีนั้นทูลถามแล้วทรงพยากรณ์แก่ท่าน คือตรัสพุทธวงศ์ทั้งหมดตั้งต้นแต่อกินิหารของพระองค์ มีการตรัสรู้เป็นที่สุด. บทว่า **กรวิกรมฐุคติโร** ความว่า เสียงของผู้ใดไพเราะเหมือนเสียงของนกกการเวกผู้นั้น ชื่อว่า มีเสียงไพเราะเหมือนเสียงนกกการเวก อธิบายว่า มีเสียงเสนาะเพราะพริ้งเหมือนนกกการเวก. ในข้อนี้ขอกล่าวดังนี้ นกกการเวกทั้งหลายมีเสียงไพเราะ. เล่ากันว่านกกการเวกทั้งหลาย เอาจะงอยปากจิกผลมะม่วงสุก อันมีรสหวาน ดื่มน้ำผลมะม่วงที่ไหลออกมา ก็เริ่มใช้ปีกให้จิ้งหะร้องเพลงระริงเล่น เหมือนสัตว์สี่เท้ามีวเมาในเสียงเพลง. ผึ้งสัตว์สี่เท้าแม้ง่วนอยู่ด้วยการกินอาหาร ก็ทิ้งหน้าคาปากเสียแล้วพากันฟังเสียงก้างเวลานั้น. สัตว์ร้ายทั้งหลายกำลังไล่ติดตามเนื้อทรายเล็กๆ ก็ไม่วางเท้าที่ยกขึ้น หยุดยื่น เหมือนตุ๊กตา แม้ผึ้งเนื้อที่ถูกไล่ติดตาม ก็เลิกกลัวตาย หยุดยื่น แม้ผึ้งนกที่ล่องลอยอยู่ในอากาศ ก็เหยียดปีก ร่อนชลอยู่ แม้ฝูงปลาในน้ำ ก็ไม่กระดิกแผ่นหู หยุดฟังเสียงนั้น นกกการเวกมีเสียงไพเราะอย่างนี้. บทว่า **นิพฺพาปฺยนฺโต ททฺย** ความว่า ยังใจของชนทุกคนผู้เร่าร้อนด้วยไฟกิเลส ให้เกิดความเยือกเย็นด้วยธรรมกถาคังอมฤตธารา. บทว่า **หาสนฺนฺโต** ได้แก่ ให้ยินดี. บทว่า **สทฺวํ** ได้แก่ โลกพร้อมทั้งเทวโลก.

บทว่า **อดีตพุทธานํ** แปลว่า ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้ว. ก่อนหน้าอกินิหารของพระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรา ในกัปหนึ่งบังเกิดพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระพุทธเจ้าตันหังกร พระพุทธเจ้าเมธังกร พระพุทธเจ้าสรณังกร พระพุทธเจ้าที่ปังกร. ต่อมาภายหลังพระพุทธเจ้า ๔

พระองค์นั้น ก็มีพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ มีพระโกณฑัญญะเป็นต้น
ดังนั้น พระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปังกร
เป็นต้น ทุกพระองค์ ท่านประสงค์เอาว่า อดีตพระพุทธเจ้า ในที่นี้
ของอดีตพระพุทธเจ้าเหล่านั้น. บทว่า **ชินานัน** เป็นไวพจน์ของบทว่า **อดีต-**
พุทธานัน นั้นนั่นแล. บทว่า **เทสิต** ได้แก่ คำตรัส คือธรรมกถาที่ประกอบ
ด้วยสัจจะ ๔ ของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์. บทว่า **นิกิลิต** ได้แก่ จริต
ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น. ข้อที่กำหนดด้วยกัป ชาติ โคตร อายุ โภธิ สาวกสัน-
นิบาต อุปัฏฐาก มาตา บิดา บุตร ภรรยา เป็นต้น ชื่อว่า **นิกิลิตะ**. บทว่า
พุทธปรมฺปราคติ ความว่า เทศนา หรือ จริต ที่ตั้งต้นแต่พระทศพล
พระนามว่าที่ปังกร สืบลำดับมาจนถึงพระกัสสปพุทธเจ้า. บทว่า **ปุพฺเพ**
นิวานฺนุคตาย พุทธิยา ความว่า ความรู้ที่ไปตามเข้าถึงขั้นที่อาศัยอยู่ปาง
ก่อน กล่าวคือ ขั้นสันดานที่อาศัยอยู่ปางก่อน อันจำแนกอย่างนี้ว่า ชาติหนึ่ง
ข้างสองชาติข้างเป็นต้น. ด้วยความรู้ที่ไปตามขั้นที่อาศัยอยู่ปางก่อน คือด้วย
ปุพเพนิวานฺนุสสติญาณ. บทว่า **ปกาสยิ** ได้แก่ ทรงพยากรณ์. บทว่า
โลกहित ได้แก่ พุทธวงศ์ อันเป็นประโยชน์แก่กกุลแก่โลก. บทว่า **สทฺเวก**
ได้แก่ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกอบโลกพร้อมทั้งเทวโลกไว้
ในการฟัง ด้วยพระหฤทัยอันเยือกเย็นด้วยพระกรุณา จึงตรัสว่า **ปีติปาโมช-**
ชนัน ได้แก่ อันทำปีติและปราโมช คือปราโมชอันเป็นส่วนเบื้องต้นของปีติ
อธิบายว่า ยังปีติ ๕ อย่างให้เกิด. บทว่า **โสภสฺสวลวิโนทณ** ได้แก่ บรรเทา
กำจัดลูกศรทั้งหลาย ที่เรียกว่า **โสภะ**. บทว่า **สพฺพสมฺปตฺติปฏิลาภ**
ความว่า ชนทั้งหลาย ย่อมได้สมบัติแม้ทุกอย่างมีเทวสมบัติและมนุษย์สมบัติ
เป็นต้น ด้วยพุทธวงศ์นั้น เหตุนั้น พุทธวงศ์นั้น ชื่อว่าเป็นเหตุให้ได้สมบัติทุก

อย่าง อธิบายว่า พุทธวังสเทศนา เป็นเหตุให้ได้สมบัติทุกอย่างนั้น. บทว่า จิตตีกตฺวา ได้แก่ ทำไว้ในจิต อธิบายว่าทำพุทธานุสสติไว้เบื้องหน้า. บทว่า สุธณฺณ ได้แก่ตั้งใจ จงตั้ง. บทว่า เม แปลว่า ของข้าพเจ้า.

บทว่า นพนิมฺมทนํ ได้แก่ ทำการบรรเทาความเมาทุกอย่างมีเมาในชาติเป็นต้น. บทว่า โสภนฺทํ ความว่า ความเร่าร้อนแห่งจิตของผู้ถูกความพินาสแห่งญาติเป็นต้นกระทบแล้ว ชื่อว่า โสกะ โดยอรรถ ก็เป็นโทมนัส นั้นเองก็จริง แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ความโสภมีการเผาภายในเป็นลักษณะ มีความแห้งผากแห่งใจเป็นรส มีความเศร้าสร้อยเป็นเครื่องปรากฏ. พุททวงศ์ ย่อมบรรเทาความโสภนั้น เหตุนั้นพุททวงศ์จึงชื่อว่าบรรเทาความโสภ. ซึ่ง พุททวงศ์อันบรรเทาความโสภนั้น. บทว่า ตํ สตฺรปริโมจฺนํ ได้แก่ ทำการปลดเปลื้องจากเครื่องผูกมัดสังสาร. ปาฐะว่า ตํ สตฺรสมตฺติกกมฺมํ ดังนี้ก็มี ความของปาฐะนั้นว่า ทำการก้าวล่วงสังสาร.

ทุกข ศัพท์ในคำว่า สทฺททุกฺขกฺขยํ นี้ ใช้ในอรรถทั้งหลายมีทุกข-เวทนา ทุกขวัตถุ ทุกขารมณฺ์ ทุกขปัจจยฺย ทุกขฐาน เป็นต้น. จริงอยู่ ทุกข-ศัพท์นี้ใช้ในอรรถว่า ทุกขเวทนา ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ทุกฺขสฺส จ ปหานา เพราะละทุกขเวทนา. ใช้ในอรรถว่า ทุกขวัตถุ [ที่ตั้งแห่งทุกข์] ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา แม้ชาติก็เป็นที่ตั้ง ทุกข์ แม้ชราก็เป็นที่ตั้งทุกข์. ใช้ในอรรถว่าทุกขารมณฺ์ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยสฺมา จ โข มหาลิ รูปํ ทุกฺขํ ทุกฺขานุปตฺติตํ ทุกฺขาวกฺกนฺตํ อุก่อนมหาลิ เพราะเหตุที่รูปเป็นทุกข์ตกไปตามทุกข์ ก้าวลงในทุกข์. ใช้ในอรรถว่า ทุกขปัจจยฺย ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ทุกฺโข ปาปสฺส อจฺจโย การสั่งสมบาป เป็นทุกข์. ใช้ในอรรถว่า ทุกขฐาน

ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยาวณฺจิทํ ภิกฺขเว น สุกรา อภฺขานน
ปาปฺณิตฺตํ ยาว ทุกฺขา นิรยา^๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเรื่องนรกแม่
โดยอเนกปริยายเพียงเท่านี้ จะกล่าวให้ถึงกระท่งนรกเป็นทุกข์มิใช่ทำได้โดยง่าย.
แต่ในที่นี้ ทุกขศัพท์นี้ ฟังเห็นว่า ใช้ในอรรถ ทุกขวัตถุ ก็มี ในอรรถว่า
ทุกขปัจจัย ก็มี. เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า อันกระทำความสิ้นทุกข์ทั้งปวง
มีชาติเป็นต้น. จะวินิจฉัยในคำว่า มลฺลํ นี้ ดังนี้. พุทธวงศ์เทศนา
เรียกว่า มรรค เพราะผู้ต้องการกุศลแสวงหากันหรือฆ่ากิเลสทั้งหลายไป.
ซึ่งพุทธวงศ์เทศนาอันเป็นทางแห่งพระนิพพานนั้น. บทว่า สกฺกจฺจํ แปลว่า
เคารพ ทำความยำเกรง อธิบายว่า เป็นผู้ตั้งใจฟังพุทธวงศ์เทศนานั้น.
บทว่า ปฏิปฺชฺชถ ได้แก่ จงตั้งใจยิ่ง อธิบายว่า จงฟัง อีกอย่างหนึ่ง
พระเถระยังอุตสาหะตั้งความปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าให้เกิดแก่เทวดา
และมนุษย์ทั้งปวงว่า ท่านทั้งหลายฟังพุทธวงศ์เทศนาที่ให้เกิดปีติและ
ปราโมช บรรเทาความโศกศัลย์ อันเป็นเหตุให้ได้สมบัติทุกอย่างแล้ว
บัดนี้จงปฏิบัติทางแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า อันเป็นที่สิ้นทุกข์ทั้งปวง นำมา
ซึ่งคุณวิเศษมีการย่ำยีความมัวเมาเป็นต้น คำที่เหลือในข้อนี้ง่ายทั้งนั้นแล

จบกถาพรรณนารัตนจกมณกัณฑ์

แห่งมธุรัตตวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์

ด้วยประการฉะนี้

จบกถาพรรณนาความอัปภัทรนิทาน โดยอาการทั้งปวง

๑. ม. อุปริ. ๑๔/ข้อ ๔๗๕.

พรรณนา

เรื่องความปรารถนาของท่านสุเมธ

บัดนี้ ถึงโอกาสพรรณนาพุททวงศ ที่ดำเนินไปโดยนัยเป็นต้นว่า
ในที่สุดสื่อสงไขยแสนกัป มีนครชื่อว่าอมรวดี
งามนำดู นำรินรมย์.

ก็การพรรณนาพุททวงศนี้นั้น เพราะเหตุที่จำต้องกล่าววิจารณ์ถึงเหตุ
ตั้งสูตรแล้วจึงจะปรากฏชัด ฉะนั้น จึงควรทราบการวิจารณ์เหตุตั้งสูตรก่อน.
เหตุตั้งสูตรมี ๔ คือ เนื่องด้วยอภัยอาศัยของพระองค์ ๑ เนื่องด้วยอภัยอาศัยของ
ผู้อื่น ๑ เนื่องด้วยมีการทูลถาม ๑ เนื่องด้วยมีเรื่องเกิดขึ้น ๑.

ในเหตุตั้งสูตรทั้ง ๔ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าอันผู้อื่นมิได้เชื่อเชิญ
ตรัสพระสูตรเหล่าใด โดยอภัยอาศัยของพระองค์อย่างเดียว คือ อากังเขยสูตร
วัตถุสูตร อย่างนี้เป็นต้น เหตุตั้งพระสูตรเหล่านั้น ชื่อว่า เนื่องด้วยอภัยอาศัย
ของพระองค์.

อนึ่งเล่า พระสูตรเหล่าใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูอภัยอาศัย
ขันติ ใจ และความเป็นผู้จะตรัสรู้ของชนเหล่าอื่น อย่างนี้ว่า ธรรมทั้งหลาย
ที่ช่วยบ่มวิมุตติของราหุลแก่กล้าแล้ว ถ้ากระไรพึงแนะนำราหุลยิ่งขึ้นไปใน
ธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะทั้งหลาย ดังนี้เป็นต้น แล้วตรัสโดยอภัยอาศัยของผู้
อื่นคือ ราหุโลวาทสูตร รัมมจักกัปปวัตตนสูตรอย่างนี้เป็นอาทิ เหตุตั้งพระสูตร
เหล่านั้น ชื่อว่า เนื่องด้วยอภัยอาศัยของผู้อื่น.

เทวดาและมนุษย์นั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามปัญหา.
ก็พระสูตรเหล่าใดอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเทวดาและมนุษย์ทูลถามแล้วตรัส
อย่างนี้ มีเทวดาสังยุตและโพชฌงคสังยุตเป็นต้น. เหตุตั้งสูตรเหล่านั้น ชื่อว่า
เนื่องด้วยมีการทูลถาม.

อนึ่งเล่า พระสูตรเหล่าใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอาศัย
เหตุที่เกิดขึ้น มีธัมมทายาทสูตรและปุตตมังสุปมสูตรเป็นต้น เหตุตั้งสูตรเหล่านี้นั้น
ชื่อว่า เนื่องด้วยมีเรื่องเกิดขึ้น. บรรดาเหตุตั้งพระสูตรทั้ง ๔ อย่างนี้
เหตุตั้งพุทธวงศ์นี้เป็นเหตุที่เนื่องด้วยมีการทูลถาม. จริงอยู่ พุทธวงศ์นี้พระผู้มี
พระภาคเจ้ายกตั้งไว้ ก็โดยการถามของใคร. ของท่านพระสารีบุตรเถระ. สม
จริงดังที่ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ในนิทานนั้นว่า

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน

สมาธิและญาณ ผู้บรรลุตสาวกบารมีด้วยปัญญา ทูลถาม

พระผู้นำโลกว่า ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้สูงสุดแห่งนรชน

อภิเนहारของพระองค์เป็นเช่นไร

ดังนี้เป็นต้น. ด้วยเหตุนี้ พุทธวงศ์เทศนานี้ จึงทราบว่าเป็น
เนื่องด้วยมีการทูลถาม.

ในคำว่า กปฺเป จ สตสหฺสุเส นี้ ในคานานั้น กปฺ ศัพท์นี้ ใช้ใน
อรรถทั้งหลายมีความเชื่อมั่น โวหาร กาล บัญญัติ ตัดแต่ง กำหนด เลศ
โดยรอบ आयกัปปและมหากัปปเป็นต้น.

จริงอย่างนั้น กปฺ ศัพท์ใช้ในอรรถว่า เชื่อมั่น ได้ในประโยคทั้งหลาย
เป็นต้นว่า โอกปฺปนิยเมตฺ โกโต โคตมฺสุส ยถา ตํ อรหโต สมฺมา-
สมฺพุทฺทสุส ข้อนี้พึงเชื่อมั่นต่อท่านพระโคตมเหมือนอย่างพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้า.

ใช้ในอรรถว่า โวหาร ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อนุชานามิ
ภิกขเว ปญจทิ สมณกปเปหิ ผลั ปริภุญชิตู คุก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราอนุญาตให้ฉันผลไม้ด้วยสมณโวหาร ๕ อย่าง.

ใช้ในอรรถว่า กาล ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เยน สุกฺกํ นิจฺจกปฺปี
วิหรามิ เขวว่า เราจะอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ ด้วยเหตุใด.

ใช้ในอรรถว่า บัณฺณญิตี ได้ในประโยคทั้งหลายเป็นต้นว่า อิจฺจายสฺมา
กปฺโป ทานกัปปะและว่า นิโครธกปฺโป อิติ ตสฺส นามํ , ตยา กถํ
ภควา พุราหุณฺณสฺส ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อของเขวว่า นิโครธกัปปะ
พระองค์ก็ทรงตั้งให้แก่พราหมณ์.

ใช้ในอรรถว่า ตัดแต่ง ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อลงฺกโต กปฺปีต-
เทสมสฺสุ แต่งตัวแล้ว ตัดแต่งผมและหนวดแล้ว.

ใช้ในอรรถว่า กำหนด ได้ในประโยคเป็นต้นว่า กปฺปติ ทฺวํกุล-
กปฺโป กำหนดว่ากาลเดิมสองนิ้ว ย่อมควร.

ใช้ในอรรถว่า เลศ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อตุลฺลิตํ กปฺโป นิปฺชชิตู
มีเลศที่จะนอน.

ใช้ในอรรถว่า โดยรอบ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เกวลกปฺปี
เชตวนํ โสภาเสตฺวา ส่องสว่างรอบพระเชตวันทั้งสี่.

ใช้ในอรรถว่า อายุกัปป ได้ในบาลีนี้ว่า ติฏฺฐตุ ฆนฺเต ภควา
กปฺปี , ติฏฺฐตุ ฆนฺเต สุกฺโต กปฺปี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า โปรดทรงดำรงอยู่ตลอดอายุกัปป ขอพระสุคตโปรดทรงดำรงอยู่ตลอด
อายุกัปปเถิด พระเจ้าข้า.

ใช้ในอรรถว่า มหาภป ได้ในบาลีนี้ว่า กิว ทีโฆ นุ โข ฆนุเต
ภปโป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาภปยาวเพียงไรหนอ. โดย อาทิสัพท กัป
ศัพท ใช้ในอรรถว่า เทียบเคียง ได้ในบาลีนี้ว่า สตุถุ กปเปน วต กิร
โภ มยฺ สวาทเนน สพุธี มนุตยมานา น ชานิมุห. ท่านผู้เจริญ เขาว่า
เมื่อเทียบเคียงกับพระศาสดา พวกเราปรึกษากับสาวกก็ไม่รู้.

ใช้ในอรรถว่า ควรแกวินัย ได้ในบาลีนี้ว่า กปโป นฏฺโฐ โหติ
กปโป กโตกาโส ชินฺโณ โหติ ความสมควรแกวินัย ก็เสียไป โอกาสที่จะ
ทำให้สมควรแกวินัย ก็เก่าไป. แต่ในที่นี้ พึงเห็นว่าใช้ในอรรถว่า มหาภป.
เพราะฉะนั้น. บทว่า กปเปจ สตสทสุเส จึงมีความว่า แห่งแสนมหาภป.

ในคำว่า จตุโร จ อสงฺขิเย พึงเห็นว่าต้องเติมคำที่เหลือว่า จตุนฺน
อสงฺเขยฺยานํ มตฺตเก ความว่า ในที่สุดแห่งสี่อสงฺขิเย คำไรแสนภป.
บทว่า อมฺริ นาม นคริ ได้แก่ ได้เป็นนครอันได้นามว่า อมร และอมรวดี
แต่ในคำนี้ อาจารย์บางพวกพรรณนาเป็นประการอื่นไป, จะต้องการอะไรกับ
อาจารย์พวกนั้น. ก็คำนี้เป็นเพียงนามของนครนั้น. บทว่า ทสฺสเนยฺยํ ได้แก่
ชื่อว่างามน่าดู เพราะประดับด้วยที่อยู่คือปราสาททิมแถวล้อมด้วยประการมีทาง
๔ แพร่ง ๓ แพร่ง มีประตุมีสนามงาม จัดแบ่งเป็นส่วนสี่คอดี. บทว่า
มโนรมํ ได้แก่ ชื่อว่า นารีนรมย์ เพราะทำใจของเทวดาและมนุษย์เป็นต้นให้
รื่นรมย์ เพราะเป็นนครมีภูมิภาคที่เรียบสะอาดนารีนรมย์อย่างยิ่ง เพราะเป็น
นครที่พรั่งพร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ เพราะเป็นนครที่มีอาหารหาได้ง่าย เพราะ
เป็นนครที่ประกอบด้วยเครื่องอุปกรณทุกอย่าง และเพราะเป็นนครที่มั่งคั่ง.

ทสฺหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตํ ความว่า พระนครไม่ว่างเว้นจากเสียง
๑๐ อย่าง คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงสังข์ เสียงตะโพน

เสียงพิณ เสียงขับ เสียงดนตรีไม้ เสียงเชณบริโภคอาหารที่ครบ ๑๐. นัก
พ้อนร้างานฉลอง งานมหรสพหาที่เปรียบมิได้ ก็เล่นกันได้ตลอดเวลา. บทว่า
อนุนปานสมายุต ได้แก่ ประกอบด้วยข้าวคืออาหาร ๔ อย่างและน้ำดีชื่อว่า
อันนปานสมายุต. ด้วยบทนี้ ท่านแสดงว่านครนั้นหาอาหารได้สะดวก. อธิบาย
ว่า พรั่งพร้อมแล้วด้วยข้าวและน้ำเป็นอันมาก.

บัดนี้ เพื่อแสดงเสียงเหล่านั้น โดยวัตถุจึงตรัสว่า

อมรวตินคร กีก้องด้วยเสียงช้าง ม้า กลอง

สังข์ รด เสียงเชณบริโภคอาหารด้วยข้าวและน้ำ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หตุติสทุท ได้แก่ ด้วยเสียงโกญจนาทของ
ช้างทั้งหลาย. คำนี้พึงเห็นว่าเหตุยวิภคตติลงในอรรถตติยวิภคตติ. แม้ในบทที่
เหลือก็เช่นนี้. บทว่า เภริสขุรธานี จ ความว่า ด้วยเสียงกลอง เสียงสังข์
และเสียงรด. ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส. อธิบายว่า อีกก็กีก้องด้วยเสียงที่
เป็นไปอย่างนี้ว่า กินกันจะ คืมกันจะ เป็นต้น ประกอบพร้อมด้วยข้าวและน้ำ
ผู้ทักท้วงกล่าวในข้อนี้ว่า เสียงเหล่านั้น ท่านแสดงไว้แต่เอกเทศเท่านั้น ไม่
ได้แสดงไว้ทั้งหมด หรือ. ตอบว่า ไม่ใช่แสดงไว้แต่เอกเทศ แสดงไว้หมด
ทั้ง ๑๐ เสียงเลย. อย่างไรก็ตาม. ท่านแสดงไว้ ๑๐ เสียง คือ เสียงตะโพน
ท่านสงเคราะห์ด้วยเสียงกลอง เสียงพิณเสียงขับกล่อมและเสียงดนตรีไม้
สงเคราะห์ด้วยเสียงสังข์.

ครั้นทรงพรรณนาสมบัติของนครโดยปริยายหนึ่งอย่างนี้แล้ว เพื่อ
แสดงสมบัตินั้นอีก จึงตรัสว่า

นครพริ้งพร้อมด้วยส่วนประกอบทุกอย่างมีการ
งานทุกอย่างจัดไว้อย่างดี สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประ-
การ กลาดเคลื่อนด้วยหมู่ชนต่างๆ เจริญมั่งคั่ง เป็น
ที่อยู่ของผู้ทำบุญ เหมือนเทพนคร.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพบุคคลมฺปนฺนํ ความว่า พริ้งพร้อม
ด้วยส่วนประกอบนครทุกอย่างมีปรากฏ ชุ่มประดู หอรับเป็นต้น หรือว่ามี
อุปกรณ์ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ทรัพย์ ข้าวเปลือก หญ้าไม้และน้ำบริบูรณ์. บทว่า
สพฺพกมฺมมฺปาคตํ ได้แก่ ประกอบด้วยการทำงานทุกอย่าง อธิบายว่ามีการทำงาน
ทุกอย่างพริ้งพร้อม. บทว่า สตฺตฺรตนสมฺปนฺนํ ได้แก่ มีรัตนะ ๗ มีแก้ว
มุกดาเป็นต้นบริบูรณ์ หรือว่าสมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ มีหัตถิรัตนะ จากภูมิภาค
อันเป็นที่ประทับอยู่ขององค์จักรพรรดิ. บทว่า นานาชนสมากุลํ ได้แก่
กลาดเคลื่อนด้วยชนทั้งหลายที่มีถิ่นและภาษาต่างๆ กัน. บทว่า สมิทฺธิ ได้แก่
สำเร็จแล้ว เจริญแล้ว ด้วยเครื่องอุปโภคและเครื่องอุปกรณ์ทุกอย่างของมนุษย์.
บทว่า เทวนครี ว ทานอธิบายว่า อมราวดีนคร มั่งคั่งเจริญเหมือนนคร
ของเทพ เหมือนอาถกมันทาเทพธานี. บทว่า อาวาสํ ปุณฺณกมฺมินํ
ความว่า ชนทั้งหลายผู้มีบุญกรรม ย่อมอยู่ในประเทศนั้น เหตุนี้ประเทศนั้น
จึงชื่อว่าเป็นที่อยู่. พึงทราบว่าเมื่อควรจะกล่าววว่า อาวาโส แต่ก็ทำให้ต่าง
ลึงค์กล่าววว่า อาวาสํ . ซึ่งว่าบุญ เพราะเป็นเครื่องปรากฏอธิบายว่า ปรากฏ
โดยตระกูล รูป มหาโภคะและความเป็นใหญ่. หรือว่า ชื่อว่าบุญ เพราะชำระ.
อธิบายว่า บุญกรรมของชนเหล่าใดมีอยู่ เพราะลอยละอองมลทินของกุศลทั้ง
ปวง ชนเหล่านั้น ชื่อว่ามีบุญกรรม. นครนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีบุญกรรม
เหล่านั้น.

พราหมณ์ชื่อ **สุเมธ** อาศัยอยู่ใน นครอมรวดี นั้น เขาเป็นอุกโต-
สุชาติ เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดาเป็นผู้ถือเอากรรมบริสุทธิ
มาตลอด ๗ ชั่วโมง ไม่มีผู้คัดค้านและรังเกียจด้วยเรื่องชาติ สะสวยน่าชมหน้า
เหลี่ยมโตประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง เขาศึกษาจบไตรเพทพร้อมทั้งนิฆัม-
มศาสตร์ เกฏศาสตร์ ทั้งอักษรประเภท ครบ ๕ ทั้งอติหาสศาสตร์ ชำนาญ
บทกวี ชำนาญไวยากรณ์ ชำนาญในโลกายตศาสตร์และมหาปริสถักษณศาสตร์
แต่มารดาบิดาได้ตายเสียครั้งเขายังเป็นเด็กหนุ่ม. สหายผู้จัดการกองทรัพย์ของเขา
นำบัญชีทรัพย์สินมาแล้วเปิดห้องหลายห้อง ที่เต็มไปด้วยรัตนชาติต่าง ๆ มีทองเงิน
แก้วมณี แก้วมุกดาเป็นต้น บอกถึงทรัพย์ที่ ข้าแต่ นายหนุ่ม นี้ทรัพย์สินส่วน
ของมารดา นี้ทรัพย์สินส่วนของบิดา นี้ทรัพย์สินส่วนของปู่ทวด จนตลอด
๗ ชั่วโมง แล้วมอบให้ว่า ท่านจงดำเนินการทรัพย์นี้เถิด. เขารับคำว่า ดีละ
ท่าน แล้วทำบุญทั้งหลายอยู่ครองเรือน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในนครอมรวดี มีพราหมณ์ชื่อว่า **สุเมธ** สะสม
ทรัพย์ไว้หลายโกฏิ มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก.
เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนต์ จบคัมภีร์ไตรเพท
ในลักษณะศาสตร์และอติหาสศาสตร์ ก็บรรลุดั่งฝังใน
พราหมณ์ธรรมของตน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นคร อมรวดียา ได้แก่ ในนครที่
เรียกกันว่าอมรวดี. ในบทว่า **สุเมธ** นาม นี้ ปัญญาท่านเรียกว่า เมธา.
เมธานั้นของพราหมณ์นั้นดี อันปราชญ์สรรเสริญแล้ว เหตุนี้ พราหมณ์นั้นเขา
จึงรู้จักว่า **สุเมธ** ผู้มีปัญญาดี. บทว่า **พราหมโณ** ความว่า ชื่อว่าพราหมณ์

เพราะศึกษาซึ่งมนต์ของพรหม อธิบายว่า ท่องมนต์. ปราชญ์ทางอักษรศาสตร์ กล่าวว่่าเหล่ากอของพรหม ชื่อว่า **พราหมณ์**. แต่ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่่า พระอริยะทั้งหลาย ชื่อว่า **พราหมณ์** เพราะเป็นผู้ลอยบาปได้. บทว่า **อนก-โกฏิสนุนิจโย** ความว่า การสะสมแห่งทรัพย์หลายโกฏิ ชื่อว่าโกฏิสนุนิจยะ. การสะสมทรัพย์มากโกฏิของผู้ใดมีอยู่ ผู้นั้นนั่น ชื่ออนกโกฏิสนุนิจยะ อธิบายว่าผู้สะสมทรัพย์มากหลายโกฏิ. บทว่า **ปทุตธนธณฺววา** แปลว่า ผู้มี ทรัพย์และข้าวเปลือกมาก. คำต้นพึงทราบว่่าตรัสโดยเป็นทรัพย์และข้าวเปลือก ที่อยู่ภาคพื้นดินและอยู่ในห้อง คำนี้ พึงทราบว่่า ตรัสโดยเป็นทรัพย์และข้าว เปลือกที่กินที่ใช้อยู่ประจำ.

บทว่า **อชฺฌายโก** ความว่า ผู้ใดไม่เพ่งฉาน เหตุนี้ผู้นั้น ชื่อว่า อชฺฌายกะผู้ไม่เพ่งฉาน อธิบายว่า ผู้เว้นจากการทำการเพ่งฉาน สมจริงดังที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณอน วาเสฏฺฐะ บัดนี้พราหมณ์เหล่านี้ไม่เพ่ง บัดนี้ พราหมณ์เหล่านี้ไม่เพ่ง ดังนั้นแลอักษรที่ ๑ ว่า **อชฺฌายโก** **อชฺฌายกา** ผู้ไม่เพ่ง ผู้ไม่เพ่งจึงเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้ คำครหาพราหมณ์พวกที่เว้นจาก การเพ่งฉานจึงเกิดขึ้นครั้งมนุษย์ดับไปด้วยประการฉะนี้ บัดนี้ชนใดเพ่งมนต์ เหตุนี้ ชนนั้นจึงชื่อว่าผู้เพ่งมนต์ พวกพราหมณ์ทั้งหลาย ทำการสรรเสริญ กล่าวด้วยความนี้ว่าร้ายมนต์, ผู้ใดทรงจำมนต์ เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่าผู้ทรงจำมนต์ บทว่า **ติณฺณ เวทานํ** ได้แก่กัมภีร์เวท ๑ [ไตรเพท] คืออิรุเวท ยชฺฐเวท และสามเวท. ก็เวท ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถว่่า **ญาณ โสมนัส และ คันถะ**.

จริงอย่างนั้น เวท ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถว่่า **ญาณ** ได้ในประโยคเป็นต้น ว่า ยี่ **พฺราหฺมณํ เวทคฺคํ อภิขยฺยญา อภิยฺจนํ กามภเว อสตุตฺตํ** เราเห็นผู้ใด เป็นพราหมณ์ บรรลุ ญาณ มีความรู้ยิ่ง ไม่กังวลไม่ขัดข้องในกามภพ.

ใช้ในอรรถว่า โสมนัส ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เย เวชชาตา
วิจารณ์ติ โลก ชนเหล่าใดเกิดโสมนัส เทียวไปในโลก.

ใช้ในอรรถว่า คันถะ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ตินฺนุณ เวทานิ ปารุ
สนิมฺมกุฏฏานํ ผู้จับคัมภีร์ไตรเพท พร้อมทั้งนิพนธ์ศาสตร์และกฎ
ศาสตร์. แม้ในที่นี้ก็ใช้ในอรรถว่า คันถะ คัมภีร์. บทว่า ปารุ ได้แก่ ชื่อว่า
ปารุเพราะถึงฝั่งแห่งคัมภีร์ไตรเพท ด้วยเพียงทำให้คล่องปาก. บทว่า ลกฺข-
ณํ ได้แก่ ในลักษณะศาสตร์ มีลักษณะสตรีลักษณะบุรุษและมหาปุริสลักษณะ.
บทว่า อิติหาส ได้แก่ ในคัมภีร์พิเศษ กล่าวคือโบราณคดี อันประกอบ
ด้วยคำเช่นนี้ว่าเล่ากันว่าดังนี้ เล่ากันว่าดังนี้. บทว่า สหฺมุเม ได้แก่ ในธรรม
ของคนหรือในอาจารย์ของคั้วพราหมณ์ทั้งหลาย. บทว่า ปารมี คโต แปลว่า
ถึงฝั่ง อธิบายว่า ได้เป็นอาจารย์ศึกษาปโมกข์.

ต่อมาวันหนึ่ง สุเมธบัณฑิต เป็นบัณฑิตผู้เพลินอยู่ด้วยกองคุณ ๑๐
ประการนั้น ก็อยู่ในที่ลับ ณ ปราสาทชั้นบน นั่งขัดสมาธิดำริว่า ขึ้นชื่อว่า
การถือปฏิสนธิในภพหมู่เป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระในสถานที่เกิดแล้ว
เกิดเล่า ก็เหมือนกันคือเป็นทุกข์ ก็เรามีชาติ ชรา พยาธิ มรณะเป็นธรรมดา
เราเป็นอยู่อย่างนี้ ก็ควรแสวงหาพระนิพพาน อันไม่มีชาติ [ชรา] พยาธิ
มรณะ เป็นที่จำเรียดุสุข อันจะพ้นจากการท่องเที่ยวไปในภพ จะพึงมีได้ก็
ด้วยมรรคอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้ถึงพระนิพพานแน่แท้. ด้วยเหตุนี้ จิตรัสว่า

ในครั้งนั้น เรานั่งคิดอยู่ในที่ลับอย่างนี้ว่า ขึ้น

ชื่อว่าเกิดใหม่และการแตกดับแห่งสรีระเป็นทุกข์.

ครั้งนั้น เรามีชาติชราพยาธิเป็นธรรมดา จำเรา

จักแสวงหาพระนิพพาน ซึ่งไม่แก่ไม่ตาย แต่เกษม.

ถ้ากระไร เราผู้ไม่เหยื่อใย ไม่ต้องการ จะพึงละ
กายอันเน่านี้ ซึ่งเต็มด้วยซากศพต่างๆ ไปเสีย.
มรรคใดมีอยู่ จักมี มรรคนั้นไม่เป็นเหตุหามิได้
จำเราจักแสวงหามรรคนั้น เพื่อหลุดพ้นจากภพ.

แก้อรธ

ก็ในกาลนั้น จำเราจักกล่าวเชื่อมความแห่งคาถา และความของบท
ที่ยากต่อไป. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รโหคโต แปลว่า ไปแล้วในที่ลับนั่ง
ในที่ลับ. บทว่า เอวั จินุเตสหํ ตัดบทเป็น เอวั จินุเตสึ อหํ แปลว่า
เราคิดแล้วอย่างนี้ ทรงแสดงอาการคือคิดด้วย บทว่า เอวั นี้. บทว่า ตทา
ได้แก่ ครั้งเป็นสุเมธบัณฑิตเป็นคนเดียวกันกับพระองค์ ด้วยบทว่า เอวั
จินุเตสหํ นี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงประกาศว่า ครั้งนั้น
สุเมธบัณฑิตนั้น ก็คือเรานี้แล จึงตรัสโดยอุตตมบุรุษว่า เอวั จินุเตสหํ
ตทา. บทว่า ชาติธมฺโม แปลว่า มีชาติเป็นสภาพ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่น
นี้. บทว่า นิพพุตฺติ ได้แก่ พระนิพพาน.

ศัพท์ว่า ยนฺนุน เป็นนิบาตลงในอรธว่าปริวิตก ความว่า ก็คิดว่า
เรา. บทว่า ปุติกายํ แปลว่า กายอันเน่า. บทว่า นานากุณฺปปุริตํ ได้แก่
เต็มไปด้วยซากศพเป็นอันมาก มีปัสสาวะ อุจจาระ หนอง เลือด เสมหะ น้ำลาย
น้ำมูก เป็นต้น. บทว่า อนเปกฺโข ได้แก่ ไม่อาลัย. บทว่า อตุถิ ได้แก่
อันเขาย่อมได้แน่แท้. บทว่า เหหิติ แปลว่า จักมี คำนี้เป็นคำแสดงความ
ปริวิตก. บทว่า น โส สกฺกา น เหตุเย ความว่า ไม่อาจจะมิได้ด้วย
มรรคนั้นหามิได้ ก็มรรคนั้นเป็นเหตุมันเอง. บทว่า ภวโต ปริมุตฺติยา
ได้แก่ เพื่อหลุดพ้นจากเครื่องผูกคือภพ.

บัดนี้ เพื่อทรงทำความที่พระองค์ทรงปรารถนาให้สำเร็จผล จึงตรัสว่า
ยถาปิ เป็นต้น. เหมือนอย่างว่า ธรรมดาสุขอัน เป็นข้าศึกของทุกข์มีอยู่ จัน
ใด เมื่อความเกิดมีอยู่ ความไม่เกิดอันเป็นข้าศึกของความเกิดนั้นก็พึงมีจันนั้น
อนึ่ง เมื่อความร้อนมีอยู่ แม้ความเย็นอันระงับความร้อนนั้น ก็มีอยู่จันใด
นิพพานอันเครื่องระงับไฟคือกิเลสมีรากะ เป็นต้น ก็พึงมี จันนั้น อนึ่งแม้
ธรรมอันไม่มีโทษเป็นความดี ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมอันเป็นความชั่วลามก ก็
มีอยู่จันใด เมื่อความเกิดอันเป็นฝ่ายชั่วมีอยู่ แม้นิพพานที่นับได้ว่าความไม่เกิด
เพราะห้ามความเกิดได้ ก็พึงมีจันนั้นเหมือนกันแล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อทุกข์มีอยู่ แม้ธรรมดาสุขก็ย่อมมีจันใด เมื่อ

ภพมีอยู่ แม้ภาวะที่มีโทษภพ บุคคลก็พึงปรารถนา
จันนั้น.

เมื่อความร้อนมีอยู่ ความเย็นตรงกันข้ามก็มีอยู่

จันใด เมื่อไฟ ๓ กองมีอยู่ นิพพานเครื่องดับไฟ
บุคคลก็พึงปรารถนา จันนั้น.

เมื่อความชั่วมีอยู่ แม้ความดีก็ย่อมมีจันใด เมื่อ

ชาติมีอยู่ แม้ที่มีโทษชาติ บุคคลก็พึงปรารถนา จันนั้น.

แก้อรรถ

ในคานานั้น ศัพท์ว่า ยถาปิ เป็นนิบาตลงในอรรถข้ออุปมา. บทว่า
สุข ได้แก่ สุขทางกายและทางใจ. ที่ชื่อว่าสุข เพราะขุดทุกข์ด้วยดี. บทว่า
ภเว แปลว่า เมื่อความเกิด. บทว่า วิภโว แปลว่า ความไม่เกิด. เมื่อความ
เกิดมีอยู่ แม้ธรรมคือความไม่เกิด บุคคลก็พึงปรารถนา. บทว่า ติวริชคฺคิ

วิชฺขนุเต ความว่า เมื่อไฟ ๓ กอง มีราคะเป็นต้นมีอยู่. บทว่า นิพพานํ ความว่า ก็พระนิพพาน อันเป็นเครื่องดับเครื่องระงับไฟมีราคะ เป็นต้นทั้ง ๓ กองนั้น บุคคลควรปรารถนา. บทว่า ปาปเก ได้แก่ เมื่ออกุศลเลวทราม. บทว่า กลฺยาณมฺปิ ได้แก่ แม้อกุศล. บทว่า เอวมเว ได้แก่ เอวมว อย่างนี้ก็ฉันทัน. บทว่า ชาติ วิชฺขนุเต ความว่า เมื่อความเกิดมีอยู่. ท่านกล่าวให้ต่างลึงค์และลบริกษิตติ. บทว่า อชาติปิ ความว่า แม้นิพพานคือความไม่เกิด เป็นเครื่องห้ามกันความเกิด บุคคลก็พึงปรารถนา.

ครั้งนั้น เราก็คิดถึงแม้ประการอื่นว่า บุรุษผู้จมลงในกองอุจจาระ แลเห็นหนองน้ำที่มีน้ำใสประดับด้วยบัวหลวง บัวสาย และบัวขาว ก็ควรแสวงหาหนองน้ำ ด้วยความค้ำใจว่า ควรจะไปที่หนองน้ำนั้น โดยทางไหนหนอ. การไม่แสวงหาหนองน้ำนั้น ไม่ใช่ความผิดของหนองน้ำนั้น เป็นความผิดของบุรุษผู้หนึ่งผู้เดียว ฉันทใด เมื่อหนองน้ำใหญ่ ก็อ้อมธรรมซึ่งเป็นเครื่องชำระมลทินคือกิเลสมีอยู่ การไม่แสวงหาหนองน้ำใหญ่คืออ้อมธรรมนั้น นั้นไม่ใช่ความผิดของหนองน้ำใหญ่ คืออ้อมธรรม เป็นความผิดของบุรุษผู้เดียว ก็ฉันทันั้นเหมือนกัน. อนึ่งบุรุษถูกพวกโจรล้อมไว้ เมื่อทางหนีมีอยู่ ถ้าบุรุษนั้นไม่หนีไปเสีย นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทางนั้น เป็นความผิดของบุรุษผู้หนึ่งผู้เดียว ฉันทใด บุรุษที่ถูกพวกโจรคือกิเลสล้อมจับไว้ เมื่อทางใหญ่อันรุ่งเรืองอันจะไปยังมหานครคือพระนิพพาน มีอยู่ ก็ไม่แสวงหาทางนั้น ก็ไม่ใช่ความผิดของทาง เป็นความผิดของบุรุษแต่ผู้เดียว ก็ฉันทันั้นเหมือนกัน. บุรุษถูกความเจ็บป่วยบีบบังคับ เมื่อหมอที่จะเยียวยาความเจ็บป่วยมีอยู่ ถ้าไม่แสวงหาหมอนั้น ไม่ยอมให้หมอนั้นเยียวยาความเจ็บป่วย นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของหมอ เป็นความผิดของบุรุษนั้นแต่ผู้เดียว ฉันทใด ก็ผู้ใดถูกความเจ็บป่วยคือ

กิเลสบีบคั้นหนัก ไม่แสวงหาอาจารย์ผู้ฉลาดในทางระงับกิเลสซึ่งมีอยู่ ก็เป็น
ความผิดของผู้นั้นผู้เดียว ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์ผู้ขจัดความเจ็บป่วยคือกิเลส
ก็ฉันทันเหมือนกัน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บุรุษตกบ่ออุจจาระ เห็นหนองน้ำมีน้ำเต็ม ก็ไม่
ไปหาหนองน้ำนั้น นั่นไม่ใช่ความผิดของหนองน้ำ
ฉันทันใด.

เมื่อหนองน้ำคืออมตะ เป็นเครื่องชำระมลทินคือ
กิเลสมีอยู่ บุคคลไปไม่หาหนองน้ำนั้น ก็ไม่ใช่ความ
ผิดของหนองน้ำคืออมตะ ก็ฉันทัน.

บุรุษถูกขี้ศึกกรมล้อมไว้ เมื่อทางไปมีอยู่ บุรุษ
ผู้นั้นก็หนีไป นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทาง ฉันทันใด.

บุคคลถูกกิเลสกรมล้อมไว้ เมื่อทางอันรุ่งเรืองมี
อยู่ ก็ไม่ไปหาทางนั้น นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทาง
อันรุ่งเรือง ก็ฉันทัน.

บุรุษถูกความเจ็บป่วยเบียดเบียนแล้ว เมื่อหมอที่
จะเยียวยา มีอยู่ ก็ไม่ยอมให้หมอนั้นเยียวยาความเจ็บ
ป่วยนั้น นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของหมอ แม้ฉันทันใด.

บุคคลถูกความเจ็บป่วยคือกิเลส บีบคั้นเป็นทุกข์
ก็ไม่ไปหาอาจารย์นั้น นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์
ฉันทัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ถุคโต** ได้แก่ ตกลงสู่บ่ออุจจาระ หรือ ตกบ่ออุจจาระเปื้อน. บทว่า **กิลสมลโรว** ได้แก่ เป็นที่ชำระมลทิน คือกิลส. คำนี้เป็นปฐมวิภัติ ลงในอรรถสัจตมวิภัติ. บทว่า อมตบุตรเพ แปลว่า ของหนองน้ำกล่าวคืออมตะ. คำนี้เป็นสัจตมวิภัติ ฟังเห็นว่า ลงในอรรถฉฐวิภัติ ท่านกล่าวไส่นิคคหิตไว้. บทว่า **อริหิ** ได้แก่ อันปัจจามิตรทั้งหลาย. บทว่า **ปริรุทโ** ได้แก่ ล้อมโดยรอบ. บทว่า **คณนมุเป** คือ คณนเป คือ เมื่อทางไป. คำนี้ท่านกล่าวลงนิคคหิตอาคม เพื่อไม่ให้เสียฉันทลักษณะ. บทว่า **น ปลายติ** ได้แก่ ผิดไม่พึงหนีไป. บทว่า **โส ปุโรโส** ได้แก่ บุรุษที่ถูกพวกโจรล้อมไว้นั้น. บทว่า **อณฺขสุส** แปลว่า ของทาง. จริงอยู่ทางมีชื่อเป็นอันมาก คือ

มกุโค ปนุโ ปโต ปชฺโช อณฺชลํ วณฺณายนํ

นาวา อุตฺตรเสตุ จ กุลฺโล จ ภิลิ สงฺกโม.

แปลว่า ทาง ทั้งหมด แต่ในที่นี้ ทางนั้น ท่านกล่าวโดยใช้ชื่อว่า **อณฺขสุส**. บทว่า **สิเว** ได้แก่ ชื่อว่า สิวะเพราะไม่มีอุปาทะทั้งปวง. บทว่า **สิวมณฺขเส** ความว่า ของทางที่ปลอดภัย. บทว่า **ติกิจฺจเก** ได้แก่ หมอ. บทว่า **น ติกิจฺจนาเปติ** ได้แก่ ไม่ยอมให้เสียหาย. บทว่า **น โทโส โส ติกิจฺจเก** ได้แก่ ไม่ใช่ความผิดของหมอ. อธิบายว่าเป็นความผิดของผู้ป่วยฝ่ายเดียว. บทว่า **ทุกฺขิโต** ได้แก่ มีทุกข์ทางกายทางใจที่เกิดเอง. บทว่า **อาจารย์** ได้แก่ อาจารย์ผู้บอกทางหลุดพ้น. บทว่า **วินายเก** แปลว่า ของอาจารย์.

ก็เราครั้นคิดดังกล่าวมานี้แล้ว จึงคิดอื่นๆ ขึ้นไปอย่างนี้ว่า บุรุษผู้ชอบแต่งตัวสวยๆ ทั้งชาวศพที่คล่องคอเสีย ก็พึงเป็นสุขไป แม้นั้นใด แม้เราก็

ทั้งกายอันเน่านี้เสีย ไม่อาลัย ฟังเข้าไปยังมหานครคือนิพพาน ก็ฉันทันนั้น. อนึ่ง
บุรุษสตรีถ่ายทอดจากระปีสวาระลงที่พื้นดินอันเป็นอุจจาระปีสวาระแล้ว ก็หาเอา
ใส่ชายพกหรือเอาชายผ้าห่ออุจจาระปีสวาระนั้นพาไปไม่ ที่แท้ ก็พากันเกลียด
ไม่อยากแม้แต่จะดู ไม่อาลัยทิ้งไปเลย ฉันทันใด แม้เราก็ไม่อาลัยกายอันเน่านี้
ควรที่จะละทิ้งเข้าไปยังอมตนครคือนิพพาน ก็ฉันทันนั้น. อนึ่ง ธรรมคานาหรือ
ทั้งหลาย ก็ละทิ้งเรื่อนำน้ำอันคร่ำคร่าไม่เชื่อโยไปเลย ฉันทันใด แม้เราก็ละทิ้ง
กาย ที่ของโสโครกไหลออกจากปากแผลทั้ง ๕ แผลนี้ ไม่เชื่อโยจักเข้าไปยัง
มหานครคือนิพพาน ก็ฉันทันนั้น. อนึ่ง บุรุษบางคน พกพารัตนะมากอย่างมี
แก้วมุกดาแก้วมณีและแก้วไพฑูรย์เป็นต้น เดินทางไปกับหมู่โจร จำต้องละ
ทิ้งโจรเหล่านั้น เพราะกลัวสูญเสียชีวิตนะ เลือกลือเอาแต่ทางที่เกษมปลอดภัย
ฉันทันใด กายอันเน่าเน่านี้ก็เสมือนโจรปล้นชีวิตนะ ถ้าเราจักทำความอยากในกาย
นี้ ชีวิตคืออริยมรรคและกุศลธรรมของเราจักสูญเสียไป เพราะฉะนั้นจึง
ควรที่เราจำต้องละทิ้งกรัชกายที่เสมือนมหาโจรนี้ แล้วเข้าไปยังมหานครคือ
นิพพาน ก็ฉันทันนั้น. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บุรุษเกลียดซากศพที่ผูกคอตาย ปลอดภัยไปเสีย

ก็มีสุข มีเสรี มีอิสระ ฉันทันใด.

เราทั้งกายอันเน่านี้ ที่สะสมซากศพต่างๆ ไว้ไป

เสีย ไม่อาลัย ไม่ต้องการ ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน.

บุรุษสตรีทิ้งอุจจาระไว้ในที่ถ่ายทอดอุจจาระ ไปเสีย

ไม่อาลัย ไม่ต้องการ ฉันทันใด.

เราทอดทิ้งกายนี้ ที่เต็มไปด้วยซากศพต่างๆ

เหมือนทิ้งส้วมไป ก็ฉันทันนั้น.

เจ้าของเรือ ทิ้งเรือลำเก่าชำรุด รั่วน้ำไป ไม่เชื่อใจ

ไม่ต้องการ ฉันทใด.

เราก็ตอดทิ้งกายนี้ ที่มี ๕ ช่อง เป็นที่ไหลออก
ของสิ่งโสโครกอยู่เป็นนิตย์ไป เหมือนเจ้าของเรือสละ
ทิ้งเรือลำเก่า ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน.

บุรุษพกวาของมีค่าไปกับพวกโจร แลเห็นภัย
จากการเสียหายของๆ มีค่า จึงละทิ้งโจรไป ฉันทใด.

กายนี้ก็เปรียบเสมอด้วยมหาโจร เพราะกลัวการ
เสียหายแห่งกุศล เราจึงจำต้องละกายนี้ไป ก็ฉันทนั้น
เหมือนกัน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถาปี กุณเป ปุริโส ความว่า บุรุษ
วัยรุ่น ผู้รักสวयरักงาม อิดออดระอา เกลียด ด้วยซากงู ซากสุนัข หรือซาก
มนุษย์ ที่ถูกผูกคอไว้ จึงปลดซากศพนั้นออกไปเสีย แม้ฉันทใด. บทว่า สจฺจิ
ได้แก่ ประสบสุข. บทว่า เสรี ได้แก่ อยู่ตามอำเภอใจ. บทว่า นานากุณปสฺสจฺจย
ได้แก่ เป็นกองซากศพต่างๆ มากหลาย. ปาฐะว่า นานากุณปปุริตี ดังนี้
ก็มี.

บทว่า อจฺจารญฺจานมฺหิ ความว่า คนทั้งหลายย่อมอุจจาระ คือถ่าย
อุจจาระในประเทศนั้น เหตุนี้ประเทศนั้น จึงชื่อว่า เป็นที่ถ่ายอุจจาระ.
ประเทศที่ถ่ายอุจจาระนั้นด้วย เป็นฐานด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่าฐานเป็นประเทศ
ถ่ายอุจจาระ อีกอย่างหนึ่ง ประเทศอันเขาถ่ายอุจจาระ เหตุนี้จึงชื่อว่าประเทศ
ที่ถ่ายอุจจาระ คำนี้เป็นชื่อของอุจจาระ. ที่ของอุจจาระนั้น ชื่อว่าที่ของอุจจาระ

ในฐานะแห่งอุจจาระ อธิบายว่า ในฐานะที่เป็นด้วยของสกปรก. บทว่า **วจฺจํ** **กตฺวา** **ยถา** **กฺกฺกฺ** ความว่า เหมือนบุรุษสตรี ละทิ้งกฺกฺกฺที่ถ่ายอุจจาระ คือส้วม ฉะนั้น.

บทว่า **ขขฺขริ** ได้แก่ เก่า. บทว่า **ปฺลลคฺคํ** ได้แก่ ชำรุด อธิบายว่า กระจัดกระจาย. บทว่า **อุทฺทาคาหิณี** ได้แก่ ถือเอาน้ำ. บทว่า **สํามิ** ได้แก่ เจ้าของเรือ. บทว่า **นวจฺจิทฺทํ** ได้แก่ ชื่อว่ามี ๕ ช่อง เพราะประกอบด้วย ปากแผล ๕ แผล มีตา หู เป็นต้น ทั้งช่องเล็กช่องน้อย. บทว่า **ฐฺวสุสฺว** ได้แก่ เป็นที่ไหลออกเป็นประจำ. อธิบายว่า มีสิ่งไม่สะอาดไหลออกเป็นนิตย์.

บทว่า **ภณฺฑมาทฺธิย** ได้แก่ ถือเอาทรัพย์สินมีรัตนะเป็นต้นอย่างใด อย่างหนึ่ง. บทว่า **ภณฺฑจฺเจทภยํ** **ทิสฺวา** ความว่า เห็นภัยแก่การชิง ทรัพย์สิน. บทว่า **เอวเมว** ความว่า เหมือนบุรุษพกพาทรัพย์สินเดินไปฉะนั้น. บทว่า **อโย** **กาโย** ความว่า สภาพนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งสิ่งที่เขาเกลียดแล้วที่ น่าเกลียดอย่างยิ่ง เหตุนั้น จึงชื่อว่ากาย. คำว่า **อายะ** ได้แก่ ที่เกิด. อาการ ทั้งหลายย่อมมาแต่สภาพนั้น เหตุนั้น สภาพนั้น จึงชื่อว่าอายะ เป็นแดน มา. อาการทั้งหลายมีผมเป็นต้น อันเขาเกลียดแล้ว. สภาพเป็นแดนมาแห่ง อาการทั้งหลายมีผมเป็นต้นอันเขาเกลียดแล้ว ด้วยประการฉะนี้ เหตุนั้น สภาพนั้น จึงชื่อว่า กาย. บทว่า **มหาโจรสโม** **วีย** ความว่า กายชื่อว่า **มหาโจรสมะ** เพราะเป็นโจรมีปาณาติบาตและอกุศลนาทานเป็นต้นคอยปล้น กุศลทุกอย่าง โดยอำนาจความยินดีเป็นต้นในปิยรูปทั้งหลาย มีรูปารมณฺ์เป็นต้น ด้วยจักขุเป็นอาทิ เพราะฉะนั้น จึงควรทราบการเชื่อมความว่า บุรุษผู้ถือ ทรัพย์สินที่เป็นรัตนะ ไปกับหมู่โจรนั้นจำต้องละโจรเหล่านั้นไปเสีย ฉะนั้น

แม้เราก็จำต้องละกายอันเสมอด้วยมหาโจรนี้ไปเพื่อแสวงหาทางที่ทำให้ความสวัสดิให้แก่ตน ฉะนั้นเหมือนกัน. บทว่า กุศลเจตนาภยา ความว่า เพราะกลัวแต่การปล้นกุศลธรรม.

ครั้งนั้น สุเมธบัณฑิตครั้งครุ่นคิดถึงเหตุแห่งเนกขัมมะการออกบวช ด้วยอุปมานานาประการอย่างนี้แล้ว จึงคิดอีกว่า บิดาและปู่เป็นต้นของเรารวบรวมกองทัพใหญ่ไว้ เมื่อไปปรโลกก็พาเอาแม่แต่กหาปณะเดียวไปไม่ได้. ส่วนเราควรจะทำอะไรเพื่อทำเหตุไปปรโลก ดังนี้แล้วก็ไปกราบทูลพระราชว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพระบาทมีหัวใจอุกขาติชราเป็นต้นรบกวน จำจักออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน ข้าพระบาทมีทรัพย์อยู่หลายแสนโกฏิ ขอพระองค์ผู้สมมติเทพโปรดทรงดำเนิการกะทรัพย์นั้นเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า เราไม่ต้องการทรัพย์ของท่านดอก ท่านนั่นเองจงทำตามปรารถนาเถิด.

สุเมธบัณฑิตนั้นทูลรับว่า ดิละพระเจ้าข้า แล้วให้ตีกลองร้องป่าวไปในพระนคร ให้ท่านแก่มหาชน ละวัดอุทกามและกิเลสคามแล้ว ก็ออกจากอมรนคร ซึ่งเสมือนเทพนครอันประเสริฐไปแต่ลำพังผู้เดียว อาศัษัมมิภบรรพต ในป่าหิมวันตประเทศที่มีฝูงเนื่อนานาชนิด ทำอาศรม สร้างบรรณศาลาลงในที่นั้น สร้างที่จงกรมที่เว้นโทษ ๕ ประการ ละทิ้งผ้าอันประกอบด้วยโทษ ๘ ประการแล้ว นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒ ประการ เพื่อรวบรวมกำลังแห่งอภิญาที่ประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ บวชแล้ว.

เขาบวชอย่างนี้แล้ว ก็ละบรรณศาลาที่เคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าอาศัยโคนไม้ ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ ละัญชาติหลากชนิดทุกอย่าง บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ตั้งความเพียร โดยการนั่งยืนและเดิน ก็ได้สมาบัติ ๘ และอภิญา ๕ ภายใน ๗ วันเท่านั้น. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เราคิดอย่างนี้แล้ว ก็ให้ทรัพย์หลายร้อยโกฏิเป็น
ทาน แก่คนที่มั่งมีและไม่มั่งมีที่ฟัง แล้วก็เข้าไปยัง
หิมวันตประเทศ.

ไม่ไกลหิมวันตประเทศ มีภูเขาชื่อว่าชัมมิกะ
เราก็ทำอาศรม สร้างบรรณศาลา.

ณ ที่นั้น เราก็สร้างที่จงกรม อันเว้นโทษ ๕
ประการ รวบรวมกำลังแห่งอภิญา อันประกอบด้วย
คุณ ๘ ประการ.

เราสละผ้า อันมีโทษ ๕ ประการไว้ ณ ที่นั้น
นุ่งผ้าเปลือกไม้ อันมีคุณ ๑๒ ประการ.

เราสละบรรณศาลา อันเคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประ-
การ เข้าอาศัยโคนไม้ อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ

เราสละรัชชาติ ที่หว่านที่ปลูก โดยมีได้เหลือ
เลย บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อันพร้อม
พร้อมด้วยคุณเป็นอันมาก.

เราตั้งความเพียรในที่นั้น ด้วยการนั่งยืนและเดิน
ก็ได้บรรลุกำลังแห่งอภิญาภายใน ๗ วัน เท่านั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอวahi ตักบทว่า เอวิ อหิ ความว่า
เราคิดโดยประการที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง. บทว่า นานานาถามิ ความว่า
เราให้แก่คนที่มั่งมีและคนที่ไม่มีที่ฟัง คือทั้งคนมั่งมี ทั้งคนยากจน พร้อม

ทั้งชุ่มประดูและเรื้อน ด้วยกล่าวว่า ผู้ต้องการถึงรับเอา. บทว่า **หิมวณุตสุตา-
วิฑูเร** ได้แก่ ในที่ไม่ไกล คือใกล้ขุนเขาหิมวันต์. บทว่า **ธัมมิโก** นาม
ปัพพโต ได้แก่ ภูเขามีสื่ออย่างนี้. ถ้ามว่า เพราะเหตุไร ภูเขาลูกนี้จึงมีชื่อว่า
ธัมมิกะ. ตอบว่า ก็พระโพธิสัตว์ทั้งหลายโดยมาก บวชเป็นฤาษี เข้าอาศัย
ภูเขาลูกนั้นทำภิกษุญาให้เกิดแล้วทำสมณธรรม เพราะฉะนั้นภูเขาลูกนั้นจึงได้
ปรากฏชื่อว่า **ธัมมิกะ** เพราะเป็นที่อาศัยแห่งบุคคลผู้มีสมณธรรม. ด้วยคำว่า
อสุตโม สุกโต มยฺหิ เป็นต้น ตรัสไว้เหมือนว่าสุเมธบัณฑิต สร้างอาศรม
บรรณศาลาที่จงกรมด้วยฝีมือตนเอง แต่แท้จริง หาได้สร้างด้วยฝีมือตนเองไม่
ท้าวสักกเทวราชทรงส่งวิสสุกรรมเทพบุตรไปสร้าง มิใช่หรือ. แต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงหมายถึงผลสำเร็จนั้น ซึ่งเกิดด้วยบุญญาภาวของพระองค์ในครั้งนั้น
จึงตรัสเป็นต้นว่า **ดูก่อนสารีบุตร ฌ ภูเขานั้น**

เราทำอาศรม สร้างบรรณศาลา สร้างที่จงกรม

อันวันโทษ ๕ ประการ ไว้ ณ ที่นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปญฺณศาลา** ได้แก่ ศาลามุงบังด้วย
ใบไม้. บทว่า **ตตุถ** ได้แก่ ณ อาศรมบทนั้น. บทว่า **ปญฺจโทสววิหฺขิตฺ**
ได้แก่ เว้นห่างไกลจากโทษแห่งที่จงกรม ๕ ประการ. ชื่อว่า โทษแห่งที่จงกรม
๕ ประการ อะไรบ้าง อันเว้นจากโทษ ๕ ประการเหล่านี้ คือ เป็นที่แข็ง
ขรุขระ ๑ อยู่ในต้นไม้ ๑ มีที่รกกำบัง ๑ แคมเกินไป ๑ กว้างเกินไป ๑
ด้วยการกำหนดอย่างสูง ท่านกล่าวว่า ที่จงกรมยาว ๖๐ ศอก กว้างศอกครึ่ง.

อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปญฺจโทสววิหฺขิตฺ** ได้แก่ เว้นห่างไกลจากโทษ
คือนิวรณ์ ๕ ประการ พึงเห็นว่า เชื่อมความกับบทหลังนี้ว่า **อภิญฺญาพลมา-
หริ** ดังนี้. บทว่า **อภฺยฺยคฺคฺคฺสมฺเปตฺติ** ความว่า ชักนำกำลังแห่งอภิญา

อันประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ คือ เมื่อจิตตั้งมั่นอย่างนี้ หมจด สะอาด ไม่มีมลทิน ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่งาน มั่นคง ไม่หวั่นไหว.

แต่อาจารย์บางพวก กล่าวเชื่อมความกับอาศรมว่า เราสร้างอาศรม อันประกอบด้วยสมณสุข ๘ ประการ คือ ประกอบพรักพร้อมด้วยสมณสุข ๘ ประการเหล่านี้ คือ ชื่อว่าสมณสุข ๘ ประการเหล่านี้คือ ไม่หวงทรัพย์และข้าวเปลือก แสงแต่บิณฑบาตที่ไม่มีโทษ บริโภคแต่ก้อนข้าวเย็นแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องเบียดเบียนรัฐในเมื่อพวกราชบุรุษเอาแต่เบียดเบียนรัฐ ถือเอาทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้น ปราศจากฉันทราคะในเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย ไม่มีภัยเพราะการปล้นของโจร ไม่คลุกคลีกับพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชา ไม่ถูกรบกระแทกกระทั้นใน ๔ ทิศ คำนั้นไม่สมกับบาลี.

บทว่า สาธุกั แปลว่า ผ้า. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในอาศรมนั้น. ด้วยบทว่า นวโทสมุปาคติ ทรงแสดงว่า ดูก่อนสารีบุตร เราเมื่ออยู่ในที่นั้นก็เสียดเสียดผ้าที่มีค่ามากที่ตนนุ่งห่มเสียด ก็เมื่อจะละผ้า ได้เห็นโทษ ๘ ประการในผ้า นั้นจึงละเสียด. ความจริงประกาศโทษ ๘ ประการในผ้า แก่ผู้บวชเป็นคาบสทั้งหลาย. โทษ ๘ ประการคืออะไร ทรงแสดงว่า เราละผ้าที่ประกอบด้วยโทษ ๘ ประการเหล่านี้คือ ผ้าเป็นของมีค่า ชีวิตนักบวชอยู่ได้ด้วยผู้อื่น ผ้าหมองไปทีละน้อยด้วยการใช้ ผ้าที่หมองแล้วจำต้องซักต้องข้อม ผ้าเก่าไปด้วยการใช้ ผ้าที่เก่าแล้วจำต้องทำการชุน ทำการปะ ผ้าเกิดได้ยากในการแสวงหาใหม่ ไม่เหมาะแก่การบวชเป็นคาบส เป็นของสาธารณะทั่วไปแก่พวกโจร ต้องคุ้มครองโดยที่พวกโจรลักไปไม่ได้ เป็นฐานการแต่งตัวของผู้นุ่งห่ม ผู้ที่พาเที่ยวไปกลายเป็นคนมักมาก แล้วจึงนุ่งผ้าเปลือกไม้. บทว่า วากจิริ ความว่า เราถือเอาผ้าที่สำเร็จด้วยเปลือกไม้ ซึ่งกรองด้วยหญ้ามุงกระต่ายเป็นเส้น ๆ

ทำแล้ว เพื่อใช้นุ่งห่ม. บทว่า **ทวาทสคุณมุปากต** ได้แก่ ประกอบด้วย
อานิสงส์ ๑๒ ประการ. ในบทนี้ คุณ ศัพท์มีอรรถว่า **อานิสงส์** เหมือนใน
ประโยคเป็นต้นว่า **สตุคณา ทกขินา ปาฏิทกขิตพพา** พึงหวังได้ทักษิ-
ณามีอานิสงส์ร้อยหนึ่ง. **ม** อักษรทำการต่อบท ถึงพร้อมด้วยคุณ ๑๒ ประการ
เหล่านี้ คือ ผ้าเปลือกไม้มีอานิสงส์ ๑๒ ประการคือ มีค่าน้อย ๑ ไม้เนื้อ
ด้วยผู้อื่น ๑ อาจทำได้ด้วยมือตนเอง ๑ แม้เมื่อเก่าเพราะการใช้ก็ไม่ต้องเย็บ ๑
ไม่มีโจรภัย ๑ ผู้แสวงหาก็กินได้ง่าย ๑ เหมาะแก่การบวชเป็นคาบส ๑ ไม่
เป็นฐานการแต่งตัวของผู้ใช้ ๑ มีความมักน้อยในปัจจัยคือจีวร ๑ ใช้สะดวก ๑
เปลือกไม้ที่เกิดก็หาได้ง่าย ๑ แม้เมื่อผ้าเปลือกไม้สูญหายก็ไม่เสียดาย ๑.

ครั้งนั้น **สุเมธบัณฑิต** อยู่ ณ บรรณศาลาอาศรมนั้น ตอนใกล้รุ่ง
ก็ลุกขึ้นพิจารณาถึงเหตุออกบวชของตน คิดอย่างนี้ว่า เราละบ้านเรือนซึ่งมี
อาการประหนึ่งที่อยู่อันประเสริฐของเทพดา อันงดงามด้วยสมบัติอันโอฬาร
นำรินรมย์ของคฤหัสถ์ชนด้วยการสัมผัสกำไลมือกำไลเท้าทองใหม่เป็นต้นระคน
ด้วยเสียงและการหัวเราะการพูดที่ไพเราะเหมือนละกอนเขพะ เข้าไปยังป่าดโ-
วัน บำเพ็ญตบะเครื่องลอยบาปของชนทั้งปวง เพราะเป็นผู้เพลินด้วยวิเวก
แต่การอยู่ที่บรรณศาลา ณ อาศรมนี้ของเรา ก็เป็นเหมือนการครองเรือนครั้ง
ที่สอง เาเกิด เราจะอยู่เสียที่โคนไม้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เราละบรรณศาลา อันเคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประ-

การ.

แก้บรรณ

บรรณศาลาเหล่านั้น บทว่า **อฏฐโทสสมาภินุณ** ความว่า เคลื่อน
คือประกอบพร้อมด้วยโทษ ๘ ประการ. โทษ ๘ ประการอะไรบ้าง. พระมหา

สัตว์เห็นโทษ ๘ เหล่านี้คือ การที่สร้างให้สำเร็จจำต้องใช้เครื่องสัมภาระมาก ๑ จำต้องบำรุงอยู่เป็นนิตย์ด้วยหญ้าใบไม้และดินเหนียวเป็นต้น ๑ จำต้องออกไปโดยเข้าใจว่า ไม่มีเอกัคคตาคิดสำหรับผู้จำต้องออกไปในเวลาไม่สมควร ด้วยคิดว่า ขึ้นชื่อว่าเสนาสนะ จักทรุดโทรมไป ๑ ต้องทนอุทมนกาย เพราะกระทบเย็นร้อน ๑ ต้องปกปิดคำครหาที่ว่า ผู้เข้าไปบ้านเรือนอาจทำชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ๑ ต้องหวงแหนว่านี่ของเรา ๑ ต้องนึกอยู่เสมอว่า นี่บ้านเรือน มีอยู่อย่างผู้มีเพื่อน ๑ ต้องเป็นของทั่วไปเป็นอันมาก เพราะต้องทั่วไปแก่สัตว์ทั้งหลายมีเดิน เลื้อย จิ้งจกเป็นต้น ๑ ดังนี้แล้วจึงละบรรณศาลาเสีย.

บทว่า **คุณฺหิ ทสฺหุปาคฺคิ** ความว่า เราปฏิเสธที่กำบัง เข้าไปยัง โคนไม้อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ คุณ ๑๐ ประการอะไรบ้าง. ตรัสว่า เราเห็นคุณ ๑๐ เหล่านี้ คือ มีความริเริ่มชวนขายน้อย ๑ ได้ความไม่มีโทษ โดยง่ายว่าเพียงเข้าไปโคนไม้นั้นเท่านั้น ๑ ทำอนิจจสัญญาให้ตั้งขึ้นด้วยการเห็นความแปรปรวนของต้นไม้และใบไม้ ๑ ไม่ตระหนี่เสนาสนะ ๑ เมื่อจะทำชั่ว ฌ โคนไม้นั้นย่อมละอาย เพราะฉะนั้น จึงไม่มีที่ลับทำชั่ว ๑ ไม่ทำความหวงแหน ๑ อยู่กับเทวดาทั้งหลาย ๑ ปฏิเสธที่กำบัง ๑ ใช้สอยสะดวก ๑ ไม่ห้วงใยเพราะเสนาสนะคือโคนไม้ หาได้ง่าย ในทุกสถานที่ไป ๑ แล้วจึงเข้าไปยังโคนไม้ และตรัสว่า

**โคนไม้ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสรรเสริญแล้ว
และตรัสว่า เป็นนิสสัย ที่อาศัย ที่อยู่ของผู้สัจด์ เสมอ
ด้วยโคนไม้ จะมีแต่ไหน.**

**แท้จริง ผู้อยู่โคนไม้อันสัจด์ อันกำจัดความ
ตระหนี่ที่อยู่ อันเทวดารักษาแล้ว ชื่อว่าผู้มีวัตรดี.**

ผู้เห็นต้นไม้และใบไม้ ที่มีสีแดง เขียว เหลือง
อันหล่นแล้ว ย่อมบรรเทาวิจจสัญญาเข้าใจว่าเที่ยงเสีย
ได้.

เพราะฉะนั้นแล ผู้มีปัญหาเห็นประจักษ์ ไม่
ควรดูหมิ่นโคนไม้อันสด ที่เป็นทรัพย์มรดกของ
พระพุทธเจ้า เป็นที่อยู่ของผู้ยินดียิ่งในภาวณา.

ครั้งนั้น สุเมธบัณฑิต เป็นผู้เห็นโทษของบรรณศาลา ได้อานิสงส์
ในเสนาสนะคือโคนไม้อยู่ จึงคิดยิ่งขึ้นไปว่า การที่เราเข้าไปยังหมู่บ้านเพื่อ
แสวงหาอาหาร เป็นทุกข์ในการแสวงหาอาหาร เรามิใช่เพราะสิ้นไร้อย่างไรจึง
ออกบวชด้วยความต้องการเพื่ออาหาร แต่ทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็นมูลไม่มี
ประมาณ ถ้ากระไรเราจะยังอัตภาพให้เป็นไป ด้วยผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ
แต่เมื่อจะทรงแสดงความพิเศษของประโยชน์นี้จึงตรัสสถาปนาเป็นต้นว่า

เราสละสัญชาติที่หว่านแล้ว ที่ปลูกแล้วโดยไม้
เหลือเลย บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติอัน
พร้อมด้วยคุณเป็นอันมาก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วาปีติ ได้แก่ ที่หว่านเสร็จแล้ว. บทว่า
โรปีติ ได้แก่ ที่ปลูกเสร็จแล้ว ข้าวกล้าจะสำเร็จผล มี ๒ วิธี คือ ด้วยการหว่าน
และการปลูก. เราก็ละเสียทั้ง ๒ วิธี ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยผลไม้ที่มีอยู่ตาม
ธรรมชาติ เพราะตัวเรามากน้อย. บทว่า ปวตฺตผล ได้แก่ ผลไม้ที่หล่นเอง.
บทว่า อาทียี ได้แก่ บริโภค.

บุคคลผู้สันโดษด้วยผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ
เลี้ยงชีพไม่เนื่องด้วยผู้อื่น ละความละโมภในอาหารเสีย
ย่อมเป็นมุณีใน ๔ ทิศ.

มุณีย่อมละความอยากในรส การเลี้ยงชีพของ
ท่านจึงบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นแล จึงไม่ควรดูหมิ่นการ
บริโภคผลที่ไม่มีอยู่ตามธรรมชาติ.

สุเมธบัณฑิต เมื่อประพาดอยู่อย่างนี้ ไม่นานนักก็บรรลุสมบัติ ๘
และอภิญญา ๕ ภายใน ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงประกาศความข้อ
นี้ จึงตรัสว่า **ตตฺถปฺปชานํ ปทฺธี** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
ตตฺถ ได้แก่ ในอาศรมนั้น. บทว่า **ปชานํ** ได้แก่ความเพียร. จริ่งอยู่ความ
เพียรท่านเรียกว่า ปชานะ เพราะเป็นคุณควรตั้งไว้ หรือเพราะท่าภาวะคือการ
ตั้งไว้. บทว่า **ปทฺธี** ได้แก่เริ่มความเพียร บทว่า **นิสฺสชฺชฎฺฐานจฺจกฺเม**
แปลว่า ด้วยการนั่ง การยืน และการเดิน.

แต่สุเมธบัณฑิต ปฏิเสชการนอน ยังคืนและวันให้ล่วงไปด้วยการนั่ง
ยืนและเดินเท่านั้น จึงบรรลุกำลังแห่งอภิญญาได้ภายใน ๗ วันเท่านั้น. ก็แล
เมื่อสุเมธดาบสครั้นบรรลุกำลังแห่งอภิญญาอย่างนี้แล้ว ก็ยังอยู่ด้วยสุขใน
สมบัติ. ครั้งนั้น พระศาสดาพระนามว่าที่ปึงกรผู้ทรงทำการสงเคราะห์ชนทั้ง
ปวงผู้ทรงทำภัยแก่พลแห่งมาร ทรงทำประทีปคือพระญาณเสด็จอุบัติในโลก.

เมื่อว่าโดยสังเขปเท่านั้น การกล่าวลำดับเรื่องพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
มีดังนี้ ได้ยินว่า พระมหาสัตว์พระนามว่าที่ปึงกรพระองค์นี้ ทรงบำเพ็ญ
พระบารมี ๓๐ ทศ ทรงดำรงอยู่ ในอรรถภาพเสมือนอรรถภาพของพระเวสสันดร

ทรงให้มหาทาน เป็นเหตุให้แผ่นดินไหวเป็นต้น เมื่อสุดสิ้นพระชนมายุ ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงดำรงอยู่ ณ ที่นั้น จนตลอดพระชนมายุ เมื่อเทวดาในหมื่นจกवालประชุมกันทูลว่า

กาโลยฺ ๑ เต มหาวีร อุปปชช มาตุกัจฉิย

สเทวกํ ดารยญโต พุชฌสุส อมตํ ปทํ .

ข้าแต่พระมหาวีระ นี่เป็นกาลอันสมควรสำหรับ

พระองค์ โปรดเสด็จอุบัติในครรภ์พระมารดาเถิด

พระองค์เมื่อทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามโสม-

สงสาร ก็โปรดตรัสรู้อมตบทเถิด.

ดังนี้แล้ว แต่นั้น ทรงสดับคำของเทวดาทิ้งหลายแล้วทรงพิจารณาหาวิโลกนะ ๕ ทรงจุติจากดุสิตสวรรค์นั้นแล้วทรงถือปฏิสนธิ โดยดาวนักษัตรในเดือนอาสาฬหะหลัง เพ็ญเดือนอาสาฬหะ ในพระครรภ์ของ พระนางสุเมธาเทวี ในสกุลของพระราชอาชวชนามว่า สุเทวะ ผู้เป็นเทพแห่งนรชน ดังท้าววาสุเทพ ผู้พิชิตด้วยความเจริญแห่งพระยศของพระองค์ ณ กรุงรัมมวดี มีราชบริพาร หมู่มากคอยบริหาร ไม่ทรงแปรเป็นด้วยของไม่สะอาดใดๆ ในพระครรภ์ของพระมหาเทวี เหมือนก้อนแก้วมณี อยู่ตลอดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระนาง เหมือนดวงจันทร์ในฤดูสารทโคจรไปในหีบเมฆ.

บุพนิมิต ๓๒

ก็บุพนิมิต ๓๒ ประการ ปราภฏเป็นปาฏิหาริย์ของพระทีปังกรราชกุมาร พระองค์นั้น ทั้งขณะปฏิสนธิ ทั้งขณะประสูติ ปาฏิหาริย์ ๓๒ ประการ เป็นไปในฐานะ เหล่านี้คือ เมื่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ทุกพระองค์ เสด็จสู่

๑. ในที่บางแห่งเป็นกาโล โข

พระครรรภ์ของพระมารดา ๑ ประสูติ ๑ ตรัสรู้ ๑ ประกาศพระธรรมจักร ๑
เพราะฉะนั้น เราจึงแสดงบุพนิมิต ๓๒ ในการประสูติของพระที่ปึงกราชกุมาร
เพราะเป็นของปรากฏแล้ว ดังนี้ว่า

เมื่อพระที่ปึงกราชกุมาร ผู้ทำความงาม ผู้ทำ
ความเจริญ ผู้ทำความสงบ ประสูติแล้ว ในครั้งนั้น
หมื่นโลกธาตูก็สะท้อนสะท้อนสว่างไสวโดยรอบ.

ครั้งนั้น เทวดาในหมื่นจักรวาล ก็พากันประชุม
ในจักรวาลหนึ่ง.

พอพระมหาสัตว์ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ประสูติ
เทวดาทั้งหลายก็รับก่อน ภายหลัง พวกมนุษย์จึงรับ
พระองค์.

ขณะนั้น กลองหุ้มหนังและกลองทั้งหลาย ช้อง
พินและพินทั้งหลาย อันใครๆ มิได้ประโคม เครื่อง
อาภรณ์ทั้งหลายที่ใครๆ มิได้ตะต๋อง ก็ส่งเสียงร้อง
อย่างไรเพราะไปรอบ ๆ.

เครื่องพันธนาการทั้งหลายทุกแห่ง ก็ขาดหลุด
ไป โรคภัยทั้งปวงก็หายไปเอง คนตาบอดแต่กำเนิด
ก็มองเห็นรูปทั้งหลาย คนหูหนวกก็ได้ยินเสียงรอบตัว.

คนใบ้แต่กำเนิด ก็ได้สติระลึกได้ คนขาพิการ
ก็ใช้เท้าเดินได้ เรือก็เดินไปต่างประเทศแล้วกลับมา
เรือสุปป์ภูณะได้อย่างรวดเร็ว.

รัตนะทุกอย่าง ทั้งที่อยู่ในอากาศ ทั้งที่อยู่ภาค
พื้นดิน ก็เรืองแสงได้เองไปรอบ ๆ ไฟในนรกอันร้าย
กาจก็ดับ แม่น้ำในแม่น้ำทั้งหลายก็ไม่ไหล.

แสงสว่างอันโอฬารไพบุลย์ ก็ได้มีในโลกันตริก-
นรก แม้มีทุกขไม่ว่างเว้น ครั้งนั้น มหาสมุทรนี้ก็มี
เกลียวคลื่นสะลอกสงบ ทั้งน้ำก็มีรสจืดอร่อยด้วย.

ลมที่พัดแรงหรือร้ายกาจ ก็ไม่พัด ต้นไม้ทั้งหลาย
ก็ออกดอกบานสะพรั่ง ดวงจันทร์พร้อมทั้งดวงดาว
ก็จรัสแสงยิ่ง แมแต่ดวงอาทิตย์ก็ไม่ร้อนแรง.

ฝูงนก ก็ร่าเริงลงจากฟากฟ้าและต้นไม้ มาอยู่
พื้นดินเบื้องล่าง เมฆฝนที่อยู่ใน ๔ มหาทวีป ก็หลั่ง
น้ำฝนรสอร่อยไปโดยรอบ.

เทวดาทั้งหลายอยู่ในภพทิพย์ของตน มีจิตเลื่อม
ใส ก็พากันฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม โห่ร้อง สรวลเส
กันอึงมี.

เขาวา ในขณะนั้น ประตูลึกบานประตูใหญ่ก็
เปิดได้เอง เขาวา ความมอดอยากหิวระหาย มิได้บีบคั้น
มหาชน ไม่ว่าโลกใดๆ.

ส่วนหมูสัตว์ที่เป็นเวรกันเป็นนิตย์ ก็ได้เมตตาจิต
เป็นอย่างยิ่ง ฝูงกาก็เที่ยวไปกับฝูงนกเค้าแมว ฝูง
หมาป่าก็ยิ้มแย้มกับฝูงหมู.

งูมีพิษ ทั้งงูไม่มีพิษ ก็เล่นหัวกับพังพอนทั้งหลาย
ฝูงหนูบ้าน มีใจคุ้นกันสนิทจับกลุ่มกันใกล้กับหัวของ
แมว.

ความระหายน้ำ ในโลกของปีศาจ ที่ไม่ได้นำมา
เป็นพุทธานดร ก็หายไป คนค่อมก็มีกายงามสมส่วน
คนใบ้ก็พูดได้ไพเราะ.

ส่วนหมูสัตว์ ที่มีจิตเลื่อมใส ก็กล่าวปียวาจาแก่
กันและกัน ฟุ้งมាំที่มีใจร่าเริงก็ลำพองร้อง แม้ฝูงช้าง
ใหญ่เมามันก็ส่งเสียงโกลนนาท.

รอบๆ หมื่นโลกธาตุ ก็เลื่อนกลาดด้วยจรรณ-
จันท์นหอมกรุ่น อบอวลหอมด้วยกลิ่นดอกไม้
หญ้าฝรั่นและรูป มีมาลัยเป็นธงใหญ่งามต่างๆ.

กึ่งในบุพนิมิต ๓๒ นั้น

๑. ความไหวแห่งหมื่นโลกธาตุ เป็น บุพนิมิต แห่งการได้พระสัพ-
พัญญุตญาณ ของพระองค์

๒. การประชุมเทวดาทั้งหลายในจักรวาลเดียว เป็น บุพนิมิต แห่ง
การประชุมพร้อมเพรียงกันรับธรรม ในกาลที่พระองค์ทรงแสดงพระธรรมจักร

๓. การรับของเทวดาทั้งหลายก่อน เป็น บุพนิมิต แห่งการได้
รูปาวจรฌาน ๔

๔. การรับของมนุษย์ทั้งหลายภายหลัง เป็น บุพนิมิต แห่งการได้
อรุปาวจรฌาน ๔

๕. การประคองของกลองหุ้มหนังและกลองทั้งหลายได้เอง เป็นบุพ-
นิมิต แห่งการยังมหาชนให้ได้ยินเสียงกลองธรรมขนาดใหญ่

๖. การบรรเลงเสียงเพลงได้เองของพิณและอาภรณ์เครื่องประดับเป็น
บุพนิมิต แห่งการได้อนุบุพวิหารสมบัติ.

๗. การที่เครื่องพันธนาการขาดหลุดได้เอง เป็น **บุญนิमित** แห่งการตัดอัสมิมานะ
๘. การปราศจากโรคทุกอย่างของมหาชนเป็น **บุญนิमित** แห่งการได้ผลแห่งสัจจะ ๔
๙. การเห็นรูปของคนตาบอดแต่กำเนิด เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้ทิพยจักขุ
๑๐. การได้ยินเสียงของคนหูหนวก เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้ทิพโสตราดู
๑๑. การเกิดอนุสติของคนใบ้แต่กำเนิด เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้สติปัญญา ๔
๑๒. การเดินไปได้ด้วยเท้าของคนขาพิการ เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้อิทธิบาท ๔
๑๓. การกลับมาสู่ท่าเรือสุปฏิภูมณะได้เองของเรือที่ไปต่างประเทศ เป็น **บุญนิमित** แห่งการบรรลุปฏิสัมภทา ๔
๑๔. การรุ่งโรจน์ได้เองของรัตนะทั้งหลาย เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้แสงสว่างในธรรม
๑๕. การดับของไฟในนรก เป็น **บุญนิमित** แห่งการดับไฟ ๑๑ กอง
๑๖. การไม่ไหลแห่งน้ำในแม่น้ำทั้งหลาย เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้จตุเวสารัชญาณ
๑๗. แสงสว่างในโลกันตริกนรก เป็น **บุญนิमित** แห่งการกำจัดความมืดคืออวิชชา แล้วเห็นแสงสว่างด้วยญาณ
๑๘. ความที่มหาสมุทรมีน้ำอโรย เป็น **บุญนิमित** แห่งความที่ธรรมวินัยมีรสเดียว คือรสพระนิพพาน

๒๕. ความไม่พัดแห่งลม เป็น **บุญนิमित** แห่งการทำลายทิฏฐิ ๖๒

๒๐. ความที่ต้นไม้ทั้งหลายออกดอกบาน เป็น **บุญนิमित** แห่งความที่ธรรมวินัยออกดอกบาน โดยดอกคือวิมุตติ

๒๑. ความจรัสแสงยิ่งของดวงจันทร์ เป็น **บุญนิमित** แห่งความที่พระองค์เป็นที่รักใคร่ของคนเป็นอันมาก

๒๒. ความที่ดวงอาทิตย์สุกใสแต่ไม่ร้อนแรง เป็น **บุญนิमित** แห่งความเกิดขึ้นแห่งความสุขกายสุขใจ

๒๓. การโผบินจากท้องฟ้าเป็นต้นสู่แผ่นดินของฝูงนก เป็น **บุญนิमित** แห่งการฟังพระโอวาทแล้วถึงสรณะด้วยชีวิตของมหาชน

๒๔. การตกลงมาแห่งเมฆฝน ที่เป็นไปในทวีปทั้ง ๔ ห่าใหญ่ เป็น **บุญนิमित** แห่งฝนคือธรรมขนาดใหญ่

๒๕. การอยู่ในภพของตนๆ ะเรริงเล่นด้วยการพ้อนรำเป็นต้นของเทวดาทั้งหลาย เป็น **บุญนิमित** แห่งการทรงบรรลुकความเป็นพระพุทเจ้าแล้วทรงเปล่งพระอุทาน

๒๖. การเปิดได้เองของประตูเล็กและบานประตูใหญ่ เป็น **บุญนิमित** แห่งการเปิดประตูคือมรรคมืองค์ ๘

๒๗. ความไม่มีความหิวบีบคั้น เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้อมตะด้วยกายคตาสติ

๒๘. ความไม่มีความระหายบีบคั้น เป็น **บุญนิमित** แห่งความมีความสุขโดยสุขในวิมุตติ

๒๙. ความได้เมตตาจิตของผู้มีเวรทั้งหลาย เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้พรหมวิหาร ๔

๓๐. ความที่หมิ่นโลกธาตุ มีรังคันหนึ่งเป็นมัลลย์ เป็น **บุพนิमित** แห่งความที่พระศาสนามีธงอรិยะเป็นมัลลย์

๓๑-๓๒. ส่วนคุณวิเศษที่เหลือ ฟังทราบว่าเป็น **บุพนิमित** แห่งการ ได้พุทธคุณที่เหลือ.

ครั้งนั้น พระทีปังกรราชกุมาร ถูกบ่าเรอด้วยสมบัติใหญ่ ทรงจำเรณูวัยโดยลำดับ เสวยสิริราชย์บนปราสาท ๓ หลัง ที่เหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ คั้งเสวยสิริในเทวโลก สมัยเสด็จไปทรงกีฬาในพระราชอุทยาน ทรงเห็นเทวทูต ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ตามลำดับ ทรงเกิดความสลดพระหฤทัย เสด็จกลับเข้าสู่กรุงรัมมวดี ครั้นเสด็จเข้าพระนครแล้ว ครั้งที่ ๔ รับสั่งเรียกนายหัตถาจารย์ ตรัสกะเขาว่า พ่อเอ๋ย เราจักออกไปชมพระราชอุทยาน ท่านจงเตรียมยานคือช้างไว้ให้พร้อม เขาทูลรับว่า พระเจ้าข้าแล้ว ก็จัดเตรียมช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือก ครั้งนั้น เทพบุตรชื่อวิสุกรรม ก็ช่วยประดับพระโพธิสัตว์ ผู้ทรงผ้าห่มผ้านุ่งย้อมสีต่างๆ สวมกำไลมุกดาหารต้นแขน ทรงกำไลพระกรทอง มงกุฏและกมลประดับด้วยรัตนะ ๕ อันงาม พระเมาลีประดับด้วยมัลลย์ดอกไม้หอมอย่างยิ่ง ขณะนั้นพระทีปังกรราชกุมาร อันช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือกแควดล้อมแล้ว เหมือนเทพกุมาร เสด็จขึ้นทรงคอช้างต้น อันหมู่พลหมู่ใหญ่หอมล้อมแล้ว เสด็จเข้าพระราชอุทยานที่ให้เกิดความรื่นรมย์ ลงจากคอช้างแล้ว เสด็จตรวจพระราชอุทยานนั้น ประทับนั่งเหนือพื้นศิลา เป็นที่เย็นพระหฤทัยพระองค์เอง งามน่าชมอย่างยิ่ง ทรงเกิดจิตคิดจะทรงผนวช ทันใดนั้นเอง ทำวมหาพรหมผู้เป็นพระจิณาสพในชั้นสุทธาวาส ถีอสมณบริวาร ๘ มาปรากฏในคลองจักษุของพระมหาบุรุษ.

พระมหานุรุททรงเห็นมหาพรหมจินาสพนันตรัสถามว่า นี้อะไร ทรง
สดับว่า สมณบริวาร ก็ทรงเปลื้องเครื่องประดับ ประทานไว้ในมือพนักงาน
ผู้รักษาเรือนคลังเครื่องประดับ ทรงถือพระขรรค์มงคลทรงตัดพระเกศาพร้อม
ด้วยพระมงกุฏ ทรงเหวี่ยงไปในอากาศกลางหาว ขณะนั้น ท้าวสักกะเทวราช
ทรงเอาผอบทองรับพระเกศาและพระมงกุฏนั้นไว้ ทรงทำเป็นมงกุฏเจดีย์สำเร็จ
ด้วยแก้วมณีสีดอกลินทนิล ขนาด ๓ โยชน์ เหนือยอดขุนเขาสิเนรุ ครั้งนั้น
พระมหานุรุททรงครองผ้ากาสาเว ธงชัยแห่งพระอรหันต์ ที่เทวดาถวาย ทรง
เหวี่ยงคู่ผ้า [คือผ้านุ่งผ้าห่ม] ไปในอากาศ พรหมก็ทรงรับผ้านั้น ทรงทำเป็น
เจดีย์ที่สำเร็จด้วยรัตนะทั้งหมด ขนาด ๑๒ โยชน์ ในพรหมโลก. ก็บุรุษ ๑
โกฏิ บวชตามเสด็จพระทีปังกรราชกุมาร ซึ่งกำลังทรงผนวช พระโพธิสัตว์
ซึ่งบริษัทนั้นห้อมล้อมแล้วได้ทรงบำเพ็ญปธานจริยา ประพฤติความเพียร ๑๐
เดือน ต่อมา เพ็ญกลางเดือนวิสาขะ เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ยังนครแห่งหนึ่ง.
เล่ากันว่า มนุษย์ทั้งหลายในนครนั้น หุงข้าวมธุปายาสไม่มีน้ำ เพื่อ
ทำสังเวทเทวดาในวันนั้น แต่มนุษย์ทั้งหลายได้ถวายแต่พระมหาสัตว์พระองค์
นั้นพร้อมทั้งบริษัท ที่เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ข้าวมธุปายาสไม่มีน้ำ ก็เพียง
พอแก้ภิกษุทั้งหมดนับโกฏิ แต่ในบาตรของพระมหานุรุท เทวดาทั้งหลายได้
ทิพโอบชะลงไป พระมหานุรุท ครั้นเสวยมธุปายาสนั้นแล้ว ก็ทรงพักกลางวัน
ณ ป่าสาละ ในพระราชอุทยานนั่นเอง เวลาเย็นทรงออกจากที่เร้นแล้ว ก็ทรง
สละคณะ ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ อาชีวก ชื่อ สุนันทะ ถวายแล้ว เสด็จไป
ยังโคนต้นไม้สำหรับตรัสรู้ ชื่อ ปิณฑล คือไม้เลียบ ทรงปูลาดหญ้าประทับนั่ง
ขัดสมาธิเอาต้นไม้ตรัสรู้ขนาด ๕๐ ศอกไว้เบื้องพระปฤษฎางค์ ทรงอธิษฐานความ
เพียรมีองค์ ๔ ประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์ ต่อเนื่อง ก็ทรงกำจัดพลของมาร

ณ ราตรีปฐมยาม ทรงระลึกรูปเพณิวาสญาณ มัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุ
ปัจฉิมยาม ทรงพิจารณาปัจจุอาการทั้งอนุโลมทั้งปฏิโลม ทรงเข้าจตุตถฌานมี
อานาปานสติเป็นอารมณ์ ออกจากจตุตถฌานนั้นแล้ว ทรงหยั่งลงในชั้นที่ ๕
ทรงเห็นลักษณะ ๕๐ ถ้วน โดยอุท্থัพพญาณ ทรงเจริญวิปัสสนา จนถึง
โคตรภูญาณ เวลาอรุณอุท্থ ก็ทรงแทงตลอดพุทธคุณทั้งสิ้นด้วยอริยมรรค
ทรงบรรลุโพธิคุณเสนาหาท ทรงยับยั้งอยู่ใกล้ต้นโพธิ์พฤกษ์ตลอด ๗ สัปดาห์ ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ สุนันทาราม ด้วยทรงปฏิญาณรับอาราธนาแสดง
ธรรมของพรหม ทรงยังเทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม ทรงหลัง
ฝนคือธรรม เหมือนมหาเมฆทั้ง ๔ ทวีป เสด็จจาริกทั่วชนบท ปลดเปลื้อง
มหาชนให้พ้นจากเครื่องพันธนาการ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น สุขุมธัมมทิต ยับยั้งอยู่ด้วยสุขในสมาบัติ ไม่
เห็นนิมิตเหล่านั้น ไม่เห็นนิมิตแห่งการไหวของแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อเราประสบความสำเร็จ เป็นผู้ชำนาญใน
ศาสนาอย่างนี้ พระชินเจ้าผู้นำโลก พระนามว่าที่พึงกร
ก็เสด็จอุบัติ.

เรามัวเฝ้าอิมด้วยความยินดีในฉานเสีย จึงไม่
ได้เห็นนิมิต ๔ ในการเสด็จอุบัติ การประสูติ การ
ตรัสรู้ การแสดงธรรม.

แก้orro

ทรงแสดงคำที่พึงตรัส ณ บัดนี้ ด้วยบทว่า เอว ในคานานั้น. บทว่า
เม แปลว่า เมื่อเรา. บทว่า สิทธิปุตตสฺส ได้แก่ ถึงความสำเร็จอภิญา

๕. บทว่า วสิฏฺฐสฺส ได้แก่ เป็นผู้ชำนาญแล้ว อธิบายว่า ถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ. บทว่า สาสเน ได้แก่ ในศาสนาของดาบสผู้อาศัยความสงบ. จัฏฐิวิภัตติพึงเห็นว่าใช้ในลักษณะอนาถะ. บทว่า ชิน ได้แก่ ชื่อว่าชินะเพราะชนะข้าศึกคือกิเลส.

บทว่า อุปฺปชฺชนฺเต ได้แก่ ในการถือปฏิสนธิ. บทว่า ชายนฺเต ได้แก่ ในการประสูติจากพระครรภ์พระมารดา. บทว่า พุชฺฌนฺเต ได้แก่ ในการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ. บทว่า ฐมฺมเทสเน ได้แก่ ในการประกาศพระธรรมจักร. บทว่า จตุโร นิมิตฺเต ได้แก่ นิมิต ๔. อธิบายว่า นิมิตมีหมื่นโลกธาตุไหวเป็นต้น ในฐานะ ๔ คือ ถือปฏิสนธิ ประสูติ ตรัสรู้ และประกาศพระธรรมจักร ผู้ทักท้วงในข้อนี้กล่าวว่า นิมิตเหล่านั้นมีมากเหตุไรจึงตรัสว่านิมิต ๔ ไม่สมควรมิใช่หรือ. ตอบว่า ไม่สมควร หากว่า นิมิตเหล่านั้นมีมาก แต่ตรัสว่า นิมิต ๔ เพราะเป็นไปในฐานะ ๔. บทว่า นาทุทถิ ได้แก่ นาทุทถิ แปลว่าไม่ได้เห็นแล้ว. บัดนี้เมื่อทรงแสดงเหตุในการไม่เห็นนิมิต ๔ นั้น จึงตรัสว่า มัวเฝ้าอ้อมด้วยความยินดีในฉาน ดังนี้. คำว่า ฉานรติ นี้ เป็นชื่อของสุขในสมาบัติ อธิบายว่า ไม่ได้เห็นนิมิตเหล่านั้น เพราะเพียบพร้อมอยู่ด้วยความยินดีในฉาน.

ก็สมัยนั้น พระที่ปึงกรทศพล อันพระจีณาสพลีแสนรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปตามลำดับ ก็ลุนครชื่อ รัมมะ ที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง ประทับอยู่ ณ พระสุทัตสนมหาวิหาร ชาวรัมมนครฟังข่าวว่า ได้ยินว่า พระที่ปึงกรทศพลทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ประกาศพระธรรมจักร อันประเสริฐแล้ว เสด็จจาริกมาโดยลำดับ ถึง รัมมนคร แล้วประทับอยู่ ณ พระสุทัตสนมหาวิหาร ก็ถือเอาเภสัชมีเนยเป็นต้น ฉันทอาหารเข้าแล้ว ก็

ห่มผ้าอันสะอาด ถีอดอกไม้รูปและของหอม เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นเฝ้าแล้ว ก็ถวายบังคม บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น นิ่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พังกรรมกาอันไพเราะยิ่ง นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ลูกจากที่นั่งแล้ว ทำประทักษิณพระทศพลแล้วกลับไป.

วันรุ่งขึ้น ชาวเมืองเหล่านั้น ก็จัด อสทิสมหาทาน สร้างมณฑป มุงบังด้วยดอกบัวขาว อันไรร่มลทินและนารัก ประพรมด้วยของหอม ๘ ชนิด ไรยดอกไม้หอมครบ ๕ ทั้งข้าวตอก ตั้งหม้อน้ำ เต็มด้วยน้ำเย็นอร่อยไว้ ๔ มุม มณฑปปิดด้วยในทอง ผูกเพดานผ้า งามน่าชมอย่างยิ่ง เสมือนดอกชะบา ไว้บนมณฑป ประดับด้วยดาวทอง ดาวแก้วมณีและดาวเงิน ห้อยพวงของหอมพวงดอกไม้พวงใบไม้และพวงรัตนะ สะเดาะวันเคราะห์ร้ายด้วยรูปทั้งหลาย และทำรัมมณครที่นารื่นรมย์นั้นให้สะอาดสะอาดอันทั่วทั้งนคร ตั้งต้นกล้วยพร้อมทั้งผลและหม้อเติมน้ำประดับด้วยดอกไม้ และยกธงประภาภทั้งหลายหลากๆ สี ล้อมด้วยกำแพงผ้าม่านทั้งสองข้างถนนใหญ่ ตกแต่งทางเสด็จมาของพระที่บิณฑกทศพล ใต้ดินฝุ่นตรงที่น้ำเซาะ ถมตรงที่เป็นคม ทำที่ขรุขระให้เรียบ ไรยด้วยทรายที่เสมือนมุกดา ไรยด้วยดอกไม้ครบ ๕ ทั้งข้าวตอก จัดหนทาง ที่มีต้นกล้วยต้นหมากพร้อมทั้งผลไว้.

สมัยนั้น สุเมธดาบสโลดขึ้นจากอาศรมของตนเหาะไปทางอากาศส่วนเบื้องบนของมนุษย์ชาวรัมมณครเหล่านั้น เห็นพวกเขากำลังแผ้วถางทางและ ตกแต่งกัน ก็คิดว่า เหตุอะไรหนอ ลงจากอากาศทั้งที่คนเห็นกันหมด ยิน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง ถามคนเหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านแผ้วถางทางนี้เพื่อประโยชน์อะไรดังนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

มนุษย์ทั้งหลาย แอบฉ้อโกงกันประเทศนิมนต์
พระตถาคตแล้ว มีใจเบิกบาน ช่วยกันแผ้วถางหนทาง
เสด็จมาของพระองค์.

สมัยนั้น เราออกจากอาศรมของตน สลัดผ้า
เปลือกไม่หะไปในบัดนั้น.

เห็นคนที่เกิดความโสมนัส ยินดีรำเรียงบันเทิง
ใจแล้ว ก็ลงจากท้องฟ้า ถ้ามมนุษย์ทั้งหลายไปทันที.

มหาชนผู้เกิดความโสมนัส ยินดีรำเรียงบันเทิง
ใจแล้ว พวกท่านแผ้วถางหนทางเพื่อใคร.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปจฺจนฺตเทสฺวิสเย** ได้แก่ ชนบทที่เข้าใจ
กันว่า ปัจฉันตประเทศอยู่ข้างหนึ่งของมัชฌิมประเทศนั่นเอง. บทว่า **ตสฺส**
อาคมนฺ มคฺคํ ความว่า หนทางที่พระองค์พึงเสด็จมา. บทว่า **อหํ เตน**
สมเยน ได้แก่ ในสมัยนั้น เรา. คำนี้เป็นตติยวิภคิตีพึงเห็นว่าลงในอรรถ
สัตตมีวิภคิตี. บทว่า **สทฺสฺสมา** ได้แก่ ออกจากอาศรมบทของตน. บทว่า
ฐุนนฺโต แปลว่า สลัดทิ้ง. พึงทราบว่าเป็นสองบทนี้ว่า **เตน สมเยน** และ
ตทา เชื่อมความกับกิริยา ออกไป ของบทต้น และกิริยาไปของบทหลัง เพราะ
มีความอย่างเดียวกัน. นอกจากนี้ ก็ไม่พ้นโทษคือการกล่าวซ้ำ. บทว่า **ตทา**
แปลว่า ในสมัยนั้น.

บทว่า **เวทชาตํ** ได้แก่ เกิดโสมนัสเอง. ๑ บทนี้ว่า **ตฺถุจฺจุทฺถุจฺ**
ปโมทิตํ เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน แสดงความของกันและกัน. อีกอย่าง

หนึ่ง ยินดีด้วยสุข ร่าเริงด้วยปีติ บันเทิงใจด้วยปราโมช. บทว่า โอรุหิตฺวาน แปลว่า ลงแล้ว. บทว่า มนุสฺเส ปุจฺฉิ แปลว่า ถามผู้คนทั้งหลาย. หรือว่า บาลก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า ตาวเท แปลว่า ครั้งนั้น อธิบายว่าขณะนั้นนั่นเอง. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความที่ถาม จึงตรัสคำว่า ยินดีร่าเริง บันเทิงใจ เป็นต้น ในคำนั้น พึงนำศัพท์ว่า โสเชติ มาประกอบความอย่างนี้ว่า มหาชนนี้ยินดีร่าเริงแล้ว มีใจบันเทิงแล้ว ย่อมแผ้วถางทาง เพราะเหตุไรจึงแผ้วถางทาง หรือว่า แผ้วถางทาง เพื่อประโยชน์แก่ใคร ความนอกจากนี้ ไม่ถูก. บทว่า โสธียติ ได้แก่ ทำความสะอาด. คำเหล่านี้ว่า มคฺโค อณฺชํ ฏฺฐมายนํ เป็นไวยากรณ์ของทางทั้งนั้น.

มนุษย์เหล่านั้นถูก สุเมธคาบส นั้นถามอย่างนี้แล้วจึงตอบว่า ท่านสุเมธเจ้าข้า ท่านไม่รู้อะไร พระพุทธเจ้า พระนามว่า ทีปังกร ทรงบรรลुพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ เสด็จจาริกไปในชนบทมาถึงนครของพวกเรา ประทับอยู่ ณ พระสุทัตสนมหาวิหาร พวกเรานิมนต์พระผู้มีภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงช่วยกันแผ้วถางทางเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์นั้น. ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิตดับค่านั้นแล้วก็คิดว่า แม้คำโฆษณาว่า พุทฺโธ นี้ก็หาได้ยาก จะป่วยกล่าวไปไยถึงความเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า ถ้าอย่างนั้น แม้เราจะร่วมกับคนพวกนี้ช่วยกันแผ้วถางทางก็ควรแท้. ท่านจึงกล่าวกะมนุษย์พวกนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านแผ้วถางทางนี้เพื่อพระพุทธเจ้าไซ้ ก็จงให้โอกาสแห่งหนึ่งแก่เราบ้าง แม้เราก็จักร่วมกับพวกท่าน ช่วยแผ้วถางทางเพื่อพระพุทธเจ้า พวกมนุษย์เหล่านั้นก็รับปากว่า คีลี เมื่อรู้ที่อยู่ว่า ท่านสุเมธบัณฑิตผู้นี้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก จึงกำหนดโอกาสแห่งหนึ่ง ซึ่งแผ้วถางยังไม่ได้ ถูกน้ำเซาะพังขรุขระอย่างเหลือ

เกิน มอบให้ด้วยกล่าวว่า ขอท่านจงแผ้วถางโอกาสตรงนี้ และตกแต่งด้วย.
สุเมธบัณฑิตเกิดปีติมีพระพุทธรูปเป็นอารมณ์ จึงคิดว่า เราสามารถที่จะทำ
โอกาสแห่งนี้ให้เหมาะสมอย่างยิ่งได้ด้วยฤทธิ์ แต่เมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่จุใจเรา
แต่วันนี้ เราจะช่วยชวนขวายเป็นด้วยกายจึงควร แล้วจึงนำดินฝุ่นมาถมประเทศแห่ง
นั้นให้เต็ม.

แต่เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้น แผ้วถางประเทศแห่งนั้นยังไม่เสร็จ ทำค้าง
ไว้ มนุษย์ชาวรัมมนครก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเวลาอาหารว่า อาหาร
เสร็จแล้วพระเจ้าข้า เมื่อมนุษย์เหล่านั้นกราบทูลเวลาอาหารอย่างนั้นแล้ว
พระทศพลทรงนั่งอันตราวาสกสองชั้นสีเสมีนดอกชะบา ปิคมณฑลทั้งสาม ทรง
ลาดประคดเอว อันมีสิริดังสายฟ้าแลบเหนืออันตราวาสกนั้น เหมือนล้อมกอง
ดอกชะบาด้วยสายสร้อยทอง ทรงห่มบังสุกุลจีวรอันประเสริฐสีแดงเสมีนดอก
ทองกวาวที่ชุ่มด้วยน้ำครึ่ง ประหนึ่งรดน้ำครึ่งลงเหนือยอดเขาทอง ประหนึ่ง
ล้อมเจดีย์ทองด้วยตาข่ายแก้วประพาฬ ประหนึ่งสวมของมีค่าทำด้วยทองด้วยผ้า
กัมพลแดง และประหนึ่งปิดดวงจันทร์ในอุคสูรทด้วยพลาหกแดง เสด็จออก
จากประตูพระคันธกุฎี ประหนึ่งราชสีห์ออกจากถ้ำทอง ประทับยืนที่หน้าพระ
คันธกุฎี. ขณะนั้น ภิกษุทั้งหมด ถือบาตรจีวรของตนๆ แวดล้อมพระผู้มี
พระภาคเจ้า ภิกษุที่ยืนแวดล้อมเหล่านั้น ก็ได้เป็นอย่างนั้น.

ก็ภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้มักน้อย สันโดษผู้บอกกล่าว
ผู้อดทนต่อคำว่ากล่าว เป็นผู้สัจ ไม่คลุกคลี ถูกแนะนำแล้ว ผู้ติบาป.

ภิกษุแม้ทุกรูป ถึงพร้อมด้วยศีล ฉลาดในสมาธิ
และฌาน ถึงพร้อมด้วยปัญญาและวิมุตติ ผู้ประกอบ
ด้วยจรณะ ๑๕.

เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว ถึงความชำนาญ มีฤทธิ์

มียศ มีอินทรียัสงบ ถึงความฝึกแล้ว เป็นผู้หมดจด

แล้ว ลีลาใหม่แล้ว.

ด้วยประการดังกล่าวมานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เอง ปราศ-
จากราคะ อันเหล่าภิกษุผู้ปราศจากราคะแวดล้อมแล้ว ทรงปราศจากโทสะ อัน
เหล่าภิกษุผู้ปราศจากโทสะแวดล้อมแล้ว ทรงปราศจากโมหะ อันเหล่าภิกษุผู้
ปราศจากโมหะแวดล้อมแล้ว ช่างงามรุ่งโรจน์อย่างเหลือเกิน. ครั้งนั้น พระ-
ศาสดา อันเหล่าภิกษุผู้มีอนุภาพมาก ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ผู้ได้อภิญญา ๖
จำนวนสี่แสนรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จพุทธดำเนินสู่ทางนั้นที่เขาประดับตกแต่ง
แล้ว ด้วยพุทธลีลาหาที่เปรียบมิได้ ซึ่งกำลังพระกุศลที่ทรงสะสมได้ตลอดสมัย
ที่นับไม่ได้บังเกิดแล้ว ประหนึ่งท้าวสหสนันย์ ผู้มีพระเนตรพันดวงอัน
หมุ่มเทพแวดล้อมแล้ว ประหนึ่งท้าวหาริตมหาพรหมอันหมุ่มพรหมแวดล้อมแล้ว
และประหนึ่งดวงจันทร์ในฤดูสารท อันหมุ่มดวงดาวแวดล้อมแล้ว.

เขว่าด้วยพระรัศมีมีสีดั่งทอง พระจอมปราชน

ผู้มีวรรณะดั่งทอง ทรงทำต้นไม้ในหนทางให้มีสีดั่ง

ทอง ทรงทำดอกไม้ให้มีสีดั่งทอง เสด็จพระพุทธดำ-

เนินไปสู่ทาง

แม้สุเมธคาบส จ้องตาตรวจดูพระอติภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ที่ปังกร ผู้เสด็จมาตามทางที่เขาประดับตกแต่งแล้วนั้น ซึ่งประดับด้วยมหาปฐิส
ลักษณะ ๑๒ ประการ ฉาบด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ล้อมด้วยพระรัศมีวาหนึ่ง
มีสีริเหมือนแก้วมณีสีดอกอินทนิล กำลังเปล่งพระพุทธรัศมีมีพรรณ ๖ ประค
สายฟ้าแลบมีประการต่าง ๆ ในอากาศ มีพระรูปพระโณมงคงาม แล้วคิดว่า

วันนี้ เราสละชีวิตเพื่อพระทศพลก็ควร ตกลงใจว่าขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าทรงเหยียบที่ตมเลย ขอทรงเหยียบหลังเราเสด็จไปพร้อมกับพระจีณาสพลีแสนรูป เหมือนทรงเหยียบสะพานที่มีแผ่นกระดานเป็นแก้วผลึกเถิด ข้อนั้นก็จักเป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ดังนี้แล้วก็เปลื้องผมปลูลาดท่อนหนังชฎาและผ้าเปลือกไม้ลงที่ตม ซึ่งมีสีดำ แล้วทอดตัวนอนบนหลังตมในที่นั้นนั่นเอง. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

มनुषย์เหล่านั้นถูกเราถามแล้วก็ตอบว่า พระพุทธเจ้าพระนามว่า ทีปังกร ผู้ยอดเยี่ยม ผู้ชนะ ผู้นำโลกทรงอุบัติแล้วในโลก.

พวกเราแผ้วถางหนทาง ที่ชื่อว่ามรรค อัญชชะวภูมะ อายนะ ก็เพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

เพราะได้ยินคำว่า พุทโธ ก็เกิดปีติขึ้นทันที เราเมื่อกล่าววว่า พุทโธ พุทโธ ก็ซาบซึ่งโสมนัส.

เรายินดีปีติใจแล้ว ยินคิดในที่นั้นว่า จำเราจักปลุกพืชทั้งหลายในพระพุทธเจ้าที่ปังกรพระองค์นี้ ขอขณะอย่าล่วงไปเปล่าเลย.

เราจึงกล่าววว่า ผิดว่าพวกท่านแผ้วถางหนทางเพื่อพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ขอพวกท่านจงให้โอกาสแห่งหนึ่งแก่เราด้วย ถึงตัวเราก็จักแผ้วถางหนทาง.

มनुषย์เหล่านั้น ได้ให้โอกาสแก่เรา เพื่อแผ้วถางหนทางในครั้งนั้น เราคิดว่า พุทโธ พุทโธ ไปพลางแผ้วถางหนทางไปพลางในครั้งนั้น.

เมื่อโอกาสของเรายังไม่ทันเสร็จ พระชินมหา
มุนีที่ปึงกร พร้อมด้วยภิกษุสี่แสนรูป ซึ่งเป็นผู้มี
อภิญญา ๖ ผู้คงที่ ผู้สิ้นอาสวะ ผู้ไร้มลทินก็เสด็จ
พุทธดำเนินไปยังหนทาง.

การรับเสร็จก็ดำเนินไป เกร็ทั้งหลายก็ประโคม
มนุษย์และเทวดาทั้งหลายบันเทิงใจแล้ว ก็พากันแซ่
ซ้องสาธุการ.

พวกเทวดาก็เห็นพวกมนุษย์ แม่พวกมนุษย์
เห็นพวกเทวดา เทวดาและมนุษย์ทั้งสองพวก ก็ประ-
คองอัญชลี ตามเสด็จพระตถาคต.

พวกเทวดาก็บรรเลงด้วยดนตรีทิพย์ พวกมนุษย์
ก็บรรเลงด้วยดนตรีมนุษย์ เทวดาและมนุษย์ทั้งสอง
พวกก็บรรเลงตามเสด็จพระตถาคต

ในอากาศ พวกเทวดา เหล่าเดินหน ก็โปรยดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตตกะอันเป็นของทิพย์
ไปทั่วทิศานุทิศ.

ในอากาศ พวกเทวดาเหล่าเดินหน ก็โปรยจूरณ
จันท์ และของหอมอย่างดี อันเป็นของทิพย์ไปสิ้น
ทั่วทิศานุทิศ.

พวกมนุษย์ ที่ไปตามภาคพื้นดิน ก็ชูดอกจำปา
ดอกขำงิ้ว ดอกกระทุ่ม ดอกกระถินพิมาน ดอก
บุษราคัม ดอกเกด ทั่วทิศานุทิศ.

เราเปลื้องผม ปลูกผ้าเปลือกไม้และท่อนหนัง

ลงบนตมในที่นั่ง นอนกว่าห้า.

ด้วยประสงค์ว่า ขอพระพุทธเจ้ากับศิษย์ทั้งหลาย

จงทรงเหยียบเราเสด็จไป อย่าทรงเหยียบที่ตมเลย

ข้อนี้ จักเป็นประโยชน์แก่กุลแก่เรา.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วียากํ สุ แปลว่า พยากรณ์แล้ว. ปาฐะว่า ที่ปงฺกโร นาม ชินฺ ตสฺส โสธียตี ปโต ดังนี้ก็มี. บทว่า โสมนสุตํ ปเวทียี ความว่า เสวยโสมนัส. บทว่า ตตฺถ ฐตฺวา ได้แก่ ยืนอยู่ในประเทศที่ลงจากอากาศนั่นเอง. บทว่า ตํ วิคฺคฺมานโส ได้แก่ มีใจประหลาดเพราะปีติ. บทว่า อธิ ได้แก่ ในบุญเขตคือพระพุทธเจ้าที่ปิงกรพระองค์นี้. บทว่า พิษานี ได้แก่ พืชคือกุศล. บทว่า โรปีสุตํ ได้แก่ จักปลุก. บทว่า ขโณ ได้แก่ ชุมนุมขณะที ๘ เว้นจากอขณะ ๘ ขณะนั้นหาได้ยากเราก็ได้แล้ว. บทว่า เว เป็นเพียงนิบาต. บทว่า มา อุปฺจฺจกา ความว่า ขณะนั้น อย่าได้เป็นไปล่วง คืออย่าล่วงเลยไป. บทว่า ททาถ แปลว่า จงให้. บทว่า เต ได้แก่ พวกมนุษย์ที่เราถาม. บทว่า โสธมฺหํ ตทา ตตฺถเป็น โสธม อหํ ตทา. บทว่า อนิฏฺฐิตเต ได้แก่ ยังไม่เสร็จ ทำค้างไว้.

ในบทว่า จินาสเวหิ นี้ อาสวะมี ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ อาสวะ ๔ เหล่านี้ของภิกษุเหล่าใดสิ้นไปแล้ว ละแล้ว ถอนแล้ว ระงับแล้ว ไม่ควรเกิด อันไฟคือญาณเผาแล้ว ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าจินาสพ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ด้วยภิกษุจินาสพเหล่านั้น ชื่อว่าไม่มีมลทิน ก็ เพราะเป็นผู้สิ้นอาสวะนั่นเอง.

ในบทว่า เทวา มนุสเส ปสฺสนฺติ นี้ ไม่มีคำที่จะกล่าวในข้อที่ เทวดาทั้งหลายเห็นมนุษย์. ด้วยว่า โดยการเห็นอย่างปกติ แม้เทวดาทั้งหลาย ย่อมเห็นมนุษย์ทั้งหลายเหมือนอย่างที่มีมนุษย์ทั้งหลายยืนอยู่ในที่นี้เห็นอยู่. บทว่า เทวตา ได้แก่ เทพทั้งหลาย. บทว่า อุโภปิ ได้แก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งสอง พวก. บทว่า ปญฺชลิกา ได้แก่ ประคองอัญชลี อธิบายว่า เอามือทั้งสองตั้งไว้เหนือศีรษะ. บทว่า อนุยฺนฺติ ตถาคคฺติ ได้แก่ ไปข้างหลังของพระตถาคต. พึงทราบลักษณะว่า เมื่ออนุโยค [นิคคหิต] มีอยู่ ทูตยิววิภคฺติ ย่อมลงใน อรรถกถาวิภคฺติ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า อนุยฺนฺติ ตถาคคฺติ . บทว่า วชฺช- ยนฺตา แปลว่า บรรเลงอยู่.

บทว่า มนุทราวํ ได้แก่ ดอกมณฑารพ. บทว่า ทิสฺสทิสฺสํ แปลว่า โดยทุกทิศ. บทว่า โฉกิริณฺติ แปลว่า โปรย. บทว่า อากาสนภคฺตา แปลว่า ไปในท้องฟ้าคืออากาศ อีกนัยหนึ่งไปสู่อากาศ คือไปสวรรค์นั่นเอง. จริงอยู่สวรรค์ท่านเรียกว่าท้องฟ้า. บทว่า มรฺฐ แปลว่า เทวดาทั้งหลาย. บทว่า สรลฺลํ ได้แก่ ดอกสน. บทว่า นิปี ได้แก่ ดอกกะทุม. บทว่า นาคปฺนฺนาค- เกตฺกํ ได้แก่ ดอกกะถิน ดอกบุนนาค ดอกเกต. บทว่า ภูมิตลคฺตา ได้แก่ ไปที่แผ่นดิน.

บทว่า เกเส มุญฺจิตฺวาหิ ความว่า เปลื้อง คือ สยายผมจากกลุ่ม และชฎาเกลียวที่มุ่นไว้. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในโอกาสที่ให้แก่เรา. บทว่า จมฺมกํ ได้แก่ ท่อนหนัง. บทว่า กลเล ได้แก่ ในโคลนตม. บทว่า อวฺกฺข- โช แปลว่า คำหน้า. นิปฺชฺชหิ ตตฺถบพฺเป็น นิปฺชฺชหิ อหิ . ศัพท์ว่า มา ในบทว่า มา นํ เป็นนิบาตลงในอรรถกถา. ศัพท์ว่า นํ เป็นนิบาตลงในอรรถกถาปุณฺณการุณฺโณทำให้เต็มความว่า ขอพระพุทธเจ้า อย่าทรงเหยียบที่ตมเลย. บทว่า หิตาย เม ภวิสฺสฺติ ความว่า การไม่ทรงเหยียบที่ตมนั้น

จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา ตลอดกาลนาน. ปาฐะว่า สุขาย เม ภวิส-
สตี ดังนี้ก็มี.

แต่นั้น สุเมธบัณฑิตนอนบนหลังตมแล้วก็คิดอย่างนี้ว่า ถ้าเราพึง
ปรารถนาไซ้เราก็จึงเป็นสังฆนวกะ เผากิเลสทั้งหมดแล้วเข้าไปยังรัम्मนคร
แต่เราไม่มีกิจที่จะเผากิเลสแล้วบรรลุพระนิพพาน ด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก ถ้า
กระไร เราจึงเป็นเหมือนพระที่ปิงกรทศพล บรรลุปรมาภิสัมโพธิญาณ ขึ้น
สู่ธรรมนาว่ายังมหาชนให้ข้ามสังสารสาครแล้วจึงปรินิพพานในภายหลัง นี่เป็น
การสมควรแก่เรา. แต่มัน จึงประชุมธรรม ๘ ประการ ลงนอนทำอธินินหาร
เพื่อเป็นพระพุทเจ้า. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เราอนเหนือแผ่นดินแล้ว ใจก็ปริวิตกอย่างนี้
ว่า วันนี้เราปรารถนา ก็จักพึงเผากิเลสทั้งหลายของ
เราได้.

แต่ประโยชน์อะไรของเราด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก
ด้วยการทำให้แจ้งธรรมในพระพุทเจ้าพระองค์นี้ เรา
จักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทเจ้า ในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก.

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยบุรุษผู้เห็นกำลังจะ
ข้ามสังสารสาครแต่เพียงคนเดียว เขาจักบรรลุสัพพัญ-
ญุตญาณแล้ว ยังโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามสังสาร
สาคร.

ด้วยอธิการบารมีนี้ ที่เรำบำเพ็ญในพระพุทเจ้า
ผู้เป็นบุรุษสูงสุด เราบรรลุสัพพัญญุตญาณแล้วยัง
หมุ่นเป็นอันมากให้ข้ามสังสารสาคร.

เราตัดกระแสดั่งสังสาร กำจัดภพ ๑ ได้แล้ว

ขึ้นสู่ธรรมนาва จักยังโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้าม
สังสารสาคร.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปจวิย นิปนฺนุสฺส** แปลว่า นอนเหนือ
แผ่นดิน หรือว่าปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **เจตโส** ความว่า ใจก็ได้มี
ปรีวิตก. ปาฐะว่า **เอว เม อาสิ เจตนา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **อิจฺจมาโน**
ได้แก่ หวังอยู่. บทว่า **กิเลส** ความว่า ธรรมชาติเหล่าใด ย่อมเศร้าหมอง
ย่อมทำให้เดือดร้อน เหตุฉะนั้น ธรรมชาติเหล่านั้นชื่อว่ากิเลส คือกิเลส ๑๐ กอง
มีรากะเป็นต้น. บทว่า **ฌาปเย** ได้แก่ ฟังให้ใหม่ อธิบายว่า เราฟังยังกิเลส
ทั้งหลายของเราให้ใหม่.

คำว่า **กี** เป็นคำปฏิเสธ. บทว่า **อญฺญาตกเวเสณ** ได้แก่ ด้วยเพศ
ที่ไม่ปรากฏ ที่ไม่มีใครรู้จัก ที่ปกปิด อธิบายว่า ก็เราฟังทำอาสวะให้สิ้น
เหมือนภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้ หรือฟังบำเพ็ญพุทธการกกรรม ทำมหา-
ปฐพีให้ไหวในสมัยถือปฏิสนธิ ประสูติ ตรีสรู และประกาศพระธรรมจักรเป็น
ผู้ตรีสรูเองเป็นพระพุทธเจ้า ยังสัตว์ให้ตรีสรูฟังเป็นผู้ข้ามเอง ยังสัตว์ให้ข้าม
สังสารสาคร ฟังเป็นผู้หลุดพ้นเอง ยังสัตว์ให้หลุดพ้น. บทว่า **สเทวเก** ได้
แก้ในโลกรวมทั้งเทวโลก.

บทว่า **ถามทสฺสนา** ได้แก่ เห็นเรี่ยวแรงกำลังของตน. บทว่า
สนฺตารสฺสตี ได้แก่ จักให้ข้าม. บทว่า **สเทวกั** ได้แก่ ยังหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
เทวดา หรือยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก. บทว่า **อธิการณ** ได้แก่ ด้วยการกระทำ
ที่วิเศษยิ่ง. อธิบายว่า ด้วยการเสียสละชีวิตตนเพื่อพระพุทธเจ้า แล้วนอน
เหนือหลังดม ชื่อว่า **อธิการ**.

บทว่า **อสังสาร** ความว่า การท่องเที่ยวไปทางโน้นทางนี้ในกำเนิด
คติ วิญญาณฐิติ และสัตตาวาส ๘ ด้วยอำนาจกรรมและกิเลส ชื่อว่า สังสาร
เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

ขุณฺหานํ ปฏิปาณฺฑิ ธาตุอายุตนาณ จ

อพฺโพจจินฺนํ วตฺตมาณา อสังสาริติ ปวฺจจติ.

เรียงลำดับแห่งขั้นธ ธาตุและอายตนะเป็นไปไม่

ขาดสาย ท่านเรียกว่าสังสาร.

สังสารนั้นด้วย กระแสด้วย เหตุนั้นจึงชื่อว่าสังสารโสตะ ซึ่งสังสาร
และกระแสนั้น. อีกนัยหนึ่ง กระแสแห่งสังสาระ ชื่อว่าสังสารโสตะ ความว่า
ตัดกระแสคือตัดหาอันเป็นเหตุแห่งสังสาร. บทว่า **ตโย ภเว** ได้แก่กามภพ
รูปภพและอรุภพ. กรรมและกิเลสอันให้เกิดภพ ๓ ท่านประสงค์ว่า ภพ ๓.
บทว่า **ธมฺมุนาวํ** ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘. จริงอยู่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น
ท่านเรียกว่า **ธรรมนาวา** เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องข้ามโอฆะ ๔. บทว่า
สมารุญฺห แปลว่า **ขึ้น**. บทว่า **สนฺตารสฺสํ** แปลว่า **จักให้ข้าม**.

แต่อภินิหารย่อมสำเร็จแก่ท่านผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า เพราะ
ความประชุมพร้อมแห่งธรรม ๘ ประการ คือ ๑. ความเป็นมนุษย์ ๒. ความ
สมบูรณ์ด้วยเพศ ๓. เหตุ ๔. การพบพระศาสดา ๕. การบรรพชา
๖. ความสมบูรณ์ด้วยคุณ ๗. ความมีอธิการ ๘. ความมีฉันทะ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มฺหุสฺสตุตฺตํ** ความว่า ความปรารถนา
ย่อมสำเร็จ แก่ผู้ตั้งอยู่ในอัทธภาพเป็นมนุษย์เท่านั้น แล้วปรารถนาเป็นพระ-
พุทธเจ้า ย่อมไม่สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในชาติินาคเป็นต้น. ถ้าถามว่า
เพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะชาติินาคเป็นต้น เป็นอเหตุกสัตว์.

บทว่า **ลึงคสมฺปตฺติ** ความว่า ความปรารถนาค้อมสำเร็จแก่ผู้แม่ อยู่ในอัทธภาพเป็นมนุษย์ ก็ต้องตั้งอยู่ในเพศชายเท่านั้น ย่อมไม่สำเร็จแก่หญิง หรือบัณฑิตก็คนไม่มีเพศและคนสองเพศ. ถ้าถามว่าเพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะลักษณะไม่บริบูรณ์ จริ่งคังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสตรี ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาสพึงทราบความพิศดารเอาเองเถิด. เพราะฉะนั้น ความปรารถนาค้อมไม่สำเร็จ แม้แก่ผู้มีชาติเป็นมนุษย์แต่ตั้งอยู่ในเพศสตรี.

บทว่า **เหตุ** ความว่า ความปรารถนาค้อมสำเร็จแม่แก่บุรุษ ที่ถึงพร้อมด้วยเหตุ เพื่อบรรลुพระอรหันต์ในอัทธภาพนั้นได้เท่านั้น ไม่สำเร็จแก่บุรุษนอกจากนี้.

บทว่า **สตฺถารทสฺสนํ** ความว่า ถ้าบุรุษปรารถนาในสำนักของ พระพุทธเจ้าซึ่งยังทรงพระชนมชีพอยู่เท่านั้น ความปรารถนาจึงจะสำเร็จ ความปรารถนาในพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเสด็จปรินิพพานแล้ว หรือ ที่สำนัก พระเจดีย์หรือที่โคนโพธิพฤกษ์ หรือที่พระพุทธปฏิมา หรือในสำนักของ พระปัจเจกพุทธเจ้าและพุทธสาวก ย่อมไม่สำเร็จ. เพราะเหตุไร เพราะพระปัจเจกพุทธเจ้าและพุทธสาวก ไม่สามารถที่จะรู้ถึงภัพสัตว์และ อกภัพสัตว์แล้วกำหนดด้วยญาณเป็นเครื่องกำหนดกรรมและวิบากแล้วพยากรณ์ ได้. เพราะฉะนั้น ความปรารถนาจึงสำเร็จได้ในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น.

บทว่า **ปพฺพชฺชา** ความว่า ความปรารถนา ค้อมสำเร็จแม่แก่ผู้ ปรารถนาในสำนักของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า หรือต้องบวชในคาบสทั้งหลาย จำพวกที่เป็นกัมมกิริยวาทีหรือในภิกษุทั้งหลายเท่านั้น. เพราะเหตุไร เพราะ

ว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นบรรพชิตเท่านั้นจึงบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ ที่เป็นคฤหัสถ์ บรรลุไม่ได้. เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นบรรพชิตเท่านั้น แม้ในกาลตั้งปณิธานความปรารถนามาแต่ต้น.

บทว่า **คุณสมบุตติ** ความว่า ปรารถนาย่อมสำเร็จ แม้แก่บรรพชิต ผู้ได้สมบัติ ๘ มีอภิญญา ๕ เท่านั้น แต่ไม่สำเร็จแก่ผู้เว้นจากคุณสมบัตินี้. เพราะเหตุไร เพราะคนไร้คุณสมบัตินี้ไม่มีโพธิญาณนั้น.

บทว่า **อธิกาโร** ความว่า ผู้ใดแม้ถึงพร้อมด้วยคุณ ก็ยังเสียดละชีวิตตนเพื่อพระพุทธรเจ้าทั้งหลายได้ ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้นั้น ซึ่งพร้อมแล้วด้วยอธิการนี้เท่านั้น ไม่สำเร็จแก่คนนอกจากนี้.

บทว่า **จนุทธา** ความว่า ผู้ใดแม้ถึงพร้อมแล้วด้วยอภินิหาร ก็มีฉันทะ พยายาม อุตสาหะ แสวงหาอย่างใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่พุทธการกธรรมทั้งหลาย ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้นั้นเท่านั้น ไม่สำเร็จแก่คนนอกจากนี้ ข้ออุปมาแห่งความเป็นผู้มีฉันทะเป็นใหญ่ ในข้อนี้ มีดังนี้. ถ้าบุคคลพึงคิดอย่างนี้ว่า ผู้ใดสามารถข้ามห้องจักรวาลทั้งสิ้น ซึ่งมีน้ำเป็นอันเดียวกันด้วยกำลังแขนของตนไปถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธรเจ้าได้. ส่วนผู้ใด ไม่สำคัญกิจนี้เป็นของทำได้ยากสำหรับตน ประกอบด้วยฉันทะอุตสาหะอย่างใหญ่อย่างนี้ว่า เราจักข้ามห้องจักรวาลนี้ไปถึงฝั่ง ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้นั้น ไม่สำเร็จแก่คนนอกจากนี้.

ก็สุเมธบัณฑิต รวบรวมธรรม ๘ ประการนี้ไว้แล้ว ทำอภินิหารเพื่อเป็นพระพุทธรเจ้า จึงนอนลง. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ประทับยืน ประชิตไกล่ศิระของสุเมธบัณฑิต เห็นสุเมธคาบสนอนอยู่เหนือหลังดม ทรงส่งอนาคตังสญาณว่า คาบสผู้นี้ ทำอภินิหารเพื่อเป็นพระพุทธรเจ้านอนลงแล้ว

ความปรารถนาของเขาจักสำเร็จหรือไม่หนอ ทรงพิจารณาทบทวนดู ก็ทรงทราบว่า ล่วงไปสี่อสงไขยกัณฐ์นับแต่กัปนี้ไป เขาก็เป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ ประทับยืนพยากรณ์ท่ามกลางบริษัทว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นดาบสผู้มีตบะสูงซึ่งนอนเหนือหลังตมผู้นี้ไหมหนอ. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดาบสผู้นี้ทำอภินิหารเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า จึงนอนลงแล้ว ความปรารถนาของดาบสผู้นี้จักสำเร็จ ในที่สุดสี่อสงไขยกัณฐ์นับแต่กัปนี้ไป ดาบสผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในโลก ในอภัพพนั้นของดาบสนั้น นครชื่อว่า กบิลพัสดุ์ จักเป็นที่ประทับอยู่ จักมีพระชนนีพระนามว่า มหามายาเทวี พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระอัครสาวกทั้งสอง ชื่อว่า อุปติสสะ และ โกลิตะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า อานันทะ พระอัครสาวิกาทั้งสองชื่อว่า เขมา และ อุบลวรรณา ดาบสผู้มีญาณกล้าจักเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ตั้งความเพียรอย่างใหญ่ รับข้ำวมรุธูปายาสที่นางสุชาดาถวายที่โคนต้นนิโครธ เสวยที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วขึ้นสู่โพธิมณฑลสถาน จักตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปึงกร ผู้รู้โลก ทรง
รับทักษิณา ประทับยืนใกล้ ๆ ศิรชะ ได้มีพุทธดำรัส
กะเราดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงดูชฎิลดาบสผู้นี้ ซึ่งมีตบะสูงจัก
เป็นพระพุทธเจ้าในโลก ในกัปซึ่งนับไม่ได้ ตั้งแต่
กัปนี้ไป.

พระตถาคตเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ ที่นารีน
รมย์ ทรงตั้งความเพียร ทรงทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิ-
โครธ ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จสูริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเสด็จเข้าสู่โคนโพธิพฤกษ์
ตามทางอันดีที่เขาจัดแต่งไว้แล้ว.

ต่อนั้น พระผู้ยอดเยี่ยม มีพระมหายศ ทรงทำ
ประทักษิณโพธิมณฑลสถาน จักรัสรู้ ณ โคนโพธิใบ.

พระชนนีพุทธมารดาของดาบสผู้นี้ จักมีพระนาม
ว่า มายา พระพุทธบิดาจักมีพระนามว่า สุทโชนะ
ดาบสผู้นี้ จักมีพระนามว่าโคตมะ.

พระโกติตะและพระอุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ
ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่นแล้ว จักเป็นพระอัคร-
สาวก พุทธอุปฐาก ชื่อว่าอานนท์ จักบำรุงพระชิน-
เจ้าผู้นี้.

พระเขมาและพระอุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ
มีจิตสงบ ตั้งมั่นแล้ว จักเป็นอัครสาวิกา ต้นไม้เป็น
ที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
อัสสัถะ ต้นโพธิใบ.

จิตตะและหัตถาพวกะ จักเป็นยอดอุปัฏฐาก
อุตตราและนันทมารดา จักเป็นยอดอุปัฏฐายิกา.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกวิทู ได้แก่ ชื่อว่า โลกวิทู เพราะทรง
รู้จักโลกโดยประการทั้งปวง. ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรู้ ทรงรู้ทั่ว
ทรงแทงตลอดโลก แม้โดยประการทั้งปวง คือโดยสภาวะความจริง โดยสมุทัย
ความเกิด โดยนิโรธความดับ โดยนิโรธบายอุบายให้ถึงนิโรธ เพราะฉะนั้น
ท่านจึงเรียกว่า โลกวิทู เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

เพราะฉะนั้นแล ท่านสุเมธผู้รู้จักโลก ถึงที่สุดโลก

อยู่จบพรหมจรรย์ รู้ที่สุดโลก สงบแล้ว ย่อมไม่หวัง

โลกนี้และโลกอื่น.

อนึ่ง โลกมี ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลกและ โอภาสโลก บรรดา
โลกทั้ง ๓ นั้น ธรรมทั้งหลายมีปฏิวิเป็นต้น ที่อาศัยกันเกิดขึ้น ชื่อว่า สังขาร-
โลก. สัตว์ทั้งหลาย มีสัญญา ไม่มีสัญญา แลมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่
ใช่ ชื่อว่า สัตว์โลก. สถานที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า โอภาสโลก
ก็โลกทั้ง ๓ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้แล้วตามสภาพความเป็นจริง เพราะ
ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านจึงเรียกว่า โลกวิทู. บทว่า อาหุติ
ปฏิคฺคโห ได้แก่ ชื่อว่าผู้รับทักษิณาทาน เพราะเป็นผู้ควรรับทานทั้งหลาย
เพราะเป็นทักษิโณชฌบุคคล. บทว่า อุตฺตีสฺสเก มํ จตุวาน ได้แก่ ประทับยืน
ใกล้ศิระษะเรา. ความว่า ได้ตรัสคำนี้คือคำที่ควรกล่าว ณ บัดนี้. บทว่า ชฎิล
ความว่า ชฎาของนักบวชนั้นมีอยู่ เหตุฉะนั้น นักบวชนั้นชื่อว่าชฎิล ผู้มีชฎา, ชฎิล
นั้น. บทว่า อุกฺคตาปนํ ได้แก่ ผู้มีตบะสูง. บทว่า อหุ ได้แก่ ในวัน อธิบาย
ว่า ครั้งนั้น. หรือว่าปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า กปิลวฺหยา ได้แก่

เรียกว่า ชื่อว่า กบิลพัสดุ์. บทว่า รมมา ได้แก่ นารีธรรมย์. บทว่า ปธาน ได้แก่ ความเพียร. บทว่า เอหิติ แปลว่า จักถึง จักไป. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายข้างทั้งนั้นแล.

ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิต เกิดความโสมนัสว่า ได้ยินว่า ความปรารถนาของเราจักสำเร็จผล. มหาชนฟังพระคำรัสของพระที่ปึงกรทศพลแล้ว ก็พากันร่ำเรียงยินดีว่า ท่านสุเมธคาบสได้เป็นหน่อพีชพระพุทธรเจ้า. สุเมธบัณฑิตนั้นก็คิดอย่างนี้ ชนทั้งหลายก็ได้ทำความปรารถนาว่าบุรุษกำลังจะข้ามแม่น้ำ เมื่อไม่อาจข้ามโดยทำตรงหน้าได้ก็ยอมข้ามโดยทำหลัง จันใด พวกเราเมื่อไม่ได้มรรคผลในศาสนาของพระที่ปึงกรทศพล ในอนาคตกาล ก็พึงสามารถทำให้แจ้งมรรคผล ต่อหน้าท่าน ในสมัยที่ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้า ก็ฉันนั้นเหมือนกัน. แม้พระที่ปึงกรทศพลก็ทรงสรรเสริญพระมหาสัตว์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบูชาด้วยดอกไม้ ๘ คำ ทรงทำประทักษิณและเสด็จหลีกไป แม้พระจีณาสพลีแสนรูปนั้น ก็พากันบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยดอกไม้และของหอม ทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ผู้ทรงทำประทีปคือความรู้โลก ทั้งปวง อันพระจีณาสพลีแสนรูปแวดล้อมแล้ว อันชาวรัมมนครบูชาอยู่ อันเทวดาทั้งหลายถวายบังคมอยู่ เสด็จพุทธรดำเนิน ประหนึ่งยอดภูเขาทองอันประเสริฐที่อาบแสงสนธยา เมื่อปาฏิหาริย์ทั้งหลายเป็นอันมากดำเนินไปอยู่ ก็เสด็จไปตามหนทางที่ชาวรัมมนครประดับประดาตกแต่งนั้น เสด็จเข้าไปยังรัมมนคร อันน่าอภิรมย์ อบอุ่นด้วยกลิ่นดอกไม้หอมนานาชนิด กลิ่นจุกที่นำชื่นชม ทรงประภาภที่ยกขึ้นไสว มีหมู่ภุมรีที่ติดใจในกลิ่น บินว่อนเป็นกลุ่มๆ มีคกรีมด้วยควันรูป สว่างามดังเทพนคร พระทินกรทศพลก็ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์

ที่สมควรอย่างยิ่งที่เขาบรรจงจัดไว้ เหมือนดวงจันทร์คงามยามฤดูสารท เหนือยอดคยคนธร เหมือนดังดวงทินกรกำจัดกลุ่มความมืด ทำความแยมแก้คง ปทุม. แม้ภิกษุสงฆ์ก็นั่งบนอาสนะที่ถึงแก่ตนๆ ตามลำดับ. ส่วนอุบาสกชาว รัมมนคร ผู้พร้อมแล้วด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น ก็ช่วยกันถวายทานที่ประ- ดับพร้อมด้วยของเคี้ยวเป็นต้นชนิดต่าง ๆ สมบูรณ์ด้วยสีกลิ่นและรส ไม่มีทาน อื่นเสมอเหมือน เป็นต้นเหตุแห่งสุข แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ลำดับคำพยากรณ์ของพระทศพลที่สำคัญความ เป็นพระพุทธเจ้าประหนึ่งอยู่ในกำมือ ก็บังเหิงใจ เมื่อชาวรัมมนครกลับกัน หมดแล้ว ก็ลุกขึ้นจากที่นอนคิดว่าจักเลือกเฟ้นบารมีทั้งหลาย จึงนั่งขัดสมาธิ เหนือยอดคองคอกไม้ เมื่อพระมหาสัตว์นั่งอยู่อย่างนั้น เทวดาสิ้นทั้งหมื่น จักรวาล ก็ให้สาธุการ กล่าวว่ ท่านสุเมธดาบสเจ้าข้า ในเวลาที่ท่านนั่งขัด สมาธิ หมายจักเลือกเฟ้นบารมีของพระโพธิสัตว์องค์ก่อนๆ ธรรมดาบุพนิมิต เหล่าใดปรากฏ บุพนิมิตเหล่านั้นก็ปรากฏแล้วในวันนี้ทั้งหมด ท่านจักเป็น พระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย พวกเรารู้ชื่อนี้ว่า บุพนิมิตเหล่านี้ปรากฏแก่ผู้ ใด ผู้นั้นจักเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจงประ- คองความเพียรของตนไว้ให้มั่น แล้วได้ชมพระโพธิสัตว์ด้วยสดุดีนานาประการ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย สดับคำของพระที่ปึง-
กรทศพล ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ไม่มีผู้เสมอเหมือนนี้
แล้ว ก็พากันดีใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพืชพระพุทธเจ้า
เสียงโห่ร้องอึงมี เสียงปรบมือ เสียงหัวเราะ
หมื่นโลกชาตเทวดาก็ทำอัญชลินมัสการกล่าวว่า

คิดว่าพวกเราจะพลาดคำสอน ของพระโลกนาถ

พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อพระ-
พักตร์ของพระโลกนาถพระองค์นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำพลาดทำน้ำเฉพา
หน้าแล้ว ก็ถือเอาทำน้ำทำหลังข้ามแม่น้ำฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ผิดว่าพื้นพระชินเจ้าพระองค์นี้
เสีย ในอนาคตกาล ก็จักอยู่ต่อพระพักตร์ของพระ
ชินเจ้าพระองค์นี้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

พระที่ปึงกรทศกุต ผู้รู้จักโลก ทรงเป็นปฏิคาหก
ผู้รับของบูชา ทรงประกาศกรรมของเราแล้ว ก็ทรง
ยกพระบาทเบื้องขวา.

พุทธชินโรสทั้งหมด ที่อยู่ ณ ที่นั้น ก็พากันทำ
ประทักษิณเรา เทวดา มนุษย์และอสูรทั้งหลายก็กราบ
ไหว้แล้วหลีกไป.

เมื่อพระโลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์ เสด็จลับตา
เราไปแล้ว ครั้งนั้น เราก็ลุกขึ้นนั่งขัดสมาธิ.

เราประสพสุขโดยสุข เบิกบานโดยปราโมข อัน
ปีติสัมผัสซาบซ่านแล้ว นั่งขัดสมาธิในเวลานั้น.

ครั้งนั่งขัดสมาธิแล้ว เวลานั้น เราคิดอย่างนี้ว่า
เราเป็นผู้ชำนาญในฌาน ถึงฝั่งในอภิญญา ๕.

ในหมื่นโลกธาตุ ไม่มีฤาษีที่จะเสมอเรา ไม่มีผู้
เสมอในอิทธิธรรมทั้งหลาย เราได้ความสุขเช่นนี้.

ขณะที่เรานั่งขัดสมาธิ ทวยเทพในหมื่นโลกธาตุ
ก็เปล่งเสียงโห่ร้องว่า ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ขณะพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิ บุปผนิมิต
เหล่าใดปรากฏก่อน บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันใน
วันนี้.

ความหนาวก็หายไป และความร้อนก็สงบไป
บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน.

หมื่นโลกธาตุ ก็ปราศเสียง ปราศจากความวุ่น
วาย บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

ลมขนาดใหญ่ก็ไม่พัด แม่น้ำทั้งหลายก็ไม่ไหล
บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน.

ดอกไม้บนบก ดอกไม้ในน้ำ ก็บานหมดใน
ขณะนั้น ดอกไม้แม่เหล่านั้นทั้งหมด ก็บานแล้วใน
วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ผิวว่า ไม้เถาก็ดี ไม้ต้นก็ดี ก็มีผลในขณะนั้น
ต้นไม้แม่เหล่านั้นทั้งหมด ก็ออกผลในวันนี้ ท่านจัก
เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

รัตนะทั้งหลาย ที่อยู่ในอากาศและที่อยู่ภาคพื้น
ดิน ก็ส่องแสงโชติช่วงในขณะนั้น รัตนะแม่เหล่านั้น
ก็โชติช่วงในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ดนตรีทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็น
ของทิพย์ ก็บรรเลงในขณะนั้น ดนตรีทั้งสองเมื่อนั้น
ส่งเสียงลั่นในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ฝนดอกไม้อันไพจิตร ก็หล่นลงมาจากท้องฟ้า
ในขณะนั้น ฝนดอกไม้เหล่านั้น ก็หล่นลงมาในวัน
นี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

มหาสมุทรก็คະนอง หมื่นโลกธาตุก็ไหว แม้ทั้ง
สองนั้น ก็ส่งเสียงลั่นในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธ-
เจ้าแน่นอน.

ไฟหลายหมื่นในนรก ก็ดับในขณะนั้น ไฟแม่
เหล่านั้นก็ดับแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน.

ดวงอาทิตย์ทั้งใสร่มลทิน ดวงดาวทั้งหลายก็
เห็นได้หมด ดวงดาวแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วในวัน
นี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

เมื่อฝนไม่ตก น้ำก็พุ่งขึ้นมาจากแผ่นดิน ในขณะ
นั้น น้ำเมื่อนั้น ก็พุ่งขึ้นแล้วจากแผ่นดินในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

หมู่ดาวและดาวนักษัตรทั้งหลาย ก็แจ่มกระจ่าง
ตลอดมณฑลท้องฟ้า ดวงจันทร์ก็ประกอบด้วยดาวฤกษ์
วิสาขะ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโพรง ที่อยู่ในร่องน้ำก็ออก
จากที่อยู่ของตน สัตว์แม่เหล่านั้ก็ออกจากที่อยู่แล้ว
ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ความไม่ยินดีทั้งหลายไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายย่อมเป็นผู้สันโดษ ในขณะนั้นสัตว์แม่เหล่านั้
ก็เป็นผู้สันโดษแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน.

ในขณะนั้น โรคทั้งหลายก็สงบไป ความหิวก็
หายไป บุญนิมิตแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ในขณะนั้น ราคะก็เบาบาง โทสะ โมหะก็เสื่อม
หาย กิเลสแม่เหล่านั้ก็เลื่อนหายไปหมดในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ในขณะนั้นภัยก็ไม่มี ความไม่มีภัยนั้นก็เห็นแม่
ในวันนี้ พวกเรารู้กัน ด้วยเหตุนั้น ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

กิเลสจุกจุกไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน ความไม่ฟุ้งแห่ง
กิเลสจุกจุกนั้นก็เห็นกันแม่ในวันนี้ พวกเรารู้กัน ด้วย
เหตุนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

กลิ่นที่ไม่น่าปรารถนาก็จางหายไป กลิ่นทิพย์ก็
โชยมา กลิ่นหอมเมื่อนั้น ก็โชยมาในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

เทวดาทั้งหมดในวันอรุปรหมก็ปรากฏ เทวดาแม่
เหล่านั้น ก็เห็นกันหมดในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทท-
เจ้าแน่นอน.

ขึ้นชื่อว่านรกมีประมาณเท่าใด ก็เห็นกันได้หมด
ในขณะนั้น นรกแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุททเจ้าแน่นอน.

กำแพงบานประตู และภูเขาหิน ไม่เป็นที่คิด
ขวางในขณะนั้น กำแพงบานประตูและภูเขาหินแม่
เหล่านั้น ก็กลายเป็นอากาศไปในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุททเจ้าแน่นอน.

การจูดิและปฏิสนธิ ย่อมไม่มีในขณะนั้น บุพ-
นิมิตแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันได้ในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุททเจ้าแน่นอน.

ขอท่านโปรดจงประทับประคอง ความเพียรไว้
ให้มั่น อย่าถอยกลับ โปรดก้าวไปข้างหน้าต่อไปเถิด
แม้พวกเรารู้เหตุข้อนั้น ท่านจักเป็นพระพุททเจ้าแน่
นอน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทิ สุตวาน วจนํ ความว่า ฟังคำ
พยากรณ์พระโพธิสัตว์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่บังกรนี้. บทว่า อสมสฺส
ได้แก่ ชื่อว่าไม่มีผู้เสมอ เพราะไม่มีผู้เสมอเหมือน เหมือนอย่างที่ตรัสว่า

น เม อจริโย อตฺถิ สทิสฺส เม น วิชฺชติ
สทเวกฺขมฺมํ โลกสุมฺมํ นตฺถิ เม ปฏฺฐิปุคฺคโล.
เราไม่มีอาจารย์ ผู้เสมือนเราไม่มี ผู้เทียบเรา
ไม่มีในโลก พร้อมทั้งเทวโลก.

บทว่า มหฺลิสฺสโน ความว่า ชื่อว่ามหสิ เพราะเสาะแสวงหาคุณคือศีล
สมาธิปัญญาใหญ่. ผู้แสวงหาคุณใหญ่พระองค์นั้น. บทว่า นรมฺมฺหํ ได้แก่นุชฺชย
และเทวดาทั้งหลาย ก็ศัพท์นี้ชี้แจงความอย่างสูง สัตว์แม่ทั้งหมด แม้แต่นาค
สุบรรณและยักษ์เป็นต้นในหมื่นโลกธาตุก็พากันดีใจ. บทว่า พุทฺธพฺพิชฺชํ กิร
อํยฺ ความว่า พากันดีใจว่า ได้ยินว่า หน่อเนื้อพุทธางกูรนี้เกิดขึ้นแล้ว.

บทว่า อุกฺกฏฺฐิจิสฺสทฺธา ความว่า เสียงโห่ร้องเป็นไปอยู่. บทว่า
อปฺโปคฺคณฺนตฺติ ได้แก่ ยกแขนขึ้นปรบมือ. บทว่า ทสฺสทสฺสตี แปลว่า หมื่นโลก
ธาตุ. บทว่า สทเวกฺขา ความว่า หมื่นโลกธาตุกับเทวดาทั้งหลายที่ชื่อว่า สทเวก
ย่อมนมัสการ. บทว่า ยทิมฺมฺสฺส ตັคฺคบทฺว่า ยทิ อิมฺมฺสฺส หรือปาฐะ ก็อย่างนี้
เหมือนกัน. บทว่า วิรชฺชณฺนิตฺตมํ ได้แก่ ผิดว่าเราไม่บรรลु. บทว่า อนาค-
ตมฺหิ อทฺธาน แปลว่า ในอนาคตกาล. บทว่า เหฺสฺสทม แปลว่า จักเป็น.

บทว่า สมฺมุขฺขา แปลว่า ต่อหน้า. บทว่า อิมํ คีอ อิมฺมฺสฺส ทฺติยาวิภักฺติ
ลงในอรรถฉฎฺฐีวิภักฺติ แปลว่า ของท่านผู้นี้.

บทว่า นทฺติ ตฺรณฺนตฺตา ได้แก่ ผู้ข้ามแม่น้ำ ปาฐะว่า นทิตฺรณฺนตฺตา
ดังนี้ก็มี. บทว่า ปฏฺฐิตฺตฺถํ ได้แก่ ทำเรือเฉพาหน้า. บทว่า วิรชฺชณฺนิตฺตมํ
พลาดแล้ว. บทว่า ยทิ มฺลฺลจฺจาม ความว่า ผิดว่า พวกเราจักพ้นพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นี้โดยไม่ได้ทำกิจไป. บทว่า มม กมฺมํ ปกิตฺเตตฺตฺวา
ได้แก่ ทรงพยากรณ์ประโยชน์ที่เราเจริญแล้ว. บทว่า ทกฺขณฺนํ ปาทมฺพฺพุทฺธิ
แปลว่า ยกพระบาทเบื้องขวา. ปาฐะว่า กตฺตปทกฺขณฺนํ ดังนี้ก็มี.

บทว่า **ชินปุตตา** ได้แก่ สาวกของพระศาสดาที่บังกร. บทว่า **เทวา มนุสสา อสุรา จ อภิเวทตฺวาน ปกฺกมฺ** ความว่า ท่านเหล่านี้แม้ทั้งหมดมีเทวดาเป็นต้น ทำประทักษิณเรา ๓ ครั้ง บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น ตั้งอัญชลีไว้เป็นอย่างดี ไหว้แล้วก็กลับ แลดูบ่อยๆ แล้วชมด้วยสดุดีนานาประการ ที่มีอรรถพัญชนะอันไพเราะแล้วหลีกไป. ปาฐะว่า **นรา นาคา จ คนฺธพฺพา อภิเวทตฺวาน ปกฺกมฺ** ดังนี้ก็มี.

บทว่า **ทสฺสนํ เม อติกฺกนฺเต** ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าล่วงทักษวิสัยของเราไปแล้ว. ปาฐะว่า **ชหิตฺเต ทสฺสนูปจาเร** ดังนี้ก็มี. บทว่า **สสงฺฆเม** ได้แก่ พร้อมกับพระสงฆ์ ชื่อว่า **สสังฆะ** พร้อมกับพระสงฆ์นั้น. บทว่า **สยนา วุฏฺฐหิตฺวา** ได้แก่ ลุกขึ้นจากตม อันเป็นที่ ๑ คนนอนลงแล้ว. บทว่า **ปลฺลงฺกํ อากฺขี** ความว่า ทำบัลลังก์คือขัดสมาธิ นั่งเหนือกองดอกไม้. ปาฐะว่า **หฺนฺนุโร หฺนฺนุเจเน จิตฺเตเน อาสนา วุฏฺฐหิตฺตา** ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น มีอรรถง่าย.

บทว่า **ปีติยา จ อภิสฺสฺสนโน** ได้แก่ อันปีติสัมผัสซาบซ่านแล้ว. บทว่า **วสฺสิฏฺโถ** ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ชำนาญ. บทว่า **ฉานเ** ได้แก่ รูปร่าง ฉานและอรูปร่างฉาน. บทว่า **สทฺสฺสฺสิยมฺหิ** แปลว่า หมิ่น. บทว่า **โลกมฺหิ** ได้แก่ ในโลกธาตุ. บทว่า **เม สมา** ได้แก่ เสมือนเรา. พระองค์ตรัสโดยไม่แปลกว่า ผู้ที่เสมอไม่มี บัดนี้เมื่อจะทรงกำหนดความนั้นนั่นแลจึงตรัสว่า ไม่มีผู้เสมอในอิทธิธรรมทั้งหลาย. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทธิมฺเมสุ** ความว่า ในอิทธิธรรม ๕. บทว่า **ลภี** แปลว่า ได้แล้ว. บทว่า **อิทิสฺสํ สฺขํ** ได้แก่ โสมนัสเช่นนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงว่า ครั้งนั้น สุเมธดาบส ฟังพยากรณ์ของพระทศพลแล้ว สำคัญความเป็นพระพุทธรเจ้าประหนึ่งอยู่ในกำมือแล้วก็มี

หัวใจเบิกบาน มหาพรหมในชั้นสุทธาวาสทั้งหลาย ในหมื่นโลกธาตุ เคยเห็น
อดีตพระพุทธเจ้ามา เพื่อประกาศความเที่ยงแท้ไม่แปรผันแห่งพระดำรัสของ
พระตถาคต เพราะเห็นปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นในการพยากรณ์นิตพระโพธิสัตว์
เมื่อทรงแสดงคำที่เทวดาทั้งหลายแสดงความยินดีกะเรา ได้กล่าวคาถาเหล่านี้
จึงตรัสว่า **ปลุลงฺกาภูชเน มยุหิ** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลุลงฺกาภูชเน มยุหิ** ได้แก่ ในการ
นั่งขัดสมาธิของเรา. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **ทสฺสทสฺสาธิวา-**
สิโน ได้แก่ มหาพรหมทั้งหลายที่อยู่ในหมื่นโลกธาตุ. บทว่า **ยา ปุพฺพเพ**
ได้แก่ ยานี **ปุพฺพเพ** คำนี้พึงทราบที่ท่านกล่าวลบลวิภัตติ. บทว่า **ปลุลงฺก-**
วรมานูช ได้แก่ ในการนั่งขัดสมาธิอย่างดี. บทว่า **นิมิตฺตานิ ปทิสฺสนฺติ**
ความว่า นิมิตต์ทั้งหลาย ปรากฏแล้ว เมื่อควรจะกล่าวคำเป็นอดีตกาล ก็กล่าว
คำเป็นปัจจุบันกาล ถึงคำที่กล่าวเป็นปัจจุบันกาลแต่ก็ควรถือความเป็นอดีตกาล.
บทว่า **ตานิ อชฺช ปทิสฺสเร** ความว่า นิมิตต์เหล่าใด เกิดขึ้นแล้วในการ
ที่นิตพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิแม้ในกาลก่อน นิมิตต์เหล่านั้น ก็เห็นกัน
อยู่ในวันนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอนทีเดียว. แต่มิใช่
นิมิตต์เหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว. คำว่า **นิมิตต์เหล่านั้นก็เห็นกันอยู่ในวันนี้** พึง
ทราบว่าเป็นเพราะเสมือนนิมิตต์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น.

บทว่า **สีติ** แปลว่า ความเย็น. บทว่า **พฺยุปลคฺติ** แปลว่า ไปแล้ว
ไปปราศแล้ว. บทว่า **ตานิ** ความว่า ความเย็นก็คลายไปความร้อนก็ผ่อนไป
บทว่า **นิสฺสทฺททา** ได้แก่ ไม่มีเสียง ไม่อึกทึก. บทว่า **นิราภูลา**
แปลว่า ไม่วุ่นวาย. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **น สฺนฺทฺทฺติ**
ได้แก่ ไม่นำไป ไม่ไหลไป. บทว่า **สวฺนฺติโย** แปลว่า แม่น้ำทั้งหลาย. บทว่า
ตานิ ได้แก่ ไม่พัดไม่ไหล. บทว่า **ถลชา** ได้แก่ ดอกไม้ที่เกิดที่ต้นไม้นี้ตาม
พื้นดินและบนภูเขา. บทว่า **ทกฺชา** ได้แก่ ดอกไม้ที่เกิดในน้ำ. บทว่า **ปุพฺพฺพนฺติ**

ได้แก่ บานแล้วแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในกาลก่อน. คำเป็นปัจจุบันลงในอรรถ
อดีตกาล พึงทราบ โดยนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลังนั้นแล. บทว่า **เตปชฺช**
ปุปฺผิตานิ ความว่า ดอกไม้แม่เหล่านั้น บานแล้วในวันนี้.

บทว่า **ผลภารา** ได้แก่ ทรงผล. บทว่า **เตปชฺช** ตัดบทว่า **เตปี**
อชฺช ท่านกล่าวว่า **เตปี** โดยลึงควิปลาส เพราะท่านกล่าวว่า **ลตา วา**
รูกฺขา วา. บทว่า **ผลิตา** แปลว่า เกิดผลแล้ว. บทว่า **อากาศฏฺฐา จ**
ภุมฺมฏฺฐา ได้แก่ ไปในอากาศ และที่ไปบนแผ่นดิน. บทว่า **รัตนานิ** ได้
แก่ รัตนะทั้งหลาย มีแก้วมุกดาเป็นต้น. บทว่า **โชตสุติ** แปลว่า ส่องแสงสว่าง.
บทว่า **มานุสฺสกา** ได้แก่ เป็นของมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อว่ามานุสสกะของมนุษย์.
บทว่า **ทิพฺพา** ได้แก่ เป็นของเทวดาทั้งหลาย ชื่อว่าทิพพะของเทวดา.
บทว่า **ตุริยา** ได้แก่ คนตรี ๕ คือ อาตตะ วิตตะ อาตตะวิตตะ สุตริยะและ
ฉนะ. บรรดาคนตรีเหล่านั้น ในคนตรีมีกลองเป็นต้นที่หุ้มหนัง คนตรีที่หุ้ม
หนังหน้าเดียวชื่อว่าอาตตะ คนตรีที่หุ้มหนังสองหน้าชื่อว่าวิตตะ คนตรีที่มีผิว
ใหญ่เป็นต้นที่หุ้มหนังหมด ชื่อว่าอาตตะวิตตะ คนตรีที่มีปี่เป็นต้น ชื่อว่าสุตริยะ.
คนตรีที่มีสัมมतालเป็นต้น ชื่อว่าฉนะ. บทว่า **วชฺชนฺติ** ได้แก่ บรรเลงแล้ว
โดยนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง คำที่เป็นปัจจุบันกาล พึงทราบว่าเป็นในอรรถ
อดีตกาล แม้ในคำเช่นนี้ต่อไป ก็ดังนี้. บทว่า **อภิวรฺนฺติ** ความว่า ร้องดัง
บันลือลั่นเหมือนคนตรีที่ผู้ฉลาดบรรเลงแล้ว ประโคมแล้ว ขับร้องแล้ว.

บทว่า **วิจิตฺตปฺปฺผา** ได้แก่ ดอกไม้ทั้งหลาย มีกลิ่นและสีต่าง ๆ อัน
งดงาม. บทว่า **อภิวรฺนฺติ** แปลว่า ตกลงแล้ว อธิบายว่าหล่นแล้ว. บทว่า
เตปี ความว่า ดอกไม้อันงดงามแม่เหล่านั้น ตกลงอยู่ก็เห็นกันในวันนี้ อธิบาย
ว่าอันหมู่เทวดาและพรหมโปรยลงมาอยู่. บทว่า **อภิวรฺนฺติ** ได้แก่ บันลือลั่น.
บทว่า **นิรเย** ได้แก่ ในนรกทั้งหลาย. บทว่า **ทสฺสทสฺเส** ได้แก่ หลายหมื่น.
บทว่า **นิพฺพนฺติ** ได้แก่ สงบ อธิบายว่าถึงความสงบ. บทว่า **ตารกา** ได้แก่

ดาวฤกษ์ทั้งหลาย. บพว่า **เตปิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ** ความว่า ดวงดาวแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันกลางวันวันนี้ เพราะดวงอาทิตย์สุกใสไร้มลทิน.

บพว่า **อโนวฏฺเฐน** ได้แก่ คำว่า **อโนวฏฺเฐ** นี้เป็นตติยวิภัตติลงใน อรรถสัทตมีวิภัตติ. อีกนัยหนึ่ง บพว่า **อโนวฏฺเฐ** ได้แก่ ไม่มีอะไรแม้ปิดกัน. คำว่า **น** เป็นเพียงนิบาตเหมือนในประโยคเป็นต้นว่า **สุตฺวา น ทฺวตฺตจัน** ฟังคำของทูตดังนี้. บพว่า **ตมฺปชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช** ความว่า น้ำเมื่อนั้นก็พุ่งขึ้นในวันนี้ อธิบายว่าแทรกพุ่งขึ้น. บพว่า **มฺหิยา** ได้แก่ แผ่นดิน เป็นปัญจมีวิภัตติ. บพว่า **ตาราคณา** ได้แก่ หมู่ดาวทั้งหมด มีดาวเคราะห์และดาวนักษัตรเป็นต้น. บพว่า **นภฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช** ได้แก่ ดาวฤกษ์ทั้งหลาย. บพว่า **คณมณฺฑล** ความว่า ส่องสว่างท่วมฉัตรทองฟ้า. บพว่า **พิลาสยา** ได้แก่ สัตว์ที่อยู่ในปล่องมีงู พังพอน จรเข้และเหี้ย เป็นต้น. บพว่า **ทริสยา** ได้แก่ สัตว์ที่อยู่ในแอ่งน้ำ หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บพว่า **นิภฺชฺชฺชฺชฺชฺช** ได้แก่ ออกไปแล้ว. บพว่า **สกาสยา** แปลว่า จากที่อยู่ของตณฯ ปาฐะว่า **ตทาสยา** ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้นมีความว่า ในครั้งนั้นคือในกาลนั้น จากที่อยู่คือปล่อง. บพว่า **จฺจฺจฺจ** ได้แก่ อันเขาซัดไปแล้ว ขึ้นไปแล้ว คือออกไป.

บพว่า **อรฺตี** ได้แก่ ความกระสัน. บพว่า **สนฺตฺตฺตฺต** ได้แก่ สัน- โดยด้วยสันโดยอย่างยิ่ง. บพว่า **วินฺตฺตฺตี** ได้แก่ ไปปราศ. บพว่า **ราโค** ได้แก่ กามราคะ. บพว่า **ตทา ตฺนุ โหติ** ได้แก่ มีประมาณน้อย ทรงแสดงปริยฐานกิเลสด้วยบทนี้. บพว่า **วิคฺตา** ได้แก่ สูญหาย. บพว่า **ตทา** ได้แก่ ครั้งก่อน อธิบายว่า ครั้งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิ. บพว่า **น ภวติ** แปลว่า ไม่มี. บพว่า **อชฺชฺชฺช** ความว่า แม้ครั้งท่านนั่งขัดสมาธิในวันนี้ ภัยนั้นก็ไม่มี. บพว่า **เตน ลิงฺเคน ชานาม** ความว่า พวกเราทุกคนย่อมรู้ด้วยเหตุที่ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า.

บทว่า **อนุทฐิ สติ** ได้แก่ ไม่ฟังขึ้น. บทว่า **อนิฏฐคนุโ** ได้แก่ กลิ่นเหม็น. บทว่า **ปกุมติ** แปลว่า หลีกไปแล้ว ปรากฏไปแล้ว. บทว่า **ปวายติ** แปลว่า พัดไปแล้ว. บทว่า **โสปชช** ได้แก่ กลิ่นทิพย์เมื่อนั้น ในวันนี้. บทว่า **ปทิสฺสนฺติ** ได้แก่ เห็นกันแล้ว. บทว่า **เตปชช** ได้แก่ เทวดา ทั้งหมดเมื่อนั้นในวันนี้. ศัพท์ว่า ขาวตาเป็นนิบาตลงในอรรถว่ากำหนด ความว่า มีประมาณเท่าใด. บทว่า **กุกุทา** แปลว่า กำแพง. บทว่า **น โหนฺตาวรณา** ได้แก่ ทำการขวางกันไม่ได้. บทว่า **ตทา** ได้แก่ ครั้งก่อน. บทว่า **อากาศภูตา** ได้แก่ กำแพงบานประตูและภูเขาเหล่านั้น ไม่อาจทำการขวางกัน ทำไว้ข้างนอกได้ อธิบายว่าอากาศกลางหาว. บทว่า **จฺจติ** ได้แก่ มรณะ. บทว่า **อุปฺปตฺติ** ได้แก่ ถี้อปฏิสนธิ. บทว่า **ขณ** ได้แก่ ในขณะที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิในกาลก่อน. บทว่า **น วิชฺชติ** แปลว่า ไม่มีแล้ว. บทว่า **ตานิปชช** ความว่า การจฺจติปฏิสนธิ ในวันนี้แม่เหล่านั้น. บทว่า **มา นินฺวตฺติ** ได้แก่ จงอย่าลอยหลัง. บทว่า **อภิกฺกม** ได้แก่ จงก้าวไปข้างหน้า คำที่เหลือในเรื่องนี้ ง่ายทั้งนั้นแล.

ต่อจากนั้น **สุเมธบัณฺฑิต** สดับคำของพระที่ปิงกรทศพล และของ เทวดาทั้งหลายใน همینจักรวาล ก็เกิดอุตสาหะ อย่างยิ่งยวด คิดว่า ธรรมดาพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายมีพระวาจาไม่โมฆะเปล่าประโยชน์ พระวาจาของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายไม่เปลี่ยนเป็นอื่น. เหมือนอย่างว่า ก้อนดินที่เหวี่ยงไปในอากาศก็ตกแน่นอน สัตว์ที่เกิดมาแล้วก็ตาย เมื่ออรุณขึ้นดวงอาทิตย์ก็ขึ้นสู่ท้องฟ้า ราชสีห์ออกจากที่อยู่ ก็บันลือสีหนาท สตรีมีครรภ์หนักก็ปลงภาระแน่นอน เป็นอย่างนี้โดยแท้ฉันใด ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ก็แน่นอนไม่โมฆะเปล่าประโยชน์ ฉะนั้นเหมือนกัน เราจักเป็นพระพุทฺธเจ้าแน่นอน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เราสดับพระดำรัสของพระพุทธเจ้า และคำของ
เทวดาในหมื่นโลกธาตุ ทั้งสองแล้ว ก็ยินดีรำเริงเบิก
บานใจ ในครั้งนั้น จึงคิดอย่างนี้ว่า

พระชินพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระดำรัสไม่เป็นสอง
มีพระดำรัสไม่เป็นโมฆะ คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้ง
หลายไม่มี เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ก่อนดินถูกเหวี่ยงไปในอากาศ ย่อมตกที่พื้นดิน
แน่นอน ฉนใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ก็เที่ยงแท้แน่นอน ฉนนัน คำเท็จของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายไม่มี เราจะเป็พระพุทธเจ้าแน่นอน.

ความตายของสัตว์ทั้งหมด เที่ยงแท้ แน่นอน
ฉนใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็เที่ยง
แท้แน่นอน ฉนนัน คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่มี เราจะเป็พระพุทธเจ้าแน่นอน.

เมื่อสิ้นราตรี ดวงอาทิตย์ก็ขึ้นแน่นอน ฉนใด
พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็เที่ยงแท้แน
นอน ฉนนัน คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี
เราจักเป็พระพุทธเจ้าแน่นอน.

ราชสีห์ออกจากที่นอน ก็บ้นลือสีหนาทแน่นอน
ฉนใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐก็ฉนนัน
คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี เราจะเป็
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

สัตว์มีครรภ์หนัก ก็ปลงภาระแน่นอน ฉันทใด

พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็เที่ยงแท้แน่

นอน ฉันทนั้น คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี

เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทธสฺส วณฺโณ สุตฺวา ทสฺสทสฺสสิน
อุภยํ ความว่า สดับพระดำรัสของพระที่บังกรສัມมาສัມพุทธเจ้า และของ
เทวดาในหมื่นจกฺวาล. บทว่า อุภยํ ได้แก่ อุตฺตเยสฺส คำนี้เป็นปฐมวิภคฺติ
ลงในอรรถฉุฉฺฉีวิภคฺติ หรือ คำทั้งสอง. บทว่า เอวํ จินฺนุเตสฺสํ ได้แก่
เราคิดอย่างนี้.

บทว่า อเทฺวชฺฌวณฺหา ได้แก่ มีพระดำรัสไม่เป็นสองอย่าง อธิบาย
ว่า มีพระดำรัสเป็นอย่างเดียว. ปาฐะว่า อจฺฉิทฺตวณฺหา ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น
มีความว่าไม่มีโทษ. บทว่า อโฆชฺฌวณฺหา ได้แก่ มีพระดำรัสไม่เท็จ. บทว่า
วิตถํ ความว่า คำเท็จไม่มี. บทว่า ชฺฐวํ พุทฺโธ ภวามหํ พิงฺทราบวาท่าน
ทำเป็นคำปัจจุบันกาล โดยเป็นเรื่องแน่นอนและเป็นเรื่องมีโดยแท้ว่า เราจัก
เป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียว.

บทว่า สฺตฺริยฺกคฺคฺคฺมณํ ได้แก่ การอุทฺขของดวงอาทิตย์หรือปาฐะก็อย่างนี้
เหมือนกัน. บทว่า ชฺฐวสฺสสฺสตี ได้แก่ มีความเป็นโดยส่วนเดียว และเที่ยง
แท้. บทว่า นิกฺขนฺนุตฺตยนฺตสฺส ได้แก่ ผู้ออกไปจากที่นอน. บทว่า
อาปนฺนุสฺสุตฺตานํ ได้แก่ สัตว์ผู้มีครรภ์หนัก อธิบายว่าผู้มีครรภ์. บทว่า
ภารโฆโรปนํ ได้แก่ ภารโฆโรปนํ อธิบายว่า การปลงลงซึ่งครรภ์. ม
อักษรทำการสนธิบท คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายทั้งนั้นแล.

สุเมธบัณฑิต ทำการตกลงใจอย่างนี้ว่า เรานั้นจักเป็นพระพุทธรเจ้า
แน่แท้ เพื่อใครครวญถึงพุทธรการกรรมทั้งหลาย จึงเลือกเฟ้นธรรมชาติทั้งสิ้น
โดยลำดับว่า พุทธรการกรรมทั้งหลาย อยู่ที่ไหนหนอ เบื้องบน เบื้องล่าง
ในทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งหลาย ก็เห็นทานบารมีอันดับแรก ที่พระโพธิสัตว์ทั้ง
หลายเก่าๆ ในกาลก่อนช่องเสฟเป็นประจำกันมา จึงสอนพระองค์เองอย่างนี้ว่า
ดูก่อนสุเมธบัณฑิต นับตั้งแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญทานบารมีก่อน เหมือนอย่าง
ว่า หม้อน้ำที่เขาคว่ำปากลง ย่อมหลังน้ำออกไม่เหลือเลย ไม่นำน้ำกลับเข้าไป
ฉันใด ท่านก็ไม่พึงเสียดายทรัพย์หรือยศ บุตรภรรยาหรืออวัยวะใหญ่่น้อย
เมื่อให้ทุกอย่างที่จากต้องการๆ กันไม่เหลือไว้เลยในที่ทั้งปวง ก็จักนั่งเป็น
พระพุทธรเจ้าที่โคณโพธิพฤกษ์ ดังนี้แล้วอธิษฐานทานบารมีไว้มั่นเป็นอันดับ
แรก ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

เอาเถิด เราจักเลือกเฟ้นพุทธรการกรรม ทางโน้น
ทางนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง ทั้งสิบทิศ トラบเท่าที่
ธรรมชาติยังเป็นไป.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นทานบารมีเป็น
อันดับแรก เป็นทางใหญ่ ที่พระผู้แสวงคุณใหญ่
หลายพระองค์ก่อนๆ ประพฤติตามกันมาแล้ว.

ท่านจงสมาทาน ทานบารมีนี้ไว้มั่นเป็นอันดับ
แรกก่อน จงบำเพ็ญทานบารมี ฌีว่าท่านต้องการจะ
บรรลุพระโพธิญาณ.

หม้อที่เต็มด้วยน้ำอย่างใดอย่างหนึ่งวางคว่ำปาก
ลงก็ล้นรอน้ำออกไม่เหลือเลย ไม่รักษาน้ำไว้ในหม้อ
นั้น แม้ฉันใด.

ท่านเห็นยาก ทั้งชั้นต่ำชั้นกลางและชั้นสูง แล้ว
จงให้ท่านไม่เหลือเลย เหมือนหมอน้ำที่คว่ำปาก ฉันทัน
นั้นเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หนุท เป็นนิบาตลงในอรธว่าเชื่อเชิญ.
บทว่า พุทฺธกร ธมฺเม ได้แก่ ธรรมที่ทำความเป็นพระพุทฺธเจ้า ธรรม
๑๐ ประการมี ทานปารมิตา เป็นต้น ชื่อว่าธรรมทำความเป็นพระพุทฺธเจ้า.
บทว่า วิจิณามิ ได้แก่ จักเลือกเฟ้น อธิบายว่า จักทดสอบ จักสอบสวน.
บทว่า อโธ จโธ ได้แก่ ช้างโน้น ช้างนี้. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน
ความว่า จะเลือกเฟ้นในที่นั้นๆ. บทว่า อูทฺธ ได้แก่ ในเทวโลก. บทว่า
อโธ ได้แก่ ในมนุษยโลก. บทว่า ทสทิสา ได้แก่ ในลิตทิส อธิบายว่า
พุทฺธการกกรรมเหล่านั้นอยู่ที่ไหนหนอ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ในทิส
ใหญ่ทิสน้อย. คำว่า ยาวตา ในคำว่า ยาวตา ธมฺมชาตฺยา นี้ เป็นคำกล่าว
กำหนด. บทว่า ธมฺมชาตฺยา ได้แก่ แห่งสภาวะธรรม พึงเห็นว่าเดิมคำที่เหลือ
ว่า ปวตุตฺถิ แปลว่า ความเป็นไปแห่งสภาวะธรรม ท่านอธิบายไว้อย่างไร
ท่านอธิบายไว้ว่า จักเลือกเฟ้นเพียงเท่าที่สภาวะธรรม คือธรรมส่วนกามาวจร
รูปาวจรเป็นไป.

บทว่า วิจิณฺนโธ ได้แก่ ทดสอบ สอบสวน. บทว่า ปุพฺพเกหิ
ได้แก่ อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ. บทว่า อนุจฺฉฺฉิ ได้แก่
สะสม ช้องเสพ. บทว่า สมากฺทฺย ได้แก่ จงทำการสมาทาน อธิบายว่า จง
สมาทานอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้ เราควรบำเพ็ญทานบารมีนี้ก่อน. บทว่า ทาน-
ปารมิตฺ คจฺฉ ได้แก่ ถึงทานบารมี. อธิบายว่าทำให้เต็ม. บทว่า ยถิ โภธี

ปตฺตุมิจฺฉติ ความว่า ถ้าท่านปรารถนาจะเข้าไปโคนโพธิ์แล้วบรรลุ พระ-
อนุตตรสัมมาสัมโพธิ. บทว่า **ยสุส กสุสจ** ความว่า เต็มด้วยน้ำหรือน้ำนม
อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อประกอบ **สัมปยุณ** ศัพท์ ปราชญ์ทางศัพทศาสตร์
ประสงค์ัญญีวิภคติ หรือัญญีวิภคติลงในอรรถตติยาวิภคติ. ความว่า ด้วยน้ำ
อย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า **อโธโกโต** ได้แก่ อันเขาคว่าปากลง. บทว่า **น**
ตตถ ปริภุชติ ได้แก่ รักษาไว้ไม่ได้ในการไหลของน้ำนั้น อธิบายว่าหลัง
น้ำออกไม่เหลือเลย. บทว่า **หีนมุกฺกฏฺฐมฺหุณิเม** ได้แก่ ชั้นต่ำชั้นกลางและ
ชั้นประณีต **ม** อักษรทำบทสนธิ. บทว่า **กฺุมฺโห วิย อโธโกโต** ได้แก่
เหมือนหม้อที่วางคว่ำปาก. สุเมธบัณฑิตสอนตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า คุณก่อน
สุเมธ ท่านพบคนยากที่เข้าไปหา จงบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคทรัพย์
ทั้งหมดของตนไม่ให้เหลือ อุปบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะ และปรมัตถปารมี
ด้วยการบริจาคชีวิต.

ถ้าคับนั้น สุเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า ไม่ควรมีแต่พุทธ-
การกกรรมเพียงเท่านี้ ก็เห็นศีลบารมีเป็นอันดับสอง จึงสอนตนเองอย่างนี้ว่า คุณ
ก่อนสุเมธบัณฑิตตั้งแต่นี้ไป ท่านควรบำเพ็ญศีลบารมี ขึ้นชื่อว่าเนื้อจามรีไม่อาลัย
แม้แต่ชีวิต ย่อมรักษาขนหางของตนอย่างเดียว ฉันทใด ตั้งแต่นี้ไป ท่านไม่
อาลัยแม้แต่ชีวิต รักษาศีล อย่างเดียว ฉันทนั้น แล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า จึง
อธิษฐานศีลบารมีอันดับสองไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธชฺรรมเหล่านััน **ไมโซจกฺมิแต่เพียงเท่านี้**
เท่านี้ **เราจึงเลือกเฟ้นพุทธชฺรรมแม่อื่นๆ** **ที่ช่วย**
อบรมบ่มโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นศีลขันธ์มีอันดับ
สอง ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ พา
กันช่งเสพอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานศีลขันธ์มีอันดับสองนี้ไว้มั่นคงก่อน
จงบำเพ็ญศีลขันธ์ มีว่า ท่านต้องการจะบรรลุพระ-
โพธิญาณ.

เนื้อจามรี รักษาขนหางที่ติดอยู่ในที่บางแห่ง
ยอมตายอยู่ในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางกระจุย ฉันท
ท่านจงทำศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ในฐานะ ๔ จง
บริรักษ์ศีลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาขนหาง ฉันท
เหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น เหน็ด ได้แก่ น หิ เอเตยว มิใช่
พุทธธรรมเหล่านั้นเท่านั้น. บทว่า โพรปจนา ได้แก่ บมมรรค หรือ
อบรมบ่มพระสัพพัญญุตญาณ. บทว่า ทุติย สิลปารมี ความว่า ธรรมดาศีล
เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทุกอย่าง ผู้ตั้งอยู่ในศีล ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรม
ทั้งหลาย ทั้งยอมได้คุณส่วนโลกิยะและโลกุตระทุกอย่าง เพราะฉะนั้น เราจึง
เห็นศีลขันธ์มีเป็นอันดับสองว่า ควรบำเพ็ญศีลขันธ์.

บทว่า อาเสวิตนิเสวิต ได้แก่ เจริญแล้วและทำให้มากแล้ว. บทว่า
จมรี ได้แก่ เนื้อจามรี. บทว่า กสมิมลจจิ ได้แก่ ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง คือ
ในต้นไม้เถาวัลย์และเรียวหนามเป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่ง. บทว่า ปฏิลลคคิต
แปลว่า ติดอยู่. บทว่า ตตุถ ความว่า ขนหางติดอยู่ในที่ใด มันก็ยื่นยอมตาย

ในทีนั้น. บทว่า น วิโกเปติ ได้แก่ ไม่ตัด. บทว่า วาลธี ได้แก่ ไม่ตัด
จนทางไป อธิบายว่า ขอมตายในที่นั้นนั่นแหละ.

บทว่า จตุสุ ภูมิสุ สีนานิ ความว่า สัตว์ทั้งหลายแจกเป็น ๔
ฐานะ คือปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวาปาริสุทธิศีล และปัจฉย-
สันนิสสิตศีล. แต่เมื่อว่าโดยภูมิ สัตว์ ๔ แม้นั่นนั่นแล นับเนื่องในภูมิ ๒
นั่นแล. บทว่า ปริปุรย ได้แก่ จงให้บริบูรณ์ โดยไม่มีขาดเป็นท่อน เป็นช่อง
ค่างพร้อยเป็นต้น. บทว่า สพุพพา ได้แก่ ทุกเวลา. บทว่า จมรี วีย
ได้แก่ เหมือนเนื้อจามรี. คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็มีความง่ายทั้งนั้นแล.

ลำดับนั้น สุขุมธัมมัตถิตนั้น ใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่าพุทธการกกรรม
มิใช่มีเพียงเท่านั้น ก็เห็นเนกขัมมบารมีเป็นอันดับสาม จึงสอนตนเองอย่างนี้ว่า
ดูก่อนสุขุมธัมมัตถิต ตั้งแต่ไป ท่านพึงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี บารุชที่อยู่ใน
เรือนจำมานาน ย่อมไม่รักเรือนจำนั้น ที่แท้ก็เอือมระอา ไม่อยากอยู่ แม้
จันใด แม้ตัวท่านก็จงเห็นภพทั้งปวงเป็นเสมือนเรือนจำ จงเอือมระอาอยากพ้น
ไปจากภพทั้งปวง มุ่งหน้าต่อเนกขัมมอย่างเดียว ก็จันนั้นเหมือนกัน เมื่อ
เป็นดังนั้น ท่านก็จักเป็นพระพุทธเจ้าได้. แล้วอริยฐานเนกขัมมบารมีอันดับ
สามไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีเพียงเท่านั้นเท่านั้น

เราจึงเลือกเฟ้นพุทธธรรมแม้อื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
โพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นเนกขัมมบารมี
อันดับสาม ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ
ช่องเสพกั้นอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเนกขัมมบารมีอันดับสามนี้ไว้ให้
มั่นก่อน จงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ผิดว่า ท่านต้องการ
จะบรรลุพระโพธิญาณ.

บุรุษอยู่ในเรือนจำมานาน ระทมทุกข์ ย่อมไม่
เกิดความรักในเรือนจำนั้น แสวงหาทางพ้นอย่างเดียว
ฉันใด.

ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเหมือนเรือนจำ มุ่งหน้า
ต่อเนกขัมมะ เพื่อหลุดพ้นจากภพ ฉะนั้นเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุทุมเร แปลว่า เรือนจำ. บทว่า
จิรวุฏโจ แปลว่า อยู่มาตลอดกาลนาน. บทว่า ทุขญฺญโต ได้แก่ ถูกทุกข์บีบ
คั้น. บทว่า น ตตุถ ราคิ ขนฺติ ความว่า ไม่ยังความคิด ความรักให้เกิด
ให้อุบัติในเรือนจำนั้นได้ อธิบายว่า ไม่ยังความรักให้เกิดในเรือนจำนั้นอย่างนี้
ว่า เราพ้นเรือนจำนี้แล้วจักไม่ไปในที่อื่น บุรุษผู้นั้นจะแสวงหาความหลุดความ
พ้นไปทำไมเล่า. บทว่า เนกขมฺมาภิมุโข ได้แก่ จงมุ่งหน้าต่อการออกบวช.
บทว่า ภวโต ได้แก่ จากภพทั้งปวง. บทว่า ปริมุตฺติยา ได้แก่ เมื่อหลุดพ้น
ปาฐะว่า เนกขมฺมาภิมุโข หุตฺวา สมฺโพธิ ปาปฺนิสฺสตี ดังนี้ก็มีคำที่
เหลือในข้อนี้ มีความง่ายทั้งนั้นแล.

ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธานุสสเนน
มิใช่มีเพียงเท่านี้เท่านั้น ก็เห็นปัญญาบารมีอันดับสี่ แล้วสอนตนเองอย่างนี้ว่า

คู่ก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญแม้ปัญญาบารมี ท่านไม่พึงเว้น
คนชั้นต่ำชั้นกลางและชั้นสูงใดๆ เข้าไปหาบัณฑิตทุกท่าน แล้วถามปัญหา
ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ไม่เว้นตระกูลทั้งหลายมีตระกูลต่ำเป็นต้นไร ๆ
เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับ ย่อมได้อาหารพวยงอัธยาศัยให้เป็นไปได้เร็วฉันท
แม้ท่านก็จงเข้าไปหาบัณฑิตทุกท่านถามปัญหา ก็จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ฉันท
เหมือนกัน แล้วอธิษฐานปัญญาบารมีอันดับสี่ไว้มั่น ด้วยเหตุฉันท จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีเพียงเท่านั้นเท่านั้น

จ้เราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นปัญญาบารมี
อันดับสี่ ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ชองเสพกันอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานปัญญาบารมี อันดับสี่ไว้ให้มั่น
จงบำเพ็ญปัญญาบารมี ฌีว่า ท่านต้องการจะบรรลุ
พระโพธิญาณ.

เหมือนอย่างว่า ภิกษุเมื่อขอก็ขอทั้งตระกูลชั้นต่ำ
ตระกูลชั้นกลางและตระกูลชั้นสูง ไม่เว้นตระกูลทั้ง
หลายเลย ฉันทจึงได้อาหารพวยงอัธยาศัยให้เป็นไป
ได้ ฉันท.

ท่านสอบถามชนผู้รู้ทุกเวลา ถึงฝั่งปัญญาบารมี
แล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ฉันทเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภิกขุขุโต** ได้แก่ ผู้เที่ยวไปบิณฑบาต.
บทว่า **หีนมุกกฏฺฐมชฺฉิเม** ความว่า ตระกูลทั้งชั้นต่ำ ชั้นสูง และชั้นกลาง
ท่านทำเป็นลิงควิปลาศ. บทว่า **น วิวขุขุโต** ได้แก่ ไม่บริหาร อธิบายว่า
ภิกษุละลำดับเรือนเที่ยวบิณฑบาต ชื่อว่าเว้นไม่ทำอย่างนั้น. บทว่า **ปริปุจ-**
จฺนุโต ความว่า เข้าไปหาบิณฑิต ผู้มีชื่อเสียงในที่นั้น ๆ สอบถามโดยนัย
เป็นคั้นว่า ท่านเจ้าข้า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มี
โทษดังนี้. บทว่า **พุชฺ ชนฺ** ได้แก่ ชนผู้เป็นบิณฑิต. ปาฐะว่า **พุเช ชน**
ดังนี้ก็มี. บทว่า **ปญฺญา** ปารมี ได้แก่ ผังแห่งปัญญาบารมี. ปาฐะว่า
ปญฺญาปารมิตฺ **คฺนฺตุวา** ดังนี้ก็มี คำที่เหลือในข้อแม้นี้ ก็มีความง่ายเหมือน
กันแล.

ลำดับนั้น **สุเมธบิณฑิต** นั้น ใครควรอย่างยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการก-
กรรมทั้งหลาย มิใช่เพียงเท่านั้นเท่านั้น ก็เห็นวิริยบารมีอันดับห้า ฟังสอนตน
เองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธบิณฑิต ตั้งแต่ขึ้นไป ท่านต้องบำเพ็ญแม้แต่วิริยบารมี
ราชสีห์ พระยามฤค มีความเพียรมั่นคงในอิริยาบถทั้งหมดแม้ฉันใด แม้ตัว
ท่านก็ต้องมีความเพียรมั่นคง มีความเพียรไม่ทอดอยในอิริยาบถทั้งปวง ในภพ
ทั้งปวงอยู่ฉนั้นนั้น จึงจักเป็นพระพุทธเจ้าได้ อธิษฐานวิริยบารมีอันดับห้าไว้
อย่างมั่นคง ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านั้นเท่านั้นก็หาไม่

จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม

โพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นวิริยบารมีอันดับ
ห้า ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ช่องเสฟกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทาน วิริยบารมีอันดับห้าไว้ให้มั่น
ก่อน จงบำเพ็ญวิริยบารมี ฝึกว่า ท่านต้องการจะบรรลุ
พระโพธิญาณ.

ราชสีห์พระยามฤค มีความเพียรไม่ทอดอยู่ใน
อิริยาบถนอน ยืน เดิน ประคองใจทุกเมื่อ ฉันท.

ท่านจงประคองความเพียรไว้ให้มั่นในภพทั้งปวง
ถึงฝั่งแห่งวิริยบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ
ฉันทนั้นเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลินวิริโย แปลว่า มีความเพียรไม่ย่อ
หย่อน. บทว่า สพุททเว ได้แก่ ในภพที่เกิดแล้วเกิดอีก. อธิบายว่า ในภพ
ทั้งปวง, ปาฐะว่า อารทวิริโย หตุวา สมโพธิ ปาปนิสฺสตี ดังนี้ก็มี
คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุขเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการกธรรม
ทั้งหลาย มิใช่สิ่งมีเพียงเท่านี้เท่านั้น ก็เห็นขันติบารมีอันดับหกจึงสอนตนเอง
อย่างนี้ว่า คุณก่อนสุขเมธบัณฑิต ตั้งแต่ไป ท่านต้องบำเพ็ญขันติบารมี ต้อง
อดทนทั้งในการยกย่อง ทั้งในการดูหมิ่น เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายย่อมทิ้ง
ของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง ลงบนแผ่นดิน แผ่นดินก็ไม่ทำความรัก
หรือความขัดเคือง ด้วยเหตุนี้ ย่อมอดทนอดกลั้นได้ทั้งนั้น ฉันท แม้ตัวท่าน

ก็ต้องอดทนในการยกย่องและดูหมิ่นของคนทั้งปวงได้ ก็ฉันนั้นเหมือนกันจึง
จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็อธิฐานขันติบารมีอันดับหกไว้มั่นคง ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หาไม่
จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่นๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นขันติบารมีอันดับ
หก ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ
ชองเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานขันติบารมี อันดับหกนี้ไว้ให้มั่น
ก่อน ท่านจงมีใจไม่เป็นสองในขันติบารมีนั้น ก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

ฉันเชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมทนสิ่งของที่เขาทิ้งลงมา
สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้างทุกอย่าง ไม่ทำความยินดี
ยินร้าย ฉันทใด.

แม้ตัวท่าน ก็ต้องอดทนการยกย่องและการดู
หมิ่นของชนทั้งปวง ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่ง
ขันติบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุถ ได้แก่ ในขันติบารมีนั้น. บทว่า
อเทวหุฆมานโส ได้แก่ มีใจส่วนเดียว. บทว่า สัจฉิมุปี ได้แก่ ของสะอาด

มีจันทร์หญาฝรั่นของหอมดอกไม้เป็นต้นบ้าง. บทว่า อสุจิมีปี ได้แก่ ของ
ไม้สะอาดมีซากงู สุนัข คนและบุตร น้ำลาย น้ำมูกเป็นต้นบ้าง บทว่า สหติ
ได้แก่ดอกกลั่น. บทว่า นิภุเขปี ได้แก่ นิภุขิตต์ อันเขาทิ้งแล้ว. บทว่า
ปฏินัม ได้แก่ ความโกรธ. บทว่า ตยา คือ เพราะพฤติกรรมนั้น หรือ
เพราะเหตุที่ทิ้งของนั้น. ปาฐะว่า ปฏินัม ทยฺ ดั่งนี้ก็มิ ปาฐะนั้น มีความว่า
ไม่ทำความยินดีในร้าย เพราะการทิ้งของนั้น. บทว่า สมฺมานาวมานกฺขโม
ความว่า แม้ตัวท่านก็จงทนการขย่งและการดูหมิ่นของคนทั้งปวง. พุทธบริษัท
ทั้งหลาย สวดกันว่า ตเถว ตุมปิ สมฺภเว สมฺมานนวิมานกฺขโม
ดั่งนี้ก็มิ ปาฐะว่า ขนฺติยา ปารมี คนฺตุวา ดั่งนี้ก็มิ ความว่า ถึงโดย
บำเพ็ญขันตินั้นให้เป็นบารมี. คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล. ต่อแต่
นี้ไป จักไม่กล่าวความมีประมาณเท่านี้ กล่าวแต่ที่แปลกกัน แสดงปาฐะอื่น
ไป.

ลำดับนั้น **สุเมธบัณฑิต** ไคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการกรรม
ทั้งหลายมิใช่มีแต่เพียงเท่านี้เท่านั้น ก็เห็นสังขารมีอันดับเจ็ด จึงสอนตนเอง
อย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญแม้แต่สังขารมี
เมื่อสายฟ้าเม็ดตกลงตรงกระหม่อม ท่านก็อย่าพูดเท็จทั้งรู้ โดยอคติมีฉันทาคติ
เป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ทรัพย์เป็นอาทิ ธรรมดาวประกายพริก ถึงละทาง
โคจรของตนในฤดูทุกฤดู ก็ไม่โคจรไปทางอื่น โคจรอยู่ในทางของตนเท่านั้น
แม้ฉันทิ ถึงตัวท่านละสังขารจะไม่พูดเท็จฉันทิเหมือนกัน ก็จักเป็นพระพุทธ-
เจ้าได้ แล้วอธิษฐานสังขารมีอันดับเจ็ดไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หา

**ไม่ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรม
บ่มพระโพธิญาณ.**

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นสักขารมีอันดับ
เจ็ด ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ ช้อง
เสพกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานสักขารมีอันดับเจ็ดนี้ไว้มันก่อน
ท่านมีวาจาไม่เป็นสองในสักขารมีนั้น ก็จักบรรลु
พระสัมโพธิญาณ.

ธรรมดาวประกายพริก เป็นดังตาชั่งของ
โลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่ว่าในฤดูฝนฤดูหนาวฤดูร้อน
ไม่โคจรออกนอกวิถีโคจรเลย แม้ฉันใด.

ถึงตัวท่าน ก็อย่าเดินออกนอกวิถีทางในสักจะทั้ง
หลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งสักขารมีแล้วก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุถ ได้แก่ ในสักขารมี. บทว่า
อเทวขณวจน แปลว่า มีวาจาไม่เท็จ. บทว่า โอสธิ นาม แปลว่า ดาวประกาย
พริก. ในการถือเอาขา ชนทั้งหลายแลเห็นดาวประกายพริกขึ้นจึงถือเอาขา
เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่าดาวประกายพริก. บทว่า ตูลาภูตา ได้แก่ เป็น
เครื่องวัด. บทว่า สเทเวถ แปลว่า ของโลกพร้อมทั้งเทวโลก. บทว่า สมเย
ได้แก่ ในฤดูฝน. บทว่า อุตฺตสฺเส ได้แก่ ในฤดูหนาวฤดูร้อน. ปาฐะว่า สมเย
อุตฺตสฺสฺสฺส คตินี้ก็มี. ปาฐะนั้นมีความว่า บทว่า สมเย ได้แก่ ฤดูร้อน. บทว่า
อุตฺตสฺสฺสฺส ได้แก่ฤดูหนาวและฤดูฝน. ได้แก่ ฤดูหนาวและฤดูฝน. บทว่า
น โอกุมติ วิถีโต ดาวประกายพริก ย่อมไม่โคจรออกจากวิถี คือ ไม่

โจรไปนอกวิถีโจรของตนในฤดูนั้น ๆ คือ โจรไปทศปัจฉิม ๖ เดือน
โจรไปทศนุรพา ๖ เดือน. อีกนัยหนึ่ง ยา มีจิง คีปติ พรักเป็นต้น ชื่อว่า
โอสธิ. บทว่า น โวภุมติ ความว่า ยานานใด ๆ สามารถให้ผล ยา
ขนานนั้น ๆ ให้ผลแล้ว ไม่ให้ผลของตัวเองก็ไม่สูญหายไป. บทว่า วิถีโต
ได้แก่ จากทางไป. อธิบายว่า ยาแก้ดีกรีรักษาดี แก้ลมกรีรักษาลม แก้เสมหะ
กรีรักษาเสมหะ. คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น **สุเมธบัณฑิต** นั้น ใครครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการก-
กรรมทั้งหลาย มีเท่านี้เท่านั้นก็หาไม่ ก็เห็นอริยฐานบารมีอันดับแปด จึง
สอนตนเองอย่างนี้ว่า ลูกก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่ขึ้นไป ท่านต้องบำเพ็ญแม้แต่
อริยฐานบารมี ตั้งอริยฐานใดไว้ ก็เป็นผู้ไม่คลอนแคลนในอริยฐานนั้น
ชื่อว่ากุหา เมื่อลมพัดมากระทบทุกทิศก็ไม่หวั่นไม่ไหว นั่งอยู่ในที่ของตน
เท่านั้น ฉันทใด ถึงตัวท่านเมื่อไม่คลอนแคลนในอริยฐานของตน ก็จักเป็น
พระพุทธเจ้า ฉันทนั้นเหมือนกัน ก็อริยฐาน อริยฐานบารมีอันดับแปดไว้มัน
และด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีแต่เพียงเท่านี้เท่านั้นก็
หาไม่ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นอริยฐานบารมี
อันดับแปด ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ช่องเสพกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมีอันดับแปดนี้ไว้ให้
มั่นก่อน ท่านเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐานบารมีนั้น
แล้ว ก็จักบรรลुพระโพธิญาณได้.

ภูเขาหิน ที่ไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นดีแล้ว ย่อมไม่
ไหวด้วยลมแรงกล้า ย่อมตั้งอยู่ในฐานของตน มั่นใจ.

ถึงตัวท่าน ก็จงไม่หวั่นไหว ในอธิษฐานบารมี
ทุกเมื่อ ฉะนั้นเหมือนกัน ท่านถึงฝั่งแห่งอธิษฐาน-
บารมีแล้ว จึงจักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เสโล ได้แก่ ที่สำเร็จด้วยหิน. บทว่า
อจโล ได้แก่ ไม่คลอนแคลน. บทว่า สุปฺปติฏฺฐิตो ได้แก่ ชื่อว่าตั้งมั่นด้วยดี
เพราะไม่คลอนแคลนนั่นแล. ปาฐะว่า ยถาปี ปพฺพุโต อจโล นิชาโต
สุปฺปติฏฺฐิตो ดังนี้ก็มี. บทว่า กุสวาเตหิ ได้แก่ ด้วยลมมีกำลัง. บทว่า
สกุฏฺฐาเนว ได้แก่ ในฐานของตนนั้นแหละ อธิบายว่า ในฐานตามที่ตั้งอยู่
นั้นแล คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุขเมธบัณฑิตนั้น ก็ใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่าอันพุทธการก-
กรรมทั้งหลาย จะพึงมีเพียงเท่านี้เท่านั้น ก็หาไม่ เห็นเมตตบารมีอันดับเก้า
แล้ว ก็สอนตนเองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุขเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านต้อง
บำเพ็ญเมตตบารมี ท่านพึงมีจิตเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งในผู้มีประโยชน์
เกื้อกูล ทั้งในผู้ไม่มีประโยชน์เกื้อกูล เปรียบเหมือนน้ำย่อมเอิบอาบ
ทำความเย็นเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งบาปชน ทั้งกัลยาณชน แม้ฉันท
ถึงตัวท่าน มีจิตเป็นอย่างเดียวกันด้วยเมตตาคิด ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็จัก

เป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้นเหมือนกัน อธิษฐานเมตตาบารมีอันดับเก้าไว้นั้นแล ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หา
มิได้ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่นๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นเมตตาบารมีอัน
ดับเก้า ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระองค์
ก่อนๆ ชองเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเมตตาบารมี อันดับเก้านี้ไว้มัน
ก่อน จงเป็นผู้ไม่มีผู้เสมอด้วยเมตตา ผิดว่า ท่านต้อง
การบรรลุพระโพธิญาณ.

ธรรมดำน้า ย่อมแผ่ความเย็นไปเสมอกัน ทั้งใน
คนดีและคนชั่ว ย่อมพัดพาซึ่งมลทินคือ รุสีไป แม้
ฉนั้นใด.

ท่านจงแผ่เมตตาไปสมำเสมอ ในคนที่เป็นประ-
โยชน์เกื้อกูล และชนที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลฉนั้น
เหมือนกัน ท่านถึงฝั่งแห่งเมตตาบารมีแล้ว ก็จักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสโม โหหิ ได้แก่ จงเป็นผู้ไม่มีผู้
เสมียดด้วยเมตตาภาวณา. ในคำนั้น ปาฐะว่า ตุว สมสโม โหหิ ดังนี้ก็มี.

ปาฐะนั้น มีความง่ายแล. บทว่า สมนิ ได้แก่ ชั่งได้. บทว่า ผรติ ได้แก่ ถูกต้อง. บทว่า ปวาหติ ได้แก่ ชำระ. บทว่า รโห ได้แก่ ฐลิตีจรมมา. บทว่า มลฺ ได้แก่ มลทินมีมลทินคือเหงื่อเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นที่สระ ปาฐะว่า รหมลฺ ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า หิตาหิต ได้แก่ ผู้มีประโยชน์ และผู้ไม่มีประโยชน์ อธิบายว่ามิตรและอมิตร. บทว่า เมตตตาย ภาย ได้แก่ แก่งเจริญเพิ่มพูนเมตตา คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุขเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการกกรรมทั้งหลายจะพึงมีเพียงเท่านี้เท่านั้นหามิได้ เห็นอุเบกขาบารมีอันดับสิบ จึงสอนตนเองอย่างนี้ว่า คู่ก่อนสุขเมธบัณฑิต ตั้งแต่ขึ้นไป ท่านต้องบำเพ็ญอุเบกขาบารมีพึงวางตัวเป็นกลาง ทั้งในสุข ทั้งในทุกข์ ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมเป็นกลางในผู้ไต่ของสะอาดบ้างแม้ฉนใด ถึงตัวท่าน เมื่อวางตัวเป็นกลางได้ในสุขและทุกข์ก็จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ฉนนั้น ก็อธิษฐานอุเบกขาบารมีอันดับสิบไว้มั่นด้วยเหตุฉนนั้น จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หา
มิได้ จักรจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เมื่อเราเลือกเฟ้น ก็เห็นอุเบกขาบารมี
ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ ช้อง
เสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอุเบกขาบารมี อันดับสิบนี้ไว้ให้
มั่นก่อน ท่านจงเป็นผู้มั่นคงตั้งตาชั่ง ก็จักบรรลุพระ-
โพธิญาณได้.

ธรรมดาแผ่นดิน ย่อมวางเฉยต่อสิ่งของที่เขาทิ้ง
ลงไม่ว่าสะอาด ไม่สะอาด แม้ทั้งสองอย่างเว้นความ
ยินดียินร้าย แม้นั่นใด.

ท่านจงเป็นดังตาค้างในสุขและทุกข์ทุกเมื่อฉนั้น
เหมือนกัน ท่านถึงฝั่งแห่งอุเบกขาบารมีแล้ว ก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตุลาภูโต** ได้แก่ ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง
คันทาค้างที่เขาซึ่งเท่ากัน ก็ตั้งอยู่เท่ากันไม่ตกลง ไม่กระดกขึ้น ฉนั้นใด แม้
ตัวท่านก็ต้องเป็นเสมือนตาค้างในสุขและทุกข์ทั้งหลาย จึงจักบรรลุพระสัมโพธิ-
ญาณได้ ฉนั้นเหมือนกัน. บทว่า **โกปานุนยวชชิตา** ได้แก่ เว้นความ
ยินดียินร้าย. ปาฐะว่า **ทยาโกปวิวชชิตา** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือน
กัน คำที่เหลือพึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้วในขันติบารมีนั้นแล.

แต่นั้น **สุเมธบัณฑิต** ครั้นเลือกเฟ้นบารมีธรรม ๑๐ นี้แล้ว ต่อจาก
นั้น ก็คิดว่า ธรรมที่ทำให้ความเป็นพระพุทธเจ้าอันช่วยอบรมบ่มพระโพธิญาณ
อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลายพึงบำเพ็ญในโลกนี้ มีเพียงเท่านั้นเท่านั้น ไม่มียิ่งไป
กว่า แต่ว่าบารมีเหล่านี้ ไม่มีอยู่แม้ในอากาศเบื้องบน ไม่มีอยู่แม้ในทิศทั้งหลาย
มีทิศบูรพาเป็นต้น แต่ว่าตั้งอยู่ในระหว่างเนื้อหัวใจของเราเท่านั้น เห็นว่า
บารมีเหล่านั้นตั้งอยู่ในหัวใจคนอย่างนี้แล้ว ก็อธิษฐานบารมีเหล่านั้นทั้งหมด
ไว้มั่น เมื่อพิจารณาบ่อยๆ ก็พิจารณาทั้งอนุโลม ทั้งปฏิโลม จับปลายเอามา
ชนต้น จับต้นเอามาชนปลาย จับกลางเอามาชนทั้งสองข้าง จับปลายทั้งสองข้าง
เอามาชนกลาง บริจาคสิ่งของภายนอกชื่อ **บารมี** บริจาคอวัยวะ ชื่อ **อุปบารมี**

บริจาคชีวิต ชื่อปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถ-
บารมี ๑๐ รวมบารมี ๓๐ ทิศ พิจารณาเหมือนหมูนกกลับน้ำมันในยন্ত্র เมื่อ
สุเมธบัณฑิตนั้นพิจารณาบารมี ๑๐ อยู่ ด้วยเดชแห่งธรรม มหาปฐพีอันกว้าง
หนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็ส่งเสียงร้องก้องกัมปนาทสะท้อนสะท้อนหวั่นไหว
ประหนึ่งกำอ้อที่ถูกช่างเหยียบ และประหนึ่งเครื่องยন্ত্রที่บีบอ้อยที่บีบคั้น
ปั่นหมุนประหนึ่งล้อเป็นทำภาชนะดินและล้อยন্ত্রบีบคั้นน้ำมันฉะนั้น ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

ธรรมซึ่งช่วยอบรมพระโพธิญาณ ในโลกมี
เพียงเท่านี้เท่านั้น ที่สูงนอกริเวณนั้นไม่มี ท่านจง
ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้อย่างมั่นคง.

เมื่อเรากำลังพิจารณาธรรมเหล่านี้ โดยลักษณะ
แห่งกิจคือสภาวะ หมิ่นแผ่นดินพสุธาที่หว่าดไหวเพราะ
เดชแห่งธรรม.

ปฐพีไหวส่งเสียงร้อง เหมือนยন্ত্রที่บีบอ้อยบีบ
อ้อย แผ่นดินก็ไหวเหมือนล้อล้อในยন্ত্রบีบน้ำมันงา
ฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอตตกาเยว** ท่านกล่าวเพื่อแสดงว่า
บารมี ๑๐ ที่ยกแสดงไม่ขาดไม่เกิน. บทว่า **ตตทุธ** ความว่า ที่สูงไปกว่า
บารมี ๑๐ นั้นไม่มี. บทว่า **อญฺญตฺร** แปลว่าอื่น ลักษณะศัพท์พึงถือตาม
คัมภีร์ศัพท์ศาสตร์ ความว่า พุทธการกธรรมอื่นจากบารมี ๑๐ นั้น ไม่มี.
บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่บารมี ๑๐ เหล่านั้น. บทว่า **ปติญฺจฺห** แปลว่า จงตั้งอยู่
ความว่า จงทำให้บริบูรณ์ตั้งอยู่.

บทว่า **อิเม รมเม** ได้แก่ บารมีธรรม. บทว่า **สมมสโต** ได้แก่ ทรงสอบสวน พึงเห็นลัญจิวีภัดติลงในอรรณนาทระ. บทว่า **สภาวะสสาอุก-
ขณ** ความว่า ทรงพิจารณาโดยลักษณะที่มีกิจคือหน้าที่กล่าวคือสภาวะความ
จริง. บทว่า **รมเมเตเชน** ได้แก่ ด้วยเดชคืออำนาจแห่งการรู้จักเลือกเฟ้น
บารมี. รัตนะเรียกว่า **วสุ** ในบทว่า **วสุธา**. ธรรมชาติโคทรงไว้ซึ่งรัตนะนั้น
หรือรัตนะทรงอยู่ในธรรมชาตินั้น เหตุนี้ ธรรมชาตินั้นชื่อว่า **วสุธา** ทรง
ไว้ซึ่งรัตนะหรือเป็นที่ทรงรัตนะ. ธรรมชาตินั้นคืออะไร คือเมทนีแผ่นดิน.
บทว่า **ปกมฺพล** แปลว่าไหวแล้ว อธิบายว่าก็เมื่อสุเมธบัณฑิตกำลังเลือกเฟ้น
บารมีทั้งหลาย ด้วยเดชแห่งญาณของสุเมธบัณฑิตนั้น หมิ่นแผ่นดินปฐพีก็กำป-
นาท.

บทว่า **จลติ** ได้แก่ ไหว มี ๖ ประการ. บทว่า **รวติ** ได้แก่ บันลือ
ส่งเสียงร้อง. บทว่า **อุจฺจนฺตุ** **ว ปิพิต** แปลว่า เหมือนยंत्रหีบอ้อย
บีบอ้อย. ปาฐะว่า **อุพฺพนฺตุ** **ว ปิพิต** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน.
บทว่า **เตลยฺนฺเต** แปลว่าในยंत्रที่คั้นน้ำมัน. บทว่า **ยถา จกฺก** ได้แก่
เหมือนยंत्रที่มีล้อใหญ่ของผู้ใช้ยานมีล้อ [ล้อรถ-เกวียน]. บทว่า **เอว**
ความว่า ยंत्रที่ใช้ลูกกลมคั้นน้ำมัน ย่อมหมุน ย่อมลั่น ฉันใจ เมทนีคือแผ่น
ดินนี้ก็ลั่น ฉันนั้น. คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

เมื่อมหาปฐพีไหวอยู่อย่างนี้ มนุษย์ชาวรัมมนครที่เข้าเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า ไม่อาจยืนอยู่ได้ ก็ล้มสลบเหมือนต้นสาละใหญ่ ถูกยุคน้ชาตะ
พัดกระหน่ำ ภาชนะดินมีหม้อเป็นต้น ก็หมุนกระทบกันและกันแตกเป็นจuron
ไป. มหาชนหวาดกลัว ก็เข้าไปหาพระศาสดา ทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่รู้เหตุนี้ว่า นี่เป็นอาการหมุนตัวของนาค หรือของ

ภูต ยักษ์ เทวดาพวกหนึ่งหรือพระเจ้าข้า อนึ่งเล่ามาหาชนนี้ทั้งหมดถูกภัยรบกวน
จักเป็นความชั่วของโลกนี้ หรือเป็นความดีพระเจ้าข้า ขอโปรดตรัสบอกเหตุนี้
ด้วยเถิด.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงสดับคำของชนเหล่านั้น แล้วตรัสว่า พวก
ท่านอย่ากลัวกันเลย อย่าคิดอะไรเลย ไม่มีภัยที่เกิดจากเหตุการณ์นี้แก่พวก
ท่านดอก. ผู้ใดเราพยากรณ์ว่า วันนี้ สุเมธบัณฑิตจักเป็นพระพุทธานาม
ว่า โคตมะ ในอนาคตกาล ผู้นั้นกำลังพิจารณาบารมีทั้งหลายในบัดนี้ ด้วย
เดชแห่งธรรมของท่านผู้กำลังพิจารณานั้น ท่วมื่นโลกธาตุจึงไหวและสงเสียด
ร้องพร้อมๆ กัน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บริษัทที่อยู่ในที่เฝ้าพระพุทธเจ้า ก็ตัวสั่นงันงกอยู่
ในที่นั้น พวกนั้นนอนสลบอยู่เหนือพื้นดิน.

หม้อเป็นอันมากหลายร้อยหลายพัน กระแทกกัน
และกัน แผลกเป็นจuronอยู่ในที่นั้น.

มหาชนทั้งหลาย หวาดสะดุ้งกลัวหมุนวนมีใจ
ถูกบีบ พวกนั้นมาประชุมเข้าเฝ้าพระที่บึงกรพระพุทธเจ้า
ทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ เหตุใดเหตุชั่วจักมีแก่
โลกหรือ โลกถูกเหตุนี้รบกวนทั้งโลกหรือ ขอพระ-
องค์โปรดทรงบรรเทาความกลัวนั้นด้วยเถิด.

ครั้งนั้นพระมหายานีที่บึงกร ทรงยังมหาชนเหล่า
นั้นให้เข้าใจแล้วตรัสว่า พวกท่านจงวางใจ อย่ากลัว
ในการที่แผ่นดินไหวทั้งนี้เลย.

วันนี้ เราพยากรณ์ผู้ใดว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้า
ผู้นั้นกำลังพิจารณาธรรมก่อนๆ ที่พระชินเจ้าทรงเสพ
แล้ว.

เมื่อท่านผู้นั้นกำลังพิจารณาธรรมคือพุทธานุสสติ
เหลือเลย ด้วยเหตุนั้น หมั่นแผ่บุญพินันโลกพร้อม
ทั้งเทวโลกจึงไหว.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา แปลว่า มีประมาณเท่าใด. บทว่า
อาสิ แปลว่า ได้มีแล้ว. ปาฐะว่า ยา ตทา ปริสา อาสิ ดังนี้ก็มี ปาฐะ
นั้นมีความว่า บริษัทใดตั้งอยู่ในที่นั้น. บทว่า ปเวธมานา แปลว่า ไหว
อยู่. บทว่า สา ได้แก่ บริษัทนั้น. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในที่เข้าเฝ้านั้น.
บทว่า เสติ แปลว่า นอนแล้ว.

บทว่า ฆฎา แปลว่า แห่งหม้อทั้งหลาย คำนี้เป็นปฐมวิภักติ ลงใน
อรธัญญวิภักติ ความว่า หลายพันแห่งหม้อทั้งหลาย. บทว่า สยฺยจฺญณฺม-
ลิตา แปลว่า เป็นจรรณด้วย แหกด้วย ความว่า แหกเป็นจรรณ. บทว่า
อญฺญมฺลณํ ปมฺภูฏิตา แปลว่า กระทบซึ่งกันและกัน. บทว่า อุพฺพิคฺคา
ได้แก่ มีใจหวาด. บทว่า ตสฺสิตา ได้แก่ เกิดสะดุ้ง. บทว่า ธิตา ได้แก่ กลัว
ภัย. บทว่า ฆนฺตฺตา ได้แก่ มีใจแปรปรวน อธิบายว่า มีใจหมุนไปผิดแล้ว
คำเหล่านี้ทั้งหมดเป็นไวยากรณ์ของกันและกัน. บทว่า สมากมฺม ได้แก่ มา
ประชุมกัน หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า อุปฺพุทฺโต ได้แก่ ถูกขยำยี. บทว่า ตํ วิโนเทหิ ได้แก่ จง
บรรเทา อธิบายว่า จงกำจัดภัยที่คุกคามนั้น. บทว่า จกฺขุม ได้แก่ ข้าแต่

พระองค์ผู้มีพระจักขุ ด้วยจักขุ ๕. บทว่า เตสึ ตทา ได้แก่ ครั้งนั้น ยัง
ชนเหล่านั้น คำนี้เป็นนัจจวิวัตติลงในอรรถกถาวิวัตติ. บทว่า สยณาเปติ
ได้แก่ ให้รู้ให้ตื่น. บทว่า วิสุตฺตธา ได้แก่ มีจิตสนิทสนม. บทว่า มา ภาค
แปลว่า อย่างกลัว. บทว่า ยมहि ตตฺตบฺเป็น ยิ อหิ หมายถึงสุเมธบัณฑิต.
บทว่า ฆมฺม ได้แก่ บารมีธรรม. บทว่า ปุพฺพกั ได้แก่ ของเก่า. บทว่า
ชินเสวติ ความว่า อันพระชินเจ้าทั้งหลายเสพแล้ว ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์.
บทว่า พุทฺธภูมึ ได้แก่ บารมีธรรม. บทว่า เตน ได้แก่ ด้วยเหตุที่พิจารณา
นั้น. บทว่า กมฺปิตา ได้แก่ ไหวแล้ว. บทว่า สทฺเวก ได้แก่ ในโลกพร้อม
ทั้งเทวโลก.

ต่อนั้น มหาชนฟังพระดำรัสของพระตถาคตแล้วก็รำเรงยินดี พวกกัน
ถือดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นต้นออกจากรัมมนคร เข้าไปหาพระ-
โพธิสัตว์ บูชาด้วยดอกไม้ของหอมเป็นต้น ไหว้แล้ว ทำประทักษิณแล้ว
กลับเข้าไปยังรัมมนคร ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาบารมี ๑๐ กระทำ
อธิษฐานวิริยะให้มั่น แล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เพราะฟังพระพุทฺธดำรัส ใจของมหาชนก็สงบ
เย็นในทันที ทุกคนจึงเข้ามาหาเรา พวกกันกราบไหว้
เราอีก.

ครั้งนั้น เรายึดถือพระพุทฺธคุณ ทำใจไว้มั่น น้อม
นมหัสการพระที่ปึงกรพุทฺธเจ้าแล้วจึงลุกขึ้นจากอาสนะ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มโน นิพฺพายิ ความว่า ใจของมหาชน
ผู้มีใจหวาด เพราะแผ่นดินไหว ก็สงบเย็น อธิบายว่า ถึงความสงบ เพราะฟัง

เหตุที่แผ่นดินไหวนั้น. ปาฐะว่า **ขโน นิพฺพายิ** ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น ง่าย เหมือนกัน. บทว่า **สมาธิยิตฺวา** ได้แก่ ถือเอาโดยชอบ อธิบายว่า สมาทาน. บทว่า **พฺพุทฺถุณฺ** ได้แก่ บารมีทั้งหลาย. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ ผู้เอ็นดูสรรพสัตว์กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ เทวดาสั้นทั้งหมื่นจักรวาล ก็ประชุมกันบูชาด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น อันเป็นทิพย์ ก็เปล่งสวดิมงคลเป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านสุเมธดาบสผู้เป็นเจ้า วันนี้ ท่านปรารถนาความปรารถนาอันยิ่งใหญ่ เทพบาทมุลของพระที่ปึงกรทศพล ขอความปรารถนา นั้นจงสำเร็จแก่ท่านโดยไม่มีอันตรายเกิด ภัยหรือความหวาดกลัวใน ความปรารถนา นั้นอย่าได้มีแก่ท่านเลย โรคแม้จำนวนเล็กน้อย ก็จงอย่าเกิดใน สรีระของท่าน ท่านจงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วแทงตลอดพระสัมมาสัมโพธิญาณโดยเร็ว ต้นไม้ดอกต้นไม้มผลย่อมออกดอก ออกผลตามฤดูกาล ฉันทใด แม้ตัวท่านก็อย่าล่วงเลยฤดูสมยนั้นเสีย จงสัมผัสพระโพธิญาณโดยพลันเทอญ. ครั้นเปล่งสวดิอย่างนี้แล้ว ก็พากันกราบไหว้แล้วกลับไปยังเทวสถานของตนๆ ฝ่ายพระโพธิสัตว์อันเทวดาทิ้งหลายสวดิแล้ว ดำริว่า เราจักบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า ในที่สุดสี่อสงไขย กำไรแสนกัป แล้วอธิษฐานความเพียรไว้มั่นคง โลกขึ้นสู่อากาศ ไปยังหิมวันตประเทศที่มีคณะฤษี. ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

เทวดาถึอดอกไม้ทิพย์ มนุษย์ถึอดอกไม้มนุษย์
เทวดาและมนุษย์ทั้งสองไปรยดอกไม้ทั้งหลาย แก่เรา
ผู้กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ.

ก็เทวดาและมนุษย์ทั้งสองนั้น พากันแซ่ซ้อง
สวัสดีว่า ความปรารถนาของท่านยิ่งใหญ่ ท่านจงได้
ความปรารถนานั้น สมปรารถนาเถิด.

ขอเสียดจัญไร จงปราศไป ความโศก โรค
จงพินาศไป อันตรายทั้งหลายจงอย่ามีแก่ท่าน ขอท่าน
จงสัมผัสพระโพธิญาณอันสูงสุดโดยเร็วเถิด.

ต้นไม้ดอก ย่อมออกดอกบานเมื่อถึงฤดูกาล ฉันท
ใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบานด้วยพุทธญาณ
ฉันทนั้นเหมือนกันเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงบำเพ็ญบารมี
๑๐ ฉันทใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ท่านก็จงบำเพ็ญบารมี
๑๐ ฉันทนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้ที่โพธิมณฑ
สถาน ฉันทใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงตรัสรู้
ที่โพธิมณฑสถานของพระชินเจ้าฉันทนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงประกาศพระ
ธรรมจักร ฉันทใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจง
ประกาศพระธรรมจักร ฉันทนั้นเถิด.

ดวงจันทร์ในราตรีเพ็ญเต็มดวง รุ่งโรจน์ ฉันท
ใด ท่านมีมโนรถเต็มแล้ว จงรุ่งโรจน์ในห้วงโลกธาตุ
ฉันทนั้นเถิด.

ดวงอาทิตย์พ้นจากราहुแล้ว ย่อมรุ่งโรจน์ ฉันท
ท่านพ้นจากโลกแล้ว ก็จรัสโรจน์ด้วยสิริ ฉันท
เหมือนกันเถิด.

แม่น้ำทุกสาย ย่อมไหลลงสู่มหาสมุทร ฉันท
โลกพร้อมทั้งเทวโลก ของชุมชนผู้ยังสำนักของท่าน
ฉันทนั้นเถิด.

ครั้งนั้น เรานั้นอันเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น
สดุดีสรรเสริญแล้ว ก็สมาทานบารมีธรรม ๑๐ ประการ
เมื่อจะยังธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์จึงเข้าไปในป่าใหญ่.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิพฺพํ ความว่า เทวดาทั้งหลายถือดอกไม้
ทิพย์มีดอกมณฑารพ ดอกปาริฉัตตะ ดอกไม้กัลปพฤกษ์ ดอกบัว เป็นต้น
มนุษย์ทั้งหลายก็ถือดอกไม้มนุษย์. บทว่า สโมกิริหฺนฺติ ความว่า โปรยปราย
ลงบนตัวเรา. บทว่า วุฏฺฐนฺตสฺส ได้แก่ กำลังลุกขึ้น. บทว่า เวทฺยนฺติ
ได้แก่ ให้ทรงรู้แล้ว ให้ทรงเข้าใจแล้ว. บทว่า โสตุถิ แปลว่า ความสวัสดิ
บัดนี้ เพื่อแสดงอาการที่ให้ทรงรู้ จึงกล่าวว่า ความปรารถนาของท่านยิ่งใหญ่
เป็นต้น อธิบายว่า ข้าแต่ท่านสุเมธบัณฑิต ท่านปรารถนาตำแหน่งอันยิ่งใหญ่
ท่านจงได้ตำแหน่งนั้น สมปรารถนาเถิด.

บทว่า สพฺพิตฺติโย ความว่า ชื่อ อิติ เพราะเป็นที่มาของอันตราย,
อันตรายทั้งปวง ชื่อว่า สัพพิตติยะ ได้แก่ อุบัติหะ. บทว่า วิวชฺชนฺตุ
ได้แก่ อย่ามีเลย. บทว่า โสโก โรโค วินฺสฺสตุ ความว่า โสก
กล่าวคือความเศร้า และโรคกล่าวคือความเสียดแทง จงพินาศไป. บทว่า
เต ได้แก่ ตว แก่ท่าน. บทว่า มา ภวนฺตฺวนฺตฺรํยา ได้แก่

อันตรายทั้งหลายจงอย่ามี. บทว่า **ผุส** ได้แก่ จงถึง จงบรรลุ. บทว่า **โพธิ** ได้แก่ พระอรหัตมรรคญาณ ถึงพระสัพพัญญุตญาณก็ควร. บทว่า **อตุตม** ได้แก่ ประเสริฐสุด พระอรหัตมรรคญาณ ท่านกล่าวสูงสุด เพราะให้พระพุทฺธ-
คุณทั้งปวง.

บทว่า **สมเย** ความว่า เมื่อถึงสมัยออกดอกบานของต้นไม้ นั้น ๆ.
บทว่า **ปุปฺผิโน** ได้แก่ ต้นไม้ดอก. บทว่า **พุทฺธญาเนหิ** ได้แก่ ด้วยพุทฺธ-
ญาณ ๑๘. บทว่า **ปุปฺผสุ** ได้แก่ จงออกดอก. บทว่า **ปุรย** ได้แก่
บำเพ็ญแล้ว. บทว่า **พฺขุเม** ได้แก่ ตรัสรู้แล้ว. บทว่า **ชินโพธิ**
ได้แก่ ในความตรัสรู้ของพระชินเจ้าคือของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อธิบายว่า
ที่โคนต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ. บทว่า **ปฺญฺณมาเย** ได้แก่
ในราตรีเพ็ญ. บทว่า **ปฺญฺณมโน** ได้แก่ มีมโนรถเต็มแล้ว.

บทว่า **ราหุมุคฺโต** ได้แก่ พ้นจากราหุ คือโสฬสภานุ. บทว่า **ตาเปน**
ได้แก่ ด้วยแสงร้อนแรง แสงสว่าง. บทว่า **โลกา มฺจฺจิตฺวา** ความว่า เป็น
ผู้อันโลกธรรมฉาบทาไม่ได้แล้ว. บทว่า **วิโรจ** ได้แก่ จงรุ่งเรือง. บทว่า
สิริยา ได้แก่ ด้วยพุทฺธสิริ. บทว่า **โอสฺรนฺติ** ได้แก่ ย่อมเข้าไปสู่มหาสมุทร.
บทว่า **โอสฺรนฺตุ** ได้แก่ จงเข้าไป. บทว่า **ตวฺนฺติเก** ความว่า
คู่สำนักของท่าน. บทว่า **เตหิ** ได้แก่ อันเทวดาทั้งหลาย. บทว่า
อฺตปฺปฺสฺตุโ ได้แก่ ชมแล้วและสรรเสริญแล้ว หรืออันพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า
เป็นต้นที่เทวดามนุษย์ชมแล้ว ทรงสรรเสริญแล้ว เหตุนี้จึงชื่อว่า ผู้อันพระ-
พุทธเจ้าที่เทวดามนุษย์ชมแล้วทรงสรรเสริญแล้ว. บทว่า **ทส รมฺเม** ได้แก่
บารมีธรรม ๑๐. บทว่า **ปวฺน** แปลว่า ป่าใหญ่ อธิบายว่า เข้าไปป่าใหญ่ใกล้
ัมมิกบรรพต. คาลาที่เหลือ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาเรื่องความปรารถนาของท่านสุเมธ

แห่งอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มธุรัตถวิลาสินี

๑. วงศ์พระที่ปึงกรพุทธเจ้าที่ ๑

ว่าด้วยพระประวัติของพระที่ปึงกรพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าเรื่องอดีตแก่พระสารีบุตรว่า

[๒] เมื่อสี่สวายุขัยแสนกัป มีนครชื่อ อมรนคร
นำชมขึ้นรินรมย์.

ไม่ว่างเว้นจากเสียง ๑๐ เสียง พรั่งพร้อมด้วย
ข้าวน้ำ มีเสียงข้าง เสียงม้า เสียงกลอง เสียงสังข์
เสียงรถ.

เสียงอีกที่กด้วยเสียงร้องเชิญบริโภคอาหารว่าเชิญ
กินข้าว เชิญดื่มน้ำ เป็นนครเพียบพร้อมด้วยองค์
ประกอบทุกอย่าง ประกอบด้วยการงานทุกอย่าง.

สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ คลาคล่ำ ด้วยชนต่างๆ
มั่งคั่ง เป็นที่อยู่ของคนมีบุญ เหมือนเทพนคร.

ในนครอมรวดี มีพราหมณ์ชื่อสุเมธมีกองทัพ
หลายโกฏิ มีทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นอันมาก.

เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพทถึงฝั่ง
[สำเร็จ] ในลักษณะศาสตร์ อธิษฐานศาสตร์ ในศาสนา
ของตน.

ครั้งนั้น เรานั่งอยู่ในที่ลับ จึงคิดอย่างนี้ว่า ขึ้น
ชื่อว่าเกิดอีก ความแตกสลายแห่งสรีระ เป็น
ทุกข์ ถูกขร่ายย่ำให้ลงตายก็เป็นทุกข์.

ครั้งนั้น เรามีชาติชราพยาธิเป็นสภาพ จำเราจัก

แสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย แต่เกษม.

ถ้ากระไร เราเมื่อไม่ไยดี ไม่ต้องการ ก็ควร
ละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่เต็มด้วยซากศพต่างๆ ไปเสีย.

ทางนั้น คงมีแน่ ทางนั้น จักไม่มีไม่ได้ จำเรา
จักแสวงหาทางนั้น เพื่อหลุดพ้นจากภพ.

เมื่อทุกข์มี แม้ชื่อว่าสุข ก็ย่อมมีฉันท เมื่อภพ
มี สภาวะที่ไม่ใช่ภพ ก็พึงปรารถนาฉันทนั้น.

เมื่อความร้อนมี ความเย็นก็ย่อมมีฉันท เมื่อ
ไฟ ๓ กองมี ความดับไฟ ก็พึงปรารถนาฉันทนั้น
เหมือนกัน.

เมื่อความขี้มี แม้ความดี ก็ย่อมมีฉันท เมื่อ
ความเกิดมี ความไม่เกิด ก็พึงปรารถนาฉันทนั้นเหมือน
กัน.

บุรุษตบ่ออุจจาระ เห็นหนองน้ำ มีน้ำเต็ม ไม่
แสวงหาหนองน้ำ ฉันทใด.

เมื่อหนองน้ำคืออมตะ สำหรับชำระล้างมลทิน
คือกิเลส มีอยู่ แต่คนไม่แสวงหาหนองน้ำ ก็ไม่ใช่ความ
ผู้ต้องหนองน้ำคืออมตะก็ฉันทนั้น.

บุรุษถูกศัตรูทั้งหลายล้อมรอบ เมื่อทางไปมีอยู่
บุรุษนั้นไม่หนีไป นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทาง ฉันทใด.

บุรุษถูกกิเลสคลุม เมื่อทางอันรุ่งเรืองมีอยู่
เขาไม่แสวงหาทางนั้น ก็ไม่ใช่ความผิดของทางอันรุ่ง-
เรือง ก็ฉนั้น.

บุรุษเจ็บป่วย เมื่อหมอมีอยู่ ไม่ยอมให้หมอ
เยียวยาความเจ็บป่วย นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของหมอ
ฉนั้น.

บุรุษถูกความเจ็บป่วยคือกิเลสบีบคั้นประสบทุกข์
ยังไม่แสวงหาอาจารย์ นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์
ฉนั้น.

[ถ้ากระไร เราพึงละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่เต็มไปด้วย
ซากศพไปเสีย ใม่ไยดี ใม่ต้องการ]

บุรุษ ปลดซากศพอันน่าเกลียดที่ผูกคอไปเสีย
มีความสบาย มีเสรี มีอำนาจในตัวเอง แม้ฉนั้น.

เราก็จึงละทิ้งกายอันเน่านี้ เป็นที่สะสมซากศพ
ต่างๆ ไปเสีย ใม่ไยดี ใม่ต้องการฉนั้น.

บุรุษสตรี ละทิ้งอุจจาระไว้ในส้วมไปใม่ไยดีใม่
ต้องการ ฉนั้น.

เราละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่เต็มไปด้วยซากศพไปเสีย
เหมือนทิ้งส้วม ฉนั้นเหมือนกัน.

เจ้าของเรือ ละทิ้งเรือร่วน้ำลำเก่าที่ชำรุดไปใม่
ไยดี ใม่ต้องการ ฉนั้น.

เราละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่มี ๕ ช่อง มีของไม่

สะอาดไหลออกอยู่เป็นนิตย์ไปเสีย เหมือนเจ้าของเรือ
ทิ้งเรือลำเก่าจั้นนั้น.

บุรุษเดินทางไปกับพวกโจร นำสินค้าไปด้วย
เห็นภัยคือความเสียหายแห่งสินค้า จึงละทิ้งพวกโจร
ไปเสีย จันใด.

กายอันนี้ ก็เปรียบเสมอด้วยมหาโจร จำเราจัก
ละกายนี้ไป เพราะกลัวเสียหายแห่งกุศล จันนั้นเหมือน
กัน.

เราครั้นคิดอย่างนี้แล้ว ก็ให้ทรัพย์หลายร้อยโกฏิ
แก่คนมีที่พึ่งและคนไม่มีที่พึ่ง เข้าไปหิมวันตประเทศ.

ในที่ไม้อกลหิมวันตประเทศ มีภูเขา ชื่อชัมมิกะ
เราก็ทำอาศรม สร้างบรรณศาลา.

ในอาศรมนั้น เราสร้างที่จงกรมอันเว้นจากโทษ
๕ ประการ ประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ นำมาซึ่งกำลัง
แห่งอภิญญา.

ในอาศรมนั้น เราทิ้งผ้าอันประกอบด้วยโทษ ๘
ประการ นุ่งผ้าเปลือกไม้ ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒
ประการ.

เราละบรรณศาลา อันเคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประการ
เข้าไปอาศัยโคนไม้ อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ.

เราละธัญชาติ ที่หว่าน ที่ปลูกไว้ ไม่เหลือ
เลย บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อันประกอบ
ด้วยคุณเป็นอันมาก.

เราตั้งความเพียร ณ โคนไม้ นั้น ใต้แก่น้ำ ยืน
และเดิน ภายใน ๗ วัน ก็บรรลุกำลังแห่งอภิญญา.

เมื่อเราประสบความสำเร็จ ชำนาญในพระ-
ศาสนาอย่างนี้ พระชินเจ้าผู้นำโลก พระนามว่า
ที่ปังกรก็เสด็จอุบัติ.

เรามัวเปี่ยมด้วยความยินดีในฉาน จึงไม่เห็นนิมิต
๔ คือ ในการเสด็จอุบัติ ในการประสูติ ในการตรัสรู้
และในการแสดงธรรม.

ในถิ่นแถบปัจฉิมประเทศ ชาวรัมมนคร มีอ
ยินดีแล้ว นิมนต์พระตถาคต ช่วยกันแผ้วถางหนทาง
เสด็จมาของพระองค์.

สมัยนั้น เราออกจากอาศรมของตนสะบัดผ้า
เปลือกไม้ เหาะไปในอัมพร ขณะนั้น.

เราเห็นชนที่เกิดโสมนัส ยินดีรำเริงบันเทิงใจ
แล้ว ก็ลงจากท้องฟ้า ตามคนทั้งหลายในทันที.

มหาชนเกิดโสมนัส ยินดีรำเริงบันเทิงใจกัน
พวกท่านแผ้วถางหนทาง เพื่อใครกัน.

คนเหล่านั้นถูกเราตามแล้วจึงตอบว่า พระพุทธ-
เจ้าผู้ยอดเยี่ยมพระนามว่าที่ปังกร ผู้ชนะผู้นำโลก เกิด
ขึ้นแล้วในโลก เราแผ้วถางหนทางเพื่อพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น.

เพราะได้ยินว่า พุทโธ ปิตักก็เกิดแก่เราในทันที
เราเมื่อกล่าววว่า พุทโธ พุทโธ ก็ซาบซึ้งโสมนัส.

เรายินดีประหลาดใจแล้ว ก็ยี่นคิด ณ ที่ตรงนั้น
ว่า จำเราจักปลุกพืชในพระพุทธรูปเจ้าพระองค์นี้ ขณะ
อย่าได้ล่วงไปเปล่าเลย.

จึงกล่าวว่า ฌีว่า พวกท่านแผ้วถางเพื่อพระพุทธรูป
เจ้า ก็ขอพวกท่านจงให้โอกาสแห่งหนึ่งแก่เรา ถึงเรา
ก็จักแผ้วถางหนทาง.

คนเหล่านั้น ได้ให้โอกาสทั้งหลายแก่เรา เพื่อ
แผ้วถางทางในขณะนั้น.

เมื่อโอกาสของเรายังไม่เสร็จ พระชินเจ้าที่ปึงกร
มหาภูมิจึงเสด็จพุทธดำเนินทาง พร้อมด้วยภิกษุสี่แสน
รูป ผู้มีภิญญา ผู้คงที่ เป็นชีณาสพ ไร่่มลทิน.

การรับเสด็จก็ดำเนินไป กลองเป็นอันมากก็
ประโคมขึ้นเอง มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ก็ปลื้มปรา
โมช แซ่ซ้องสาธุการ.

พวกเทวดาก็เห็นพวกมนุษย์ พวกมนุษย์ก็เห็น
พวกเทวดา แม้ทั้งสองพวกก็ประคองอัญชลีตามเสด็จ
พระตถาคต.

พวกเทวดาก็บรรเลงด้วยดนตรีของทิพย์ พวก
มนุษย์ก็บรรเลงด้วยดนตรีของมนุษย์ แม้ทั้งสองพวก
ก็บรรเลงตามเสด็จพระตถาคต.

ในอากาศ พวกเทวดาเหล่าเดินหน ก็โปรยดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตตกะของทิพย์ ตลอด
ทิศานุทิศ.

ในอากาศ พวกเทวดาเหล่าเดินหน ก็ไปจรจรณ
จันทร์ ของหอมอย่างดี ของทิพย์ ล้วนทั้งทีศานุทิศ.

พวกมนุษย์ที่ไปตามพื้นดิน ก็ชูดอกจำปา ดอก
ช้าน้ำว ดอกกระทุ่ม ดอกกะลินพิมาน ดอกบุษราค
และดอกเกด ทั่วทีศานุทิศ.

ในทีนั้น เราเปลื้องผม ผ้าเปลือกไม้และแผ่น
หนังปูลาดลงที่ตมแล้วก็นอนคิดว่าด้วยความปรารถนาว่า

ขอพระพุทธเจ้ากับศิษย์สาวกทั้งหลาย จงเหยียบ
เราเสด็จไป อย่าทรงเหยียบตมเลย การอันนี้จักเป็น
ประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา.

เราอนเหนือแผ่นดิน ก็คิดอย่างนี้ว่า เรา
ปรารถนา ก็จะมีเพียงแต่กิเลสทั้งหลายของเราได้ในวันนี้.

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก
ด้วยการกระทำให้แจ้งธรรม ในพระพุทธเจ้าพระองค์นี้
เราบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วก็จะเป็นผู้พ้นเอง จะ
ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้พ้นด้วย.

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยบุรุษผู้แสดงกำลัง
จะข้ามไปแต่ผู้เดียว เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว
ก็จักยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามด้วย.

ด้วยอธิการบารมีนี้ ที่เราทำในพระพุทธเจ้าผู้เป็น
บุรุษสูงสุด เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณก็จะยังหมู่ชน
เป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

เราจักตัดกระแสสังสารวัฏ กำจัดภพ ๓ แล้วขึ้น

สู่ธรรมนาวา ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามโสม-
สงสาร

พระที่ปึงกรพุทธเจ้าผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้รับของบวชา
ประทับยืนใกล้ศีรษะเรา ได้ตรัสตั้งนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงดูชฎิลดาบส ผู้มีตบะสูงผู้นี้ ใน
กัปที่นับไม่ได้แต่กัปนี้ไป เขาก็เป็นพระพุทธเจ้าใน
โลก.

ตถาคตออกอภิเษกกรรมณ์จากนครอันนารีนรมย์
ชื่อว่ากบิลพัสดุ์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

ตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ประคองรับมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วจักเข้าไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้านั้น เสวยมธุปายาส ที่ริมฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชราแล้วจักเข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์ ตามทางอัน
ดีที่เขาจัดตบแต่งไว้แล้ว.

แต่นั้น พระผู้มียศใหญ่ก็กระทำประทักษิณโพธิ-
มณฑลสถาน จักแทงตลอดพระอนุตรสัมมาสัมโพธิ-
ญาณ ที่โคนอัสสัตถพฤกษ์ต้นโพธิ์.

พระชนนีของท่านดาบสผู้นี้ จักมีพระนามว่า
มายา พระชนกพระนามว่าสุทโธทนะ ดาบสผู้นี้จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

พระโกณฑิยะ และพระอุปติสสะ จักเป็นอัครสาวก
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่นอุปัฏฐาก
ชื่ออานนทะ จักบำรุงท่านชินะผู้นี้.

พระเขมาและพระอุบลวรรณา จักเป็นอัครสาวิกา
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น.

โพธิ์ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
นั้น เรียกกันว่าอัสสัตถพฤกษ์ โพธิ์ใบ ท่านจิตตะ
และท่านหัตถอาพวกะ จักเป็นอัครอุบาสก.

นันทมาตา และ อุตตรา จักเป็นอัครอุบาสิกา
พระชนมายุของพระโคตมุนีนั้นประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสนี้ ของพระผู้
แสวงคุณยิ่งใหญ่ ผู้ไม่มีผู้เสมอแล้ว ก็ดีใจว่าท่านผู้นี้
เป็นหน่อพืชพระพุทธรเจ้า.

หมื่นโลกธาตุดพร้อมทั้งเทวดา พากันส่งเสียงโห่
ร้อง ประบมือ หัวเราะ ประคองอัญชลินมัสการกล่าว
ว่า

คิดว่า พวกเราจักพลาดคำสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เปรียบเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ
พลาดทำน้ำท่าตรงหน้า ก็ยังยึดทำน้ำท่าหลังข้ามแม่น้ำ
ใหญ่ได้ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ผิดว่า พันพระชินเจ้าพระองค์นี้
ไป ในอนาคตกาล ก็จักอยู่ต่อหน้าท่านผู้นี้ ฉะนั้น.
พระที่ปึงกร ผู้รู้โลก ผู้ทรงรับของบูชา ทรง
ประกาศกรรมของเราแล้ว ก็ทรงยกพระบาทเบื้องขวา.
พระพุทธชินโรตทุกองค์ซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ก็ได้ทำ
ประทัภณเร พวกเทวดา มนุษย์ อสูร ยักษ์ก็ไหว
แล้ว ต่างหลีกไป.

เมื่อพระผู้นำโลกพร้อมทั้งพระสงฆ์ลับสายตาเรา
ไปแล้ว เราก็ลุกจากที่นอน นั่งขัดสมาธิในทันที.

เราประสพสุขโดยสุข บันเทิงใจโดยความปราโมช
ผ่องใสยิ่งโดยปีติ นั่งขัดสมาธิในขณะนั้น.

เรานั่งขัดสมาธิแล้ว ก็คิดอย่างนี้ในขณะนั้นว่า
เราชำนาญในฌาน ถึงฝั่งอภิญา ฤทธิทั้งหลายในหมื่น
โลกธาตุ ที่เสมอเราไม่มี ไม่มีผู้เสมอในอิทธิธรรม
ทั้งหลาย เราก็ได้ความสุขเช่นนี้.

ในการนั่งขัดสมาธิของเรา เทวดาที่สถิตอยู่ใน
หมื่นโลกธาตุ ก็ส่งเสียงเอิกเกริกอึงมี่ว่า เราเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่.

นิมิตเหล่านี้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแต่
ก่อนในการนั่งขัดสมาธิ นิมิตเหล่านั้นก็ปรากฏแล้วใน
วันนี้.

ความเย็นก็ปราศไป ความร้อนก็ระงับไป นิมิต
เหล่านั้น ปรากฏแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธร-
เจ้าแน่.

หมื่นโลกธาตु ก็ปราศจากเสียง ปราศจากความ
วุ่นวาย บุญนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

มหาวาตะก็ไม้พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล นิมิตเหล่านั้น
ปรากฏแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดอกไม้บนบก ดอกไม้ในน้ำทั้งหมดก็บานใน
ขณะนั้น ดอกไม้เหล่านั้นก็บานหมดในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ไม้เถาหรือต้นไม้ ก็ติดผลในขณะนั้น ต้นไม้
เหล่านั้น ก็ออกผลหมดในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ
พุทธรเจ้าแน่.

รัศมีทั้งหลายที่อยู่ในอากาศและอยู่ในพื้นดิน ก็
เรืองแสงในขณะนั้น รัศมีเหล่านั้นก็เรืองแสงแล้วใน
วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดนตรีมนุษย์และดนตรีทิพย์ บรรเลงขึ้นในขณะ
นั้น ดนตรีแม่ทั้งสองนั้นก็ส่งเสียงแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

มหาสมุทร ก็คะนอง หมื่นโลกธาตुก็ไหว แม่
ทั้งสองนั้น ก็ส่งเสียงร้องแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธรเจ้าแน่.

ไฟหลายหมื่นในนรกทั้งหลาย ก็ดับในขณะนั้น
ไฟนรกแม่เหล่านั้ก็ดับแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ
พุทธเจ้าแน่.

ดวงอาทิตย์จ้าไ้ร่มลทิน ดาวทุกดวงก็เห็นได้ชัด
ดาวแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

เมื่อฝนไม่ตก น้ำก็พุ่งขึ้นจากแผ่นดินในขณะนั้น
น้ำแม่นั้ ก็พุ่งจากแผ่นดินแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

หมู่ดาวและดาวนักษัตรทั้งหลาย ก็แจ่มกระจ่าง
ตลอดมณฑลท้องฟ้า ดวงจันทร์ก็ประกอบด้วยดาวฤกษ์
วิสาขะ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

สัตว์ทั้งหลาย ที่อยู่ในโพรง ที่อยู่ในร่องน้ำก็
ออกจากที่อยู่ของตน สัตว์แม่เหล่านั้ ก็ออกจากที่อยู่
แล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

ความไม่ยินดีไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมเป็นผู้สันโดษในขณะนั้น สัตว์แม่เหล่านั้ ก็เป็น
ผู้สันโดษแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่

ในขณะนั้น โรคทั้งหลายก็สงบไป ความหิวก็
หายไป บุญนิมิตแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

ในขณะนั้น ภัยก็ไม่มี ความไม่มีภัยนั้น ก็เห็น
กันแล้วในวันนี้ พวกเรารู้กันด้วยเหตุนั้น ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

กิเลสจตุรฐลีไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน ความไม่ฟุ้งแห่ง
กิเลสจตุรฐลีนั้น ก็เห็นกันแล้วในวันนี้ พวกเรารู้กัน
ด้วยเหตุนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

กลิ่นที่ไม่น่าปรารถนาก็จางหายไป กลิ่นทิพย์ก็
โชนมา กลิ่นหอมเมื่อนั้น ก็โชนมาแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

เทวดาทั้งหมด เว้นอรุณภพก็ปรากฏ เทวดาแม่
เหล่านั้ ก็เห็นกันหมดในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุท
เจ้าแน่.

ขึ้นชื่อว่า นรกมีประมาณเท่าใด ก็เห็นกันได้
หมดในขณะนั้น นรกแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วใน
วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

กำแพง บานประตู และภูเขาหิน ไม่เป็นที่กีด
ขวางในขณะนั้น กำแพงบานประตูและภูเขาหิน แม่
เหล่านั้ ก็กลายเป็นอากาศไปในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

การจตุและปฏิสนธิ ย่อมไม่มีในขณะนั้น บุพ
นิมิตแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันได้ในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

[นิมิตเหล่านี้ ย่อมปรากฏเพื่อความตรัสรู้ของ
สัตว์ทั้งหลาย]

ขอท่านโปรดประทับประคองความเพียรไว้ให้มั่น
อย่าถอยกลับ โปรดก้าวไปข้างหน้าต่อไปเถิด แม้
พวกเราที่รู้เหตุข้อนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

เราสดับพระดำรัสของพระพุทธเจ้า และคำของ
เทวดาในหมื่นโลกธาตุทั้งสองแล้ว ก็ยินดีรำเริงบันเทิง
ใจ ในขณะนั้น จึงคิดอย่างนี้ว่า

พระชินพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระดำรัสไม่เป็น
สอง มีพระดำรัสไม่เป็นโมฆะ คำเท็จของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายไม่มี เราจะเป็พระพุทธเจ้าแน่.

ก่อนดินถูกเหยียงไปในอากาศ ย่อมตกลงที่พื้น
ดินแน่นอน ฉันทิ พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้
ประเสริฐสุดทั้งหลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉันทิ.

[คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี เราจะเป็
พระพุทธเจ้าแน่]

ความตายของสรรพสัตว์ เที่ยงแท้แน่นอน แม้
ฉันทิ พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทั้ง
หลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉันทิ.

เมื่อถึงเวลาสิ้นราตรี ดวงอาทิตย์ก็ขึ้นแน่นอน
ฉันทิ พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
ทั้งหลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอน ฉันทิเหมือนกัน.

ราชสีห์ออกจากที่นอน ก็บันลือสีหนาท แน่นนอน
ฉนใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทั้ง
หลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉนนั่นเหมือนกัน.

สัตว์มีครรภ์หนัก ก็ปลงภาระ [คลอดลูก] แน่
นอน ฉนใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
สุดทั้งหลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉนนั่น เหมือนกัน.

เอาเถิด เราเลือกเฟ้นพุทธการกกรรม ทางโน้น
ทางนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง ทั้งลึบทึบ トラบเท่าที่
ธรรมชาติเป็นไป.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นทานบารมีเป็น
อันดับแรก เป็นทางใหญ่ ที่พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ ประพฤติตามกันมาแล้ว.

ท่านจงสมาทาน ทานบารมี นี้ไว้มันเป็นอันดับ
แรกก่อน จงบำเพ็ญทานบารมี ด้ว่าท่านต้องการบรรลุ
โพธิญาณ.

หม้อที่เต็มด้วยน้ำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่วางคว่ำ
ปากลง ก็ส้ารอกน้ำออกไม่เหลือเลย ไม่รักษาน้ำไว้
ในหม้อนั้น แม้ฉนใด.

ท่านเห็นยากทั้งหลาย ทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง และ
ชั้นสูงแล้ว จงให้ทานไปไม่เหลือเลย เหมือนหม้อที่คว่ำ
ปาก ฉนนั่นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านี้เท่า
นั้น เราจึงเลือกเฟ้นพุทธธรรมแม้อื่นๆ ที่ช่วยอบรม
บ่มโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นศีลขันธ์อันดับ
สอง ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ พา
กันช่องเสพออยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานศีลขันธ์อันดับสองนี้ไว้เมื่อก่อน
จงบำเพ็ญศีลขันธ์ ๖ ว่า ท่านต้องการบรรลุพระโพธิ-
ญาณ.

เมื่อจามรี รักษาขนหางที่ติดอยู่ ในที่บางแห่ง
ยอมตายอยู่ในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางกระจุย ฉันทิด
ท่านจงทำศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ในภพ ๔ จง
บริรักษ์ศีลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาขนหาง ฉันทิด
เหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น เราจึงเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรม
บ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เมื่อเราเลือกเฟ้น ก็เห็นเนกขัมมขันธ์
อันดับสาม ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ
ช่องเสพออยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเนกขัมมขันธ์อันดับสามนี้ไว้ให้
มั่นก่อน จงบำเพ็ญเนกขัมมขันธ์ ๖ ว่า ท่านต้องการ
บรรลุพระโพธิญาณ.

บุรุษอยู่ในเรือนจำมานาน ระทมทุกข์ย่อมไม่เกิด
ความรักในเรือนจำนั้น แสงทาทางหลุดพ้นอย่างเดียว
ฉันทิด.

ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเหมือนเรือนจำ มุ่งหน้า
ต่อเนกขัมมะ เพื่อหลุดพ้นจากภพฉนั้นนั้นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นปัญญาบารมีอัน
ดับสี่ ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระองค์
ก่อน ๆ ช่องเสพอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทาน บุชาบารมีอันดับสี่ไว้ให้มั่น
ก่อน จงบำเพ็ญปัญญาบารมี ผิดว่า ท่านต้องการบรรลุ
พระโพธิญาณ.

เหมือนอย่างว่า ภิกษุเมื่อขอ ก็ขอทั้งตระกูล
ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ไม่เว้นตระกูลทั้งหลายเลย
ดังนั้น จึงได้อาหารพวยงอัฏฐาภิให้เป็นไปได้ ฉนั้นใด

ท่านสอบถามท่านผู้รู้ทุกเวลา ถึงฝั่งแห่งปัญญา
บารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ ฉนั้น
เหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกพุทธธรรมอื่นๆ ซึ่งจะช่วยอบรม
บ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นวิริยบารมีอัน
ดับห้า ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์
ก่อนๆ ช่องเสพกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานวิริยบารมี อันดับห้า นี้ไว้ให้มั่น

ก่อน จงบำเพ็ญวิริยบารมี ผิดว่า ท่านต้องการบรรลุ
พระโพธิญาณ.

ราชสีห์พระยามฤค มีความเพียรไม่ทอดอยู่ใน
อิริยาบถนอน ยืน เดิน ประคองใจอยู่ทุกเมื่อ ฉันท.

ท่านจงประคองความเพียรไว้ให้มั่นในภพทั้งปวง
ถึงฝั่งแห่งวิริยบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ
ฉันทนั้นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่มีแต่เพียงเท่านั้นเท่านั้น
จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นชั้นติบารมีอันดับ
หก ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ช่องเสพกั้นมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานชั้นติบารมีอันดับหกนี้ ไว้ให้มั่น
ก่อน จงมีใจไม่เป็นสองในชั้นติบารมีนั้น ก็จักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณ.

ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมทนสิ่งของที่เขาทิ้งลงมา
สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ทุกอย่าง ไม่ทำความยินดี
ยินร้ายฉันท.

แม้ตัวท่าน ก็ต้องเป็นผู้อดทนต่อการยกย่องและ
การดูหมิ่น ของชนทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่ง
แห่งชั้นติบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นสังขารมีอันดับ
เจ็ด ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ช้องเสพกัน
มาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานสังขารมี อันดับเจ็ดนี้ไว้ให้มัน
ก่อน มีวาจาไม่เป็นสองในสังขารมีนั้น ก็จักบรรลु
พระสัมโพธิญาณได้.

ธรรมดาวประกายพริ้ว เป็นดังตาชั่งของโลก
พร้อมทั้งเทวโลก ไม่ว่าฤๅณ ฤๅณาว ฐร่อนไม่
โคจรออกนอกวิถีโคจรเลย ฉันท.

ถึงตัวท่าน ก็อย่าเดินออกนอกวิถีทางในสังขะ
ทั้งหลาย ฉันทันเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งสังขารมีแล้ว
ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นอธิษฐานบารมี
อันดับแปด ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระ-
องค์ก่อน ๆ ช้องเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมีอันดับแปดนี้ไว้ให้
มั่นก่อน เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐานบารมีนั้นแล้ว
จักบรรลुพระสัมโพธิญาณได้.

ภูเขาคิน ไม้หวั่นไหว ตั้งมั่นดีแล้ว ย่อมไม่
ไหวด้วยลมแรงกล้า ย่อมตั้งอยู่ในฐานของตนนั่นเอง
ฉันใด

ถึงตัวท่าน ก็จงไม่หวั่นไหว ในอธิษฐานบารมี
ทุกเมื่อ ฉะนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งอธิษฐานบารมี
แล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมก่อน ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นเมตตาบารมีอัน
ดับเก้า ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระองค์
ก่อน ๆ ซ่องเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเมตตาบารมีอันดับเก้านี้ไว้ให้มั่น
ก่อน จงเป็นผู้ไม่มีผู้เสมอด้วยเมตตา ด้ว่า ท่านต้อง
การบรรลุพระโพธิญาณ.

ธรรมดาน้ำ ย่อมแผ่ความเย็นไปเสมอกัน ทั้ง
ในคนดีคนชั่ว ย่อมชำระล้างมลทินคือธุลีไป ฉะนั้น.

ท่านจงแผ่เมตตาไปสม่ำเสมอ ในคนที่เป็นประ-
โยชน์เกื้อกูลและคนที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ฉะนั้น
เหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งเมตตาบารมีแล้ว ก็จักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จ้าเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นอุเบกขาบารมีอัน
ดับสปี ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์
ก่อน ๆ ช่งเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอุเบกขาบารมี อันดับสปีนี้ไว้ให้
มั่นก่อน ท่านจงเป็นผู้มั่นคงตั้งตาชั่ง ก็จักบรรลुพระ
สัมโพธิญาณได้.

ธรรมดาแผ่นดิน ย่อมวางเฉยต่อสิ่งที่เขาทิ้งลง
ไม่ว่าสะอาด ไม่สะอาด แม้ทั้งสองอย่าง เว้นความ
ยินดียินร้าย แม้นั้นใด.

ถึงตัวท่านก็จงเป็นตั้งตาชั่งในสุขและทุกข์ทุกเมื่อ
ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งอุเบกขาบารมีแล้ว ก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

ธรรมซึ่งช่วยอบรมบ่มพระโพธิญาณในโลก มิ
เพียงเท่านั้นเท่านั้น ที่สูงนอไปจากนั้น ไม่มี ท่านจง
ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านั้นอย่างมั่นคง.

เมื่อเรากำลังพิจารณาธรรมเหล่านั้น โดยลักษณะ
แห่งกิจคือสภาวะ แผ่นพสุธาในหมื่นโลกธาตุก็หวาด
ไหว เพราะเดชแห่งธรรม.

แผ่นดินไหว ส่องเสียงร้อง เหมือนนยนตร์หีบอ้อย
บีบอ้อย แผ่นดินไหวเหมือนลูกล้อในนยนตร์ คั้นน้ำมัน
จากนั้น.

บริษัทที่อยู่ในที่เฝ้าพระพุทธเจ้า ก็นั่งอยู่ใน
ที่นั่น พวกนั้นนอนสลบไสลอยู่เหนือพื้นดิน.

หม้อเป็นอันมากหลายร้อยหลายพัน ก็กระทบ
กันและกัน แผลกเป็นจूरณอยู่ในที่นั้น.

มหาชนทั้งหลาย หวาด สะดุ้ง กลัว กลัวลาน
กลัวยิ่ง ก็พากันมาประชุมเข้าเฝ้าพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า
ทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ เหตุดี เหตุร้ายจักมี
แก่โลกหรือ โลกถูกเหตุนั้นรบกวนทั้งโลก ขอพระ-
องค์ทรงบรรเทาความกลัวนั้นด้วยเถิด.

ครั้งนั้น พระมหามุนีที่ปึงกร ทรงยังมหาชน
เหล่านั้นให้เข้าใจแล้วตรัสว่า พวกท่านจงวางใจ อย่า
กลัวในการที่แผ่นดินไหวทั้งนี้เลย.

วันนี้ เราพยากรณ์ท่านผู้ใดว่าจักเป็นพระพุทธ-
เจ้า ท่านผู้นั้นกำลังพิจารณาธรรมก่อน ๆ ที่พระชินเจ้า
ทรงเสพแล้ว.

เมื่อท่านผู้นั้น กำลังพิจารณาธรรมคือ พุทธภูมิ
โดยไม่เหลือเลย ด้วยเหตุนี้ แผ่นปฐพีนี้ ในหมื่น
โลกธาตุพร้อมทั้งเทวโลกจึงไหว.

เพราะฟังพระพุทธดำรัส ใจของมหาชนก็ดับร้อน
เย็นใจทันที ทุกคนจึงเข้ามาหาเรา พวกนั้นกราบไหว้
เราอีก.

ครั้งนั้น เรายืดถือพระพุทธคุณทำใจไว้มั่น น้อม
นมัสการพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้าแล้วจึงลุกขึ้นจากอาสนะ.

พวกเทวดาถือดอกไม้ทิพย์ พวกมนุษย์ก็ถือดอกไม้มนุษย์ ทั้งสองพวกก็เอาดอกไม้ทั้งหลายไปร่ายเราผู้กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ.

เทวดาและมนุษย์ทั้งสองพวกนั้นก็พากันแซ่ซ้องสรรเสริญว่า ความปรารถนาของท่านยิ่งใหญ่ ขอท่านจงได้ความปรารถนานั้นสมปรารถนาเถิด.

ขอเสียดัญญูโรจงปราศไป ความโศก โกรจงพินาศไป อันตรายทั้งหลายจงอย่ามีแก่ท่าน ขอท่านจงสัมผัสพระโพธิญาณโดยเร็วเถิด.

ต้นไม้ออก ยอดออกดอกบาน เมื่อถึงฤดูกาลฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบานด้วยพุทธญาณ ฉันนั้นเหมือนกันเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ฉันนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้ที่โพธิมณฑลสถานฉันใด ข้าแต่มหาวิระ ขอท่านจงตรัสรู้ที่โพธิมณฑลสถานของพระชินเจ้า ฉันนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงประกาศพระธรรมจักรฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงประกาศพระธรรมจักร ฉันนั้นเถิด.

ดวงจันทร์ในราตรีเพ็ญ เต็มดวงรุ่งโรจน์ ฉันใด ท่านมีมโนรถเต็มแล้ว จงรุ่งโรจน์ในห้วงโลกธาตุฉันนั้นเถิด.

ดวงอาทิตย์พ้นจากราหูแล้ว ย่อมรุ่งโรจน์ด้วย
แสง ฉันทใด ท่านพ้นจากโลกแล้ว ก็จรรุ่งโรจน์ด้วย
สิริ ฉันทนั้นเหมือนกันเกิด.

แม่น้ำทุกสาย ย่อมชุมนุมไหลสู่มหาสมุทร ฉันท
ใด โลกพร้อมทั้งเทวโลกของชุมนุมกันยังสำนักของ
ท่าน ฉันทนั้นเกิด.

ครั้งนั้น อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้นให้พระ
โลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์เสวยแล้ว ก็ถึงพระที่ปึงกร
ศาสดาพระองค์นั้นเป็นสรณะ.

พระตลาคตรังยังบางคนให้ตั้งอยู่ ในสรณคมน
บางคนตั้งอยู่ในศีล ๕ บางคนตั้งอยู่ในศีล ๑๐.

พระองค์ประทานสามัญผลอันสูงสุด แก่บางคน
ประทานปฏิสัมภทา ในธรรมที่ไม่มีธรรมอื่นเสมอแก่
บางคน.

พระนราสภ ประทานสมบัติ ๘ อันประเสริฐแก่
บางคน ทรงประทานวิชา ๓ อภิญญา ๖ แก่บางคน.

พระมหามุนี ทรงสั่งสอนหมู่ชน โดยนัยนั้น
เพราะพระโอวาทนั้น ศาสนาของพระโลกนาถจึงได้
แผ่ไปอย่างกว้างขวาง.

พระพุทธเจ้ามีพระนามว่าที่ปึงกร ผู้มีพระหนุ
ใหญ่ มีพระวรกายงาม ทรงยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆสงสาร ทรงเปลื้องมหาชนเสียจากทุกคติ.

พระมหามุนี ทรงเห็นชนผู้ควรจะตรัสรู้ได้ไกล
ถึงแสนโยชน์ ในทันใด ก็เสด็จเข้าไปหา ทรงยังเขา
ให้ตรัสรู้.

ในอภิสสมัยครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงยังเทวดา และมนุษย์ให้ตรัสรู้ร้อยโกฏิ ในอภิสสมัยครั้งที่สอง พระโลกนาถ ทรงยังเทวดาและมนุษย์ให้ตรัสรู้เก้าสิบโกฏิ.

ในสมัยใด พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในภพ เทวดา โปรดเทวดาเก้าหมื่นโกฏิ สมัยนั้น เป็นอภิสสมัยครั้งที่สาม.

สาวกสันนิบาตของพระที่ปึงกรศาสดา มี ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ประชุมสาวกแสนโกฏิ.

เมื่อพระชินเจ้า ประทับสงัด ณ ภูเขานารทภูฏ อีก ภิกษุร้อยโกฏิเป็นพระชีณาสพปราศจากมลทิน ก็ประชุมกัน

สมัยใด พระมหาวิระมหายานีทรงปวารณาพรรษา พร้อมด้วยภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ณ ภูเขาสุทัสสนะ.

สมัยนั้น เราเป็นขฤลิมีตบะสูง จงฟังอภิญญา ๕ จาริกไปในอากาศ.

ธรรมาภิสสมัยการตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์หนึ่งหมื่น สองหมื่น ไม่นับการตรัสรู้โดยจำนวนหนึ่งคน สองคน.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร อันบริสุทธิ์ดีแล้ว แผลไปกว้างขวาง คนเป็นอันมากบรรลุสำเร็จแล้ว เจริญแล้วในครั้งนั้น.

ภิกษุสี่แสนรูป มีอภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากแวดล้อม พระทศพลที่ปึงกร ผู้รู้แจ้งโลก ทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นเสขะยังไม่
บรรลุประอรหัต ละเอียดพินทุยไป ภิกษุเหล่านั้น ย่อม
ถูกครหา.

ปาพจน์คือพระศาสนา อันพระอรหันต์ผู้คงที่ ผู้
เป็นจีณาสพ ไร้มลทิน ทำให้บ้านเต็มที่แล้ว ย่อม
งดงามทุกเมื่อ.

พระที่ปึงกรศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่ารัมมวดี
พระชนกเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ พระ-
ชนนีพระนามว่า พระนางสุเมธา.

พระชินเจ้า ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่หมื่น
ปี ทรงมีปราสาท ๓ หลัง คือ หังสา โกญจา และมยุรา

ทรงมีพระสนมณารี สามแสน ล้วนประดับกาย
สวยงามพระมเหสีนั้นพระนามว่าปทุมมา พระราชโอรส
พระนามว่า อุตกขันธกุมาร.

พระองค์ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการแล้ว
เสด็จออกทรงผนวชด้วยพระยานคือ พระยาข้างคั้น
ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือนเต็ม จึงทรงเป็นพระชิน-
เจ้า.

ครั้งทรงประพาศปธานจริยา ได้ตรัสรู้พระสัม-
โพธิญาณเป็นพระมหายานีที่ปึงกรพุทธเจ้าสมพระทัย
แล้ว ผู้อันพระพรหมทรงอาราธนาแล้ว.

พระมหาวีระ ชินพุทธเจ้า ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักรแล้ว ประทับอยู่ ณ นันทาราม ประทับนั่ง
ที่ควงไม้ซีก ทรงการทำกรทรมานเดียริทธิ์แล้ว.

พระที่ปึงกรศาสดา ทรงมีพระอัครสาวกชื่อว่า
สุมังคละ และติสสะ มีพุทธอุปฐากชื่อว่าสาเกตะ.
พระอัครสาวิกา ชื่อว่านันทาและสุนันทา ต้นไม้
เป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
กันว่า ต้นเลียบ.

พระที่ปึงกรศาสดา มีอัครอุปฐากชื่อว่า ตบุสสะ
และภลลิกะ มีอัครอุปฐายิกา ชื่อว่าสิริมาและโธณา.

พระที่ปึงกรมหามุนี สูง ๘๐ ศอก สร้างาม
เหมือนต้นไม้ประจำทวีป เหมือนต้นพระยาสาละ ดอก
บานเต็มต้นฉะนั้น.

พระองค์มีพระรัศมี แผ่ไป ๘๐ โยชน์ โดยรอบ
พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น ทรงมีพระชนมายุ
แสนปี.

พระองค์ทรงพระชนนีอยู่ถึงเพียงนั้น ทรงยัง
สังฆกรรมให้รุ่งโรจน์ ยังมหาชนให้ข้ามโสมสงสาร
ชื่อว่าทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก รุ่งโรจน์แล้ว ก็เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนกองไฟโพลงแล้วก็ดับไป.

พระวรฤทธิ์ด้วย พระยศด้วย จักรรัตนะที่พระ
ยุคลบาทด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทุก
อย่างก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระชินศาสดาที่ปึงกร ดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารนันทาราม.

พระชินสตูปของพระองค์ ณ นันทารามนั้นนั้น

แล สูง ๓๖ โยชน์.

พระสถูปบรรจุ บาตร จีวร บริหาร และเครื่อง
บริโภคของพระศาสดา ตั้งอยู่ ณ โคนโพธิพฤกษ์ใน
ครั้งนั้น สูง ๓ โยชน์.

จบวงศ์พระที่ปึงกรพุทธเจ้าที่ ๑

พรรณनावงศ์พระที่ปึงกรพุทธเจ้าที่ ๑

อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้น ถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูป
เจ้าเป็นประธานแล้ว ก็บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเสวยเสร็จจักพระหัตถ์
ออกจากบาตรแล้ว ด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้นอีก ถวายบังคมแล้วอยาก
จะฟังอนุโมทนาทาน จึงเข้าไปนั่งใกล้ๆ ลำดับนั้น พระศาสดาได้ทรงทำ
อนุโมทนาทานไพละอย่างยิ่ง จับใจของอุบาสกเหล่านั้นว่า

ธรรมทาน ท่านกล่าวว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของ
สุขเป็นต้น ยังกล่าวว่าเป็นที่ตั้งแห่งบันไดทั้งหลายที่
ไปสู่พระนิพพาน.

ทานเป็นเครื่องป้องกันของมนุษย์ ทานเป็นเผ่า
พันธุ์เป็นเครื่องนำหน้า ทานเป็นคติสำคัญของสัตว์ที่
ถึงความทุกข์.

ทาน ท่านแสดงว่าเป็นนาวา เพราะอรรถว่าเป็น
เครื่องช่วยข้ามทุกข์ และทานท่านสรรเสริญว่าเป็น
นคร เพราะป้องกันภัย.

ทาน ท่านกล่าวว่าเป็นอสรพิษ เพราะอรรถว่า
เข้าใกล้ได้ยาก ทานเป็นดังดอกปทุม เพราะมลทินคือ
โลภะเป็นต้นฉาบไม่ได้.

ที่พึงพาอาศัยของบุรุษ เสมอด้วยทานไม่มีในโลก
เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงบำเพ็ญทาน ด้วยการ
ทำตามอรรถาอาศัย.

นรชนคนไรเล่า ผู้มีปัญญาในโลกนี้ ผู้ยินดีใน
ประโยชน์เกื้อกูล จะไม่พึงให้ทานทั้งหลาย ที่เป็นเหตุ
แห่งโลกสวรรค์.

นรชนคนไรเล่า ได้ยินว่าทานเป็นแดนเกิดสมบัติ
ในเทวดาทั้งหลาย จะไม่พึงให้ทานอันให้ถึงซึ่งความ
สุข ทานเป็นเครื่องยังจิตให้ร่าเริง.

นรชนบำเพ็ญทานแล้ว ก็เป็นผู้อันเทพอัปสร
ห้อมล้อม อภิรมย์ในนันทวัน แห่ส่งสำเร็จสำเร็จ.
ของเทวดาตลอดกาลนาน.

ผู้ให้ย่อมได้ปีติอันโอฬาร ย่อมประสบความสำเร็จ
เคารพในโลกนี้ ผู้ให้ย่อมประสบเกียรติเป็นอันมาก
ผู้ให้ย่อมเป็นผู้อันมหาชนไว้วางใจ.

นรชนนั้นให้ทานแล้ว ย่อมถึงความมั่งคั่งแห่ง
โภคะ และมีอายุยืน ย่อมได้ความมีเสียงไพเราะและ
รูปสวยอยู่ในวิมานทั้งหลายที่นกกยงอันน่าชื่นชมนานา
ชนิดร้องระงม เล่นกับเทวดาทั้งหลายในสวรรค์.

ทานเป็นทรัพย์ไม่ทั่วไปแก่ภัยทั้งหลายคือโจรภัย
อริภัย ราชภัย อุทกภัย และอัคคีภัย ทานนั้น ย่อม
ให้สาวกญาณภูมิ ปัจเจกพุทธานุภูมิ ตลอดถึงพุทธานุภูมิ.

ครั้น ทรงทำอนุโมทนาทาน ประกาศอานิสงส์แห่งทาน โดยนัยดัง
กล่าวมาอย่างนี้เป็นต้นแล้ว ก็ตรัสศีลกถา ในลำดับต่อจากทานนั้น ธรรมดา
ศีลนั้นเป็นมูลแห่งสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า

ศีลเป็นต้นเหตุสำคัญของสุขทั้งหลาย ผู้มีศีล
ย่อมไปไตรทิพย์สวรรค์ด้วยศีล ศีลเป็นเครื่องป้องกัน
เครื่องเร้น เครื่องนำหน้าของผู้เข้าถึงสังสารวัฏ.

ก็ที่พึงพาศัยของชนทั้งหลายในโลกนี้ หรือใน
โลกหน้าอย่างอื่น ที่เสมอด้วยศีลจะมีแต่ไหน ศีลเป็น
ที่ตั้งสำคัญของคุณทั้งหลาย เหมือนแผ่นดิน เป็นที่ตั้ง
แห่งสิ่งที่อยู่กับที่และสิ่งที่เคลื่อนที่ได้ ฉะนั้น.

เขาว่า ศีลเท่านั้นเป็นกรรมดี ศีลยอดเยี่ยมใน
โลก ผู้ประพฤติกอบในธรรมจริยาของพระอริยะท่าน
เรียกว่า ผู้มีศีล.

เครื่องประดับเสมอด้วยเครื่องประดับคือศีลไม่มี, กลิ่นเสมอด้วยกลิ่นคือ
ศีลไม่มี, เครื่องชำระมลทินคือกิเลสเสมอด้วยศีลไม่มี เครื่องระงับความเร่าร้อน

เสมอด้วยศีลไม่มี. เครื่องให้เกิดเกียรติเสมอด้วยศีลไม่มี, บันไดขึ้นสู่สวรรค์
เสมอด้วยศีลไม่มี, ประตูลงการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน เสมอด้วยศีลไม่มี
เหมือนอย่างที่เราได้

พระราชาทรงหลาย ทรงประดับด้วยแก้วมุกดา
และแก้วมณี ยังงามไม่เหมือนนักพรตทั้งหลาย ผู้
ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล ย่อมงามสง่า.

กลิ่นที่หอมไปทั้งตามลมทั้งทวนลมเสมอ ที่เสมอ
ด้วยกลิ่นคือศีล จักมีแต่ไหนเล่า.

กลิ่นดอกไม้ไม่หอมทวนลม หรือกลิ่นจันทน์
กฤษณามะลิ ก็ไม่หอมทวนลม ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ
ย่อมหอมทวนลม สัตบุรุษย่อมหอมไปทุกทิศ.

กลิ่นคือศีล เป็นยอดของคันธชาติเหล่านี้ คือ
จันทน์ กฤษณา อูบล มะลิ.

มหานที คือ คงคา ยมูนา สรรภู รัสสวดี
นินนคา อจิรวดี มหิ ไม่สามารถชำระมลทินของสัตว์
ทั้งหลายในโลกนี้ แต่น้ำคือศีล ชำระมลทินของสัตว์
ทั้งหลายได้.

อริยศีลนี้ ที่รักษาดีแล้ว เยือกเย็นอย่างยิ่งระงับ
ความเร่าร้อนอันใดได้ ส่วนจันทน์เหลือง สร้อยคอ
แก้วมณีและขอรัดมีจันทร์ ระงับความเร่าร้อนไม่ได้.

ศีลของผู้มีศีล ย่อมกำจัดภัยมีการติดตนเองเป็นต้น
ได้ทุกเมื่อ และให้เกิดเกียรติและความร่ำรวยทุกเมื่อ.

สิ่งอื่นซึ่งเป็นบันไดขึ้นสวรรค์ที่เสมอด้วยศีลจะมี

แต่ไหน ก็หรือว่าศีลเป็นประตูเข้าไปยังนครคือพระ-
นิพพาน,

ท่านทั้งหลาย จงรู้อนิสงส์อันยอดเยี่ยมของศีล
ซึ่งเป็นมูลแห่งคุณทั้งหลาย กำจัดกำลังแห่งโทษทั้ง
หลาย ดังกล่าวมาจะนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงอนิสงส์แห่งศีลอย่างนี้แล้ว เพื่อ
ทรงแสดงว่า อาศัยศีลนี้ย่อมได้สวรรค์นี้ จึงตรัสสักกถาในลำดับต่อจาก
ศีลนั้น ธรรมคาสวรรค์นี้ นำปรารถนา นำใคร นำชอบใจ มีแต่สุขส่วนเดียว
เทวดาทั้งหลายย่อมได้การเล่นในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์ ได้สมบัติทั้งหลายเป็น
นิตย์ เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้สุขทิพย์ สมบัติทิพย์ตลอดเก้าล้าน
ปี เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้สามโกฏิหกล้านปี ตรีสกถาประกอบด้วยคุณแห่งสวรรค์
ดังกล่าวมานี้เป็นต้น ครั้นทรงประเล้าประโลมด้วยสักกถาอย่างนี้แล้ว ก็ทรง
ประกาศโทษต่ำทราวม ความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย และอนิสงส์ในเนก-
ขัมมะว่า สวรรค์แม้นี้ก็ไม่ใช่ ยิ่งยอ ยิ่งยินดีด้วยความยินดีด้วยอำนาจ
ความพอใจในสวรรค์นั้น แล้วตรัสธรรมกถาที่จบลงด้วยขอมตธรรม ครั้นทรง
แสดงธรรมแก่มหาชนนั้นอย่างนี้แล้ว ให้บางพวกตั้งอยู่ในสภาวะ บางพวกใน
ศีล ๕ บางพวกในโศดาปัตติผล บางพวกในสกทาคามีผล บางพวกในอนา-
คามิผล บางพวกในผลแม่ทั้ง ๔ บางพวกในวิชชา ๓ บางพวกในอภิญญา ๖
บางพวกในสมาบัติ ๘ ลุกจากอาสนะแล้ว เสด็จออกจากรัมมนคร เข้าไปยัง
สุทิสสนะมหาวิหารนั้นแล ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้น ให้พระ
โลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์เสวยแล้ว ก็ถึงพระที่ปึงกร
ศาสดาพระองค์นั้นเป็นสรณะ.

พระตถาคตทรงยังบางคนให้ตั้งอยู่ในสรณคมน์
บางคนในศีล ๕ บางคนในศีล ๑๐.

พระองค์ประทานสามัญผล ๔ อันสูงสุดแก่บาง
คน ประทานปฏิสัมภิกา ในธรรมที่ไม่มีธรรมอื่นเสมอ
แก่บางคน.

พระนราศกประทานสมาบัติ ๘ อันประเสริฐแก่
บางคน ทรงประทานวิชา ๓ อภิญญา ๖ แก่บางคน.

พระมหามุนี ทรงสั่งสอนหมู่ชน ด้วยนัยนั้น
เพราะพระโอวาทนั้น ศาสนาของพระโลกนาถจึงได้
แผ่ไปอย่างกว้างขวาง.

พระพุทธเจ้ามีพระนามว่าที่ปึงกร ผู้มีพระหนุ
ใหญ่ มีพระวรกายงาม ทรงยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆสงสาร ทรงเปลื้องมหาชนเสียจากทุกคติ.

พระมหามุนี ทรงเห็นชนผู้ควรตรัสรู้ได้ไกลถึง
แสนโยชน์ ก็เสด็จเข้าไปหาในทันใด ทำเขาให้ตรัสรู้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เต ได้แก่ อุบาสกชาวรัมมนครเหล่า
นั้น. พึงทราบสรณะ สรณคมน์ และผู้ถึงสรณะในคำว่า สรณฺ นี้ คุณชาติใด
ระลึก เบียดเบียนกำจัด เหตุนั้นคุณชาตินั้น จึงชื่อว่า สรณะ. สรณะนั้นคืออะไร

คือพระรัตนตรัย ก็พระรัตนตรัยนั้น ท่านกล่าวว่าสละ เพราะ ตัด เบียดเบียน
กำจัด ภัย ความหวาดกลัว ทุกข์ ทุกดิ ความเศร้าหมอง ด้วยสละคนนั้น
นั้นนั่นแหละของเหล่าผู้ถึงสละ สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสละ
ชนเหล่านั้น จักไม่ไปบายนุมิ ละกายมนุษย์ไปแล้ว
จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระธรรมเป็นสละ
ชนเหล่านั้น จักไม่ไปบายนุมิ ละกายมนุษย์ไปแล้ว
จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระสงฆ์เป็นสละ
ชนเหล่านั้น จักไม่ไปบายนุมิ ละกายมนุษย์ไปแล้ว
จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

จิตอุปบาท ที่เป็นไปโดยอาการมีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า ชื่อว่า
สละคนนั้น. บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยสละคนนั้นนั้น ชื่อว่า ผู้ถึงสละ. ๑ หมวด
นี้ คือ สละ สละคนนั้น ผู้ถึงสละ ฟังทราบดังกล่าวมานี้ก่อน. บทว่า
ตสฺส ได้แก่ พระที่ฟังกรนั้น. ฟังทราบว่าฉัฏฐีวิภคตลงในอรรถวิภคตวิภคต.
ปาฐะว่า อุปคจฺหฺมฺ สรณํ ตตฺถ ดังนี้ก็มี. บทว่า สตฺถุโน ได้แก่
ซึ่งพระศาสดา. บทว่า สรณาคมนเ กณฺจฺ ความว่า ยังบุคคลบางคนให้ตั้งอยู่
ในสละคนนั้น. ตรัสเป็นปัจจุบันกาลก็จริง ถึงอย่างนั้นก็พึงถือเอาความเป็นอดีต
กาล แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนี้ ปาฐะว่า กสฺสจฺจ สรณาคมนเ ดังนี้ก็มี.
แม้ปาฐะนั้น ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า กณฺจฺจ ปญฺจสุ สีเลสุ

ความว่า ยังบุคคลบางคนให้ตั้งอยู่ในวิริยศีล ๕. ปาฐะว่า กสุตจิ ปญจสุ
ตีเสตุ ความก็อย่างนั้นแหละ. บทว่า สีเส ทสวึเช ปรี ความว่า ยัง
บุคคลอื่นอีกให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ข้อ. ปาฐะว่า กสุตจิ กุสเล ทส ดังนี้ก็
มี ปาฐะนั้นความว่า ยังบุคคลบางคนให้สมาทานกุศลธรรม ๑๐ โดยปรมัตถ์
มรรคท่านเรียกว่าสามัญญะ ในคำนี้ว่า กสุตจิ เทติ สามัญญัม เหมือน
อย่างที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สามัญญะคืออะไร อริยมรรคมีองค์ ๘
นี่คือ สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ คุณก่อนภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า สามัญญะ.

บทว่า จตุโร ผลมุตตเม ความว่า ผลสูงสุด ๔. ม อักษร
ทำบทสนธิ ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส ความว่า ได้ประธานมรรค ๔ และ
สามัญญผล ๔ แก่บางคน ตามอุปนิสัย. บทว่า กสุตจิ อสเม ฐมเม
ความว่า ได้ประธานธรรมคือปฏิสัมภิทา ๔ ที่ไม่มีธรรมอื่นเหมือน แก่บางคน.

บทว่า กสุตจิ วรสมาปตฺติโย ความว่า อนึ่งได้ประธานสมบัติ ๘
ที่เป็นประธาน เพราะปราศจากนิวรณ์แก่บางคน. บทว่า ติสฺโส กสุตจิ
วิชชาโย ความว่า วิชชา ๓ คือ ทิพยจักขุญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
และอาสวักขณญาณ โดยเป็นอุปนิสัยแก่บุคคลบางคน. บทว่า จพฺภิญฺญา
ปเวจฺจติ ความว่า ได้ประธานอภิญญา ๖ แก่บางคน.

บทว่า เตน โยเคน ได้แก่ โดยนัยนั้นและโดยลำดับนั้น. บทว่า
ชนกาย ได้แก่ ประมุขชน. บทว่า โอวตติ แปลว่า สั่งสอนแล้ว ฟังเห็นว่า
ท่านกล่าวเป็นกาลวิปลาส ในคำเช่นนี้ต่อแต่นี้ไป ก็ฟังถึงความ เป็นอดีตกาล
ทั้งนั้น. บทว่า เตน วิตุถาริกิ อาสิ ความว่า เพราะโอวาทคำปราสาท
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรพระองค์นั้น พระศาสนาก็แผ่ไป แพร่ไปกว้าง
ขวาง.

บทว่า มหาหนุ ความว่า เล่ากันว่า พระมหาบุรุษทั้งหลายมีพระ
หนุ [คาง] ๒ บริบูรณ์ มีอาการเสมือนดวงจันทร์ขึ้น ๑๒ ค่ำ เหตุนั้นมหา-
บุรุษพระองค์ใดมีพระหนุใหญ่ มหาบุรุษพระองค์นั้น ชื่อว่ามีพระหนุใหญ่
ท่านอธิบายว่า มีพระหนุดังราชสีห์. บทว่า อุตถกขณฺโธ ความว่า มหา
บุรุษพระองค์ใดมีลำพระศอกเหมือนโคอุศถ อธิบายว่า มีลำพระศอกงามเสมือน
แท่งทองกลมกลา มีลำพระศอกงามกลมเสมอกัน. บทว่า ทิปังกรสนามโก
ได้แก่ พระนามว่าทิงกร. บทว่า พหู ชเน ดารยติ ความว่า ยัง
ชนที่เป็นพุทธเวไนยเป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร. บทว่า ปริโมจติ ได้แก่
เปลื้องแล้ว. บทว่า ทุกคฺติ แปลว่า จากทุกคติ ทุกคิยาวิภคฺติ ลงในอรรณ
ปัญจมิวิภคฺติ.

บัดนี้ เพื่อแสดงอาการคือทรงทำให้สัตว์ ข้ามโอฆสงสารและเปลื้อง
จากทุกคติ จึงตรัสกล่าวว่ โพรเนยฺย ชนฺ . ในคานานั้น บทว่า โพรเนยฺย
ชนฺ ได้แก่ หมู่สัตว์ที่ควรตรัสรู้ หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า ทิสฺวา
ได้แก่ เห็นด้วยพุทธจักขุหรือสมันตจักขุ. บทว่า สตสทฺสเสปิ โยชเน
ได้แก่ ซึ่งอยู่ไกลหลายแสนโยชน์. ก็คำนี้ ฟังทราบว่ ท่านกล่าวหมายถึง همین
โลกชาตุนั่นเอง.

ได้ยินว่ พระศาสดาทิงกรทรงบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว
ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ ๓ โคนโพธิพฤกษฺ ในสัปดาหฺที่ ๘ ก็ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ๓ สุนันทาราม ตามปฏิญญาที่ทรงรับอาราธนาแสดงธรรมของ
ท้าวมหาพรหม ทรงยังเทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม นี้เป็น
อภิสมัย คือการตรัสรู้ธรรมครั้งแรก.

ต่อมา พระศาสดาทรงทราบว่า พระโอรส ผู้มีคำพระองค์กลมเสมอกัน พระนามว่าอุสภักขันธะ มีญาณแก่กล้าจึงทรงทำพระโอรสนั้นให้เป็นหัวหน้า ทรงแสดงธรรมเช่นเดียวกับราหุโลวาทสูตร ทรงยังเทวดาและมนุษย์ถึงเก้าสิบ โภกฏีให้ดื่มอมฤตธรรม นี้เป็นอภิสมัย คือการตรัสรู้ธรรมครั้งที่สอง.

ต่อมา พระศาสดาทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้นชุกใหญ่ใกล้ประตู พระนครอมราวดี ทรงทำการเปลื้องมหาชนจากเครื่องผูกพัน อันหมู่เทพห้อมล้อมแล้ว ประทับนั่งเหนือพื้นบัณเฑาะว์กัมพลศิลา ซึ่งยื่นอย่างยิ่ง ใกล้โคนต้นปาริฉัตตกะ ในภพดาวดึงส์ อันเป็นภพแผ่ชานแห่งความโชติช่วงเหลือเกินดังดวงอาทิตย์ ทรงทำพระนางสุเมธาเทวีพระชนนีของพระองค์ ผู้ให้เกิดปีติแก่หมู่เทพทั้งปวงเป็นหัวหน้า ทรงเป็นวิสุทธิเทพที่ทรงรู้โลกทั้งปวง เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ทรงทำดวงประทีป ทรงจำแนกธรรม ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎก ๗ ปกรณ์ อันทำความบริสุทธิ์แห่งความรู้ อันสุขุมลุ่มลึกอย่างยิ่ง กระทำประโยชน์แก่ภูตแก่สัตว์ทั้งปวง ยังเทวดาเก้าหมื่น โภกฏีให้ดื่มอมฤตธรรม นี้เป็นอภิสมัยคือการตรัสรู้ธรรมครั้งที่สาม ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในอภิสมัยครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงยังเทวดา
และมนุษย์ให้ตรัสรู้ร้อยโภกฏี ในอภิสมัยครั้งที่สอง พระ
โลกนาถทรงยังเทวดาและมนุษย์ให้ตรัสรู้เก้าสิบโภกฏี.

ในสมัยใด พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในภพ
เทวดา แก่เทวดาเก้าหมื่นโภกฏี สมัยนั้นเป็นอภิสมัย
ครั้งที่สาม.

การประชุมสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรมี ๓ ครั้ง ใน ๓
ครั้งนั้น ครั้งแรกประชุมเทวดาและมนุษย์แสนโภกฏี ณ สุนันทาราม ด้วยเหตุ
นั้นจึงตรัสว่า

สาวกสันนิบาตของพระที่ปึงกรศาสดามี ๓ ครั้ง

ครั้งที่หนึ่งประชุมสัตว์แสนโกฏิ.

สมัยต่อ ๆ มา พระทศพล อันภิกษุสี่แสนรูปแวดล้อม ทรงทำการอนุเคราะห์มหาชน ตามลำดับ ตามนิคมและนคร เสด็จจาริก มาโดยลำดับ ก็ลุถึงภูเขาลูกที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง ชื่อนารทภู มิยอดสูงจรดเมฆ มียอดดอบอวลด้วยไม้ต้น ไม้ดอกส่งกลิ่นหอมนานาชนิด มียอดที่ฝูงมฤคนานาพันธุ์ท่องเที่ยวกันอันอมนุษย์หวงแหน น่ากลัวอย่างยิ่ง เลื่องลือไปในโลกทั้งปวง ที่มหาชนเช่นสักการะในประเทศแห่งหนึ่ง เขาว่าภูเขาลูกนั้น ยักษ์มีชื่อนารทะหวงแหน ณ ที่นั้นมหาชนนำมนุษย์มาทำพลีสั่งเวรแก่ยักษ์ตนนั้น ทุกๆ ปี.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของมหาชน แต่นั้นก็ทรงส่งภิกษุไปสี่ทิศ ไม่มีเพื่อน ไม่มีสหาย มีพระหฤทัยอันมหากรณามีกำลังเข้ากำกับแล้ว เสด็จขึ้นภูเขานารทะลูกนั้น เพื่อทรงแนะนำยักษ์ตนนั้น. ลำดับนั้น ยักษ์ที่มีมนุษย์เป็นภักษา ไม่เล็งประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ขยันแต่มาผู้อื่นตนนั้น ทนการลบลูไม่ได้ มีใจอันความโกรธครอบงำแล้ว ประสงค์จะให้พระทศพลกลัวแล้วหนีไปเสีย จึงเข่าภูเขาลูกนั้น เล่ากันว่า ภูเขาลูกนั้น ถูกยักษ์ตนนั้นเข่า ก็มีอาการเหมือนจะหล่นทับบนกระหม่อมยักษ์ตนนั้นนั่นแหละ เพราะอำนาจของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

แต่นั้น ยักษ์คนนั้นก็กลัว คิดว่า เอาเถิด เราจะใช้ไฟเผาสมณะนั้น แล้วก็บันดาลกองไฟที่ดูน่ากลัวยิ่งกองใหญ่ ไฟกองนั้นกลับทวนลมก่อทุกข์แก่ตนเอง แต่ไม่สามารถจะไหม้แม้เพียงชายจิวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ฝ่ายยักษ์ตรวจดูว่า ไฟไหม้สมณะหรือไม่ไหม้ ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า

ทศพล เหมือนประทับนั่งเหนือกลีบบัว ที่อยู่บนผิวน้ำเย็นดุจดวงจันทร์ ส่อง
แสงนวลในฤดูสารททำความยินดีแก่ชนทั้งปวง จึงคิดได้ว่า โอ! พระสมณะ
ท่านนี้มีอนุภาพมาก เราทำความพินาศใด ๆ แก่พระสมณะท่านนี้ ความพินาศ
นั้น ๆ กลับตกลงเหนือเราผู้เดียว แต่ปล่อยพระสมณะท่านนี้ไปเสีย เราก็ไม่มี
ที่พึ่งที่ซัดงายอย่างอื่น คนทั้งหลายที่พลัดพลาดบนแผ่นดิน ยังต้องยันแผ่นดิน
เท่านั้นจึงลุกขึ้นได้ เอาเถิด จำเราจักถึงพระสมณะท่านนี้แหละเป็นสรณะ.

ดังนั้น ยักษ์ตนนั้นครั้นคิดอย่างนี้แล้ว จึงหมอบศีรษะลงแทบเบื้อง
ยุคลบาท ที่ฝ่าพระบาทประดับด้วยจักรของพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สำนึกผิดในความล่วงเกิน ขออุกะโทษพระ-
เจ้าข้า แล้วได้ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะ. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ก็ตรัสอนุบุพพิคาโปรดยักษ์ตนนั้น จบเทศนา ยักษ์ตนนั้นก็ตั้งอยู่ในโศดา-
ปัตติผล พร้อมด้วยยักษ์หนึ่งหมื่น. ได้ยินว่าในวันนั้น มนุษย์สิ้นทั้งชมพูทวีป
ทำบุญแต่ละหมู่บ้านๆ ละคนมาเพื่อพลีสั่งเวยยักษ์ตนนั้น และนำสิ่งอื่น ๆ มี
งา ข้าวสาร ถั่วพู ถั่วเขียว และถั่วเหลืองเป็นต้นเป็นอันมาก และมีเนยใส
เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อย เป็นต้น. ขณะนั้น ยักษ์ตนนั้นก็ให้ของทั้ง
หมดที่นำมาวันนั้นกินแก่ชนเหล่านั้น แล้วมอบมนุษย์ที่เขานำมาเพื่อพลีสั่งเวย
เหล่านั้นถวายพระทศพล.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงให้มนุษย์เหล่านั้นบวชด้วยเอหิภิกขุอุป-
สัมปทา ภายใน ๗ วันเท่านั้น ก็ทรงให้เขาดังอยู่ในพระอรหัตต์ทั้งหมด ประทับ
ท่ามกลางภิกษุร้อยโกฏิ ทรงยกโอวาทปาติโมกข์ขึ้นแสดงในที่ประชุมอันประ-
กอบด้วยองค์ ๔ วันเพ็ญมาฆบูรณมี องค์ ๔ เหล่านั้นคือ ทุกรูปเป็นเอหิ-

ภิกขุ, ทูกรูปได้อภิญญา ๖, ทูกรูปมิได้นัดหมายกัน มาเอง, และเป็นวัน
อุโบสถขึ้น ๑๕ คำ ชื่อว่ามืองค์ ๔. นี่เป็นสันนิบาต การประชุมครั้งที่ ๒. ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระชินเจ้า ประทับสัจด์ ณ ภูเขานารทภูฏ
อีก ภิกษุร้อยโกฏิเป็นพระชีณาสพ ปราศจากมลทิน
ก็ประชุมกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปวีเวกคเต ได้แก่ ละหมูไป. บทว่า
สมีสุ แปลว่า ประชุมกันแล้ว.

ก็ครั้งใด พระทีปังกรผู้นำโลก เสด็จจำพรรษา ณ ภูเขาชื่อสุทัสสนะ
ได้ยินว่า ครั้งนั้น มนุษย์ชาวชมพูทวีปจัดงานมหรสพกัน ณ ยอดเขา ทุก ๆ ปี
เล่ากันว่า มนุษย์ที่ประชุมในงานมหรสพนั้น พบพระทศพลแล้วก็ฟังธรรม-
กถา เลื่อมใสในธรรมกถานั้น ก็พากันบวช ในวันมหาปวารณา พระศาสดา
ตรัสวิปัสสนากถา ที่อนุกุลแก่อัธยาศัยของภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นฟังวิปัส-
สนากถานั้นแล้ว พิจารณาสังขารแล้วบรรลุพระอรหัต โดยลำดับวิปัสสนาและ
โดยลำดับมรรคทุกรูป. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงปวารณาพร้อมด้วยภิกษุเก้า
หมื่นโกฏิ. นี่เป็นการประชุม ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยใด พระมหาวิระผู้เป็นมหามุนี ทรงปวารณา
พร้อมด้วยภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ณ ภูเขาสุทัสสนะ.
สมัยนั้น เราเป็นชฎิล มีตบะสูง ถึงฝั่งใน
อภิญญา ๕ จาริกไปในอากาศ.

กาลานี้ ท่านเขียนไว้ในที่ปึงกรพุททวงศ์ กถาพรรณานิทานของ
อรรถกถาธรรมสังคหะชื่ออัญญาสาลินี แต่ในพุททวงศ์นี้ไม่มี ก็การที่คานานั้นไม่
มีนั้นแหละเหมาะกว่า ถ้าถามว่า เพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะกล่าว
มาแล้วในสุเมธกถาแต่หนหลัง.

ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรทรงแสดงธรรม ธรรมาภิ-
สมัย การตรัสรู้ธรรมก็ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่นและสองหมื่น แต่ที่สุดแห่งการตรัสรู้
มิได้มีโดยจำนวนหนึ่งคน สองคน สาม และสี่คนเป็นต้น เพราะฉะนั้น
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร จึงแผ่ไปกว้างขวาง มีคนรู้จักมาก
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่น สองหมื่น
ไม่นับการตรัสรู้ของสัตว์ โดยจำนวนหนึ่งคน สองคน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทวีตสทสุสานิ ได้แก่ หนึ่งหมื่นและ
สองหมื่น. บทว่า ฐมาภิสมัย ได้แก่ แห่งตลอดธรรม คือสัจจะ ๔. บทว่า
เอกทวิหุณิ ความว่า ไม่นับโดยนัยเป็นต้นว่า หนึ่งคนและสองคน สามคน
สี่คน ฯลฯ สิบคน. ศาสนาชื่อว่าแผ่ไปกว้างขวาง ถึงความเป็นจำนวนมาก
เพราะการตรัสรู้ นับไม่ถ้วนอย่างนี้ อันเทวดาและมนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตเป็นอันมาก
รู้ ฟังรู้ว่าเป็นนิยานิกรรม อันเป็นความสำเร็จแล้วด้วยอริศีลสิกขาเป็นต้น
และเจริญแล้วด้วยสมาธิเป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร อันพระ-
องค์ทรงชำระบริสุทธิ์ดีแล้ว แผ่ไปกว้างขวาง คนเป็น
อันมากรู้จักกัน สำเร็จแล้ว เจริญแล้วในครั้งนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุวิโสธิต์ ได้แก่ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชำระแล้ว ทำให้หมดจดด้วยดี ได้ยินว่า ภิกษุผู้มีภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก สีสันรูป แวดล้อมพระที่ปึงกรศาสดาอยู่ตลอดเวลา อธิบายว่า สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดเป็นเสกขะ ทำกาลกิริยา [มรณภาพ] ภิกษุเหล่านั้นย่อมถูกรหา ภิกษุทั้งหมดจึงเป็นพระจีณาสพ ปรีนิพพาน เพราะฉะนั้นแล ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงบานเต็มที สำเร็จด้วยดี งดงามเหลือเกิน ด้วยภิกษุจีณาสพทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ภิกษุสี่แสนรูป มีภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากย่อม

แวดล้อม พระทศพลที่ปึงกร ผู้รู้แจ้งโลกทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นเสกขะยังไม่

บรรลुพระอรหัต ละภพมนุษย์ไป ภิกษุเหล่านั้นย่อม

ถูกรหา.

ปาพจน์คือพระศาสนา อันพระอรหันต์ผู้คงที่

เป็นจีณาสพ ไร่้มลทิน ทำให้บานเต็มทีแล้ว ย่อม

งดงามทุกเมื่อ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุตารี สดสสุตทานิ พึงถือความ
อย่างนี้ว่า ท่านกล่าววว่า จพภิญญา มหิทฺธิกา ดังนี้ก็เพื่อแสดงว่า ภิกษุ
เหล่านี้ ที่ท่านแสดงด้วยการนับแล้วมีจำนวนที่แสดงได้ดังนี้. อีกนัยหนึ่ง
คำว่า จพภิญญา มหิทฺธิกา พึงทราบว่าเป็นปฐมวิภักติ ลงในอรธ
จัญญีวิภักติว่า จพภิญญานํ มหิทฺธิกานํ . บทว่า ปรีวารนฺติ สพุพทา

ได้แก่ แวดล้อมพระทศพลตลอดกาลเป็นนิตย์ อธิบายว่า ไม่ละพระผู้มีพระภาคเจ้าไปเสียในที่ไหน ๆ. บทว่า **เตน สมเยน** แปลว่า ในสมัยนั้น ก็ สมยศัพท์นี้ ใช้กันในอรรถ ๘ อรรถ มีอรรถว่า สมวายะ เป็นต้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สมยศัพท์ ใช้ในอรรถว่า สมวายะ ขณะ กาล สมุหะ

เหตุ ทิฏฐิ ปฏิลาภะ ปหานะ และปฏิเวชะ.

แต่ในที่นี้ สมยศัพท์นั้น พึงเห็นว่าใช้ในอรรถว่า กาล ความว่า ในกาลนั้น. บทว่า **มานุสฺสํ ภวํ** ได้แก่ ภาวะมนุษย์. บทว่า **อปปุตฺตมานสา** ความว่า พระอรหันต์ อันพระเสขะเหล่าใด ยังไม่ถึงแล้วไม่บรรลุแล้ว. คำว่า **มานุสฺสํ** เป็นชื่อของราคะ ของจิต และของพระอรหันต์. ก็ราคะท่านเรียกว่ามานสะ ได้ในบาลีนี้ว่า **อนุตฺตลิกขจโร ปาโส ยวายํ จรติ มานโส** ราคะนั้นใด เป็นปวง เทียว อยู่กลางหาว ย่อมเทียวไป. จิตท่านก็เรียกว่า มานสะ ได้ในบาลีนี้ว่า **จิตฺตมโน มานุสฺสํ ททยํ ปญฺฑริ** แปลว่า **จิต** ทั้งหมด. พระอรหันต์ ท่านเรียกว่า มานสะ ได้ในบาลีนี้ว่า **อปปุตฺตมานโส เสโฆ กาลํ กยิรา ชเนสูต** พระเสขะมีพระอรหันต์อันยังไม่บรรลุแล้วจะพึงทำกาละเสย พระชเนสูตเจ้าข้า. แม้ในที่นี้ก็ประสงค์เอาพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น จึงมีความว่า ผู้มีพระอรหันต์ ผลอันยังไม่บรรลุแล้ว. บทว่า **เสขา** ได้แก่ ชื่อว่าเสขะ เพราะอรรถว่าอะไร. ชื่อว่าเสขะ เพราะอรรถว่าได้เสขธรรม. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเป็นเสขะด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า. ตรัสตอบว่า **คูก่อนภิกษุ** ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิที่เป็นเสขะ ฯลฯ ประกอบด้วยสัมมาสมาธิที่เป็นเสขะ ภิกษุเป็นเสขะ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยังศึกษาอยู่ เหตุนั้นจึงชื่อว่าเสขะ. สมจริงดัง

ที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุ ภิกษุยังศึกษาอยู่ ภิกษุยังศึกษาอยู่ ดังนี้แล เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเสขะ ภิกษุศึกษาอะไรเล่า ภิกษุศึกษาอริศีลบ้าง ศึกษาอริจิตบ้าง ศึกษาอริปัญญาบ้าง ดังนี้แล ภิกษุ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเสขะ. บทว่า **สุปปุผิต** ได้แก่ แยมด้วยดีแล้ว. บทว่า **ปาวจน** ได้แก่ คำอันบัณฑิตสรรเสริญแล้ว หรือคำที่ถึงความเจริญแล้ว ชื่อว่าปาวจนะ. คำเป็นประธานนั้นแล ชื่อว่า ปาวจนะ อธิบายว่า พระศาสนา. บทว่า **อุปโสภติ** ได้แก่ เรื่องรือง รุ่งโรจน์ยิ่ง. บทว่า **สพพทา** ได้แก่ ทุกกาล. ปาฐะว่า **อุปโสภติ สเทเว** ดังนี้ก็มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่ารัมมวดี มีพระชนกเป็นกษัตริย์ พระนามว่าพระเจ้าสุทเว พระชนนีเป็นพระเทวีพระนามว่า พระนางสุเมธา มีพระอัครสาวกคู่ ชื่อสุมังคละ และ ดิสสะ มีพระอุปัฏฐากชื่อสาคตะ มีพระอัครสาวิกาคู่ ชื่อนันทา และสุนันทา ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น คือ **ต้นเลียบ**. พระองค์สูง ๘๐ ศอก พระชนมายุแสนปี.

ถ้าจะถามว่า ในการแสดงนครเกิดเป็นต้นเหล่านี้มีประโยชน์อะไร. ขอชี้แจงดังนี้ ฝ่าพระพุทธรเจ้าพระองค์ใด ไม่พึงปรากฏพระนครเกิดไม่พึงปรากฏพระชนก ไม่พึงปรากฏพระชนนีไซ้ พระพุทธรเจ้าพระองค์นี้ ก็ย่อมไม่ปรากฏพระนครเกิด พระชนก พระชนนี. ชนทั้งหลาย เมื่อสำคัญว่าผู้นี้เห็นจะเป็นเทพ ลักกะ ยักษ์ มาร หรือพรหม ปาฏิหาริย์เช่นนี้แม่ของเทวดาทั้งหลายไม่อัศจรรย์ ก็จะไม่พึงสำคัญพระคำรัสว่าควรฟังควรเชื่อถือ แต่นั้น การตรัสรู้ก็ไม่มี ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรเจ้าก็ไร้ประโยชน์ พระศาสนาก็จะไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงควรแสดงปริจเฉทขึ้นตอน มีนครเกิดเป็นต้นของพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระทีปังกรศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่ารัมมวดี

พระชนกพระนามพระเจ้าสุทเวะ พระชนนีพระนาม
พระนางสุเมธา.

พระพิชิตมารทรงครอบครองอาคารสถานอยู่
หมื่นปี ทรงมีปราสาทอันอุดม ๓ หลัง ชื่อว่า หังสา
ปราสาท โกลุจาปราสาท และมยุราปราสาท.

มีสนมনারี ๓ แสนนาง ล้วนประดับประดาสวย
งาม พระมเหสีพระนามว่า ปทุมมา พระโอรสพระนาม
ว่า อุตถกัซันธกุมาร.

พระชินเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ ประการแล้ว ออก
ผนวชด้วยคชยานคือ พระยาช้างต้น ทรงบำเพ็ญเพียร
อยู่ ๑๐ เดือนเต็ม.

ครั้นทรงบำเพ็ญเพียรแล้ว ก็ได้ตรัสรู้พระสัม-
โพธิญาณ พระมหามุนีทีปังกร มหาวิรเจ้าอันพรหม
ทูลอารธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ประทับ
อยู่ที่นั่นทาราม ประทับนั่งที่ควงไม้ซีก ทรงปราบปราม
เดียรฉิย์.

พระทีปังกรศาสดา ทรงมีพระอัครสาวก ชื่อว่า
สุมังคละ และติสสะ มีพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า สาคตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่านันทาและสุนันทา ต้นไม้
ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกกัน
ว่าต้นเลียบ.

พระที่ปึงกรมหามุณี สูง ๘๐ สอก สว่างาม
เหมือนต้นไม้ประจำทวีป เหมือนต้นพระยาสาละออก
ดอกบานเต็มต้น.

พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น มีพระชน-
มายุแสนปี พระองค์พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรง
ยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสารแล้ว ก็เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน ทั้งพระสาวก เหมือนกองไฟลุกล
โพลงแล้วก็ดับไป.

พระวรฤทธิ์ด้วย พระยศด้วย จักรรัตนะที่พระ
ยุคลบาทด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทุกอย่าง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระที่ปึงกรชินสาสดา เสด็จนิพพาน ณ นันทา-
ราม พระสถูปของพระชินเจ้าพระองค์นั้น ที่นันทาราม
สูง ๓๖ โยชน์.

พระสถูปบรรจุมิตร จีวร บริหารและเครื่อง
บริโภคของพระศาสดาประดิษฐานอยู่ที่โคนโพธิพฤกษ์
ในกาลนั้นสูง ๓ โยชน์.

แก้orroถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุเทโว นาม ขตุติโย ความว่า พระ-
องค์มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ. บทว่า ชนิกา ได้แก่ พระชนนี.
บทว่า ปิปลลิต ได้แก่ ต้นเลียบหรือต้นมะกอกเป็นต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้. บทว่า
อสีติหตุอมุพโพ แปลว่าพระองค์สูง ๘๐ สอก. บทว่า ทิปรุกโข ความว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นยังทรงพระชนม์อยู่มีพระศรีระประดับด้วยพระวรลักษณ ๓๒ ประการและพระอนุพยัญชนะ พร้อมบริบูรณ์ด้วยพระศันฐานสูงและใหญ่ ประดุจต้นไม้ประจำทวีป ที่ประดับด้วยประทีปมาลาอันรุ่งเรือง ทรงสง่างาม เหมือนพื้นนภากาศ ที่รุ่งเรืองด้วยหมู่ดาวที่เปล่งแสงเป็นข่ายรัศมีล้อมประกาย. บทว่า โสภติ แปลว่า งามแล้ว. บทว่า สาธราชาว ฝูลุโธ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าสูง ๘๐ ศอก สง่างามอย่างยิ่ง เหมือนต้นพระยาสาละ ที่ออก ดอกบานสะพรั่งทั่วทั้งต้น และเหมือนต้นปาริฉัตตกะสูงร้อยโยชน์ ดอกบาน เต็มต้น.

บทว่า สตสทสวสุตทานิ ความว่า พระองค์ทรงมีพระชนมายุ แสนปี. บทว่า ดาวตา ตัญญาโมโน ได้แก่ ทรงมีพระชนม์ยืนอยู่เพียง เท่านั้น. บทว่า ชนต ได้แก่ ประชุมชน. บทว่า สนตารตฺวา มหาชน แปลว่า ยังมหาชนให้ข้ามโสมงสาร ปาฐะว่า สนตารตฺวา สเทวกัม ดัง นี้ก็มี ปาฐะนั้น มีความว่า ทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามโสมงสาร. บทว่า สา จ อิทฺธิ ความว่า สมบัตินั้น และอานุภาพด้วย. บทว่า โส จ ยโส ความว่า บริวารยศนั้นด้วย. บทว่า สพุพฺ ทมนฺตรหิติ ความว่า มีประการดังกล่าวมานั้นทั้งหมด เกิดเป็นสมบัติ ก็อันตรายานปราศไป. บทว่า นนฺ ฤตฺตา สพุพฺสงฺขารา ความว่า ก็สังขตธรรมทั้งหมด ก็ว่างเปล่า แน่แท้ คือเว้นจากสาระว่าเที่ยงเป็นต้น.

ก็ในพุทธวงศ์นี้ ปริเฉทตอนที่ว่าด้วยนครเป็นต้นมาในบาลี. ส่วน วาระมาควาระ ไม่ได้มา วาระนั้นควรนำมาแสดง. อะไรบ้าง คือ

๑. ปุตตปริเฉท ตอนว่าด้วย พระโอรส
๒. ภริยาปริเฉท ตอนว่าด้วย พระชายา

๓. ปาสาทปริเฉท ตอนว่าด้วย ปราสาท
๔. อการวาสปริเฉท ตอนว่าด้วย การอยู่ครองเรือน
๕. นาฏกัตติปริเฉท ตอนว่าด้วย สตรีพื่อนรำ
๖. อภินิขมณปริเฉท ตอนว่าด้วย อภินิษกรรมณ์
๗. ปธานปริเฉท ตอนว่าด้วย การบำเพ็ญเพียร
๘. วิหารปริเฉท ตอนว่าด้วย พระวิหาร
๙. อุปัฏฐากปริเฉท ตอนว่าด้วย พุทธอุปัฏฐาก.

เหตุในการแสดงปริเฉทเหล่านั้น กล่าวไว้แล้วแต่หนหลัง ก็พระที่ปึงกรพระองค์ นั้น มีพระสมณสามแสนนาง มีพระอักรมเหสีพระนามว่า ปทุมมา พระโอรส พระนามว่า อุสภักขันธะ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระชินศาสดาที่ปึงกร มีพระมเหสี พระนามว่า
ปทุมมา งามปานปทุมบาน พระโอรสพระนามว่าอุสภัก-
ขันธะ.

มีปราสาท ๓ หลงชื่อ หังสา โกลญา มยุรา
ทรงครองเรือนอยู่หมื่นปี.

พระชินเจ้าเสด็จอภินิษกรรมณ์ด้วยคชยาน คือ
พระยาช้างต้น ประทับอยู่ ณ พระวิหาร ชื่อว่านันทา-
ราม พระองค์มีพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่านันทะ^๑ ทรงทำ
ความร่ำเรียงแก่โลก

ก็พระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี เวมัตตะ คือความแตกต่างกัน ๕ อย่าง
คือ ๑. อายุเวมัตตะ ๒. ปมาณเวมัตตะ ๓. กุลเวมัตตะ ๔. ปธานเวมัตตะ
๕. รัศมิเวมัตตะ.

๑. บาลีเป็น สาคตะ.

บรรดาเวมัตตะ ๕ นั้น ชื่อว่า อายุเวมัตตะ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์มีพระชนมายุยืน บางพระองค์มีพระชนมายุน้อย จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร มีพระชนมายุประมาณแสนปี พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา มีพระชนมายุประมาณร้อยปี.

ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าที่ปึงกรมีขนาดสูงประมาณ ๘๐ ศอก ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูงประมาณ ๑๘ ศอก.

ชื่อว่า กุลเวมัตตะ ได้แก่ บางพระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ บางพระองค์เกิดในตระกูลพราหมณ์ จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าที่ปึงกรเป็นต้นเกิดในตระกูลกษัตริย์ พระพุทธเจ้ากกุสันธะและพระโกนาคมนะเป็นต้นเกิดในตระกูลพราหมณ์.

ชื่อว่า ปธานเวมัตตะ ได้แก่ บางพระองค์ ทรงบำเพ็ญเพียรช่วงเวลา นิดหน่อยเท่านั้นเช่นพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ บางพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรเป็นเวลานาน เช่นพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา.

ชื่อว่า รัศมิเวมัตตะ ได้แก่ รัศมีพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า มังคละแผ่ไปตลอดห่มันโลกธาตุ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเพียงวาเดียว.

บรรดาเวมัตตะ ๕ นั้น รัศมิเวมัตตะ ย่อมเนื่องด้วยพระอริยาศัย พระองค์ใดปรารถนาเท่าใด รัศมีพระสรีระของพระองค์นั้น ก็แผ่ไปเท่านั้น. ส่วนพระอริยาศัยของพระมงคลพุทธเจ้าได้มีแล้วว่า ขอรัศมีจึงแผ่ไปตลอดห่มันโลกธาตุ. แต่ไม่มีความแตกต่างกันในการแทงตลอดคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์.

อนึ่ง มีสถานที่ ๔ แห่งที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละเว้น. โภทิ บัลลังก์เป็นสถานที่ไม่ทรงละ ย่อมมีในที่แห่งเดียวกันแน่นอน. สถานที่ประกาศพระธรรมจักรก็ไม่ทรงละ อยู่ในป่าอิสิปตนะ มิคทายวันเท่านั้น. ในเวลาเสด็จ

ลงจากเทวโลก โกลัประตู่สังกัสสนครอย่างพระบาทแรก ก็ไม่ทรงละ. สถานที่
เท่าเดียวทั้งที่ตั้งอยู่ ที่พระคันธกุฎีในพระเชตะวันวิหารก็ไม่ทรงละเหมือนกัน.
แม้พระวิหารก็ไม่ทรงละ แต่พระวิหารนั้นเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง.

อนึ่ง ข้ออื่นอีก ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรามีสหชาติปริเฉท
ตอนว่าด้วยสหชาติ และนักขัตตปริเฉทตอนว่าด้วยนักษัตร มีเป็นพิเศษ. เล่า
กันว่าสหชาติ คือสิ่งที่เกิดร่วมกับพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ของเรา มี ๗ คือ พระ-
มารดาของพระราหุล พระอนันตเถระ นายฉันทะ พระยาม้ากัณฐกะ ขุมทรัพย์
มหาโพธิพฤกษ์ พระกาฬุทายี. ได้ยินว่า โดยดาวนักษัตรในเดือนอาสาฬหะหลัง
นั้นแล พระมหาบุรุษ ก็เสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา เสด็จออกมหาภิเนษ-
กรรมณี ประกาศพระธรรมจักร ทรงทำยมกปาฏิหาริย์, โดยดาวนักษัตรใน
เดือนวิสาขะ ก็ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน โดยดาวนักษัตรในเดือน
มาฆะ พระองค์ก็ประชุมพระสาวก และทรงปลงอายุสังขาร, โดยดาวนักษัตร
ในเดือนอัสสชุชะ (ราวกลางเดือน ๑๑) เสด็จลงจากเทวโลก. ความพิเศษ
ดังกล่าวมานี้ ควรนำมาแสดง นี้เป็นปริเฉท ตอนว่าด้วยวาระมาวาระ คาลา
ที่เหลือ ง่ายคายทั้งนั้นแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ดำรงอยู่จนตลอดพระชนมายุ ทรงทำ
พุทธกิจทุกอย่าง เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ตาม
ลำดับ.

ได้ยินว่า ในกัปใด ที่พระทีปึงกรทศพลเสด็จอุบัติ ในกัปนั้นได้มีแม่
พระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ อีก ๓ พระองค์คือ พระตันหังกร พระเมธังกร พระ
สรณังกร การพยากรณ์พระโพธิสัตว์ในสำนักของพระพุทธรเจ้าเหล่านั้นไม่มี
เพราะฉะนั้นพระพุทธรเจ้าเหล่านั้น จึงไม่แสดงไว้ในที่นี้. แต่เพื่อแสดงพระ-
พุทธเจ้าทุกพระองค์ ที่เสด็จอุบัติแล้วอุบัติแล้ว ตั้งแต่ต้นกัปนั้น ในอรรถกถา
ท่านจึงกล่าวคำนี้ไว้ว่า

พระสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดของสัตว์สองเท้า คือ
พระคันหังกร พระเมธังกร พระสรณังกร พระทีปังกร
พระโกณฑัญญะ.

พระมุนี คือพระมังคละ พระสุนนะ พระเรวตะ
พระโสภิตะ พระอนิมทัสสี พระปทุมะ พระนารทะ
พระปทุมุตตระ.

พระผู้มีศรัทธา ผู้นำโลก คือ พระสุเมธะ
พระสุชาตะ พระปิยทัสสี พระอัทธทัสสี พระธัมม-
ทัสสี พระสีหัตถะ.

พระสัมพุทธเจ้าผู้นำ คือพระติสสะ พระมุสสะ
พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสภู พระกกุสันธะ
พระโกณฑกมนะ พระกัสสปะ.

พระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นได้มีมาแล้ว ทรงปราศ-
จากราคะ มีพระหฤทัยมั่นคง เสด็จอุบัติแล้ว ก็ทรง
บรรเทาความมีดอย่างใหญ่ ดังดวงอาทิตย์ พระองค์
กับทั้งพระสาวก ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว
ดังกองไฟลุกลุกลงแล้วก็ดับไปฉะนั้น.

จบ พรรณนาวงศ์พระทีปังกรพุทธเจ้า

แห่งอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อมธุรัตถวิลาสินีที่แต่ง
ไม่สังเขปนัก ไม่พิศดารนัก ดังกล่าวมาจะนี้

๒. วงศ์พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าที่ ๒

ว่าด้วยพระประวัติของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า

[๓] ต่อจากสมัยพระที่ปึงกรพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะ ผู้นำโลก ผู้มีพระเดชไม่มีที่สุด มีพระยศนับไม่ได้ ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ยากที่จะเข้าเฝ้า.

พระองค์ทรงมีพระชันติเปรียบด้วยแผ่นดิน ทรงมีศีล เปรียบด้วยสาคร ทรงมีสมาธิเปรียบด้วยขุนเขา พระเมรุ ทรงมีพระญาณเปรียบด้วยท้องนภากาศ.

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงประกาศอินทริย์ พละ โภชนงค์และมรรคสัง เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่สัตว์ทั้งปวง.

เมื่อพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงประกาศพระธรรมจักร ธรรมากิสมัยการตรัสรู้ธรรมครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

เมื่อทรงแสดงธรรมต่อๆ จากนั้น ในสมาคมของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ธรรมากิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่น โกฏิ.

สมัยเมื่อทรงข่มพวกเดียรฉิยแสดงธรรม ธรรมากิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่น โกฏิ.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรง
มีสันนิบาต ประชุมพระชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้คงที่
๓ ครั้ง.

คือครั้งที่ ๑ เป็นการประชุมพระชีณาสพจำนวน
แสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ จำนวนเก้าหมื่นโกฏิ ครั้งที่ ๓
จำนวนแปดหมื่นโกฏิ.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า วิชิตาวิ ครอบ
ครองอิสราธิบดีเยเหนือปฐพี มีมหาสมุทรเป็นขอบเขต.

เราเลี้ยงพระชีณาสพจำนวนแสนโกฏิ ผู้ไร้มลทิน
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ พร้อมด้วยพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า
ผู้เป็นนาถะเลิศแห่งโลก ให้อิมหนาสำราญด้วยอาหาร
อันประณีต.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้น
ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หา
ประมาณมิได้นับแต่กัปนี้.

ตถาคตจักออกอภิเนษกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์ที่
นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา นัง ฌ โคน
อัชปาลนิโครธ รับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว จักเข้า
ไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้า เสวยข้าวมธุปายาส ณ ริมฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา จักเดินตามทางที่เขาตกแต่งดีแล้วเข้าไปที่
โคนโพธิพฤกษ์.

ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ จักทำประทัภณิน
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม จักตรัสรู้ที่โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสตะ ตันโพธิใบ.

พระชนนีของท่านผู้นี้ จักมีพระนามว่าพระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้
นี้จักมีพระนามว่า โคดม.

คู่พระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระอุ-
ติสสะ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า อานันทะ จักบำรุงพระชินะ
เจ้าพระองค์นี้.

มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมาและพระอุบล-
วรรณา เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น.

ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-
องค์นั้น เรียกกันว่า อัสสตะ ตันโพธิใบ.

มีอัครอุปัฏฐากชื่อ จิตตะ และหัตถอาพวกะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ นันทมาตา และอุตตรา.

พระชนมายุของพระโคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น
ประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระผู้มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็ปรา-
โมชปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อเนื้อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุพร้อมทั้งเทวดา ก็พากันโห่ร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำ ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า
ฝ่ายพวกเราจักพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
เฉพาหน้า ก็ไปถือเอาทำน้ำทำหลัง ข้ามแม่น้ำ
ฉันใด

พวกเราทุกคน ผิดว่า จะผ่านพ้นพระชินเจ้าพระ-
องค์นี้ไป ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของ
ท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราสดับพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังจิตให้
เลื่อมใสยิ่งขึ้น เมื่อจะยังประโยชน์นั้นนั้นแลให้สำเร็จ
จึงได้ถวายราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ แต่พระชินเจ้า ครั้น
ถวายราชสมบัติอันยิ่งใหญ่แล้ว ก็บวชในสำนักของ
พระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวังคัสตฤ-
ศาสน์ทั้งหมดทำพระศาสนาของพระชินเจ้าให้รุ่งงาม.

เราอยู่ในพระศาสนานั้น ไม่ประมาทในอิริยาบถ
นั่ง ยืน และ เดิน ถึงฝั่งแห่งอภิญาแล้ว ก็ไปสู่
พรหมโลก.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มี
พระนคร ชื่อว่า รัมมวดี พระชนกพระนามว่าพระเจ้า
สุนันทะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดา.

พระองค์ทรงครองนคราวาสวิสัยอยู่หมีนปี ทรงมี
ปราสาทอย่างยอดเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า รุจิปราสาท
สุรุจิปราสาท สุกปราสาท มีพระสนมনারีสามแสน
นาง มีพระอักรมเหสี พระนามว่า รุจิเทวี มีพระ
โอรสพระนามว่า วิชิตเสนะ.

ทรงเห็นนิมิตทั้ง ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วย
ยานคือรถทรง พระชินเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือน
เต็ม.

พระมหาวีระโกณฑัญญะ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์
สองเท้าผู้สงบ อันพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักรแก่เทพดาทั้งหลาย ณ มหาวัน.

ทรงมีคู่อัครสาวก ชื่อพระภักทะและพระสุภักทะ
พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า อนุรุทธะ.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีคู่
อัครสาวิกา ชื่อพระติสสาและพระอุปติสสา. พระ-
โกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีต้นไม้เป็นที่
ตรัสรู้ ชื่อ สาลกัลยาณี [ต้นขานาง]

ทรงมีอัครอปฏิฐาก ชื่อโสณะ และอุปโสณะ มี
อัครอปฏิฐายิกา ชื่อ นันทา และสิริมา.

พระมหามุนีพระองค์นั้น สง ๘๘ สอก ทรงสง่า
งามเหมือนดวงจันทร์ ประหนึ่งดวงอาทิตย์เที่ยงวัน.

ในยุคนั้น ทรงมีพระชนมายุแสนปี พระองค์
เมื่อทรงพระชนม์อยู่เพียงนั้น ก็ทรงยังหนุ่มชนเป็นอัน
มากให้ข้ามโสมสงสาร.

แผ่นดินกึ่งดงมด้วยพระจินาสพ ผู้ไร้มลทิน
เหมือนท้องนภาดงมด้วยหมู่ดาว พระองค์กึ่งดงม
เหมือนอย่างนั้น.

พระอรหันต์เหล่านั้น ทาประมาณมิได้ ไม่หวั่น
ไหวด้วยโลกธรรม ยากที่จะมีผู้เข้าไปหา พระผู้มียศ
ใหญ่เหล่านั้น แสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วก็นิพพาน
เหมือนสายฟ้าแลบ.

พระวรฤทธิ์ของพระชินเจ้าไม่มีอะไรเทียบได้
พระสมาธิอันญาณอบรมแล้ว ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่าโดยแน่แท้.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้ทรงพระสิริเสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารนันทารามพระเจดีย์ของ
พระองค์ในพระวิหารนั้น สูง ๗ โยชน์.

จบวงศ์พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าที่ ๒

พรรณนางค์พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าที่ ๒

ดังได้สดับมา เมื่อพระผู้มีพระเจ้าที่ปึงกรเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่แสนปี. เพราะอันตรธานแห่งพระสาวกทั้งหลาย ของพระพุทธรุและอนุพุทธรุแม่ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธาน. ต่อมาภายหลัง ศาสนาของพระองค์ ล่วงไปสองไขว่หนึ่ง พระศาสดาพระนามว่าโกณฑัญญะ ก็อุบัติในกัปหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญบารมีมาสิบหก อสงไขยแสนกัป อบรมบ่มพระญาณแก่กล้าแล้ว ทรงดำรงอยู่ในอรรถภาพเช่นเดียวกับอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร จุตจากอรรถภาพนั้นแล้ว บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ดำรงอยู่ในดุสิตนั้น จนตลอดพระชนมายุ ประทานปฏิญาณแก่เทวดาทั้งหลาย จุตจากดุสิต ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุชาดาเทวี ในราชสกุลของ พระเจ้าสุทนต์ กงรัมมวดี. ในขณะที่พระองค์ทรงถีอปฏิสนธิ ก็บังเกิด พระปาฏิหาริย์ ๓๒ ประการดังกล่าวไว้ในวงศ์ของพระที่ปึงกรพุทธเจ้า. พระองค์ มีเหล่าเทวดาถวายอารักขา ถ้วนทสมาสกั้ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ทรง เป็นยอดของสรรพสัตว์ ป่วยพระพักตร์ทางทิศอุดร เสด็จย่างพระบาทได้ ๗ ก้าว ทรงแลดูทุกทิศ ทรงเปล่งอาสภิวาจาว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เรา เป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งโลก ชาตินี้ เป็นชาติสุดท้าย ตั้งแต่บัดนี้ ไม่มีการเกิดอีก.

ต่อ่นั้น ในวันขนานพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น พระประยูรญาติ ทั้งหลาย ก็ขนานพระนามว่า โกณฑัญญะ ความจริงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ- องค์นั้นทรงมีพระโคตร เป็นโกณฑัญญโคตร. เขาว่า พระองค์มีปราสาท ๓ หลังนำรินรมย์อย่างยิ่ง ชื่อว่า รามะปราสาท สุรามะปราสาท^๑ สุกะปราสาท. ทั้ง

๑. บาลีเป็น รุจิ สุรุจิ และสุกะปราสาท.

๓ หลังจากนั้นสตรีฝ่ายนางภูเกะ ผู้ชำนาญการพ้อนรำ การขับร้องและการบรรเลง
ประจำอยู่ถึงสามแสนนาง. พระองค์มีพระมเหสีพระนามว่า รุจิเทวี มีพระโอรส
พระนามว่า วิชิตเสนะ ทรงครองฉรรวาวาสวิสัยอยู่หนึ่งปี.

พระโพธิสัตว์นั้น ทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช เสด็จ
ออกอภิเษกกรรมด้วยรถทรงเทียมม้า ทรงผนวชแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐
เดือน โภชน์กัญญกุมารกำลังผนวชอยู่ คนสิบโกฏิก็บวชตามเสด็จ โภชน์กัญญ-
กุมารนั้น อันคนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ณ
คิณีเพ็ญเดือนวิสาขะเสวยข้าวมธุปายาสสอร้อยอย่างยิ่ง ซึ่งริดาเศรษฐีชื่อว่า
ยโสธรา ผู้มีเต้าถันอวบอิมเท่ากัน ณ บ้าน สุนันทคาม ถวายแล้ว ทรงยับยั้ง
พักกลางวัน ณ ป่าต้นสาละ ที่ประดับด้วยผลใบอ่อนและหน่อ เวลาเย็น
ทรงละหมู่แล้วทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ สุนันทะอาชีวก ถวาย มาแล้ว ทรงทำ
ประทักษิณต้นสาละกัลยาณี [ต้นขานาง] ๓ ครั้ง ทรงสำรวจคูทิสบูรพา ทรงทำ
ต้นไม้ที่ตรัสรู้ไว้เบื้องพระปฐมฐานงค์ ทรงปลูกาดหญ้ากว้าง ๕๘ ศอก ทรงนั่ง
ขัดสมาธิ อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังของมาร ในราตรี
ปฐมยาม ทรงชำระปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักษุ
ในปัจฉิมยาม ทรงพิจารณาปัจจยาการ ทรงออกจากจุดถณานที่มีอานาปานสติ
เป็นอารมณ์ ทรงยังสำรวจในปัญญาขั้น ๓ ก็ทรงเห็นลักษณะทั้งหลายด้วยปัญญา
อันสม่าเสมอ โดยอุทฺทัพพญาณ ทรงเจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ ทรงแทง
ตลอดมรรคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ ญาณกำหนดกำเนิด ๔ ญาณ
กำหนดคติ ๕ อสาศรณญาณ ๖ และพระพุทฺธคุณทั้งสิ้น ทรงมีความดำริบริบูรณ์
แล้ว ประทับนั่ง ณ โคนไม้ที่ตรัสรู้ ทรงเปล่งอุทานอย่างนี้ว่า

เราแสวงหาตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบ จึงต้องท่องเที่ยวไปตลอดชาติสงสารเป็นอันมาก ชาติความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนอีกไม่ได้ โครงสร้างเรือนของท่านเราหักหมดแล้ว ยอดเรือนเราก็รื้อออกแล้ว จิตของเราถึงธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว.

คติแห่งไฟที่ลุกโพลง ที่ภาชนะสัมฤทธิ์ที่นายช่างตีด้วยพะเนินเหล็กกำจัดแล้วก็สงบเย็นลงโดยลำดับ ไม่มีใครรู้จักความไปของมันได้ ฉันทโค. คติของพระ-จิณาสพผู้หลุดพ้นโดยชอบ ข้ามเครื่องผูกคือกามโอมะ บรรลุสุขอันไม่หวนไหว ก็ไม่มีใครจะรู้จักของท่านได้ ฉันทัน.°

ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผลสมามบัติ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาห์ใน สัปดาห์ที่ ๘ ทรงอาศัยการอาราธนาของพรหม ทรงใคร่ครวญว่า เราจะแสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครเล่าหนอ ก็ได้ทรงเห็นภิกษุ ๑๐ โกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ว่า กุลบุตรพวกนี้สะสมกุศลมูลไว้ จึงบวชตามเรา ซึ่งกำลังบวช บำเพ็ญเพียรกับเรา บำรุงเรา เอาเถิด เราจะพึงแสดงธรรมแก่กุลบุตรพวกนี้ก่อนใครหมด ครั้นทรงใคร่ครวญอย่างนี้แล้ว ก็ทรงตรวจดูว่า ภิกษุเหล่านั้น บัดนี้อยู่ที่ไหน ก็ทรงเห็นว่าอยู่กันที่เทวะวัน กรุงอรุณชวดีระยะทาง ๑๘ โยชน์แต่ที่นี่ จึงทรงอันตรธานจากโคนโพธิพฤกษ์ไปปรากฏที่เทวะวันเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียดฉะนั้น.

๑. ขุ. อ. ๒๕/ป้อ ๑๗๘.

สมัยนั้น ภิกษุสิบโกฏิเหล่านั้นอาศัยกรุงอรุณชวดีอยู่ที่เทวะวัน. ก็แลเห็นพระทศพลทรงพุทธดำเนินมาแต่ไกล พวกนั้นมีใจผ่องใสรับเสด็จ รับบาตรจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปูลาดพุทธอาสน์ ทำความเคารพ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแวดล้อม ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. ณ ที่นั้นพระโกณฑัญญะทศพลอันหมุ่มนี้แวดล้อมแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อันรุ่งโรจน์ ประคองท้าวสหัตถ์อันหมุ่มเทพชั้นไตรทศแวดล้อม ประคองดวงรัชนีกรในฤดูสารทที่โคจร ณ พื้นนภากาศอันไร้มลทิน ประคองดวงจันทร์เพ็ญ อันหมุ่มดาวแวดล้อม. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร มีปริวัฏ ๓ อากาโร ๑๒ อันยอดเยี่ยม ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์ทรงช่องเสพแล้ว แก่ภิกษุเหล่านั้น ทรงยังเทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ มีภิกษุสิบโกฏิเป็นประธานให้ดื่มนมกตธรรม. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ภายหลังสมัยพระที่ปึงกรพุทธเจ้า พระพุทธรูป
พระนามว่าโกณฑัญญะผู้นำโลก ผู้มีพระเดชไม่มีที่สุด
ผู้มีบริวารยศกำหนดไม่ได้ มีพระคุณประมาณมิได้
ยากที่ผู้ใดจะเข้าเฝ้า มีพระชั้นคืออุปมาดังแผ่นธรณี มี
พระศีลคุณอุปมาดังสาคร มีพระสมาธิอุปมาดังเขาเมรุ
มีพระญาณอุปมาดังท้องนภากาศ.

พระพุทธรูปเจ้า ทรงประกาศอินทรีย์ พละ โภช-
ณงค์และมรรคสัง เพื่อประโยชน์แก่กุลแก่สรรพสัตว์
ทุกเมื่อ.

เมื่อพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลกทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมมการตรัสรู้ธรรมครั้งแรกก็ได้มี
แก่เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทีปฺงฺรสุส อปฺเรน** ความว่า ในสมัย
ต่อจากสมัยของพระทีปฺงฺรศาสดา. บทว่า **โณฏฺทญฺโณ นาม** ได้แก่ เป็น
พระนามาภิไธยที่ทรงได้รับโดยพระโคตรของพระองค์. บทว่า **นายโก** ได้แก่
เป็นผู้นำวิเศษ. บทว่า **อนนฺตเตโ** ได้แก่ มีพระเดชไม่มีที่สุด ด้วยเดช
แห่งพระศีลคุณพระญาณและบุญ. เบื้องต่ำแต่เวจิ เบื้องบนถึงภวักคพรหม
เบื้องขวาง โลกธาตุนั้นไม่มีที่สุด ในระหว่างนี้ แม้บุคคลผู้หนึ่ง ชื่อว่าเป็นผู้
สามารถที่จะยื่นมองพระพักตร์ของพระองค์ไม่มีเลย ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า
อนนฺตเตโ. บทว่า **อมิตฺยโส** ได้แก่ มีบริวารยศไม่มีที่สุด. จริงอยู่ แสน
ปีของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ตลอดจนถึงสมัยเสด็จดับขันธปรินิพพาน
ในระหว่างนี้ จำนวนภิกษุบริษัทกำหนดไม่ได้เลย. เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า
อมิตฺยโส แม้ผู้มีเกียรติคุณที่กำหนดมิได้ ก็ตรัสว่า **อมิตฺยโส**. บทว่า
อปฺปเมยฺโย ได้แก่ ผู้ประมาณมิได้ โดยปริมาณหมู่แห่งคุณ เหตุนี้จึงชื่อว่า
อปฺปเมยฺโย มีพระคุณหาประมาณมิได้ เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

พุทฺโธปี พุทฺธสุส ภณฺเญย วณฺณํ

กปฺปมฺปิ เจ อญฺญมฺภาสฺมาโน

จีเยถ กปฺโป จิรทิมฺมนฺตเร

วณฺโณ น จีเยถ ตถาคตฺตสฺส.

ถ้าแม้ว่าพระพุทฺธเจ้า พึงตรัสสรรเสริญพระคุณ
ของพระพุทฺธเจ้า โดยไม่ตรัสเรื่องอื่นเลย แม้ตลอด
ทั้งกัป. กัปที่มีในระหว่างกาลอันยาวนาน ก็พึงสิ้นไป
แต่การสรรเสริญพระคุณของพระตถาคต ยังหาสิ้นไป
ไม่.

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงเรียกว่าอัปเมยยะ เพราะทรงมีหมู่พระคุณ
ประมาณมิได้. บทว่า ทูราสโท ได้แก่ เป็นผู้อันใครๆ เข้าเฝ้าได้ยาก
อธิบายว่า ความเป็นผู้อันใครๆ ไม่อาจเบียดเสียดกันเข้าไปเฝ้า ชื่อว่าทูราสตะ
คือเป็นผู้อันใครๆ ไม่มีอำนาจเทียบเคียงได้.

บทว่า ธรณูปโม ได้แก่ ผู้เสมอด้วยแผ่นดิน. บทว่า ขมเนน
ได้แก่ เพราะพระขันติ พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า ผู้อุปมาด้วยแผ่นดิน
เพราะไม่ทรงหวั่นไหวด้วยอิฐารมณฺ์และอนิฐารมณฺ์ มีลาภและไม่มีลาภ
เป็นต้น เหมือนมหาปฐพีอันหนาถึงสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ไม่ไหวด้วยลมปกติ
ฉะนั้น. บทว่า สีเลน สาครูปโม ได้แก่ ทรงเสมอด้วยสาคร เพราะไม่
ทรงละเมียดขอบเขตด้วยศีลสังวร จริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทร ตั้งอยู่เป็นปกติ ไม่ล่วงขอบเขต ดังนี้.

บทว่า สมาธินา เมรุูปโม ได้แก่ ทรงเป็นผู้เสมอคือเสมือน
ด้วยขุนเขาเมรุ เพราะไม่มีความหวั่นไหวอันจะเกิดแต่ธรรมที่เป็นข้าศึกต่อ
สมาธิ หรือว่ามีพระสรีระมั่นคง เหมือนขุนเขาเมรุ. ในบทว่า
ถาณน คคณูปโม นี้ ท่านทำอุปมาด้วยอากาศที่ไม่มีที่สุด เพราะพระญาณ
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส อนันตะ ไม่มีที่สุด
ไว้ ๔ อย่าง เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

สตตกาโย จ อากาโส จกุกวาพา จนนุตกา

พุทธถาณํ อปฺปเมยฺยํ น สกฺกา เอเต วิชานิตฺตํ .

หมุ่สัตว์ ๑ อากาส ๑ จักรวาล ไม่มีที่สุด ๑

พระพุทธญาณ หาประมาณมิได้ ๑ ทั้ง ๔ นี้อันใครๆ

ไม่อาจรู้ได้.

เพราะฉะนั้น จึงทรงทำอุปมาญาณอันไม่มีที่สุด ด้วยอากาศที่ไม่มีที่สุดแล.

บทว่า อินทุริยพลโพชฌงค์มคฺคสจฺจอุปฺปกาสณํ ความว่า แม้สติปัญญา สัมมัมปชาน และอิทธิบาท ก็เป็นอันทรงถือเอาด้วย ด้วยการถือเอาอินทริย์ พละ โพชฌงค์และมรรคสังคหะเหล่านี้ เพราะฉะนั้น จึงทรงประกาศแสดง ธรรมเป็นเครื่องประกาศโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ โดยสังเขป ๔ มิวินทริย์เป็นต้น. บทว่า หิตาย แปลว่า เพื่อประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า ฆมฺมุจกฺกํ ปวตฺตฺตฺนฺเต ได้แก่ เมื่อทรงให้เทศนาญาณเป็นไปอยู่.

ต่อจากนั้น ในมหามงคฺคสมามคฺม เทวดาในหมื่นจักรวาล เนมิตต์ตภาพอันละเอียด ประชุมกันในจักรวาลนี้แล. เล่ากันว่าในมหามงคฺคสมามคฺคนั้น เทพบุตรองค์หนึ่ง ทูลถามมงคลปัญหา กะพระโกณฑัญญทศพล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสมงคลทั้งหลายโปรดเทพบุตรองค์นั้น. ในมหามงคฺคสมามคฺคนั้น เทวดากำหมั้นโกฏิบรรลพพระอรหันต์. จำนวนพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นกำหนดไม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมออกไป

จากนั้น โปรดมนุษย์และเทวดาทั้งหลายในสมามคฺม
อภิสมัยการตรัสธรรมครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่เทวดากำ
หมั้นโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต ปรมุปี ได้แก่ แม้ในส่วนอื่นอีก จากนั้น. บทว่า เทเสนฺต ได้แก่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม. บทว่า นรมฺรุณํ ได้แก่ แก่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย. ครั้งใด

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำมกปาฏิหาริย์ ย่ำยีมานะของเดียรธีย์ ทรงแสดง
ธรรม ณ ภาคพื้นอากาศ ครั้งนั้น มนุษย์และเทวดาแปดหมื่นโกฏิ บรรลุ
พระอรหัต ผู้ที่ตั้งอยู่ในผล ๓ เกินที่จะนับได้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งใด พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงย่ำยีพวก
เดียรธีย์ จึงทรงแสดงธรรมโปรด ครั้งนั้น อภิสมัย
การตรัสรู้ธรรมครั้งที่ ๓ จึงได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

แก้อรธ

ฟังว่า ตทา ศัพท์ มาจึงจะเห็นความในคานานี้ว่า ครั้งใด พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม ครั้งนั้น ธรรมาภิสมัยจึงได้มีแก่สัตว์แปดหมื่น
โกฏิ.

ได้ยินว่า พระโกณฑัญญศาสดา ตรัสรู้พระอภิสัมโพธิญาณแล้ว
พรรษาแรก ทรงอาศัย กรุงจันทวดี ประทับอยู่ ณ พระวิหาร จันทาราม
ในที่นั้น ภัททมานพ บุตรของพราหมณ์มหาศาล ชื่อ สุจินธระ และ
สุภัททมานพ บุตรของ ยโสธรพราหมณ์ ฟังพระธรรมเทศนาเฉพาะ
พระพักตร์ของพระโกณฑัญญพุทธเจ้า มีใจเลื่อมใส ก็บวชในสำนักของพระองค์
พร้อมกับมาณพหมื่นหนึ่งแล้วบรรลุพระอรหัต.

ครั้งนั้น พระโกณฑัญญศาสดา อันภิกษุแสนโกฏิมีพระสุกัถเถระ
เป็นประธานแวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ เพ็ญเดือนเชษฐ
(เดือน ๗) นั้นเป็นการประชุมครั้งที่ ๑. ต่อจากนั้น เมื่อพระโอรสของพระ-
โกณฑัญญศาสดา พระนามว่าวิจิตเสนะ ทรงบรรลุพระอรหัต พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ ท่ามกลางภิกษุพันโกฏิมีพระวิจิต-
เสนะนั้นเป็นประธาน นั้นเป็นการประชุมครั้งที่ ๒. สมัยต่อมา พระทศพล

เสด็จจาริก ณ ชนบท ทรงยัง พระเจ้าอุเทน ซึ่งมีชนเก้าสิบโกฏิเป็นบริวาร ให้ทรงผนวชพร้อมด้วยบริษัท เมื่อพระเจ้าอุเทนนั้น ทรงบรรลुพระอรหัตแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพระอรหันต์เก้าสิบโกฏิมีพระเจ้าอุเทนนั้นเป็นประธาน แวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นการประชุมครั้งที่ ๓ ด้วย เหตุนั้น จึงตรัสว่า

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่

ทรงมีการประชุมภิกษุ ผู้เป็นพระชีนาสพ ไร่หมลทิน

ผู้มีจิตสงบผู้คงที่ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ประชุมภิกษุแสน

โกฏิ ครั้งที่ ๒ ประชุมภิกษุพันโกฏิ ครั้งที่ ๓ ประ-

ชุมภิกษุเก้าสิบโกฏิ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า วิชิตาวิ ประทับอยู่ ณ กรุงจันทวดี เล่ากันว่า พระองค์อันคน ชื่นดีเป็นอันมากแวดล้อมแล้ว ทรงปกครองแผ่นดิน อันเป็นที่อยู่แห่งน้ำและ ขุมทรัพย์ พร้อมทั้งขุนเขาสุเมรุและยุดันธร ทรงไว้ซึ่งรัตนะหาประมาณมิได้ โดยธรรม ไม่ใช่อาชญา ไม่ใช่ศัสตรา ครั้งนั้น พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า อัน พระชีนาสพแสนโกฏิแวดล้อมแล้ว เสด็จจาริก ณ ชนบท เสด็จถึงกรุงจันทวดี โดยลำดับ.

เล่ากันว่า พระเจ้าวิชิตาวิ ทรงสดับข่าวว่า เขาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงนครของเราแล้ว จึงออกไปรับเสด็จ จัดแจงสถานที่ประทับ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า นิมนต์เพื่อเสวยภัตตาหาร ณ วันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุ สงฆ์ วันรุ่งขึ้น ก็ทรงให้เขาจัดภัตตาหารเป็นอย่างดีแล้ว ได้ถวายมหาทาน แก่ภิกษุสงฆ์นับได้แสนโกฏิ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. พระโพธิสัตว์ ทรง

ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยแล้ว จบอนุมโหนาทรงทูลขอว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เมื่อจะทรงทำการสงเคราะห์มหาชน ขอโปรดประทับอยู่ในนครนี้แหละตลอดไตรมาส ได้ทรงถวายอสทิสทานแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เป็นนิตย์ ตลอดไตรมาส.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในอนาคตกาล แล้วทรงแสดงธรรมแก่พระองค์ ท้าวเธอทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดาแล้ว ทรงมอบราชสมบัติ ออกทรงผนวช ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎก ทำสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้เกิดแล้ว มีมานไม่เสื่อม ก็บังเกิดในพรหมโลก ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าวิจิตาวิ เป็นใหญ่
เหนือปฐพี มีสมุทรสาครเป็นที่สุด.

เรายังพระชีนาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้แสวงคุณอันยิ่ง
ใหญ่แสนโกฏี พร้อมด้วยพระผู้ทรงเป็นนาคะเลิศแห่ง
โลก ให้อิมหนาด้วยข้าวนำอันประณีต.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลก แม้พระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้มีคุณ
ที่ประมาณมิได้ในโลก ในกัปต่อจากกัปนี้.

พระตถาคต จักออกทรงผนวช จากกรุงกบิล-
พัสดุ์อันรื่นรมย์ ทรงกระทำความเพียร คือ กระทำ
ทุกกรกิริยา.

พระตถาคต จักประทับนั่งที่โคนต้นขอชปาณิ-
โคธธ รับมธุปายาส ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไปสู่ฝั่งแห่ง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้า พระองค์นั้น ครั้นเสวยมธุปายาส
ที่ฝั่งเนรัญชรานั้นแล้ว ก็เสด็จไปที่ควงโพธิพฤกษ์
ตามเส้นทางที่มีผู้จัดแจงไว้.

ลำดับนั้น พระองค์ผู้ทรงพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณโพธิมณฑล
อันประเสริฐสุด จักตรัสรู้ (พระสัมมาสัมโพธิญาณ) ณ ควงไม้อัสดตพฤกษ์.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพุทธมารดา พระนามว่า
มายา มีพระชนกพุทธบิดา พระนามว่า สุทโชนะ
ท่านผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ

จักมีอัครสาวก ชื่อว่า โกลิตะและอุปติสสะ
ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้ปราศจากราคะ ผู้มีจิตสงบและมั่นคง
จักมีพุทธอุปัฏฐากชื่อ อานันทะ บำรุงพระชินะนั้น.

จักมีอัครสาวิกา ชื่อว่าเขมา และอุบลวรรณา
ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้ปราศจากราคะ ผู้มีจิตสงบและมั่นคง.
ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียก
ว่า อัสดตละ ต้นโพธิใบ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตตะและอาพวกะ
จักมีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา
พระชนมายุของพระโคตมะผู้มียศพระองค์นั้น ประ-
มาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลายฟังพระดำรัสของพระ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ไม่มีผู้เสมอนี้แล้ว ก็พากันปลื้มใจ
ว่า ผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

เทวดาในหมื่นโลกธาตุ พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าววว่า

ฉิวว่า พวกเราพลาดคำสอน ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดท่าน้ำ
ตรงหน้า ก็ถือท่าน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันทิด.

พวกเราทุกคน ฉิวว่า พันพระชินเจ้าพระองค์นี้
ไป ในอนาคตกาล ก็จักอยู่ต่อหน้าท่านผู้นี้ ฉันทัน.

เราได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังจิตให้
เลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไป เมื่อจะให้สำเร็จประโยชน์นั้น นั้น
แล จึงถวายมหาราชสมบัติแด่พระชินเจ้า ครั้นถวาย
มหาราชสมบัติแล้ว ก็บวชในสำนักของพระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย นวังกัสถตุศาสน์
ทุกอย่าง ยังศาสนาของพระชินเจ้าให้คงาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาท ในพระศาสนานั้น ใน
อิริยาบถนั่งนอนและเดิน ก็ถึงฝั่งแห่งอภิญญาเข้าถึง
พรหมโลก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิ เตน สมเยน ได้แก่ เราใน
สมัยนั้น. บทว่า วิชิตาวิ นาม ได้แก่ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนาม
อย่างนี้. ในบทว่า สมุทฺทํ อหุตมนุเตน นี้ ความว่าเราเป็นใหญ่ ตลอด
ปฐพีที่ตั้งจักรวาลบรรพต ทำจักรวาลบรรพตเป็นเขตแดน ทำสมุทรสาครเป็น
ที่สุด ความเป็นใหญ่มิใช่ปรากฏด้วยเหตุมีประมาณเพียงเท่านั้น.

เล่ากันว่า ด้วยอานุภาพแห่งจักรรัตนะ พระเจ้าจักรพรรดิ เสด็จไป
ยังบุพพิเทททวีป ซึ่งมีขนาดแปดพันโยชน์ ทางส่วนบนสมุทร มีเขาสีเนรุ
อยู่เบื้องซ้าย ในที่นั้น พระเจ้าจักรพรรดิ จะประทานโอวาทว่า ไม่ควรฆ่า
สัตว์มีชีวิต ไม่ควรถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้. ไม่ควรประพฤติดีกาม
ทั้งหลาย ไม่ควรพุดเท็จ ไม่ควรค้ำน้ำเมา จงบริโภคน้ำตามบริโภคน้ำได้.
เมื่อประทานโอวาทอย่างนี้แล้ว จักรรัตนะนั้นก็เหาะสู่อากาศยังลงสมุทรด้าน
ทิศบูรพา หยั่งโดยประการใดๆ คลื่นที่หัดตัวก็แตกกระจาย เมื่อเดินลงก็เดิน
ลงสู่น้ำในมหาสมุทร ชั่วโยชน์เดียว ตั้งอยู่น้ำคูอย่างยิ่ง เหมือนฝาแก้วไพฑูรย์
แก้วมณี ทั้งสองข้างภายในสมุทร โดยประการนั้นๆ จักรรัตนะนั้นไปตลอด
ที่มีสาครด้านทิศบูรพาเป็นที่สุดอย่างนั้นก็หมุนกลับ เมื่อจักรรัตนะนั้นหมุน
กลับ บริษัทนั้นก็อยู่ทางปลาย พระเจ้าจักรพรรดิอยู่ตรงกลาง ตัวจักรรัตนะ
อยู่ท้าย จักรรัตนะเมื่อนั้น กระทบน้ำมีมณฑลค้ำเป็นที่สุดเท่านั้น เหมือนไม่
ยอมพรากชายน้ำ จึงเข้าสู่ริมฝั่ง.

พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงชนะบุพพิเทททวีป ซึ่งมีสมุทรด้านทิศบูรพา
เป็นที่สุดอย่างนี้แล้ว มีพระราชประสงค์จะทรงชนะชมพูทวีป ซึ่งมีสมุทรด้าน
ทิศทักษิณเป็นที่สุดจึงมุ่งพระพักตร์ไปทางทิศทักษิณ เสด็จไปตามทางที่จักร
รัตนะแสดง จักรรัตนะนั้น ครั้นชนะชมพูทวีป ซึ่งมีขนาดหมื่นโยชน์แล้ว
ก็ขึ้นจากสมุทรด้านทิศทักษิณ ก็ไปโดยนัยที่กล่าวแล้วแต่หนหลัง เพื่อชนะ
อปรโคยานทวีป ซึ่งมีขนาดเจ็ดพันโยชน์ ครั้นชนะอปรโคยานทวีปนั้น ซึ่ง
มีสาครเป็นที่สุดแล้ว ก็ขึ้นจากสมุทรด้านทิศปัจฉิมไปอย่างนั้นเหมือนกัน เพื่อ
ชนะอุตตรกฐทวีป ซึ่งมีขนาดแปดพันโยชน์ ก็ชนะอย่างนั้นเหมือนกัน ทำ
อุตตรกฐทวีปนั้น มีสมุทรเป็นที่สุด ก็ขึ้นแม้จากสมุทรด้านทิศอุดร. ความ
เป็นใหญ่ เป็นอันพระเจ้าจักรพรรดิทรงประสบแล้วเหนือปฐพี ที่มีสาครเป็น
ที่สุด ด้วยเหตุมีประมาณเพียงเท่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า เราเป็นใหญ่
เหนือปฐพีที่มีสมุทรเป็นที่สุด.

บทว่า โภกิสตสหุสถาน ได้แก่ แสนโกฏิ. หรือปาฐะก็อย่างนี้ เหมือนกัน. บทว่า วิมลान์ ได้แก่ พระจีณาสพทั้งหลาย. บทว่า สหโลกคุณาเถน ความว่า แสนโกฏิกับด้วยพระทศพล. บทว่า ปรมนุเนน แปลว่า ด้วยข้าวอันประณีต. บทว่า ตปฺปหี แปลว่า ให้อิ่มแล้ว. บทว่า อปริเมยฺยิต กปฺเป ความว่า ล่วงไปสามอสงไขยกำไรแสนกัปนับตั้งแต่กัปนี้ คือในภัทรกัปนี้.

บทว่า ปธานํ แปลว่า ความเพียร. บทว่า ตเมว อตุลํ สาเชนุโต ความว่า บำเพ็ญประโยชน์คือทานบารมีอันทำความเป็นพระพุทธานั้นนั้นแล ให้สำเร็จ ให้เป็นผล. บทว่า มหารชฺชํ ได้แก่ ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า ชิน ได้แก่ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือพึงเห็นสัตตมีวิภัตติลงใน อรรถจตุตถีวิภัตติ. บทว่า อหํ แปลว่า ได้ให้แล้ว. พึงเห็นการเชื่อม ความด้วยบทนี้ว่า เวมตุลํ สาเชนุโต อาจารย์บางพวกสวดว่า มหารชฺชํ ชิน ทฬี ดังนี้ก็มี. บทว่า ททิตฺวาน ได้แก่ สละ. บทว่า สุตฺตุนตุํ ได้แก่ สุตตันตปิฎก. บทว่า วินยํ ได้แก่ วินยปิฎก. บทว่า นวุงคํ ได้แก่ นวสังคตศาสนาที่มีสุตตะ เคยยะเป็นต้น. บทว่า โสภยิ ชินสาสนํ ได้แก่ ประดับพร้อมด้วยอาคมและอริคมอันเป็นโลกิยะ. บทว่า ตตุล ได้แก่ ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า อปฺปมตฺโต ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยสติ. บทว่า พุรุมฺโลกมคฺคณฺหํ ตตฺตบพเป็น พุรุมฺโลกํ อคฺคณฺหิ อหํ .

พระโกณฑัญญะพุทธานุชาตเจ้าพระองค์นี้ มีพระนครชื่อว่า รัมมวดี พระชนกทรงพระนามว่า พระเจ้าสุนันทะ พระชนนีพระนามว่า พระนาง สุชาดาเทวี. คู่พระอัครสาวกคือ พระภัททะ และ พระสุภัททะ พระอุปัฏฐากชื่อว่า อนูรุททะ คู่พระอัครสาวิกา คือ พระติสสา และ พระสุอุปติสสา ต้นไม้ที่ตรัสรู้ คือต้น สาถกัลยาณี [ขานาง] พระศรีระสูง ๘๘

ศอก พระชนมายุประมาณแสนปี พระองค์มีพระมเหสีพระนามว่า รุจิเทวี
มีพระโอรสพระนามว่า วิชิตเสนะ มีอุปัฏฐาก พระนามว่า เจ้าจันทะ ประ-
ทับอยู่ ณ พระวิหารจันทารามแล ด้วยเหตุนี้ จิงตรัสว่า
พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้ทรงแสงคุณยิ่งใหญ่
มีพระนครชื่อว่ารัมมวดี มีพระชนกพระนามว่า พระ

เจ้าสุหนันทะ มีพระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดา.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสงคุณยิ่งใหญ่ มีคู่
พระอัครสาวก ชื่อว่า พระภักทะ และ พระสุภักทะ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนุรุทธะ.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสงคุณยิ่งใหญ่ มีคู่
พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระติสสา และ พระอุปติสสา
มีตัดต้นไม้ที่ตรัสรู้ ชื่อว่าต้นสาละกัลยาณี.

พระมหามุนีพระองค์นั้น สูง ๘๘ ศอก สง่างาม
เหมือนดวงจันทร์ เหมือนดวงอาทิตย์เที่ยงวัน ฉะนั้น.

ในยุคนั้น ทรงมีพระชนมายุแสนปี พระองค์มี
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น ก็ยังหนุ่มเป็นอันมากให้ข้าม
โอมสงสาร.

แผ่นดินนี้ งดงาม ด้วยพระจีณาสพทั้งหลาย
ผู้ไร้มลทิน ก็เหมือนท้องนภากาศ งดงามด้วยเหล่า
ดวงดาวทั้งหลาย พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ก็ทรงงดงามอย่างนั้น.

พระจิณาสพแม่เหล่านั้น หาประมาณมิได้ อัน
โลกธรรมให้ไหวมิได้ ยากที่สัตว์จะเข้าไปหา พระผู้มี
ยศใหญ่เหล่านั้น แสดงตัวเหมือนสายฟ้าแลบแล้วต่าง
ก็ดับขันธปรินิพพาน.

พระวรฤทธิ์ของพระชินเจ้า ที่ไม่มีผู้เทียบได้นั้น
และพระสมาธิที่พระญาณอบรมแล้ว ทั้งนั้นก็อันตราย-
ธานไปหมดสิ้น สังขารทุกอย่างก็ว่างเปล่าโดยแน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาลกถยาณิโก ได้แก่ ต้นสาลกถยาณิ
ต้นสาลกถยาณินั้น เกิดในสมัยมีพระพุทธเจ้า และสมัยมีพระเจ้าจักรพรรดิ
เท่านั้น ไม่เกิดในสมัยอื่น. เล่ากันว่า ต้นสาลกถยาณินั้น ผุดขึ้นวันเดียว
เท่านั้น. บทว่า จิณาสเวหิ วิมเลหิ วิจิตตา อาสิ เมทนี ความว่า
แผ่นดินนี้รุ่งเรืองด้วยฟ้ากาสาวะ งดงามด้วยพระจิณาสพทั้งหลายน่าดูอย่างยิ่ง
ศัพท์ว่า ยถา हि เป็นนิบาตลงในอรรถอุปมา. บทว่า อุพฺฐุภิ แปลว่า ด้วย
ดวงดาวทั้งหลาย อธิบายว่าแผ่นดินนี้ งดงามด้วยพระจิณาสพทั้งหลาย ชื่อ
ว่าสง่างามเหมือนท้องนภาที่งดงามด้วยหมู่ดาวทั้งหลาย.

บทว่า อสุโขพฺภา ได้แก่ ไม่กำเริบ ไม่วิภาด้วยโลกธรรม ๘
ประการ. บทว่า วิขุรูปาติ ว ทสฺเสตุวา แปลว่า แสดงตัวเหมือนสายฟ้า
แลบ. ปาฐะว่า วิขุรูปาติ ว ดังนี้ก็มี. ความจริง ครั้งพระโกณฑัญญ-
พุทธเจ้า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อปรินิพพานก็โลดขึ้นสู่อากาศชั่ว ๗ ต้นตาล รุ่งโรจน์

ไปรอบๆ เหมือนสายฟ้าแลบลอดหลับเมฆสีน้ำเงินแก่ เข้าเตโชธาตุแล้วก็
ปรินิพพาน เหมือนไฟหมดเชื้อ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า แสดงตัวเหมือน
สายฟ้าแลบ. บทว่า อตุลียา แปลว่า ชั่งไม่ได้ ไม่มีผู้เสมือน. บทว่า
ฉานปริภาวิโต แปลว่า อันฉานให้เจริญแล้ว คากาที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น
เพราะมีนัยที่กล่าวมาแต่หนหลังแล.

พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพ-
พาน ณ พระวิหารจันทาราม ที่นารีนรมย์ เขาสร้าง
พระเจดีย์สำหรับพระองค์ เจ็ดโยชน์.

พระธาตุทั้งหลาย ของพระศาสดาพระองค์นั้นไม่
กระจัดกระจาย คงดำรงอยู่เป็นแท่งเดียว เหมือนรูป
ปฏิมาทอง.

มนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ช่วยกันเอาหินอ่อนสีเหลืองก่อ
แท่นดิน ใช้น้ำมันและเนยแทนน้ำสร้างจนแล้วเสร็จแล.

จบ พรรณนาวงศ์พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า

๓. วงศ์พระมงคลพุทธเจ้าที่ ๓

ว่าด้วยพระประวัติของพระมงคลพุทธเจ้า

[๔] ต่อมาจากสมัย ของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า มงคล ผู้นำโลก ทรงกำจัด ความมืดในโลก ทรงชูประทีปธรรม.

รัศมีของพระองค์ไม่มีใครเทียบ ยิ่งกว่าพระชิน- พุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ชมรัศมีของดวงจันทร์และดวง อาทิตย์ ทำหมื่นโลกธาตุให้สว่างจ้า.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศสั่งจะ ๔ อันประเสริฐสูงสุด. สัตว์นั้น ๆ ก็ดีมีรสสั่งจะบรรเทา ความมืดใหญ่ลงได้,

ในการที่ทรงบรรลุพระโพธิญาณ อันหาที่เทียบ มิได้ แล้วทรงแสดงธรรมครั้งแรก ธรรมาสัสมัย ครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมโปรด ในภพของ ท้าวสักกะเทวราชจอมเทพ ครั้งนั้น ธรรมาสัสมัย ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่เทวดาแสนโกฏิ.

ครั้ง พระเจ้าสุภันท์จักรพรรดิราช เข้าเฝ้าพระ- สัมพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้า ก็ทรงสั่งธรรมเถรีอัน ประเสริฐสูงสุด.

ครั้งนั้น ข้าราชบริพารตามเสด็จพระเจ้าสุชนท-
จักรพรรดิราช มีจำนวนเก้าสิบโกฏิ คนเหล่านั้น ก็ได้
เป็นผู้บวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั้งหมด ไม่เหลือ
เลย.

สมัยพระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มี
สันนิบาตการประชุม ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประ-
ชุมสาวกแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ ก็เป็นการประชุมสาวก
แสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ เป็นการประชุมสาวกเก้าสิบโกฏิ
ครั้งนั้น เป็นการประชุมสาวกผู้เป็นพระจีณาสพ ผู้ไร้
มลทิน.

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อสุรุจิ เป็นผู้คงแก่
เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท เราเข้าเฝ้า ถึงพระศาสดา
เป็นสวณะ บุษยาพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ด้วยของหอมและดอกไม้ ครั้นบูชาด้วยของหอมและ
ดอกไม้แล้ว ก็เลี้ยงให้อิ่มหน้าสำราญด้วยควาปานะ
ขนมแป้งผสมน้ำนมโค.

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า
พระองค์นั้น ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระ-
พุทธเจ้าในภพที่นับไม่ได้ นับแต่ภพนี้ไป.

พระตถาคตเสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุง-
กบิลพัสดุ์ที่นารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตลาคต ประทับ ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับขี้วมรูปายาส เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.
พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขี้วมรูปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
ตกแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีศใหญ่ทรงทำประทักษิณโพธิ-
มณฑสถานอันยอดเยี่ยมแล้วตรัสรู้ ณ โคนต้นโพธิ-
พฤกษ์ ชื่อว่าอัสสัตตะ ต้นโพธิใบ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า มายา พระ-
ชนกพระนามว่า สุทโชนะ ท่านผู้นี้จักมีนามว่าพระ
โคตมะ.

จักมีคู่อัครสาวก ชื่อว่าพระโกลิตะและพระอุป-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
ผู้นี้.

จักมีคู่อัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น ต้นโพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เรียกว่าอัสสัตถพฤกษ์.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตตะ
อาฬวกะ จักมีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและ

อุตตรา พระโคตมพุทธเจ้าผู้มียศพระองค์นั้น จักมี
พระชนมายุ ประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย สดับพระดำรัสของ
พระมงคลพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
นี้แล้ว ก็พากันปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อ
พุทธชางกูร.

หมื่นโลกธาตु พร้อมทั้งเทวโลก ก็ส่งเสียงโห่
ร้อง ประมมื่อ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ
กล่าวว่า

ฉิว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
เฉาะหน้า ก็ถือเอาทำน้ำทางหลัง ข้ามมหานทีฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่าจะละพันพระชินเจ้าพระ-
องค์นี้ไซริ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของ
ท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระมงคลพุทธเจ้า พระองค์
นั้นแล้ว ก็ยังจิตให้เลื่อมใสมากขึ้น อธิษฐานวัตรยัง
ยวดขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้เต็มบริบูรณ์.

ครั้งนั้น เราเพิ่มพูนปีติ เพื่อบรรลुพระสัมโพธิญาณอันประเสริฐ จึงถวายเคหสมบัติของเรา แต่พระมงคลพุทธเจ้า แล้วก็บวชในสำนักของพระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัยและนวังคสัตตสุตาสานได้หมด ยังศาสนาของพระชินเจ้าในหังดงาม.

เราเมื่ออยู่ในพระศาสนานั้น ไม่ประมาท เจริญพรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งในอภิญญา ๕ ก็ไปพรหมโลก.

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมีพระนคร ชื่อว่าอุตตระ มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้าอุตตระ พระชนนีพระนามว่า พระนางอุตตรา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสี้อยู่เก้าพันปี ทรงมีปราสาทเยี่ยมยอด ๓ หลัง ชื่อ ยสวา สุจิมา สิริมา ทรงมีพระสนมনারีสามหมื่นล้วน มีพระอักรมเหสีพระนามว่ายสวดี พระโอรสพระนามว่า สีวละ.

พระชินเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเนษกรรมด้วยยานคือม้า ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม.

พระมหาวิระมงคลพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้สงบ อันพรหมทูตอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรเสด็จจาริกไป.

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีอักรสาวกชื่อว่า พระสุเทวะ พระธรรมเสนะ มีพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระปาลิตะ.

ทรงมีอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสีวลีและพระ-
อโสภา โภทิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นนาคะ คือต้นกาคะทิง.

ทรงมีอัครอุปฐาก ชื่อว่า นันทะ และวิสาขะ มี
อัครอุปฐายิกา ชื่อว่า อนุพา และ สุมณา.

พระมหามุนี สูง ๘๘ ศอก พระรัศมีหลายแสน
แฉ่นออกจากพระศรีระนั้น.

สมัยนั้น ทรงมีพระชนมายุเก้าหมื่นปี พระองค์
ทรงพระชนม์อยู่ถึงเพียงนั้น ก็ทรงยังหมู่ชนเป็นอัน
มากให้ข้ามโสมสงสาร.

คลื่นทั้งหลายในมหาสมุทร ไครๆ ก็ไม่อาจนับ
คลื่นเหล่านั้นได้ ฉันทใด สวาททั้งหลายของพระมงคล-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ไครๆ ก็ไม่อาจนับสวาทเหล่า
นั้นได้ ฉันทนั้น.

พระมงคลสัมพุทธเจ้า ผู้นำโลก ยังดำรงอยู่
ตราบใด ในศาสนาของพระองค์ ก็ไม่มีการตายของ
สาวกผู้ยังมีกิเลส ตราบนั้น.

พระผู้มียศใหญ่พระองค์นั้น ทรงชูประทีปธรรม
ยังมหาชนให้ข้ามโสมสงสาร ทรงรุ่งเรืองแล้ว ก็เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน เหมือนดวงไฟ.

ทรงแสดงความที่สังขารทั้งหลายเป็นสภาวะธรรม
แก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก รุ่งเรืองแล้วก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน เหมือนกองไฟดับ ประจุดวงอาทิตย์
อัสดงคต ฉะนั้น.

พระมงคลพุทธเจ้า ปรีนิพพาน ณ อุทยาน ชื่อ
เวสสระ ชินสถูปของพระองค์ ณ อุทยานนั้น สูงสาม
สิบโยชน์.

จบวงศ์พระมงคลพุทธเจ้าที่ ๓

พรรณาวงศ์พระมงคลพุทธเจ้าที่ ๓

ดังได้สดับมา เมื่อพระโกณฑัญญศาสดา เสด็จดับขันธปรินิพพาน
แล้ว ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่แสนปี เพราะพระสาวกของพระพุทธะและ
อนุพุทธะอันตรธาน ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธาน. ต่อจากสมัยของพระ-
โกณฑัญญพุทธเจ้า ล่วงไปอสงไขยหนึ่ง ในกัปเดียวกันนี้แล ก็บังเกิดพระ
พุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระมังกละ พระสุมนะ พระเรวตะ พระโสภิตะ
ใน ๔ พระองค์นั้น พระมงคลพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงบำเพ็ญบารมีสิบหก
อสงไขยกัป ไฉนก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงดำรงตลอดอายุในสวรรค์
ชั้นนั้น เมื่อบุพนิมิต ๕ ประการ เกิดขึ้นแล้ว ก็เกิดพุทธโกลาหลขึ้น ครั้งนั้น
เทวดาในหมื่นจักรวาลก็ประชุมกันในจักรวาลนั้น จึงพากันอ้อนวอนว่า

กาลโย เต มหาวีร อุปฺปชฺช มาตุ กุจฺฉิย

สทวกั ตารยฺนโต พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปทํ .

ข้าแต่ท่านมหาวีระ นี่เป็นกาลอันสมควรสำหรับ

พระองค์ โปรดเสด็จอุบัติในพระครรภ์ของพระมารดา

เถิด พระองค์เมื่อทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้าม

โสมสสาร โปรดตรัสรู้อมตบทเถิด เจ้าข้า.

ทรงถูกเทวดาทิ้งหลายอ้อนวอนอย่างนี้แล้ว ทรงพิจารณาวิโลกนะ ๕ ประการก็จืดจากสวรรค์ชั้นดุสิต ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนาง-
อุตตราเทวี ราชสกุลของ พระเจ้าอุตตระ ผู้ยอดเยี่ยม ใน อุตตระนคร ซึ่งเป็นนครสูงสุดเหมือนนครทุกนคร ครั้งนั้นได้ปรากฏปาฏิหาริย์เป็นอันมาก ปาฏิหาริย์เหล่านั้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในวงศ์ของพระที่พึงกร พุทธเจ้านั้นแล.

นับตั้งแต่พระมงคลมหาสัตว์ ผู้เป็นมงคลของโลกทั้งปวง ทรงถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางอุตตระมหาเทวีพระองค์นั้น พระรัศมีแห่ง พระสรีระก็แผ่ไปตลอดเนื้อที่ประมาณ ๘๐ ศอก ทั้งกลางคืนกลางวัน แสง จันทรและแสงอาทิตย์สู้ไม่ได้ พระรัศมีนั้น กำจัดความมืดได้โดยที่พระรัศมี แห่งพระสรีระของพระองค์เกิดขึ้น ไม่ต้องใช้แสงสว่างอย่างอื่น พระพีเลียง พระนม ๖๘ นางคอยปรนนิบัติอยู่.

เล่ากันว่า พระนางอุตตราเทวีนั้น มีเทวดาถวายอารักขา ครบทศมาส ก็ประสูติพระมังคลมหาบุรุษ ณ มงคลราชอุทยาน ชื่อว่า อุตตรมรรูอุทยานอัน มีไม้ดอกหอมอบอวล ไม้ต้นติดผลมีกิ่งและค้ำคอบ ประดับด้วยดอกบัวต้นและ

บัวสาย มีเนื้อกวาง ราชสีห์ เสือ ช้าง โกลาน กวาย เนื้อฟาน และฝูงเนื้อ นานาชนิดเที่ยวกันไป นำรื่นรมย์อย่างยิ่ง พระมหาสัตว์พระองค์นั้นพอประสูติ เท่านั้น ก็ทรงแลดูทุกทิศ หันพระพักตร์สู่ทิศอุดร ทรงย่างพระบาท ๗ ก้าว ทรงเปล่งอาสภิวาจา ขณะนั้น เทวดาลิ้นทั้งหมื่นโลกธาตุ ก็ปรากฏกาย ประดับองค์ด้วย ทิพยมาลัยเป็นต้น ยืนอยู่ในที่นั้น ๆ แซ่ช่องถวายสดุดีชัยมงคล ปาฏิหาริย์ทั้งหลายมีนัยที่กล่าวแล้วทั้งนั้น ในวันขนานพระนามพระมหาบุรุษนั้น โหราทำนายลักษณะขนานพระนามว่า มงคลกumar เพราะประสูติด้วยมงคลสมบัติทุกอย่าง.

ได้ยินว่า พระมหาบุรุษนั้นมีปราสาท ๓ หลัง คือ ยสวา รุจิมา สิริมา สตรีเหล่านั้นถูกะ [พื่อน, ขับ, บรรเลง] จำนวนสามหมื่น มีพระนาง ยสวดีเป็นประธาน ณ ปราสาทนั้นพระมหาสัตว์เสวยสุขเสมือนทิพยสุข เก้าพันปี ทรงได้พระโอรสพระนามว่า สีลวา ในพระครรภ์ของพระนางยสวดี พระอัครมเหสี ทรงมีต้วงามนามว่า ปันฑระ ที่ตกแต่งตัวแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ทรงผนวช มนุษย์สามโกฏิ ก็พากันบวชตามเสด็จพระมหาสัตว์ที่ทรงผนวชพระองค์นั้น พระมหาบุรุษ อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้วทรงบำเพ็ญความเพียรอยู่ ๘ เดือน.

แต่นั้น ก็เสวยข้าวมธุปายาส มีโอชะทิพย์ที่เทวดาใส่ไว้ อันนาง อุตตรา ธิดาของ อุตตรเศรษฐี ในหมู่บ้านอุตตรคามถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาละวัน ซึ่งประดับด้วยไม้ดอกหอมกรุ่น มีแสงสีเขียว นำรื่นรมย์ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อุตตระอาศัยถวาย เสด็จเข้าไปยังต้นไม้ที่ตรัสรู้ชื่อนาคะ [เกาะทิง] มีร่มเงาเย็นคล้ายอัญชันคิริ สีครามแก่ ประหนึ่งมียอด มี

ตายของคลุม เว้นจากการชุมนุมของฝูงมฤคนานาพันธุ์ ประดับด้วยกิ่งหนา
ทึบ ที่ต้องลมอ่อน ๆ แกว่งไกวคล้ายพ่อนรำ ถึงคั่นนาคะโพธิที่น่าชื่นชม ก็
ทรงทำประทักษิณคั่นนาคะโพธิ ประทับยืนข้างทิศอีสาน [ตะวันออกเฉียง
เหนือ ทรงลาดสันถัดหญ้า ๕๘ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือสันถัดหญ้านั้น
ทรงอธิษฐานความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ทรงทำการพิจารณาปัจจัยการ
หยั่งลงโดยอำนาจอนิจจลักษณะเป็นต้นในขั้นทั้งหลาย ก็ทรงบรรลุพระ-
อนุตรสมมตัมโพธิญาณโดยลำดับ ทรงเปล่งอุทานว่า

อนกชาติสิ สาริ	สนฺธาวิสุตฺติ	อนิพฺพตฺติ
คหการิ	คเวสนฺโต	ทุกฺขา ชาติ ปฺนปฺปฺนํ
คหการก	ทิกฺกุโรสสิ	ปฺน เคหํ น กาสสิ
สพฺพา เต ผาสูกา	ภคฺคา คหฺกฺกฺกํ	วิสงฺขตฺติ
วิสงฺขารคตฺติ	จิตตํ	ตณฺหานํ ขยมชฺฌณา.

เราแสวงหาตัณหานายช่างผู้สร้างเรือนเมื่อไม่พบ
ก็ท่องเที่ยวไปตลอดชาติสงสารเป็นอันมาก การเกิด
บ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน ตัว
ท่านเราพบแล้ว ท่านจักสร้างเรือนไม่ได้อีกแล้ว โครง
สร้างเรือนของท่านเราหักเสียหายหมดแล้ว ยอดเรือนท่าน
เราก็รื้อเสียแล้ว จิตเราถึงธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้
เพราะเราบรรลุธรรมที่สิ้นตัณหาแล้ว.

ส่วนรัศมีแห่งพระสรีระ พระมงคลพุทธเจ้า มีเกินยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า
พระองค์อื่นๆ รัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์ ไม่เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระองค์อื่นๆ ซึ่งมีรัศมีพระสรีระ ประมาณ ๘๐ สอกบ้าง วาหนึ่งบ้างโดยรอบ ส่วนรัศมีแห่งพระสรีระของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น แผลไปตลอดหมื่นโลกธาตุเป็นนิจันรันคร์ ต้นไม้ ภูเขา เรือน กำแพง หม้อน้ำ บานประตู เป็นต้น ได้เป็นเหมือนหุ้มไว้ด้วยแผ่นทอง พระองค์มีพระชนมายุถึงเก้าหมื่นปี. รัศมีของดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดวงดาวเป็นต้นไม่มีตลอดเวลาถึงเท่านั้น การกำหนดเวลากลางคืนกลางวันไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายทำการงานกันทุกอย่างด้วยแสงสว่างของพระพุทธเจ้าเท่านั้น เหมือนทำงานด้วยแสงสว่างของดวงอาทิตย์เวลากลางวัน โลกกำหนดเวลาตอนกลางคืนกลางวัน โดยดอกไม้บานยามเย็นและนกร้องยามเช้า.

ถามว่า อานุภาพนี้ของพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ไม่มีหรือ. ตอบว่า ไม่มี หามิได้ ความจริง พระพุทธเจ้าแม่เหล่านั้น เมื่อทรงประสงค์ ก็ทรงแผ่พระรัศมีไปได้ตลอดหมื่นโลกธาตุ หรือยิ่งกว่านั้น แต่รัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้ามงคล แผลไปตลอดหมื่นโลกธาตุเป็นนิจันรันคร์ เหมือนรัศมีวาหนึ่งของพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ก็ด้วยอำนาจความปรารถนาแต่เบื้องต้น. เขาว่า ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ พระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระโอรสและพระชายา ในอรรถภาพเช่นเดียวกับอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร ประทับอยู่ ณ ภูเขาเช่นเดียวกับเขาวงกต. ครั้งนั้น ยักษ์ผู้มีศักดิ์ใหญ่ตนหนึ่งกินมนุษย์เป็นอาหาร ชอบเบียดเบียนคนทุกคน ชื่อ**ขรทาลิกะ** ได้ข่าวว่า พระมหาบุรุษชอบให้ทาน จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์เข้าไปหา ทูลขอทารกสองพระองค์กะพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์ทรงดีพระทัยว่า เราจะให้ลูกน้อยสองคนแก่พราหมณ์ดังนี้ ได้ทรงประทานพระราชบุตรทั้งสองพระองค์แล้ว ทำให้แผ่นดินหวั่นไหวจนถึงน้ำ ขณะนั้น ทั้งที่พระมหาสัตว์ทรงเห็นอยู่ ยักษ์ละเพศเป็น

พราหมณ์นั้นเสีย มีดวงตากลมเหลือกเหลืองดังเปลวไฟ มีเขี้ยวโจ่งไม่เสมอกัน
น่าเกลียดน่ากลัว มีจมูกบี้แบน มีผมแดงหยาบยาว มีเรือนร่างเสมือนต้นตาล
ใหม่ไฟใหม่ๆ จับตารกสองพระองค์ เหมือนกำเหง้าบัวเคี้ยวกิน พระมหาบุรุษ
มองดูยักษ์ พอยักษ์อ้าปาก ก็เห็นปากยักษ์นั้น มีสายเลือดไหลออกเหมือน
เปลวไฟ ก็ไม่เกิดโทมนัสแม้เท่าปลายผม เมื่อคิดว่าเราให้ทานดีแล้ว ก็เกิดปีติ
โสมนัสมากในสรีระ. พระมหาสัตว์นั้นทรงทำความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งทาน
ของเราใน อนาคตกาล ขอรักษมีทั้งหลายจงเด่นออกโดยทำนองนี้ เมื่อพระ-
องค์อาศัยความปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว รักษมีทั้งหลายจึงเปล่งออกจาก
สรีระ แผลไปตลอดสถานที่ที่มีประมาณเท่านั้น.

บุพจริยาอย่างอื่นของพระองค์ยังมีอีก. เล่ากันว่า ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์
พระมงคลพุทธรเจ้าพระองค์นี้เห็นเจดีย์ของพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่ง คิดว่า
ควรที่จะสละชีวิตของเราเพื่อพระพุทธรเจ้าพระองค์นี้ ให้เขาพ้นทั่วทั้งสรีระโดย
ทำนองพันประทีปด้าม ให้บรรจูดาดทองมีค่านับแสนซึ่งมีช่อดอกไม้ดูมขนาด
ศอกหนึ่ง เต็มด้วยของหอมและเนยใส จุดใส่เทียนพันใส่ไว้ในดาดทองนั้น
ใช้ศิระเทินดาดทองนั้นแล้วให้จุดไฟทั่วทั้งตัว ทำประทักษิณพระเจดีย์ของ
พระชินเจ้าให้เวลาล่วงไปตลอดทั้งคืน เมื่อพระโพธิสัตว์พยายามอยู่นอรุณขึ้น
อย่างนี้ ไออุ่นก็ไม่จับแม้เพียงขุมขน ได้เป็นเหมือนเวลาเข้าไปสู่ห้องดอกปทุม
จริงทีเดียว ชื่อว่าธรรมนี้ย่อมรักษาบุคคลผู้รักษาดน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี

ธมฺโม สุฉินฺโณ สุขมวาทติ

เอตานิถึ โส ธมฺเม สุฉินฺเณ

น ทุกฺคตี คจฺจติ ธมฺมจารี.

ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่
ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็นอันสงฆ์ใน
ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรม ย่อมไม่ไป
ทุกข์ ดังนี้.

ด้วยผลแห่งกรรมแม้นี้ แสงสว่างแห่งพระสรีระของพระองค์จึงแผ่ไป
ตลอดหมื่นโลกธาตุ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า พระ-
พุทธเจ้า ผู้นำโลก พระนามว่ามงคล ก็ทรงกำจัด
ความมืดในโลก ทรงชูประทีปธรรม.

รัศมีของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น ไม่มีผู้
เทียบ ยิ่งกว่าพระชินเจ้าพระองค์อื่น ๆ ครอบงำแสง
สว่างของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ หมื่นโลกธาตุก็
สว่างจ้า.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตม ได้แก่ ความมืดในโลกและความมืด
ในดวงใจ. บทว่า นิหนุตวาน ได้แก่ ครอบงำ. ในคำว่า ทมโมกุกั นี้
อุกกา ศัพท์นี้ ใช้ในอรธเป็นอันมาก มีเข้าของช่างทองเป็นต้น. จริงอย่าง
นั้น เข้าของช่างทองทั้งหลาย ฟังทราบว่าเป็น อุกกา ในอากาศสถานว่า
สถุทาเสณ ชาตรูป คเหตฺวา อุกกามุเข ปกฺขิเปยฺย ใช้คิมคิบทองใส่ลงในปาก
เข้า. ภาชนะถ่านไฟของช่างทองทั้งหลาย ก็ฟังทราบว่าเป็น อุกกา ในอากาศ-
สถานว่า อุกกั พนฺชเยยฺย อุกกั พนฺชิตฺวา อุกกามุขํ อาลิมฺเปยฺย ฟังผูก

ภษณะถ่านไฟ ครั้นผูกภษณะถ่านไฟแล้ว ฟิงฉาบปากภษณะถ่านไฟ. เตาไฟของช่างทอง ก็ฟิงทราบว่ อุกกา ในอากาศสถานว่ กมฺมารานํ ยถา อุกกา อนุโต ฉายติ โน พหิ เปรียบเหมือนเตาของช่างทองทั้งหลาย ย่อมไหม้แต่ภายใน ไม่ไหม้ภายนอก. ความเร็วของพายุ ฟิงทราบว่ อุกกา ในอากาศสถานว่ เอวํ วิปาโก อุกกาปาโต ภวิสฺสติ มีอุกกาบาต จักมีผลเป็นอย่างนี้. คบเพลิง ท่านเรียกว่ อุกกา ในอากาศสถานว่ อุกกาสุธาริยนานาสู เมื่อคบเพลิงทั้งหลายอันเขาชูอยู่. แม้ในที่นี้คบเพลิงท่านประสงค์ว่ อุกกา. เพราะฉะนั้นในที่นี้จึงมีความว่ ทรงชูคบเพลิงที่สำเร็จด้วยธรรม พระองค์ทรงชูคบเพลิงอันสำเร็จด้วยธรรมแก่โลก ซึ่งถูกความมืดคืออวิชชาปกปิดไว้ อันความมืดคืออวิชชาครอบงำไว้.

บทว่ อตุลาติ ได้แก่ ไม่มีรัศมีอื่นเทียบได้ หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. ความว่ มีพระรัศมีอันพระพุทฺธเจ้าพระองค์อื่นๆ เทียบไม่ได้. บทว่ ชินเหตุเยหิ ตตฺตบทเป็น ชินเหิ อญฺเยหิ แปลว่ กว่พระชินเจ้าพระองค์อื่นๆ. บทว่ จนุทสุริยปฺปภํ หนฺตฺวา ได้แก่ กำจัดรัศมีของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ บทว่ ทสฺสทฺสฺสึ วิโรจติ ความว่ เว้นแสงสว่างของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ หน้ันโลกธาตุย่อมสว่างจ้าด้วยแสงสว่างของพระพุทฺธเจ้าเท่านั้น.

ก็พระมงคลสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ทรงยับยั้ง ณ โคนต้นไม้ที่ตรัสรู้ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับคำอนขอให้ทรงแสดงธรรมของพรหม ทรงใคร่ครวญว่เราจะแสดงธรรมนี้แก่ใครหนอ ก็ทรงเห็นว่า ภิกษุสามโกฏีที่บวชกับพระองค์ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย. ครั้นนั้น ทรงดำริว่ กุลบุตร

เหล่านี้บวชตามเราซึ่งกำลังบวชอยู่ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย พวกเขาถูกเราซึ่งต้องการวิเวกสละไว้ เมื่อวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เข้าไปอาศัย สิริวัฒนนคร อยู่ยัง ชฎสิริวัน เอาเถิด เราจักไปแสดงธรรมแก่พวกเขาในที่นั้น แล้วทรงถือบาตรจีวรของพระองค์ เหาะสู่อากาศ เหมือนพระยาหงส์ ปรากฏพระองค์ ณ ชฎสิริวัน ภิกษุเหล่านั้นถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงอันเตवासิกวัตร แล้วนั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมาแล้ว แก่ภิกษุเหล่านั้น. ต่อจากนั้น ภิกษุสามโกฎีกีบรรลुพระอรหัต ธรรมาสัมมัยการตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์แสนโกฎีกิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศสัจจะ ๔
อันประเสริฐสุด เทวดาและมนุษย์นั้น ๆ ดั้มรสัจจะ
บรรเทาความมืดใหญ่ได้.

ธรรมาสัมมัย การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่ เทวดา
และมนุษย์แสนโกฎีกิ ในปฐมธรรมเทศนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ที่ซึ่งไม่ได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุโร แปลว่า ๔. บทว่า
สตจจวรุตตเม ความว่า จริงด้วย ประเสริฐด้วย ชื่อว่า สัจจะอันประเสริฐ
อธิบายว่า สัจจะสูงสุด. ปาฐะว่า จตุตทาโร สตจจวรุตตเม ดังนี้ก็มี ความ
ว่า สัจจะอันประเสริฐ สูงสุดทั้ง ๔. บทว่า เต เต ได้แก่เทวดาและมนุษย์

นั้นนั่น อันพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงแนะนำแล้ว. บทว่า **สจฺจธมฺ** ได้แก่
คือมรสอมตะคือการแทงตลอดดีจะ ๔. บทว่า **วิโนทฺหฺติ มหาตมฺ** ความว่า
บรรเทา คือกำจัด ความมืด คือโมหะ ที่พึงละด้วยมรรคนั้น ๆ. บทว่า
ปตฺวาน ได้แก่ แทงตลอด. ในบทว่า **โพธิ** นี้ **โพธิ** ศัพท์นี้

มกุเ ผล จ นิพฺพาน รุกฺเข ปญฺญคฺติยฺ ตถา
สพฺพญฺญเต จ ญาณสุมี โปธิสทฺโท ปนาคโต.

ก็โพธิศัพท์มาในอรรถ คือ มรรค ผล นิพพาน

ต้นไม้ บัญญัติ พระสัพพัญญุตญาณ.

จริงอย่างนั้น **โพธิ** ศัพท์ มาในอรรถว่า **มรรค** ได้ในประโยคเป็น
ต้นว่า **โพธิ** วุจฺจติ จตุสฺ มกุเสุ ญาณํ ญาณํในมรรค ๔ เรียกว่า
โพธิ. มาในอรรถว่า **ผล** ได้ในประโยคเป็นต้นว่า **อุปสมาย อภิญฺญา**
สมฺโพชาย สํ วุตฺตติ ย่อมเป็นไป เพื่อความสงบ ความรู้อยิ่ง ความตรัสรู้
พร้อม. มาในอรรถว่า **นิพพาน** ได้ในประโยคนี้ว่า **ปตฺวาน โพธิ** **อมต**
อสฺขจฺ บรรลุพระนิพพาน อันไม่ตาย ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้.

มาในอรรถว่า **ต้นอัสสัถะ** ต้นโพธิใบ ได้ในประโยคนี้ว่า **อนฺตรา**
จ คยฺ **อนฺตรา จ โพธิ** ระหว่างแม่น้ำคยาและต้นโพธิ. มาในอรรถว่า
บัญญัติ ได้ในประโยคนี้ว่า **โพธิ โข ราชกฺุมาร โภโต โคตมฺสฺ**
ปาเท สิริสา **วฺนฺหฺติ** พระราชกุมารพระนามว่า **โพธิ** ถวายบังคมพระยุคล
บาทของพระโคตม ด้วยเศียรเกล้า.

มาในอรรถว่า **พระสัพพัญญุตญาณ** ได้ในประโยคนี้ว่า **ปปฺโปติ**
โพธิ **วรฺกฺริเมธฺโส** พระผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐดังแผ่นดิน ทรงบรรลุ
พระสัพพัญญุตญาณ. แม้ในที่นี้ ก็พึงเห็นว่าลงในอรรถว่า **พระสัพพัญญุตญาณ**
ลงในอรรถแม้ พระอรหันต์มรรคญาณก็ควร.

บทว่า **อตุล** ได้แก่ เว้นที่จะชั่งได้ คือเกินประมาณ อธิบายว่า ไม่มีประมาณ ฟังถือความว่า ในปฐมกรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ซึ่งทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วทรงแสดงธรรม.

สมัยใด พระมงคลพุทธเจ้า ทรงอาศัยนคร ชื่อ **จิตตะ** ประทับอยู่ ทรงทำมกปาฏิหาริย์ ช่มมานะ ของพวกเดียรฉิย ฌ โคนตันจำปา เหมือน พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ทรงทำมกปาฏิหาริย์ ที่โคนต้นคณทัมพพฤกษ์แล้ว ประทับนั่งเหนือพื้นพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ได้โคนตันปาริฉัตตะ ฌ ภพดาวดึงส์ ซึ่งเป็นภพประเสริฐสำเร็จด้วยทองและเงินใหม่งดงาม เป็นแดน สำเร็จสำราญของเหล่าเทวดาและอสูรหนุ่มสาว ตรัสพระอภิธรรม. สมัยนั้น ธรรมาภิสมัยการตรัสรู้ธรรมได้มีแก่เทวดาแสนโกฏิ นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒.

สมัยใด พระเจ้าจักรพรรดิ พระนาม **สุนันทะ** ทรงบำเพ็ญจักรวรรดิ วัตร ฌ **สุรภินคร** ทรงได้จักรรัตนะ. เล่ากันว่า เมื่อ **พระมงคลทศพล** เสด็จอุบัติขึ้นในโลก จักรรัตนะนั้นก็เขยื้อนจากฐาน พระเจ้าสุนันทะทรงเห็น แล้ว ก็หมัดความบังเหิงพระหฤทัย จึงทรงสอบถามพวกพราหมณ์ว่า จักร- รัตนะนั้น บังเกิดเพราะกุศลของเรา เหตุไฉน จึงเขยื้อนจากฐาน สมัยนั้น พราหมณ์เหล่านั้นจึงพยากรณ์ ถึงเหตุที่จักรรัตนะนั้นเขยื้อนแต่พระราชว่า จักรรัตนะจะเขยื้อนจากฐาน เพราะพระเจ้าจักรพรรดิหมัดพระชนมายุ เพราะ พระเจ้าจักรพรรดิทรงผนวชหรือเพราะพระพุทเจ้าปรากฏ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระชนมายุของพระองค์ยังไม่สิ้นดอกพระพุทเจ้าข้า พระองค์ทรงมีพระชนมายุยืนยาว. แต่พระมงคลสัมมาสัมพุทเจ้า เสด็จอุบัติ แล้วในโลก ด้วยเหตุนี้ จักรรัตนะของพระองค์จึงเขยื้อน พระเจ้าสุนันท-

จักรพรรดิราช พร้อมทั้งบริษัท จึงทรงไหว้จักรรัตนะนั้นด้วยเศียรเกล้า ทรง
วอนขอว่า トラบใดเราจักสักการะพระมงคลทศพล ด้วยอานุภาพของท่าน ขอ
ท่านอย่าเพิ่งอันตรายกันไป トラบนั้นด้วยเถิด. ลำดับนั้น. จักรรัตนะนั้นก็ได้
ตั้งอยู่ที่ฐานตามเดิม.

แต่นั้น พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิ ผู้มีความบันเทิงพระหฤทัยพรั่ง-
พร้อม อันบริษัทมีปริมณฑล ๗๖ โยชน์แวดล้อมแล้ว ก็เสด็จเข้าเฝ้าพระ
มงคลทศพล ผู้เป็นมงคลของโลกทั้งปวง ทรงอังคาสพระศาสดาพร้อมทั้งพระ
สงฆ์สาวกให้อิ่มหน้าสำราญด้วยมหาทาน ถวายผ้าแก้ววันกาสิแต่พระอรหันต์แสน
โกฏิรูป ถวายบริขารทุกอย่างแต่พระตถาคต ทรงทำการบูชาแต่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ซึ่งทำความประหลาดใจสิ้นทั้งโลก แล้วเข้าเฝ้าพระมงคลพุทธเจ้า ผู้
เป็นนาถะของโลกทั้งปวง ทรงทำอัญชลีตั้งช่อดอกบัวอันไรมลทิน อันรุ่ง-
เรืองด้วยทศนขสโมธานไว้เหนือเศียรเกล้า ทรงถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ
ที่สมควรส่วนหนึ่ง แม้พระราชโอรสของพระองค์ พระนามว่าอนูราชกุมาร ก็
ประทับนั่งอย่างนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุพพิททาโปรดชนเหล่านั้น ซึ่งมี
พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิเป็นประธาน พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิพร้อมทั้ง
บริษัท บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔. ลำดับนั้น พระศาสดาทรง
สำรวจบุพจริยาของชนเหล่านั้น ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งบาตรจิวรที่สำเร็จด้วย
ฤทธิ์ ก็ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ซึ่งประดับด้วยขำยจักร ตรัสว่า พวก
เธอจงเป็นภิกษุมารเกิด. ในทันทีภิกษุทุกรูป ก็มีผมขนาดสองนิ้ว ทรงบาตร
จิวรสำเร็จด้วยฤทธิ์ ถึงพร้อมด้วยอาการอันสมควรแก่สมณะ ประหนึ่งพระ-
เถระ ๖๐ พรรษา แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๑. ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม ในสวรรค์ชั้น

ดาวดึงส์ ภพของท้าวสักกะจอมเทพ ธรรมาภิสมัย
ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่เทวดาแสนโกฏิ.

สมัยใด พระเจ้าสุภัททจักรพรรดิ เสด็จเข้าไป
เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า สมัยนั้น พระสัมพุทธเจ้าผู้ประ-
เสริฐ ได้ทรงลั่นธรรมเทรีอันสูงสุด.

สมัยนั้น หมู่ชนที่ตามเสด็จพระเจ้าสุภัทท
จำนวนเก้าสิบโกฏิ คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ไม่มี
เหลือ เป็นเอหิภิกขุ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุริยเทวทวเน ความว่า ในภพของ
ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพอีก. บทว่า ฌมมฺ ได้แก่ พระอภิธรรม. บทว่า
อาหนิ ได้แก่ ตี. บทว่า วรุตตมฺ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ
ได้ทรงลั่นธรรมเทรีอันสูงสุด. บทว่า อนุจรา ได้แก่ เสวกผู้ตามเสด็จประจำ.
บทว่า อาตุ ได้แก่ ได้มีแล้ว. ปาฐะว่า ตทาติ นวุติโกฏิโย ดังนี้ก็มี.
ความว่า หมู่ชนของพระเจ้าสุภัททจักรพรรดิพระองค์นั้น ได้มีแล้ว ถ้าจะถามว่า
หมู่นั้น มีจำนวนเท่าไร ก็จะตอบได้ว่า มีจำนวนเก้าสิบโกฏิ.

เล่ากันว่า ครั้งนั้น เมื่อพระมงคลโลกนาถประทับอยู่ ณ เมฆลบุรี
ในนครนั้นนั้นแล สุเทวมณฑป และ รัชมณฑป มีมณฑปหนึ่ง
เป็นบริวาร พวกคนบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น. เมื่อคู่พระอัครสาวกพร้อมบริวารบรรลุพระอรหัต ในวันเพ็ญ

เดือนมาฆะ พระศาสดาทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ
นี่เป็นการประชุมครั้งแรก. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในการประชุมของ
บรรพชิต ในสมาคมญาติอันยอดเยี่ยม ณ อุตตราราม อีก นี่เป็นการประชุม
ครั้งที่ ๒. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในท่ามกลางภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ในสมาคม
คณะภิกษุพระเจ้าสุทนต์กักรพรรดิ นี่เป็นการประชุมครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
การประชุม ๓ ครั้ง คือ ครั้งที่ ๑ ประชุมภิกษุแสน
โกฏิ.

ครั้งที่ ๒ ประชุมภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ ประ-
ชุมภิกษุเก้าสิบโกฏิ ครั้งนั้น เป็นการประชุมภิกษุ
ชีนาสพ ผู้ไร้มลทิน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพราหมณ์ ชื่อว่า สุรุจิ ในหมู่บ้าน
สุรุจิพราหมณ์ เป็นผู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิมิต्तศาสตร์ เกฏุกศาสตร์
ทั้งประเภทอักษรศาสตร์ ชำนาญร้อยกรอง ชำนาญร้อยแก้ว ทั้งเชี่ยวชาญใน
โลกายตศาสตร์และมหาปุริสลักษณะศาสตร์ ท่านสุรุจิพราหมณ์นั้น เข้าไปเฝ้า
พระศาสดา ฟังธรรมกถาอันไพเราะของพระทศพลแล้วเลื่อมใสถึงสรณะ นิมนต์
พระผู้พระภาคเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกว่า พຽງนี้ ขอพระองค์โปรดทรง
รับอาหารของข้าพระองค์ด้วยเถิด ท่านพราหมณ์นั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสถามว่า ท่านพราหมณ์ ท่านต้องการภิกษุจำนวนเท่าไร จึงกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุบริวารของพระองค์มีเท่าไรเถ่า พระเจ้าข้า. ครั้งนั้น
เป็นการประชุมครั้งที่ ๑ เพราะฉะนั้น เมื่อตรัสว่าแสนโกฏิ สุรุจิพราหมณ์

จึงนิมนต์ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเป็นเช่นนั้น ขอพระองค์โปรดทรงรับอาหารของข้าพระองค์ พร้อมกับภิกษุทุกรูปพระเจ้าข้า. พระศาสดาจึงทรงรับนิมนต์.

พราหมณ์ ครั้นนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นแล้ว ก็กลับไปบ้านตนคิดว่า ภิกษุจำนวนถึงเท่านี้ เราก็สามารถถวายข้าวต้มข้าวสวย และผ้าได้ แต่สถานที่ท่านจะนั่งกันจักทำอย่างไร ความคิดของท่านพราหมณ์นั้นก็ร้อนไปถึงพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ของท้าวสหัสสนัยน์สักกเทวราช ซึ่งสถิตอยู่เหนือยอดขุนเขาพระเมรุ ระยะทางแปดหมื่นสี่พันโยชน์ ครั้นนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงเห็นอาสน์ร้อนขึ้นมา ก็เกิดปริวิตกว่า ใครหนอประสงค์จะให้เราเคลื่อนย้ายจากที่นี่ ทรงเล็งทิพยเนตรตรวจดูมนุษยโลก ก็เห็นพระมหารุช คิดว่า พระมหาสัตว์ผู้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน คิดถึงเรื่องสถานที่ภิกษุสงฆ์นั้นจะนั่ง แม้เราก็ควรจะไปทีนั้นแล้วรับส่วนบุญ จึงปลอมตัวเป็นนายช่างไม้ ถ่อมมัดและขวานแล้วปรากฏตัวต่อหน้าพระมหารุช กล่าวว่ ใครหนอมีกิจที่จะจ้างเราทำงานบ้าง.

พระมหาสัตว์เห็นแล้วก็ถามว่า ท่านสามารถทำงานของเราได้หรือ เขาบอกกล่าวว่ ขึ้นชื่อว่าศิลปะที่เราไม่รู้ ไม่มี ผู้ใด ประสงค์จะให้ทำอะไรๆ ไม่ว่าจะเป็นมณฑป ปราสาท หรือนิเวศน์เป็นต้นไร ๆ อื่น เราก็สามารถทำได้ทั้งนั้น. พระมหาสัตว์บอกว่ ถ้าอย่างนั้นเรามิงาน. เขาถามว่ งานอะไรเล่า นายท่าน. พระมหาสัตว์บอกว่ เรานิมนต์ภิกษุจำนวนแสนโกฏิ เพื่อฉันอาหารวันพรุ่งนี้ ท่านจักต้องสร้างมณฑปสำหรับภิกษุเหล่านั้นนั้นนะ เขา กล่าวว่ ได้สิ พ่อคุณ. เขากล่าวว่ ศิละ ถ้าอย่างนั้นเรจักทำ แล้วก็ตรวจดูภูมิ

ประเทศแห่งหนึ่ง ภูมิประเทศเหล่านั้นประมาณสิบสองโยชน์ พื้นเรียบเหมือนวงกลินนำรินรมย์อย่างยิ่ง. เขาคิดอีกว่า มณฑปที่เห็นเป็นแก่นไม้สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการจงผุดขึ้น ณ ที่ประมาณเท่านี้ แล้วตรวจดู ในทันใด มณฑปที่ชำแรกแผ่นดินผุดโผล่ขึ้นก็เสมือนมณฑปจริง มณฑปนั้นมีหม้อเงินอยู่ที่เสาทอง มีหม้อทองอยู่ที่เสาเงิน มีหม้อแก้วประพาพอยู่ที่เสาแก้วมณี มีหม้อแก้วมณีอยู่ที่เสาแก้วประพาพ มีหม้อรัตนะ ๗ อยู่ที่เสารัตนะ ๗.

ต่อนั้น เขาตรวจดูว่าข้ายกระดิ่ง จงห้อยระหว่างระยะของมณฑป พร้อมกับตรวจดู ข้ายกระดิ่งก็ห้อย ซึ่งเมื่อต้องลมพานอ่อนๆ ก็เปล่งเสียงไพเราะ นำรินรมย์อย่างยิ่ง เหมือนอย่างดนตรีเครื่อง ๕ ได้เป็นเหมือนเวลาบรรเลงทิพยสังคีต. เขาคิดว่า พวงของหอม พวงดอกไม้ พวงใบไม้และพวงรัตนะ ๗ ของทิพย์ จงห้อยลงเป็นระยะๆ. พร้อมกับคิด พวงทั้งหลายก็ห้อย. อาสนะ เครื่องลาดมีค่าเป็นของกับปิยะ และเครื่องรองทั้งหลาย สำหรับภิกษุจำนวนแสนโกฏิ จงชำแรกแผ่นดินผุดโผล่ขึ้น ในทันใด ของดังกล่าวก็ผุดขึ้น เขาคิดว่าหม้อน้ำ จงตั้งอยู่ทุก ๆ มุม ๆ ละหม้อ ทันใดนั้นเองหม้อน้ำทั้งหลายเต็มด้วยน้ำสะอาดหอมและเป็นกัปปิยะมีรสอร่อย เย็นอย่างยิ่ง มีปากปิดด้วยใบทอง ก็ตั้งขึ้น ท้าวสหัสสนัยน์นั้น ทรงเนรมิตสิ่งของมีประมาณเท่านี้แล้วเข้าไปหาพราหมณ์กล่าวว่า นายท่าน นานี่แน่ะ ท่านเห็นมณฑปของท่านแล้วโปรดให้ดำจ้างแก่เราสิ พระมหาสัตว์ไปตรวจดูมณฑปนั้น เมื่อเห็น มณฑปนั้นแลศรัระก็ถูกปีติ ๕ อย่างถูกต้อง แผ่ชานมิได้ว่างเว้นเลย.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์เมื่อแลเห็นก็คิดอย่างนี้ว่า มณฑปนี้มีไขฝ่มือ มนุษย์สร้าง อาศัยอัยยาศัยของเรา คุณของเรา จึงร้อนถึงภพของท้าวสักก-

เทวราช ต่อขึ้น ท้าวสักกจอมเทพจึงทรงเนรมิตมณฑปนี้แน่แล้ว. พระมหาสัตว์คิดว่า การจะถวายทานวันเดียวในมณฑปเห็นปานนี้ไม่สมควรแก่เรา จำเราจะถวายตลอด ๗ วัน ธรรมดาทานภายนอก แม้มีประมาณเท่านั้น ก็ยังไม่อาจทำหัวใจของพระโพธิสัตว์ให้พอใจได้ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายอาศัยจะยอมจะชื่อว่าพอใจ ก็แต่ในเวลาตัดศีรษะที่ประดับแล้วหรือควักลูกตาที่หยอดแล้ว หรือถอดเนื้อหัวใจให้เป็นทาน. จริงอยู่ ในสิวิชาติ เมื่อพระโพธิสัตว์ของเรา สละทรัพย์ห้าแสนกหาปณะทุกๆ วัน ให้ทาน ๕ แห่ง คือ ทามกลางนคร และที่ประตูทั้ง ๕. ทานนั้นไม่อาจให้เกิดความพอใจในใจจะได้เลย. แต่สมัยใด ท้าวสักกเทวราชปลอมตัวเป็นพราหมณ์มาขอจกษุทั้งสองข้างสมัยนั้น พระโพธิสัตว์นั้น ก็ควักจกษุเหล่านั้นให้ กำลังทานนั้นแหละ จึงเกิดความรำรัง จิตมิได้เปลี่ยนแปลงแม้แต่เท่าปลายเส้นผม. ด้วยประการดังกล่าวมานี้ พระสัพพัญญูโพธิสัตว์ทั้งหลาย อาศัยแต่ทานภายนอกจึงมิได้อิ่มเลย เพราะฉะนั้น พระมหานรุษแม้พระองค์นั้น คิดว่า เราควรถวายทานแก่ภิกษุจำนวนแสนโกฏิ จึงให้ภิกษุเหล่านั้นนั่ง ณ มณฑปนั้นแล้วถวายทาน ชื่อว่า ควปานะ [ขนมแป้งผสมนมโค] ๗ วัน.

โภชนะที่เขาบรรจุหม้อขนาดใหญ่ๆ ให้เต็มด้วยน้ำนมโคแล้วยกตั้งบนเตา ใส่ข้าวสารทีละน้อยๆ ลงที่น้ำนมซึ่งสุกโดยเคี่ยวจนขึ้นแล้วปรุงด้วยน้ำผึ้ง ลูกน้ำตาลกรวดละเอียดและเนยใสเข้าด้วยกัน เรียกกันว่า ควปานะ ในบาลีนั้นควปานะนี้แหละ เขาเรียกว่าโภชนะอร่อมมีรส ๔ ดังนี้ก็มี. แต่มนุษย์ทั้งหลายไม่อาจอังกาสได้ แม้แต่เทวดาทั้งหลาย ที่อยู่ช่องว่างช่องหนึ่งจึงอังกาสได้ สถานที่นั้นแม้มีขนาดสิบสองโยชน์ ก็ยังไม่พอรับภิกษุเหล่านั้นได้เลย แต่ภิกษุเหล่า

นั้นนั่งโดยอานูภาพของตนๆ. วันสุดท้าย พระมหาบุรุษให้เขาล้างบาตรภิกษุ
ทุกรูป บรรจด้วยเนยใส เนยจืด น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นต้น ได้ถวายพร้อมด้วย
ไตรจีวร ผ้าจีวรที่ภิกษุสังฆวณะในที่นั้นได้แล้ว ก็เป็นของมีค่านับแสน.

ครั้งนั้น พระศาสดาเมื่อทรงทำอนุโมทนา ทรงใคร่ครวญดูว่า มหา-
บุรุษผู้นี้ได้ถวายมหาทานเห็นปานนี้ จักเป็นใครกันหนอ ก็ทรงเห็นว่า ใน
อนาคตกาล เขาจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในที่สุดสองอสงไขย
กัฬาริแลนกับแต่นั้น จึงทรงเรียกพระมหาสัตว์มาแล้วทรงพยากรณ์ว่า ล่วงกาล
ประมาณเท่านี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ. ลำดับนั้น พระ-
มหาบุรุษสดับคำพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็มีหัวใจปลาบปลื้ม
คิดว่า พระองค์ตรัสว่าเราจักเป็นพระพุทธเจ้า เราก็ไม่ต้องการอยู่ครองเรือนจึง
ละสมบัติเห็นปานนั้นเสียเหมือนก้อนขี้เถ้า บวชในสำนักของพระศาสดา เรียน
พระพุทธรวณะ ยังกิณญาและสมบัติ ๘ ให้บังเกิด มีฉานไม้เสื่อม ค้ำรองอยู่
จนตลอดอายุ ที่สุดอายุ บังเกิดแล้วในพรหมโลก. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ ชื่อว่าสุรุจิ เป็นผู้คง

แก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

เราเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถึงพระองค์เป็นสรณะ

แล้วบูชาพระสงฆ์มีพระสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วย
ของหอมและดอกไม้ ครั้นบูชาด้วยของหอมและดอกไม้
แล้วก็เลี้ยงให้อิ่มหนำสำราญด้วยขนมควพานะ.

พระมงคลพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นยอดของสัตว์สองเท้า

แม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้า ในกัปที่ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

ตถาคตออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว
ตั้งความเพียรกระทำทุกกรกิริยาแล้ว ฯลฯ พวกเราจัก
อยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของ พระมงคลพุทธเจ้านั้นแล้ว
ก็ยั้งจิตให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป แล้วอธิษฐาน ข้อวัตรยิ่ง
ขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์.

ครั้งนั้น เราเพิ่มพูนปีติ เพื่อบรรลุพระสัมโพธิ-
ญาณอันประเสริฐ ก็ถวายเคหะของเราแด่พระพุทธเจ้า
แล้วบวชในสำนักของพระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคคัสตฤ-
ศาสน์ทั้งหมด ยังศาสนาพระชินเจ้าให้รุ่งดงาม

เราอยู่ในพระศาสนานั้น อย่างไม่ประมาณ เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ก็ถึงฝั่งอภิญา เข้าถึงพรหมโลก

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คณฺฐมาเลน** ได้แก่ ด้วยของหอมและ
ดอกไม้. คำว่า **กฺวปานะ** นี้ได้กล่าวมาแล้ว. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
กฺตปานน ดังนี้ก็มี. บทว่า **ตปฺปยิ** แปลว่า ให้อิมหันตํารายแล้ว. บทว่า
อตุตฺตริปี **วตฺตมฺภุสฺสี** ได้แก่ อธิษฐานข้อวัตร ยวดยิ่งขึ้น. บทว่า **ทสปรมิ-**
ปุริยา ได้แก่ เพื่อทำบารมี ๑๐ ให้เต็ม. บทว่า **ปีติ** ได้แก่ ความยินดีแห่ง
ใจ. บทว่า **อนุพฺรุหนฺโต** ได้แก่ ให้เจริญ. บทว่า **สมฺโพธิวรปฺตติยา**
ได้แก่ เพื่อบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า. บทว่า **พฺพุเช** **ทตฺวาน** ได้แก่
บริจาคน้ำพระพุทธเจ้า. บทว่า **มํ** **เคหํ** ความว่า บริจาคเคหะคือสมบัติ

๑. ดูความพิศดารในวงศ์พระสุมนพุทธเจ้าที่ ๔ หน้า ๓๕๘.

ทุกอย่างของเรา แต่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เพื่อเป็นปัจจัย ๔. บทว่า ตถ
ได้แก่ ในพระพุทธานุชาตินั้น. บทว่า พุรุหมุ ได้แก่ เจริญพรหมวิหาร
ภavana.

ก็พระผู้มีพระภาคมงคลพุทธเจ้า มีพระนคร ชื่อว่า อุตตรนคร
แม้พระชนกของพระองค์เป็นกษัตริย์ พระนามว่า พระเจ้าอุตตระ แม้
พระชนนีพระนามว่า พระนางอุตตระ คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสุเทวะ
และ พระธรรมเสนะ มีพระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า พระपालิตะ มีคู่พระ-
อัครสาวิกา ชื่อว่า พระสีวละ และ พระอโศกา ต้นไม้ที่ตรัสรู้ ชื่อต้นนาคะ
[กาคะทิง] พระสรีระสูง ๘๘ ศอก พระชนมายุประมาณเก้าหมื่นปี ส่วนพระ-
ชายาพระนามว่า ยสวดี พระโอรสพระนามว่า สีวละ เสด็จอภิเษกกรรมณ์
โดยยานคือ ม้า ประทับ ณ พระวิหาร อุตตราราม อุปฏิฐากชื่อ อุตตระ
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ดำรงพระชนม์อยู่เก้าหมื่นปีก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน. หมั่นจักรวาลก็มีตกลงพร้อมกัน โดยเหตุอย่างเดียวกัน มนุษย์
ทุกจักรวาล ก็พากันรำไห่คร่ำครวญเป็นการใหญ่ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
นคร ชื่ออุตตรนคร มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้า
อุตตระ พระชนนีพระนามว่า พระนางอุตตรา.

มีคู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสุเทวะ พระ-
ธรรมเสนะ มีพระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า พระपालิตะ.

มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อพระสีวละ และพระ
อโศกา ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เรียก
ว่าต้นนาคะ.

พระมหามุนี สูง ๘๘ ศอก พระรัศมีแผ่ไกล
จากพระสรีระนั้นหลายแสน.

ในยุคนั้น ทรงมีพระชนมายุเก้าหมื่นปี พระองค์ดำรงพระชนม์อยู่เท่านั้น ก็ทรงยังหนุ่มเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

คลื่นในมหาสมุทร ไครๆ ไม่อาจนับคลื่นเหล่านี้ได้ฉันใด สวากของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น ไครๆ ก็ไม่อาจนับสวากเหล่านั้นได้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

พระมงคลสัมพุทธเจ้า ผู้นำโลก ยังดำรงอยู่เพียงใด ความตายของผู้ยังมีกิเลสในศาสนาของพระองค์ ก็ไม่มีเพียงนั้น.

พระผู้มีพระยศใหญ่พระองค์นั้น ทรงชูประทับธรรม ยังมหาชนให้ข้ามโสมสงสาร แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหมือนดวงไฟลูกโหลงแล้วก็ดับไปฉะนั้น.

พระองค์ ครั้นทรงแสดงความที่สังขารทั้งหลายเป็นสภาวะธรรมแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนกองไฟลูกโหลงแล้วก็ดับ เหมือนดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่างแล้ว ก็อัสดงคตฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต ได้แก่ จากพระสรีระของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า นิทฺฐาวตฺถิ ก็คือ นิทฺฐาวนฺตฺถิ พึงเห็นว่าเป็นวงนะวิปลาส. บทว่า รั สฺถิ ก็คือ รัศมีทั้งหลาย. บทว่า อเนกสทสฺสุตฺถิ ก็คือ หลายแสน. บทว่า อุมิ ได้แก่ ระลอกคลื่น. บทว่า คณฺเฑยฺเย

แปลว่า เพื่อคำนวณ คือนับ. อธิบายว่า คลื่นในมหาสมุทร ใดๆ ไม่อาจนับว่าคลื่นในมหาสมุทรนี้เท่านี้ ฉะนั้น แม้สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ใดๆ ก็ไม่อาจนับได้ ที่แท้เกินที่จะนับได้ ก็ฉนั้น. บทว่า ยาว ได้แก่ ตลอดกาลเพียงใด. บทว่า สกิลสมรณ ตทา ความว่า บุคคลเป็นไปกับด้วยกิเลสทั้งหลาย ชื่อว่าผู้เป็นไปกับด้วยกิเลส. ความตายของผู้เป็นไปกับด้วยกิเลส ชื่อว่า สกิลสมรณะ ความตายของผู้มีกิเลส. ความตายของผู้มีกิเลสนั้นไม่มี. เขาว่า สมัยนั้น สาวกทั้งหลายในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว ก็พากันปรินิพพานหมด ผู้เป็นปุถุชนหรือเป็นพระโสดาบันเป็นต้นก็ยังไม่ทำกาลกิริยา [ตาย] อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สมุโหมมารณ ตทา ดังนี้ก็มี.

บทว่า ฐมโหมกั แปลว่า ประทีปธรรม. ไฟท่านเรียกว่า ฐมเขตตุ แต่ในที่นี้พึงเห็นว่าประทีป เพราะฉะนั้น จึงมีความว่า เหมือนประทีปส่องแสงแล้วก็ดับไป. บทว่า มหายโส ได้แก่ พระผู้มีบริวารมาก อาจารย์บางพวกกล่าวว่า นิพพุโต โส สสาวโก. บทว่า สงฺขารานั ได้แก่ สังขตธรรมธรรมที่มีปัจจัย. บทว่า สภาวตฺต ได้แก่ สามัญญลักษณะมีอนิจจลักษณะเป็นต้น. บทว่า สุริโย อตฺตจฺจโต ยถา ความว่า ดวงอาทิตย์ซึ่งมีรัศมีนับพัน กำจัดกลุ่มความมืดทั้งหมด และส่องสว่างหมดทั้งโลก ยังถึงอสดงคตฉนั้นใด แม้พระมงคลพุทธเจ้าผู้เป็นดังดวงอาทิตย์ ผู้ทำความเข้มนานแก่เวไนยสัตว์ผู้เป็นดังงบบัว ทรงกำจัดความมืดในโลกทั้งภายในทั้งภายนอกทุกอย่าง ทรงรุ่งเรืองด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์ ก็ถึงความดำรงอยู่ไม่ได้ก็ฉนั้น. คาลาที่เหลือในที่ซึ่งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระมงคลพุทธเจ้า

๔. วงศ์พระสุมนพุทธเจ้าที่ ๔

ว่าด้วยพระประวัติของพระสุมนพุทธเจ้า

[๕] ต่อจากสมัยของพระมงคลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า สุมนะ ผู้นำโลก ผู้ไม่มีผู้เสมอด้วยธรรมทั้งปวง ผู้สูงสุดแห่งสรรพสัตว์.

ครั้งนั้น ทรงตั้งนอมตเกรี คือคำสั่งสอนของพระชินพุทธเจ้ามีองค์ ๘ ซึ่งประกอบพร้อมด้วยสังข์คือธรรม ๗ กรุงเมฆละราชาณี.

พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงกำจัดกิเลสทั้งหลายแล้วทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุด ทรงสร้างนคร คือพระสัตถกรรมปุระ อันประเสริฐสูงสุด.

พระองค์ทรงสร้างถนนใหญ่ ที่ไม่ขาดไม่คดแต่ตรงใหญ่กว้าง คือสติปัญญาอันประเสริฐสูงสุด.

ทรงคลี่วางสามัญผล ๔ ปฏิสัมภิกา อภิญญา ๖ และสมาบัติ ๘ ไว้ ณ ถนนนั้น.

ชนเหล่าใด ไม่ประมาท ไม่มีตะปูตรึงใจ ประกอบด้วยหิริและวีริยะ ชนเหล่านั้น ๆ ย่อมยึดไว้ได้ ซึ่งคุณประเสริฐเหล่านี้ ตามสบาย.

พระศาสดา เมื่อทรงยกขนเป็นอันมากขึ้นด้วย
การประกอบนั้น อย่างนี้แล ก็ทรงสัตว์แสนโกฏิ
ให้ตรัสรู้ เป็นครั้งที่ ๑.

สมัยใด พระมหาวิระ ทรงสั่งสอนหมู่เดียรถีย์
สมัยนั้น สัตว์พันโกฏิ ก็ตรัสรู้ ในการแสดงธรรม
ครั้งที่ ๒.

สมัยใด เทวดาและมนุษย์ พร้อมเพรียงเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทูลถามนิโรธปัญหาและข้อสงสัย
ทางใจ.

แม้สมัยนั้น สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ ก็ได้ตรัสรู้ครั้ง
ที่ ๓ ในการแสดงธรรมในการตอบนิโรธปัญหา.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตการประชุมพระชีมาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอยู่จำพรรษาแล้ว
เมื่อท่านประกาศปวารณา พระตถาคตก็ทรงปวารณา
พรรษา พร้อมด้วยภิกษุแสนโกฏิ.

ต่อจากสันนิบาต การประชุมครั้งที่ ๑ นั้น ใน
การประชุมภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ณ ภูเขาทองไร้มลทิน
เป็นการประชุม ครั้งที่ ๒.

สมัยที่ท้าวสักกะเทวราช เสด็จเข้าไปเพื่อเฝ้า

พระพุทธเจ้า เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิประชุม
กัน เป็นครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นพญานาคชื่ออตุละ มีฤทธิ์มาก
ตั้งสมกุศลไว้มาก.

ครั้งนั้น เราออกจากพิภพนาค พร้อมด้วยเหล่า
ญาตินาครทั้งหลาย บำรุงบำเรอพระชินพุทธเจ้าด้วย
ดนตรีทิพย์.

เราเลี้ยงดูภิกษุแสนโกฏิ ให้มีมหรสพสำราญด้วย
ข้าวน้ำ ถวายคู่ผ้ารูปละคู่ แล้วถึงพระองค์เป็นสรณะ.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้นำโลก พระองค์นั้น ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หา
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์แล้ว ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับข้ำวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้านั้น เสวยข้ำวมธุปายาสที่ริมฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา เสด็จเข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์โดยทางอันดี
ที่เขาจัดไว้.

ต่อนั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม จักรัสรู้ ณ โพธิพฤกษ์
ชื่ออัสดตละ ต้นโพธิใบ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า มายา พระ-
ชนก พระนามว่า สุทโชนะ ท่านผู้นี้ชื่อโคดมะ.

จักมีอัครสาวก ชื่อพระโกณฑิยะ พระอุปลิสสะผู้
ไม่มีอาสวะปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พุทธ-
อุปฏิญาณ ชื่อว่าอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และพระอุบล
วรรณ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น.

โพธิพฤกษ์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า อัสดตละ ต้นโพธิใบ อัครอุปฏิญาณ ชื่อว่า
จิตตะและหัตตะอาพวกะ อัครอุปฏิญาณิกา ชื่อว่า
นันทมาตาและอุตตรา. พระโคดมผู้พระยศ พระองค์
นั้น มีพระชนมายุประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสนี้ของพระสมณ
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็
ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุดพร้อมทั้งเทวโลก ก็พากันให้ร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

คำว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งขึ้น ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราจักอยู่ต่อหน้าของ
ท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ยังถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ได้
ฉันใด

พวกเราทุกคน คิดว่า จะละพินพระชินเจ้าพระ-
องค์นี้ไปเสีย ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
อธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า เมขละ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยเก้าหมื่นปี มี
ปราสาทยอดเยี่ยม ๓ ปราสาท ชื่อ จันทะ สุจันทะ
และวรุณังสะ.

ทรงมีพระสนมনারี แต่งกายงาม หกหมื่นสาม
พันนาง มีพระมเหสีพระนามว่า วรุณังสกี มีพระโอรส
พระนามว่า อรูปมะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิमित ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือ ช้าง ทรงตั้งความเพียร ๑๐
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระ สุมนะ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ กรุงเมขลา ราชธานี.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
อัครสาวก ชื่อว่า พระสรณะ และพระภาวิตตะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอุเทน.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระโสณา และพระ-
อุปีโสณา พระพุทธเจ้าผู้เสมอกับ พระพุทธเจ้าที่ไม่มี
ผู้เสมอพระองค์นั้น ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อว่า
ต้นนาคะ (ต้นกาะทิง).

ทรงมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า วรณะและสรณะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า จالا และ อุปจالا.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ทรงสูง
เกล้าบดอก พระรูปพระโฉมงดงามเสมือนรูปบุษบาของ
หมื่นโลกชาตุกัเจติเจ้า.

ในยุคนั้น อายุมนุษย์แก้หมื่นปี พระองค์เมื่อ
ทรงพระชนม์ยืนเพียงนั้น ก็ทรงยังหนุ่มเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมงสาร.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงยังคนที่ควรข้ามให้ข้าม
โอบสงสาร ทรงยังคนที่ควรตรัสรู้ให้ตรัสรู้ แล้วก็
เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหมือนเดือนดับ.

ภิกษุชีณาสพเหล่านั้น พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้
เสมือนพระองค์นั้น มียศยิ่งใหญ่ แสดงรัศมีที่ไม่มี
อะไรเปรียบได้ ยังพากันนิพพานทั้งนั้น.

พระญาณ ที่ไม่มีอะไรวัดได้นั้น รัตนะ ที่ไม่มี
อะไรชั่งได้เหล่านั้น ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปหมดสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงยศ เสด็จดับขันธปรินิพ-
พาน ณ พระวิหารอังคาราม พระชินสถูปของพระองค์
ณ พระวิหารนั้นนั้นแล สูง ๔ โยชน์.

จบวงศ์พระสุมนพุทธเจ้า ที่ ๔

พรรณนา วงศ์พระสุมนพุทธเจ้าที่ ๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จดับขันธปรินิพพานทำหมัน
โลกธาตุให้มีตกลงพร้อมกัน ด้วยเหตุอย่างเดียวย่างนี้แล้ว ต่อมาจากสมัยของ
พระองค์ เมื่อมนุษย์ทั้งหลายซึ่งมีอายุเก้าหมื่นปี แล้วก็ตกลงโดยลำดับจน
เกิดมามีอายุเพียงสิบปี แล้วเพิ่มขึ้นอีก จนมีอายุถึงอสงไขยปี แล้วตกลงอีก
จนมีอายุเก้าหมื่นปี พระโพธิสัตว์พระนามว่า สุมนะ ทรงบำเพ็ญบารมี บังเกิด
ในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดจากนั้น ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมา
เทวี ในราชสกุลของพระเจ้าสุทตตะ ฌ เมฆลนกร เรื่องปาฏิหาริย์มีนัยที่เคย
กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

พระโพธิสัตว์นั้น เจริญวัยมาโดยลำดับ อันเหล่าสตรีฝ่ายนาฏกะ
[ฟ้อน, ขับ, บรรเลง] จำนวนหกหมื่นสามแสนนางบำเรออยู่ ณ ปราสาท ๓
หลัง ชื่อ สิริวิวัฒนะ โลมวิวัฒนะและอิทธิวิวัฒนะ อันเหล่ายวนารีผู้กล้าหาญ
ปรนนิบัติอยู่ เสวยสุขตามวิสัย เสมือนสุขทิพย์ ประหนึ่งเทพกุมารี ทรงให้
กำเนิดพระโอรสที่ไม่มีผู้เปรียบ พระนามว่า อนุปมะ แก่พระนางวักขัณฐิกาเทวี
ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยยานคือช้าง ทรงผนวชแล้ว
ส่วนชนสามสิบโกฏิ ก็บวชตามเสด็จพระโพธิสัตว์ ซึ่งทรงผนวชอยู่.

พระองค์ อันชนสามสิบโกฏินั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐
เดือน ณ วันเพ็ญเดือนวิสาขะ เสวยข้าวมธุปายาส อันมีไอชะทิพย์ที่เทวดา
ใส่ ที่ นางอนุปมา ธิดาของ อโนมเศรษฐี ใน อโนมนิคม ถวายแล้ว
ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาละวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ อนุปมาชีวก ถวาย

๑. ตามบาลีว่า ชื่อ จันทะ สุจันทะ และวักขัณฐะ

เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ นาคะ ต้นกาะทิง ทรงทำประทักษิณต้นนาคะ
โพธิ์นั้น ทรงเอาหญ้า ๘ กำปูเป็นสันถัดหญ้ากว้าง ๓๐ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ
เหนือสันถัดหญ้านั้น. ต่อนั้น ก็ทรงกำจัดกองกำลังมาร แทะตลอดพระสัพ-
พัญญุตญาณ ทรงเปล่งอุทานว่า อเนกชาติธัมมัสสริ อเป อตฺถนํ
ขยมขณฺธา ดังนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ถัสสมัยของพระมงคลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า

พระนามว่า สุমনะ ทรงเป็นผู้นำโลก ไม่มีผู้เสมอด้วย

ธรรมทั้งปวง สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งปวง.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มงคลสุตฺต อปรณ ความว่า ต่อมาภายหลัง
หลังสมัยของพระผู้มีพระภาคมงคลพุทธเจ้า. บทว่า สพฺพธมฺเมหิ อสโม
ได้แก่ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมียน ด้วยธรรมคือศีล สมาธิ ปัญญา แม้ทุกอย่าง.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคสุมนพุทธเจ้า ทรงยังยั้งอยู่ ๗ สัปดาห
ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์ ทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหมเพื่อแสดงธรรม ทรง
ใคร่ครวญว่า จะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงเห็นว่า ชนที่บวชกับพระ-
องค์สามสิบโกฏิ พระกนิษฐภคินีต่างพระมารดาของพระองค์ พระนามว่า
สรณกุมาร และบุตรปุโรหิต ชื่อว่า ภาวิตตมมานพ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
อุปนิสัย ทรงพระดำริว่า จะทรงแสดงธรรมแก่ชนเหล่านั้นก่อน จึงเสด็จ
โดยทางนภากาศ ลงที่พระราชอุทยาน เมขละ ทรงส่งพนักงานเฝ้าพระราช
อุทยานไปเรียก สรณกุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์และภาวิตตมมานพ
บุตรปุโรหิต แล้วทรงยังสัตว์แสนโกฏิอย่างนี้ คือ บริวารของคนเหล่านั้นสาม

สิบเจ็ดโกฏิ คนที่บวชกับพระองค์สามสิบโกฏิ และเทวดาและมนุษย์อื่น ๆ มาก
โกฏิ ให้ตั้งมณฑลธรรมด้วยทรงประกาศพระธรรมจักร ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น พระองค์ทรงตั้งอมตเถรี คือ คำสั่ง

สอนของพระชินเจ้าเมืองค์ ๕ อันประกอบด้วยสังข์คือ

ธรรม ๓ นครเมฆละ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อมตเถรี ได้แก่ เถรีเพื่อบรรลุมตะ
เพื่อบรรลุพระนิพพาน. บทว่า อาหนิ ได้แก่ ประโคม อธิบายว่า แสดงธรรม
ชื่อว่า อมตเถรีนี้ นั่น ก็คือพุทธวจนะเมืองค์ ๕ มีอมตะเป็นที่สุด ด้วยเหตุนี้
นั่นแล จึงตรัสว่า คือคำสั่งสอนของพระชินเจ้า อันประกอบด้วยสังข์คือธรรม
ในคำนั้น. บทว่า ธรรมสงขมายุตต์ ได้แก่ อันประกอบพร้อมด้วยสังข์
อันประเสริฐ คือ กล่าวด้วยสังข์ธรรม ๔.

พระสมณพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงบรรลุพระอภิสัมโพธิญาณแล้ว เมื่อ
ทรงปฏิบัติปฏิบัติพาอันสมควรแก่ปัญญา ก็ได้ทรงสร้างอมตนครอันประเสริฐ
มีศีลเป็นปราการอันไพบูรณ์ มีสมาธิเป็นคู่อ้อม มีวิปัสสนาญาณเป็นทวาร มีสติ
สัมปชัญญะเป็นบานประตู ประดับด้วยมณฑปคือสมาบัติเป็นต้น เคลื่อนกล่น
ด้วยชน เป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิญาณ เพื่อป้องกันรัตนะคือ กุศล อันเหล่าโจรคือ
กิเลสทั้งหลาย คอยปล้นสดมภ์ เพื่อประโยชน์แก่การเปลื้องมหาชนให้พ้น
เครื่องพันธนาการ คืออกพ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงชนะกิเลสทั้งหลาย

แล้ว ทรงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด ทรงสร้าง

นคร ชื่อสัตถัมมปุระ อันประเสริฐสูงสุด.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิขุฉินิตฺวา ได้แก่ ชนจะได้เด็ดขาด.
อธิบายว่า ทรงกำจัดกิเลสมาร และเทวบุตรมาร. บทว่า โส ได้แก่ พระผู้มี
พระภาคเจ้าสมณะ พระองค์นั้น. ปาฐะว่า วิฉินิตฺวา กิเลสฺหิ ดังนี้ก็มี. หิ
อักษรเป็นนิบาต ใช้ในอรธเพียงบทบุรณ. บทว่า ปตฺวา แปลว่า บรรลุ
แล้ว. ปาฐะว่า ปตฺโต ดังนี้ก็มี. บทว่า นคร ได้แก่ นครคือพระนิพพาน.
บทว่า สัทธมฺมปุรวรุตฺตม ได้แก่ สูงสุด ประเสริฐสุด เป็นประธาน บรรดา
นครอันประเสริฐทั้งหลาย กล่าวคือสัทธรรมนคร. อีกนัยหนึ่ง บรรดานคร
อันประเสริฐที่สำเร็จด้วยสัทธรรม นิพพานนครสูงสุด จึงชื่อว่าสัทธมฺมปุ-
รวรุตตมะนคร สูงสุดในบรรดาสัทธรรมนครอันประเสริฐ ในอรธวิกัปตัน พึง
เห็นคำว่า นคร ว่าเป็นไวพจน์ของพระนิพพานนั้นเท่านั้น. พระนิพพานเป็น
ที่ตั้งแห่งพระอริยบุคคลทั้งหลายที่เป็นพระเสกขะและอเสกขะ ผู้แทงตลอด
สภาวะธรรมแล้ว ท่านเรียกว่า นคร เพราะอรธว่าเป็นโคจรและเป็นที่อยู่ ก็ใน
สัทธรรมนครอันประเสริฐนั้น พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงสร้างถนนใหญ่
ที่สำเร็จด้วยสติปัญญา อันไม่ขาด ไม่คด แต่ตรง ทังหน้าทังกว้างไว้ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระองค์ ทรงสร้างถนนใหญ่ อันไม่ขาดไม่คด
แต่ตรง ที่หนาและกว้าง คือสติปัญญาอันประเสริฐ
สูงสุด.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นินฺนตฺริ ได้แก่ ชื่อว่า ไม่ขาดเพราะ
กุศลชวนจิตสัญจรไปไม่ว่างเว้น. บทว่า อญฺญิต ได้แก่ ชื่อว่า ไม่คด เพราะ

เว้นจากโทษที่ทำให้คด. บทว่า อูหุ ได้แก่ ชื่อว่าตรง เพราะไม่คด คำนี้เป็นคำแสดงความของบทต้น. บทว่า วิปลิวิตถุตติ ได้แก่ ชื่อว่าหนาและกว้าง เพราะยาวและกว้าง ความที่สติปัญฐานหนาและกว้าง พึงเห็นได้โดยสติปัญฐานที่เป็นโลกียและโลกุตระ. บทว่า มหาวีถิ ได้แก่ หนทางใหญ่. บทว่า สติปัญฐานวรุตตมัม ความว่า สติปัญฐานนั้นด้วย สูงสุดในธรรมอันประเสริฐด้วย เหตุนั้น จึงชื่อว่า สติปัญฐานสูงสุดในธรรมอันประเสริฐ. อีกนัยหนึ่ง ถนนสูงสุด ที่สำเร็จด้วยสติปัญฐานอันประเสริฐ.

บัดนี้ ทรงปุณฺเฬรฺตนะมีค่ามากเหล่านั้น คือ สามัญผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ สมาบัติ ๘ ลงบนตลาดธรรมทั้งสองข้าง ณ ถนนสติปัญฐานนั้นแห่งนิพพานมหานครนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระองค์ทรงปุณฺเฬรฺตนะมีค่ามากเหล่านั้น คือ สามัญผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔

อภิญญา ๖ สมาบัติ ๘ ณ ถนนนั้น.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงอุบายเครื่องยึดถือเอาซึ่งรัตนะเหล่านั้นว่า ก็กุลบุตรเหล่าใด ไม่ประมาท มีสติ เป็นบัณฑิต ประกอบพร้อมด้วยหิริโอตตปปะและวิริยะเป็นต้น กุลบุตรเหล่านั้น ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งสินค้า คือรัตนะเหล่านี้ ดังนี้ จึงตรัสว่า

กุลบุตรเหล่าใดไม่ประมาท ไม่มีตะปุเครื่องตรึง

ใจไว้ ประกอบด้วยหิริและวิริยะ กุลบุตรเหล่านั้น ๆ

ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐเหล่านี้ตาม

สบาย.

แก้อรธ

ในคานานั้น ศัพท์ว่า เย เป็นอุเทศที่แสดงความไม่แน่นอน. บทว่า อปฺปมตฺตา ได้แก่ ประกอบพร้อมแล้วด้วยความไม่ประมาท ซึ่งเป็นปฏิปักษ์

ต่อความประมาท อันมีลักษณะคือความไม่ปราศจากสติ. บทว่า อจิลา ได้แก่ ปราศจากตะปุดจริงใจ ๕ ประการ. บทว่า หิริวีริเยหุปาคตา ความว่า ชื่อว่า หิริ เพราะละอายแต่ทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้น คำนี้เป็นชื่อของความ ละอาย. ความเป็นแห่งผู้กล้าหาญ ชื่อว่า วีริยะ. วีริยะนั้น มีลักษณะเป็น ความขมกัเขม้น ทัพพบุคคลทั้งหลายเข้าถึงแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยหิริ และวีริยะเหล่านั้น. บทว่า เต นี้ เป็นอุเทศที่แสดงความแน่นอน แห่งอุเทศ ที่แสดงความไม่แน่นอน ในบทก่อน. อีกอย่างหนึ่ง. บทว่า เต ความว่า กุลบุตรเหล่านั้นย่อมยึดไว้ได้ ย่อมได้ ย่อมประสพรัตนะวิเศษคือคุณดังกล่าว แล้ว ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าสมณะ ทรงทำความรู้แจ้งทางใจแล้ว ทรงสิ้นกรรม เภริทรงสร้างกรรมนครไว้หมด จึงทรงยังสัตว์แสนโกฏิให้ตรัสรู้ก่อน โดยนัยว่า ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

พระศาสดาทรงยกมหาชนขึ้น ด้วยการประกอบ
นัยอย่างนี้ จึงทรงยังสัตว์แสนโกฏิ ให้ตรัสรู้ก่อน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทฺธรนฺโต ได้แก่ ทรงยกขึ้นจากสาคร คือสังสารวัฏ ด้วยนาวาคืออริยมรรค. บทว่า โกฏิสทสหฺสุลฺโย แปลว่า แสนโกฏิ. ทรงแสดงถ้อยคำ โดยปริยายที่แปลออกไป.

ก็สมัยใด พระศุมนพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ช่มความ มัวเมาและมานะของเดียรถีย์ ณ โคนต้นมะม่วง กรุง สุนันทวดี ทรงยังสัตว์ พันโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม. สมัยนี้ เป็นธรรมาสัสมัยครั้งที่ ๒ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยใด พระมหาวิระ ทรงโอวาทหมู่เดียรถีย์
สมัยนั้น การตรัสธรรมได้แก่ สัตว์พันโกฏิ ในการ
แสดงธรรมครั้งที่ ๒.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ติตฺถิเย คณ ได้แก่ คณะที่เป็น
เดียรถีย์ หรือคณะของเดียรถีย์ทั้งหลาย. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ติตฺถิเย
อภิมทุทฺโธ พุทฺโธ ธรรมมเทสยิ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงข่มพวกเดียรถีย์
ก็ได้ทรงแสดงธรรม.

ก็สมัยใด เทวดาและมนุษย์ในหมื่นจักรวาลประชุมกันในจักรวาลนี้
ตั้งเรื่องนิโรธกันว่า ท่านเข้านิโรธกันอย่างไร ถึงพร้อมด้วยนิโรธอย่างไร
ออกจากรูปอย่างไร เทวดาในเทวโลกฝ่ายกามาวจร ๖ ชั้น พรหมในพรหม
โลก พร้อมด้วยมนุษย์ทั้งหลาย ไม่อาจวินิจฉัยในการเข้า การอยู่และการออก
จากสมาบัติ เป็นต้นอย่างนี้ได้ จึงได้แบ่งกันเป็นสองพวกสองฝ่าย. ต่อนั้น จึง
พร้อมด้วยพระเจ้าอรินทมะ ผู้เป็นนรบดี พวกเข้เข้าไปเฝ้าพระสุมนทศพล ผู้
เป็นนาคะของโลกทั้งปวง ในเวลาเย็น. พระเจ้าอรินทมะ ครั้นเข้าเฝ้าแล้ว จึง
ทูลถามนิโรธปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ตอบนิโรธปัญหาแล้ว ธรรมภิกษุสมัยก็ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ. สมัยนี้เป็น
ธรรมภิกษุสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พร้อมเพรียง
กันมีใจอันเดียวกัน ก็ทูลถามนิโรธปัญหา และข้อสงสัย
ทางใจ.

แม้สมัยนั้น ในการแสดงธรรม ในการแสดง

นิโรธปัญหา ธรรมาสัณณครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก้สัตว์

แก้หมื่นโกฏิ.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าสุมนะ ทรงมีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง ใน ๓ ครั้ง
นั้น สาวกสันนิบาตครั้งที่ ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระอรหันต์พันโกฏิ ผู้
บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ทรงอาศัยนครเมฆละ จำพรรษาแล้วก็ทรงปวารณา
ด้วยปวารณาครั้งแรก นี่เป็นสาวกสันนิบาตครั้งที่ ๑. สมัยต่อมา พระมุนีผู้
ประเสริฐดังดวงอาทิตย์ ประทับนั่งเหนือภูเขาทอง ประมาณโยชน์หนึ่ง ซึ่ง
บังเกิดด้วยกำลังกุศลของ พระเจ้าอรินทมะ ไม่นิกล สังกัสสนคร เหมือน
ดวงทินกรส่องรัศมีอันงามในยามฤดูศารทเหนือขุนเขาขุคนธร ทรงฝึกบรูษแก้
หมื่นโกฏิ ซึ่งห้อมล้อมพระเจ้าอรินทมะ ตามเสด็จมา ทรงให้เขาบวชด้วยเอหิ-
ภิกขุบรรพชาหมดทุกคน เหล่าภิกษุผู้บรรลุนิโรธหัตถ์ในวันนั้นนั้นแลแวดล้อม
แล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในสันนิบาตอันประกอบด้วยองค์ ๔ นี่เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒. สมัยใด ท้าวสักกเทวราช เสด็จเข้าไปเพื่อเฝ้าพระสุคต
สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าสุมนะ อันพระอรหันต์แปดหมื่นโกฏิแวดล้อม
แล้ว ก็ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี

สันนิบาตประชุมพระชีนาสพ ผู้ไร้มลทินมีจิตสงบ

ตั้งมั่น ๓ ครั้ง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเข้าจำพรรษาแล้ว

เมื่อท่านประกาศวันปวารณาแล้ว พระตถาคต ก็ทรง

ปวารณาพรรษาพร้อมกับภิกษุแสนโกฏิ.

ในสันนิบาตต่อจาก สันนิบาตครั้งที่ ๑ นั้น ณ
ภูเขาทองไรรีมลทิน ภิกษุเก้าหมื่นโกฏิประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒.

ครั้งท้าวสักกเทวราช เข้าเฝ้าเยี่ยมพระพุทธเจ้า
เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิ-
บาตครั้งที่ ๓.

แก้อรรถ

พึงเห็นถึงคิวิปลาตในคำว่า อภิภูฏเจ ปวารณ ในคานานั้น ความว่า
อภิภูฏาย ปวารณาย เมื่อท่านประกาศปวารณาแล้ว. บทว่า ตโตปริ
ได้แก่ ในสมัยต่อจากสันนิบาตครั้งที่ ๑ นั้น. บทว่า กญจนปพฺพเต ได้แก่
ณ ภูเขาที่สำเร็จด้วยทอง. บทว่า พุทฺธตฺตฺสนฺปาตมิ ได้แก่ เข้าไปเพื่อเฝ้า
พระพุทธเจ้า. เล่ากันว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพญานาค ชื่อว่า
อตุลละ มีฤทธานุภาพมาก. ท่านได้ยินว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก
อันหมู่ญาติห้อมล้อมแล้วออกจากภพของตน บุษบาพระผู้มีพระภาคเจ้าสมณะ
ซึ่งมีภิกษุแสนโกฏิเป็นบริวาร ด้วยคนตรีทิพย์ ถวายมหาทาน ถวายคู่ผ้ารูปละ
คู่ แล้วตั้งอยู่ในสรวง พระศาสดาพระองค์นั้นทรงพยากรณ์พญานาคนั้นว่า
จักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพระยานาค ชื่อว่า อตุลละ มี
ฤทธิ์มาก ตั้งสมกุศลไว้มาก.

ครั้งนั้น เราพร้อมด้วยเหล่าญาติินาค ก็ออกจาก
พิภพนาค บำเรอพระชินพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์
ด้วยคนตรีทิพย์.

เลี้ยงดูภิกษุแสนโกฏิให้อิ่มหนำสำราญด้วยข้าวน้ำ
ถวายคู่ผ้ารูปละคู่ แล้วถึงพระองค์เป็นสรวง.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้น ก็ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต จักเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์จัก
ตั้งความเพียร ๗๑ ๗ พวกเรจักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.
ฟังกล่าว ๑๘ คาถา ให้พิศดารเหมือนในวงศ์ของพระโกณฑัญญ์พุทธเจ้า.

เราฟังพระดำรัสของพระสุมนพุทธเจ้าพระองค์
นั้นแล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป
เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าสมณะพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า เมขละ
มีพระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ มีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
สิริมาเทวี มีคู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสรณะ พระภาวิตตตะ มีพระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอุเทนธะ มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระโสณา
พระอุปโสณา มีโพธิพฤกษ์ชื่อว่าต้นนาคะ (กาคะทิง) มีพระสรীরะสูงเกล้าสิบ
ศอก มีพระชนมายุเก้าหมื่นปี มีพระมเหสี พระนามว่า พระนาง วุฏฐังสิกาเทวี
มีพระโอรสพระนามว่า อนุปมะ ทรงออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยขานคือพระยา
ช้าง. มีอุปัฏฐาก ชื่อ อังคราชา ประทับ ณ พระวิหารชื่อ อังคาราม ด้วย
เหตุนี้จึงตรัสว่า

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
นครชื่อว่า เมขละ มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุทัตตะ มีพระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยอยู่เก้าพันปี ทรง
มีปราสาทงามสุด ๓ หลัง ชื่อ จันทะ สัจจันทะ และ
วุฏฐังสะ.

ทรงมีพระสนมมารีแต่งกายงาม สามล้านหก
แสนนาง มีพระมหาลีพระนามว่า พระนางวักขัณฐิกามี
พระโอรส พระนามว่า อนุปมะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเษกกรรมณด้วยยานคือพระยาช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร
อยู่ ๑๐ เดือน.

พระมหาวีระสูมณะ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ กรุงเมฆละราชธานี.

พระสูมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
อัครสาวก ชื่อพระสรณะและพระภาวิตตะ มีพระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอุเทนะ.

ทรงมีอัครสาวิกา ชื่อว่าพระโสณา พระอุปโสณา
พระพุทธเจ้า ผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ พระองค์นั้น
ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ชื่อนาคะ (กาละทีง).

ทรงมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า วรุณะ และสรณะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ จาลา และ อุปจาลา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ทรงสูง
เกล้าสคอ งามเหมือนรูปบูชาที่ทำด้วยทอง หมั้น-
โลกธาตุก็เจิดจ้า.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์
ทรงมีพระชนม์ยืนอย่างนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอัน
มากให้ข้ามโสมสสาร.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงยังหมู่ชนที่ควรข้ามให้ข้าม
โอบสงสาร ยังหมู่ชนที่ควรตรัสรู้ให้ตรัสรู้ เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนเดือนดับ.

พระภิกษุจีณาสพเหล่านั้น และพระพุทธเจ้าผู้
ไม่มีผู้เสมอเหมือนพระองค์นั้น ท่านเหล่านั้นมียศยิ่ง
ใหญ่ สำแดงรัศมีที่ไม่มีอะไรเปรียบแล้วก็ปรินิพพาน.

พระญาณที่ไม่มีอะไรวัดได้นั้น และรัศมีที่ไม่มี
อะไรชั่งได้นั้น ทั้งนั้นก็อันตรธานไปหมดสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้ทรงพระยศ ก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารอังคาราม พระชินสตูปของ
พระองค์ ณ อังคารามนั้น สูงถึงสี่โยชน์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กลฺยณฺณคฺขมยสฺสกาโธ ได้แก่ มีพระ-
รูปพระโณมงามเหมือนรูปบุษบาทำด้วยทองอันวิจิตรด้วยรัศมีหลากชนิด. บทว่า
ทสฺสทสฺสุตี วิโรจติ ความว่า ทั้งหมดนี้โลกธาตุก็เจิดจ้าด้วยรัศมีของพระองค์.
บทว่า ตารณฺเญ แปลว่า ยังหมู่ชนผู้ที่ควรให้ข้ามคือผู้ควรข้าม อธิบายว่า
พุทธเวไนยทั้งปวง. บทว่า อุพฺพุราชาว แปลว่า เหมือนดวงจันทร์. บทว่า
อตุลฺลมิ แปลว่า ดับ. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า อตุลฺล คโต ถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้. บทว่า อสาทิสฺส ก็คือ อสทิสฺส ผู้ไม่มีผู้เสมอเหมือน. บทว่า มหายนฺสา
ได้แก่ ผู้มีเกียรติมาก และมีบริวารมาก. บทว่า ตณฺยจ ฅาณฺ ได้แก่
พระสัมพัญญุตญาณนั้น. บทว่า อตุลฺลียํ ได้แก่ วัดไม่ได้ ไม่มีอะไรเหมือน.
คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณานาวคฺพระสุมนพุทธเจ้า

๕. วงศ์พระเวตพุทธเจ้าที่ ๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระเวตพุทธเจ้า

[๖] ต่อจากสมัยของพระสุมนพุทธเจ้า พระเวตชินพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้เสมียน ไม่มีผู้วัด สูงสุด.

แม้พระองค์ อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศธรรม เป็นเครื่องกำหนดชั้นและชาติ อันเป็นเหตุไม่เป็นไปในภพน้อยภพใหญ่.

ในการทรงแสดงธรรม พระองค์มีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ กล่าวไม่ได้ด้วยจำนวนผู้ตรัสรู้.

ครั้งพระเวตมุนี ทรงแนะนำพระเจ้าอรินทมะ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแต่สัตว์แสนโกฏิ.

พระนราสเสด็จออกจากที่เรือนในวันที่ ๗ ทรงแนะนำมนุษย์และเทวดาร้อยโกฏิให้บรรลุผลสูงสุด.

พระเวตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมีสันนิบาตประชุมพระชีมาสพ ผู้ไร้มลทิน หลุดพ้นดีแล้ว ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

ผู้ที่ประชุมกัน ครั้งที่ ๑ เกินที่จะนับจำนวนได้ การประชุมครั้งที่ ๒ นับจำนวนผู้ประชุมได้แสนโกฏิ.

ครั้งที่พระวรุณะอัศวาก ผู้ไม่มีผู้เสมอด้วย

ปัญญา ผู้อนุวัตรพระธรรมจักรตามพระเรวัตพุทธเจ้า
พระองค์นั้น เกิดอาพาธหนัก.

ครั้งนั้น เหล่าภิกษุเข้าไปหาพระมุณี [วรุณะ]
เพื่อถามถึงอาพาธของท่าน จำนวนแสนโกฏิ เป็นการ
ประชุมครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อว่า อติเทวะเข้าเฝ้า
พระเรวัตพุทธเจ้า ถึงพระองค์เป็นสรณะ.

เราสรรเสริญศีล สมาธิ และพระปัญญาคุณอัน
ยอดเยี่ยมของพระองค์ ตามกำลัง ได้ถวายผ้าอุตรา-
สงค์.

พระเรวัตพุทธเจ้า ผู้นำโลก พระองค์นั้นทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หา
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับขำวมรุษปายาส ณ นั้นแล้วเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสดยข้ามมรุปายาส ที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จตามมรรคอันดีที่เขาจัด
แต่ไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ ต้นโพธิ์ใบ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่าพระนางมายา
พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้ จักมี
พระนามว่าโคตมะ.

จักมีอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑกะและพระอุป-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะมีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระ-
ชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวก ชื่อว่า พระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตถะ.

จักมีอัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตตะ-
อาพวกะ อัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและอุตตรา.

พระโคตมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศพระองค์นั้นมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของพระเรวัตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบปลื้มใจว่าท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ก็ส่งเสียงโห่ร้อง ประทับมือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

พิว่ พวกเราพลาตศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาตทำน้ำข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด พิว่ ผ่านพ้น พระชินเจ้าพระองค์นี้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้ ฉนนันเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัส แม่ของพระองค์แล้วก็ยิ่งเลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรียวยวคขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์.

แม้ครั้งนั้น เราระลึกถึงพุทธธรรมนั้นแล้วก็เพิ่มพูนมากขึ้น จักนำพุทธธรรมที่เราปรารถนานักหนา มาให้ได้.

พระเวตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่าสุธัญญวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
วิบุลราช พระชนนีพระนามว่า พระนางวิบุลา.

พระองค์ครองมรราวาสวิสัย อยู่หกพันปี มี
ปราสาทอย่างเยี่ยม ๓ หลัง ซึ่งเกิดเพราะบุญกรรม ชื่อ
สุทัสสนะ รตน์คมิและอาเวพะ อันตกแต่งแล้ว.

มีพระสนมনারี ที่แต่งกายงามสามล้านสามแสน
นาง พระอัครมเหสีพระนามว่า สุทัสสนา พระโอรส
พระนามว่า วรุณะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ ด้วยยานคือรถทรง ตั้งความเพียร ๗
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระชินเวตพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้สงบ
อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ประทับอยู่ ณ พระวิหารวรุณาราม.

มีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระวรุณะและพระพรหม-
เทวะ มีพระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระสัมภวะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระภัททาและพระสุ-
ภัททา พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้น
นาคะ (กากะทิง.)

มีอักรอุปัฏฐาก ชื่อวรุณะ และ ธรรมะ มีอักร
อุปัฏฐายิกา ชื่อ ปาลา และอุปปาลา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูงทรงสูง ๘๐
ศอก สวรรค์มีสว่างไปทุกทิศเหมือนดวงอาทิตย์,
เปลวรัศมี ที่เกิดในสระของพระองค์ก็ยอดเยี่ยม
แผ่ไปโดยรอบโยชน์หนึ่ง ทั้งกลางวันกลางคืน.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุหกหมื่นปี พระเวทพุทธ-
เจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์มัยเพียงนั้น จึงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระองค์ทรงแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า ทรง
ประกาศอมตธรรมในโลก หมดเชื้อก็ดับขันธปรินิพ-
พาน เหมือนไฟหมดเชื้อก็ดับไปฉะนั้น.

พระวรกายตั้งรัศมีนั้นด้วย พระธรรมที่ไม่มี
อะไรเสมอนั้นด้วย ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระเวทพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระยศทรง
มีบุญมาก ก็ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระบรมธาตุ
ก็แผ่กระจายไปเป็นส่วนๆ ในประเทศนั้น ๆ.

จบวงศ์พระเวทพุทธเจ้าที่ ๕

พรรณนา วงศ์พระเวศพุทธเจ้าที่ ๕

ต่อมา ภายหลังสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า สุมณะ เมื่อศาสนาของพระองค์อันตรธานไปแล้ว พวกมนุษย์ที่มีอายุเก้าหมื่นปี ก็ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุสิบปี แล้วก็เพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนมีอายุหนึ่งร้อยปี แล้วก็ลดลงอีก จนมีอายุหกหมื่นปี. สมัยนั้น พระศาสดาพระนามว่า เรวตะ เสด็จอุบัติขึ้น แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นภพที่รุ่งโรจน์ด้วยรัตนะเป็นอันมาก จุดจากสวรรค์ชั้นดุสิตนั้นแล้ว ก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางวิปุล่า ผู้ไพบูลย์ด้วยคุณราศรีอันงดงามและน่าจับใจ ซึ่งเป็นจุดรวมดวงตาของชนทั้งปวง เรื่องรองด้วยความงาม ซึ่งเกิดจากดวงหน้าและดวงใจอันมีสิรินำรักดูดอกบัวบานตระการตา อัครมเหสีในราชสกุลของพระเจ้าวิปุลราช ผู้ไพบูลย์ด้วยความมั่งคั่งทุกอย่าง อันเกลื่อนด้วยเหตุเกิดแห่งสิริสมบัติ ทรงถูกห้อมล้อมด้วยราชบริพารอันงดงามประมาณมิได้ ประดับกายด้วยเครื่องอสังการทั้งปวง ในกรุงสุธัญญวดี ซึ่งมีทรัพย์และข้าวเปลือกพร้อมสรรพ ถ้วนกำหนดทสมาสที่ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี คุจพญาหงส์ทองบินออกจาก จิตรกัญชรพรต.

ปาฏิหาริย์ทั้งหลาย ในการปฏิสนธิและประสูติของพระองค์ ก็มีนัยดังกล่าวมาแล้วแต่ก่อน. พระองค์มีปราสาท ๑ หลัง ชื่อสุทัตสนะ รัตนกนิและอาเวพะ สตรีจำนวนสามหมื่นสามพันนาง มีพระนางสุทัตสนาเทวีเป็นประธานก็ปรากฏ. พระเวศราชกุมารนั้น อันเหล่าขุนาริผู้กล้าหาญแควดล้อมแล้ว ทรงครองฆราวาสวิสัยเสวยสุขอยู่หกพันปี เหมือนเทพกุมาร เมื่อพระโอรสพระนามว่า วรุณะ ของพระนางสุทัตสนาเทวีประสูติ พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔

แล้วทรงเครื่องนุ่งห่มอย่างดีเบาๆ มีสีสรรต่างๆ ทรงสวมกมลฉัตรมุกดาหาร
ทรงทองพารุรัศมีมงกุฏและกำไลพระกรอย่างดี ทรงประดับด้วยของหอมและ
ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง เป็นกลุ่มที่ทำความงามอย่างยิ่ง เหมือนดวงจันทร์
ในฤดูสารท อันจตุรงคินิเสนาทพใหญ่แวดล้อมแล้วประหนึ่งดวงจันทร์อันหมู่
คาราแวดล้อม ประหนึ่งท้าวสหัสสน์อันหมู่เทพชั้นไตรทศแวดล้อมแล้ว และ
ประหนึ่งท้าวหริตมหารพรมอันหมู่พรหมแวดล้อมแล้ว เสด็จออกอภิเษกกรรมณ์
ด้วยรถเทียมม้า ทรงเปลื้องเครื่องสรรพากรณ์ ประทานไว้มือพนักงานเรือน
คลังหลวง ทรงตัดพระเกศาและมงกุฏของพระองค์ ด้วยมีดที่ลับคมกริบแจก
เช่นกลีบดอกบัวเกิดในน้ำที่ไรรวมลทินและไม่วิกล แล้วทรงโยนขึ้นไปในอากาศ.
ท้าวสักกเทวราชก็ทรงเอาพอบทองรองรับพระเกศาและมงกุฏนั้นไว้ ทรงนำ
ไปยังภพดาวดึงส์ ทรงสร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการไว้เหนือยอด
ขุนเขาสิเนรุ.

ฝ่ายพระมหานุรุชทรงครองผ้ากาสาเย. ที่เทวดาถวายแล้วทรงผนวช.
บุรุชโกฏิหนึ่งก็บวชตามเสด็จพระองค์. พระมหานุรุชนั้น อันบุรุชเหล่านั้น
แวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญความเพียรอยู่ ๗ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี เสวย
ข้าวมธุปายาส ที่ธิดาเศรษฐีผู้หนึ่ง ชื่อว่า สาธุเทวี ถวาย แล้วทรงยับยั้งพักกลาง
วัน ณ สาละวัน ตอนเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อาชีวกผู้หนึ่งถวายแล้ว เสด็จ
เข้าไปที่ต้นนาคะ (กาคะทิง) อันประเสริฐที่น้ำชื่นชม ทรงทำประทักษิณโพธิ-
พฤกษ์ชื่อต้นนาคะ ทรงลาดส้นถัดหญ้า กว้าง ๕๑ สอก แล้วประทับนั่ง
อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังมาร ทรงแทงตลอดพระ
สัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า

อนนขาติลลิต์ สารี ๑ เป ๑ ตณฺห่านิ ขยมชฺฌคา

ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสุมนพุทธเจ้า พระชิน-

พุทธเจ้าพระนามว่า เรวตะ ผู้นำโลก ไม่มีผู้เปรียบ

ไม่มีผู้เสมียน ไม่มีผู้วัด ทรงเป็นผู้สูงสุด ดังนี้.

ได้ยินว่า พระเรวตศาสดา ทรงยับยั้ง ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์นั้นแล
๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับคำอาราธนาของท้าวมหาพรหม เพื่อทรงแสดงธรรม ทรง
ใคร่ครวญว่าจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงเห็นภิกษุโกฏิหนึ่งที่บวชกับ
พระองค์ และเทวดากับมนุษย์อื่นเป็นอันมากเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย จึง
เสด็จไปทางอากาศ เสด็จลงที่พระวิหารวรุณาราม อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม
แล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม ที่ลุ่มลึกละเอียด มีปริวัฏ ๓
ซึ่งผู้อื่นประกาศไม่ได้ ทรงยังภิกษุโกฏิหนึ่งให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ผู้ที่ตั้งอยู่
ในมรรคผล ๓ กำหนดจำนวนไม่ถ้วน ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

แม้พระเรวตพุทธเจ้าพระองค์นั้น อันมหาพรหม

อาราธนาแล้ว ทรงประกาศธรรมซึ่งกำหนดขันธชาติ

อันเป็นเหตุไม่เป็นไปในภพน้อยภพใหญ่.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ขนฺธชาติววตฺถานํ ได้แก่ ทำการ
จำแนกขันธ ๕ ชาติ ๑๘ โดยกำหนดนามรูปเป็นต้น. กำหนดรูปธรรมและ
อรุปรธรรม โดยสภาวะลักษณะและสามัญลักษณะเป็นต้น ชื่อว่า กำหนดขันธ
และชาติ. อนึ่งพึงทราบการกำหนดขันธและชาติ แม้โดยอนิจจานุปัสสนาเป็น
อาทิ โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า รูปเปรียบเหมือนก้อนฟองน้ำ เพราะไม่ทน
ต่อการข้ายี และเพราะต้องขาดวันเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยเป็นต้น เวทนาเปรียบ

เหมือนฟองน้ำเพราะรินर्मย์อยู่ชั่วขณะ สัญญาเปรียบเหมือนหยับแฉกเพราะความย่อยยับไป สังขารทั้งหลายเปรียบเหมือนต้นกล้วย เพราะไม่มีแก่น วิญญาณเปรียบเหมือนน้กล่นกล เพราะลวง. ในคำนี้ว่า **อุปฺปวตฺตํ** ภาวภเว ความว่า ความเจริญ ชื่อว่า ภาวะ ความเสื่อม ชื่อว่า อภาวะ. ฟังทราบความแห่งภาวะและอภาวะ โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า สัสสตทิกฺขุ ชื่อว่า ภาวะ อจฺเจททิกฺขุ ชื่อว่า อภาวะ. ภพน้อยชื่อว่า ภาวะ ภพใหญ่ชื่อว่า อภาวะ, กามภพชื่อว่า ภาวะ รูปภพและอรุภพ ชื่อว่า อภาวะ. อธิบายว่า ทรงประกาศธรรมอันเป็นเหตุไม่เป็นที่ไปแห่งภาวะและอภาวะเหล่านั้น. อีกนัยหนึ่ง อุปฺปตฺตนิมิตฺตในภพทั้งสามมีกามภพเป็นต้น ชื่อว่า ภาวะ เพราะเป็นเครื่องเป็นเครื่องมีอุปฺปตฺตภพ ชื่อว่า อภาวะ อธิบายว่า ทรงแสดงธรรม อันทำการละความยินดีในภาวะและอภาวะทั้งสอง คือไม่เป็นที่ไป. ก็พระเวรตพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีอภิสมัย ๓ เหมือนกัน. แต่อภิสมัยครั้งที่ ๑ ของพระองค์ เหลือที่จะนับจำนวนของผู้ตรัสรู้ได้. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในการแสดงธรรมของพระองค์ ก็มีอภิสมัย ๓
ครั้ง. แต่อภิสมัยครั้งที่ ๑ กล่าวด้วยการนับจำนวนผู้
ตรัสรู้ไม่ได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตีณิ** ก็คือ ๑. ท่านทำเป็นถึงควิปลาส. อภิสมัยครั้งที่ ๑ นี้ได้มีแล้ว.

สมัยต่อมา ได้มีพระราชาพระนามว่า **อรินทมะ** ผู้ทรงชนะข้าศึก ในอุตตรนคร ซึ่งเป็นนครฝ่ายเหนือ. ได้ยินว่า พระเจ้าอรินทมะพระองค์นั้น ทรงทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงนครของพระองค์ ทรงมีชนสามโกฏิ ห้อมล้อมเสด็จออกไปรับเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น

ทรงถวายมหาทาน ๗ วัน แต่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานทรงทำการ
บูชาด้วยประทีป กว้างสามคาวุต เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว.
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมมีนัยอันวิจิตร เหมาะแก่พระ-
หฤทัยของพระเจ้าอรินทมะนั้น. ในที่ประชุมนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มี แก่
เทวดาและมนุษย์พันโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งใด พระเวตมุนี ทรงแนะนำพระเจ้า-

อรินทมะ ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่เทวดา

และมนุษย์พันโกฏิ.

นี่เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒.

สมัยต่อมา พระเวตศาสดา ทรงอาศัยอุตตรนิคมประทับอยู่ ประ-
ทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ ๗ วัน. ได้ยินว่า ครั้งนั้นมนุษย์ชาวอุตตรนิคม นำ
เอาข้าวต้มข้าวสวย ของขบฉัน เกล็ดชและน้ำปานะเป็นต้น ถวายมหาทานแต่
ภิกษุสงฆ์แล้วพากันถามว่า ท่านเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ไหน.
ภิกษุทั้งหลายก็บอกแก่มนุษย์เหล่านั้นว่า ท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้า
นิโรธสมาบัติ. เมื่อล่วงไป ๗ วัน พวกเขาก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงออก
จากนิโรธสมาบัติ ทรงรุ่งโรจน์ด้วยพุทธสิริของพระองค์หาที่เปรียบมิได้
เหมือนดวงอาทิตย์ในฤดูสารท จึงทูลถามคุณานิสงส์ของนิโรธสมาบัติ. พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคุณานิสงส์ของนิโรธสมาบัติแก่มนุษย์เหล่านั้น ครั้งนั้น
เทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิ ก็ตั้งอยู่ในพระอรหัต. นี่เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในวันที่ ๗ พระนราสภ ทรงออกจากที่เร้นแล้ว

ทรงแนะนำเทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิในผลสูงสุด ดังนี้.

ใน สุธัญญวดีนคร พระอรหันต์ที่บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาจำนวน
นับไม่ถ้วน ได้มีสันนิบาตครั้งที่ ๑ ในมหาป่าติโมกขุทเทศครั้งที่ ๑. ใน
เมฆลนคร พระอรหันต์ที่บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชานับได้แสนโกฏิ ก็ได้มี
สันนิบาตครั้งที่ ๒. พระอัครสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเรวตะ ชื่อว่าวรุณะ
ผู้อนุวัตรตามพระธรรมจักรเป็นยอดของภิกษุผู้มีปัญญาทั้งหลาย เกิดอาพาธ ใน
ครั้งนั้น พระเรวตพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม อันแสดงถึงไตรลักษณ์แก่มหาชน
ที่ประชุมกัน เพื่อต้องการถามภิกษุไปใช้ ทรงยังบุรุษแสนโกฏิให้บวชด้วยเอหิ-
ภิกขุบรรพชาแล้วให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ทรงยกป่าติโมกข์ขึ้นแสดงในสันนิบาต
ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระเรวตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน หลุดพ้นดี
แล้ว ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

ผู้ที่ประชุมกันครั้งที่ ๑ เกินที่จะนับจำนวนได้
ในการประชุมครั้งที่ ๒ นับจำนวนผู้ประชุมได้แสน
โกฏิ.

ครั้งที่พระวรุณะอัครสาวก ผู้ไม่มีผู้เสมอด้วย
ปัญญา ผู้อนุวัตรพระธรรมจักรตามพระเรวตพุทธเจ้า
พระองค์นั้น เกิดอาโรธนาหนักต้องสงสัยในชีวิต.

ครั้งนั้น เหล่าพระมุนีผู้เป็นพระอรหันต์จำนวน
แสนโกฏิเข้าไปหา เพื่อถามถึงอาพาธของท่าน เป็น
การประชุมครั้งที่ ๓.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จกฺกานวุตฺตโก ได้แก่ ผู้อนุวัตรตามพระธรรมจักร. ในคำว่า ปตุโต ชีวิตํ สยํ นี้ ความสงสัยในชีวิต ชื่อว่าชีวิตสังสยะ. ถึงความสงสัยในชีวิตอย่างนี้ว่า พระเถระถึงความสิ้นชีวิตหรือหรือยังไม่ถึงความสิ้นชีวิต อธิบายว่า ถึงความสงสัยในชีวิตว่า เพราะภาวะที่อาพาธรุนแรงพระเถระจะมรณภาพ หรือไม่มรณภาพ. บทว่า เย ตทา อุปลทา มุนี เมื่อเป็นทีฆะ ดังนี้ ก็หมายความถึงภิกษุทั้งหลาย เมื่อเป็นรัสสะพร้อมทั้งนิกคหิต [มุนี] ก็หมายความถึงพระวณะอัครสาวก.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพราหมณ์ ชื่อว่า อติเทวะ ในรัมมวดีนคร ถึงฝั่งในพราหมณธรรม เห็นพระเรวัตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฟังธรรมกถาของพระองค์แล้วตั้งอยู่ในสภาวะ กล่าวสคติพระทศพลด้วยคาถาพันโศลก บูชาด้วยผ้าห่มมีค่าเรือนพัน. แม้พระพุทธานุภาพพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักเป็นพระพุทธานุภาพพระนามว่า โคตมะ ในที่สุดสองอสงไขยกาลไรแสนกัป นับแต่กัปนี้ไป. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ ชื่อว่า อติเทวะ เข้า

ไปเฝ้าพระเรวัตพุทธเจ้า ถึงพระองค์เป็นสภาวะ.

เราสรรเสริญศีล สมาธิและพระปัญญาคุณอันสูง
สุดของพระองค์ตามกำลัง ได้ถวายผ้าอูตราสงค์.

แม้พระเรวัตพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้นก็ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธานุภาพในกัปที่หา
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

เราตั้งความเพียร ฯลฯ จักอยู่ต่อหน้าของท่าน

ผู้นี้.

ฟังกล่าว ๑๗ คาถาให้พิศดาร

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส

จึงอธิษฐานขั้วศรัทธายิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

แม้ครั้งนั้น เราระลึกถึงพุทธธรรมนั้นแล้วก็เพิ่ม

พูน จักนำพุทธธรรมที่เราปรารถนานักหนามาให้ได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สรณํ ตสฺส คณฺหํ ตตฺถว่า ตํ
สรณํ อคณฺหิ อหํ แปลว่า ข้าพระองค์ขอถึงพระองค์เป็นสรณะ. ฉฺฉฐิ-
วิภตฺติลงในอรรถทุติยาวิภตฺติ. บทว่า ปญฺญาคณฺหํ ได้แก่ สมบัติคือปัญญา.
บทว่า อนุตฺตมํ ได้แก่ ประเสริฐสุด. ปาฐะว่า ปญฺญาวิมุตฺติ-
คณฺมุตฺตมํ ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ก็ง่ายเหมือนกัน. บทว่า โลมยิตฺวา
แปลว่า ชมเชยแล้ว สรรเสริญแล้ว. บทว่า ยถาถามํ แปลว่า
ตามกำลัง. บทว่า อุตฺตริยํ แปลว่า ฟ้าอุตตราสงค์. บทว่า อทาสหํ
ตตฺถว่า อทาสี อหํ . บทว่า พุทฺธธมฺมํ ได้แก่ ธรรมที่ทำความเป็น
พระพุทธเจ้า อธิบายว่า บารมีธรรม. บทว่า สริตฺวา แปลว่า ตามระลึกถึง.
บทว่า อนุพุทฺธหิ ได้แก่ ทำให้เจริญยิ่งแล้ว. บทว่า อาหริสฺสามิ แปลว่า
จักนำมา. บทว่า ตํ ธมฺมํ ได้แก่ ความเป็นพระพุทฺธเจ้านั้น. บทว่า
ยํ มยฺหิ อภิปฺตฺติ ความว่า เราจักนำความพระพุทฺธเจ้าที่เราปรารถนา
นักหนามาให้ได้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเรวดพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า สุรัญญู-
วดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า วิปุลราช พระชนนีพระนามว่า พระนาง
วิปูลา คู่พระอัครสาวก ชื่อ พระวรุณะ และ พระพรหมเทวะ. พุทธ-
อุปัฏฐาก ชื่อว่า พระสัมภวะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระภัททา และ
พระสุภัททา โภธิพฤกษ์ชื่อว่าต้นนาคะ พระศรีระสูง ๘๐ ศอก พระชนมายุ
หกหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุทัสสนา พระโอรสพระ-
นามว่า วรุณะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยรทเทียมมา.

ครั้งนั้น เปลวพระรัศมีแผ่นออกจากพระวรกาย
ของพระองค์ทอดเยี่ยม แผ่ไปโยชน์หนึ่งเป็นนิตย์ ทั้ง
กลางวันทั้งกลางคืน.

พระมหาวิระชินพุทธเจ้า พระองค์นั้น ทรง
อนุเคราะห์สรรพสัตว์ ทรงอธิษฐานว่า ธาตุทั้งหลาย
ของเราทั้งหมด จงเฉลี่ยให้ทั่วถึงกัน.

พระเรวดพุทธเจ้าพระองค์นั้น อันมนุษย์และ
เทวดาทั้งหลายบูชาแล้ว ดับจันทรปรินิพพาน ณ พระ-
ราชอุทยานมหานาควัน แห่งพระนครอันยิ่งใหญ่แล.
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระเรวดพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า สุรัญญูวดี พระชนกพระนามว่า พระ-
เจ้าวิปุลราช พระชนนีพระนามว่า พระนางวิปูลา.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระวรุณะและพระพรหม-
เทวะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระสัมภวะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระภัททา และพระสุ-
ภัททา พระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอพระองค์นั้น ตรัสรู้
ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นนาละ.

อัครอุปัฏฐา ชื่อว่า ปทุมมะ และ กุณฺษระ อัครอุ-
ปัฏฐายิกา ชื่อว่า ปาลา และอุปปาลา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ทรงสูง
๘๐ ศอก ทรงส่งพระรัศมีไปทุกทิศเหมือนดวงอาทิตย์
อุทัย.

เปลวพระรัศมีบังเกิดในพระสรีระ ของพระองค์
ยอดเยี่ยม แผ่ไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ ทั้งกลางคืนกลาง
วัน .

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุหกหมื่นปี พระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์เพียงนั้น จึงทรงยัง
หมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระเรวัตพุทธเจ้า ทรงแสดงกำลังของพระพุทธ-
เจ้า ทรงประกาศอมตธรรมในโลก หมดเชื้อก็ดับ
ชันชปรีนิพพาน เหมือนไฟสิ้นเชื้อก็ดับไปฉะนั้น.

พระวรกายตั้งรัศมีนั้นด้วย พระธรรมไม่มีธรรม
อื่นเทียบได้นั้นด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

๑. ม. ชื่อว่า สิริมา และยสว.ตี

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โสภาเสติ ได้แก่ ส่องสว่าง. บทว่า
อุคฺคโต แปลว่า ขึ้นไปแล้ว. บทว่า ปภามลา ได้แก่ ขอบเขตพระรัศมี.
บทว่า ยถาคฺคิ ได้แก่ เหมือนกับไฟ บทว่า อุปาทานสงฺขยาแปลว่า สิ้น
เชื้อ. บทว่า โส จ กายิ รตนนิโก ได้แก่ พระวรกายของพระผู้มี
พระภาคเจ้านั้นมีวรรณะเพียงดังทองนั้นด้วย. ปาฐะว่า ตณฺจ กายิ รตนนิโก
ดังนี้ก็มิ ท่านกล่าวเป็นลึงคิปลาต. ปาฐะนั้นความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. คาลา
ที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระเวศพุทธเจ้า

๖. วงศ์พระโสภิตพุทธเจ้าที่ ๖

ว่าด้วยพระประวัติของพระโสภิตพุทธเจ้า

[๗] ต่อจากสมัยของพระเรวัตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า โสภิตะ ผู้นำโลก ผู้ตั้งมั่น มีจิตสงบ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงกลับพระหฤทัยในพระนิเวศน์ของพระองค์ ทรงบรรลุพระโพธิญาณสิ้นเชิง ทรงประกาศพระธรรมจักร.

ตั้งแต่นั้นรุ่งขึ้นไป ตั้งแต่ภวัคคพรหมลงมา ในระหว่างมิได้เป็นบริษัทหมู่เดียวกัน ในเพราะการแสดงธรรม.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรมจักรท่ามกลางบริษัทหมู่นั้น. อภิสมัยครั้งที่ ๑ นับไม่ได้ด้วยจำนวนผู้ตรัสรู้.

เมื่อพระโสภิตพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมต่อจากอภิสมัยครั้งที่ ๑ นั้น ในการประชุมของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย. อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่มนุษย์ และเทวดาเก้าหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชัยเสนะ ทรงให้สร้างพระอาราม มอบถวายพระพุทธเจ้า ในครั้งนั้น.

พระผู้มีพระภาคฯ เมื่อทรงสรรเสริญการบริจาทาน ก็ทรงแสดงธรรมโปรดเจ้าราชบุตรพระองค์นั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์พันโกฏิ.

พระโสภิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต การประชุมพระอรหันต์จีณาสพ ผู้ไร้มลทิน
ผู้มีจิตสงบคงที่ ๓ ครั้ง.

พระราชาพระนามว่า อุกคตะพระองค์นั้น ถวาย
ทานแด่พระผู้เป็นยอดแห่งนรชน ในทานนั้น พระ-
อรหันต์ร้อยโกฏิก็มาประชุมกัน.

ต่อมาอีก หมู่คณะ [ธรรมคณะ] ถวายทานแด่
พระผู้เป็นยอดแห่งนรชน การประชุมครั้งที่ ๒ ได้มี
แก่พระอรหันต์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งพระชินพุทธเจ้า ทรงจำพรรษา ณ เทวโลก
แล้วเสด็จลงมา การประชุมครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่พระ-
อรหันต์แปดสิบโกฏิ.

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อ สุชาติ ครั้งนั้น
ได้เลี้ยงดูพระพุทธรูปทั้งพระสาวก ให้อิ่มหนำสำราญ
ด้วยข้าวน้ำ.

พระโสภิตพุทธเจ้า ผู้นำโลก พระองค์นั้น ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูป ในกัปที่
หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับข้าวมธุปายาสในที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาส ณ
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้แล้วเข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

ต่อนั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสัถะ.

ท่านจักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุโธทนะ ท่านผู้นี้ จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิละและพระอุ-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมาและพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า อัสสัถะ.

อัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถะอาพวกะ
อัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและอุตตรา พระ-
โคตมะผู้มีพระยศพระองค์นั้น มีชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลายพึงพระดำรัสของพระ-
โสภิตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็
ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก พวกสังเสิงโหรีร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเรจักพลาดคำสั่งสอน ของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเรจักจกอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉินใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเรจักจกอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็รำเรง สด
ใจ ได้ทำความเพียรอย่างแรงกล้า เพื่อบรรลุประโยชน์
นั้นนั้นแหละ.

พระโสภิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนคร ชื่อว่า สุธัมมะ พระชนกพระนามว่า พระ-
เจ้าสุธัมมะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุธัมมา.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี ทรงมี
ปราสาทยอดเยี่ยม ๓ หลังชื่อ กุมุทะ นพินี ปทุมะ
พระสนมนาฏนารี แต่งกายงาม สีมื่นสามพันนาง
พระมเหสีพระนามว่า มกิลลา พระโอรสพระนามว่า
สีหะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ อภินิษ-
กรรมณ์โดยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระโสภิตมหาวิระ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันท้าว
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ประกาศพระธรรมจักร ณ
สุรั่มมราชอุทยานอันยอดเยี่ยม.

พระอัครสาวกชื่อว่า พระอสมะและพระสุนตะ
พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า พระนกุลา และพระสุชาดา
พระพุทธรูปพระองค์นั้น ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อว่าต้นนาคะ.

อัครอุปฐาก ชื่อว่า รัมมะและสุนตะ อัครอุป-
ฐายิกา ชื่อว่า นกุลา และจิตตา.

พระมหารามุณี ทรงสูง ๕๘ ศอก ทรงส่งรัศมี
สว่างไปทุกทิศ ดังดวงอาทิตย์อุทัย.

ป่าใหญ่ มีดอกไม้บาน อบอวลด้วยกลิ่นหอม
นานา ฉันทไฉ ปาพจน์ของพระโสภิตพุทธรูป ก็อบอวล
ด้วยกลิ่นคือศีล ฉันทนั้น.

จึงชื่อว่า มหาสมุทร ใครๆ ก็ไม่อ้อมด้วยการเห็น
ฉันทไฉ ปาพจน์ของพระโสภิตพุทธรูป พระองค์นั้น
ใครๆ ก็ไม่อ้อมด้วยการฟัง ฉันทนั้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระโสภิต
พุทธรูปพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานโอวาทานุสาสน์
แก่ชนที่เหลือแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหมือน
ไฟไหม้แล้วก็ดับไป ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้นด้วย เหล่าพระสาวก ผู้ถึงกำลัง
เหล่านั้นด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า โดยแน่แท้.

พระโศภิตสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารสีหาราม พระบรมธาตุแผ่
กระจายไปเป็นส่วนๆ ในที่นั้นๆ.

จบวงศ์พระโศภิตพุทธเจ้าที่ ๖

พรรณนางค์พระโศภิตพุทธเจ้าที่ ๖

ภายหลังสมัยของ พระเวตพุทธเจ้า พระองค์นั้น เมื่อพระศาสนาของพระองค์ อันตรธานแล้ว พระโพธิสัตว์พระนามว่า โศภิตะ ทรงบำเพ็ญบารมีมาสี่สงไขยก่ำไรแสนกัป ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงดำรงอยู่ตลอดอายุในที่นั้นแล้ว อันทวยเทพอ่อนวอนแล้ว ก็จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางสุธัมมาเทวี ในราชสกุลของ พระเจ้าสุธัมมราช ใน สุธัมมนคร. พระโพธิสัตว์นั้น ถ้วนกำหนดทสมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ สุธัมมราชอุทยาน เหมือนดวงจันทร์ลอดออกจากหีบเมฆ ปาฏิหาริย์ในการปฏิสนธิและประสูติของพระองค์มีประการดังกล่าวมาก่อนแล้ว.

พระโพธิสัตว์นั้น ครองขรรษาวิสัยอยู่ห่มื่นปี เมื่อพระโอรสพระนามว่า สีหุมาร ทรงถือกำเนิดในพระครรภ์ของพระนางมชิลาทวี^๑ พระอักรรมเหยียดสนมนาฏเจ็ดหมื่นนางแล้ว ทรงเห็นนิมิต ๔ เกิดสลดพระหฤทัย ทรงผนวชในปราสาทนั่นเอง ทรงเจริญอานาปานัสสติสมาธิในปราสาทนั้นนั่นแหละ ทรงได้ฌาน ๔ ทรงบำเพ็ญเพียรในปราสาทนั้น ๗ วัน ต่อนั้น เสวยข้าวมธุปายาสรสอร่อยอย่างยิ่ง พระนางมชิลามหาเทวี ถวายแล้ว ทรงเกิดจิตคิดจะออกอภิเษกกรรมณ์ว่า ขอปราสาทที่ประดับตกแต่งแล้วนี้ จงไปทางอากาศต่อหน้ามหาราชที่กำลังคูดอยู่แล้ว ทำโพธิพฤษไไว้ตรงกลาง แล้วลงเหนือแผ่นดินและสตรีเหล่านั้น เมื่อเรานั่ง ณ โคนโพธิพฤษไ ไม่ต้องมีคนบอก จงลงจากปราสาทกันเองเถิด พร้อมกับเกิดจิตตั้งมั่น ปราสาทก็เหาะจากพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุธัมมราช ขึ้นสู่อากาศเฉกเช่นอัญชันบรรพตสีเขียวความปราสาทนั้น มีพื้นปราสาทประดับด้วยพวงดอกไม้ต่างกลิ่นหอมอบอวล เหมือนประดับ

๑. บาลีเป็นมกิลลา

ประดาทั่วพื้นอัมพรรุ่งโรจน์ดังดวงทินกร กลุ่มที่กระทำความงามเสมือนธรรนำทอง และดังดวงรัชนีกรในฤดูสารท มีชายจึงกระดิ่งงามวิจิตรนานาชนิดห้อยย้อย เมื่อต้องลมก็ส่งเสียงไพเราะน่านำใคร่ ดังดนตรีเครื่อง ๕ ที่ผู้ชำนาญบรรเลง.

ด้วยเสียงไพเราะได้ยินมาแต่ไกล เสียงไพเราะนั้น ก็ยังลงสู่โสตของสัตว์ทั้งหลาย ประหนึ่งถูกประเล้าประโลมทางอากาศ อันไม่ไกลชยวณะอันงามของต้นไม้ ไม่ต่ำนักไม่สูงนัก ในหมู่มนุษย์ที่ยืนเจรจาปราศรัยกันอยู่ในบ้านเรือน ทาง ๓ แพร่ง ๔ แพร่ง และในถนนเป็นต้น ประหนึ่งดังดุจดุสชาติด้วยสีที่เล่นเรื่องรุ่งโรจน์ด้วยรัตนะต่างๆ คือกิ่งอันงามของต้นไม้ และประหนึ่งโฆษณาบุญญาอนุภาพก็ดำเนินไปตลอดพื้นคัคคานันต์. แม้เหล่าสมณานาถนารี ณ ที่นั้น ก็จับกล่อมประสานเสียงด้วยเสียงอันไพเราะแห่งดนตรีอย่างดีมีองค์ ๕. เขาว่าแม่กองทัพ ๔ เหล่าของพระองค์ กิ่งดงามด้วยอาภรณ์คือดอกไม้หอมและผ้ามีสีสรรต่างๆ ร่วงรุ่งโรจน์เกิดจากประกายเครื่องอสังการและอาภรณ์ประดับกาย ไปแวดล้อมปราสาททางภาคพื้นนภากาศ ดูกองทัพทวยเทพ ดูแผ่นธรณีที่งามนำดูอย่างยิ่ง.

แต่นั้น ปราสาทก็ไปทำต้นโพธิ์พฤษ์ชื่อต้นนาคะ ซึ่งสูง ๘๘ ศอก ลำต้นตรงอวบกลม ประดับด้วยดอกใบอ่อนตูมไว้ตรงกลาง แล้วลงตั้งที่พื้นดิน. สวณเหล่าสมณานาถนารี ใครๆ มิได้บอก ก็ลงจากปราสาทนั้นหลีกไป. เขาว่า แม้พระโสภิตมหาบุรุษ ผู้งามด้วยคุณสมบัติเป็นอันมากทำมหาชนเป็นบริวารอย่างเดียว ทรงยังวิชา ๓ ให้เกิดในยามทั้ง ๓ แห่งราตรี. ส่วนกองกำลังแห่งมาร ก็ไปตามทางที่ไป โดยกำลังธรรมดาของพระมหาบุรุษนั้นนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าโสภิตะ ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติลั สารี ฯ เป ฯ ตณฺหณํ ขยมชฺชคฺคา ทรงยับยั้ง

ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาห์ ทรงรับการอาราธนาธรรมของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูด้วยพุทธจักขุว่า จะทรงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ. ก็ทรงเห็น อสมกุมาร และ สุนัตตกุมาร พระกนิษฐภคินี ต่างพระมารดาของพระองค์ว่า กุมารทั้งสองพระองค์นี้ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย สามารถแทงตลอดธรรมอันละเอียดลุ่มลึกได้ เอาเถิด เราจะแสดงธรรมแก่กุมารทั้งสองนี้แล้ว เสด็จมาทางอากาศ ลง ณ สุขัมมราชอุทยาน โปรดให้พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานเรียกพระกุมารทั้งสองพระองค์มาแล้ว อันพระกุมารพร้อมทั้งบริวารแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรท่ามกลางมหาชน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระเวศพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า

พระนามว่า โสภิตะ ผู้นำโลก ผู้ตั้งมั่น จิตสงบ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงกลับพระทัย ในพระนิเวศน์ของพระองค์แล้ว ทรงบรรลुพระโพธิญาณสิ้นเชิง ประกาศพระธรรมจักรแล้ว.

บริษัทหมู่หนึ่ง ในระหว่างนี้ คือเบื้องล่างตั้งแต่ อเวจีจรก เบื้องบนตั้งแต่ภวคคพรหม ก็ได้มีในการแสดงธรรม.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ท่ามกลางบริษัทนั้น อภิสสมัยครั้งที่ ๑ กล่าวไม่ได้ด้วยจำนวนผู้ตรัสรู้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สกเคหมหิ ได้แก่ ในนิเวศน์ของตนนั่นเอง. อธิบายว่า ณ พื้นภายในปราสาทนั้นแล. บทว่า มานลั วินิวตฺตยิ

ได้แก่ กลับใจ. อธิบายว่าอยู่ในนิเวศน์ของพระองค์ เปลี่ยนจิตจากความเป็น
ปฤชนภายใน ๗ วันเท่านั้น แล้วทรงบรรลุความเป็นพระพุทธรเจ้า. บทว่า
เหตุจลา แปลว่า เบื้องต่ำ. บทว่า ภวคฤคา ได้แก่ แต่ออกนินยรัฐภพ. บทว่า
ตาย ปริสสาย ได้แก่ ท่ามกลางบริษัทนั้น. บทว่า คณนาย น วตตพุโ
ความว่า เกินที่จะนับจำนวนได้. บทว่า ปรมภิสสมัย ได้แก่ ธรรมภิสสมัย
ครั้งที่ ๑. บทว่า อหุ ความว่า บริษัทนับจำนวนไม่ได้. ปาฐะว่า ปรม
ภิสสมัยสุเยว ดังนี้ก็มี. ความว่า ชนเหล่าใด ตรัสรู้ ในการแสดงธรรมของ
พระโสภิตพุทธรเจ้านั้น ชนเหล่านั้น อันใครๆ กล่าวไม่ได้ด้วยการนับจำนวน.

สมัยต่อมา พระโสภิตพุทธรเจ้า ทรงทำมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้น
จิตตปาฐาลี ใกล้ประตูกรุงสุทิสสนะ ประทับนั่งทรงแสดงอภิธรรม เหนือพื้น
บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ โคนต้น ปาริฉัตรในภพดาวดึงส์ อันเป็นภพที่สำเร็จ
ด้วยนพรัตนและทอง. จบเทศนา เทวดาเก้าหมื่นโกฏิตรัสรู้ธรรม นี้เป็น
ภิสสมัยครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เมื่อพระโสภิตพุทธรเจ้าทรงแสดงธรรม ต่อจาก
ภิสสมัยครั้งที่ ๑ นั้น ณ ที่ประชุมเทวดาทั้งหลาย อภิ-
สมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่เทวดาเก้าหมื่นโกฏิ.

สมัยต่อมา พระราชาภุมมพรหมนามว่า ชัยเสนะ ในกรุงสุทิสสนะ
ทรงสร้างวิหารประมาณโยชน์หนึ่ง ทรงสร้างพระอาราม ทรงเว้นไว้ระยะต้นไม้ดี
เช่นต้น อโศก ต้นสน จำปา กะถินพิมาน บุนนาค พิกุลหอม มะม่วง ขนุน
อาสนศาลา มะลิวัน มะม่วงหอม พุดเป็นต้น ทรงมอบถวายแด่ภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธรเจ้าเป็นประธาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำอนุโมทนาทาน ทรง
สรรเสริญการบริจาคทานแล้วทรงแสดงธรรม. ครั้งนั้น ธรรมภิสสมัยได้มีแก่
หมู่สัตว์แสนโกฏิ นี้เป็นภิสสมัยครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชัยเสนะ ทรง
สร้างพระอาราม มอบถวายพระพุทธรูปครั้งนั้น.

พระผู้มีพระภาคฯ เมื่อทรงสรรเสริญการบริจาค
ทาน ก็ทรงแสดงธรรมโปรดเจ้าราชบุตรนั้น ครั้งนั้น
อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัत्वันโกฏิ.

พระราชทานพระนามว่า อุคคตะ ก็สร้างพระวิหารชื่อว่า สุนันทะ ใน
กรุงสุนันทะ ถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน. ในทานนั้น
พระอรหันต์ร้อยโกฏิซึ่งบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาประชุมกัน. พระผู้มีพระภาค
เจ้าโสภิตะทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางพระอรหันต์เหล่านั้น. นี่เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑. คณะธรรมในเมฆลนคร สร้างมหาวิหารที่น่ารื่นรมย์อย่างดี
ชื่อว่า รัชมคณาราม ถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานอีก แล้ว
ได้ถวายทานพร้อมด้วยบริวารทุกอย่าง. ในสมาคมนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในสันนิบาตการประชุมพระอรหันต์เก้าหมื่นโกฏิ ซึ่ง
บวชโดยเอหิภิกขุภาวะ นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ส่วนสมัยที่พระผู้มีพระภาค
เจ้า ทรงจำพรรษาในภพของท้าวสหัสสนัน อันหมู่เทพแวดล้อมแล้ว เสด็จ
ลงจากเทวโลก ในดิถีปวารณาพรรษา ทรงปวารณาพร้อมด้วยพระอรหันต์
แปดสิบโกฏิ ในสันนิบาตที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระโสภิตพุทธรูปเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ๓ ครั้ง ประชุมพระอรหันต์ชีณาสพ ผู้ไร้
มลทินมีจิตสงบ คงที่.

พระราชทานพระองค์นั้น พระนามว่า อุคคตะ ถวาย
ทานแด่พระผู้เป็นยอดแห่งนรชน ในกาลนั้น พระ-
อรหันต์ร้อยโกฏิ มาประชุมกัน (ครั้งที่ ๑).

ต่อมาอีก หมู่ชนชาวเมือง ถวายทานแด่พระผู้
เป็นยอดแห่งนรชน ครั้งนั้น พระอรหันต์เก้าสิบ
โกฏิประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒.

ครั้งพระชินพุทธเจ้า จำพรรษา ณ เทวโลก เสด็จ
ลง พระอรหันต์แปดสิบโกฏิประชุมกันเป็นครั้งที่ ๓.

เล่ากันว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็นพราหมณ์ ชื่อว่า สุชาติ
เกิดดีทั้งสองฝ่ายใน กรุงรัมมวดี ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า
โศกิตะแล้วตั้งอยู่ในสภาวะ ถวายมหาทานตลอดไตรมาสแต่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุท
เจ้าเป็นประธาน. แม้พระโศกิตพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์สุชาติ-
พราหมณ์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทเจ้าพระนามว่า โคตมะ. ด้วย
เหตุนี้จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อว่า สุชาติ ใน
ครั้งนั้น ได้เลี้ยงดูพระพุทเจ้าพร้อมทั้งพระสาวกให้
อิมหันต์สำราญด้วยข้าวและน้ำ.

พระโศกิตพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้น ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้ จักเป็นพระพุทเจ้าในกัปที่
หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตตั้งความเพียร ๑ ล ๑ จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็รำเริง สลด
ใจ ได้ทำความเพียรอย่างแรงกล้า เพื่อให้ประโยชน์
นั้นเกิดขึ้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตเมวตถมनुปตฺติยา** ได้แก่ เพื่อให้เกิดความเป็นพระพุทธรูปนั้น. อธิบายว่า ก็ครั้งฟังพระคำรัสของพระโสภิต พุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า ในอนาคตกาล ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูปพระนามว่า โคตมะ ดังนี้แล้ว จึงปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความเป็นพระพุทธรูป เพราะพระพุทธรูปทั้งหลายมีพระคำรัสไม่ผิด. บทว่า **อุคฺคํ** ได้แก่ แรกกลา. บทว่า **ธิตี** ได้แก่ ความเพียร. บทว่า **อกาสสี** ตัดบทว่า **อกาสิ** อหํ แปลว่า ข้าพเจ้าได้ทำแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าโสภิตะ พระองค์นั้น มีพระนครชื่อว่า **สุธัมมะ** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสุธัมมะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางสุธัมมา** คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระสุเนตตะ** และ **พระอสมมะ** พระพุทธรูปปฏิญาณชื่อว่า **อโนมะ** คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า **พระนกุลลา** และ **พระสุชาดา** โภธิพฤกษ์ชื่อว่า **คันทนาคะ**. พระศรีระสูง **๕๘** สอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า **มกลา** พระโอรสพระนามว่า **สีหกุมาร**. พระสนมนาฏนารีสามหมื่นเจ็ดพันนาง ทรงครองฆราวาสวิสัยเก้าพันปี ทรงออกอกนิษกรมณด้วยเสด็จไปพร้อมกับปราสาท. ปฏิญาณพระนามว่า **พระเจ้าชัยเสนะ**. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

พระโสภิตพุทธรูป ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า **สุธัมมะ** พระชนกพระนามว่า พระ-
เจ้าสุธัมมะ พระชนนีพระนามว่า **พระนางสุธัมมา**.

พระโสภิตพุทธรูป ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระ-
อัครสาวก ชื่อว่า **พระอสมมะ** และ **พระสุเนตตะ** มีพระ
พุทธรูปปฏิญาณชื่อว่า **พระอโนมะ**.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระนกุลลา และพระ
สุชาดา. พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อตรัสรู้ ก็ตรัสรู้
ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อว่าต้นนาคะ.

พระมหามุนี สูง ๕๘ ศอก สว่างมีสว่างไปทุก
ทิศ ดังดวงอาทิตย์อุทัย.

ป่าใหญ่ มีดอกไม้บานสะพรั่ง อบอวลด้วยกลิ่น
หอมานา ฉนใด. ป่าพจน์ของพระโสภิตพุทธเจ้า ก็
อบอวลด้วยกลิ่น คือศีลฉนนั้นเหมือนกัน.

จีนชื่อว่า มหาสมุทร อันใครๆ ไม่อ้อมได้ด้วย
การเห็น ฉนใด ป่าพจน์ของพระโสภิตพุทธเจ้า อัน
ใครๆ ก็ไม่อ้อมด้วยการฟัง ฉนนั้นเหมือนกัน.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระโสภิตะ
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงมีพระชนม์มัยอย่างนั้น
จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานโอวาทานุศาสน์
แก่ชนที่เหลือแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน เหมือนดวง
ไฟไหม้แล้วก็ดับ ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าผู้ที่ไม่
ผู้เสมอพระองค์นั้นด้วย เหล่าพระสาวก ผู้ถึงกำลัง
เหล่านั้นด้วย ทั้งนั้นอันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สตรี ลีว แปลว่า เหมือนดวงอาทิตย์
ความว่า ส่องแสงสว่างไปทุกทิศ. บทว่า ปวนฺ แปลว่า ป่าใหญ่. บทว่า
ฐิปิตํ ได้แก่ อบ ทำให้มีกลิ่น. บทว่า อตฺตปิโย ได้แก่ ไม่ทำความอึด
หรือไม่เกิดความอึด. บทว่า ตาวเท แปลว่า ในกาลนั้น. ความว่า ในกาล
เพียงนั้น. บทว่า ตาเรติ แปลว่า ให้ข้าม. บทว่า โอวาทํ ความว่า การ
สอนครั้งเดียว ชื่อว่า โอวาท. บทว่า อนฺนุสิญฺจตี ความว่า การกล่าวบ่อยๆ
ชื่อว่า อนฺนุสิญฺจ [อนุศาสน]. บทว่า เสสเก ชเน ได้แก่ แก่นที่เหลือ ซึ่ง
ยังไม่บรรลุนิพพานจะ. บทว่า หุตาสโนว ตาเปตฺวา แปลว่า
เหมือนไฟไหม้แล้ว อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้า ปรีนิพพาน เพราะสิ้นอุปาทาน. ในคาถาที่เหลือในที่ทุกแห่ง
ง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระโสภิตพุทธเจ้า

๗. วงศ์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๗

ว่าด้วยพระประวัติของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

[๘] ต่อจากสมัยของพระโสภิตพุทธเจ้า พระอโนมทัสสีสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า มีพระยศหาประมาณมิได้ มีพระเดชอันใครล่วงละเมิดได้ยาก.

พระองค์ทรงตัดเครื่องผูกทั้งปวง ทรงรื้อภพทั้งสาม ทรงแสดงบรรดาเครื่องไปไม่กลับ สำหรับเทวดาและมนุษย์.

พระองค์ไม่กระเพื่อมดูจาศาคร อันใคร ๆ ฝ่าใด้ยากดูจบรรพต มีพระคุณไม่มีที่สุดดูจอากาศ ทรงบานเต็มที่อยู่พระยาสาฬหฤกษ์.

แม้ด้วยเพียงเห็นพระพุทธรูปพระองค์นั้น สัตว์ทั้งหลายก็ยินดี สัตว์เหล่านั้น ได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ซึ่งกำลังตรัสอยู่ ก็บรรลุอมตธรรม.

พระองค์มีธรรมากิสมัย สำเร็จเจริญไปในครั้งนั้น ทรงแสดงธรรมครั้งที่ ๑ สัตว์ร้อยโกฏิก็ได้ตรัสรู้.

เมื่อพระองค์ทรงหลังฝนคือธรรม ตกลงในอกิสมัย ต่อจากครั้งที่ ๑ นั้น ทรงแสดงธรรมครั้งที่ ๒ สัตว์แปดสิบบโกฏิ ก็ตรัสรู้.

เมื่อพระองค์หลังฝนธรรม ต่อจากอภิสมัยครั้งที่ ๒ นั้น ยังสัตว์ทั้งหลายให้อิ่ม อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มี แต่สัตว์เจ็ดสิบแปดโกฏิ.

พระอินมทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น มีสันนิบาต ประชุมพระอรหันต์ผู้ถึงกำลังแห่งอภิญาญา ผู้บานเต็มที่แล้วด้วยวิมุตติ ๓ ครั้ง.

[ครั้งที่ ๑] เป็นการประชุมพระอรหันต์แปดแสน ผู้ละความเมาและโมหะ มีจิตสงบ ผู้คงที่.

ครั้งที่ ๒ เป็นการประชุมพระอรหันต์เจ็ดแสน ผู้ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลสธุลี ผู้สงบคงที่.

ครั้งที่ ๓ เป็นการประชุม พระอรหันต์หกแสน ผู้ถึงกำลังแห่งอภิญาญา ผู้เย็นสนิทมีตบะ.

สมัยนั้น เราเป็นยักษ์มีฤทธิ์ เป็นใหญ่ มีอำนาจเหนือยักษ์หลายโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น เราเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น เลี้ยงดูพระผู้นำโลก พร้อมทั้งพระสงฆ์ให้อิ่มหน้าสำราญ.

พระมุนี ผู้มีพระจักษุบริสุทธิ์แม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า ในภพที่หาประมาณมิได้ นับแต่ภพนี้ไป.

พระตถาคตเสด็จออกอภิเษกกรรม จากกรุงกบิล-
พัสดุ์ ที่นารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นชปาสนิ-
โครธทรงรับข้ำวมรูปายาสในที่นั้นแล้ว เสด็จเข้าไปยัง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมรูปายาส
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งแล้ว เข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยมแล้วตรัสรู้ ณ โคนโพธิ
พฤกษ์ชื่อต้นอัสดัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่าพระนางมายา
พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้
พระนามว่าโคตมะ.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะและพระสารี-
บุตร ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า อานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
พระองค์ นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมาและพระอุบล
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียกว่าต้นอัสดัตถะ.

อัครอุปฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ หัตตะอาพวกะ
อัครอุปฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคตมพุทธเจ้าผู้มีพระยศพระองค์นั้น มีพระชนมายุ
๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาได้ฟังพระดำรัสนี้ ของพระ
อนิมทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
แล้ว ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่า

ผิว่า พวกเราพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้ามหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันทิด.

เราทั้งหมด ผิว่าผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้าพระองค์
นี้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้
ฉันทันเหมือนกัน.

เราสดับพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยินดีสลด
ใจ อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
ให้บริบูรณ์.

พระอนิมทัสสีศาสดา ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
จันทวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้ายสวา พระชนนี
พระนามว่า พระนางยโสธรา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่ห่มนุ่งปี ทรง
มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อ สิริ อุปลิรี วัฑฒะ
ทรงมีพระสนมনারีสองหมื่นสามพันนาง พระ-
อัศรมเหสีพระนามว่า พระนางสิริมา มีพระโอรสพระ
นามว่าอุปสาละ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยาน คือวอ ทรงตั้งความเพียร ๑๐
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระ โอนมทัสสีมหา牟尼ผู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ สุรัชมราชอุทยานอันยอดเยี่ยม.

พระอนิมทัสสีศาสดา ทรงมีอัศรสวาก ชื่อว่า
พระนิสกะและพระอนิมะ มีพระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า
วรุณะ.

มีอัศรสวีกา ชื่อว่า พระสุนทรี^๑ และพระสุมนา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอชชุนะ (ต้นกุ่ม).

มีอัศรอุปฏิฐาก ชื่อว่า นันทิวัฑฒะ และสิริวัฑฒะ
มีอัศรอุปฏิฐายิกา ชื่อว่า อุปลาและปทุมมา.

พระมุนีสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของพระองค์เด่น
ออกไป ดูจดวงอาทิตย์.

๑. บาลีว่า สุนทรา.

สมัยนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์ทรงมี
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

ป่าพจน์คือธรรมวินัย อันพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้คงที่ ปราศจากราคะไร้มลทินให้แผ่ไปได้แล้ว คำ
สั่งสอนพระชินพุทธเจ้า จึงงาม.

พระศาสดา ผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ พระ-
องค์นั้นด้วย คู่พระสาวกอันใครๆ วัดมิได้ เหล่านั้น
ด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง ก็
ว่างเปล่า แน่แท้.

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ผู้ชนะศาสดา ก็เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารธัมมาราม พระสถูป
ของพระองค์ ณ อารามนั้น สูง ๒๐ โยชน์.

จบวงศ์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๗

พรรณนางค์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๗

เมื่อพระโสภิตพุทธเจ้า ปรินิพพานแล้ว ภายหลังสมัยของพระองค์ อสงไขยหนึ่ง กี่ว่างเว้นพระพุทธเจ้าทรงอุบัติ. เมื่ออสงไขยนั้นล่วงไปแล้ว ใน กัปหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็บังเกิด ๓ พระองค์ คือ พระอโนมทัสสี พระปฐมะ พระนารทะ. บรรดาพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์นั้น พระผู้มี พระภาคเจ้าอโนมทัสสีทรงบำเพ็ญบารมีสิบหกอสงไขยแสนกัป บังเกิด ณ สวรรค์ชั้นดุสิต อันทวยเทพอันวอนแล้ว ก็จุติจากดุสิตสวรรค์นั้น ทรงถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางยโสธรา ผู้มีพระเต้าถันงามช้อน อัคร- มเหสีในราชสกุลของ พระเจ้ายสวา กรุง จันทวดีราชธานี. เล่ากันว่า เมื่อ พระอโนมทัสสีกุมาร อยู่ในครรภ์ของพระนางยโสธราเทวี ด้วยอานุภาพบุญ บารมี พระรัศมีแผ่ไปตลอดเนื้อที่ประมาณ ๘๐ ศอก รัศมีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ช่มไม่ได้. ถ้วนกำหนดทศมาส พระนางก็ประสูติพระโพธิสัตว์ ปาฏิหารย์ ทั้งหลายมีนัยที่กล่าวไว้แต่หนหลัง.

ในวันรับพระนาม พระประยูรญาติเมื่อขนานพระนามของพระองค์ เพราะเหตุที่รัตนะ ๗ ประการ หล่นจากอากาศในขณะที่ประสูติ ฉะนั้นจึง ขนานพระนามว่า อโนมทัสสี เพราะเป็นเหตุเกิดรัตนะอันไม่ทราม. พระองค์ ทรงเจริญวัยโดยลำดับ ถูกบำเรอด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ ทรงครองฆราวาส วิสัยอยู่หนึ่งปี. เขาว่า ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อ สิริ อุปสิริ สิริวัฑฒะ ทรงมีพระสนมนารีสองหมื่นสามพันนาง มีพระนางสิริมาเทวีเป็นประมุข เมื่อ

พระอุปวาณะ โอรสของพระนางสิริมาเทวีประสูติ พระโพธิสัตว์นั้นก็ทรงเห็น
นิมิต ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยาน คือวอ ทรงผนวชแล้ว ชนสามโกฏิ
ก็บวชตามเสด็จพระองค์.

พระมหาบุรุษอันชนสามโกฏินั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐
เดือน. แต่ใน วันวิสาขบูชาวันนั้น เสด็จบิณฑบาตในหมู่บ้าน **อนุปม-**
พราหมณ์ เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดา**อนุปมเศรษฐี**ถวายแล้วทรงยับยั้งพัก
กลางวัน ณ สาละวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อาชีวกชื่อ**อนุปม**ถวายแล้ว ทรง
ทำประทักษิณโพธิพฤกษ์ชื่อ **ต้นอัชชนะ** ไม้กุ่ม ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง
๓๘ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิอธิฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลัง
มารพร้อมทั้งตัวมาร ทรงยังวิชา ๑ ให้เกิดในยามทั้ง ๓ ทรงเปล่งพระอุทาน
ว่า **อเนกชาติ สารี ๆ ล ๆ ตณฺหณํ ขยมชฺฌคา** ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจาก สมัยของพระโสภิตพุทธเจ้า พระสัม-
พุทธเจ้าพระนามว่า **อินมทัสสี** ผู้เป็นยอดของสัตว์
สองเท้า มีพระยศประมาณมิได้ มีพระเดชอันใคร ๆ
ละเมิดได้ยาก.

พระองค์ทรงตัดเครื่องผูกพันทั้งปวง รื้อภพทั้ง
๓ เสียแล้ว ทรงแสดงบรรดาที่สัตว์ไปไม่กลับแก่เทวดา
และมนุษย์.

พระองค์ไม่ทรงกระเพื่อมเหมือนสาคร อันใคร ๆ
เข้าเฝ้าได้ยากเหมือนบรรพต มีพระคุณไม่มีที่สุด
เหมือนอากาศ ทรงบานเต็มที่แล้วเหมือนพญาศาล-
พฤกษ์.

แม้ด้วยการเห็นพระพุทเจ้าพระองค์นั้น สัตว์

ทั้งหลายก็ยินดี สัตว์เหล่านั้นฟังพระดำรัสของพระองค์

ซึ่งกำลังตรัสอยู่ ก็บรรลุอมตธรรม.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อโนมทสฺสี** ได้แก่ นาคูไม่มีที่เทียบ
หรือหน้าคูปาประมาณมิได้. บทว่า **อมิตยโส** ได้แก่ มีบริวารหาประมาณ
มิได้ หรือมีพระเกียรติหาประมาณมิได้. บทว่า **เทชสฺสี** ได้แก่ ทรงประกอบ
ด้วยเดชคือศีลสมาธิปัญญา. บทว่า **ทฺรติกฺกโม** ได้แก่ อันใครกำจัดได้ยาก
อธิบายว่า ทรงเป็นผู้อันไม่ว่าเทวดา หรือมาร หรือใครๆ ไม่อาจละเมิดได้.
บทว่า **โส เณฺตฺวา พนฺธํ สพฺพํ** ได้แก่ ทรงตัดตัณหา ๑๐ อย่างได้
หมด. บทว่า **วิทฺธํ เณฺตฺวา ตโย ภฺวา** ได้แก่ กำจัดกรรมที่ไปสู่ภพทั้ง ๓
ด้วยญาณเครื่องทำให้สิ้นกรรม. อธิบายว่า ทำไม่ให้มี. บทว่า **อนิวตฺติคฺมนํ**
มคฺคํ ความว่า พระนิพพานอันเป็นปฏิปักษ์ต่อการกลับ การเป็นไป ท่าน
เรียกว่า **อนิวตฺติ** บุคคลย่อมถึงพระนิพพาน อันไม่กลับนั้น ด้วยมรรคนั้น
เหตุนี้บรรดานั้น ชื่อว่าอนิวตฺติคฺมนะ เครื่องไปไม่กลับ. อธิบายว่า ทรง
แสดงมรรคมืองค์ ๘ อัน เป็นเครื่องไปไม่กลับนั้น. ปาฐะว่า **ทสฺเสติ** ดังนี้
ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **เทวมานุเส** ได้แก่ สำหรับเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย พึงเห็นว่าทุกขวิภักตติลงในอรรถนัฏฐีวิภักติ.

บทว่า **อสงฺโขโ** ความว่า ทรงเป็นผู้อันใครๆ ไม่อาจให้กระ-
เพื่อให้ไหวได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อ **อภฺโขภฺย** ผู้อันใครให้กระเพื่อมมิได้.
อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า สมุทตลิกแปดหมื่นสี่พันโยชน์ เป็นที่อยู่แห่งภูต
หลายพันโยชน์ อันอะไรๆ ให้กระเพื่อมมิได้ ฉะนั้น พระองค์ก็ทรงเป็นผู้อัน

ใครๆ ให้กระเพื่อมมิได้ ฉะนั้น. บทว่า อากาโส อนนุโต ความว่า เหมือนอย่างว่า ที่สุดแห่งอากาศไม่มี ที่แท้ อากาศมีที่สุดประมาณมิได้ ไม่มีฝั่ง ฉันโด แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่มีที่สุด ประมาณมิได้ ไม่มีฝั่ง ด้วยพระพุทธรูททั้งหลายก็ฉันทัน. บทว่า โส ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น. บทว่า สาตราชาว ผลุติโต ความว่า ย่อมงามเหมือนพระยาสาตราฤกษ์ที่ดอกบานเต็มที เพราะทรงมีพระสรีระประดับด้วยพระลักษณะ และอนุพยัญชนะทุกอย่าง. บทว่า ทสฺสเนนปี ตํ พุทฺธํ ความว่า แม้ด้วยการเห็นพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น. แม้ในฐานะเช่นนี้ ปราชญ์ทางศัพทศาสตร์ ย่อมประกอบบัญญัติวิภคติ. บทว่า โตสิตา ได้แก่ ยินดี อิมใจ. บทว่า พุยาหรนุติ ได้แก่ พุยาหรนุตฺต ของพระองค์ผู้กำลังตรัสอยู่ ทูติยา. วิภคติ ลงในอรรถบัญญัติวิภคติ. บทว่า อมตํ ได้แก่ พระนิพพาน. บทว่า ปาปฺปนฺนติ แปลว่า บรรลุ. บทว่า เต ความว่า สัตว์เหล่าใด ฟังพระคำรัส คือพระธรรมเทศนาของพระองค์ สัตว์เหล่านั้น ย่อมบรรลุอมตธรรม.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยับยั้ง ณ โคนโพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหฺ์ อัน ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อทรง แสดงธรรม ทรงเห็นชนสามโกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย อุปนิสัย ทรงใคร่ครวญว่า เดียวนี้ชนเหล่านั้นอยู่กันที่ไหน ก็ทรงเห็นชน เหล่านั้นอยู่ ณ สุธัมมราชอุทยาน กรุงสุทวดี เสด็จไปทางอากาศ ลงที่ สุธัมมราชอุทยาน. พระองค์อันชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางบริษัทร่วมทั้งเทวดาและมนุษย์ ณ ที่นั้น อภิสมัย ที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์ร้อยโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีธรรม-
ภิสมัยสำเร็จเจริญไป ครั้งนั้น ในการทรงแสดงธรรม
ครั้งที่ ๑ สัตว์ร้อยโกฏิตรัสรู้.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฝิโต ได้แกถึงความเจริญโดยชนเป็นอัน
มากรู้ธรรม. บทว่า โภฏิสทานิ ได้แก่อ้อยโกฏิ ชื่อว่าโกฏิสตะ ปาฐะว่า
โกฏิสโตย คังนี้ก็มี. ปาฐะนั้นความว่า ร้อยโกฏิ.

ภายหลังสมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคน
ต้นประคู้ ใกล้ประคู้ โอสธินคร ประทับนั่งเหนือแท่นบัณทุกัมพลศิลาอาสน์
ภพดาวดึงส์ ซึ่งพวกอสูรครอบงำได้ยาก ทรงยังฝนคือพระอภิธรรมให้ตกลง
ตลอดไตรมาส. ครั้งนั้น เทวดาแปดสิบโกฏิตรัสรู้. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ทรงหลังฝนคือธรรม
ตกลงในอภิสมัยต่อจากนั้น ในการที่ทรงแสดงธรรม
ครั้งที่ ๒ เทวดาแปดสิบโกฏิตรัสรู้.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสุสนุเต ได้แก่ เมื่อมหาเมฆคือพระ-
พุทธเจ้า หลังฝนตกลง. บทว่า ฆมมุฏฐิจโย ได้แก่ เมล็ดฝน คือ ธรรมกถา.

สมัยต่อจากนั้น สัตว์เจ็ดสิบแปดโกฏิตรัสรู้ ในการที่ทรงแสดงมงคล
ปัญหา. นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ทรงหลังฝนคือ
ธรรม ต่อจากนั้น ยังสัตว์ทั้งหลายให้อิ่ม อภิสมัยครั้ง
ที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์เจ็ดสิบแปดโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสุสนฺเต ได้แก่ ทรงหลังธารน้ำ คือ
ธรรมกถา. บทว่า ตปฺปยฺนฺเต ได้แก่ ให้เขาอ้อมด้วยน้ำฝน คืออมตธรรม.
อธิบายว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำเขาให้อ้อม.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอนิมทัสสี ทรงมีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง. ใน ๓
ครั้งนั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางพระอรหันต์แปดแสน ซึ่งล้อมใส
ในธรรมที่ทรงแสดงโปรด พระเจ้าอิสิทัตตะ ณ กรุงโสเรยยะ แล้วบวช
ด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในเมื่อทรงแสดงธรรมโปรด พระสุนทรินฺธระ
กรุงราชวดี นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลาง
พระอรหันต์หกแสน ผู้บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา พร้อมกับ พระเจ้าโสเรยยะ
กรุงโสเรยยะ อีก นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอนิมทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระ-
องค์นั้น ทรงมีสันนิบาต ประชุมพระอรหันต์ผู้ ถึง
กำลังแห่งอภิญญาผู้บานแล้วด้วยวิมุตติ.

ครั้งนั้น ประชุมพระอรหันต์แปดแสน ผู้ละ-
ความเมาและโมหะ มีจิตสงบ คงที่.

ครั้งที่ ๒ ประชุมพระอรหันต์เจ็ดแสน ผู้ไม่มี
กิเลส ปราศจากกิเลสด้วยดี ผู้สงบคงที่.

ครั้งที่ ๓ ประชุมพระอรหันต์หกแสน ผู้ถึงกำลัง-
แห่งอภิญญา ผู้เย็น ผู้มีตบะ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตสุสาปี จ มหฺลฺลโน ได้แก่ แม้พระ
อนิมทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น. ปาฐะว่า ตสุสาปี

ทวิปทุตโตโม ดังนี้ก็มี. ความว่าพระผู้เป็นเลิศกว่าสัตว์สองเท้า พระองค์
นั้น. พึงถือเอาลักษณะโดยอรรถแห่งศัพท์. บทว่า อภิญญาพลปุตตานัน
ได้แก่ ผู้ถึงกำลังแห่งอภิญญาทั้งหลาย อธิบายว่า ถึงความมั่นคงในอภิญญา
ทั้งหลาย โดยความพินิจอย่างฉับพลัน เพราะเป็นผู้เชี่ยวชาญ. บทว่า
ปุปฺผิตานัน ได้แก่ ถึงความงามอย่างเหลือเกิน เพราะบานสะพรั่งเต็มหมด.
บทว่า วิมุตฺตยา ได้แก่ ด้วยอรรถผลวิมุตติ.

ในบทว่า อนงฺกณานัน นี้ อังคณศัพท์นี้ บางแห่งใช้ในกิลีสทั้ง
หลาย เช่น ตตฺถ กตมานิ ตินฺนิ องฺกณานิ. ราโค องฺกณํ โทโส
องฺกณํ โมโห องฺกณํ ในข้อนี้ อังคณมี ๓ คือ อังคณะคือราคะ
อังคณะคือโทสะ อังคณะคือโมหะ และเช่น ปาปกานัน โข เอตํ อวฺวโส
อกุสฺสทานัน อิจฺฉาวจฺจรานัน อธิวจนัน ยทิตฺถ องฺกณํ ผู้มีอายุ คำคือ
อังคณะ เป็นชื่อของอกุศลบาปกรรม ส่วนที่มีความอยากเป็นที่หน่วงเหนี่ยว
บางแห่งใช้ในมลทินบางอย่าง เช่น ตสฺสเสว รชสฺส วา องฺกณสฺส วา
ปหานาย วายมตฺติ พยายามเพื่อละกิลีสฐิติ หรือมลทินนั้นนั่นแล. บางแห่ง
ใช้ในภูมิภาคเห็นปานนั้น เช่น เจตฺตยงฺกณัน ลานพระเจดีย์, โปธิยงฺกณัน
ลานโพธิ, ราชงฺกณเณ พระลานหลวง ส่วนในที่นี้ พึงเห็นว่าใช้ในกิลีสทั้ง
หลาย เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า ผู้ไม่มีกิลีส. คำว่า วิรชานัน เป็นไวพจน์
ของคำว่า อนงฺกณานัน นั้นนั่นแหละ. บทว่า ตปฺสฺสสินัน ความว่า ตบะ
กล่าวคืออริยมรรค อันทำความสิ้นกิลีสของภิกษุเหล่าใดมีอยู่ ภิกษุเหล่านั้น
ชื่อว่าตปฺสฺสสินัน ผู้มีตบะ. ภิกษุผู้มีตบะเหล่านั้นคือพระชินาสพ.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็น เสนาบดียักษ์ผู้มีศักดิ์ใหญ่ตนหนึ่ง
มีฤทธานุภาพมาก เป็นอธิบดีของยักษ์หลายแสนโกฏิ. พระโพธิสัตว์นั้น สดับ

ว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก ก็มานะรมิตมณฑป สำเร็จด้วยรัตนะ ๗
งามนำดูอย่างขึง เสมือนวงดวงจันทร์งามนักหนา. ถวายมหาทาน แต่พระ
สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ณ มณฑปนั้น ๗ วัน. เวลาอนุโมทนาภัตทาน
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตกาล เมื่อล่วงไปหนึ่งอสงไขย
กำไรแสนกัป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก เป็นใหญ่ มี-

อำนาจเหนือยักษ์หลายโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น เราก็จำเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น เลี้ยงดูพระผู้นำโลก
พร้อมทั้งพระสาวกให้อิ่มหนำสำราญด้วยข้าวน้ำ.

ครั้งนั้นพระมุนีผู้มีพระจักษุบริสุทธิ์ แม้พระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า
ในกัปที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้วก็รำเริง สลดใจ
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

แก้orroด

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺตริ วตฺมธิฏฺฐสึ ความว่า เรา
ได้ทำความขากนั้นมั่นคงยิ่งขึ้นไป เพื่อให้บารมีบริบูรณ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอนมทัสสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
จันทวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้ายสวา พระชนนีพระนามว่า

ยโสธรา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระนิสกะ และ พระอโนมะ พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระวรุณะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุนทรี
และ พระสุมนา โภธิพฤกษ์ชื่อว่า ตันอชฺฐนะ พระสรีระสูง ๕๘ สอก
พระชนมายุแสนปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสิริมา พระโอรส
พระนามว่า อุปวาณะ ทรงครองฉรราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี พระองค์เสด็จ
อภิเษกกรรมด้วยยานคือวอ. ส่วนการเสด็จไป พึงทราบความตามนัยที่กล่าวมา
แล้ว ในการเสด็จโดยปราสาท ในการพรรณनावงศ์ของพระโสภิตพุทธเจ้า.
พระเจ้าธัมมกะ เป็นอุปัฏฐาก เล่ากันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ
พระวิหารธัมมาราม. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระศาสดาอโนมทัสสี มีพระนครชื่อว่าจันทดิ

พระชนกพระนามว่าพระเจ้ายสวา พระชนนีพระนาม
ว่า พระนางยโสธรา.

พระศาสดาอโนมทัสสี มีพระอัครสาวก ชื่อว่า
พระนิสกะ และ พระอโนมะ พระอุปัฏฐากชื่อว่าวรุณะ
พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุนทรี และพระสุมนา
โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าตันอชฺฐนะ ไม้กุ่ม.

พระมหามุนีสูง ๕๘ สอก พระรัศมีของพระองค์
แผ่ไกลเหมือนดวงอาทิตย์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์เมื่อทรง
มีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโอมสงสาร.

ปาพจน์ คือ ธรรมวินัย อันพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้คงที่ ปราศจากราคะ ไร้มลทิน ทำให้บานดีแล้ว
ศาสนของพระชินพุทธเจ้า จึงงาม.

พระศาสดา ผู้มีพระยศประมาณมิได้นั้นด้วย คู่
พระอัครสาวก ผู้มีคุณที่วัดไม่ได้เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้ก็
อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปภา นิทฺฐาวตี ความว่าพระรัศมีแล่น
ออกจากพระสรีระของพระองค์. พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผลไปตลอดเนื้อที่
ประมาณสิบสองโยชน์อยู่เป็นนิตย์. บทว่า ยุกาณิ ตาณิ ได้แก่ คู่มีคู่พระ-
อัครสาวกเป็นต้น. บทว่า สพุพฺพํ ตมนุตรหิตํ ความว่า ประการดังกล่าว
แล้วเข้าสู่ปากอนิจจลักษณะแล้วก็หายไปสิ้น. ปาฐะว่า นนุ ริตฺตกเมว สงฺขารา
ดังนี้ก็มิ. ปาฐะนั้น ความว่า สังขารทั้งปวง ก็ว่างเปล่าทั้งนั้นแน่แท้.
ม อักษร ทำบทสนธิต่อบท. ในคาถาที่เหลือทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

คู่พระอัครสาวกคู่นี้ คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ก็ได้ทำ
ปณิธานเพื่อเป็นพระอัครสาวก ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า อโนมทัสสี
พระองค์นี้. ก็เรื่องพระเถระเหล่านี้ ควรกล่าวในเรื่องนี้ แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ยก
ขึ้นโดยนัยที่พิศดารในคัมภีร์.

จบพรรณนางค์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

๘. วงศ์พระปฐมพุทธเจ้าที่ ๘

ว่าด้วยพระประวัติของพระปฐมพุทธเจ้า

[๘] ต่อจากสมัยของพระอินทสี่พุทธเจ้า
พระปฐมสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดของสัตว์สองเท้า ผู้ไม่
มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ.

ทั้งศีลของพระองค์ไม่มีอะไรเสมอ ทั้งสมาธิ ก็
ไม่มีที่สุด ทั้งพระญาณอันประเสริฐก็นับไม่ได้ ทั้ง
วิมุตติก็ไม่มีอะไรเปรียบ.

อภิสมัย อันลอยเสียซึ่งความมิดใหญ่ของพระ-
องค์ผู้มีพระเดชอันชั่งไม่ได้ ในการประกาศพระธรรม
จักรมี ๓ ครั้ง.

อภิสมัยครั้งที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงยังสัตว์ร้อย
โกฏิให้ตรัสรู้ อภิสมัยครั้งที่ ๒ พระจอมปราชญ์ทรง
ยังสัตว์เก้าสิบโกฏิให้ตรัสรู้.

ครั้งพระปฐมพุทธเจ้า ทรงโอวาทพระโอรสของ
พระองค์เอง อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบ
โกฏิ.

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการ
ประชุมสาวกแสนโกฏิ.

เมื่อกฐินจีวรเกิดขึ้น ในสมัยกรานกฐิน ภิกษุ
ทั้งหลายช่วยกันเย็บจีวร เพื่อพระสาละณะพระธรรม
เสนาบดี.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้น ผู้ไร้มลทิน มีอภิญญา ๖
มีฤทธิ์มาก ไม่แพ้ใคร จำนวนสามแสนโกฏิ ก็ประ-
ชุมกัน.

ต่อมาอีก พระนราสภพระองค์นั้น เสด็จเข้าจำ
พรรษา ณ ป่าใหญ่ ครั้งนั้น เป็นการประชุมพระสาวก
สองแสนโกฏิ.

สมัยนั้น เราเป็นราชสีห์เจ้าแห่งมฤค ได้เห็น
พระชินพุทธเจ้า ซึ่งกำลังเพิ่มพูนความสด ในป่า
ใหญ่.

เราใช้เศียรเกล้าถวายบังคมพระบาท ทำประทก-
ษิณพระองค์ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง บำรุงพระชิน
พุทธเจ้า ๗ วัน.

๗ วัน พระตถาคตทรงออกจากนิโรธสมาบัติ
ทรงพระดำริด้วยพระหฤทัย ก็ทรงนำภิกษุมานับโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น พระมหาวิระกัทรพยากรณ์เราท่าน
กลางภิกษุเหล่านั้นว่า ผู้นี้จัดเป็นพระพุทธเจ้าในกัป
ที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

தாகตประทับนั่ง ณ โคนต้นขอพาลนิโครธ
ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เข้าไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาส
ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จไปตามทางอันดีที่จัด
แต่งแล้ว เข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ก็ทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ผู้นี้จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น.

โพธิพฤกษ์ของ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตถะ อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ
หัตถะอาพวกะ.

อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและอุตตรา.

พระโคดม ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระปฐมพุทธเจ้า ที่ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็พากันปลาบปลื้มใจว่า ผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

พิว่ พวกเราจักพลาดคำสั่งสอน ของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด พิว่ จะผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉนนันเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรียงยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีใหญ่
บริบูรณ์.

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า จัมปกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
อสมะ พระชนนีพระนามว่า พระนางอสมมา.

พระองค์ครองมรวาตวิสัยหมื่นปี มีปราสาทชั้น
เยี่ยม ๓ หลัง ชื่อ นันทะ วสุ และ ยัสตตระ.

มีพระสนมมารี ที่แต่งกายงาม สามหมื่นสามพัน
นาง มีพระอัคมรเหสี พระนามว่า พระนางอุตตรา
พระโอรสพระนามว่า รัมมะ.

พระชินพุทธเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิ-
เนษกรรมณ์ ด้วยยานคือรถ ทรงตั้งความเพียร ๘ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระ ปทุมพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้สงบ
อันทำวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรม
จักร ๓ ธนัญชัยราชอุทยาน อันสูงสุด.

พระปทุมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวชื่อว่า พระสาละ และ พระอุปสาละ พระ
พุทธอุปภูฏา ชื่อว่า พระวรุณะ.

มีพระอัครสาวิกาชื่อว่าพระราชา และพระสุราชา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียกว่า
ต้นมหาโสณะ (ไม้ไผ่ข้างใหญ่).

มีอัครอุปภูฏากชื่อว่า สกียะ และ อสมะ มีอัคร-
อุปภูฏายิกา ชื่อว่า รุจิ และ นันทิมารา.

พระมหามุนีสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของพระองค์
ไม่มีอะไรเสมอ แล่นออกไปทุกทิศ.

แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ แสงรัตนะ แสงไฟ
และแสงมณี เหล่านั้นพอถึงรัศมีพระชินเจ้าอันสูงสุด
ก็ถูกกำจัดไปสิ้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์ทรงมี
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

พระปฐมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทั้งพระสาวก ยัง
เวไนยสัตว์ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าแล้วให้ตรัสรู้ไม่เหลือ
เลย ส่วนที่เหลือ ก็ทรงพร่ำสอน แล้วก็ดับขันธ-
ปรินิพพาน.

พระองค์ทรงละสังขารทุกอย่าง เหมือนงูลอก
คราบ เหมือนต้นไม้สลัดใบเก่า แล้วก็ดับขันธ-
ปรินิพพาน เหมือนดวงไฟ ฉะนั้น.

พระปฐมศาสดา พระชินะผู้ประเสริฐ ดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหาร ฐัมมาราม พระบรมสารี-
ริกธาตุ ก็แผ่กระจายไปเป็นส่วนๆ ณ ประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระปฐมพุทธเจ้าที่ ๘

พรรณนางค์พระปทุมพุทธเจ้าที่ ๘

ต่อจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าอโนมทัสสี มนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปีแล้วลดลงโดยลำดับจนมีอายุ ๑๐ ปี แล้วเพิ่มขึ้นโดยลำดับอีก จนมีอายุแสนปี. ครั้งนั้น พระศาสดาพระนามว่า **ปทุม** ทรงอุบัติขึ้นในโลก. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงบำเพ็ญบารมี บังเกิดขึ้นสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางอสมมา ผู้ที่ไม่มีผู้เสมอด้วยพระรูปเป็นต้น อัครมเหสีในราชสกุลของ **พระเจ้าสมรราช** กรุงจัมปกะ. ครบกำหนดทศมาแล้ว พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ จัมปกะราชอุทยาน. เมื่อพระกุมารสมภพ ฝนปทุมหล่นจากอากาศตกลงที่ท้ายมหาสมุทรทั่วชมพูทวีป. ด้วยเหตุนี้ ในวันขนานพระนามพระกุมารนั้น พวกโหรและเหล่าพระประยูรญาติ จึงขนานพระนามว่า **มหาปทุมกุมาร** พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี ทรงมีปราสาท ๑ หลัง ชื่อนั้นทุตตระวสุตตระ และยสุตตระ. ปราภฏ พระสนมมารีสามหมื่นสามพันนาง มีพระนางอุตตราเทวีเป็นประมุข.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ เมื่อ **รัมมราชกุมาร** ของพระนางอุตตรา มหาเทวีสมภพ ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยรถเทียมม้าบุรุษโกฏิหนึ่งบวชตามเสด็จพระมหาสัตว์ซึ่งทรงผนวชอยู่นั้น พระมหาสัตว์อันบุรุษเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมธุปายาส ซึ่ง **นางธัญญวดี** ธิดาของ **สุธัญญเศรษฐี** กรุงธัญญวดี ถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ มหาศาลวัน เวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ซึ่ง **ติตถกะอาชีวก** ถวาย แล้วเสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อนั้นมหาโธณะ

ไม้้อยช้างใหญ่ ทรงลาดสันถัดหญาแก้ว ๑๘ สอก ประทับนั่งขัดสมาธิอธิฐาน
ความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังมาร ทรงทำให้แจ้งวิชา ๑ ในยาม
ทั้ง ๓ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสิ สารี ฯลฯ ตณฺหณํ ขยมฺขณฺคา
ทรงยับยั้งอยู่ใกล้โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับอาราธนาท้าวมหาพรหม ทรง
ตรวจบุคคลซึ่งเป็นภษณะรองรับพระธรรมเทศนา ทรงเห็นภิกษุจำนวนโกฏิ
ซึ่งบวชกับพระองค์ ในทันใด ก็เสด็จไปทางอากาศลง ณ ฐานุชัชวราชอุทยาน
ใกล้กรุงธัญญวดี อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น. ครั้งนั้น อภิสมัยได้มีแก่สัตว์ร้อยโกฏิ ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า พระ
สมัยพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุม เป็นยอดของสัตว์สอง
เท้า ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ.

ทั้งศีลของพระองค์ก็ไม่มีอะไรเสมอ ทั้งสมาธิ
ก็ไม่มีที่สุด ทั้งพระญาณอันประเสริฐ ก็นับไม่ได้
ทั้งวิมุตติ ก็ไม่มีอะไรเปรียบ.

ในการประกาศพระธรรมจักรของพระองค์ ผู้มี
พระเดชที่หังไม่ได้ อภิสมัยการตรัสรู้ ที่เป็นเครื่อง
ลอยความมีดอย่างใหญ่ มี ๓ ครั้ง.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสมํ สิลฺลํ ได้แก่ ไม่เสมียดด้วยศีล
ของผู้อื่น อธิบายว่า สูงสุด ประเสริฐสุด. บทว่า สมานปี อนนฺตโก
ได้แก่ ทั้งสมาธิ ก็หาประมาณมิได้. ความที่สมานนั้น ไม่มีที่สุด ฟังเห็น

ในยมกปาฏิหาริย์เปิดโลกเป็นต้น. บทว่า **ฌานวรี** ได้แก่ พระสัพพัญญุตญาณ หรือพระอสาธารณญาณทั้งหลาย. บทว่า **วิมุตติปี** ได้แก่ แม่พระอรหัตผลวิมุตติของพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า **อนุปมา** ได้แก่ เว้นที่จะเปรียบได้. บทว่า **อตุลเตชุตส** ได้แก่ ผู้มีพระเดชคือญาณอันขังมิได้. ปาฐะว่า **อตุลฌานเตชา** ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น พึงเห็นว่าเชื่อมความกับบทหลังนี้ว่า **ตโย อภิสมยา**. บทว่า **มหาตมปวาหนา** ได้แก่ ยังโมหะใหญ่ให้พินาศ อธิบายว่า กำจัดความมืดคือโมหะ.

สมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมทรงให้สาถกุมารและอุปสาถกุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์บรรพชาในสมาคมพระประยูรญาติ พร้อมทั้งบริวาร เมื่อทรงแสดงธรรมโปรดชนเหล่านั้น ทรงยังสัตว์เก้าสิบโกฏิให้ดื่มอมตธรรม ก็ครั้งที่ทรงแสดงธรรมโปรดพระธัมมเถระ อภิสมัยก็ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

อภิสมัยครั้งที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงยังสัตว์ร้อยโกฏิ

ให้ตรัสรู้ อภิสมัยครั้งที่ ๒ พระจอมปราชญ์ทรงยังสัตว์ให้ตรัสรู้เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งที่พระปทุมพุทธเจ้า ทรงโอวาทพระโอรส

ของพระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ.

ครั้งนั้น **พระเจ้าสุภาวดีตตะ** มีราชบริพารแสนโกฏิ ทรงผนวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในสำนักของพระปทุมพุทธเจ้า ผู้มีพระพักตร์ดังดอกปทุมบาน. ในสันนิบาตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงนั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

สมัยต่อมา พระมหากษัตริย์พุกเจ้า มุนีผู้เลิศผู้มีคติเสมอด้วยโคอุสุภะ ทรงอาศัยกรุงอสุภวดีเข้าจำพรรษา พวกมนุษย์ชาวนครประสงค์จะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพากันเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดชนเหล่านั้น. มนุษย์เป็นอันมากในที่นั้น มีจิตเลื่อมใส ก็พากันบวชแต่นั้น พระทศพลทรงพิจารณาเป็นวิสุทธิพิจารณาถึงกัณฐะเหล่านั้น และกัณฐะสามแสนอื่น ๆ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ส่วนชนเหล่าใดยังไม่บวชในครั้งนั้น ชนเหล่านั้น ฟังอานิสงส์กฐินแล้ว ก็พากันถวายกฐินจีวรที่ให้อานิสงส์ ๕ ในวัน ปาฏิพัท ๕ เดือน. แต่กัณฐะทั้งหลายอ่อนวอนพระสาละณะ พระธรรมเสนาบดีอัครสาวก ผู้มีปัญญาไพศาลนั้น เพื่อกรรณกฐิน ได้ถวายกฐินจีวรแก่พระสาละณะนั้น. เมื่อกฐินจีวรของพระเถระอันกัณฐะทั้งหลายทำกันอยู่ กัณฐะทั้งหลายก็เป็นสหายช่วยกันเย็บ. ฝ่ายพระปทุมสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงร้อยด้ายเข้ารุ้งเข็มประทาน เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จจาริกหลีกไปพร้อมด้วยกัณฐะสามแสน.

สมัยต่อมา พระพุทธสีหะ ประคองบุรุษสีหะผู้ดำเนินไปด้วยความองอาจดังราชสีห์ เสด็จเข้าจำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ที่มีดอกไม้หอมอย่างยังมีผลไม้เป็นพวงมีกิ่งก้านอันอ่อนโน้ม มีค่าคบไม้ เสมือนป่าโคสิงคสาละวัน บริบูรณ์ด้วยห้วงน้ำที่เย็นอร่อย ประดับด้วยบัวก้านบัวสายไร้มลทิน เป็นที่สัญจรของหมู่เนื้อเช่นกวาง จามรี ราชสีห์ เสือ ช้าง ม้า โค กระบือเป็นต้น อันฝูงแมลงภู่และผึ้งสาว ที่มีใจติดกลิ่นดอกไม้อันหอมกรุ่น บินตอมว่อนเป็นฝูง ๆ โดยรอบ อันเหล่านั้นงกคฺหว่า มีใจเบิกบานด้วยรสผลไม้ ส่งเสียงร้องไพเราะแผ่วเบาคล้ายขับกล่อมอยู่ นำรื่นรมย์อย่างยิ่ง สงัดปราศจากผู้คน เหมาะแก่การประกอบความเพียร. พระตถาคตทศพล พระธรรมราชาพร้อมทั้งบริวารประทับอยู่ ณ ป่าใหญ่นั้น รุ่งโรจน์ด้วยพระพุทธสิริ มนุษย์ทั้งหลายเห็นแล้ว

ฟังธรรมของพระองค์ก็เลื่อมใส พากันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา. ครั้งนั้น
พระองค์อันภิกษุสองแสนแวดล้อมแล้วก็ทรงปวารณาพรษา นั้นเป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประชุมภิกษุแสน
โกฏิ.

ในสมัยกรานกฐิน เมื่อกฐินจีวรเกิดขึ้น ภิกษุ
ทั้งหลายเย็บจีวร เพื่อพระธรรมเสนาบดี.
ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้น ไร่มลทิน มีอภิญญา ๖
มีฤทธิ์มาก ไม่แพ้ใคร จำนวนสามแสนโกฏิประชุมกัน.

ต่อมาอีก พระนราสภพระองค์นั้น เสด็จเข้า
จำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ครั้งนั้นเป็นการประชุมภิกษุ
สองแสนโกฏิ.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กฐินตุถารสมเย ได้แก่ ในสมัย
กรานกฐินจีวร. บทว่า ฐมมเสนาปติตุถาย ได้แก่ เพื่อพระสาเถระ
พระธรรมเสนาบดี. บทว่า อปราชิตา ได้แก่ น ปราชิตา อันใคร ๆ
ให้แพ้ไม่ได้. ฟังเห็นว่า ลบวิภัตติ. บทว่า โส ได้แก่ พระปฐมพุทธเจ้า
พระองค์นั้น. บทว่า ปวเน แปลว่า ป่าใหญ่. บทว่า วาถ ได้แก่ อยู่
จำพรรษา. บทว่า อูปาคมิ แปลว่า เข้า. บทว่า ทูวินุณ สตสหัสสิน
แปลว่า สองแสน. ปาฐะว่า ตทา อาสิ สมากโม ดังนี้ก็มี. พิว่า มิได้
ก็ดี.

ครั้งนั้น เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ ไพรสมณที่นั้น พระโพธิสัตว์
ของเราเป็นราชสีห์ เห็นพระองค์ประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติ ๗ วัน ก็มี
จิตเลื่อมใส ทำประทักษิณ เกิดปีติโสมนัส บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง ไม่ละปีติ
ที่มีพุทธคุณเป็นอารมณ์ ๗ วัน ด้วยปีติสุขนั้นแล ก็ไม่ออกหาเหยื่อ ยอม
สละชีวิต ยืนอยู่ใกล้ ๆ. ครั้งนั้น ล่วงไป ๗ วัน พระศาสดาก็ออกจากนิโรธ
สมาบัติ ผู้เป็นสีหะในนรชน ทรงตรวจดูราชสีห์ ทรงพระดำริว่า ขอราชสีห์
นั้น จงมีจิตเลื่อมใสแม้ในภิกษุสงฆ์ ขอสงฆ์จงมา ภิกษุหลายโกฏิก็พากันมา
ทันทีทันใด ราชสีห์ก็ยังจิตให้เลื่อมใสในพระสงฆ์. ครั้งนั้น พระศาสดาทรง
ตรวจดูจิตของราชสีห์นั้น ก็ทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตกาล ราชสีห์ตัวนี้ จัก
เป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นราชสีห์เจ้ามฤค ได้เห็นพระ-

ชินพุทธเจ้า ผู้เพิ่มพูนความสงัดอยู่ในป่าใหญ่.

เราใช้เศียรเกล้าบังคมพระบาท ทำประทักษิณ

พระองค์ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง เฝ้าพระชินพุทธเจ้า

๗ วัน.

๗ วัน พระตถาคตก็ทรงออกจากนิโรธ ทรง

ดำริด้วยพระหฤทัย นำภิกษุมานับโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น พระมหาวิระพระองค์นั้น ก็ทรง

พยากรณ์เราท่ามกลางภิกษุเหล่านั้นว่า ผู้นี้จักเป็นพระ-

พุทธเจ้า ในภพที่หาประมาณมิได้ นับแต่ภพนี้ไป.

พระตถาคตตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้า

ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปวีเวกมฺหุพฺพุหนฺติ ได้แก่ ทรงเข้า
นิโรธสมาบัติ. บทว่า ปทกฺขิณฺณ ได้แก่ ทำประทักษิณ ๓ ครั้ง. บทว่า
อภิชาติตฺวา ได้แก่ บันดือสีหนาท ๓ ครั้ง. บทว่า อูปฺภุจฺหิ แปลว่า
บำรุง. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า วรสมาปฺตฺติยา ได้แก่
ออกจากนิโรธสมาบัติ. บทว่า มนฺสา จินฺตฺติยฺวาน ความว่า ทรงพระดำริ
ทางพระเหตุท้าว ภิกษุทั้งหมดจงมาที่นี่. บทว่า สมานฺยิ แปลว่า นำมา
แล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ปทุมะ พระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
จัมปกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอสมะ พระชนนีพระนามว่า พระ-
นางอสมมา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระสาละ และ พระอุปสาละ. พุทธ-
อุปัฏฐาก ชื่อว่า พระวรุณะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระราชา และพระ
สุรธา. โภทิพฤกษ์ ชื่อว่า ตันมหาโสณะ อ้อยช้างใหญ่. พระศรีระ
สูง ๕๘ ศอก พระชนมายุแสนปี. พระอัครมเหสี พระนามว่า พระนางอุตตรา
ผู้ยอดเยี่ยมด้วยคุณมีพระรูปเป็นต้น พระโอรสของพระองค์นารีนรมย์ยิ่ง พระ-
นามว่า พระรัम्मกุมาร. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปทุมพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนคร
ชื่อว่าจัมปกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอสมะ
พระชนนีพระนามว่า พระนางอสมมา.

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระสาละ และ พระอุปสาละ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า วรุณะ.

พระอัครสาวิก ชื่อว่า พระราชา และพระสุราชา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่าต้นมหาโสมะ.

พระมหามุนี ทรงสูง ๕๘ คอก พระรัศมีของพระองค์ไม่มีอะไรเสมอ แล่นออกไปทุกทิศ.

แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ แสงรัตนะ แสงไฟ แสงมณี แสงเหล่านั้น พอถึงพระรัศมีของพระชินพุทธเจ้าอันสูงสุด ก็ถูกกำจัดไปสิ้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระปฐมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระองค์ทรงพระสาวก ยังสัตว์ทั้งหลายที่ใจอันกุศลอบรมให้แก่กล้าแล้วให้ตรัสรู้ ไม่เหลือเลย ส่วนที่เหลือ ก็ทรงพร่ำสอนแล้วเสด็จดับขันธ ประนิพพาน.

พระองค์ทรงละสังขารทั้งปวง เหมือนนงูระบอบเก่า เหมือนต้นไม้สลัดใบเก่า แล้วดับขันธประนิพพาน เหมือนดวงไฟ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รตนคุณิมณิปุปภา ได้แก่ แสงรัตนะ แสงไฟ และ แสงแก้วมณี. บทว่า หตา ได้แก่ ถูกครองง่า. บทว่า ชิน-

ปฤตุมม ความว่า ถึงพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระชินพุทธเจ้าที่รุ่งเรืองยิ่ง
ก็ถูกกำจัด. บทว่า **ปรีปกุमानเส** ได้แก่ เวไนยสัตว์ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า.
บทว่า **วฑฒปะตฺต** แปลว่า ไบเก่า. บทว่า **ปาทโปว** ก็คือ **ปาทโป วีย**
เหมือนต้นไม้. บทว่า **สพฺพสงฺขาร** ได้แก่ สังขารภายในภายนอกทุกอย่าง.
ปาฐะว่า **หิตฺวา สพฺพสงฺขาริ** ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า
ยถา **ลิจิ** ความว่า เสด็จถึงอย่างดีซึ่งความดับเหมือนไฟไม่มีเชื้อ. คำที่เหลือ
ในที่นี้ ก็ง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง ในคาถาทั้งหลายแล.

จบพรรณนาวงศ์พระปฐมพุทธเจ้า

๕. วงศ์พระนารทพุทธเจ้าที่ ๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระนารทพุทธเจ้า

[๑๐] ต่อจากสมัยของพระปฐมพุทธเจ้า พระ-
สมัยพุทธเจ้าพระนามว่า นารทะ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์
สองเท้า ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระเชษฐโอรส
ที่นำเอ็นดูของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงสวมอาภรณ์มณี
เสด็จเข้าไปยังพระราชอุทยาน.

ในพระราชอุทยานนั้น มีต้นไม้ใหญ่ไพศาลงาม
สะอาดสะอาด ถึงต้นไม้เหล่านั้นแล้ว ประทับนั่งภายใต้
ต้นมหาโศณะ [ต้นอ้อยช้างใหญ่].

ณ ที่นั้น ญาณอันประเสริฐ ไม่มีที่สุด คมดุจ
วชิระ ก็เกิด ทรงพิจารณา ความเกิด ความดับแห่ง
สังขารทั้งหลาย ด้วยพระญาณนั้น.

ณ ที่นั้น ทรงกำจัดกิเลสทั้งหลายไม่เหลือเลย
ทรงบรรลุพระโพธิญาณ และพระพุทธานุภาพ ๑๔ ล้าน
เชิง.

ครั้น ทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ก็ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

พระมหามุนีทรงฝึกกรรมาน พญานาค ชื่อมหา
โทณะ เมื่อทรงแสดงแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก ก็ได้
ทรงทำปาฏิหาริย์ในครั้งนั้น.

ครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์แก้ห่มนโกฏิ ข้ามพ้น
ความสงสัยทั้งปวง ในการประกาศธรรมนั้น.

สมัยพระมหาวิระ ทรงโอวาทพระโอรสของ
พระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้สตัวแปดห่มนโกฏิ.

พระนารทพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ เป็นการ
ประชุมสาวกแสนโกฏิ.

ครั้งพระพุทธรเจ้า ทรงประกาศพระพุทธรคุณพร้อม
ทั้งเหตุ สาวกแก้ห่มนโกฏิ ผู้ไร้มลทินก็ประชุมกัน.

ครั้งพญานาคชื่อว่าเวโรจนะ ถวายทานแต่พระ-
ศาสดา พระชินบุตรแปล้านก็ประชุมกัน.

สมัยนั้น เราเป็นชฎิลมีตะบะสูง ถึงฝั่งอภิญญา ๕
ท่องเที่ยวไปในอากาศ.

แม้ครั้งนั้น เราก็กเลียดดูพระนารทพุทธเจ้า ผู้
เสมอด้วยพระพุทธรเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ พร้อมทั้งพระ-
สงฆ์ ทั้งบริวารชนให้อมหนาสำราญด้วยข้าว น้ำ บูชา
ด้วยจันทน์แดง.

ครั้งนั้น พระนารทพุทธเจ้า ผู้นำโลกแม้พระ-
องค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้าใน
กัปที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงบิลพัตต์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นชปาสนีโคธ
รับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาส ณ
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอัน ที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคณโฑพิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้
จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิต
สงบ ตั้งมั่น.

โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตถะ จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อจิตตะ และ
หัตถะอาพวกะ.

จักมีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุต
ตรา พระโคตมผู้มีพระยศพระองค์นั้น จักมีพระชน-
มายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์แลเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระนารทพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประบ
มือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาด คำสั่งสอนของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระพุทธรชินเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งรำเริงใจ
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระนารทพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระนคร
ชื่อว่าธัญญวดี พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทเว
พระชนนีพระนามว่า พระนางอโนมา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยเก้าพันปี มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลังชื่อว่า ชิตะ วิชิตะ และอภิรามะ.

มีพระสนมনারี ที่ประดับกายงามสีหมื่นสามพัน นาง พระอักรมเหสีพระนามว่า วิชิตเสนา พระโอรสพระนามว่า นันทุตตระ.

พระยอดบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมณ์ โดยดำเนินด้วยพระบาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๓ วัน.

พระมหาวิระนารทะ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ฌณัฐยราชอุทยาน อันสูงสุด.

พระอัครสาวก ชื่อ พระภักทสาละ และ พระชิตมิตตะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า วาเสฏฐะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อ พระอุตตรา และพระผัดคูนี โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า ตันมหาโสณะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า อุกครินทะ และ วสภะ อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ อินทวรี และ คัณฑี.

พระมหามุนี ทรงสูง ๘๘ ศอก เช่นเดียวกับรูปปฏิมาทอง หมื่นโลกชาตุกัเจ็ดเจ้า.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของพระองค์ไปทั้งทิศน้อยทิศใหญ่ แฉไปโยชน์หนึ่ง ทั้งกลางวันกลางคืน ไม่มีระหว่างทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ชนบางพวกไม่ยังคบเพลิง และดวง
ประทีปให้ลูกโหลงไปรอบๆ โยชน์หนึ่ง เพราะพระ-
พุทธรัศมีทั้งหลายครอบไว้.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระนารท
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงมีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น
ก็ยังหมุ่นเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

ท้องฟ้างามวิจิตร ด้วยดวงดาวทั้งหลาย ฉนใด
พระศาสนาของพระองค์ถึงดงาม ด้วยพระอรหันต์ทั้ง
หลาย ฉนนั้นเหมือนกัน.

พระนราสภพระองค์นั้น ทรงสร้างสะพานธรรม
ไว้มั่นคง เพื่อยังผู้ปฏิบัติที่เลื้อให้ข้ามกระแสสังสาร-
วัฏ แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระพุทธรเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้า ผู้ที่ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้นก็ดี ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สัจจาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระนารทพุทธรเจ้า ผู้ทรงเป็นพระชินะ ผู้ประ-
เสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ กรุงสุทฺตสนะ
พระสถูปอันประเสริฐ สูง ๔ โยชน์ ก็อยู่ ณ ที่นั้นแล.

จบวงศ์นารทพุทธรเจ้าที่ ๕

พรรณนางค์พระนารทพุทธเจ้าที่ ๕

เมื่อพระปฐมพุทธเจ้า ปรีณิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานไปแล้ว มนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปี ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุสิบปีแล้วก็เพิ่มขึ้นอีก เป็นอายุสองไซยหนึ่ง แล้วก็ลดลงเหลือเก้าหมื่นปี. ครั้งนั้นพระศาสดายอดนครสัตว์พระนามว่า นารทะ ผู้ทรงกำลัง ๑๐ มีวิชา ๓ ผู้แก้ลูกด้วยเวสัชชญาณ ๔ ผู้ประทานวิมุตติสาร อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมา สี่สองไซยแสนกัป ทรงบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางอโนมาเทวี ผู้มีพระโคมไม่มีที่เปรียบพระอัคมเหสีในราชสกุล พระเจ้าสุทเวระ วาสูเทพแห่งวิริยรัฐของพระองค์ กรุงธัญญวดี ครอบคณาสา พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ รัชชยราชอุทยาน. ในวันเฉลิมพระนาม เมื่อกำลังเฉลิมพระนาม เครื่องอาภรณ์ทั้งหลายที่สมควรเหมาะแก่การใช้สำหรับมนุษย์ทั้งหลายทั่วชมพูทวีป ก็หล่นจากต้นกัลปพฤกษ์เป็นต้นทางอากาศ ด้วยเหตุนี้ เขาจึงถวายเครื่องอาภรณ์ทั้งหลายที่สมควรสำหรับนรชนทั้งหลายแต่พระองค์ เพราะฉะนั้นพวกโหรและพระประยูรญาติทั้งหลายจึงเฉลิมพระนามว่า นารทะ.

พระองค์ครองมรवासิวัยอยู่เก้าพันปี. มีปราสาท ๓ หลังเหมาะฤดูทั้ง ๓ ชื่อว่า วิชิตาวิ วิชิตาวิ และวิชิตาภิรามะ พระชนกชนนีได้ทรงทำขัตติยกัญญาผู้มีบุญอย่างยิ่งพระนามว่า วิชิตเสนา ผู้ถึงพร้อมด้วยสกุลศีลาจารวัตร และรูปสมบัติให้เป็นอัคมเหสีแก่นารทกุมารนั้น. พระสนมมารี จำนวนแสนสองหมื่นนาง มีพระนางวิชิตเสนานั้นเป็นประธาน เมื่อพระนันทบุตรกุมาร

ผู้นำความบังเอิญใจแก่โลกทั้งปวง ของพระนางวิจิตเสนาเทวีนั้น ประสูติแล้ว พระนารถกุมารนั้น ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ อันจตุรงคเสนาทัพใหญ่ แวดล้อมแล้วทรงเครื่องนุ่งห่มอันเบาคี สีต่างๆ สวมกมลมนิมุคคาหาร ทรงพาหุรัดพระมงกุฎและทองพระกรอย่างดี ทรงประดับด้วยดอกไม้กลิ่นหอมอย่างยิ่ง ดำเนินด้วยพระบาทสู่พระราชอุทยาน ทรงเปลื้องเครื่องประดับทั้งหมดมอบไว้ในมือพนักงานรักษาลังหลวง ทรงตัดพระเกศาและมงกุฎของพระองค์ ที่ประดับด้วยรัตนะอันงามอย่างยิ่ง ด้วยพระขรรค์อันคมกริบ เฉกเช่นกลีบบัวขาบอันไม่มีมลทินด้วยพระองค์เอง แล้วทรงเหวี่ยงไปที่ท้องนภาส. ท้าวสักกเทวราช ทรงรับด้วยผอบทอง นำไปภพดาวดึงส์ ทรงสร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ เหนือยอดขุนเขาสิเนรุ สูง ๓ โยชน์.

ฝ่ายพระมหามุรุษ ทรงครองผ้ากาสายะที่เทวดาถวาย ทรงผนวช ณ อุทยานนั้นนั่นเอง บุรุษแสนคนก็บวชตามเสด็จ พระมหามุรุษทรงทำความเพียรอยู่ที่นั่น ๗ วัน วันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมธุปายาสที่พระนางวิจิตเสนา อัครมเหสีถวาย ทรงพักกลางวัน ณ พระราชอุทยานทรงรับหญ้า ๘ กำที่พนักงานเฝ้าพระสุทนต์สนราชอุทยาน ถวาย ทรงทำประทักษิณ **ต้นมหาโสณะ โภธิพฤกษ์** ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๘ ศอก ประทับนั่ง ทรงกำจัดกองกำลังมาร ทรงยังวิชชา ๓ ให้เกิดในยามทั้ง ๓ แห่งตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อนนทชาติสิ สารี ๆเปฯ ตณฺหณํ ขยมชฺชคฺคา** แล้วทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ประทานคำรับรอง แล้วอันภิกษุแสนรูปที่บวชกับพระองค์ ณ รัตนชัยราชอุทยานแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ที่นั่น ครั้งนั้นธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระปฐมพุทธเจ้า พระสัมพุทธ-
เจ้าพระนามว่า นารทะ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า
ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นเชษฐโอรส
นำเอ็นดูของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงสวมอาภรณ์แก้ว
มณีเสด็จเข้าพระราชอุทยาน.

ณ พระราชอุทยานนั้น มีต้นไม้งามกว้างใหญ่
สะอาดสะอาดอัน เสด็จถึงต้นไม้แล้วประทับนั่งภาย
ใต้ต้นมหาโสณะ.

ณ ต้นไม้นั้น ก็เกิดญาณอันประเสริฐไม่มีที่สุด
คมเปรียบด้วยวชิระ ก็ทรงพิจารณาความเกิดความดับ
ของสังขารทั้งหลาย.

ทรงขจัดกิเลสทุกอย่างไม่เหลือเลย ณ ต้นไม้นั้น
ทรงบรรลุพระโพธิญาณ และพระพุทธญาณ ๑๔ สิ้น
เชิง.

ครั้นทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ก็ทรงประ-
กาศพระธรรมจักร อภิสสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสน
โกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จกุกวตฺติสฺส ได้แก่ พระเจ้าจักรพรรดิ
บทว่า เชฏฺโฐ ได้แก่ เกิดก่อน. บทว่า ทยฺตโอรฺส ได้แก่ พระโอรส พระราช
บุตร ที่นำเอ็นดูน่ารัก. บุตรที่เขาเอ็นดูแล้ว อันเขาถอดประทับไว้ที่อก ชื่อว่า

ทิตโอรส. บทว่า **อามุกกมลาภโร** ได้แก่ สวมพาหุรัดทองกรมงกุฏ และกมลมุขดาหารเป็นมาลัย. บทว่า **อุทยาน** ความว่า ได้ไปยังอารามชื่อ **ธัญชัยราชอุทยาน** นอกพระนคร.

บทว่า **ตตฺถาสี รุกฺโข** ความว่า เขาว่าในราชอุทยานนั้น มีต้นไม้ ต้นหนึ่ง ชื่อว่า **รัตตโสณะ**. เขาว่าต้นรัตตโสณะนั้น สูง ๕๐ ศอก ลำต้น เกลากลม มีค่าคบและกิ่งก้านสะพรั่ง มีใบเขียวหนาและกว้าง มีเงาทึบเพราะ มีเทวดาลิงสถิต จึงปราศจากหมุ่นกานาชาชนิดสัตยูจร เป็นดิลกจุดเด่นของพื้น ธรณี กระทำประหนึ่งราชาแห่งต้นไม้ คุณารัณรมย์อย่างยิ่ง ทุกกิ่งประดับด้วย ดอกสีแดง เป็นจตุรรมแห่งดวงตาของเทวดาและมนุษย์. บทว่า **ยสฺวิบูล** ได้แก่ มียศไพบุลย์ อธิบายว่า อันโลกทั้งปวงกล่าวถึง ปราภฏเลื่องลือไปในที่ ทั้งปวงเพราะสมบัติของต้นไม้เอง. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า **ตตฺถาสี รุกฺโข วิบูล** ดังนี้ก็มี. บทว่า **พฺรหฺมา** แปลว่า ใหญ่ อธิบายว่า เช่นเดียวกับต้นปาริฉิตตะกะของทวยเทพ. บทว่า **ตมฺชฺลปฺปควา** ความว่า ถึง ถึงทับ คือเข้าไปยัง ต้นโสณะนั้น. บทว่า **เหฏฺฐโต** ได้แก่ ภายใต้ต้นไม้.

บทว่า **ณฺณวรูปฺปชฺช** ได้แก่ ญาณอันประเสริฐเกิดขึ้น. บทว่า **อนนฺต** ได้แก่ นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้. บทว่า **วชิรูปม** ได้แก่ คมเช่นวชิระ คำนี้เป็นชื่อของวิปัสสนาญาณ มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้น. บทว่า **เตน วิจฺฉิ สงฺขาร** ได้แก่ พิจารณาสังขารทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ด้วยวิปัสสนาญาณนั้น. บทว่า **อุกฺกชฺชวมกฺกชฺชก** ความว่า พิจารณาความเกิดและความเสื่อมของสังขารทั้งหลาย. อธิบายว่า เพราะฉะนั้น พระองค์พิจารณาปัจจุอาการออกจาก จตุตถฌาน มีอานาปานสติเป็นอารมณ์ หยั่งลงในขั้น ๕ ก็เห็นลักษณะ ๕๐ ถ้วน ด้วยอุทฺทปัพพญาณ เจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ ก็ได้พระพุทฺธคุณ ทั้งสิ้นโดยลำดับแห่งพระอริยมรรค

๑. บาลีเป็น **อามุตฺตมณฺเฑยกรโณ**.

บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ณ ตันโสณะ. บทว่า สพุทฺทกิเลสานิ
ได้แก่ สพุทฺทปิ กิเลส กิเลสแม่ทั้งหมด ท่านกล่าวเป็นลิงควิปลาต. อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า ตตฺถ สพุทฺทกิเลสฺหิ. บทว่า อเสถิ แปลว่า ไม่เหลือเลย
บทว่า อภิวาหฺยิ ได้แก่ ขจัดกิเลสทั้งหมด โดยเขตมรรคและเขตกิเลส อธิบาย
ว่านำเข้าไปสู่ความสูญหาย. บทว่า โภชฺชิ ได้แก่ อรหัตมรรคญาณ. บทว่า
พุทฺทญาณํ จ จุทฺทส ได้แก่ พุทฺทญาณานิ จุทฺทส พุทฺทญาณ ๑๔ อย่าง.
๑๔ อย่าง คืออะไร. คือญาณเหล่านี้เป็นอย่างนี้คือ มรรคญาณผลญาณ ๘ อสารถน-
ญาณ ๖ ชื่อว่าพุทฺทญาณของพระพุทฺทเจ้า. จ ศัพท์เป็นสัมปยุตต์ด้วย จ
ศัพท์นั้นความว่า แม้ประการอื่นทรงบรรลุปุทธิสัมภิตาญาณ ๔ เวสาร์ชชญาณ
๔ ญาณกำหนดกำเนิด ๔ ญาณกำหนดคติ ๕ ทศพลญาณ ย่อมรวมลงใน
พระพุทฺทคุณทั้งสิ้น.

พระมหาบุรุษนารทะ ทรงบรรลุลความเป็นพระพุทฺทเจ้าอย่างนี้ ทรง
รับอาราธนาของท้าวมหาพรหม ทรงทำภิกขุแสนโกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ ณ
ธัญญัรราชอุทยาน ไว้เฉพาะพระพักตร์แล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร.
ครั้งนั้นอกิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่ภิกขุแสนโกฏิ. ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระยานาค ชื่อ
โทณะ มีอุทธานุภาพมาก มหาชนสักการะเคารพนับถือบูชา อาศัยอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำคงคา ไกล มหาโทณนคร พวกมนุษย์ชาวชนบทในถิ่นใดไม่ทำการบวง
สรวงพระยานาคนั้น พระยานาคนั้นก็จะทำถิ่นนั้นของมนุษย์พวกนั้นให้พินาศ
โดยทำไม่ให้เห็นคบบ้าง ให้ฝนตกมากเกินไปบ้าง ทำฝนก่อนกรวดให้ตกลงบ้าง.

ลำดับนั้น พระนารทศาสดาผู้ทรงเห็นฝั่ง ทรงเห็นอุปนิสัยของสัตว์
เป็นอันมาก ในการแนะนำพระยานาคโทณะอันภิกขุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว
จึงเสด็จไปยังสถานที่อยู่ของพระยานาคนั้น. แต่นั้นมนุษย์ทั้งหลายเห็นพระ-
ศาสดาแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระยานาคมีพิษร้าย

มีเดชสูง มีฤทธานุภาพมาก อาศัยอยู่ที่นั่น มันจักเบียดเบียนพระองค์ ไม่ควรเสด็จไปพระเจ้าข้า. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประหนึ่งไม่ฟังคำของมนุษย์เหล่านั้นเสด็จไป. ครั้นเสด็จไปแล้ว ก็ประทับนั่งบนเครื่องลาดดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง ซึ่งพวกมนุษย์เช่นสรวงพระยานาคนั้นในที่นั่ง. เขาว่า มหาชนประชุมกัน ด้วยหมายว่าจะเห็นการยุทธของสองฝ่าย คือพระนารทอมมุนี และพระยานาคโทณะ.

ครั้งนั้น พระยานาคเห็นพระนาคมุนินั่งอย่างนั้น ทนการลบหลู่ไม่ได้ ก็ปรากฏตัวบังหวนควัน. แม้พระทศพลก็ทรงบังหวนควัน พระยานาคบันดาลไฟอีก. แม้พระมุนีเจ้าก็ทรงบันดาลไฟบ้าง. พระยานาคนั้นมีเนื้อตัวลำบากอย่างเหลือเกิน เพราะเปลววันที่พลุ่งออกจากพระสรีระของพระทศพล ทนทุกข์ไม่ได้ ก็ปล่อยพิษออกไป หมายถึงฆ่าพระองค์ด้วยความเร็วแห่งพิษ ทัวทั้งชมพูทวีปพึงพินาศด้วยความเร็วแห่งพิษ. แต่พิษนั้น ไม่สามารถจะทำพระโลมาแม่เส้นเดียวในพระสรีระของพระทศพลให้สิ้นสะเกือนได้. ที่นั่น พระยานาคนั้นก็ตรวจดูว่า พระสมณะมีความเป็นไปอย่างไรหนอ ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระพักตร์งามผ่องใส รุ่งเรืองด้วยพระพุทธรศมี ๖ พรรณะ เต็มที่คูดพระอาทิตย์และพระจันทร์ ในฤคสูตรท ก็คิดว่า โอ ! พระสมณะนี้มีฤทธิมาก เราไม่รู้กำลังของตัวเองผิดพลาดไปเสียแล้ว แสวงหาที่ช่วยตัวเอง ก็ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแหละเป็นสรณะ. ลำดับนั้น พระนารทมุนีเจ้าฝึกพระยานาคนั้นแล้ว ก็ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ เพื่อยังจิตของมหาชนที่ประชุมกันในที่นั่งให้เลื่อมใส. ครั้งนั้น สัตว์เก้าหมื่น โกลูกที่ตั้งอยู่ในพระอรหัต. นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒ ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

พระมหามุนีทรงฝึกพระยานาคมหาโธณะ เมื่อ
จะทรงแสดงแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก ก็ได้ทรงทำ
ปาฏิหารย์ในครั้งนั้น.

ครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์แก้่าหมื่นโกฏิก็ข้ามพ้น
ความสงสัยทั้งปวง ในการประกาศธรรม.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาฏิหาริ ตทาภาสิ ความว่า ได้ทรงทำ
ยมกปาฏิหาริย์. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. ปาฐะว่า ตทา เทวมนุสสา
วา ดังนี้ก็มี. ในปาฐะนั้น ปฐมาวิภักติ ลงในอรรถัญญวิภักติว่า เทว-
มนุสสานิ เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า เทวดาและมนุษย์แก้่าหมื่นโกฏิ. บทว่า
ตริสุ ได้แก่ ก้าวล่วงพ้น.

ครั้งเมื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทพระนันทบุตรกุมารพระโอรส
ของพระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้่าสัตว์แปดหมื่นโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึง
ตรัสว่า

ครั้งที่พระมหาวิระ ทรงโอวาทพระโอรสของ
พระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้่าสัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

ก็ครั้งที่พราหมณ์สหาย ๒ คน ชื่อ ภัททสาละและวิจิตมิตตะ กำลัง
แสวงหาห้วงน้ำคือ อมฤตธรรม ก็ได้เห็นพระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้แก้่าแล้ว
กล้ายัง ประทับนั่งในบริษัท. เขาเห็นมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการในพระกาย
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตกลงใจว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีกิเลสจุกหลัง-
คาอันเปิดแล้วในโลก เกิดศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยบริวารก็
บวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เมื่อสองสหายนั้นบวชแล้วบรรลุพระอรหัต

แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ.
นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระนารทพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ทรงมี

สันนิบาตประชุมสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประชุม

สาวกแสนโกฏิ.

สมัยที่พระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสพุทธวงศ์ จำเดิมแต่ทรงตั้ง
ปณิธานของพระองค์ ในสมาคมพระญาติ ภิกษุเก้าหมื่นโกฏิประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธคุณพร้อม

ทั้งเหตุ ภิกษุเก้าหมื่นโกฏิผู้ริ่ผลหินประชุมกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิมล ได้แก้ ปราศจากมลทิน อธิบาย
ว่า พระชินาสพ.

ครั้งที่พระยานาค ชื่อเวโรจนะ ผู้เลื่อมใสในการฝึกพระยานาค ชื่อ
มหาโทษะ เนรมิตมณฑปที่สำเร็จด้วยรัตนะ ๘ ประการ ขนาด ๓ คาวุต ใน
แม่น้ำคงคา อาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งบริวารให้ประทับนั่ง ณ
มณฑปนั้น พร้อมทั้งบริวารก็นิมนต์เพื่อทรงชมโรงงานของตน ณ ชนบทของ
ตน ให้เหล่านาฎกะนักฟ้อนรำ และนักดนตรีผู้บรรเลงดนตรีชื่อตาละ ซึ่ง
ทรงเครื่องประดับแต่งตัวนานาชนิด ได้ถวายมหาทาน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมทั้งบริวารด้วยสักการะใหญ่ เสวยเสร็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำ
อนุโมทนาเสมือนเสด็จลงสู่มหากงคา. ในกาลนั้นทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่า
กลางภิกษุแปดล้าน ผู้ฟังธรรม เวลาจบอนุโมทนาภัตทาน เลื่อมใสแล้วบวช
ด้วยเอหิภิกขุบรรพชา นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งเวโรจนนาค ถวายทานแด่พระศาสดา ภิกษุ

ชินบุตร แผลล้านก็ประชุมกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสตีตสทสุลโย แปลว่า แผลล้าน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราบวชเป็นฤาษี เป็นผู้ชำนาญในอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ สร้างอาศรมอาศัยอยู่ข้างภูเขาคิมพานต์ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านารทะ อันพระอรหันต์แปดสิบโกฏิและอุบาสกผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิ-ผล หนึ่งหมื่นแวดล้อม เสด็จไปยังอาศรมนั้น เพื่ออนุเคราะห์ฤาษีนั้น. ดาบสเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น ก็ปลื้มใจ สร้างอาศรมเพื่อเป็นที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งบริวาร ประกาศพระคุณของพระศาสดาสืบทั้งคินพิงกรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า วันรุ่งขึ้น ก็ไปอุดตกรูทวิป นำอาหารมาจากที่นั้น ได้ถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้า พร้อมทั้งบริวาร ถวายมหาทานอย่างนี้ ๗ วัน นำจันทน์แดงที่หาค่ามิได้มาจากป่าคิมพานต์บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยจันทน์แดงนั้น. ครั้งนั้น พระทศพลอันเทวดาและมนุษย์แวดล้อมแล้ว ตรัสกรรมกถาแล้วทรงพยากรณ์ว่า ผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในอนาคตกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นขฤลิมีตบะสูง ถึงฝั่งอภิญญา ๕

ท่องเที่ยวไปในอากาศได้.

แม้ครั้งนั้น เราเลี้ยงดูพระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอ พร้อมทั้งพระสงฆ์ ทั้งบริวารชน ให้มีอันหาราญด้วยข้าวน้ำแล้วบูชาด้วยจันทน์แดง.

แม้ครั้งนั้น พระนารทพุทธเจ้าผู้นำโลกพระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่
หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งรำรังใจ
จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตทาปาหิ ตตบถว่า ตทาปิ อหิ .
บทว่า อสมสมิ ความว่า อดีตพระพุทธเจ้าทั้งหลายชื่อว่า ไม่มีผู้เสมอ, ผู้
เสมอ คือวัดได้ด้วยอดีตพระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอเหล่านั้น ชื่อว่าผู้เสมอด้วย
พระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอ. อีกนัยหนึ่ง ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้ปราศจากผู้เสมอ. สาธุ-
ชนผู้เสมอ ผู้ปราศจากผู้เสมอหามิได้. บรรดาผู้เสมอด้วยท่านผู้ไม่มีผู้เสมอเหล่า
นั้น ผู้เสมอ เมื่อควรจะกล่าวว่า อสมสมสโม ผู้เสมอเสมอกับท่านผู้ไม่มี
ผู้เสมอ พึงทราบว่าเป็นท่านกล่าวลบล สมศัพท์เสียศัพท์หนึ่ง. ความว่า ผู้เสมอ
ด้วยผู้ไม่มีผู้เสมอ คือผู้ปราศจากผู้เสมอ. บทว่า สปริชชนิ ได้แก่ ทั้งชน
ผู้เป็นอุบาสก. ปาฐะว่า โสปี มํ ตทา นรมรูนํ มชฺเณ มชฺเณ พุยาภาติ จกฺขุมา
ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น มีความง่ายเหมือนกัน. บทว่า ภูโยโย หาสเตว มานถิ
ได้แก่ ยังหัวใจให้รำรังใจ ให้ยินดียิ่งขึ้นไป. บทว่า อธิฏฺฐหิ วตฺ อุกฺคํ
ได้แก่ อธิษฐานข้อวัตรสูงขึ้น. ปาฐะว่า อุตฺตริ วตฺมธฺมิฏฺฐาตี ทสปรามิ-
ปุริยา ดังนี้ก็มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้านารถพระองค์นั้น มีพระนครชื่อว่า รัญญวดี พระชนกเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสุทเวระ พระชนนีพระนามว่า โอนมา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระภัททสาละ และพระชินมิตตะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระวาเสฏฐะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า พระอุตตรา และพระฝักคูนี โภธิพฤกษ์ชื่อว่า ตันมหาโสณะ พระสรีระสูง ๘๘ ศอก พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์แผ่ไปโยชน์หนึ่งเป็นนิคย์ พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีของพระองค์พระนามว่า วิจิตเสนา พระโอรสพระนามว่า นันทุตระกุมาร ปราสาท ๓ หลังชื่อวิจิตะ วิจิตาวิ และวิจิตาราม. พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี. พระองค์เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยพระบาท ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

พระนารถพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่ารัญญวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุทเวระ พระชนนีพระนามว่า พระนางโอนมา.

พระนารถพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวกชื่อว่า พระภัททสาละและพระชินมิตตะ
พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระวาเสฏฐะ.

พระอัครสาวิกาชื่อว่าพระอุตตราและพระฝักคูนี
โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าตันมหาโสณะ.

พระมหามุนีทรงสูง ๘๘ ศอก เช่นเดียวกับรูป
ปฏิมาทอง หมั้นโลกธาตุก็เจดจ้า.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของ
พระองค์แผ่ไปทั้งทิศน้อยทิศใหญ่ แผ่ไปโยชน์หนึ่งทั้ง
กลางวันกลางคืน ไม่มีระหว่างทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ชนบางพวกจุกคอบเพลิง และตาม
ประทีปให้ติดสว่าง ในที่รอบ ๆ โยชน์หนึ่งไม่ได้ เพราะ
พระพุทธรัศมีครอบงำไว้เสีย.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระนารท-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น
ก็ยังหมุ่ชนเป็นอันมาก ให้ข้ามโสมสงสาร.

ท้องฟ้างามไพจิตร ด้วยดวงดาวทั้งหลายฉนั้นใด
ศาสนาของพระองค์ก็งามด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย
ฉนั้นเหมือนกัน.

พระนราสภพระองค์นั้น ทรงทำสะพานคือธรรม
เพื่อยังผู้ปฏิบัติที่เหลือให้ข้ามกระแสสังสารวัฏ แล้ว
เสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระพุทธรเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้าผู้ที่ไม่มิผู้
เสมอ พระองค์นั้นก็ดี พระจีณาสพทั้งหลาย ผู้มีเดช
ที่ซึ่งไม่ได้เหล่านั้นก็ดี ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่าแน่แท้.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กณจนคฺขมิยสงฺกาโส ได้แก่ ผู้มี
รูปงามเหมือนรูปปฏิมาที่สำเร็จด้วยทองที่จิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ. บทว่า

ทสทหฺสูตี วิโรจติ ความว่า ทั้งหมดโลกธาตุเจดจ້ารุ่งเรือง ด้วยพระรัศมีของพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงประกาศความข้อนั้นนั้นแล จึงตรัสว่า พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของพระองค์ไปทั้งทิศน้อยทิศใหญ่. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุยามปฺปกา กายา ได้แก่ เหมือนพระรัศมีวาหนึ่ง เหตุนี้จึงชื่อว่า พุยามปฺปกา อธิบายว่า เหมือนพระรัศมีวาหนึ่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา.

น อักษรในคำว่า น เกจิ นี้ เป็นปฏิเสฐิตละ [ความปฏิเสธ] พึงเห็นการเชื่อมความของ น อักษรนั้น กับศัพท์ว่า อุชฺชาเลนฺนติ. บทว่า อุกกา ได้แก่ ประทีปมีด้าม. ชนบางพวกไม่ยังคบเพลิงหรือดวงประทีปให้ติดโพลงไม่ให้ลูกโพลงได้. ถ้าจะถามว่า เพราะเหตุไร. ก็ตอบได้ว่า เพราะแสงสว่างของพระรัศมีแห่งพระพุทธศรีระ. บทว่า พุฑฺฐริ สึหิ แปลว่า พระพุทธรัศมีทั้งหลาย. บทว่า โอคฺคฺถฺญา ได้แก่ ทับไว้.

บทว่า อุพฺพูหิ แปลว่า ดวงดาวทั้งหลาย ความว่า ท้องฟ้างามวิจิตรด้วยดวงดาวทั้งหลาย ฉนฺใด พระศาสนาของพระนารทพุทธเจ้าพระองค์นั้น กิ่งงามวิจิตรด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย ฉนฺนั้นเหมือนกัน. บทว่า สํ สารโสตฺตฺรณาย ได้แก่ เพื่อข้ามสาครคือสังสารวัฏ. บทว่า เสสเก ปฺปฏิปฺนฺนเก ความว่า ยังเสกขบุคคลที่เหลือกับกัลยาณปุณฺชน เว้นพระอรหันต์ทั้งหลาย. บทว่า ชฺมฺมุเสตฺถุ ได้แก่ สะพานคือมรรค. ความว่า ทรงตั้งสะพานธรรมเพื่อยังบุคคลที่เหลือให้ข้ามจากสังสารวัฏ ทรงทำกิจทุกอย่างเสร็จแล้ว ก็ปรินิพพาน. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น เพราะกล่าวไว้แล้วแต่หนหลัง แล.

จบพรรณานาวงศ์พระนารทพุทธเจ้า

๑๐. วงศ์พระปฐมุตตรพุทธเจ้าที่ ๑๐

ว่าด้วยพระประวัติของปฐมุตตรพุทธเจ้า

[๑๑] ต่อจาก สมัยของพระนารทพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้า พระนามว่า ปฐมุตตระ ผู้เป็นยอดแห่ง
สัตว์สองเท้า พระชินะผู้ไม่กระเพื่อม เปรียบดังศาสตรา.

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในกบิโด กัปนั้น ชื่อว่า
มัททกัป หมู่ชนที่สังสมกุตลาไว้ ก็ได้เกิดในกัปนั้น.

ในการแสดงธรรมครั้งที่ ๑ ของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าปฐมุตตระ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

แม้ต่อจากนั้น เมื่อพระองค์ทรงหลังฝนคือธรรม
ยังสัตว์ทั้งหลายให้เอิบอิม อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่
สัตว์สามหมื่นเจ็ดพัน.

ครั้งพระมหาวิระ เข้าเฝ้าพระเจ้าอนันตนะ เสด็จ
เข้าไปใกล้พระชนก ทรงลั่นอมตเถรี.

เมื่อทรงลั่นอมตเถรี ทรงหลังฝนคือธรรม อภิสมัย
ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์ห้าล้าน.

พระพุทธเจ้าผู้ฉลาดในเทศนา ทรงโอวาทให้
สัตว์รู้ ยังสัตว์ทั้งปวงให้ข้ามโสมสงสาร ทรงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระปฐมุตตรศาสดา ทรงมีสันนิบาตประชุม

สาวก ๓ ครั้ง สาวกแสนโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๑.

ครั้งพระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอ จำพรรษา ณ เวภารบรรพต สาวกเก้าหมื่นโกฏิ
ประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปอีก ผู้ออกจากคาม
นิคมและรัฐ บวชเป็นสาวกแปดหมื่นโกฏิประชุมกัน
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นผู้ครองรัฐชื่อ ชฎิล ได้ถวาย
ภัตตาหารพร้อมทั้งผ้า แต่พระสงฆ์มีพระสัมพุทธเจ้า
เป็นประธาน.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลาง
สงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า ในแสนกัป
นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นชปา-
ลนิโครธ ทรงรับข้ามธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จไปยัง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อพระโกณฑิยะ และพระอุปลิสสะ
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น พระ-
พุทธอุปัฏฐากชื่อพระอานันทะจักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อพระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอัสสัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อจิตตะ และหัตถกะอาฬวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อนันทมาตา และอุตตรา. พระ
โคตมผู้มีพระยศ พระองค์จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็ปลาบปลื้ม
ใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ปรบ
มือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า.

พิวว่า พวกเราพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเรา ก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดท่าน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาท่าน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ฉันท.

พวกเราทั้งหมด พิวว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซร้ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันทันเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสแม่ของพระองค์แล้วอธิษฐานข้อ
วัตรยิ่งยวดขึ้นไป ได้ทำความเพียรมั่นคงอย่างยิ่ง เพื่อ
บำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

ครั้งนั้น พวกเดียรถีย์ทั้งหมด มีใจผิดปกติ ใจ
เสียด ถูกกำจัดความถือตัวและกระด้างแล้ว บรูชบาง
พวกของเดียรถีย์เหล่านั้น ไม่ยอมบำรุงบำเรอก็ขับไล่
เดียรถีย์เหล่านั้นออกไปจากรัฐ.

พวกเดียรถีย์ทั้งหมดประชุมกันในที่นั้น เข้าไป
ที่สำนักของพระพุทเจ้า ทูลวอนว่า ข้าแต่พระมหา-
วีระขอพระองค์โปรดเป็นสโรชะ ด้วยเถิด.

พระปทุมุตตรพุทเจ้า ผู้เอ็นดู มีพระกรุณา
แสวงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง ทรงตั้งเดียรถีย์ที่ประ-
ชุมกันทั้งหมด ไว้ในศีล ๕.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่
วุ่นวายอย่างนี้ ว้างเปล่าจากเดียรถีย์ทั้งหลายจงงามด้วย
พระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้ชำนาญคงที่.

พระปฐมุตตรศาสดา ทรงมีพระนครชื่อหังสวดี
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอนันทะ พระชนนีพระ-
นามว่า พระนางสุชาดา.

พระองค์ครองนครราวาสวิสัยเก้าพันปี ทรงมีปรา-
สาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อ นารี พาหนะ ยสวดี.

มีพระสนมনারี ที่แต่งกายงาม จำนวนสี่หมื่น
สามพันนาง มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางวสุล-
ทัตตา พระโอรสพระนามว่า พระอุตตระ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยปราสาท ทรงตั้งความเพียร ๗ วัน.

พระมหาวีระ ปฐมุตตระ ผู้นำพิเศษ ผู้สงบ อัน
ทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรม
ณ พระราชอุทยาน มิถิลาอันสูงสุด.

พระปฐมุตตรศาสดา ทรงมีพระอัครสาวก ชื่อว่า
พระเทวิละ และพระสุชาตะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระสุมนะ.

พระอัครสาวิกาชื่อนามว่าพระอมิตา และ พระอสมมา
โพธิพฤกษ์เรียกว่า ต้นสลละต้นข้างน้ำ.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า อมิตะ และติสสะ อัครอุปัฏ-
ฐายิกาชื่อว่า หัตถา และ สุจิตตา.

พระมหามุนี สูง ๕๘ ศอก พระลักษณะประ-
เสริฐ ๓๒ ประการ เช่นเดียวกับรูปปฏิมาทอง.

พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไป ๑๒ โยชน์ โดย
รอบ ยอดเรือน บานประตู ฝา ต้นไม้ กงศิลาคือ
ภูเขา ปิดกั้นพระรัศมีนั้นไม่ได้.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระปฐมบุตร-
พุทธเจ้า พระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
ย่อมยังหมูชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
แล้ว ตัดความสงสัยทุกอย่าง ก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนกองไฟลุกลิงแล้ว ก็ดับไปฉะนั้น.

พระปฐมบุตรชินพุทธเจ้า ปรีนิพพาน ณ พระ-
วิหารนันทาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์
ณ ที่นั้น สูง ๑๒ โยชน์.

จบวงศ์พระปฐมบุตรพุทธเจ้าที่ ๕

พรรณนางค์พระปทุมุตตรพุทธเจ้าที่ ๑๐

พระศาสนาของพระนารทพุทธเจ้าเป็นไปได้เก้าหมื่นปี ก็อันตรธาน. กัปนั้นก็พินาศไป ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่อุบัติในโลก ตลอด อสงไขยแห่งกัปทั้งหลาย. ว่างพระพุทธเจ้า มีแสงสว่างที่ปราศจากพระพุทธเจ้า. แต่นั้น เมื่อกัปและอสงไขยทั้งหลายล่วงไป ๆ ในกัปหนึ่ง ที่สุดแสนกัปนับแต่ กัปนี้ พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพิชิตมาร ปลงภาระ มีพระเมรุเป็น สาระ ไม่มีสังสารวัฏ มีสัตว์เป็นสาระ ยอดเยี่ยมเหนือโลกทั้งปวง พระนาม ว่า **ปทุมุตตร** ก็อุบัติขึ้นในโลก. แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตจากดุสิตนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางสุชาดาเทวี ผู้เกิดในสกุลที่มีชื่อเสียง อัครมเหสีของ พระเจ้า- อานันทะ ผู้ทำความบันเทิงจิตแก่ชนทั้งปวง **กรุงหังสวดี**. พระนาง- สุชาดาเทวี นั้น อันทวยเทพอารักขาแล้ว ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติ พระปทุมุตตรกุมาร ณ พระราชอุทยานหังสวดี. ในสมัยปฏิสนธิ และสมภพ ก็มีปาฏิหาริย์ ดังกล่าวแล้วแต่หนหลัง.

ดังได้สดับมา ในสมัยพระราชกุมารพระองค์นั้น ทรงสมภพ ฝนดอก ปทุมก็ตกลงมา. ด้วยเหตุนั้น ในวันเฉลิมพระนามพระกุมาร พระประยูรญาติ ทั้งหลายจึงเฉลิมพระนามว่า **ปทุมุตตรกุมาร**. พระกุมารพระองค์นั้นทรง ครองมรवासวิสัยหมื่นปี. พระองค์มีปราสาท ๑ หลังเหมาะแก่ฤดูทั้งสาม ชื่อ นรวาหนะ ยสวาหนะ และ วสวัตติ มีพระสนมনারีแสนสองหมื่นนาง มี พระนางวสุทัตตาเทวี เป็นประมุข เมื่อ พระอูตตรกุมาร ผู้ยอดเยี่ยม ด้วยพระคุณทุกอย่าง พระโอรสของพระนางวสุทัตตาเทวีทรงสมภพแล้ว

พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงพระดำริจักเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ พอทรง
พระดำรินั้นปราสาทที่ชื่อว่า **วสวัตดี** ก็ลอยขึ้นสู่อากาศ เหมือนจักรของ
ช่างหม้อไปทางท้องอัมพร เหมือนเทพวิมาน และเหมือนดวงจันทร์เพ็ญ ทำ
โพธิพฤกษ์ไว้ตรงกลางลงที่พื้นดิน เหมือนปราสาทที่กล่าวแล้ว ในการพรรณนา
วงศ์ของพระโศภิตพุทธเจ้า.

ได้ยินว่า พระมหาบุรุษเสด็จลงจากปราสาทนั้น ทรงห่มผ้ากาสาเย
อันเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ ซึ่งเทวดาถวาย ทรงผนวชในปราสาทนั้นนั้น
เอง ส่วนปราสาทกลับมาตั้งอยู่ในที่ตั้งเดิมของตน. บริษัททุกคนที่ไปกับพระ-
มหาสัตว์ พวกกันบวช เว้นพวกสตรี. พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน
พร้อมกับผู้บวชเหล่านั้น วันวิสาขบูรณมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ ศึกษานันท-
เศรษฐี อุชเชนินิมม ถวายแล้ว ทรงพักกลางวัน ณ สาลวัน เวลาเย็น
ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ **สุมิตตะอาชีวก** ถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ ชื่อ
ต้น สลละ ช้างน้ำ ทรงทำประทักษิณโพธิพฤกษ์นั้น ทรงลาดสันถัดหญ้า
กว้าง ๓๘ ศอก ทรงนั่งขัดสมาธิ อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกอง
กำลังมารพร้อมทั้งตัวมาร ยามที่ ๑ ทรงระลึกได้บุพเพนิวาส. ยามที่ ๒ ทรง
ชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์, ยามที่ ๓ ทรงพิจารณาปัจจุการออกจากจตุตถฌาน
มีอานาปานัสสติเป็นอารมณ์ แล้วหยั่งลงในชั้น ๕ ทรงเห็นลักษณะ ๕๐ ถ้วน
ด้วยสามารถแห่งความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป ทรงเจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ
แทงตลอดพระพุทธานุภาพทั้งสิ้น ด้วยอริยมรรค ทรงเปล่งพระอุทานที่พระพุทธร-
เจ้าทุกพระองค์ประพาศิมาว่า **อนนขาติสฺส สารี ๆ เป ๆ ตณฺหานัน ขยมชฺชณคา.**
ได้ทราบว่ ครั้งนั้น ฝนดอกปทุมตกลงมา ประหนึ่งประดับทั่วภายในทั้งหมดนี้
จักรวาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระนารทพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า พระชินะผู้ไม่หวั่นไหว เปรียบดังสาครที่ไม่กระพือมฉะนั้น.

พระพุทธเจ้าได้อุบัติในกัปใด กัปนั้นเป็นมณฑกัป หมู่ชนผู้สังสมกุตลไว้ ก็ได้เกิดในกัปนั้น.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาครูปโม ได้แก่ มีภาวะลึกล้ำเสมือนสาคร. ในคำว่า มณฑกัปโป วา โส อาสิ นี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์อุบัติในกัปใด กัปนี้ชื่อว่า มณฑกัป.

จริงอยู่ กัปมี ๒ คือ สุญญกัป และอสุญญกัป บรรดากัปทั้งสองนั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมไม่อุบัติในสุญญกัป เพราะฉะนั้นกัปนั้น จึงเรียกว่า สุญญกัป เพราะว่างเปล่าจากบุคคลผู้ที่คุณ.

อสุญญกัปนี้ ๕ คือ สารกัป มณฑกัป วรกัป สารมณฑกัป ภัทกัป.

ในอสุญญกัปนั้นกัปที่ประกอบด้วยสาระคือคุณ เรียกว่า สารกัป เพราะปรากฏ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่พระองค์เดียว. ผู้กำเนิดคุณสาร ยังคุณสารให้เกิด

ส่วนในกัปใด เกิดพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ กัปนั้นเรียกว่า มณฑกัป.

ในกัปใด เกิดพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ บรรดาพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น พระองค์ที่ ๑ พยากรณ์พระองค์ที่ ๒ พระองค์ที่ ๒ พยากรณ์พระองค์ที่ ๓. ในกัปนั้น มนุษย์ทั้งหลาย มีใจเบิกบาน ย่อมเลือก โดยปณิธานที่คนปรารถนา เพราะฉะนั้น กัปนั้น จึงเรียกว่า วรกัป.

ส่วนในกัปเกิดพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ กัปนั้นเรียกว่า สารมณฑกัป เพราะประเสริฐกว่า มีสาระกว่า กัปก่อน ๆ

ในกัปใดเกิดพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ กัปนั้นเรียกว่า ภัททกัป.

ก็ภัททกัปนั้น หาได้ยากยิ่ง. ก็กัปนั้น โดยมาก สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มากด้วยกัลยาณสุข. โดยมาก ตีเหตุกสัตว์ข่มทำความสิ้นกิเลส ทูเหตุกสัตว์ ข่มถึงสุคติ. อเหตุกสัตว์ ก็ได้เหตุ. เพราะฉะนั้น กัปนั้น จึงเรียกว่า ภัททกัป. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่ อสุญญกัปมี ๕ เป็นต้น. สมจริง

ดังที่พระโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า

เอโก พุทฺโธ สารกปฺเป มนุสฺสกปฺเป ชินา ทฺเว
วรกปฺเป ตโย พุทฺธา สารมณฺเฑ จตุโร พุทฺธา
ปญฺจ พุทฺธา ภทฺทกปฺเป ตโต นตฺถาธิกา ชินา.
ในสารกัป มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ ในมณฑกัป
มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ในวรกัป มีพระ
พุทธเจ้า ๓ พระองค์ ในสารมณฑกัป มีพระพุทธเจ้า
๔ พระองค์ ในภัททกัป มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์
พระพุทธเจ้ามากกว่านั้นไม่มี ดังนี้.

ส่วนในกัปใด พระปฐมุตตรทศพลอब्धि กัปนั้นแม้เป็นสารกัป ท่าน
ก็เรียกว่ามณฑกัป เพราะเป็นเช่นเดียวกับมณฑกัป ด้วยคุณสมบัติ. วาสัพท
พึงเห็นว่า ลงในอรรธอุปมา. บทว่า อุตฺสนฺนกุสลา ได้แก่ ผู้ตั้งสมบุญไว้.
บทว่า ชนตา ได้แก่ ชุมชน

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตระ. ผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงยับยั้ง ณ โภธิ-
บัลลังก์ ๗ วัน ทรงย่างพระบาทเบื้องขวา ด้วยหมายพระหฤทัยว่า จะวาง
พระบาทลงที่แผ่นดิน. ลำดับนั้น ดอกบัวบกทั้งหลายมีเกสรและช่อละเอียดไว้

มลทิน มีใบดั่งเกิดในน้ำไม่หม่นหมองไม่บกร่องแต่บริบูรณ์ ชำแรกแผ่นดินผุด
ขึ้นมา บัวบกเหล่านั้นมีใบชิดกัน ๕๐ สอก เกสร ๓๐ สอก ช่อ ๑๒ สอก เรณูของ
ดอกแต่ละดอกขนาดหม้อใหม่ ส่วนพระศาสดาสอง ๕๘ สอก ระหว่างพระพาหาสอง
ข้างของพระองค์ ๑๘ สอก พระนลาต ๕ สอก พระหัตถ์และพระบาท ๑๑ สอก.
พอพระองค์ทรงเหยียบช่อ ๑๒ สอก ด้วยพระบาท ๑๑ สอก เรณูขนาดหม้อ
ใหม่ ก็ฟุ้งขึ้นกลบพระสรีระ ๕๘ สอก แล้วกลับท่วมทับ ทำให้เป็นเหมือน
ฝุ่นมโนศิลาป็นเป็นจวน. หมายเอาชื่อนั้น พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สังยุต-
ตนิทายจึงกล่าวว่า พระศาสดาปรากฏในโลกว่า พระปฐมุตตระ ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตระ ผู้ยอดเยี่ยมเหนือโลกทั้งปวง
ทรงรับอาราธนาของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นดังภาชนะ
รองรับพระธรรมเทศนา ทรงเห็นพระราชโอรส ๒ พระองค์คือ เทวละ และ
สุชาตะ กรุงมิลลา ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย ทนใดก็เสด็จโดยทางอากาศ ลงที่พระ
ราชอุทยานกรุงมิลลา ใช้พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานให้เรียกพระราชกุมาร
ทั้งสองพระองค์มาแล้ว ทั้งสองพระองค์นั้น ทรงดำริว่า พระปฐมุตตรกุมาร
โอรสของพระเจ้าอาของเรา ทรงผนวช. ทรงบรรลุนิพพาน พระสัมมาสัมโพธิญาณ
เสด็จถึงนครของเรา จำเราจักเข้าไปเฝ้าพระองค์พร้อมด้วยบริวาร ก็เข้าเฝ้าพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตระ นั่งแวดล้อม. ครั้งนั้น พระทศพล อันพระราชกุมาร
และบริวารเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงรูงโรจน์คู่จันทรเพ็ญ อันหมู่ดาวแวด
ล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ที่นั้น. ครั้งนั้น ธรรมาภิสมัยครั้งที่
๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในการแสดงธรรมครั้งที่ ๑ ของพระผู้มีพระภาค

เจ้าปฐมุตตระ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

สมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังมหาชนให้ร้อน ด้วยความร้อน
ในนรก ทรงแสดงธรรมในสมาคมของสรวทดาบส ทรงยังหมู่สัตว์นับได้สาม
ล้านเจ็ดแสน ให้ดื่มอมตธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากนั้น เมื่อทรงหลังฝนธรรม ให้สัตว์ทั้ง
หลายเอิบอิม อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สามล้าน
เจ็ดแสน.

ก็ครั้ง พระเจ้าอนันทมหาราช ปราภฏพระองค์ในกรุงมิถิลา ใน
สำนักของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยบุรุษ [ทหาร] สองหมื่น
และอมาตย์สี่สิบคน. พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตรระ ทรงให้ชนเหล่านั้นบวช
ด้วยเอหิภิกขุอุปกรรพชาทุกคน อันชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว เสด็จไปทำการ
สงเคราะห์พระชนก ประทับอยู่ ณ กรุงหังสวดี ราชธานี ในที่นั้น พระองค์
เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรม ในท้องนภากาศ ตรัสพุททวงศ์เหมือนพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าของเรา ในกรุงกบิลพัสดุ์ ครั้งนั้นธรรมาภิสสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์
ห้าล้าน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระมหาวีระ เข้าไปโปรดพระเจ้าอนันทะ
เสด็จเข้าไปใกล้พระชนก ทรงล้นอมตเถรี.
เมื่อทรงล้นอมตเถรีแล้ว ทรงหลังฝนคือ ธรรม
อภิสสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าล้าน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนนุทำ อุปสงฺกมิ ตรัสหมายถึง
พระเจ้าอนันทะ พระชนก. บทว่า อาหนิ แปลว่า ล้น (ดี). บทว่า อาหเต
ก็คือ อาหตย ทรงล้นแล้ว. บทว่า อมตเถริมุหิ ก็คือ อมตเถริยา เมื่อ

กลองอมตะ ฟังเห็นว่าเป็นลึงควิปลาส ปาฐะว่า อาเสวิตะ ดังนี้ก็มี ปาฐะ
นั้น มีความว่า อาเสวิตาย อันเขาช่องเสพแล้ว. บทว่า วสุสนุต
ธมฺมวฺภูจฺจฺยา ความว่า หลังฝนคือธรรม บัดนี้ เมื่อทรงแสดงอุบายเพื่อกระ
ทำอภิสมัยจึงตรัสว่า

ะ

พระพุทธเจ้าผู้ทรงฉลาดในเทศนา ทรงสั่งสอน
ให้สัตว์เข้าใจ ให้สัตว์ทั้งหลายข้าม ทรงยังหมู่ชนเป็น
อันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอวาทกะ ได้แก่ ชื่อว่า โอวาทกะ
เพราะสั่งสอนด้วยพรรณานาคูณานิสงส์ของสรีระและการสมาทานศีล และรุกงค์.
บทว่า วิญญาปโก ได้แก่ ชื่อว่า วิญญาปกะ เพราะให้เขารู้สัจจะ ๔ คือ
ให้เขาดรฺสรู้. บทว่า ตารโก ได้แก่ ให้ข้ามโอฆะ ๔.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงมีพระพักตร์เสมือนจันทร์เพ็ญในวันเพ็ญ
มาฆบวรณมี ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ ณ มิถิลา
ราชอุทยาน กรุงมิถิลา นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระศาสดาปทุมุตตระ ทรงมีสันนิบาตประชุม

สาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประชุมสาวกแสน

โกฏิ.

ครั้ง พระผู้มีพระภาคเจ้า จำพรรษา ณ ยอดเขารบรรพต ทรงแสดง
ธรรมโปรดมหาชนที่มาชมบรรพต ทรงยังชนเก้าหมื่นโกฏิให้บวชด้วยเอหิภิกขุ
บรรพชา อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่

มีผู้เสมอ เสด็จจำพรรษา ณ เวภารบรรพต ภิภษุเก้า

หมื่นโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระคุณ ผู้เป็นนาถะของ ๓ โลก ทรง
ทำการเปลื้องมหาชนจากเครื่องผูก เสด็จจาริกไปตามชนบท ภิภษุแปดหมื่น
โกฏิประชุมกัน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปอีก ภิภษุที่ออก

บวชจากคามนิคมและรัฐแปดหมื่นโกฏิประชุมกันเป็น

สันนิบาตครั้งที่ ๓.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คามนิคมรฎฺจโต ก็คือ คามนิคม-
รฎฺเจหิ จากคามนิคมรัฐชนบท หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน ปาฐะนั้น
ความว่า ผู้ออกบวชจากคามนิคมและรัฐทั้งหลาย.

ครั้งนั้น พระโศภิต์ของเรา เป็นผู้ครองรัฐใหญ่ชื่อว่า ชฎิล มีทรัพย์
หลายโกฏิ ได้ถวายทานอย่างดีพร้อมทั้งจีวร แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประธาน เสร็จอนุโมทนาภัตทาน พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์
เราว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ ในที่สุดแสนกัป
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นผู้ครองรัฐ ชื่อชฎิล ได้ถวาย

ภัตตอาหารพร้อมทั้งผ้า แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

ประธาน.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลาง
สงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า
ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็อธิษฐาน
ข้อวัตรยิ่งยวดขึ้น ได้ทำความเพียรมั่นคงอย่างยิ่ง เพื่อ
บำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมพุทธปมุขํ สงฆ์ ก็คือ พุทธป-
มุขสุต สงฆสุต แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทุตติยาวิภักติ
ลงในอรรถกถาวิภักติ. บทว่า สภคตํ ทุสสมทาสหํ ความว่า เราได้
ถวายภัตตาหารพร้อมด้วยจีวร. บทว่า อุกุคทพุหํ แปลว่า มั่นคงยิ่ง. บทว่า
ธิตี ความว่า ได้ทำความเพียร.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า ปทุมุตตระ ไม่มีพวกเดียรฉีย์ เทวดาและ
มนุษย์ทุกคนถึงพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเป็นสรณะ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น พวกเดียรฉีย์ ผู้มีใจฝัดปกติ มีใจเสียด
ถูกกำจัดมาหมด บุรุษบางพวกของเดียรฉีย์เหล่านั้น
ไม่ยอมบำรุงบำเรอ ก็ขับไล่เดียรฉีย์เหล่านั้น ออกไป
จากแคว้นแคว้น.

ทุกคนมาประชุมกันในที่นั้น ก็เข้าไปที่สำนัก
ของพระพุทธเจ้า ทูลวอนว่า ข้าแต่พระมหาวีระ ขอ

พระองค์ทรงเป็นที่พึง ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอ
พระองค์ทรงเป็นสรณะ.

พระพุทธเจ้าผู้ทรงมีความเอ็นดู มีพระกรุณา
แสวงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ก็ทรงยังเดียรถีย์ที่
ประชุมกันทั้งหมดให้ตั้งอยู่ในศีล.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่อาภูล
อย่างนี้ ว่างเปล่าจากเดียรถีย์ทั้งหลาย งดงามด้วยพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย ผู้ขำนาญ ผู้คงที่.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุยาหตา ได้แก่ ผู้มีความถือตัวและความ
กระด้างถูกขจัดแล้ว ในคำว่า ติตถิยา นี้ พึงทราบว่าได้ละ พึงทราบว่าได้ตถะ
พึงทราบว่าได้ตถิยะ. ใน ๓ อรรถนั้น ชื่อว่า ติตถะ เพราะคนทั้งหลายข้ามไป
ด้วยอำนาจทิฏฐิมิสัสสตะทิฏฐิเป็นต้น ได้แก่ ลัทธิ. ผู้ยังลัทธินั้นให้เกิดขึ้น
ชื่อว่า ติตถะ ผู้มีในลัทธิ ชื่อว่า ติตถิยะ. พึงทราบว่าที่ตรัสว่า พวก
เดียรถีย์ ถูกกำจัดความถือตัวและกระด้างเสียแล้วเป็นต้น ก็เพื่อแสดงว่า เขา
ว่า ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระไม่มีเดียรถีย์ ถึงเดียรถีย์เหล่าใด ยังมี
เดียรถีย์แม้เหล่านั้น ก็เป็นเช่นนี้. บทว่า วิมมา ได้แก่ มีใจผิดแผกไป.
บทว่า ทุมมมา เป็นไวพจน์ของคำว่า วิมมา นั้นนั่นแหละ. บทว่า
น เตลล เกจิ ปริจฺรหฺติ ความว่า บุรุษแม้บางพวกของเดียรถีย์เหล่านั้น
ไม่ทำการนวดพื้น ไม่ให้ภิกษาหาร ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่
บูชา ไม่ยอมมลุกจากที่นั่ง ไม่ทำอัญชลีกรรม. บทว่า รฏฺฐโต ได้แก่ แม้

จากรัฐทั่วไป. บทว่า **นิจฺจนฺตติ** ได้แก่ นำออกไป รุกราน อธิบายว่า ไม่ให้ที่อยู่แก่เดียรถีย์เหล่านั้น. บทว่า **เต** ได้แก่ เดียรถีย์ทั้งหลาย.

บทว่า **อุปลณฺฑิ พุทฺธสฺสคติเก** ความว่า พวกอัญญเดียรถีย์ แม่ทั้งหมด ที่ถูกพวกมนุษยชนแค้นแค้นรุกราน อย่างนี้ มาประชุมแล้วก็ถึงพระปฐมตตรทศพลพระองค์เดียวเป็นสรณะ พวกนั้นกล่าวถึงสรณะอย่างนี้ว่า ขอพระองค์โปรดทรงเป็นศาสดา เป็นนาคะ เป็นคคิ เป็นที่ไปเบื้องหน้า เป็นสรณะของพวกข้าพระองค์เถิด. ชื่อว่า **อนุกัมปกะ** เพราะทรงเอ็นดู. ชื่อว่า **การุณิกะ** เพราะทรงประพาศด้วยความกรุณา. บทว่า **สฺมฺปนฺตเต** ได้แก่ พวกเดียรถีย์ที่มาประชุมเข้าถึงสรณะ. บทว่า **ปญฺจสีเล ปติญฺจหิ** ความว่า ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕. บทว่า **นิรากูลิ** ได้แก่ ไม่อาภูล อธิบายว่า ไม่ปะปนด้วยลัทธิอื่น. บทว่า **สุญฺยถิ** ได้แก่ วางเปล่าจากเดียรถีย์เหล่านั้น. บทว่า **ตํ** ฟังเดิมคําลงไปว่า พระศาสดาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. บทว่า **วิจิตฺตํ** ได้แก่ งามวิจิตร. บทว่า **วสีฏฺเทหิ** ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมตตตระพระองค์นั้น มีพระนครชื่อว่า **หังสวดี** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าอนันทะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางสุชาดาเทวี**. คู่พระอัครสาวก ชื่อ **พระเทวิละ** และ**พระสุชาตะ** พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อ **พระสุমনะ** คู่พระอัครสาวิกาชื่อ **พระอมิตา** และ **พระอสมมา** โภริพฤกษ์ชื่อ **คันตลละ** ช้างน้ำ. พระสรีระสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของพระองค์แผ่ไปกินเนื้อที่ ๑๒ โยชน์ โดยรอบ พระชนมายุแสนปี พระอัครมเหสีพระนามว่า **พระนางวสุทัตตา** พระโอรสพระนามว่า **อุตตระ** เล่ากันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมตตระดับชั้นชปรินิพพาน ณ **พระวิหารนันทาราม** อันเป็นที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง. ส่วนพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ กระจาย

ทั่วไป พวกมนุษย์ทั่วชมพูทวีป ชุมนุมกันช่วยกันสร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วย
รัตนะ ๗ ประการสูง ๑๒ โยชน์ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปฐมุตตรศาสดา มีพระนคร ชื่อว่า หังสวดี
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอนันทะ พระชนนี
พระนามว่า พระนางสุชาดา.

พระปฐมุตตรพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มี
พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระอมิตา และ พระอสมมา โภธิ-
พฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อต้นสลละ
(ต้นช้าน้ำ).

พระมหามุนีสูง ๕๘ สอก พระลักษณะอันประ-
เสริฐ ๓๒ เช่นเดียวกับรูปปฏิมาทอง.

พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไปรอบๆ ๑๒ โยชน์
ยอดเรือน บานประตู ฝา ต้นไม้ กองศิลา คือภูเขา
ก็กั้นพระรัศมีนั้นไม่ได้.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระปฐมุตตระ
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆสงสาร ตัดความสงสัยทุกอย่างแล้ว ก็เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนกองไฟลุกลิงแล้วก็ดับ
ฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นคธิลฺลฺลฺยา** ได้แก่ กองศิลากล่าวคือ ภูเขา. บทว่า **อาวณฺ** ได้แก่ ปกปิด ทำไว้ภายนอก. บทว่า **ทฺวาทสโย-**
ชเน ความว่า พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า แผ่ไปในที่
๑๒ โยชน์โดยรอบ ตั้งอยู่ทั้งกลางคืนกลางวัน. ในคาถาที่เหลือในที่ทุกแห่ง
ความชัดแล้วทั้งนั้นแล.

ตั้งแต่นี้ไป เราจักย่อความที่มาแล้วซ้ำซากมีการบำเพ็ญบารมีเป็นต้น
จะกล่าวแต่ความที่แปลกกันเท่านั้น ก็หากว่า เราจะกล่าวซ้ำซากความที่กล่าว
มาแล้วเมื่อไร จักจบ การพรรณนามืออย่างนี้แล.

จบพรรณาวงศ์พระปทุมุตตรพุทธเจ้า

๑๑. วงศ์พระสุเมธพุทธเจ้าที่ ๑๑

ว่าด้วยพระประวัติของพระสุเมธพุทธเจ้า

[๑๒] ต่อจาก สมัยของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้า พระนามว่า สุเมธะ เป็นผู้นำโลก ผู้ อันเขาเข้าเฝ้าได้ยาก มีพระเดชยิ่ง สูงสุดแห่งโลก ทั้งปวง.

พระองค์มีพระเนตรผ่องใส พระพักตร์งาม พระวรกายใหญ่ ทรง สดใส ทรงแสงประโยชน์แก่ สรรพสัตว์ ทรงเปลื้องคนเป็นอันมากให้พ้นจากเครื่อง ผูก.

ครั้งพระพุทธเจ้า บรรลุพระโพธิญาณ อันสูงสุด ลิ่นเชิง ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุงสุทิสสนะ.

ในการแสดงธรรม แม้พระองค์ก็มีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อมาอีก พระชินพุทธเจ้า ทรงทรมานยักษ์ ชื่อว่า กุมภกรรณ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศบริวาร หาประมาณมิได้ ทรงประกาศสัจจะ ๔ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่ สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวก ผู้เป็นพระชีณาสพไรมล-
ทินมิจิตตสงบครั้งที่ ๓ ครั้ง.

ครั้งพระชินพุทธเจ้า เสด็จเข้าไปในกรุงสุทฺถสนะ
พระภิกษุชีณาสพร้อยโกฏิประชุมกัน.

ต่อมาอีก เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบนิทฺฐินที่ภูเขา
เทวภูฏ ภิกษุเก้าสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่๒.

ต่อมาอีก ครั้งพระทศพลเสด็จจาริกไป ภิกษุ
แปดสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น เราเป็นมาณพ ชื่อ อุตตระ เราสั่งสม
ทรัพย์ในเรือนแปดสิบโกฏิ.

เราถวายทรัพย์เสียทั้งหมดสิ้น แต่พระผู้นำโลก
พร้อมทั้งพระสงฆ์ ถึงพระองค์เป็นสวณะ ชอบใจการ
บวชอย่างยิ่ง.

ครั้งนั้น แม้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรง
ทำอนุโมทนา ก็ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธ-
เจ้า เมื่อล่วงไปสามหมื่นกัป.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนำรีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับขำวมรูปายาสในที่นั้น เข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำมรูปายาสที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จไปตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีภัยใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้
จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อพระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
ผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และพระ
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ-
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตถะ.

จักมีอัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะ-
อภาพกะอัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา
พระโคตมผู้มีพระยศ จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระพุทธรเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว
ก็พากันปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธรางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก พวกสังเสิงโหระโง
ปรบมือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิว่ พวกเราจักพลาดค้ำส่งสอน [ศาสนา] ของ
พระโลกนาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเรากั
จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลادت่าน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาท่่าน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่ ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเรากัจักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานขอวัตรที่ยงยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวังคสัตต
ศาสน์ทุกอย่าง ทำศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้
งาม.

เราไม่ประมาทในพระศาสนานั้น อยู่แต่ในอิริ
ยาบถนั่งยืนและเดิน ถึงฝั่งแห่งอภิญญา ก็ไปสู่พรหม
โลก

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
นครชื่อว่าสุทัตสนะ พระชนกพระนามว่าพระเจ้า
สุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุทัตตา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี มี
ปราสาทชั้นยอด ๓ หลัง ชื่อว่า สุจันตะ กัญจนะ และ
สิริวัฑฒะ มีพระสนมhariที่ประดับกายงามสีหมื่นแปด
พันนาง มีพระอัครมเหสี พระนามว่า พระนางสุมนา
พระโอรสพระนามว่า ปุณฺณพะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง ทรงตั้งความเพียร ๘
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระสูเมธะ ผู้นำโลก ผู้สงบอันท้า
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ สุทัตสนราชอุทยานอันสูงสุด.

พระสูเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวกชื่อว่าพระสรณะ พระสัพพกามะ พระพุทธ
อุปัฏฐากชื่อว่าพระสาคระ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระรามมา และ พระ-
สุรามมาโพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ตันนิมพะคือตันสะเดา.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า อูรุเวลา และยสวา อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่า ยสา และสิริวา.

พระมหามุนี สูง ๘๘ ศอก ส่องสว่างทุกทิศ
เหมือนดวงจันทร์ ส่องสว่างเห็นหมู่ดาวฉะนั้น.

ธรรมตามฉีรณะของพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมสว่าง
ไปโยชน์หนึ่ง ฉันใด รัตนะคือพระรัศมีของพระองค์
ก็แผ่ไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ ฉันนั้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรง
มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

พระศาสนานี้ มากไปด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้มีวิชา ๓ มีอภิญญา ๖ ผู้ถึงกำลังฤทธิ์ คงที่.

พระอรหันต์แม่เหล่านั้น ผู้มีบริวารยศหาประ
มาณมิได้ ผู้หลุดพ้น ปราศจากอุปธิ พระอรหันต์
เหล่านั้นแสดงแสงสว่างคือญาณแล้ว ต่างก็นิพพาน
กันหมด.

พระชินวรสุเมธพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารเมธาราม พระบรมสารีริกธาตุก็เฉลี่ยกระจาย
ไปเป็นส่วนๆ ในประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระสุเมธพุทธเจ้าที่ ๑๑

พรรณนางค์พระสุเมธพุทธเจ้าที่ ๑๑

เมื่อพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนา
ของพระองค์ก็อันตรธานแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่อุบัติเป็นเวลาเจ็ดหมื่น
ปี ว่างพระพุทธเจ้า ในกัปหนึ่ง สุดท้ายสามหมื่นกัปนับแต่กัปนี้ มีพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าบังเกิดสองพระองค์ คือ พระสุเมธะ และ พระสุชาตะ ในสอง
พระองค์นั้น พระโพธิสัตว์นามว่า สุเมธะ ผู้บรรลุมหาปัญญาแล้ว บำเพ็ญ
บารมีทั้งหลาย บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิใน
พระครรภ์ของพระนาง สุทัตตาเทวี อัครมเหสี ของ พระเจ้าสุทัตตะ
กรุงสุทัตตะ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ
สุทัตตะราชอุทยาน ประหนึ่งดวงทinkerอ่อนๆ ลอดหลับเมฆ ฉะนั้น
พระองค์ครองฆราวาสวิสัยเก้าพันปี เขาว่าทรงมีปราสาท ๑ หลัง ชื่อว่า สุจันตะ
สุกัญจนะและสิริวัฒนะ ปรากฏมีพระสนมมารีสามหมื่นแปดพันนาง มีพระ-
นางสุมนามหาเทวีเป็นประมุข.

พระสุเมธกุมาร นั้น เมื่อพระโอรสของ พระนางสุมนามหาเทวี
พระนามว่า ปุณัปปสุमितตะ ทรงสมภพ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกมหา-
ภิเนษกรรมณด้วยยานคือม้า ทรงผนวช มนุษย์ร้อยโกฏิก็บวชตาม พระองค์อัน
มนุษย์เหล่านั้นแวดล้อมแล้วทรงทำความเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูชา
เสวยข้าวมธุปายาส ที่ รัตนกูลเศรษฐี ณ นกุลนิคม ถวายแล้ว ทรง
ยับยั้งพักกลางวัน ณ สาลวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ สุวัฑฒนาชีวก ถวาย
แล้ว ทรงลาดสันถัดหญ้า กว้าง ๒๐ สอก ที่โคนโพธิพฤกษ์ชื่อ นิปะตันกะทุ่ม
ทรงกำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมารแล้ว ทรงบรรลุมหาพระอภิธรรมโพธิญาณ

ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติลั สารี ฯเป ฯ ตณฺหณํ ขยมชฺฌคา
ทรงยับยั้งใกล้ๆ โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหฺ ในสัปดาหฺที่ ๘ ทรงรับอาราธนา
แสดงธรรมของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูภักพบุคคฺล ทรงเห็น ธรรมณุมาร
และสัพพกามีกุมาร พระกนิษฐภคาคของพระองค์ และภิกษุที่บวชกับพระ-
องค์ร้อยโกฏิ เป็นผู้สามารถแทงตลอดธรรมคือ สัจจะ ๔ จึงเสด็จทางอากาศ
ทรงลงที่สุทฺถสสนะราชอุทยาน ใกล้กรุงสุทฺถสสนะ โปรดให้พนักงานเฝ้าพระราช
อุทยาน เรียกพระกนิษฐภคาคามาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลาง
บริวารเหล่านั้น ครั้งนั้น ธรรมภิกษุสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ นี้เป็นภิกษุสมัย
ครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า มีพระพุทธ-
เจ้าพระนามว่า สุเมธ ผู้นำ ผู้ที่เข้าเฝ้ายาก มีพระเดช
ยิ่ง เป็นพระมุนี สูงสุดแห่งโลกทั้งปวง.

พระองค์มีพระเนตรผ่องใส พระพักตร์งามพระ
วรกายใหญ่ ทรง สดใส ทรงแสงประโยชน์แก่
สรรพสัตว์ ทรงเปลื้องสัตว์เป็นอันมาก จากเครื่องผูก.

ครั้งพระพุทธเจ้าทรงบรรลุมุขพระโพธิญาณ อันสูง
สุดสิ้นเชิง ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุงสุทฺถสสนะ.

ภิกษุสมัยในการทรงแสดงธรรมแม่ของพระองค์ก็
มี ๓ ครั้ง ภิกษุสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกฺคเตโช ได้แก่ มีพระเดชสูง. บทว่า
ปสนฺนเนตฺโต ได้แก่ มีพระนัยนาไสสนิท พระเนตรใสเหมือนก้อนแก้วมณี ที่

เขาชำระขัดวางไว้ เพราะฉะนั้นพระองค์เขาจึงเรียกว่า ผู้มีพระเนตรใส อธิบายว่ามีพระนัยนาประกอบด้วย ขนตาอันอ่อนนารักเขียวไว้มลทิน และละเอียด จะกล่าวว่า **สุปฺปสนฺนปฺญจฺนโย** มีพระจักขุ ๕ ผ่องใสดี ดังนี้ก็ควร. บทว่า **สุมุโข** ได้แก่ มีพระพักตร์เสมือนดวงจันทร์เต็มดวงในฤดูสารท. บทว่า **พฺรหฺมา** ได้แก่ พรหาคือใหญ่ เพราะทรงมีพระสรีระขนาด ๘๘ ศอก อธิบายว่า ขนาดพระสรีระไม่ทั่วไปกับคนอื่นๆ. บทว่า **อุชฺ** ได้แก่ มีพระองค์ตรงเหมือนพรหม คือมีพระสรีระสูงตรงขึ้นนั่นเอง อธิบายว่ามีพระวรกายเสมือนเสาระเนียดทอง ที่เขายกขึ้นกลางเพนนคร. บทว่า **ปตฺตาปฺวา** ได้มีพระสรีระรุ่งเรือง. บทว่า **หิตฺเตสึ** แปลว่า แสงหาประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า **อภิสมฺยา ตินฺนิ** ก็คือ **อภิสมฺยา ตโย** อภิสมัย ๓ ทำเป็นลิงควิปลาต.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้ามหาคุธมาสมาบัติตอนย่ำรุ่ง ออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ทรงตรวจดูโลก ก็เห็นยักษ์กินคน ชื่อ **กุมภกรรณ** มีอานุภาพเสมือนกุมภกรรณ ปรากฏเรือนร่างร้ายอยู่ปากดงใหญ่ คอยดักตัดการสัญจรทางเขาดงอยู่ แต่ลำพังพระองค์ไม่มีสหาย เสด็จเข้าไปยังภพของยักษ์ตนนั้น เข้าไปข้างใน ประทับนั่งบนที่ไสยาสน์อันมีสิริ ลำดับนั้นยักษ์ตนนั้น ทนการลบหลู่ไม่ได้ ก็กริ้วโกรธเหมือนงูมีพิษร้ายแรง ถูกตีด้วยไม้ ประสงค์จะขู่พระทศพลให้กลัวจึงทำอัทธภาพของตนให้ร้ายกาจ ทำสิริระเหมือนภูเขาเนรมิตดวงตาทั้งสองเหมือนดวงอาทิตย์ ทำเขี้ยวคมยาวใหญ่อย่างกับหัวคันไถ มีท้องเขียวใหญ่ยาน มีแขนอย่างกะลำต้นตาลมีงมุกแบนวิกลและคด มีปากแดงใหญ่อย่างกะปล่องภูเขา มีเส้นผมใหญ่เหลืองและหยาบ มีเววดาน่ากลัวยิ่ง มายืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าสุเมธะ บังหวนควัน บันดาลเพลิงลูกโชน บันดาลฝน ๘ อย่าง คือ ฝนแผ่นหิน ภูเขา เปลว

ไฟ น้ำ ตม ถ้ำ อาวุธ ถ่านเพลิงและฝนทรายให้ตกลงมา ไม่อาจให้พระผู้มีพระภาคเจ้าจับเขยื้อนแม่ทัพปลายชน คิดว่า จ้เราจักถามปัญหาแล้วฆ่าเสีย แล้วถามปัญหาเหมือนอาพวกยักษ์ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำยักษ์ตนนั้นเข้าสู่วินัยด้วยทรงพยากรณ์ปัญหา. เขาว่า วันที่ ๒ จากวันนั้นพวกมนุษย์ชาวแคว้น นำเอาราชกุมารพร้อมด้วยภัตตาหารที่บรรทุกมาเต็มเกวียน มอบให้ยักษ์ตนนั้น ครั้งนั้น ยักษ์ได้ถวายพระราชกุมารแต่พระพุทธรเจ้า พวกมนุษย์ที่อยู่ประตูดงก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้น ในสมาคมนั้น พระพุทธพลเมื่อจะทรงแสดงธรรมอันเหมาะสมแก่ใจของยักษ์ ทรงยังธรรมจักขุให้เกิดแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ นั้นเป็นธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๒ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

วันรุ่งขึ้น พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงทรมาน

ยักษ์กุมภกรรณ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่น

โกฏิ.

ครั้งที่ทรงประกาศัจจะ ๔ ณ สิรินันทราช อุทยาน อุปการินคร
ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ ก็ทรง

ประกาศัจจะ ๔ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปด

หมื่นโกฏิ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าสุเมธะ ก็ทรงมีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง ใน
สันนิบาตครั้งที่ ๑ ณ กรุงสุทสสนะ มีพระจีณาสร้อยโกฏิ ในสันนิบาต
ครั้งที่ ๒ เมื่อพวกภิกษุภราดรานกจิน ณ ภูเขาทิวโกฏ มีพระอรหันต์เก้าสิบโกฏิ
ในสันนิบาตครั้งที่ ๓ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริก มีพระอรหันต์แปด
สิบโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิ-
บาตประชุมสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบคงที่
๓ ครั้ง.

ครั้งพระชินพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปยังกรุงสุทฺถสนะ
ภิกษุจีณาสพร้อยโกฏิประชุมกัน.

ต่อมา ครั้งภิกษุทั้งหลายช่วยกันกรานกฐิน ณ
ภูเขาทเวกภู พระจีณาสพแก้สลิปโกฏิประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒.

ต่อมา ครั้งพระทศพลเสด็จจาริกไป พระจีณาสพ
แปดสลิปโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็นมาณพที่เป็นยอดของคนทั้งปวง ชื่อ
อุตตระ สละทรัพย์แปดสลิปโกฏิที่ฝังเก็บไว้ ถวายมหาทานแด่พระสงฆ์ มี
พระพุทฺธเจ้าเป็นประธานฟังธรรมของพระทศพลในครั้งนั้น ก็ตั้งอยู่ในสภาวะ
แล้วออกบวช พระศาสดาแม่พระองค์นั้น เมื่อทรงทำอนุโมทนาโกชนทาน ก็
ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทฺธเจ้าพระนาม
ว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นมาณพชื่ออุตตระ เราสั่งสม
ทรัพย์ไว้ในเรือนแปดสลิปโกฏิ.

เราถวายทรัพย์ทั้งหมดสิ้น แต่พระผู้นำโลก
พร้อมทั้งพระสงฆ์ ถึงพระองค์เป็นสภาวะ และเรา
ชอบใจการบวชอย่างยิ่ง.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงทำอนุโมทนา
ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อ
ล่วงไปสามหมื่นกัป.

พระตถาคต ทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

พึงทำคาถาพยากรณ์ให้พิศดาร

เราพึงพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใสจึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตรพระวินัย และนวัคคสัตตสุ-
ตาสันทุกอย่าง ยังศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้งาม.

เราไม่ประมาทในพระศาสนานั้น. อยู่แต่ในอิริ-
ยาบถ นั่ง ยืน และเดิน ก็ถึงฝั่งแห่งอภิญญา เข้าถึง
พรหมโลก.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุนฺนิจิตฺ ใต้แก่ เก็บไว้โดยการฝัง.
บทว่า เภวลี แปลว่า ทั้งสิ้น. บทว่า สพุพฺ ใต้แก่ ให้ไม่เหลือเลย. บทว่า
สสงฺฆเ ก็คือ พร้อมกับพระสงฆ์. บทว่า ตสุสุปฺคณฺณี ก็คือ ต่ อุปฺคณฺณี
ัญญูวิวิฏฺตติลงในอรรถทุคฺยวิวิฏฺตติ. บทว่า อภิโรจยฺ ใต้แก่ บวช. บทว่า
ตีสกปฺปสหฺสุสมฺหิ ความว่า เมื่อสามหมื่นกัปล่วงแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า สุเมธะทรงมีพระนครชื่อว่าสุทฺถสฺสนะ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าสุทฺตตะ พระชนนี พระนามว่า พระนางสุทฺตตา คู่

พระอัครสาวกชื่อว่า พระสรณะ และ พระสัพพกามะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อ พระสาคระ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อ พระรามมา พระสุรามมา โภธิพฤกษ์
ชื่อมหานิปะคือต้นกะทุมใหญ่ พระสรณะสูง ๘๘ ศอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี
ทรงครองขรรวาสวิสัยเก้าพันปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนาง สุมมา
พระโอรสพระนามว่า ปุณัพพสุमितตะ ออกอภิเษกกรรมด้วยยาน คือช้าง.
คำที่เหลือปรากฏในคาถาทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่าสุทัสสนะ พระชนกพระนามว่า พระ-
เจ้าสุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุทัตตา.

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ พระ
อัครสาวก ชื่อว่า พระสรณะ พระสัพพกามะ พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระสาคระ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระรามมา พระสุรามมา
โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
ต้นมหานิปะ คือต้นกะทุมใหญ่.

พระมหามุนี สูง ๘๘ ศอก ทรงส่องสว่างทั่ว
ทุกทิศ เหมือนดวงจันทร์ส่องสว่างในหมู่ดาว ฉะนั้น.

ธรรมตามฉัรณะของพระเจ้าจักรพรรดิยอมส่อง
สว่างไปได้โยชน์หนึ่ง ฉันใด รัตนะคือพระรัศมีของ
พระสุเมธพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็แผ่ไปโยชน์หนึ่งโดย
รอบ ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์มี
พระชนม์มียืนถึงเพียงนั้น ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมากให้
ข้ามโสมสงสาร.

พระศาสนานี้ เคลื่อนกล่นด้วยพระอรหันต์ ผู้มี
วิชา ๓ มีอภิญา ๖ ผู้ถึงกำลังคงที่ดี.

พระอรหันต์เหล่านั้นทั้งหมด มียศที่หาประมาณ
มิได้ หลุดพ้น ปราศจากอุปธิ ท่านผู้มีศใหญ่เหล่านั้น
แสดงแสงสว่างคือญาณแล้ว ต่างก็นิพพานไป.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จนุโท ตาราคณ ยถา ความว่า
จันทร์เพ็ญในท้องฟ้า ย่อมส่องหมู่ดาวให้สว่าง ให้ปรากฏ ฉนั้นใด พระสุเมธ-
พุทธเจ้าก็ทรงส่องทุกทิศให้สว่าง ฉนั้นนั่นเหมือนกัน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
จनुโท ปณฺณรโธ ยถา ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ความง่ายเหมือนกัน.

บทว่า จกฺกวตฺติมณฺเฑ นาม ความว่า มณีรัตนะของพระเจ้าจักร-
พรรดิ ยาว ๔ สอก ใหญ่เท่ากับคุมเกวียน มีมณีแปดหมื่นสี่พันเป็นบริวาร
มาถึงมณีรัตนะที่คูนารัณมย้อย่างยิ่งจากเวปุลลบรรพต ดูจเรียกเอาความงาม
ที่เกิดจากสิริของรัชนีกรเต็มดวงในฤดูสารทอันหมู่ดาวแวดล้อมแล้ว รัศมีของ
มณีรัตนะนั้นที่มาอย่างนั้น ย่อมแผ่ไปตลอดโอกาสประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบ
ฉนั้นใด รัตนะคือพระรัศมีก็แผ่ไปโยชน์หนึ่ง โดยรอบ จากพระสรีระของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ฉนั้นนั่นเหมือนกัน.

บทว่า **เตวิชชชพถิณฺณเหหิ** ความว่า ผู้มีวิชา ๓ และอภิญญา ๖.
บทว่า **พลฺลฺปตฺตเตหิ** ได้แก่ ผู้ถึงกำลังแห่งฤทธิ์. บทว่า **ตาทิหิ**
ได้แก่ ผู้ถึงความเป็นผู้คงที่. บทว่า **สมากุลฺลํ** ได้แก่ เกื่อนกล่น คือ
รุ่งเรืองด้วยฟ้ากาสาวอย่างเดียวกัน. ท่านกล่าวว่า **อิทํ** หมายถึง พระศาสนา
หรือพื้นแผ่นดิน. บทว่า **อมิตยสา** ได้แก่ ผู้มีบริวารหาประมาณมิได้ หรือ
ผู้มีเกียรติก้องที่ขังไม่ได้. บทว่า **นิรุปธิ** ได้แก่ เว้นจากอุปธิ ๔. คำที่เหลือ
ในคาถาทั้งหลายในที่นี้ทุกแห่ง ชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระสุเมธพุทธเจ้า

๑๒. วงศ์พระสุชาติพุทธเจ้าที่ ๑๒

ว่าด้วยพระประวัติของพระสุชาติพุทธเจ้า

[๑๓] ในมณฑลที่ป็นนั้นเองมีพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุชาติะ ผู้นำโลก ผู้มีพระหนุดังคางราชสีห์ มีพระศอตั้งโคอุสภะ มีพระคุณหาประมาณมิได้ อันบุคคลเข้าเฝ้าได้ยาก.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงรุ่งเรื่องด้วยสิริยอมงามสง่า ทุกเมื่อ เหมือนดวงจันทร์หมดจดไร้มลทิน เหมือนดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงร้อน ฉะนั้น.

พระสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด สิ้นเชิงแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุงสูมยกล.

เมื่อพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงแสดงธรรมอันประเสริฐ สัตว์แปดสัปโกฏี ก็ตรัสรู้ในการแสดงธรรม ครั้งที่ ๑.

ครั้งพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้มีบริวารยศหาประมาณมิได้ เสด็จเข้าจำพรรษา ณ เทวโลก. อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สามล้านเจ็ดแสน.

ครั้งพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ เสด็จเข้าเฝ้าพระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์หกล้าน.

พระสุชาติพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพไรมลทิน มีจิตสงบ
ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

พระอรหันต์สาวกผู้ถึงกำลังแห่งอภิญญา ผู้ไม่ถึง
พร้อมในภพน้อยภพใหญ่หกล้าน พระสาวกเหล่านั้น
ประชุมกัน ครั้งที่ ๑.

ในสันนิบาต ต่อมาอีก เมื่อพระชินพุทธเจ้าเสด็จ
ลงจากเทวโลกชั้นไตรทศ พระสาวกสี่แสนประชุม
กัน ครั้งที่ ๒.

พระสุทัสสนะอัครสาวก เมื่อเข้าเฝ้าพระนราสภ
ก็เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วย พระสาวกสี่แสน.

สมัยนั้น เราเป็นจักรพรรดิเป็นใหญ่แห่งทวีปทั้ง ๔
มีกำลังมาก ท่องเที่ยวไปในอากาศได้.

เรามอบถวายสมบัติใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ และ
รัตนะ ๗ แต่พระพุทธเจ้าผู้สูงสุด แล้วก็บวชในสำนัก
ของพระองค์.

พวกคนวัดรวบรวมผลรายได้ในชนบท น้อมถวาย
เป็นปัจจัย ที่นอนและที่นั่งแต่พระภิกษุสงฆ์.

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่แห่งหมื่นโลกธาตุ
ก็ได้ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด
สามหมื่นกัป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีธรรม์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับขำวมธุปายาส ณ ที่นั้น เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.
ชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำวมธุปายาส ณ
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคณโฑพิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถาน อันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ที่โคณโฑพิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตตะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้
นี้จักชื่อว่าโคตมะ.

จักมีอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระอุปลิส-
สะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปฐากชื่อว่า อานันทะ จักบำรุง พระชินเจ้า
พระองค์นี้.

จักมีอัครสาวิกาชื่อว่า พระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า
ต้นอัสสัตตะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ
โคดมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสของพระสุชาติ-
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบ
ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประบ
มือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสอนของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งรำเรงใจ
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคคัตถุ-
ศาสน์ทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินเจ้าให้งาม.

เธออยู่อย่างไม่ประมาทในพระศาสนานั้น เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งแห่งอภิญญา ก็ไปสู่พรหม-
โลก.

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระนคร
ชื่อว่าสุมงคล พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอุคคตะ
พระชนนีพระนามว่า พระนางประภาวดี.

ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี ทรงมีปรา-
สาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า สิริ อุปสิริ และจันทะ.

มีพระสนมhariแต่งกายงาม สองหมื่นสามพัน
นาง พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสิรินันทา
พระโอรส พระนามว่าอุปเสนะ.

พระพุทธชินเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิ-
เนษกรรมด้วยยานคือม้า ทรงตั้งความเพียร ๘ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระ สุชาตพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้สงบ
อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ณ สุมงคลราชอุทยานอันอุดม.

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวก ชื่อพระสุทัตสนะ และ พระสุเทวะ พระ-
พุทธอุปัฏฐากชื่อ นารทะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อพระนาคา และ พระนาค-
สมาลา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เรียกว่า มหาเวฬุ ต้นไผ่ใหญ่.

ไฟต้นนั้น ลำต้นตัน ไม่มีรู มีใบมาก ลำตรง
เป็นไฟต้นใหญ่ นำดูน่ารื่นรมย์.

ไฟต้นนั้น เติบโตต้นเดียวโดด กิ่งแตกออกจาก
ต้นนั้น งามเหมือนกำแหงหางนกยูง ที่เขาผูกไว้ดีแล้ว.

ไฟต้นนั้น ไม่มีหนาม ไม่มีรู เป็นไฟใหญ่มี
กิ่งแผ่กว้าง ไม่มีช่อง ร่มเงาทึบ น่ารื่นรมย์.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อ สุทัตตะ และ จิตตะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อ สุภัททา และ ปทุมมา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าโดยส่วนสูง ๕๐
ศอก ทรงประกอบด้วยความประเสริฐ โดยอาการ
พร้อมสรรพ ทรงถึงพระพุทธานุ ครอบถ้วน.

พระรัศมีของพระองค์ เสมอด้วยรัศมีของพระ
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ย่อมแผ่ออกโดยรอบ
พระวรกาย พระองค์มีพระคุณหาประมาณมิได้ ชั่ง
ไม่ได้ เปรียบไม่ได้ด้วยข้ออุปมาทั้งหลาย.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรง
มีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้
ข้ามโสมสงสาร.

ครั้งนั้น ปาพจน์คือกรรมวินัย งามด้วยพระ
อรหันต์ทั้งหลาย เหมือนคลื่นในสาคร เหมือน
ดารากรในนภากาศ ฉะนั้น.

พระศาสนานิ่งดงาม ด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้มีวิชา ๓ มีอภิญญา ๖ ผู้ถึงกำลังฤทธิ์ ผู้คงที่.
พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้นด้วย พระคุณทั้งหลาย ที่ซึ่งไม่ได้
เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสุชาติชินวรพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน
ณ พระวิหารเสถาราม พระเจดีย์ของพระศาสดา ณ
พระวิหารนั้น สูง ๓ คาวุต.^๑
จบวงศ์พระสุชาติพุทธเจ้าที่ ๑๒

๑. ๔ คาวุต เป็น ๑ โยชน์

พรรณนา วงศ์พระสุชาติพุทธเจ้าที่ ๑๒

ภายหลัง ต่อมาจากสมัยของพระสุเมธพุทธเจ้า ในมณฑลที่นั่นนั่นแล เมื่อสัตว์ทั้งหลายมีอายุที่นับไม่ได้มาโดยลำดับ และลดลงตามลำดับ จนมีอายุ เก้าหมื่นปี พระศาสดาพระนามว่า สุชาติะ ผู้มีพระรูปกายเกิดดี มีพระชาติ บริสุทธิ ก็อุบัติในโลก แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีแล้วบังเกิดในสวรรค์ ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางปภาวดี อัครมเหสีในราชสกุลของ พระเจ้าอุคคตะ กรุงศุมงคล ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ออกจากพระครรภ์ของพระชนนี. ในวันเฉลิมพระนาม พระชนกชนนีเมื่อจะ ทรงเฉลิมพระนามของพระองค์ ก็ได้ทรงเฉลิมพระนามว่า สุชาติะ เพราะ เกิดมาแล้ว ยังสุขให้เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งหมดพหูวิป. พระองค์ทรงครอง ฆราวาสวิสัยเก้าพันปี ทรงมีปราสาท ๑ หลัง ชื่อว่าสิริ อุปสิริ และสิรินันทะ^๑ ปราภพพระสมณารีสองหมื่นสามพันนาง มี พระนางสิรินันทาทวี เป็น ประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า อุปเสน ของพระนางสิรินันทาทวีทรงสมภพ แล้ว พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงมำคั้นชื่อว่า หังสวหัง เสด็จออกมหา- ภิเนษกรรมณ์ ทรงผนวช มนุษย์โกฏิหนึ่ง ก็บวชตามพระองค์ผู้ทรงผนวชอยู่ ลำดับนั้น พระมหาบุรุษนั้น อันมนุษย์เหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญ เพียร ๕ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมธุปายาส รสอร่อย ที่ธิดาของ สิรินันทนเศรษฐีแห่งสิรินันทนคร ถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาลวัน

๑. บาลีเป็น สิริ อุปสิริ และจันทะ

เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่สุันันทอาชีวกถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังโพธิ-
พฤกษ์ ชื่อ เวฬุ ต้นไผ่ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๑๓ ศอก เมื่อดวงอาทิตย์
ยังคงอยู่ ก็ทรงกำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมาร ทรงแทงตลอดพระสัมมา-
สัมโพธิญาณ ก็ทรงเปล่งพระอุทานที่พระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงประพฤติมา
แล้ว ทรงยับยั้งอยู่ใกล้โพธิ์ต้นพฤกษ์นั้นแล ตลอด ๗ สัปดาห์ อันทำวามหาพรหม
ทูลอาราธนาแล้ว ทรงเห็น พระสุทัสสนกุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์
และเทวกุมาร บุตรปุโรหิต เป็นผู้สามารถแทงตลอดธรรมคืออัสจะ ๔
เสด็จไปทางอากาศ ลงที่ สุมังคลราชอุทยาน กรุงสุมงคล ให้พนักงาน
เฝ้าราชอุทยาน เรียก พระสุทัสสนกุมาร กนิษฐภคินี และ เทวกุมาร บุตร
ปุโรหิตมาแล้ว ประทับนั่งท่ามกลางกุมารทั้งสองนั้น พร้อมด้วยบริวาร ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ ที่นั้น ธรรมากิสมัยได้มีแก่สัตว์โกฏิหนึ่ง นี้เป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๑.

ครั้ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคน มหาศาล-
พฤกษ์ ใกล้ประตูสุทัสสนราชอุทยานเสด็จเข้าจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เทวโลก
ธรรมากิสมัยได้มีแก่สัตว์สามล้านเจ็ดแสน นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒. ครั้งพระ
สุชาตทศพลเสด็จเข้าเฝ้าพระชนก ธรรมากิสมัยได้มีแก่สัตว์หกล้าน นี้เป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่ป็นนั้นแล มีพระพุทเจ้าพระนามว่า
สุชาตะ ผู้นำ มีพระหนุดังคางราชสีห์ มีพระศอด้งโค
อุสกะ มีพระคุณหาประมาณมิได้ เข้าเฝ้าได้ยาก.

พระสัมพุทเจ้า รุ่งเรืองด้วยพระสิริ ย่อมงาม
สง่าทุกเมื่อ เหมือนดวงจันทร์หมดจดไร้มลทิน เหมือน
ดวงอาทิตย์ ส่องแสงแรงร้อน ฉะนั้น.

พระสัมพุทธเจ้า บรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด
สิ้นเชิงแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุง
ศุมงคล.

เมื่อพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงแสดง
ธรรมอันประเสริฐ สัตว์แปดสิบโกฏิตรัสรู้ ในการ
แสดงธรรมครั้งที่ ๑.

ครั้งพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้มีบิรารยศหาประมาณ
มิได้ เสด็จเข้าจำพรรษา ณ เทวโลก อภิสมัยครั้งที่ ๒
ได้มีแก่สัตว์สามล้านเจ็ดแสน.

ครั้งพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วย พระพุทธเจ้า
ผู้ไม่มีผู้เสมอ เข้าไปโปรดพระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓.
ได้มีแก่สัตว์หกล้าน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถเอว มนุชฺชกปฺปมุหิ ความว่า
ในมณฑลทุกปโค พระผู้มีพระภาคเจ้า สุเมธะ ทรงอุบัติแล้ว ในกัปนั้นนั้น
แหละ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาติก็อุบัติแล้ว. บทว่า สิทฺทหนุ ได้แก่ ชื่อว่า
สิทฺทหนุ เพราะพระหนุของพระองค์เหมือนคางราชสีห์ ก็ราชสีห์ คางล่างเท่านั้น
เต็ม คางบนไม่เต็ม. ส่วนพระมหาบุรุษนั้น เต็มทั้งสองพระหนุเหมือนคาง
ล่างของราชสีห์ จึงเป็นเสมือนดวงจันทร์ ๑๒ คา ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า
สิทฺทหนุ. บทว่า อุตฺตกฺขุโธ ได้แก่มิพระศอเสมอ อิม กลม เหมือนโค
อุตฺตกอะ อธิบายว่า มีลำพระศอเสมือนกลองทองกลมกลึง. บทว่า สตรํ สีว

แปลว่า เหมือนควางอาทิตย์. บทว่า ลิริยา ได้แก่ ด้วยพระพุทธรี. บทว่า โพรหมุตตม ได้แก่ พระสัมโพธิญาณอันสูงสุด.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมโปรดมนุษย์ที่มาใน สุธรรม-
ราชอุทยาน กรุงสุธรรมวดี ทรงยังชนหกล้านให้บวชด้วยเอหิภิกขุภาวะ
ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น นั้น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.
ต่อจากนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก ภิกษุห้าล้านประชุม
กัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. พระสุทัสสนเถระพานุรุชสีแสนซึ่งฟังข่าวว่า
พระสุทัสสนกุมาร ทรงผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า บรรลุพระอรหัต
จึงมาเข้าเฝ้าพระสุชาตนาสภ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดบุรุษ
เหล่านั้น ทรงให้บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงใน
สันนิบาตที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึง
ตรัสว่า

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิ-
บาตประชุมพระสาวก ผู้เป็นพระชีนาสพไรรวมลทินมี
จิตสงบครั้งที่ ๓ ครั้ง.

พระอรหันตสาวก ผู้ถึงกำลังแต่งอภิญญา ผู้ไม่
ต้องไปในภพน้อยภพใหญ่ หกล้าน เหล่านั้นประชุม
กันเป็นการประชุมครั้งที่ ๑.

ในสันนิบาตต่อมาอีก เมื่อพระชินพุทธเจ้า
เสด็จลงจากเทวโลก พระอรหันตสาวกห้าล้าน
ประชุมกัน เป็นการประชุมครั้งที่ ๒.

**พระสุทัสสนอัครสาวก เมื่อเข้าเฝ้าพระนราสภ
ก็เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสาวกสี่แสน.**

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปปตุตถัน** ความว่า ผู้ไม่ถึงพร้อม
ในภพน้อยภพใหญ่. ปาฐะว่า **อุปปวตุตถา** ภวทเว ดังนี้ก็มี. ความก็
อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **ติทิวโรหณ** ได้แก่ เมื่อพระชินพุทธเจ้าเสด็จ
ลงจากโลกสวรรค์. จึงเห็นว่าลงในอรรถกัตตุการก ท่านกล่าวเป็นการกวิปลาศ.
อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ติทิวโรหณ** ได้แก่ ในการเสด็จลงจากเทวโลก. บทว่า
ชิน ได้แก่ เมื่อพระชินพุทธเจ้า พึงเห็นสัตตมวิวิคตติลงในในอรรถกัตตุ
วิคตติ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ลำดับข่าวว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วในโลก ก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ลำดับธรรมกถา ก็ถวายราชสมบัติในมหาทวีปทั้ง ๔ พร้อมด้วยรัตนะ ๗ แต่
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงผนวชในสำนักของพระศาสดา
ชาวทวีปทั้งสิ้น รวบรวมรายได้ที่เกิดในรัฐ ทำหน้าที่ของคนวัดให้สำเร็จ ถวาย
มหาทานเป็นประจำแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระศาสดาแม้
พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนาม
ว่า โคตมะ ในอนาคตกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

**สมัยนั้น เราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นใหญ่
ในทวีปทั้ง ๔ มีกำลังมาก ท่องเที่ยวไปในอากาศ.**

**เรามอบถวายราชสมบัติอย่างใหญ่ ในทวีปทั้ง ๔
และรัตนะ ๗ แต่พระพุทธเจ้าผู้สูงสุด แล้วบวชใน
สำนักของพระองค์.**

ชาววัดทั้งหลาย รวบรวมรายได้ในชนบทมาจัด
ปัจจัย ที่นอน ที่นั่ง สำหรับพระภิกษุสงฆ์.

แม้พระพุทธเจ้า ผู้เป็นใหญ่ในหมื่นโลกธาตุ
พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้า ในที่สุดสามหมื่นกัป.

พระตถาคตตั้งความเพียร ๑ ล ๑ จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งรำเรงใจ
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคคัตถุ-
ศาสน์ทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินเจ้าให้งาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาทในพระศาสนานั้น เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งแห่งอภิญาแล้ว ไปสู่
พรหมโลก.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุทีปมุหิ ความว่า แห่งมหาทวีป ๔ ที่มี
ทวีป [น้อย.] เป็นบริวาร. บทว่า อนุตฺตฺลิกขจโร ความว่า ทำจักรรัตนะไว้ข้าง
หน้าท่องเที่ยวไปในอากาศ. บทว่า รตเน สตุต ได้แก่ รัตนะ ๗ มีหัตถิรัตนะ
เป็นต้น. บทว่า อุตฺตเม ก็คือ อุตฺตมานิ แปลว่า อุดม อีกนัยหนึ่ง พึงเห็น
อรรถว่าอุตฺตเม พุทฺธ แปลว่าในพระพุทธเจ้า ผู้อุดม. บทว่า นิยุยาดยิตฺวาน

ได้แก่ ถวาย. บทว่า อฎฺฐาณ ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกิดในรัฐ อธิบายว่า
รายได้. บทว่า ปฏิปญฺชิตฺถ ได้แก่ รวมเอามาเก็บไว้เป็นกอง. บทว่า ปจฺจย
ได้แก่ ปัจจยต่างๆ มีจิวรเป็นต้น. บทว่า ทสสทฺสสมฺหิ อิสฺสโร ได้แก่
เป็นใหญ่ในหมื่นโลกธาตุ คำนี้นั้น ฟังทราบว่าเป็นที่หมายถึงเขตแห่งชาติ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นใหญ่แห่งโลกธาตุ ที่ไม่มีที่สุด. บทว่า ตีสฺสกุปฺป-
สทฺสสมฺหิ ความว่า ในที่สุดสามหมื่นกัปนับแต่กัปนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาตะ ทรงมีพระนคร ชื่อว่า สุมังคละ พระ
ชนกพระนามว่า พระเจ้าอุคคตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี
คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสุทัสสนะ และ พระสุเทวะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อว่าพระนารทะ พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระนาคา และ พระนาคสมาลา
โพธิพฤกษ์ชื่อว่ามหาเวฬุ ต้นไผ่ใหญ่ เขาว่าต้นไผ่ใหญ่นั้น มีรูลึบ ลำต้นใหญ่
ปกคลุมด้วยใบทั้งหลายที่ไรมลทิน สีเหมือนแก้วไพฑูรย์ นำรินนมอย่างยิ่ง
งามเพริศแพรวเหมือนกำแหงหางนกยูง ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีพระ
สรีระสูง ๕๐ สอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนาง
สิรินันทา พระโอรสพระนามว่า อุปเสนะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยาน
คือ ม้าต้น. พระองค์ดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหาร สีลาราม กรุง
จันทวดี ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า สุมังคละ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
อุคคตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี.

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระสุทัสสนะ และ พระสุเทวะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระนารทะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระนาคา และพระนาค-
สมาลา โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้นเรียกว่ามหาเวฬุ.

ไผ่ต้นนั้น ลำต้นตัน ไม่มีรู มีใบมาก ลำตรงเป็น
ไผ่ต้นใหญ่ นำดูน่ารื่นรมย์.

ลำเดียวโดด เด็บโต กิ่งทั้งหลายแตกออกจาก
ต้นนั้น ไผ่ต้นนั้นงามเหมือนกำแพงทางนกยูง ที่เขา
ผูกกำแพงไว้แล้ว.

ไผ่ต้นนั้นไม่มีหนาม ไม่มีรู เป็นไผ่ใหญ่ มีกิ่ง
แผ่ไปไม่มีช่อง มีร่มเงาที่บนารื่นรมย์.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าโดยส่วนสูง ก็
๕๐ ศอก ทรงประกอบด้วยความประเสริฐ โดยเพราะ
อาการพร้อมสรรพ ทรงถึงพระพุทธรูปครบถ้วน.

พระรัศมีของพระองค์ ก็เสมอด้วยพระพุทธรูป
ที่ไม่มีผู้เสมอ แล่นออกโดยรอบพระวรกายไม่มีประ-
มาณ ชั่งไม่ได้ เปรียบไม่ได้ด้วยข้ออุปมาทั้งหลาย.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรง
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสสาร.

ครั้งนั้น ปาพจน์คือกรรมวินัย งามด้วยพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย เหมือนคลื่นในสาคร เหมือนดาราการ
ในท้องนภาภาส ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ด้วยพระคุณเหล่านั้นที่ซึ่งไม่ได้ด้วย
ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า
แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจุฉิทฺโท แปลว่า มีรูเล็ก พึงเห็น
เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า อนุทรา กณฺญา หณฺยฺสวาท้องเล็ก อาจารย์
บางพวกกล่าว ฉิทฺโท โหติ ปริตุตฺถํ ดังนี้ก็มี. บทว่า ปตฺตติโก แปลว่า
มีใบมาก. อธิบายว่า ปกคลุมด้วยใบทั้งหลาย มีสีเหมือนแก้วผลึก บทว่า
อุชฺฐ ได้แก่ ไม่คด ไม่งอ. บทว่า วั โส แปลว่า ไม้ไผ่. บทว่า พุรฺหา
ได้แก่ ใหญ่โดยรอบ. บทว่า เอกกฺขนุโธ ความว่า งอกขึ้นลำเดียวโดด
ไม่มีเพื่อน. บทว่า ปวทุตฺตติว แปลว่า เติบโตแล้ว. บทว่า ตโต สาขา
ปภิษฺชติ ได้แก่ กิ่ง ๕ แฉก แตกออกจากยอดไผ่ต้นนั้น. ปาฐะว่า ตโต
สาขา ปภิษฺชตฺถ ดังนี้ก็มี. บทว่า สฺพทุโธ ได้แก่ ที่เขาผูกโดยอาการผูก
เป็นห้าเส้นอย่างดี. กำเววหางนกยูง ที่เขาทำผูกเพื่อป้องกันแดด เรียกว่า
โมรหัตถะ.

บทว่า น ตสฺส กณฺญกา โหนฺติ ความว่า ไผ่ต้นนั้น เป็นต้น
ไม้มีหนามตามธรรมดา ก็ไม่มีหนาม. บทว่า อวิโรโป ได้แก่ ปกคลุมด้วย
กิ่งไม่มีช่อง. บทว่า สนฺทจฺฉาโย ได้แก่ มีร่มเงาทึบ ท่านกล่าวว่า มีร่มเงา
ทึบ ก็เพราะไม่มีช่อง. บทว่า ปญฺญาสฺสโร อาสิ ได้แก่ ๕๐ ศอก.
บทว่า สฺพฺพาการวฺรุเปโต ได้แก่ ประกอบแล้วด้วยความประเสริฐทั้งหลาย

โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่า ประกอบพร้อมด้วยความประเสริฐ โดยการพร้อม
สรรพ. บทว่า สพุพคุณมุปากโต เป็นเพียงไวพจน์ของบทหน้า.

บทว่า อปฺปมาโณ ได้แก่ เว้นจากประมาณ หรือชื่อว่า ไม่มีประ-
มาณ เพราะไม่อาจจะนับได้. บทว่า อตุลियो แปลว่า ชั่งไม่ได้. อธิบายว่า
ไม่มีใครเหมือน. บทว่า โอบมิเมหิ ได้แก่ ข้อที่พึงเปรียบ. บทว่า
อนุปโม ได้แก่ เว้นการเปรียบ อธิบายว่า อุปมาไม่ได้ เพราะไม่อาจกล่าว
อุปมาว่า เหมือนผู้นี้ ผู้นี้. บทว่า คุณานิ จ ตานิ ก็คือ คุณา จ เต ความว่า
พระคุณทั้งหลาย มีพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้น ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส
คำที่เหลือทุกแห่ง ความง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระสุชาตพุทธเจ้า

๑๓. วงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๓

ว่าด้วยพระประวัติของพระปิยทัสสีพุทธเจ้า

[๑๔] ต่อจากสมัยของพระสุชาติพุทธเจ้า ก็มีพระสยัมภูพุทธเจ้าพระนามว่า ปิยทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ ผู้นำโลก ผู้ที่เข้าเฝ้าได้ยาก ผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ.

พระพุทธรเจ้า ผู้มีบริวารยศหาประมาณมิได้ แม้พระองค์นั้น รุ่งโรจน์ดังดวงอาทิตย์ ทรงกำจัดความมืดทุกอย่างแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร.

พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระเดชอันขังมิได้ แม้พระองค์นั้น ก็มีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ท้าวสุทัสสนเทวราช ชอบใจมัจฉาทิฎฐิ พระศาสดาเมื่อทรงบรรเทาทัฎฐิของท้าวเธอ ก็ได้แสดงธรรมโปรด.

ครั้งนั้น การประชุมของชนนับไม่ได้ ก็เป็นมหาสันนิบาต อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

ครั้ง พระผู้เป็นสารภีฝึกคน ทรงฝึกพระยาช้าง โทณมุขะ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระปิยทัสสีพระพุทเจ้าแม่พระองค์นั้น ก็ทรง
มีสันนิบาตประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง พระสาวกแสน
โกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

พระมุนี พระสาวกเก้าหมื่นโกฏิ ประชุมพร้อม
กัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒ พระสาวกแปดหมื่นโกฏิ
ประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นมาณพพราหมณ์ชื่อว่า กัสสปะ
คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

เราฟังธรรมของพระองค์ เกิดความเลื่อมใสได้
สร้างสังฆาราม ด้วยทรัพย์แสนโกฏิ.

เราถวายอารามแด่พระองค์แล้ว ก็รำเริงสดใจ
ยึดศรัทธาและศีล ๕ ไว้มั่น.

พระพุทเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางสงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทเจ้า.

พระตถาคตเสด็จออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุง
กบิลพัสดุ์อันนำรีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกร-
กิริยา.

พระตถาคตประทับ ณ โคนต้นขอชปาสนิโครธ
ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมรูปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินไปตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคณโฑพิพุกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศทรงประทับณโคณโฑพิพุกษ์
สถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโฑพิพุกษ์ ชื่อ
อัสสัตตะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้
นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระอุปติสสะ
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
พระองค์นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
โฑพิพุกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นอัสสัตตะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา. พระ
โคตมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พังพระดำรัสนี้ ของ
พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ปรบมือ
หวัร้อรำเรียง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเรจักพลาตศาสนา ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไชร้ ในอนาคตกาล พวกเรก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจักข้ามแม่น้ำ พลาตทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทุกคน ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไชร้ ในอนาคตกาล พวกเรก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระปิยทัสสีศาสดา มีพระนครชื่อว่าสุธัญญะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ พระชนนีพระ
นามว่า พระนางสุจันทา.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่กำพันปีมีปราสาท
๓ หลังชื่อว่า สุนิมมละ วิมลละ และคิริคูหา มีพระสนม
นารี ที่แต่งกายงามสามหมื่นหนึ่งพันนาง พระอัคร
มเหสีพระนามว่า พระนางวิมลลา พระโอรสพระนามว่า
กัญจนาวะพะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิमित ๔ เสด็จออก
อธิเนษกรรมณด้วยยานคือรถ ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน.

พระมหาวิระปิยทัสสีมหามุนี ผู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ อุตสกราชอุทยาน ที่นารีนรมย์ใจ.

พระปิยทัสสีศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่าพระ
पालิตะ และพระสีพพทัสสี พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระโสภิตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุชาดาและพระธัมม-
ทินนา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า กกุระ ต้นกุ่ม.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า สันทกะ และธัมมิกะ อัคร-
อุปัฏฐายิกาชื่อว่า วิสาขาและธัมมทินนา.

พระพุทธเจ้า ผู้มีพระบริวารยศหาประมาณมิได้
มีพระมหาปुरुสลักษณะ ๓๒ พระองค์นั้น สูง ๘๐ ศอก
เห็นกันชัดเหมือนพระยาศาลพฤกษ์.

รัศมีแสงของดวงไฟ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
หามีเหมือนพระรัศมีของพระปิยทัสสี ผู้ไม่มีผู้เสมอ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้นไม่.

พระผู้มีพระจักขุ ดำรงอยู่ในโลกเก้าหมื่นปี แม้
พระองค์ผู้เป็นเทพแห่งเทพก็มีพระชนมายุเท่านั้น.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น กิติ คู่พระสาวกที่ไม่มีผู้เปรียบได้
เหล่านั้นกิติ ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระปิยทัสสีวรมุณี เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารอัสสัถาราม ชินสถูปของพระองค์ ณ พระ-
วิหารนั้น สูง ๓ โยชน์แล.

จบวงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๓

พรรณนา วงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๓

ต่อมาจากสมัยของพระสุชาติพุทธเจ้า ในกัปหนึ่ง ในที่สุดแห่งหนึ่งพันแปดร้อยกัปแต่ภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าบังเกิด ๓ พระองค์ คือ พระปิยทัสสี พระอติทัสสี พระธัมมทัสสี ใน ๓ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสี ทรงบำเพ็ญบารมีแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางจันทาทวี ผู้มีพระพักตร์เสมือนดวงจันทร์ อกรรมเหตุของพระเจ้าสุทัตตะ กรุงสุธัญญวดี ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติออกจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ วรณราชอุทยาน ในวันเฉลิมพระนามของพระองค์ พระชนกชนนีทรงเฉลิมพระนามว่า ปิยทัสสี เพราะเห็นปาฏิหาริย์วิเศษอันเป็นที่รักของโลก พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี นับว่าทรงมีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า สุนิมมละ วิมลละ และ กิริพราหา ปรากฏพระสมณนารีสานหมื่นสามพันนาง มี พระนางวิมลมาหาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า กัญจนเวฬุ ของพระนางวิมลมาเทวีประสูติแล้ว พระมหาบุรุษนั้น ทรงเห็นนิมิต ๔ แล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรรมด้วยรถเทียมม้า ทรงผนวชแล้ว บุรุษโกฏิหนึ่งบวชตามเสด็จ พระมหาบุรุษอันชนโกฏิหนึ่งนั้น แวดล้อมแล้วพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน ในวันวิสาข-บูรณมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดาของ วัสสภพราหมณ์ บ้านวรณ-พราหมณ์ ถวายแล้วทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาลวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำที่ สุชาติอะชาชีวก ถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อว่า กกุระ ต้นกุ่ม ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๑ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ แหงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติดี สารี เป็นต้นแล้ว ทรงยับยั้ง ณ

โคณโทธิพฤกษ์นั้นนั้นแหละ ๗ สัปดาห์ ทรงทราบว่า ผู้ที่บวชกับพระองค์ สามารถแทงตลอดคอรชธรรม จึงเสด็จไป ณ ที่นั้นทางอากาศ ลงที่ **อุสภวดี ราชอุทยาน** ใกล้ **กรุงอุสภวดี** อันภิกษุโกฏิหนึ่งแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศ พระธรรมจักร ครั้งนั้นธรรมากิสมย์ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ นี่เป็นอกิสมย์ ครั้งที่ ๑

ต่อมาอีก ราชอาณาจักร พระนามว่า **สุทัสสนะ** ประทับอยู่ ณ **สุทัสสนบรรพต** ไม่ไกลกรุงอุสภวดี ท้าวเธอเป็นมัจฉาทิฎฐิ ก็พวกมนุษย์ ทัวชมพู่ทวีป นำเครื่องสังเวหมีค่านับแสน มาเช่นสรวงท้าวเธอ ท้าวสุทัสสนเทวราชนั้น ประทับบนอาสนะเดียวกันกับพระราชแห่งมนุษย์ ทรงรับเครื่องสังเวห ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า **ปิยทัสสี** ทรงพระดำริว่า จำเราจัก บรรเทาภิกษุของท้าวสุทัสสนเทวราชนั้นเสีย เมื่อท้าวสุทัสสนเทวราชนั้นเสด็จไปยังสมาคมยักษ์ จึงเสด็จเข้าไปยังภพของท้าวเธอ ขึ้นสู่ที่สิริไสยาสน์ ประทับนั่งแปลงพระฉัพพรรณรังสีเหมือนดวงอาทิตย์ในฤดูสาวทแปลงแสงเหนียวคุณบรรพต เทวดาที่เป็นบริวารรับใช้ของท้าวเธอ ก็บูชาพระทศพลด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นต้น ยืนแวดล้อม.

ฝ่ายท้าวสุทัสสนเทวราชกลับจากยักษ์สมาคมเห็นฉัพพรรณรังสีเด่นออกจากภพของตนก็คิดว่า ในวันอื่นๆ ไม่เคยเห็นภพของเรา จำเรอรุ่งเรื่องด้วยแสงรัศมีมากมายเช่นนี้ ใครหนอ เป็นเทวดาหรือมนุษย์ เข้าไปในที่นี้ ตรวจดูก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งรุ่งโรจน์ด้วยแสงพระฉัพพรรณรังสีดังดวงอาทิตย์ในฤดูสารทเหนือยอดอุทัยคีรี คิดว่า สมณะโล้นผู้นี้อันชนใกล้ชิดบริวารของเราแวดล้อมแล้วนั่งเหนือที่นอนอันดี ก็ถูกความโกรธครอบงำใจคิดว่า เอาเถิด จำเราจักสำแดงกำลังของเราแก่สมณะโล้นนั้น แล้วก็ทำภูเขานั้นทั้งถูกลูกเป็นเปลวไฟอันเดียว ตรวจดูว่าสมณะโล้นคงเป็นเจ้าเพราะเปลวไฟ

แล้ว แต่ก็เห็นพระทศพลมีพระวรกายถูกแสงรั้งสีมากมาย เล่นทว่มไป มีพระพักตร์ผ่องวรรณะงาม มีพระฉวีศดใสรุ่งโรจน์อยู่ ก็คิดว่า สมณะผู้นี้ทนไฟไหม้ได้ เอาเถิด จำเราจักรุกรานสมณะผู้นี้ด้วยกระแสน้ำหลากแล้วฆ่าเสีย จึงปล่อยกระแสน้ำหลากอันลึกล้ำตรงไปยังวิมาน.

แต่นั้น น้ำก็ไม่เปียกเพียงขนผ้าแห่งจีวร หรือเพียงพระโลมาในพระ-
สรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งประทับนั่งในวิมานนั้น อันเต็มด้วย
กระแสน้ำหลาก แต่มั่น ท้าวสุทัสสนเทวราช รู้ว่า ด้วยกระแสน้ำหลากนี้ สมณะ
หายใจไม่ออก ก็จักตาย จึงเสกมนต์พันอัคน้ำแล้วตรวจดูก็เห็นพระผู้มีพระภาค
เจ้าประทับนั่งอันบริษัของตนแวดล้อม รุ่งโรจน์ด้วยแสงแลบแห่งเปลวรังสี
ต่างชนิด คุจดวงรัชนีกรในอุคสูสารท ส่งแสงลอดหลืบเมฆสีเขียวครามทนาการลบ
หลุดตนไม่ได้ ก็คิดว่า จำเราจักฆ่าสมณะนั้นเสียเถิด แล้วก็บันดาลฝนอาวุธ ๕
ชนิด ให้ตกลง ด้วยความโกรธ ลำดับนั้น ด้วยอำนาจของพระผู้มีพระภาค
เจ้าพระองค์นั้น อาวุธทุกอย่างก็กลายเป็นพวงดอกไม้หอมนานาชนิดงามนำดู
อย่างยิ่ง หล่นลงแทบเบื้องบาทของพระทศพล.

แต่นั้น ท้าวสุทัสสนเทวราช เห็นความอัศจรรย์นั้นก็ยังมีใจโกรธจึง
จึงเอามือทั้งสองจับพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า หมายถึงจะถอดคร่าออกไปจาก
ภพของตน ก็เหวี่ยงเลยมหาสมุทรไปถึงจักรวาลบรรพต ตรวจดูว่าสมณะยัง
เป็นอยู่หรือตายไปแล้ว ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ายังคงประทับนั่ง อยู่เหนือ
อาสนะนั้นนั่นแหละ ก็คิดว่า โอ สมณะนี้มีอำนาจมาก เราไม่สามารถจะถอด
คร่าสมณะผู้นี้ออกไปจากที่นี่ได้ หากว่าใครรู้เรื่องเรา เราก็จักอภัยศหาน้อยไม่
จำเราจักปล่อยสมณะนั้นไปเสีย トラบเท่าที่ใครยังไม่เห็นสมณะผู้นี้.

ลำดับนั้น พระทศพลทรงทราบความประพติจิตของท้าวสุทัส-
สนเทวราชนั้น ก็ทรงอธิษฐานอย่างที่ว่ากเทวดาและมนุษย์ทุกคนเห็นท้าวเธออยู่

ในวันนั้นนั่นเอง พระราชา ๑๐๑ พระองค์ทั่วชมพูทวีป ก็พากันมาประชุมเพื่อถวายเครื่องสังเวศน์แด่ท้าวสุทนต์เสนาทวารานั้น พระราชาแห่งมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ทรงเห็นท้าวสุทนต์เสนาทวาราชประทับนั่งจับพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีจิตเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเทวราชขอพรพวกเรา บำเรอพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสี จอมมุนี โอ! ธรรมดาพระพุทเจ้าทั้งหลายนำอัสจรย์ โอ! พระพุทธุคุณทั้งหลาย วิเศษจริงๆ ก็พากันนอบน้อม ยืนประคองอัญชลีไว้เหนือเศียรเกล้าหมดทุกคน ณ สันนิบาตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีทรงทำท้าวสุทนต์เสนาทวารานั้นให้เป็นประมุข ทรงแสดงธรรมโปรด ครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์เกี้ยวหมั้นโกฏิบรรลुพระอรหัตต์นั้นเป็นอกิสสมัยครั้งที่ ๒.

ครั้งเมื่อศัตรูของพระพุทเจ้า ในกุ่มุทนครซึ่งมีขนาด ๕ โยชน์ ชื่อ พระโธณเถระ เหมือนพระเทวทัต ปรีกษากับ พระมหาปทุมราชกุมาร ให้ปลงพระชนม์พระชนกของพระราชกุมารนั้น แม้พยายามต่างๆ เพื่อปลงพระชนม์ของพระปิยทัสสีพุทเจ้า ก็ไม่อาจปลงพระชนม์ได้ ท่านจึงเรียกควาญพญาช้างชื่อ โทณมุข ประเล้าประโลมเขา บอกความว่า เมื่อใดพระสมณะปิยทัสสีผู้นี้ เข้าไปบิณฑบาตยังนครนี้ เมื่อนั้น ท่านจงปล่อยพญาช้างชื่อโทณมุข ให้ฆ่าพระสมณะปิยทัสสีเสีย.

ครั้งนั้น นายควาญช้างนั้น เป็นราชวัลลภ ไม่ทันพิจารณาถึงประโยชน์และมีใจประโยชน์ รู้แต่ว่า สมณะผู้นี้จะพึงทำให้หลุดพ้นจากตำแหน่งแน่ จึงรับคำ วันรุ่งขึ้นก็กำหนดเวลาที่พระศพลเสด็จเข้าไปยังพระนครเข้าไปหาพญาช้างโทณมุข ซึ่งมีหน้าผากเหมือนหม้อข้าวเหนือตระพองที่เกิดดีแล้ว มีลำวงยาวเสมือนธนู มีหูอ่อนกว้างใหญ่ ตาเหลืองดั่งน้ำผึ้ง ที่

นั่งบนตัวดี ตะโพกหนาทิบกลมกลิ้ง ระหว่างเข่าเก็บของลับไว้ งามเหมือน
งอนไถ ขนหางสวย โคนหางนำยำเกรง สมบูรณ์ด้วยลักษณะครบทุกอย่าง
งามน่าดูเสมือนเมฆสีเขียวคราม ไปยังถิ่นที่ราชสีห์ชอบเยื้องกรายเหมือนก้อน
เมฆเดินได้ มีกำลังเท่า ๗ ช้างสาร ตกมัน ๗ ครั้ง มีพิษทั่วตัว เหมือน
มัจจุมารที่มีเรือนร่างทำให้เมามั่นมันยิ่งขึ้น ปรนด้วยวิธีพิเศษเช่นกำข้าวคลุกกำ-
ยานหยอดยาตา รมควัน ฉาบทา เป็นต้น แล้วก็ส่งไปเพื่อต้องการปลงพระชนม์
พระมุนีผู้ประเสริฐ ผู้ป้องกันชนที่เป็นอริได้ เหมือนช้างเอราวัณ ป้องกันช้าง
ข้าศึกฉะนั้น ลำดับนั้น พญาช้างโทณมุขนั้น เป็นช้างพลายตัวดี พอหลุดไป
เท่านั้น ก็ฆ่าช้าง ควาย ม้า ชาย หญิง มีเนื้อตัวพร้อมทั้งงาและวงงเประ
ไปด้วยเลือดของผู้ที่ถูกฆ่า มีตาที่คลุ้มด้วยข่าแห่งความตาย หักทะลายเกวียน
บานประตู ประตูเรือนยอด เสากระเนียดเป็นต้น อันฝูงกา สุนัข และ แร้ง
เป็นต้นติดตามไป ตัดอวัยวะของควาย คน ม้า และ ช้างพลาย เป็นต้น
กินเหมือนยักษ์กินคน เห็นพระทศพลอันหมู่ศิษย์แวดล้อม กำลังเสด็จมาแต่
ไกล มีกำลังเร็วเสมือนครุฑในอากาศ นุ่งไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยความ
เร็ว.

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมือง มีใจเปี่ยมแปรไปด้วยความเร่าร้อน เพราะ
ภัย ก็เข้าไปยังซากกองกำแพงแห่งปราสาท เห็นพระยาช้างวิ่งเล่นมุ่งหน้าตรง
พระตถาคตก็ส่งเสียงร้อง ฮ้า! ฮ้า! ส่วนอุบาสกบางพวก เริ่มห้ามกันพญา
ช้างนั้น ด้วยวิธีการต่างๆ. ลำดับนั้น คือพระพุทธานคพระองค์นั้นทรง
แลดูพญาช้าง ซึ่งกำลังมา มีพระหฤทัยเยือกเย็นด้วยพระกรุณาแผ่ไป ก็ทรงแผ่
พระเมตตาไปยังพญาช้างนั้น. แต่นั้น พญาช้างเชือกนั้น ก็มีสันดานประจำ
ใจอันพระเมตตาที่ทรงแผ่ไปทำให้อ่อนโยนสำนึกรู้โทษและความผิดของตน

ไม่อาจยืนต่อเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ด้วยความละอาย จึง
หมอบจบเศียรเกล้าลงแทบเบื้องพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า คุณแทรก
เข้าไปในแผ่นดินปฏิพัทธ์. พญาช้างเชือกนั้นหมอบลงอย่างนั้นแล้ว เรือนร่างเสมือน
กลุ่มหมอก ก็เจ็ดจ้า เหมือนก้อนเมฆเสียดความเข้าไปใกล้ยอดภูเขาทองที่ฉาบ
ด้วยแสงสนธยา.

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมืองเห็นพญาช้างหมอบจบเศียรเกล้าลงแทบเบื้อง
บาทของพระจอมมุนี ก็มีใจเปี่ยมด้วยปีติอย่างยิ่ง ก็พากันส่งเสียงโห่ร้องสาธุการ
กึกก้องดังเสียงราชสีห์ บุษพาพระองค์มีประการต่าง ๆ ด้วยดอกไม้หอม มาลัย
จันทน์จूरณหอมและเครื่องประดับเป็นต้น โยนแผ่นผ้าไปโดยรอบ เทพเทวี
ก็บรรลือลั่นในท้องนภากาศ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแลดูพญาช้าง
พลาย ซึ่งหมอบจบเศียรเกล้าแทบเบื้องพระบาท ดั่งยอดเขาที่อาบสีดำ ก็ทรง
ลูบกระพองพญาช้าง ด้วยฝ่าพระหัตถ์ อันประดับด้วยขอช้าง ชง สังข์ และจักร
จึงทรงพร่ำสอนพญาช้างนั้น ด้วยพระธรรมเทศนา ที่เกื้อกูลแก่ความประพฤติ
ทางจิตของพญาช้างนั้นว่า

ดูก่อนพญาช้าง เจ้าจงฟังคำของเราที่พร่ำสอน
และจงเสพคำพร่ำสอนของเรานั้น ซึ่งประกอบด้วย
ประโยชน์เกื้อกูล จงกำจัดความยินดีในการฆ่า ความ
มีจิตร้ายของเจ้าเสีย จงเป็นช้างที่น่ารัก ผู้สงบ.

ดูก่อนพญาช้าง ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์มีชีวิต ด้วย
โลภะ และ โทสะ หรือด้วยโมหะผู้ใดนั้น ชื่อว่า ผู้ฆ่า
สัตว์มีชีวิต ย่อมเสวยทุกข์อันร้ายกาจ ในนรก ตลอด
กาลนาน.

ดูก่อนพญาช้าง เจ้าอย่าได้ทำกรรมเห็นปานนั้น
ด้วยความประมาท หรือแม้ด้วยความเมาอีกนะ เพราะ
ผู้ทำสัตว์มีชีวิตะที่ตกลงไป ย่อมประสบทุกข์แสน
สาหัสในนรกตลอดกัป.

ผู้เบียดเบียนครั้งเสวยทุกข์อันร้ายกาจในนรกแล้ว
ผิว่าไปสู่มนุษย์โลก ก็ยังเป็นผู้มีอายุสั้น มีรูปร่าง
แปลกประหลาด ยังมีส่วนพิเศษแห่งทุกข์.

ดูก่อนกฤษร พญาช้างผู้บาปญญา เจ้ารู้ว่า
ชีวิตเป็นที่รักอย่างยิ่งของเจ้าฉันใด ในมหาชนชีวิตแม่
ของผู้อื่นก็เป็นที่รักฉันนั้น แล้วพึงงดเว้นปาณาติบาต
อย่างเด็ดขาด.

ถ้าเจ้ารู้จักโทษที่ไม่เว้นการเบียดเบียน และคุณที่
เว้นขาดจากปาณาติบาตแล้ว จงเว้นขาดปาณาติบาตเสีย
ก็ปรารถนาสุขในสวรรค์ในโลกหน้าได้.

ผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตฝึกตนดีแล้ว ย่อมเป็น
ที่รักที่ขบใจในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป
พระพุทธรเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าวว่า เขาก็อยู่ยัง
ในสวรรค์.

ใครๆ ในโลก ย่อมไม่ปรารถนาให้ทุกข์มาถึง
ผู้เกิดมาแล้วทุกๆ คน ย่อมแสวงสุขกันทั้งนั้น ดูก่อน
พญาช้างผู้ยิ่งใหญ่ เพราะฉะนั้น เจ้าจงละการเบียด
เบียนเสีย เจริญแต่เมตตาและกรุณาในเวลาอันสมควร
เถิด.

ลำดับนั้น พญาช้างอันพระทศพลทรงพร้าสอนอย่างนี้ ก็ได้สำนึก เป็นผู้ที่ทรงฝึกปรือแล้วอย่างยิ่ง ถึงพร้อมด้วยวินัย แล จรรยา ก็ได้เป็นเหมือนศิษย์ ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีพระองค์นั้น ทรงทรมานพญาช้างโทณมุขเหมือนพระศาสดาของเราทรงทรมานช้างชนपालแล้ว จึงทรงแสดงธรรมโปรดในสมาคมแห่งมหาชนนั้น. ครั้งนั้น ธรรมากิสมัยได้มีแก่สัตว์แปดหมื่น โกฏิ. นี้เป็นอกิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสุชาติพุทธเจ้าก็มีพระสมัย
พุทธเจ้า พระนามว่า ปิยทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ ผู้นำ
โลก อันเข้าเฝ้าได้ยาก เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอ.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น มีบริวารยศอัน
ประมาณมิได้ รุ่งโรจน์ดุจดวงอาทิตย์ ทรงกำจัดความ
มืดทุกอย่าง ประกาศพระธรรมจักร.

พระพุทธเจ้าผู้มีพระเดช ที่ขังไม่ได้แม่พระองค์
นั้น ก็ทรงมีอกิสมัย ๓ ครั้ง อกิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่
สัตว์แสนโกฏิ.

ท้าวสุทัสสนเทวราชทรงขอบใจมิจฉาภิภูริ พระ
ศาสดาเมื่อทรงบรรเทาภิภูริของท้าวเทวราชพระองค์
นั้นแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมโปรด.

ครั้งนั้น การประชุมของชนนับไม่ได้ เป็น
มหาสันนิบาต อกิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่น
โกฏิ.

ครั้งพระศาสดาผู้เป็นสารีพิกคน ทรงแนะนำ
พญาช้างชื่อโทณมุขะ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์
แปดหมื่นโกฏิ.

ใน สมัยกลนคร มีสหายสองคน คือพระราชโอรส พระนามว่า ปา-
ลิตะ บุตรปุโรหิต ชื่อว่า สัพพทัสสิกุมาร สองสหายนั้น เมื่อพระปิยทัสสี
สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจาริกอยู่ สดับข่าวว่า เสด็จถึงพระนครของพระองค์มี
บริวารแสนโกฏิ ก็ออกไปรับเสด็จ สดับฟังธรรมของพระองค์แล้วก็ถวาย
มหาทาน ๗ วัน ในวันที่ ๗ จบอนุโมทนาภักตทานของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมกับบริวารแสนโกฏิบวชแล้วบรรลुพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยก
ปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุสาวกเหล่านั้น นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.
สมัยต่อมา สัตว์เก้าหมื่นโกฏิบรรลुพระอรหัต. ในสมาคมของท้าวสุทิสสนเทวราช
พระศาสดาอันภิกษุสาวกเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นี่
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก ในสมัยทรงแนะนำพญาช้างโทณมุข สัตว์
แปดหมื่นโกฏิบวชแล้วบรรลुพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดงท่ามกลางภิกษุสาวกเหล่านั้น นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระปิยทัสสีพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ก็ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง พระสาวกแสน
โกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

พระमुณีสาวกเก้าหมื่นโกฏิ ประชุมพร้อมกันเป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒ พระสาวกแปดหมื่นโกฏิประชุมกัน
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นมาณพพราหมณ์ชื่อ กัสสปะ
เรียนจบไตรเพท ครบ ๕ ทั้งอติहाสศาสตร์ ฟังพระธรรมเทศนาของพระ
ศาสดา ให้สร้างสังฆาราม ที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง ด้วยการบริจาคทรัพย์แสน
โกฏิ ตั้งอยู่ในสระและศีล ๕. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงพยากรณ์พระ
โพธิสัตว์นั้นว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป นับแต่กัปนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก
พระนามว่า โคตมะ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นมาณพพราหมณ์ ชื่อว่ากัสสปะ
คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

เราฟังธรรมของพระปิยทัสสีพุทธเจ้าพระองค์นั้น
แล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ให้สร้างสังฆารามด้วย
ทรัพย์แสนโกฏิ.

เราถวายอารามแด่พระองค์แล้ว ก็รำเริงสดใจ
ยึดศรัทธาและศีล ๕ ไว้มั่น.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางสงฆ์ ก็ทรงพยากรณ์เราว่า เมื่อล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗๑๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สรณ ปญฺเจสิเล จ ความว่า สรณะ
๓ และศีล ๕. บทว่า อฏฺฐารเส กปฺปสเส ความว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป
นับแต่ภัทรกัปนี้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า สุรัญญะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนาง
สุจันทาทวี. คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระปาลิตะ และ พระสัพพทัสสี
พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า พระโสภิตะ. คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุชาดา
และพระธัมมทินนา โภธิพฤกษ์ ชื่อ ตันกุชะ ตันกุ่ม พระสรีระสูง ๘๐
ศอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางวิมลมา พระ
โอรสพระนามว่า พระกัญจนาวพะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยรตเทียมมา.
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปิยทัสสีศาสดา ทรงมีพระนคร ชื่อว่าสุรัญญะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ พระชนนีพระ
นามว่า พระนางจันทา.

พระปิยทัสสีศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่าพระ
ปาลิตะ และ พระสัพพทัสสี พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า
พระโสภิตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสุชาดา และ พระ
ธัมมทินนา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้นเรียกว่า ตันกุชะ.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น มีพระบริวารยศหา
ประมาณมิได้ มีพระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ
สูง ๘๐ คอก ปรางค์เหมือนต้นพญาสาละ.

พระรัศมีของพระปิยทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้นเป็นเช่นใด รัศมีของ
ดวงไฟ ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ หาเป็นเช่นนั้น
ไม่.

พระผู้มีพระภักษุ ดำรงอยู่ในโลกเก้าหมื่นปี
พระชนมายุของพระผู้เป็นเทพแห่งเทพพระองค์นั้น ก็
มีเพียงเท่านั้น.

พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ก็ดี คู่พระอัครสาวกผู้ไม่มีผู้เทียบ
ได้เหล่านั้น ก็ดี ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่าแน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาธราชว ความว่า เห็นได้ชัดเหมือน
พญาสาละพฤกษ์ ที่มีลำต้นเกลากลมออกดอกบานสะพรั่งทั่วทั้งต้น คุนารีนรมย์
อย่างยิ่ง. บทว่า ยุกานิปิ ตานิ ได้แก่ คู่ มีคู่พระอัครสาวกเป็นต้น. คาลา
ที่เหลือทุกแห่งง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้า

๑๔. วงศ์พระอตถทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๔

ว่าด้วยพระประวัติของพระอตถทัสสีพุทธเจ้า

[๑๕] ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระอตถทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงกำจัดความมืดใหญ่ บรรลุพระสัมโพธิญาณอันอุดม.

พระองค์นั้นทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ทรงยังหมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ให้ื่อมด้วยอมตธรรม.

พระโลกนาถแม่พระองค์นั้น ก็ทรงมีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ครั้งพระอตถทัสสีพุทธเจ้า เสด็จจาริกไปในเทวโลก อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อจากนั้น ครั้งพระพุทธรเจ้า ทรงแสดงธรรมโปรดในสำนักพระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

พระอตถทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น มีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

พระสาวกเก้าหมื่นแปดพันประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ พระสาวกแปดหมื่นแปดพันประชุมกัน

เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

พระสาวกผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ไร่่มลทิน
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ เจ็ดหมื่นเจ็ดพันประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นขฤโณผู้มิตบะสูง โดยชื่อสุลิมะ
อันแผ่นดินคือโลก สมมติว่าเป็นผู้ประเสริฐ.

เรานำดอกไม้ทิพย์คือ มณฑารพ ปทุม และ
ปาริฉัตตกะ มาจากเทวโลก บูชาพระสัมพุทธเจ้า.

พระมหามุนีอัครทาสีพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้นทรง
พยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้ำวมธุปายาสที่นั่น เสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญ-
ชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้แล้ว ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทักษิ-
ณโพธิมณฑปสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิ-
พฤกษ์ชื่อ ต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักเป็นพระโคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระอุปลิส-
สะผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะจักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตตะอาพาณะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตาและ อุตตรา พระ
โคตมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระอัครอัครพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่ง
ใหญ่ ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु พร้อมทั้งเทวโลก พากันโห่ร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าววว่า

ผิว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไชรั ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็จะถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉนั้นใด.

พวกเราทั้งหมด คิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์ ก็ยินดีสลดใจ จึง
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระอัครทัตตีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มี
พระนครชื่อโสภณะ พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสาคระ
พระชนนีพระนามว่า พระนางสุทัตสนา.

พระองค์ครองมรราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี มีปราสาท
ชั้นยอด ๓ หลังชื่อว่า อมรคีรี สุรคีรี และคิริวาหนะ
มีพระสนมมารีแต่งกายงามสามหมื่นสามพันนาง มี
พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางวิสาขา พระโอรส
พระนามว่า เสดะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมด้วยยาน คือ ม้า ทรงตั้งความเพียร ๘
เดือนถ้วน.

พระมหาวิระอัครทัตตี ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ผู้
องอาจในรชน อันทำวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ที่โนมราชอุทยาน.

พระอัครทัตตีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระสันตะ และพระอุปสันตะ
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่าพระอภยะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระธัมมา และ พระสุธัมมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นจัมปกะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า นกุละ และ นิสกะ อัคร-
อุปัฏฐายีธา ชื่อว่า มกิลลา และ สุนันทา.

พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วย พระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น สูง ๘๐ ศอก งามเหมือนพญา
ศาลพฤกษ์ บริบูรณ์เหมือนดวงจันทร์.

พระรัศมีตามปกติของพระองค์ หลายร้อยโกฏิ
แผ่ไปโยชน์หนึ่งทั้งสิบทิศ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่างทุก
เมื่อ.

พระพุทธเจ้า ผู้ล้าเลิศในนรชน เป็นมุนี ยอด
สรรพสัตว์ ผู้มีจักขุ ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี.

พระอัครทาสีพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงแสดง
พระรัศมี อันหาอะไรเปรียบมิได้ เจิดจ้าไปในโลกทั้ง
เทวโลก ถึงความเป็นผู้ไม่เที่ยง ก็เสด็จดับขันธปริ-
นิพพาน เพราะลีนอุปาทาน เหมือนดวงไฟดับเพราะ
สิ้นเชื้อฉะนั้น.

พระชินวรอัครทาสีพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน
ณ พระวิหารชื่อ อโนมาราม. พระบรมสารีริกธาตุ ก็
แผ่กระจายไปเป็นส่วนๆ ในประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระอัครทาสีพุทธเจ้าที่ ๑๔

พรรณนางศ์พระอัครทัตตีพุทธเจ้าที่ ๑๔

เมื่อพระปิยทัตตีสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานแล้วเสื่อมไป เมื่อมนุษย์ทั้งหลาย มีอายุนับประมาณมิได้เจริญแล้ว ก็เสื่อมลงโดยลำดับ จนมีอายุแสนปี พระพุทธเจ้าพระนามว่าอัครทัตตี ผู้เห็นอรรถอย่างยิ่ง ก็อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้วถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุทัตสนเทวี อัครมเหสีในราชสกุลของ พระเจ้าสาคระ กรุงโสภณะ ที่งามอย่างยิ่ง อยู่ในพระครรภ์ ๑๐ เดือน ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ สุจินชนราชอุทยาน. พอพระมหามารุชประสูติจากพระครรภ์พระชนนี เจ้าของทรัพย์ทั้งหลาย ก็พากันได้ขุมทรัพย์ใหญ่ ที่ฝังกันไว้นาน สิบๆ ตระกูลกันมา เพราะเหตุนั้น ในวันรับพระนามของพระองค์ พระชนกชนนีจึงเฉลิมพระนามว่า อัครทัตตี พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี. ทรงมีปราสาท ๑ หลัง ที่มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง ชื่อ อมรคิริ สุรคิริ และคิริวาหนะ มีพระสนมনারีสามหมื่นสามพันนาง มีพระนางวิสาขาเทวีเป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า เสถกุมาร ของ พระนางวิสาขาเทวี ทรงสมภพ พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ขึ้นทรงพญาม้าชื่อ สุทัตสนะ เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ทรงผนวช มนุษย์เก้าโกฏิก็บวชตามเสด็จ พระมหามารุชอันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูชาณมี เสวยข้าวมธุปายาสที่มหาชนนำมาเป็นเครื่องสังเวชนางนาคชื่อว่าสุจินชรา นางนาคที่มีเรือนร่างทุกส่วนอันมหาชนเห็นอยู่ ถวายพร้อมด้วยถาดทอง ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สวนสาละรุ่น ที่ประดับด้วยต้นไม้รุ่น ๑๐ ต้น เวลาเย็น

ทรงรับหน้าคา ๘ กำ ที่พญานาคชื่อ มหารุจิ ผู้ชอบใจธรรมถวาย แล้วเสด็จ
เข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ จัมปกะ ต้นจำปา ทรงลาดสันถัดหน้าคากว้างยาว ๕๑
ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า
อเนกชาติดี สารี ๑๑๑ ตณฺหณัน ขยมชฺชณฺคา ที่พระพุทเจ้าทุกพระองค์
ทรงประพฤติมา ทรงยับยั้งอยู่ ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์ ๗ วัน ทรงรับอาราธนา
แสดงธรรมของท้าวมหาพรหม ทรงเห็นภิกษุใหม่เก่าโกฎิที่บวชกับพระองค์
เป็นผู้สามารถแทงตลอดอริยธรรมได้ เสด็จไปทางอากาศลงที่อินมราชอุทยาน
ใกล้อินมนคร อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ
ที่นั่น ครั้งนั้น ธรรมาสภิกษุครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฎิ.

ต่อมาอีก เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้นำโลกเสด็จจาริกไปในเทวโลก
ทรงแสดงธรรมโปรดในที่นั้น อภิสภิกษุครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฎิ ก็ครั้ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าอัครทาสี เสด็จเข้าไปยังกรุงโสภณะ เหมือนพระผู้มีพระภาค
เจ้าของเราเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรด ธรรมาสภิกษุ
ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แสนโกฎิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่ป็นนั้นเอง พระอัครทาสีพุทเจ้า
ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ก็ทรงกำจัดความมีดีใหญ่ บรรลु
พระโพธิญาณอันอุดม.

พระองค์ อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ทรงยังหมื่นโลกธาตุ พร้อม
ทั้งเทวโลกให้อิ่มด้วยอมฤตธรรม.

พระโลกนาถแม้พระองค์นั้น ก็ทรงมีอภิสภิกษุ ๓
ครั้ง อภิสภิกษุครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฎิ.

ครั้งพระอถตทัสสีพุทธเจ้า เสด็จจาริกไปใน
เทวโลก อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก้สัตว์แสนโกฏิ.
ต่อมา ครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในสำนัก
พระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้สัตว์แสนโกฏิ.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุเถว ความว่า ในกัปนั้นนั่นเอง แต่
ในที่นี้ วรรคที่ท่านประสงค์เอาว่ามีนทกัป ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลัง ในการ
พรรณนาวงศ์ของพระปฐมุตตรพุทธเจ้าว่า ในกัปใด บังเกิดพระพุทธเจ้า ๓
พระองค์ กัปนั้นชื่อว่า วรรค เพราะฉะนั้นในที่นี้ วรรคที่ ท่านจึงประสงค์เอา
ว่า มีนทกัป. บทว่า นิหนุตฺวาน แปลว่า กำจัดแล้ว หรือปาฐะก็อย่างนี้
เหมือนกัน. บทว่า สนฺโต แปลว่า มีอยู่. บทว่า อมเตน ได้แก่ ด้วย
คือมอมถธรรมคือการบรรลุมรรคผล. บทว่า ตปฺปยิ แปลว่า ให้อิ่มแล้ว
อธิบายว่าให้อิ่มหน้าสำราญ. บทว่า ทสฺสทฺสฺสึ ก็คือ ทสฺสทฺสฺสึโลกธาตุ .
บทว่า เทวจาริกิ ความว่า จาริกไปในเทวโลก เพื่อแนะนำเทวดาทั้งหลาย
ได้ยินว่า ในสุจันตกนกร พระสันตราชโอรสและอุปสันตะบุตรปุโรหิต
ไม่เห็นสาระในไตรเพทและลัทธิสมัยอื่นทุกอย่าง จึงวางคนที่รอบรู้และแก้แล้ว
กล้าไว้ ๔ คน ที่ประดุทั้ง ๔ ของพระนคร โดยสั่งว่า พวกท่านเห็นหรือ
ได้ยินสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นบัณฑิตผู้ใด พวกท่านจงมาบอกเรา สมัยนั้น
พระโลกนาถอถตทัสสีเสด็จถึงสุจันตกนกร. ลำดับนั้น พวกบุรุษที่คนเหล่านั้น
บอกแล้ว ก็พากันไปแจ้งการเสด็จมาในที่นั้นของพระทศพลแก่สองท่านนั้น
แต่นั้นพระสันตราชโอรสและอุปสันตะบุตรปุโรหิต ฟังข่าวการเสด็จมาของ
พระตถาคต ก็มีใจว่าเรง มีบริวารพันหนึ่งไปรับเสด็จพระทศพลผู้ไม่มีผู้เสมอ

ถวายบังคมแล้วนิมนต์ ถวายมหาทานที่ไม่มีใครเทียม แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน วันที่ ๗ ก็ฟังธรรมกถาพร้อมด้วยผู้คนชาวนครทั้งสิ้น เขาว่าวันนั้น บรูษเกล้าหมื่นแปดแสน พากันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาแล้วบรรลุพระอรหัต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางบริษัทนั้น. นั้นเป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๑.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงธรรมแก่พระเสลเถระ โอรสของพระองค์ ทรงยังบรูษแปดหมื่นแปดพันให้เลื่อมใสแล้ว ให้บวชด้วยเอหิภิกขุภาวะให้เขาบรรลุพระอรหัตแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เทวดาและมนุษย์วันมาฆบูรณมี ในมหามงคลสมคม ทรงยังสัตว์เจ็ดหมื่นแปดพันให้บรรลุพระอรหัต ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอัครทัตถีสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ พระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีนาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบครั้งที่ ๓ ครั้ง.

พระสาวกเกล้าหมื่นแปดพันประชุมกันเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ พระสาวกแปดหมื่นแปดพันประชุมกันเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

พระสาวกชีนาสพ ผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ผู้ไร้มลทิน ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่เจ็ดหมื่นเจ็ดพันประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา อันโลกสมมติว่าเป็นพรหมณ์มหาศาล ชื่อสุสิมะ ในนครจัมปกะ พระโพธิสัตว์นั้นสละสมบัติทุก

อย่าง แก่คนจน คนอนาถา คนกำพร้า คนเดินทางไกลเป็นต้น ไปใกล้ป่า
หิมพานต์ บวชเป็นคาส ยังสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้เกิดแล้ว เป็นผู้
มีอุทธานุภาพมาก แสดงความไม่มีโทษและความมีโทษ แห่งกุศลธรรมและ
อกุศลธรรมทั้งหลายแก่มหาชน รอคอยการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า.

สมัยต่อมา เมื่อพระอัครทัตสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลกทรงอุบัติในโลกแล้ว
ทรงยังฝนคืออมฤตธรรมให้ตกลงในท่ามกลางบริษัท ๘ ณ กรุงสุทัสสนมหา
นคร พระโพธิสัตว์ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ก็ไปสู่โลกสวรรค์ แล้วนำเอา
ดอกไม้ทิพย์ มีมณฑารพ ปทุม ปาริฉัตรกะ เป็นต้น มาจากเทวโลก เมื่อ
จะสำแดงอานุภาพของตน จึงปรากฏตัว ยังฝนดอกไม้ให้ตกลงในทิศทั้ง ๔
เหมือนมหามณฑกใน ๔ ทวีป แล้วสร้างสิ่งที่สำเร็จด้วยดอกไม้มีที่บูชา เสา
ระเนียด ข่ายทองที่สำเร็จด้วยดอกไม้เป็นต้น เป็นมณฑปดอกไม้โดยรอบ
บูชาพระศพลด้วยฉัตรดอกมณฑารพ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรง
พยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนาม
ว่าโคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นขฤลิมีตบะสูง โดยชื่อว่าสุสีมะ

อันแผ่นดินคือโลกสมมติว่า เป็นผู้ประเสริฐ.

เรานำดอกไม้ทิพย์ คือ มณฑารพ ปทุม

ปาริฉัตรกะ จากเทวโลก บูชาพระสัมพุทธเจ้า.

พระอัครทัตสสีพุทธเจ้า มหามุนีพระองค์นั้นทรง

พยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป ท่านผู้นี้จักเป็น

พระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗๑ ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์ ก็รำเริง สดใจ
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชฎิล** ได้แก่ ชื่อว่าชฎิล เพราะมีชฎา
มุ่นมวยผม. บทว่า **มหิยา เสฏฐสมมโต** ความว่า อันโลกแม่ทั้งสิ้น
สมมติยกย่องอย่างนี้ว่า เป็นผู้ประเสริฐสุด สูงสุด เลิศ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอดีตที่สถิพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
โสภณะ พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสาคระ** พระชนนีพระนามว่า
พระนางสุทัสสนา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระสันตะ** และ **พระอุปสันตะ**
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่า **พระอภยะ** คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า **พระธัมมา** และ
พระสุธัมมา โทธิพฤกษ์ชื่อว่า **จัมปกะ** พระสรีระสูง ๘๐ ศอก พระรัศมี
แห่งพระสรีระแผ่ไปโดยรอบ ประมาณโยชน์หนึ่งทุกเวลา พระชนมายุแสนปี
พระอัครมเหสีพระนามว่า **พระนางวิสาขา** พระโอรสพระนามว่า **เสล**
ออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือ **ม้า**. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอดีตที่สถิตา ทรงมีพระนครชื่อว่า **โสภณะ**

พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสาคระ** พระชนนีพระ
นามว่า **พระนางสุทัสสนา**.

พระอัครทัตตีศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่า
พระสันตะ และ พระอุปสันตะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อว่า พระอภยะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระธัมมา และพระสุธัมมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า จัมปะกะ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสมอด้วยพระพุทธเจ้า
ผู้ไม่มีผู้เสมอ สูง ๘๐ ศอก งามเหมือนพญาศาลพฤษ์
เต็มบริบูรณ์เหมือนพระจันทร์.

พระรัศมีตามปกติของพระองค์ มีหลายร้อยโกฏิ
แผ่ไปโยชน์หนึ่ง สิบทิศทั้งเบื้องสูงเบื้องต่ำทุกเมื่อ.

พระพุทธเจ้าเป็นผู้องอาจในรชน เป็นมุนียอด
แห่งสรรพสัตว์ ผู้มีพระจักขุพระองค์นั้น ทรงดำรงอยู่
ในโลกแสนปี.

พระอัครทัตตีพุทธเจ้าแม้พระองค์นั้น ทรงแสดง
พระรัศมีที่ไม่มีอะไรเทียบ เจดจ้าไปในโลกทั้งเทวโลก
ทรงถึงความเป็นผู้ไม่เที่ยงแท้ ดับขันธปรินิพพาน
เพราะสิ้นอุปาทาน เหมือนดวงไฟดับ เพราะสิ้นเชื้อ
ฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุพุราชาว ปุริโต ความว่า เหมือน
ดวงจันทร์ราชาแห่งดวงดาว บริบูรณ์ไว้มลทินทั่วมณฑลในฤดูสารท. บทว่า

ปากติกา ความว่า เกิดขึ้นตามปกติ ไม่ใช่ตามอธิษฐาน เมื่อใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์ เมื่อนั้น ก็ทรงแผ่พระรัศมีไปในจักรวาลแม่หลายแสนโกฏี. บทว่า รัสสิ แปลว่า พระรัศมีทั้งหลาย. บทว่า อุปาทานสงฺขยา ได้แก่ เพราะสิ้นอุปาทาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เพราะสิ้นอุปาทาน ๔ เหมือนไฟดับเพราะสิ้นเชื้อ พระธาตุทั้งหลายของพระองค์ เรี่ยรายไปด้วยพระอธิษฐาน. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่งง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระอัครกัฬสีพุทธเจ้า

๑๕. วงศ์พระธัมมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า

[๑๖] ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงกำจัดอนธการคือความมืดได้แล้ว ก็เจ็ดจ้าในโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระเดชไม่มีใครเทียบพระองค์นั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสสมัยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนสัญญาชัย อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งทำวสัฏกะพร้อมทั้งบริษัท เข้าเฝ้าพระเจ้าผู้พิเศษ อภิสสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ.

พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้เป็นเทพแห่งเทพ พระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า เข้าจำพรรษา ณ กรุงสระณะ พระสาวกพันโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกมา
สู่มนุษยโลก พระสาวกร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสัน-
นิบาต ครั้งที่ ๒.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศชุดงคุณ
พระสาวกแปดสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นท้าวสักกปริณทนะ ได้บูชา
ด้วยของหอมดอกไม้และดนตรี อันเป็นทิพย์.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางเทวดา ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระ-
พุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมจากกรุงบิลพัตต์
ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับข้ำมรูปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำมรูปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางดี อันเขาจัด
แต่งไว้แล้ว ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อตันอัสดัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จัก
เป็นพระโคตมะ.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระอุ-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
ท่านพระชินเจ้าพระองค์นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ หัตถกะอาฬวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคตม ผู้มีพระยศพระองค์นั้น จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระสัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่ง-
ใหญ่พระองค์นั้นแล้ว ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็น
หน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु พร้อมทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิวว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถ พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ผิดว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้ ฉนนันเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระธัมมทัตตีศาสดา มีพระนคร ชื่อว่า ฐานะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าฐานะ พระชนนีพระนาม
ว่า พระนางสุนันทา.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่แปดพันปี มีปรา-
สาทอย่างเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า อระหะ วิระหะ และสุทัตสนะ.

มีพระสนมมารี แต่งกายงามสีหมีนาง พระ-
อัครมเหสี พระนามว่า พระนางวิจิโกพี พระโอรส
พระนามว่า พระปุณณวัตนะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเษกกรรมด้วยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวีระ ธัมมทัตตีศาสดา ผู้เลิศกว่าภรรชน
อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ พระ-
ธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระปทุมะ พระปุสสทเว
พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระสุทัตตะ.

พระอัครสาวกาชื่อว่าพระเขมาและพระสัจจนามา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าพิมพิชालะ ต้นมะกอล้ำเครือ.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า สุภัททะ และกกุสสหะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่า สาทิสสาและกพิสสา.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอ สูง ๘๐ ศอก รุ่งโรจน์ด้วยพระเดช ในหมื่น
โลกธาตุ.

พระองค์งดงาม เหมือนต้นพญาสาปพฤกษ์ที่
ออกดอกบานสะพรั่ง เหมือนสายฟ้าในนภากาศเหมือน
ดวงอาทิตย์เที่ยงวัน.

พระผู้มีพระจักรุฑดำรงอยู่ในโลกแสนปี พระชน-
มายุของพระองค์ ผู้มีพระเดชไม่มีใครเทียบ พระองค์
นั้น ก็เท่าๆ กับสัตว์อื่น.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแสดงพระรัศมีทำ
พระศาสนาให้ร่มลทินแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนดวงจันทร์เคลื่อนจากท้องนภากาศ.

พระมหาวิระฆัมมทัตตี ปรีนิพพาน ณ พระวิหาร
เกสาราม พระสถูปของพระองค์สูง ๓ โยชน์.

จบวงศ์พระรัชมมทัตตีพุทธเจ้าที่ ๑๕

พรรณนางค์พระธัมมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

เมื่อพระอัครทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว อันตรกัปก็ล่วงไป
แล้ว เนื้อสัตว์ทั้งหลายที่มีอายุนับไม่ได้ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุได้แสนปี
พระศาสดาพระนามว่า **ธัมมทัสสี** ผู้ทำความสว่างแก่โลก ทำการกำจัดมลทิน
มีโลภะเป็นต้น เป็นนายกเอกของโลก อุบัติขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดิจานั้น
แล้ว ก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ **พระนางสุนันทาเทวี** อัครมเหสีของ
พระเจ้าสวณณะ ผู้เป็นที่พึ่งของโลกทั้งปวง ณ กรุงสวณณะ ถ้วนกำหนดทศมาส
พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ สวณณะราชอุทยาน เหมือนจันทร์
เพ็ญโคจรลอดช่องเมฆ ในฤดูฝน เมื่อพระมหามารุช พอประสูติจากพระครรภ์
พระชนนีเท่านั้น โวหารการว่ากล่าวที่ไม่ชอบธรรม ในศาสตร์และคัมภีร์อัน
กล่าวด้วยเรื่องอริกรณ (การตัดสินคดี) ก็เสื่อมหายไปเองแล ดำรงอยู่แต่การ
ว่ากล่าวที่ชอบธรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในวันเฉลิมพระนามของพระองค์
พระชนกชนนีจึงเฉลิมพระนามว่า **ธัมมทัสสี** พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่
แปดพันปี นัยว่าทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า อระชะ วิระชะ และ สุทัสสนะ
มีพระสนมมารีสองแสนสองหมื่นนาง มีพระนาง **วิจิโกพีเทวี** เป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า **บุญญวัตนะ** ของพระนาง **วิจิโกพีเทวี**
สมภพ พระมหามารุชนั้น ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงเป็นสุขุมลชาตีย่างยิ่ง
เหมือนเทพกุมาร เสวยสมบัติเหมือนเทพสมบัติ ทรงลุกขึ้นในยามกลาง ประ-
ทับบนที่สิริไสยาสน์ ทรงเห็นอาการอันวิการของเหล่าสนมที่หลับไหล ก็
เกิดสังเวช เกิดจิตคิดออกมหาภิเนษกรรมณ์ ในลำดับเกิดจิตนั้นแล สุทัสสน-

ปราสาทของพระองค์ก็ลอยขึ้นสู่นภาส อันจตุรงค์เสนาแวดล้อมแล้ว ลอยไปเหมือนดวงอาทิตย์และเหมือนเทพวิมาน แล้วก็ลงตั้งอยู่ใกล้โพธิพฤกษ์ช่อต้นรัตตกรวกะ มะกล้ำทอง ได้ยินว่า พระมหาบุรุษ ทรงรับผ้ากาสาเยที่ท้าวมหาพรหมน้อมถวาย ทรงผนวชแล้ว เสด็จลงจากปราสาท ประทับยืนอยู่ไม่ไกล ปราสาทก็ลอยไปทางอากาศอีก ทำโพธิพฤกษ์ไว้ข้างในแล้วตั้งลงที่แผ่นดิน แม้นางสนมณารีพร้อมทั้งบริวาร ก็ลงจากปราสาท เดินไปชั่วครึ่งคาวุต ก็หยุด ณ ที่นั้น เว้น นางสนมณารี ปริจาริกาและหญิงรับใช้ของนางสนมเหล่านั้น มนุษย์ทุกคนก็บวชตามเสด็จ ภิกษุทั้งหลาย ก็มีจำนวนถึงแสนโกฏิ.

ลำดับนั้น พระชัมมทัตตีโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญความเพียร ๘ วัน เสวยข้าวมธุปายาสที่ พระนางวิจิโกพีเทวี ถวาย ทรงพักกลางวัน ณ ป่าพุทรา เวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อสิริวัณณะถวาย แล้วเสด็จไปยังโพธิพฤกษ์ช่อพิมพิชालะ ต้นมะกล้ำเครือ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๑ ศอก ทรงแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ณ โพธิพฤกษ์นั้น ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อนนขาติสฺส สารี ๗๑ ตณฺหานํ ขยมชฺชณฺคา** แล้วทรงยับยั้งอยู่ใกล้ๆ โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาห์ ทรงรับอาราธนาท้าวมหาพรหม แล้วทรงทราบว่ ภิกษุแสนโกฏิที่บวชกับพระองค์เป็นผู้สามารถแทงตลอดพระ-สัทธรรมได้ ก็เสด็จหนทาง ๑๘ โยชน์ วันเดียวเท่านั้นก็ถึงอิสิปตนะ อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ อิสิปตนะนั้น ครั้งนั้น อภิสัมยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่ภิกษุแสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระชัมมทัตตีพุทธเจ้า ผู้
มีพระยศยิ่งใหญ่ ก็กำจัดความมืดมนอนธการแล้ว
เจ็ดจ้าในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก.

ในกาลที่พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระเดชที่ไม่
มีผู้เทียบได้พระองค์นั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร
อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่ภิกษุแสนโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตมนุชการี ความว่า ได้แก่ อนชการ
คือโมหะ ที่ชื่อว่าตมะ.

ครั้งพระราชอาชวชนามว่า สัญชัย ในนครชื่อ ตคระ ทรงเห็นโทษ
ในกาม และคุณอันเกษมในเนกขัมมะ จึงทรงผนวชเป็นฤๅษี คนเก่าหมีนโกฏิ
บวชตามเสด็จ ชนเหล่านั้น ได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ หมดทุกคน ครั้ง
นั้น พระธัมมทัสสีศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของชนเหล่านั้น จึงเสด็จไป
ทางอากาศ ถึงอาศรมบทของสัญชัยดาบสแล้ว ทรงยืนอยู่ในอากาศ ทรง
แสดงธรรมอันเหมาะแก่อัชยาศัยของดาบสเหล่านั้น ทรงยังธรรมจักขุให้เกิดขึ้น
นั้นเป็นอภิสมัย ครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนสัญชัย-

ฤๅษี อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งท้าวสักกะจอมทวยเทพ ประสงค์จะฟังธรรมของพระทศพล จึง
เสด็จเข้าไปเฝ้า อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึง
ตรัสว่า

ครั้งท้าวสักกะพร้อมทั้งบริษัทยักษ์เข้าเฝ้า พระผู้เป็น

นายกพิเศษ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ.

ส่วนครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้าทรงบวช พระปทุมกุมาร และพระ-
ปุตตเทวกุมาร พระกนิษฐภคินีต่างพระมารดา พร้อมทั้งบริวารในกรุงสรวณ
ทรงทำสุทธิปวารณา ท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิซึ่งบวชภายในพรรษานั้น นั้น

เป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๑ ต่อมาอีก ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก
ภิกษุร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ประกาศคุณานิสงส์แห่งชุกังค ๑๓ ณ พระสุทัตสนาราม ทรงสถาปนาพระ-
มหาสาวก ชื่อ หาริตะ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง
ท่ามกลางภิกษุแปดสิบโกฏิ นั้นเป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระธัมมทัสสี ผู้เป็นเทพแห่งเทพ แม้พระองค์
นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้รู้
มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้าเจ้าอำพรธมา ณ กรุง
สรณะ ภิกษุสาวกแสนโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๑.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกมา
สู่มนุษยโลก ภิกษุสาวกร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสัน-
นิบาตครั้งที่ ๒.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศชุกังค-
คุณ ภิกษุสาวกแปดสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นท้าวสักกเทวราช อันทวยเทพ
ในเทวโลกทั้งสองแวดล้อมแล้ว เสด็จมาบูชาพระตถาคต ด้วยของทิพย์มีของ
หอมและดอกไม้เป็นต้น และด้วยทิพยดนตรี พระศาสดาแม้พระองค์นั้น ก็
ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนาม
ว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น เราเป็นท้าวสักกปริณทนะ ได้บูชาด้วย

ของหอม ดอกไม้ และดนตรีทิพย์.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม

กลางเทวดา ทรงพยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป

ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๑๓ ๑ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส

จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐

ให้บริบูรณ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อ สรณะ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าสรณะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุนันทา คู่พระ
อัครสาวกชื่อว่า พระปฐมะ และ พระปุตสทวะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า
สุนตตะ° คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระสัจจนามา โภธิ-
พลุกษ์ชื่อว่า พิมพิชालะ ต้นมะกกล้าเครือ พระสรีระสูง ๘๐ ศอก พระชนมายุ
แสนปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางวิจิโกพีเทวี พระโอรสพระนามว่า
พระปุลญญวัณณะ ออกอภิเษกกรรมด้วยปราสาท. ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

พระขัมมทัตตีศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่าสรณะ

พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสรณะ พระชนนีพระ

นามว่า พระนางสุนันทา.

พระขัมมทัตตีศาสดา มีพระอัครสาวก ชื่อว่า

พระปฐมะ และ พระปุตสทวะ พระพุทธอุปัฏฐาก

ชื่อว่า พระสุนตตะ.

๑. บาลีเป็น ลุทัตตะ.

พระอัครสาวิกาชื่อนี้ว่าพระเขมาและพระสังจนาม
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นพิมพิชาละ.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอพระองค์นั้น สูง ๘๐ ศอก ทรงรุ่งโรจน์ด้วย
พระเดชในหมื่นโลกธาตุ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น งดงามเหมือนต้นพญา
ศาลพฤกษ์ที่ออกดอกบานสะพรั่ง เหมือนสายฟ้าใน
นภากาศ เหมือนดวงอาทิตย์เที่ยงวัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าดำรงอยู่ในโลกแสนปี พระ
ชนมายุของพระผู้มีพระเดช ที่ไม่มีใครเทียบพระองค์
นั้น ก็เท่านั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก แสดงพระรัศมีทำพระ
ศาสนาให้ไรร่มลทินแล้ว ก็บริณีพพานเหมือนดวงจันทร์
เคลื่อนจากท้องนภากาศ.

แก้orro

ต้นมะกล่ำทอง ชื่อนี้ว่า ต้นพิมพิชาละในพระคานานั้น. บทว่า
ทสทสสุลิมฺหิ ธาตุยา ก็คือ ทสทสสุลียา โลกธาตุยา ในหมื่นโลกธาตุ.
บทว่า วิชฺชว ก็คือ วิชฺชุตตา วิย เหมือนสายฟ้า. บทว่า อุโปโสถ
ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น งดงามเหมือนสายฟ้าและเหมือนดวง
อาทิตย์ยามเวลาเที่ยงวันจะนั้น. บทว่า สมกฺ ความว่า พระชนมายุของพระ
องค์ ก็เท่าๆ กับนรสัตว์ทั้งปวง. บทว่า จวิ แปลว่า เคลื่อนแล้ว. บทว่า

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 551

จนโทว ความว่า เหมือนดวงจันทร์เคลื่อนจากท้องฟ้า. ได้ยินว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าชัมมทัสสี ดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารเกสาราม กรุง
สาเกตี คำที่เหลือในคาถาทุกแห่งจัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางศ์พระชัมมทัสสีพุทธเจ้า

๑๖. วงศ์พระสิทธัตถพุทธเจ้าที่ ๑๖

ว่าด้วยพระประวัติของพระสิทธัตถพุทธเจ้า

[๑๗] ต่อจาก สมัยของพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า
พระพุทธรูปพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้นำโลก ทรง
กำจัดความมืดทั้งปวง ก็เจ็ดจำเหมือนดวงอาทิตย์อุทัย.

พระพุทธรูปแม่พระองค์นั้น ทรงบรรลุพระ-
สัมโพธิญาณแล้ว เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้ข้าม
โอฆะ เมื่อยังโลกทั้งเทวโลกให้ดับร้อน ก็ทรงหลัง
เมฆฝนคือธรรมให้ตกลงมา.

พระพุทธรูป ผู้มีพระเดชหาผู้เทียบไม่ได้พระ-
องค์นั้น ก็ทรงมีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้
มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อมาอีก ครั้งทรงสิ้นกรรมเกรี ณ นครกิมระ
อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งพระพุทธรูป ผู้สูงสุดในนรชนพระองค์นั้น
ทรงแสดงธรรมโปรด ณ กรุงเวภาระ อภิสมัยครั้งที่ ๓
ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

พระสิทธัตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกชัณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

สถาน ๓ เหล่านี้คือ สันนิบาตประชุมพระสาวก

ร้อยโกฏิ เก้าสิบโกฏิ และแปดสิบโกฏิเป็นสันนิบาต-
ประชุมพระสาวก ผู้ไรรวมกัน.

สมัยนั้น เราเป็นดาบสชื่อมังคละ มีเดชสูง อัน
ใคร ๆ พบได้ยาก ตั้งมั่นด้วยกำลังแห่งอภิญา.

เรานำผลชมพูมาจากต้นชมพู ถวายแต่พระ-
สิทธิศตพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าทรงรับแล้ว ตรัส
พระดำรัสดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลาย จงดูชฎิลดาบสผู้มีตบะสูงผู้นี้ เก้า
สิบสี่กัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเษกกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนำรัณรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นขอपालนิโครธ
ทรงรับข่าวมธุปายาส ณ ที่นั่นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข่าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินไปตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทัค-
ษิณโพธิมณฑลสถาน จักตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ชื่อนั้น
อัสสัถยะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มามา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อว่า พระโกติตะ และพระอุปติส-
สะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่า พระอนันตะ จักบำรุง พระ-
ชินเจ้าพระองค์นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุบล
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียนต้นอัสลัตตะ.

อัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ หัตถกะอาพวกะ
อัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ
โคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น พระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์ และ เทวดาทั้งหลายฟังพระดำรัสนี้ ของ
พระสิทธิศตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุดังทั่วโลก พากันโห่ร้อง ประบมือ
หวัร่อร่าเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถ พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จัก
อยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทุกคน ผิดว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ฉันนั้นเหมือนกัน .

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานข้อม้วนที่ยาวขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระสิทธิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
นครชื่อว่าเวภาระ พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอุเทน
พระชนนีพระนามว่า พระนางสุผัสสา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยอยู่ห่มี่นปี มี
ปราสาทอย่างเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า โกกาสะ อุปปละ
และ โกกนุทะ มีพระสนมনারีสี่หมื่นแปดพันนาง
พระอัครมเหสี พระนามว่า พระนางสุมนา พระโอรส
พระนามว่า อนุปมะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยพระวอ ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน
เต็ม.

พระมหาวีรสิทธิ์ตะ ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน
อันทำวมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระสิทธิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสัมพละ และ พระสุमितตะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระเรวตะ.

ทรงมีพระอัครสาวิกาชื่อว่าพระสีวลี และพระ-
สุรัจฉมา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์
นั้น เรียกตันทกณิการ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า สุปปิยะและสัมพุทธะ อัคร-
อุปัฏฐายิกาชื่อว่า ชัมมา และสุชัมมา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูงขึ้นเบื้องบน ๖๐
ศอก เสมือนรูปปฏิมาทอง รุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอ ไม่มีผู้ข่ง ไม่มีผู้เทียบ ผู้มีพระจักขุ พระองค์
นั้น ทรงดำรงพระชนม์อยู่ในโลก แสนปี.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแสดงพระรัศมีอัน
ไพบูรณ์ ทรงยังสาวกทั้งหลายให้บานแล้ว ทรงพิลาส
ด้วยสมบัติอันประเสริฐ ปรีนิพพาน.

พระสิทธิทัตตพุทธเจ้า ธรรมณี ปรีนิพพาน ณ พระ-
วิหารอนามาราม พระวรสถูปของพระองค์ในพระ-
วิหารนั้น สูง ๔ โยชน์.

จบวงศ์พระสิทธิทัตตพุทธเจ้าที่ ๖

พรรณนางศัพทลัทธพุทธเจ้าที่ ๑๖

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าธัมมทัสสีปรินิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานไปแล้ว เมื่อกัปนั้นล่วงไปและล่วงไปหนึ่งพันเจ็ดร้อยหกกัป ในกัปหนึ่ง สุตทัยเจ้าสิบสี่กัปนับแต่กัปนี้ ก็ปรากฏมีพระศาสดาพระองค์หนึ่ง พระนามว่า สิทธิตถะ ผู้บรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง ผู้นำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า พระพุทธ-

เจ้าพระนามว่า สิทธิตถะ ผู้นำโลก ทรงกำจัดความ

มืดทั้งหมด เจตจำ เหมือนดวงอาทิตย์อุทัย แม้พระ-

สิทธิตถโพรหัสต์ว์ ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย.

บังเกิดในภพคุณิต จุตจากนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุผัสสาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน กรุงเวภาระ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ วิริยราชอุทยาน เมื่อพระมหามงกุฎสมภพแล้ว การงานที่คนทั้งปวงเริ่มไว้ และประโยชน์ที่ปรารถนา ก็สำเร็จ เพราะฉะนั้น พระประยูรญาติทั้งหลายของพระองค์จึงเฉลิมพระนามว่า สิทธิตถะ พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่ห้านปี ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า โภกาสะอุปละและปทุมะ° ปรากฏมีสนมมารีแปดหมื่นสี่พันนาง มีพระนางโสมนัสสาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อ พระอนุปมกุมาร โอรสของพระนางโสมนัสสาเทวีสมภพแล้ว พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ในวันอาสาฬหบูชา มี ก้อออกกนิษกรมณด้วย พระวอทอง เสด็จไปยังวิริยราชอุทยาน ทรงผนวช มนุษย์แสน โภกิกิ่บวชตาม

๑. บาลีว่า โภกนุทะ

เสด็จ เล่ากันว่า พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน กับบรรพชิต
เหล่านั้น ในวันวิสาขบูชาวัน เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดาพราหมณ์ชื่อ สุนตดา
ดาบลด้านอสทิสพราหมณ์ถวาย ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ป่าพุทรา เวลาเย็น
ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียว ชื่อวรุณะถวาย ทรงลาดสันถัดหญ้า
๔๐ สอก ประทับนั่งขัดสมาธิ บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงเปล่ง
พระอุทานว่า อเนกชาติสิ สารี ๆ เป ๆ ตณฺหณํ ขยมฺมชฺฌคา ทรงยับยั้ง
อยู่ ๗ วัน ทรงเห็นภิกษุแสนโกฏิที่บวชกับพระองค์ เป็นผู้สามารถแทงตลอด
สังขะ ๔ จึงเสด็จโดยทางอากาศ ลงที่คยามิคทายวัน ทรงประกาศพระธรรม-
จักรแก่ภิกษุเหล่านั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่ภิกษุแสนโกฏิ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธานุเจ้าแม่พระองค์นั้น บรรลุพระสัมโพธิ-
ญาณแล้ว เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลก ให้ข้ามโอฆะ
เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้ดับร้อน จึงทรงหลังฝน
คือธรรมให้ตกลง.

พระพุทธานุเจ้า ผู้มีพระเดชที่ไม่มีผู้เทียบได้ พระ-
องค์นั้น ทรงมีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มี
แก่สัตว์แสนโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเทวกํ ได้แก่ โลกทั้งเทวโลก. บทว่า
ธมฺมเมฆเณ ได้แก่ เมฆฝน คือธรรมกถา ต่อมาอีก ทรงทำทิสทั้งสิบให้
เต็มด้วยพระสุรเสียงดังพรหม เสนาะดังเสียงนกการเวกร้อง สบายโสด

ไปเพราะอย่างยิ่ง จับใจบัณฑิตชน เลกเช่นอภิเชกด้วยน้ำอมฤต ทรงลั่นอมต-
ธรรมเกรี ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก พระสิทธิตพุทธเจ้า ทรงลั่นกลอง
ธรรม ในภิมรณคร อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์
เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งพระสิทธิตพุทธเจ้า ทรงแสดงพุทธวงศ์ในสมาคมพระญาติ
กรุงเวภาระ ทรงยังธรรมจักขุให้เกิดแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ นั้นเป็นอภิสมัย
ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดในนรชนพระองค์นั้น ทรง
แสดงธรรม อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบ
โกฏิ.

พระราชาสองพี่น้องพระนาม สัมพละ และ สุमितตะ ทรงครอง
ราชย์ ณ อมรนคร ซึ่งงามน่าดูคั่นครแห่งเทพ ลำดับนั้น พระสิทธิต-
ศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของพระราชาสองพระองค์นั้น จึงเสด็จไปทาง
นภากาศลงท่ามกลางอมรนคร ทรงแสดงเจดีย์คือรอยพระบาทเหมือนเหยียบ
พื้นแผ่นดิน ด้วยพระยุคลบาท ซึ่งมีฝ่าพระบาทประดับด้วยจักร แล้วเสด็จ
ไปยังอมรราชอุทยาน ประทับนั่งเหนือพื้นศิลา ที่เขียนด้วยพระกรุณาของ
พระองค์ อันน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง แต่ณนั้น พี่น้องสองพระราชา เห็นพระเจดีย์
คือรอยพระบาท ก็เสด็จไปตามรอยพระบาท เข้าเฝ้าพระสิทธิตศาสดาผู้บรรล
ประโยชน์อย่างยิ่ง ถวายบังคมแล้วประทับนั่งล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอันเหมาะแก่พระอัชฌาศัยโปรดพระราชาสองพี่น้อง
นั้น สองพระองค์ทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดาพระองค์นั้นแล้ว เกิด

พระศรัทธา ทรงผนวชแล้วบรรลุพระอรหัตต์ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางพระชีณาสพร้อยโกฏิ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางบรรพชิตเก้าสิบโกฏิ ในสมาคมพระญาติ กรุงเวภาระ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางบรรพชิตแปดสิบโกฏิ ที่ประชุมกัน ณ พระสุทิสสนวิหาร นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสิทธิศตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

สถาน ๓ เหล่านี้ คือ สันนิบาตพระสาวกร้อยโกฏิ
เก้าสิบโกฏิ แปดสิบโกฏิ เป็นสันนิบาตของพระสาวก
ชีณาสพผู้ไร้มลทิน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นวุตฺติ อสฺติยาปิ จ โภจฺจัน ความว่า มีสันนิบาตแห่งพระสาวกเก้าสิบโกฏิ และแปดสิบโกฏิ. บทว่า เอเต อาตุตฺตโย จานา ความว่า มีสถานที่สันนิบาต ๓ เหล่านี้. ปาฐะว่า จานาเนตานิ ติณฺณิ อเหตุํ ดังนี้ก็มี.

สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพราหมณ์ชื่อว่ามังคละ กรุงสุเรเสน จบไตรเพทและเวทศาสตร์ บริจาคกองทรัพย์นับได้หลายโกฏิ เป็นผู้ยินดีในวิเวก บวชเป็นดาบส ยังฉานและอภิญญาให้เกิดอยู่ ทราบข่าวว่าพระพุทธรเจ้าพระนามว่า สิทธิศต อูบัติขึ้นแล้วในโลกจึงเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้วฟังธรรมกถาของพระองค์ แล้วเข้าไปยังคันทมพู อันเป็นเครื่องหมายของชมพูทวีป นี้ด้วยฤทธิ์ นำผลชมพูมาแล้วอาราธนาพระสิทธิศตศาสดาผู้มีภิกษุบริวารเก้าสิบ

โกฏิ ให้ประทับในสุรเสนวิหาร เลี้ยงดูด้วยผลชมพู ให้ทรงอิมหนาสำราญ ลำดับนั้น พระศาสดาเสวยผลชมพูนั้นแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดเจ้าสิบลีกับ นับแต่กับนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นดาบสชื่อมังคละ มีเดชสูง อัน

ใครๆ เข้าพบได้ยาก ตั้งมั่นด้วยกำลังแห่งอภิญญา.

เรานำผลชมพูมาจากต้นชมพู ได้ถวายแด่พระ-

สิทธิศตพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าทรงรับแล้ว ตรัส

พระดำรัสดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงดูขุทิลดาบสผู้มีตบะสูงผู้นี้ เจ้า

สิบลีกับนับแต่กับนี้ ดาบสผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗๓ ๗ จักอยู่ต่อ

หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส

จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐

ให้บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุปฺปสโห แปลว่า อันใครๆ เข้าหา ได้ยาก หรือปาฐะก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อ เวภาระ พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอุเทน พระนามว่า พระเจ้าชัยเสน บ้างก็มี พระชนนี พระนามว่า สุผัสสา คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสัมพละ และพระสูมิตตะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระเรวตะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสีวละ และ

พระสุรามา พระชนมายุแสนปี พระอักรมเหสีพระนามว่า พระนาง
โสมนัสสา พระโอรสพระนาม อนุปมะ ออกอภิเษกกรรมด้วยพระวอทอง
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระลัทธิตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อเวภาระ พระชนก พระนามว่า พระเจ้า
อุเทน พระชนนีพระนามว่า พระนางสุผัสสา.

พระลัทธิตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวกชื่อว่า พระสัมพะละ และพระสุमितตะ พระ -
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระเรวตะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสิวลี และพระสุรามา
โพิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
กณิการะ ต้นกัณณิการ.

พระพุทธรูปพระองค์นั้น สูงขึ้นสู่ฟ้า ๖๐ ศอก
เสมือนรูปปฏิมาทอง จึงรุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ.

พระพุทธรูปเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธรูปเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอ อันใครช่างไม่ได้ เปรียบไม่ได้ ผู้มีจักขุพระองค์
นั้น ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแสดงพระรัศมีอัน
ไพบุลย์ ยังสาวกทั้งหลายให้บานแล้ว ให้งดงามแล้ว
ด้วยสมบัติ อันประเสริฐแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพ
พาน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุฏฺฐจิริตฺถํ** ความว่า สูงจรดท้องฟ้า
ประมาณ ๖๐ สอก. บทว่า **กณฺจนคฺขมฺยสงฺกาโส** ได้แก่ นำคุณสมบัติ
มาที่สำเร็จด้วยทอง วิจิตรด้วยรัตนะต่างๆ. บทว่า **ทสฺสทสฺสึ วิโรจติ**
แปลว่า รุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ. บทว่า **วิปุลํ** ได้แก่ พระรักรมีอันโอฬาร.
บทว่า **ปุปฺผาเปตฺวาน** ความว่า ทำให้บานแล้วด้วยดอกไม้ คือฉมานอภิญา
มรรคผลและสมบัติ ถึงความโสภาคย์อย่างยิ่ง. บทว่า **วิลาสตุวา** ได้
เยื้องกรายเล่นแล้ว. บทว่า **วรสมาปคฺติยา** ได้แก่ ด้วยสมบัติและอภิญา
อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ. บทว่า **นิพฺพุโต** ได้แก่ ปรีนิพพานแล้ว
ด้วยอนุปาทาปรีนิพพาน.

ได้ยินว่า พระสิทธัตถศาสดา เสด็จดับขันธปรีนิพพาน ณ **อนิม-**
ราชอุทฺทยาน **กรุงกานฺจนาเวฬุ** ณ พระราชอุทฺทยานนั้นนั่นเอง เขาช่วยกัน
สร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะ สูง ๔ โยชน์ สำหรับพระองค์แล ในกาลา
ทั้งหลายที่เหลือ ก็ชัดเจนแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระสิทธัตถพุทธเจ้า

๑๗. วงศ์พระติสสพุทธเจ้าที่ ๑๗

ว่าด้วยพระประวัติของพระติสสพุทธเจ้า

[๑๗] ต่อจากสมัยของพระสิทธัตถพุทธเจ้า พระติสสพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ มีศีล ไม่มีที่สุด มีพระบริวารศหาประมาณมิได้ เป็นพระผู้นำเลิศแห่งโลก.

พระมหาวีระผู้มีจักขุ ทรงกำจัดดอนธการคือความมืด ทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้สว่างแล้ว ทรงมีพระกรุณา ทรงอุบัติแล้วในโลก.

พระติสสพุทธเจ้าแม้พระองค์นั้น ทรงมีพระวรฤทธิ์ไม่มีใครเทียบได้ มีศีลและสมาธิที่ไม่มีอะไรเทียบ ทรงถึงฝั่งในธรรมทั้งปวง ประกาศพระธรรมจักร.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศพระวาจาอันสะอาดในหมื่นโลกธาตุ สัตว์ร้อยโกฏิตรัสรู้ ในการแสดงครั้งที่ ๑.

อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ ในอภิสมัยครั้งที่ ๓ สัตว์หกสิบโกฏิตรัสรู้ ในครั้งนั้น พระติสสพุทธเจ้าทรงเปลื้องสัตว์ คือ มนุษย์และเทวดา จากเครื่องผูก [สังโยชน์].

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน
มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

การประชุมพระสาวกจีณาสพแสนหนึ่ง เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑ การประชุมพระสาวกจีณาสพเก้า
ล้าน เป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๒.

การประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้
บานแล้วด้วยวิมุตติ แปรล้าน เป็นสันนิบาต ครั้ง
ที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์ พระนามว่า สุชาติ
สละโลกสมบัติยิ่งใหญ่ บวชเป็นฤๅษี.

เมื่อเราบวชแล้ว พระผู้นำโลก ก็อุบัติ เพราะ
ดับเสียงว่า พุทโธ เราจึงเกิดปีติ.

เราใช้มือทั้งสองประคองดอกไม้ทิพย์ คือดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตรตะ สะบัดผ้าคารอง
เข้าไปเฝ้า.

เราถือดอกไม้ทิพย์นั้น กั้นพระติสสชินพุทธเจ้า
ผู้นำเลิศแห่งโลก อันวรรณะ ๔ เหล่า แวดล้อมแล้ว
ไว้เหนือพระเศียร.

ครั้งนั้น พระติสสพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประ
ทับท่ามกลางชน ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสอง
กัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนำรีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับ ณ โคนต้นขอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไปยัง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสัถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระ
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อนันทมาตา และอุตตรา พระโ
คัมผู้มิพระยศ พระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ ของ
พระติสสพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก พากันโห่ร้อง ประ
มือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

ผิว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ผิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนคร
ชื่อว่าเขมกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าชนสันธะ
พระชนนี พระนามว่า ปทุมมา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่แสนปี ทรงมี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่าคุณเสลา อนาทิยะ และ
นิสกะมีพระสนมনারี ที่แต่งกายงามสามหมื่นนาง พระ
อัศรมเหสีพระนามว่า พระนางสุภัททา พระโอรส
พระนามว่า อานันทะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมด้วยยานคือม้า ทรงตั้งความเพียร ครึ่ง
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระติสสพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลกอัน
ท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรม-
จักร ฌยสวดีทายวัน อันสูงสุด.

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัศรสาวก ชื่อว่าพระพรหมทวะ และ พระอุทยะ
พระพุทธุปปฏิฎาก ชื่อว่าพระสมังคะ.

พระอัศรสาวิกาชื่อว่าพระผุสตา และ พระสุทัตตา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าอัสนะ ต้นประดู่.

อัศรูปปฏิฎาก ชื่อว่า สัมพละ และลิริ อัศรูปปฏิ-
ฎายิกา ชื่อว่ากัสาโคตมี และอุปเสนา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๖๐ ศอก พระ
ผู้มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้เสมือน ปรากฏเด่นเหมือนภูเขา
หิมวันต์.

พระผู้มีจักษุ ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี แม่

พระองค์ผู้มีพระเดชไม่มีผู้เทียบ ก็มีพระชนมายุเท่า
นั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก เสวยพระยศอันยิ่งใหญ่
ที่อุดม เลิศ ประเสริฐสุด รุ่งโรจน์แล้วก็ดับขันธ-
ปรินิพพาน เหมือนกองไฟที่ดับไปฉะนั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก ก็ปรินิพพานไปเหมือน
พลาหกหายไปเพราะลม เหมือนน้ำค้างหายไปเพราะ
ดวงอาทิตย์ เหมือนความมืดหายไปเพราะดวงประทีป
ฉะนั้น.

พระติสสชินวรพุทธเจ้า ปรีนิพพาน ณ พระวิหาร
นันทาราม พระชินสูลของพระองค์ ณ ที่นั้นสูง ๓
โยชน์.

จบวงศ์พระติสสพุทธเจ้าที่ ๑๗

พรรณนางค์พระติสสปุทธเจ้าที่ ๑๖

ต่อมาภายหลังจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า **สิทธัตถะ** พระองค์นั้น กว้างพระพุทธเจ้าไปกัปหนึ่ง ที่สุดเก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ ก็บังเกิดพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ในกัปหนึ่ง คือ **พระติสสะ** และ **พระปุตตะ** บรรดาพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น พระมหาบุรุษพระนามว่า **ติสสะ** ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดจากนั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ **พระนางปทุมเทวี** ผู้มีพระเนตรงามดังกลีบปทุม อัครมเหสีของ **พระเจ้าชนันธะ** กรุงเขมกะ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ **อินมราชอุทยาน**. ทรงครองขรรษาวิสัยอยู่เจ็ดพันปี พระองค์มีปราสาท ๑ หลัง ชื่อว่า **คูลาเสละ** **นาริสยะ** และ **นิสกะ** มีพระสนมณารีสามหมื่นสามพันนาง มี **พระนางสุภัททาเทวี** เป็นประมุข.

เมื่อ **อานันทกุมาร** พระโอรสของพระนางสุภัททาเทวีสมภพ พระมหาบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จขึ้นทรงม้านั้น ตัวเยี่ยม ชื่อว่า **โสนุดตระ** ออกมหาภิเนษกรรมณ์ ทรงผนวช มนุษย์โกฎิหนึ่งก็บวชตามเสด็จ พระองค์อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูชา มีเสวยข้าวมธุปายาสที่ธิดา **วีระเศรษฐี** ณ **วีระนิคม** ถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ **สลลวัน** ป่าต้นช้าน้ำ (อ้อยช้างก็ว่า) เวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อ **วิจิตสังคามกะ** ถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ **อสนะ** คือต้นประคู้ ทรงลาดส้นถัดหญ้า กว้าง ๔๐ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือบัลลังก์หญ้านั้น ทรงกำจัดกองกำลังมารพร้อมด้วยตัวมาร บรรลุสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อเนกชาติสัมมา**

๑ เป ๑ ตณฺหณํ ขยมชฺฌนคา ทรงเห็นพระราชโอรสกรุงยสวดีสองพระองค์
พระนามว่า พรหมทเว และ อุทยะ พร้อมด้วยบริวาร ถึงพร้อมด้วย
อุปนิสัยสมบัติเสด็จไปทางอากาศ เสด็จลงที่ยสวดีมิกทายวัน โปรดให้พนักงาน
เฝ้าพระราชอุทยานเชิญพระราชโอรสมาแล้ว ทรงยังหมิ่นโลกธาตุให้เข้าใจ
ด้วยพระสุรเสียงดังพรหมไม่พราไปเพราะซาบซึ้ง ประกาศพระธรรมจักรแก่
พระราชโอรสทั้งสองพระองค์นั้นกับทั้งบริวาร ครั้นนั้น ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๑
ได้มีแก่สัตว์ร้อยโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสิทธิตลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า

พระนามว่า ติสสะ ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ มีพระ-
เดชไม่มีที่สุด มีพระบริวารยศหาประมาณมิได้ เป็น
ผู้นำเลิศแห่งโลก.

พระมหาวิระผู้ประกอบด้วยความเอ็นดู ผู้มีจักขุ
ทรงกำจัดอนธการคือความมืด ยังโลกทั้งเทวโลกให้
สว่าง ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พระวรฤทธิ์ของพระองค์ ก็ยังไม่ได้ ศิลและ
สมาธิก็ยังไม่ได้ ทรงบรรลुพระบารมีในธรรมทั้งปวง
ทรงให้พระธรรมจักรเป็นไปแล้ว.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศพระวาจา
อันสะอาด ให้สัตว์ร้อยโกฏิในหมื่นโลกธาตุตรัสรู้ธรรม
ในการแสดงธรรมครั้งที่ ๑.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพฺพตฺถ ความว่า ถึงฝั่งในธรรมทั้ง
ปวง. บทว่า ทสฺสทฺสฺสิมฺหิ ก็คือ ทสฺสทฺสฺสีย ในหมื่นโลกธาตุ.

ภายหลังสมัยต่อมา ในสมัยที่พระมหาบุรุษทรงละการอยู่เป็นหมู่แล้ว เสด็จเข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์ ภิภุที่บวชกับพระตีสสศาสดาจำนวนโกฏิหนึ่ง ก็แยกไปเสียที่อื่นแล้ว ครั้นภิภุโกฏิหนึ่งนั้น ทราบข่าวว่า พระตีสสสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมจักร ก็พากันมาที่ยสวดีมิกทายวัน ถวายบังคม พระทศพลแล้ว ก็นั่งล้อมพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรด ภิภุเหล่านั้น ครั้นนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ. ต่อมาอีก ในมหามงคลสมากม ในเมื่อจบมงคล อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์หกสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

อภิสมัยครั้งที่ ๒ การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่สัตว์
เก้าสิบโกฏิ อภิสมัยครั้งที่ ๓ การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่
สัตว์หกสิบโกฏิ ในครั้งนั้น พระตีสสพุทธเจ้า ทรง
เปลื้องสัตว์คือมนุษย์และเทวดาทั้งหลายจากเครื่องผูก.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูติโย นวุติโกฏิโน ความว่า อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ. บทว่า พนุชนาโต ก็คือ พนุชนาโต แปลว่า จากเครื่องผูก ความว่า ทรงเปลื้องจากสังโยชน์ ๑๐. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงถึงสัตว์ที่ทรงเปลื้อง โดยสรุป จึงตรัสว่า นรมรุ. บทว่า นรมรุ ก็คือ นรามเร ได้แก่ มนุษย์และเทวดา.

ได้ยินว่า พระตีสสพุทธเจ้าอันพระอรหันต์ที่บวชภายในพรธา ในยสวดีนครแวดล้อมแล้ว ทรงปวารณาพรธาแล้ว นั้น เป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑. เมื่อพระโลกนาถพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึง นาริวาहनนคร นาริวาहनกุมาร โอรสของ พระเจ้าสุชาตะ ผู้เกิดดีทั้งสองฝ่าย พร้อมด้วย

บริวาร เสด็จออกไปรับเสด็จ นิมนต์พระทศพลพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ ถวาย
อสทิสทาน ๗ วัน จึงมอบราชสมบัติของพระองค์แก่พระโอรส พร้อมด้วย
บริวารก็ทรงผนวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในสำนักของพระติสสสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งปวง. นัยว่า การบรรพชาของพระองค์ปรากฏโด่งดัง
ไปทุกทิศ. เพราะฉะนั้น มหาชนมาจากทิศนั้น ๆ บวชตามเสด็จพระนาริวาห-
กุมาร ครั้งนั้น พระตถาคตเสด็จไปท่ามกลางภิกษุแก้้าน ทรงยกปาติ-
โมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก ชนแปดล้าน
ฟังธรรมกถาเรื่องพุททวงศ์ ในสมามคมพระญาติ กรุงเขมวดี ก็พากันบวชใน
สำนักของพระองค์แล้วบรรลुพระอรหัต. พระสุคตเจ้าอันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม
แล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

การประชุมพระสาวกจีณาสพแสนหนึ่ง เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑ ประชุมพระสาวกจีณาสพแก้้าน
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้บาน
แล้วด้วยวิมุตติแปดล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชาพระนามว่า สุชาตะ
กรุงยสวดี ทรงสละราชอาณาจักรที่มั่นคงรุ่งเรือง กองทรัพย์หลายโกฏิ และคน
ใกล้ชิดที่มีใจจงรักภักดี สังเวชใจในทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้น จึงออกผนวชเป็น

ดาบส มีฤทธานุภาพมาก สดับข่าวว่าพระพุทเจ้าอุบัติขึ้นแล้วในโลก ก็มี
พระวรกายอันปีติ ๕ อย่างถูกต้องแล้ว มีความยำเกรง ก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค
เจ้าตีสระถวายเป็นบังคมแล้วดำริว่า จำเราจักบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกไม้
ทิพย์ มีดอกมณฑารพ ดอกปาริฉัตรกะ เป็นต้น ครั้นดำริอย่างนั้นแล้ว ก็
ไปโลกสวรรค์ด้วยฤทธิ์ เข้าไปยังสวนจิตรลดา บรรจุกุอบ ที่สำเร็จด้วยรัตนะ
ขนาดลาตุหนึ่ง ให้เต็มด้วยดอกไม้ทิพย์มีดอกปทุม ดอกปาริฉัตรกะและดอก
มณฑารพ เป็นต้น พามาทางท้องนภาภาศ บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยดอก
ไม้ทิพย์ที่มีกลิ่นหอม และก้านดอกปทุมต่างฉัตรกันหนึ่ง ซึ่งมีด้ามเป็นมณี มี
เกสรเป็นทอง มีใบเป็นแก้วทับทิม เหมือนฉัตรที่สำเร็จด้วยเกสรหอม ไว้เหนือ
พระเศียรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ยืนอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔. ครั้งนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงพยากรณ์พระโฑธิสัตว์นั้นว่าเกาสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ จักเป็น
พระพุทเจ้า พระนามว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า สุชาตะ สละ

โภคสมบัติยิ่งใหญ่ บวชเป็นฤษี.

เมื่อเราบวชแล้ว พระผู้นำโลกก็อุบัติเพราะสดับ

เสียงว่าพุทโธ เราก็กเกิดปีติ.

เราใช้มือทั้งสองประคองดอกไม้ทิพย์ คือดอก

มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตรกะ สะบัดผ้า

คากรองเข้าไปเฝ้า.

เราถือดอกไม้นั้น กั้นพระตีสสชินพุทเจ้า ผู้

นำเลิศแห่งโลก อันบริษัท ๔ แวดล้อมแล้วไว้เหนือ

พระเศียร.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลาง
ชน ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงทำความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มยิปพุพพิเต ได้แก่ เมื่อเราเข้าถึง
ความเป็นนักบวช. อาจารย์ทั้งหลายเขียนไว้ในคัมภีร์ว่า มม ปพุพพิต
สนตฺ ปาฐะณัณ พิงเห็นว่เขียนพลั้งเผลอ. บทว่า อุปฺปชฺชถ ก็คือ
อุปฺปชฺชิตฺถ อุบัติขึ้นแล้ว. บทว่า อุโภ หตฺถเอหิ ก็คือ อุโภหิ
หตฺถเอหิ. บทว่า ปคฺคยฺห แปลว่า ถือแล้ว. บทว่า ธุนมาโน ได้แก่
สะบัดผ้าเปลือกไม้. บทว่า จาตุวณฺณปริวฺตํ แปลว่า อันบริษัท ๔
แวดล้อมแล้ว อธิบายว่า อันบริษัทคือ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดีและสมณะ
แวดล้อมแล้ว อาจารย์บางพวกกล่าวว่า จตุวณฺณเอหิ ปริวฺตํ อันวรรณะ ๔
แวดล้อมแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อ เขมะ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าชนสันธะ พระชนนีพระนามว่า พระนางปทุมมา คู่พระ
อัครสาวกชื่อว่า พระพรหมเทวะ และ พระอุทยะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระสมังคะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อ พระมุสตา และ พระสุทัตตา โโพธิ-

พฤกษ์ ชื่อ อสนะต้นประคู้ พระศรีระสูง ๖๐ ศอก พระชนมายุแสนปี พระ
อัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุภัททา พระโอรสพระนามว่า อานันทะ
เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือม้า ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อเขมกะ พระชนกพระนามว่า ชนกันธะ
พระชนนีพระนามว่า พระนางปทุมมา.

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระอัคร
สาวก ชื่อพระพรหมทเวะ และพระสุทัตตาโพธิพฤกษ์
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า อสนะ
ต้นประคู้.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ๖๐
ศอก ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้เสมือน ปราภฏังกุหา
หิมวันต์.

พระผู้มีจักขุดำรงอยู่ในโลก แสนปี พระผู้มี
พระเดชไม่มีผู้เทียบพระองค์นั้น ก็มีพระชนมายุเท่า
นั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก เสวยพระยศยิ่งใหญ่ อัน
สูงสุด เลิศ ประเสริฐ รุ่งเรืองแล้วก็ปรินิพพานไป
ดังกองไฟที่ดับไปฉะนั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวกก็ปรินิพพานไป เหมือน
พลาหกเมฆฝน หายไปเพราะลม เหมือนน้ำค้างเหือด
หายไปเพราะดวงอาทิตย์ เหมือนความนิคหายไปเพราะ
ดวงประทีปฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัจจุตฺตเน ก็คือ อัจจุภาเวน โดย
ส่วนสูง. บทว่า หิมวา วีย ทิสฺสติ ได้แก่ ปรากฎเคนเหมือนภูเขาหิมวันต์
หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน ความว่า หิมวันต์ปัญจบรรพต สูงร้อยโยชน์
ปรากฏเด่นชัดน่ารื่นรมย์ยิ่ง เพราะแม้แต่อยู่ไกลแสนไกล ก็สูง และสงบ
เรียบร้อย ฉันทใด แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ปรากฏเด่นชัดฉนั้น. บทว่า
อนฺตุตฺโร ได้แก่ ไม่ย่นัก ไม่สั้นนัก อธิบายว่า พระชนมายุแสนปี. บทว่า
อฺตุตฺมํ ปวริ เสฏฺฐํ เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน. บทว่า อฺสุสฺสโว ได้แก่
หยาดหิมะ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งพระสาวกอันลมดวงอาทิตย์และ
ดวงประทีป คือความเป็นอนิจจัง เบียดเบียนแล้วก็ปรินิพพาน เหมือนพลาหก
น้ำค้างและความมืด อันลมดวงอาทิตย์และดวงประทีปเบียดเบียนก็เหือดหายไป
ได้ย่นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตีสสะ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารสุนันทาราม กรุงสุนันทวดี คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ชัด
แล้ว ทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระตีสสพุทธเจ้า

๑๘. วงศ์พระปุสสพุทธเจ้าที่ ๑๘

ว่าด้วยพระประวัติของพระปุสสพุทธเจ้า

[๑๘] ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง ก็ได้มีพระศาสดา
พระนามว่า ปุสสะ ผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้
เสมอ พระผู้นำโลกของโลกล.

แม้พระองค์ ก็ทรงกำจัดความมืดทุกอย่าง ทรง
สารภชัญญาขนาดใหญ่ เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้อึด
ก็ทรงหลั่งน้ำอมฤตให้ตกลงมา.

เมื่อพระปุสสพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรม-
จักรในสมัยนักขัตตมงคล อภิสสมัยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่
สัตว์แปดล้าน.

อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่สัตว์เก้าล้าน อภิสสมัย-
ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แปดล้าน.

พระปุสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวกชินาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกหกล้าน เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๑ ประชุมพระสาวกห้าล้าน เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๒.

ประชุมพระสาวก ผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ผู้
ขาดปฏิสนธิแล้วสี่ล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์ นามว่า พระเจ้าวิชิตะ
(วิชิตาวี) ละคราสสมบัติใหญ่ บวชในสำนักของพระ-
องค์.

พระปุลสพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลกพระองค์นั้น
ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ไป ท่าน
ผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิล-
พัสดุ์อันน้ำรินรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับข้ำวมรูปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้า
ไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมรูปายาสที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทัก-
ษิณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคน
โพธิพฤกษ์ ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จัก
มีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่า พระโกณฑิยะ และ พระ
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ

ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนันทะ จัก
บำรุงพระชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิก ชื่อว่าพระเขมา และพระ
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัถะ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ซึ่งจิตตะ และ หัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคดม ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ ของ
พระปุตตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
แล้ว ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประบ
มือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนา ของพระ-
โลกนาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จัก
อยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัยและนวัจนกัณฑ์
ศาสน์ทุกอย่าง ยิ่งพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้
งาม.

เธออยู่อย่างไม่ประมาทในพระศาสนานั้น เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งในอภิญญา ก็ไปสู่พรหม-
โลก.

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อกาลิละ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
ชัยเสน พระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา.

พระองค์ทรงครองนคราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า ครุพะ หังสะ สุวัณณ-
ดารา.

มีพระสนมনারี สามหมื่นสามพันนาง พระอัคร
มเหสีพระนามว่า พระนางกิสาโคตมี พระโอรสพระ
นามว่า อานันทะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิमित ๔ ทรงออก
อภิเนษกรรมด้วยยานคือช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวิรปุตตพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลก
ผู้สูงสุดในนรชน อันทำมหาพรหมทูลอารชนาแล้ว
ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ปามิคทายวัน.

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวกชื่อว่า พระสุรักขิตะ และ พระธัมมเสนะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระสภियะ.

มีพระอัครสาวิกาชื่อพระจาลา และพระอุปจาลา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอามลกะ.

มีอัครอุปัฏฐาก ซึ่งว่าชณัญชยะ และวิสาขะ อัคร
อุปัฏฐายิกาชื่อว่า ปทุมมา และสิรินาคา.

พระมหามุนีพระองค์นั้น สูง ๕๘ ศอก ทรงงาม
เหมือนดวงอาทิตย์ เต็มเหมือนดวงจันทร์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระปุส-
สพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
จึงทรงยังชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระศาสดาแม่พระองค์นั้น ทรงสั่งสอนสัตว์
เป็นอันมาก ยังชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ พระองค์
ทั้งพระสาวก มีพระยศที่ไม่มีใครเทียบ ก็ยังปริ-
นิพพาน.

พระศาสดา ชินวรปุสสพุทธเจ้า เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารเสนาราม พระบรมสารีริกธาตุ
ก็แผ่กระจายไปเป็นส่วน ๆ ในประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระปุสสพุทธเจ้าที่ ๑๘

พรรณนางค์พระปุตสพุทธเจ้าที่ ๑๘

ภายหลังต่อมาจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าตัสสะพระองค์นั้น เมื่อ มนุษย์ทั้งหลาย เสื่อมลงโดยลำดับและเจริญขึ้นอีก จนมีอายุมากหาประมาณ ไม่ได้ แล้วก็เสื่อมลงโดยลำดับ จนมีอายุได้เก้าหมื่นปี ในกัปนั้นนั่นเอง พระ- ศาสดาพระนามว่า ปุตสสะ ก็อุบัติขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่พระองค์ นั้น ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้วก็ ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางสิริมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้า ชัยเสนะ กรุงกาสิ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ สิริมาราชอุทยาน พระองค์ทรงครองฉราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี ได้ยินว่า ทรง มีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า ครุพปักกะ หังสะ และ สุวรรณภาระ. ปรากฎพระ สนมก้านัดสามหมื่นนาง มี พระนางกิสาโคตมิ เป็นประมุข

เมื่อพระโอรสพระนามว่า อนุปมะ ของ พระนางกิสาโคตมิ ทรง สมภพ พระมหานรุษทรงเห็นนิมิต ๔ ก็ขึ้นทรงช้างพระที่นั่งที่ประดับแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณทรพนวช ชนโกฏิหนึ่งออกบวชตามเสด็จ พระองค์ อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน แต่นั้น ก็ทรงละ หมู่ ทรงเพิ่มความประพฤติแต่ลำพังพระองค์อยู่ ในวันวิสาขบูรณมี เสวยข้าว มธุปายาสที่ นางสิริวัฑฒา ธิดาของเศรษฐีผู้หนึ่ง ณ นครแห่งหนึ่งถวาย ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ป่าสีสพวัน เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำที่อุบาสก ชื่อ สิริวัฑฒะ ถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ อามลกะคือ ต้นมะขาม ป้อม ทรงกำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมาร บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสิ สารี ฯ เป ฯ ตณฺหํ ขยมฺมุคฺคา ยับยั้งอยู่ใกล้ต้นโพธิ์พฤกษ์ ๗ วัน ทรงเห็นภิกษุโกฏิหนึ่งซึ่งบวชกับพระองค์

เป็นผู้สามารถแทงตลอดธรรมได้จึงเสด็จไปทางอากาศ ลงที่อิสิปตนะมิกทายวัน
ลังกัสสนคร ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ครั้งนั้น
อภิสัมยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่ป็นนั้นเอง ได้มีพระศาสดาพระนาม
ว่า ปุสสะ ผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้เปรียบ เสมอด้วยพระ-
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้นำเลิศของโลก.

แม้พระองค์ ทรงกำจัดความมืดทั้งหมดแล้วทรง
สาธกชฎาขนาดใหญ่ เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้อุ่ม
ทรงหลั่งน้ำอมฤตให้ตกลงมา.

เมื่อพระปุตสพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรมจักร
ในสมัยนักษัตมงคล อภิสัมยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์
แสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุเถว มณฑลปุปมุหิ ความว่า
ในกบิได มีพระพุทธเจ้าทรงอุบัติ ๒ พระองค์ กัปนั้นเราเรียกมาแต่หนหลังว่า
มณฑลกัป. บทว่า วิชญेतฺวา ได้แก่ แก่. คำว่า ชฎา ในคำว่า มหาชฎี
นี้ เป็นชื่อของคันทา ท่านกล่าวว่า จริงอยู่คันทานั้น ชื่อว่า ชฎา เพราะ
เป็นเหมือนชฎา กล่าวคือขนมรวงแหที่ร้อยด้วยกลุ่มด้าย เพราะเกิดบ่อยๆ ร้อย
ไว้ด้วยคันทา เบื้องล่างเบื้องบนในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ซึ่งรกชฎี
ขนาดใหญ่เช่นนั้น. บทว่า สเทวกั ได้แก่ โลกทั้งเทวโลก. บทว่า อภิวสุติ
แปลว่า ให้ตกลงมาแล้ว. บทว่า อมตมพฺพนา ความว่า เมื่อให้อุ่ม จึงหลั่ง
น้ำคือธรรมกถา กล่าวคืออมตธรรม ให้ตกลงมา.

ครั้ง พระเจ้าสิริวิฑณะ กรุงพาราณสี ทรงละกองโกศสมบัติใหญ่ ทรงผนวชเป็นคาส ได้มีคาสที่บวชกับพระองค์จำนวนเก้าล้าน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดคาสเหล่านั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าล้าน ส่วนครั้งทรงแสดงธรรมโปรดอนุปมกุมาร พระโอรสของพระองค์ ธรรมอภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดล้าน. ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าล้าน อภิสมัย

ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดล้าน.

แต่นั้น สมัยต่อมา พระสุรัทกิตะราชโอรส และชัมมเสนกุมาร บุตรปุโรหิต ณ กัณณกุชชนคร เมื่อพระปุตสสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงนครของตน ก็ออกไปรับเสด็จพร้อมด้วยบุรุษหกล้าน ถวายบังคมแล้วนิมนต์ถวายมหาทาน ๗ วัน สดับธรรมกถาของพระศพลแล้วเลื่อมใส พร้อมกับบริวารก็พากันบวชแล้วบรรลुพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุหกล้านเหล่านั้น นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑. ต่อมาอีก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพุททวงศ์ ในสมาคมพระญาติประมาณหกสิบ ของพระเจ้าชัยเสน กรุงกาสิ ชนห้าล้านฟังพุททวงศ์นั้น พากันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา แล้วบรรลुพระอรหัต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอยู่ในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง. นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก บุรุษสี่ล้านฟังมงคลกถาในมหามงคลสมาคมพากันบวชแล้ว บรรลुพระอรหัต พระสุคตเสด็จอยู่ในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้น เป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกชื่อนาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกหนึ่งล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑
ประชุมพระสาวกห้าล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระสาวก ผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ผู้
ขาดปฏิสนธิแล้วสี่ล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา ทรงเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้า
วิชิตาวิ นครอรินทมะ ทรงสดับธรรมของพระปุตตพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรง
เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายนมทานแด่พระองค์ ทรงละราชสมบัติ
ใหญ่ทรงผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเรียนพระไตรปิฎกทรงพระ
ไตรปิฎก ตรัสธรรมกถาแก่มหาชน และทรงบำเพ็ญศีลบารมี พระปุตต-
พุทธเจ้าแม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้า
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า วิชิตาวิ ละราช-
สมบัติใหญ่ บวชในสำนักของพระองค์.

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลกพระองค์นั้น
ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้
นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๑ ล ๑ เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคคัตต-
ศาสนาทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้
งาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาท ในพระศาสนานั้นเจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งแห่งอภิญาญ์ไปสู่พรหม-
โลก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่ากาสิ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าชัยเสน พระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา คู่พระ
อัครสาวกชื่อว่า พระสุรภิกขิตะ และ พระธัมมเสนะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า
พระสภิกขะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระจาลา และ พระอุปจาลา โภธิ-
พฤกษ์ชื่อว่า อามลกะ คือต้นมะขามป้อม พระสิริระสูง ๕๘ ศอก พระชนมายุ
เก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางกิสาโคตมี พระโอรสพระนาม
ว่า พระอนุปมะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือช้าง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนคร
ชื่อว่ากาสิ พระชนกพระนามว่าพระเจ้าชัยเสน พระชนนี
พระนามว่า พระนางสิริมา ฯ ล ฯ โภธิพฤกษ์ของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่าอามลกะ ต้น
มะขามป้อม ฯ ล ฯ.

พระมุนีแม้พระองค์นั้นสูง ๕๘ ศอก งามเหมือน
ดวงอาทิตย์ เต็มเหมือนดวงจันทร์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระปุตต-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงพระชนม์ถึงเพียงนั้น จึง
ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระศาสดา แม่พระองค์นั้น ทรงสั่งสอนสัตว์
เป็นอันมาก ให้ชนเป็นอันมากข้ามโอฆะ พระองค์ทั้ง
พระสาวก มีพระยศที่ไม่มีผู้เทียบ ก็ยังปรินิพพาน.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อามลโก^๑ แปลว่า ดันมะขามป้อม.
บทว่า โอวทิตฺวา ได้แก่ ให้โอวาท อธิบายว่า พร่ำสอน. บทว่า โสปี
สตุถา อตุลยโส ความว่า พระศาสดา ผู้มีพระยศที่ซึ่งมิได้ แม่
พระองค์นั้น. ปาฐะว่า โส ชหิตฺวา อมิตยโส ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น มี
ความว่า พระองค์จำต้องละคุณพิเศษดังกล่าวแล้วทุกอย่าง.

ได้ยินว่า พระปุตตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน ณ พระ
วิหารเสนาราม กรุงกุสินารา ได้ยินว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์
แผ่กระจายไป. ในคาคาที่เหลือทุกแห่งชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางศ์พระปุตตพุทธเจ้า

๑. บาลีเป็น อามลโก

๑๕. วงศ์พระวิปัสสีพุทธเจ้า ๑๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้า

[๒๐] ต่อจากสมัยของพระปุลสพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า พระผู้มีอภิญญา ก็ทรงอุบัติขึ้นในโลก.

ทรงทำลาย กะเปาะไขคืออวิชา^๑ บรรลุพระสัมโพธิญาณ เสด็จไปกรุงพันธุมดี เพื่อประกาศพระธรรมจักร.

พระผู้นำ ทรงยังพระโอรส และ บุตรปุโรหิตทั้งสองให้ตรัสรู้ อภิสัมยครั้งที่ ๑ กล่าวไม่ได้ถึงจำนวนผู้ตรัสรู้ธรรม.

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ ทรงประกาศสั่งจะ ณ เขมมิกทายวันนั้น อภิสัมยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน.

บุรุษแปดหมื่นสี่พัน บวชตามเสด็จพระสัมพุทธเจ้า พระผู้มีพระอภิญญาทรงแสดงธรรมโปรดบรรพชิตเหล่านั้นที่มาถึงพระอาราม.

บรรพชิตแม่เหล่านั้น พึงธรรมของพระองค์ ซึ่งตรัสประทานโดยอาการทั้งปวง ก็บรรลุธรรมอันประเสริฐ อภิสัมยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่บรรพชิตเหล่านั้น.

๑. อรรถกถาว่า อวิชาทั้งปวง

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกแสนแปดหมื่นหกพัน เป็นสัน-
นิบาต ครั้งที่ ๑ ประชุมพระสาวกแสนหนึ่งเป็นสันนิ-
บาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระสาวกแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่
๓ พระสัมพุทธเจ้าทรงรุ่งโรจน์อยู่ท่ามกลางหมู่ภิกษุ ณ
เขมมิกทายวันนั้น.

สมัยนั้น เราเป็นพญานาค ชื่อว่าอตุลละ มีฤทธิ์มาก
มีบุญ ทรงรัศมีรุ่งโรจน์ แวดล้อมด้วยนาคหลายโกฏิ
บรรเลงดนตรีทิพย์ เข้าไปเฝ้าพระเจ้าเจริญที่สูงสุดในโลก.

ครั้นเข้าเฝ้าแล้ว ก็นิมนต์พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์
ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้
นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันน่ารื่นรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่งที่โคนต้นขอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้ำวมธุปายาสแล้ว เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญ-
ชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสดยข้ามมรุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ เข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสัถะ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุโธทนะ ท่านผู้นี้จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และ พระ
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และ หัตตะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตฺว ทังเทวโลก ก็โห่ร้อง ประบมือ

หวัร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าววว่า

ฉิวว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิวว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉนนัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังมีจิตเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนคร ชื่อว่าพันธุมาดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
พันธุมา พระชนนีพระนามว่า พระนางพันธุมาดี.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่แปดพันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลังชื่อว่า นันทะ สุนันทะ และ
สิริมา มีพระสนมกำนัลที่แต่งกายงามสี่หมื่นสามพันนาง
มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุทัสสนา [สุตฺนุ]
มีพระโอรสพระนามว่า พระสมวัฏฏกษัตริ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงออกอภิ-
เนษกรรมณด้วยยานค็อรธ ทรงตั้งความเพียร ๘ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระ วิปัสสี ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน
อันทำมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ
ธรรมจักร ณ มิคทายวัน .

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวกชื่อว่า พระชันณะ และ พระคิสสะ พระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอโศกะ.

มีพระอัครสาวิกาสี่ชื่อว่าพระจันทา และ พระจันท-
มิตตา โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นปากลี.

มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่า ปุณัพพสุमितตะ และนาคะ
มีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ สิริมา และอุตตรา.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลก สูง ๘๐ ศอก
พระรัศมีของพระองค์แผ่ซ่านไปโดยรอบ ๗ โยชน์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี พระพุทธเจ้า
มีพระชนม์มัยนั้นตลอดกาลเท่านั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็น
อันมากให้ข้ามโอฆะ.

ทรงเปลื้องเทวดาและมนุษย์จากเครื่องผูก และ
ทรงบอกปุถุชนนอกนั้นถึงทางและมีไฟทาง.

พระองค์ทั้งพระสาวก ครั้นแสดงแสงสว่างแล้ว

จึงทรงแสดงอมตบท รุ่งเรืองแล้วก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนกองไฟลุกลิงแล้วดับฉะนั้น.

พระวรฤทธิอันเลิศ พระบุญญาธิการอันประเสริฐ
พระวรลักษณะอันบานเต็มที่แล้ว ทั้งสิ้นนั้น ก็อันตรธาน
ไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้เลิศในนรชน ทรงเป็นวิ-
บุรุษเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารสุमितตาราม
พระวรสถูปของพระองค์ ณ พระวิหารนั้น สูง ๗ โยชน์.

จบวงศ์พระวิปัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

พรรณนางค์พระวิปัสสิพุทธเจ้าที่ ๑๕

ภายหลังต่อมาจากสมัยของ พระปุลสพุทธเจ้า ก็ป็นพร้อมทั้ง
อันตรกับล่วงไป ในก่าสิบเอ็ดกับนับแต่กับนี้ไป พระศาสดาพระนามว่า
วิปัสสิ ผู้เห็นแจ้งในธรรมทั้งปวง ทรงทราบกับทั้งปวง ทรงมีความดำริยินดี
แต่ประโยชน์ของสัตว์อื่น อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย
และบังเกิดในภพสวรรค์ชั้นดุสิตอันเป็นที่รุ่งโรจน์ด้วยแสงสว่างแห่งรัตนมณี
เป็นอันมาก จุตจากนั้นแล้ว ก็ทรงถือปฏิบัติในพระกรรมของ พระนาง
พันธุมาตี อัครมเหสีของ พระเจ้าพันธุมา ผู้มีพระญาติมาก กรุงพันธุมาตี
ถ้วนกำหนดทศมาส พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ เขมมิก-
ทายวัน เหมือนดวงจันทร์เพ็ญออกจากกลีบเมฆสีเขียวคราม ในวันรับพระ-
นามของพระองค์โอรสผู้ทำนายลักษณะ และพระประยูรญาติทั้งหลาย แลเห็น
พระองค์หมดจด เพราะเว้นจากความมืดที่เกิดจากกระพริบตา ในระหว่างๆ ทั้ง
กลางวันทั้งกลางคืน จึงเฉลิมพระนามว่า วิปัสสิ เพราะเห็นได้ด้วยตาที่เปิดแล้ว
อาจารย์บางพวกกล่าวว่ หรือพระนามว่า วิปัสสิ เพราะพึงวิจัยค้นหาย่อมเห็น
พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่แปดพันปี ทรงมีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า นันทะ
สุนันทะและสิริมา มีพระสนมกำนัลแสนสองหมื่นนาง มีพระนางสุทัตสนาเทวี
เป็นประมุข. พระนางสุทัตสนา เรียกกันว่า พระนางสุตनु ก็มี.

ล่วงไปแปดพันปี เมื่อพระโอรสของพระนางสุตनुเทวี พระนามว่า
ทรงสมภพ พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ จึงเสด็จออกมหาภิเนษ-
กรรมณ์ ด้วยรถเทียมม้า ทรงผนวช บรูษแปดหมื่นสี่พันคน ออกบวชตาม
เสด็จ พระมหาบรูษนั้นอันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘

เดือน ในวันวิสาขบูชาจะมีเสวยข้าวมธุปายาส ที่ ธิดาสุทัตสนเศรษฐี ถวาย
ทรงพักกลางวัน ณ ศาลวัน ที่ประดับด้วยดอกไม้ ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คน
เฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อ สุชาติถวาย ทรงเห็นโพธิพฤกษ์ชื่อว่า ปาฐลี คือต้น
แคฝอย ที่ออกดอก จึงเสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์นั้น ทางทิศทักษิณ วันนั้น
ลำต้นอันเกลากกลมของต้นปาฐลีนั้น จะสูงขึ้นไป ๕๐ ศอก กิ่ง ๕๐ ศอก สูง
๑๐๐ ศอก วันนั้นนั่นเอง ต้นปาฐลีนั้น ออกดอกดาดรายไปหมดทั้งต้น เริ่มแต่
โคนต้นดอกทั้งหลายมีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง เหมือนผูกไว้เป็นช่อ มิใช่ปาฐลีต้นนี้
ต้นเดียวเท่านั้น ที่ออกดอกในเวลานั้น ต้นปาฐลีทั้งหมดในหมื่นจักรวาล ก็
ออกดอกด้วย มิใช่ต้นปาฐลีอย่างเดียวเท่านั้น แม้ไม้ต้นไม้อ้อและไม้เถาทั้ง
หลายในหมื่นจักรวาลก็ออกดอกบาน. แม้มหาสมุทร ก็ดาดรายไปด้วยปทุม
บัวสาย อุบล และโกมุท ๕ สี มีน้ำเย็นอร่อย ระหว่างหมื่นจักรวาลทั้งหมด
ก็เคลื่อนกล่นไปด้วยขงและมัลย์ พื้นแผ่นดินอีกตกแต่งด้วยดอกไม้กลิ่นหอม
นานาชนิด ก็เคลื่อนกล่นด้วยพวงมัลย์ มีดมัวไปด้วยจूरณแห่งรูป พระองค์
เสด็จเข้าไปยังต้นปาฐลีนั้น ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๗ ศอก ทรงอธิษฐาน
ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ ประทับนั่ง ทำปฏิญาณว่า ยังไม่เป็นพระพุทธร-
เจ้าเพียงใด ก็จะไม่ยอมลุกจากที่นี่เพียงนั้น ครั้นประทับนั่งอย่างนี้แล้ว ทรง
กำจักกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมาร ทรงทำมรรคญาณ ๔ โดยลำดับมรรค
ผลญาณ ๔ ในลำดับต่อจากมรรค ปฏิสัมภิตา ๔ จตุโยนิปริจเฉทญาณ
ญาณเครื่องกำหนดรู้คติ ๕ เวสัชชญาณ ๔ อสาศารณญาณ ๖ และพระพุทธร-
คุณทั้งสิ้นไว้ในพระหัตถ์ ทรงมีความดำริบริบูรณ์ ประทับนั่งเหนือโพธิบัลลังก์
นั่นเอง ทรงเปล่งพระอุทานอย่างนี้ว่า

อนเภาชาติลั สารี ๑ ล ๑ ตณุหานั ขยมชฎณคา.

อโยนหนตตสุเสว ชลโต ชาตเวทโส

อนุพุพุพปสนุตตส ยถา น ฉายเต คติ.

ใครๆ ย่อมไม่รู้คติ ความไปของดวงไฟ ที่ลุก

โพลง ถูกฟาดด้วยก้อนเหล็ก แล้วสงบลงโดยลำดับ
จันใด.

เอวั สมุมา วิมุตตานัน กามพนุโชมตารินัน

ปญญาเปตุ คติ นตติ ปตฺตานัน อจลั สุขัน .

ไม่มีใครจะล่วงรู้คติความไป ของท่านผู้หลุดพ้น

โดยชอบ ผู้ข้ามพ้นระและโอฆะ คือกาม ผู้ถึงสุขอัน
ไม่หวั่นไหวได้ก็ฉนั้นัน.

ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาห้ ไกลโพธิพฤษณ์นั้นเอง ทรงรับอาราธนาของท้าว
มหาพรหม ทรงตรวจดูอุปนิสัยสมบัติ ของ พระชัณทกุมาร กนิษฐภาคา
ต่างพระมารดาของพระองค์ และ ติสตกุมาร บุตรปุโรหิต เสด็จไปทาง
อากาศ ลงที่ เขมมิตทายวัน ทรงใช้พนักงานเฝ้าอุทยานไปเรียกท่านทั้งสอง
นั้นมาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางบริวารเหล่านั้น ครั้งนั้น
ธรรมาภิสมัยได้แก่เทวดาทั้งหลาย ประมาณมิได้. ด้วยเหตุฉนั้น จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระปุตตพุทธเจ้า พระสัมพุทธ-

เจ้าพระนามว่า วิปัสสี ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้มี
จักขุ ก็อุบัติขึ้นในโลก.

ทรงทำลาย อวิชาทั้งหมด^๑ บรรลุพระโพธิ-

ญาณอันสูงสุด เสด็จไปยังกรุงพันธุมดี เพื่อประกาศ
พระธรรมจักร.

๑. บาลีว่า อวิชาชนทำ กะเปาะไขคืออวิชา

พระผู้เฒ่า ครั้นทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว
ยังกุมารทั้งสองให้ตรัสรู้แล้ว อภิสมัยครั้งที่ ๑ ไม่จำ
ต้องกล่าวจำนวนผู้บรรลุ.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปทาเลตฺวา แปลว่า ทำลาย อธิบายว่า
ทำลายความมืดคืออวิชชา. ปาฐะว่า วตฺเตตฺวา จกฺกมาราเม ดังนี้ก็มี
ปาฐะนั้น บทว่า อาราเม ความว่า ณ เขมมิกทายวัน. บทว่า อุโโก โฟเชติ
ได้แก่ ทรงยังกุมารทั้งสองคือ พระชันชาราชโอรส กนิษฐภคินีของพระองค์
และติสสกุมาร บุตรปุโรหิต ให้ตรัสรู้. บทว่า คณนา น วตฺตพฺพโ
ความว่า ไม่มีการกำหนดจำนวนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยอภิสมัย.

สมัยต่อมา ทรงยังภิกษุแปดหมื่นสี่พัน ซึ่งบวชตามพระชันชาราช-
โอรส และติสสกุมารบุตรปุโรหิตให้ศีลอมฤตธรรม นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศประมาณมิได้ ทรง
ประกาศสัจจะ ณ เขมมิกทายวันนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒
ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ณ เขมมิกทายวัน ใน
คำว่า จตุราสีติสหัสสานิ สมฺพุทฺธมนุปฺพุทฺฐุ นี้ บุรุษที่นับได้แปด
หมื่นสี่พัน เหล่านี้ ก็คือพวกบุรุษที่รับใช้พระวิปัสสิกุมารนั่นเอง บุรุษเหล่า
นั้นไปยังที่รับใช้พระวิปัสสิกุมารแต่เช้า ไม่เห็นพระกุมาร ก็กลับไปเพื่อกิน

อาหารเช้า กินอาหารเช้าแล้ว ตามกันว่า พระกุมารอยู่ไหน แต่นั่น ได้ฟัง
ข่าวว่า เสด็จไปยังที่ราชอุทยาน จึงพากันออกไปด้วยหวังว่าจักพบพระองค์ ณ
ที่ราชอุทยานนั้น เห็นสารถิของพระองค์กลับมา ฟังว่าพระราชกุมารทรงผนวช
แล้ว ก็เปลื้องอาภรณ์ทั้งหมดในที่ฟังข่าวนั้นเอง ให้นำผ้ากาสาเยมาจกภายใน
ตลาด ปลงผมและหนวดพากันบวช บวชเหล่านั้น ครั้นบวชแล้ว ก็พา
กันไปแวดล้อมพระมหานุรุช.

แต่นั้น พระวิปัสสิโพธิสัตว์ ทรงพระดำริว่า เราเมื่อจะบำเพ็ญความ
เพียร ยังคลุกคลีอยู่ ข้อนี้ไม่สมควร คนเหล่านี้ แต่ก่อน เป็นภุชชัตถ์ก็พากัน
มาแวดล้อมเราอย่างนั้น ประโยชน์อะไรด้วยคนหมู่นี้ ทรงระอาในการคลุกคลี
ด้วยหมู่ ทรงพระดำริว่าจะไปเสียดินนี้แหละ ทรงพระดำริอีกว่า วันนี้ยังไม่
ใช่เวลา ถ้าเราจักไปในวันนี้ คนเหล่านั้นจักรู้กันหมด พຽงนี้จึงจักไป ในวัน
นั้นนั่นเอง มนุษย์ชาวบ้าน ในบ้านตำบลหนึ่ง เช่นเดียวกับอุรุเวลคาม ได้
จัดแจงข้าวมธุปายาสอย่างเดียว เพื่อบรรพชิตแปดหมื่นสี่พันเหล่านั้น และ พระ-
มหานุรุช. ในวันรุ่งขึ้น เป็นวันวิสาขบูชาพระวิปัสสิมหานุรุช. เสวยภัตตาหาร
กับชนที่บวชเหล่านั้นในวันนั้นแล้ว ก็เสด็จไปยังสถานที่ประทับอยู่ ณ ที่นั้น
บรรพชิตเหล่านั้น แสดงวัตรปฏิบัติแก่พระมหานุรุช.แล้ว ก็พากันเข้าไปยัง
สถานที่อยู่กลางคืนและที่พักกลางวันของตนๆ.

แม้พระโพธิสัตว์ ก็เสด็จเข้าไปสู่บรรณศาลา ประทับนั่งทรงพระดำริ
ว่า นี่เป็นเวลาเหมาะที่จะออกไปได้ จึงเสด็จออกอภิเนษกรรมณั์ ทรงปิดประตู
บรรณศาลา เสด็จบ่ายพระพักตร์ไปยังโพธิมณฑลสถาน นัยว่า บรรพชิตเหล่า
นั้น เวลาเย็นก็พากันไปยังที่ปรนนิบัติพระโพธิสัตว์ นั่งล้อมบรรณศาลา กล่าว
ว่า วิกาลมีค้ำแล้ว ตรวจกันดูเถิด จึงเปิดประตูบรรณศาลาก็ไม่พบพระองค์

คิดกันว่า พระมหาบุรุษเสด็จไปไหนหนอ ยังไม่พากันติดตาม คิดแต่ว่า พระมหาบุรุษ เห็นทีจะเบื่อการอยู่เป็นหมู่ ประสงค์จะอยู่แต่ลำพัง เราจะพบ พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น จึงพากันออกจาริกมุ่งหน้าไปภายในชมพูทวีป ลำดับนั้น บรรพชิตเหล่านั้นฟังข่าวว่า เขาว่า พระวิปัสสีถึงความเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ประกาศพระธรรมจักร จึงประชุมกันที่เขมมิกทายวัน กรุงพันธุมดี ราชธานี โดยลำดับ. แต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดงธรรมโปรด บรรพชิตเหล่านั้น ครั้งนั้นธรรมภิกษุมัย ได้มีแก่ภิกษุแปดหมื่นสี่พัน นั้นเป็น อภิสมัยครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บุรุษแปดหมื่นสี่พัน บวชตามเสด็จพระวิปัสสี

สัมพุทธเจ้า พระผู้มีอัญชลิตรงแสดงธรรมโปรดบรรพชิตเหล่านั้นซึ่งมาถึงอาราม.

บรรพชิตแม่เหล่านั้น ฟังธรรมของพระองค์ ซึ่งตรัสประทาน โดยอาการทั้งปวง ก็บรรลุธรรมอันประเสริฐ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่บรรพชิตเหล่านั้น.

แก้อรธ

ในคำว่า จตุราสีติสหุสฺसानิ สมฺพุทฺธํ ออนุปพุทฺธํ นี้ ในคานา นั้น ฟังทราบว่าเป็นเหตุวิภังคิตว่า สมฺพุทฺธํ โดยประกอบนิตกหิตไว้ ความว่า บวชภายหลังพระสัมพุทธเจ้า ฟังถ้อยลักษณะตามศัพทศาสตร์ ปาฐะว่า ตตฺถ อารามปตฺตานํ ดั่งนี้ก็มี. บทว่า ภาสโต แปลว่า ตรัสอยู่. บทว่า อุปนิสชาติโน ความว่า ผู้เสด็จไปประทานธรรมทานถามอุปนิสสัย ! เตปิ ได้แก่ บรรพชิตนับได้แปดหมื่นสี่พันเหล่านั้น เป็นผู้รับใช้พระวิปัสสี

สัมพุทธเจ้า. บทว่า คนุตฺวา ได้แก่ ฐัธรรมของพระองค์. อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่บรรพชิตเหล่านั้น ด้วยประการอย่างนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสิประทับนั่งท่ามกลางภิกษุแสนแปดหมื่นหกพัน ซึ่งบวชตามพระวิปัสสิสัมพุทธเจ้า และพระอัครสาวก ณ เขมมิกทายวัน ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ดังนี้ว่า

ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกขา

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา

น หิ ปพฺพชิตो ปรุปรมาตี

น สมโณ โหติ ปรี วิหเรยฺหนฺโต.

พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัส ตีติกขาขึ้นติว่า เป็นตบะอย่างยิ่ง ตรัสนิพพานว่าเป็นบรมธรรม ผู้ยังทำร้ายผู้อื่นหาเป็นบรรพชิตไม่ ผู้ยังเบียดเบียนผู้อื่นอยู่ หาเป็นสมณะไม่.

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปรสมฺปทา

สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ .

การไม่ทำบาปทั้งปวง การยังกุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

อนฺุปรวาโท อนฺุปรมาโต ปาฎิโมกฺเข จ สํ วโร

มตฺตตฺถญฺตา จ ภตฺตสฺสมี ปนฺตตฺถจ สยนาสนํ

อริจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ .

การไม่ว่าร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมใน

พระปาติโมกข์ [คำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน] ความรู้

จักประมาณในภัตตอาหาร ที่นอนที่นั่งอันสงัด และ
การประกอบความเพียรในอธิจิต นี้เป็นคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พึงทราบว่ กาลาปาติโมกขุเทศเหล่านี้ เป็นของพระพุทธเจ้าทุก
พระองค์ นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑ ต่อมาอีก สันนิบาตครั้งที่ ๒
ได้มีแก่งกฤษุแสนหนึ่ง ซึ่งเห็นยมกปาฏิหาริย์แล้วบวช. ครั้งพระกนิษฐภคินี ๓
พระองค์ต่างพระมารดา ของพระวิปัสสิพุทธเจ้า ปราบปัจจนตประเทศให้สงบ
แล้วได้รับพระราชทานพร ด้วยการทำการบำรุงพระผู้มีพระภาคเจ้า นำเสด็จมาสู่
พระนครของพระองค์บำรุง ทรงสดับธรรมของพระพุทธองค์แล้วทรงผนวช
พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งท่ามกลางกฤษุแปดล้านเหล่านั้น ทรงยก
ปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ เขมมิกทายวัน นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓ ด้วย
เหตุ นั้น จึงตรัสว่า

พระวิปัสสิพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิ-
บาต ประชุมพระสาวกผู้ชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ
คงที่ ๓ ครั้ง.

การประชุม พระสาวกหกล้านแปดแสน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑ การประชุมพระสาวกหนึ่งแสนเป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒.

การประชุม พระกฤษุสาวกแปดหมื่น เป็นสัน-
นิบาต ครั้งที่ ๓ พระสัมพุทธเจ้า ทรงรุ่งโรจน์ ท่าม
กลางหมู่กฤษุ ณ เขมมิกทายวันนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฏฺฐสฏฺฐิจิตตสหฺสฺสาณํ ความว่า
ภิกษุหกล้านแปดแสน. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ณ เขมมิกทายวันนั้น. บทว่า
ภิกฺขุคณฺมขุณฺเฒ แปลว่า ท่ามกลางหมู่ภิกษุ. ปาฐะว่า ตสฺส ภิกฺขุคณฺมขุณฺเฒ
ดังนี้ก็มิ. ความว่า ท่ามกลางหมู่ภิกษุนั้น.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระยานาคชื่อ อตุลละ มีฤทธา-
นุกาพมาก มีนาคหลายแสนโกฏิเป็นบริวาร สร้างมณฑปอันสำเร็จด้วยรัตนะ
๗ เป็นส่วนอันมั่นคงผ่องแผ้วที่น่าดู เช่นเดียวกับดวงจันทร์ เพื่อทำสักการะ
แด่พระทศพล ผู้มีกำลังและศีลที่ไม่มีผู้เสมอ มีพระหฤทัย เขือกเย็นด้วยพระ-
กรุณา พร้อมทั้งบริวาร นิมนต์ให้ประทับนั่ง ณ มณฑปนั้น ถวายมหาทาน
อันเหมาะสมกับสมบัติพิภพ ๗ วัน ได้ถวายตั้งทอง ขจิตด้วยรัตนะ ๗ อันรุ่งเรือง
ด้วยประกายโชติช่วงแห่งมณีต่างๆ สมควรยิ่งใหญ่ แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.
ครั้งนั้น พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น เวลาจบอนุโมทนา
ปฏิญาณว่า เก้าสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ไป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า. ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพญานาค ชื่ออตุลละ มีฤทธิ์มาก

มีบุญ ทรงรัศมีโชติช่วง.

ครั้งนั้น เราแวดล้อมด้วยนาคหลายโกฏิ บรรเลง

ทิพดนตรี เข้าไปเฝ้าพระผู้เจริญที่สุดในโลก.

ครั้นเข้าเฝ้าแล้ว ก็นิมนต์พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า

ผู้นำโลก ได้ถวายตั้งทอง อันขจิตด้วยรัตนะคือแก้วมณี

และแก้วมุกดา ประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง แด่พระผู้

เป็นพระธรรมราชา.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม

กลางสงฆ์ ก็ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบเอ็ดกัปนับแต่
กัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรม์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันน่ารื่นรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้าวมธุปายาสแล้วเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ เข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อว่า อัศจรรย์.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระ-
องค์ทรงพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุงพระ
ชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวิกาชื่อว่าพระเขมา และพระอุบล-
วรรณาผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า อัศจรรย์ ๑ ล ๑.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังมีจิตเสื่อม
ใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุณฺณวณฺโตะ แปลว่า ผู้มีบุญ อธิบายว่า
ผู้มีกอบบุญอันสั่งสมไว้แล้ว. บทว่า ชุตินฺธโร ได้แก่ ประกอบด้วยรัศมี.
บทว่า เนกานํ นาคโกฏฺฐิํ ก็คือ อเนกาหิ นาคโกฏฺฐิํ พึงเห็นนัจฺฐิ
วิภัตติ ใช้ในอรธตติยาวิภัตติ. บทว่า ปรีวาเรตฺวา ได้แก่ แวดล้อมพระผู้มี
พระภาคเจ้า. ทรงแสดงพระองค์ ด้วยคำว่า อหํ . บทว่า วขฺขนฺโต
ได้แก่ บรรเลงประโคม. บทว่า มณฺนิมุคฺตรตนฺขจิตฺตํ ความว่า ขจิตด้วย
รัตนะต่างชนิดมีแก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น. บทว่า สพฺพภากรณวิภูสิตํ
ความว่าประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ที่สำเร็จด้วยรัตนะเช่น รูปสัตรีร้ายเป็นต้น .
บทว่า สุวณฺณปิจฺจํ ได้แก่ ตั้งที่สำเร็จด้วยทอง. บทว่า อทาสหํ ตัด
บทเป็น อทาสี อหํ .

พระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า พันธุมดี
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าพันธุมมา พระชนนีพระนามว่า พระนาง
พันธุมดี คู่พระอัครสาวกที่ชื่อว่า พระขัณฑะ และ พระติสสะ พระพุทธ
อุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอโศกะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระจันทา และ พระ
จันทมิตตา โภทิพฤกษ์ชื่อว่า ปาณฺธุลี พระสรีระสูง ๘๐ ศอก พระรัศมีแห่ง
พระสรีระแผ่ไป ๗ โยชน์ทุกเวลา พระชนมายุแปดหมื่นปี พระอัครมเหสีของ
พระองค์ พระนามว่า พระนางสุตฺตฺนุ พระโอรสของพระองค์ พระนามว่า
พระสมวัฏฺฐกฺขันธะ ออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยรถเทียมม้า. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนคร ชื่อพันธุมวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
พันธุมมา พระชนนีพระนามว่า พระนางพันธุมดี.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระชันณะ และ พระติสสะ พระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระโสกะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระจันทาและ พระจันท-
มิตตา โภทิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นปาฐลี.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลก สูง ๘๐ ศอก
พระรัศมีของพระองค์แล่นไปโดยรอบ ๗ โยชน์.

ในยุคนั้นมนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี พระชนมายุ
ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอมะ.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ทรงเปลื้องเทวดาและมนุษย์
เป็นอันมากจากเครื่องผูก ทรงบอกทางและมีชี้ทาง
กะพวกปุลุชนที่เหลือ.

พระองค์และพระสาวก ลำแดงแสงสว่าง ทรง
แสดงอมตบถ รุ่งโรจน์แล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนกองไฟโพลงแล้วก็ดับ ฉะนั้น.

พระวรฤทธิอันเลิศ พระบุญญาธิการอันประเสริฐ
พระวรลักษณอันบานเต็มที่แล้ว ทั้งนั้น ก็อันตรธาน
ไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พนฺธนา** ความว่า เปลื้องปล่อยซึ่งเทวดา และมนุษย์จากเครื่องผูกมียามราคสังโยชน์เป็นต้น. บทว่า **มคฺคามคฺคณฺจ** **อาจิกฺขิ** ความว่า ทรงบอกปुरुชนที่เลื่อมว่า ทางนี้คือมัชฌิมาปฏิปทาเว้นจาก อจฺเจททิฏฺฐิและสัสสตทิฏฺฐิ เป็นทางเพื่อบรรลุมตธรรม การทำตัวให้ลำบาก เปล่าเป็นต้นนี้มีไช้ทาง. บทว่า **อาโลกํ ทสฺสยิตฺวาน** ได้แก่ ทรงแสดง แสงสว่าง คือมรรคญาณ และแสงสว่างคือวิปัสสนาญาณ. บทว่า **ลกฺขณณฺจ กุสุมตํ** ความว่า พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า บานแล้ว ประดับแล้ว ด้วยพระลักษณะอันวิจิตรเป็นต้น. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ง่ายทั้ง นั้นแล.

จบพรรณนางค์พระวิปัสสิพุทธเจ้า

๒๐. วงศ์พระลิจฉิพุทธเจ้าที่ ๒๐

ว่าด้วยพระประวัติของพระลิจฉิพุทธเจ้า

[๒๑] ต่อจากสมัยของพระวิปัสสิพุทธเจ้า พระชินสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ลิจฉิ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ.

ทรงย้ายอีกกองทัพมาร ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอันเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย.

เมื่อพระลิจฉิพุทธเจ้าจอมมุนี ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสัมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

เมื่อพระผู้ประเสริฐแห่งคณะ สูงสุดในนรชน ทรงแสดงธรรมอื่นอีก อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

เมื่อพระลิจฉิพุทธเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ในโลกทั้งเทวโลก อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกหนึ่งแสน เป็นสันนิบาตครั้งที่

๑ ประชุมพระภิกษุแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระภิกษุเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓
ภิกษุสันนิบาตอันโลกธรรมไม่ซึบซาบ เหมือนปทุม
เกิดเติบโตในน้ำ อันน้ำไม่ซึบซาบ ฉะนั้น.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า อรินทมะ เลี้ยงดู
พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้อมหนาสำราญ
ด้วยข้าวน้ำ.

เราถวายผ้าอย่างดีเป็นอันมาก ไม่น้อยนับโกฏิ
ผืน ได้ถวายยานคือช้างที่ประดับแล้วแต่พระสัมพุทธ-
เจ้า.

เราซังก์ปियภักดิ์ ด้วยประมาณเท่ายานคือช้าง
แล้วน้อมถวาย เรายังจิตของเราที่ตั้งมั่นคง ให้เต็ม
ด้วยปีติในทานเป็นนิตย์.

พระสิจิพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลก ได้ทรงพยา-
กรณ์เราว่า สามสิบเอ็ดกัปนับแต่นี้ไป จักเป็นพระ
พุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุงกบิล-
พัสดุอันน้ำรินรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาส ที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทักษิณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม จักตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ผู้นี้จักทรงพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และ พระอุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอานันทะจักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระอุบลวรรณ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียกว่า ต้นอัสสัตถะ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาฬวกะ มีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และอุตตรา พระโคตมผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของพระสิขีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกชาติ ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประปรบมือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่า

ชื่อว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคต พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ได้ฉันใด.

พวกเราทุกคน ชื่อว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

พระสิจิพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
นครชื่ออรุณวดี พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอรุณ
พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เจ็ดพันปี ทรง
มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า สุวัฑฒกะ คิริ และ
นารีวาหนะ มีพระสนมกำนัลสองหมื่นสี่พันนาง พระ
อัक्रमเหสีพระนามว่า พระนางสัพพกามา พระโอรส
พระนามว่า อตุลละ.

พระผู้เป็นบุรุษสูงสุด ทรงเห็นนิमित ๔ เสด็จ
ออกอภิเนษกรรมณ์ด้วยยาน คือช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร ๘
เดือน.

พระมหาวิระสุชีพุทธเจ้าผู้นำเลิศแห่งโลก ผู้สงบ
ผู้เป็นนระผู้สูงสุด อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว
ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระสุชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
อัครสาวก ชื่อว่าพระอภิภู และพระสัมภวะ มีพระพุท
ธูปัญญากร ชื่อว่า พระเขมังกร.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระมขิลลา และ พระ
ปทุมมาโพธิพุทธกษัตริย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นปุลนทริกะ (มะม่วง).

มีอัครอุปัญญากร ชื่อว่าสิริวัฑฒะ และนันทะ มี
อัครอุปัญญาภิกขา ชื่อว่าจิตตา และ สุกจิตตา.

พระพุทเจ้าพระองค์นั้น สูง ๗๐ ศอกเช่นเดียว
กับรูปปฏิมาทอง มีพระมหาปฐิสลักษณะ ๓๒ ประการ.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของ
พระองค์ไม่ว่างเว้น พระรัศมีทั้งหลายแล่นออกไปทั้ง
ทิศใหญ่ทิศน้อย ๓ โยชน์.

พระชนมายุของพระสุชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ใหญ่พระองค์นั้น เจ็ดหมื่นปี พระองค์ทรงมีพระชนม
ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.
พระองค์ทั้งพระสาวก ยังเมฆฝนคือธรรมให้ตกลงมา
ยังสัตว์โลกทั้งเทวโลกให้ชุ่มแล้วให้ถึงความเกษมแล้ว
ก็ดับขันธปรินิพพาน.

พระมหาปริสตัลภณะ ๓๒ ประการ พรั่งพร้อม
ด้วยพระอนุพยัญชนะ ทั้งนั้น ก็อันตรายกันไปสิ้น
สังขารทั้งปวง ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสุชีพุทธเจ้า มุนิผู้ประเสริฐ ดับขันธปริ-
นิพพาน ณ พระวิหารอัสสาราม พระสถูปอันประเสริฐ
ของพระองค์ ณ พระวิหารนั้น สูง ๓ โยชน์.

จบวงศ์พระสุชีพุทธเจ้าที่ ๒๐

พรรณนางค์พระลจีพุทธเจ้าที่ ๒๐

ต่อมาภายหลังสมัยของ พระวิปัสสิพุทธเจ้า เมื่อกัปนั้นอันตรธาน
ไปแล้ว ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่อุบัติขึ้นในโลก ๕๕ กัป
มีแต่แสงสว่างที่ปราศจากพระพุทธเจ้า เอกราชของกิเลสมารและเทวปุตตมาร
ก็ปราศจากสิ้นหนาม ในสามสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เกิดขึ้นแล้วในโลกสองพระองค์คือ พระลจี ผู้จุใจไฟอันสุขด้วยไม้แก่นแห่งสนิ
ทราด้วยเนยใสมากๆ ไม่มีควัน และ พระเวสสกุ. บรรดาพระพุทธเจ้าสอง
พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าลจี ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วบังเกิดใน
สวรรค์ชั้นดุสิต จุตจากนั้น ก็ทรงถือปฏิสนธิ ในพระครรภ์ของ พระนาง
ปภาวดีเทวี ผู้มีพระรัศมีงามดังรูปทองสีแดง อัครมเหสีของ พระเจ้าอรุณ
ผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง กรุงอรุณวดี ซึ่งมีแต่ทำกุศล ถ่วง ๑๐ เดือน ก็ประสูติจาก
พระครรภ์พระชนนี ณ นิสกะราชอุทยาน ส่วนโหรผู้ทำนายนิมิต เมื่อเฉลิม
พระนามของพระองค์ ก็เฉลิมพระนามว่า ลจี เพราะพระยอดครอบพระพักตร์
พุ่งสูงขึ้นดุจยอดพระอุณหิส พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เจ็ดพันปี ทรง
มีปราสาท ๑ หลังชื่อว่า° สุจันทลสิริ คิริยสะ และ นาริวสกะ ปรากฏ
มีพระสนมกำนัลสองหมื่นสี่พัน มีพระนางสัพพกามาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า อตุละ ผู้ไม่มีผู้ชั่ง ผู้เทียบได้ด้วยหมูแห่ง
พระคุณของพระนางสัพพกามาเทวีทรงสมภพ พระมหาบุรุษนั้น ก็ทรงเห็นนิมิต
๔ ขึ้นทรงช้างต้น เสด็จออกมหาภิเนษกรรมด้วยยานคือช้าง ทรงผนวช บรูช
หนึ่งแสนสามหมื่นเจ็ดพัน พากันบวชตามเสด็จ. พระองค์อันบรรพชิตเหล่านี
นั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี ทรงละการ
คลุกคลีด้วยหมู เสวยข้าวมธุปายาส ที่ ธิดาปิยเศรษฐี สุทัสสนนิคม ถวาย
๑. บาลีว่า สุวัฑฒกะ, คิริ, นาริวาหะ

แล้วยับยั้งพักกลางวัน ณ ป่าตะเคียนหนุ่ม ทรงรับหญาภา ๘ กำ ที่ดาบสชื่อ
อนิมทัสสีถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ ชื่อต้น **บุญทริกะ** คือมะม่วงป่า.
เขาว่า แม้บุญทริกโพธิพฤกษ์นั้น ก็มีขนาดเท่าต้นแคฝอย วันนั้นนั่นเอง
มะม่วงป่าต้นนั้น สูงชะลูดลำต้นขนาด ๕๐ ศอก แม้กิ่งก็ขนาด ๕๐ ศอก
เหมือนกัน คารคายด้วยดอกหอมเป็นทิพย์ มิใช่คารคายด้วยดอกอย่างเดียว
เท่านั้น ยังคารคายแม้ด้วยผลทั้งหลาย. มะม่วงต้นนั้น แแถบหนึ่งมีผลอ่อน แแถบ
หนึ่ง มีผลปานกลาง แแถบหนึ่ง มีผลห่าม แแถบหนึ่ง มีผลมีรสดี พรั่งพร้อม
ด้วยสีกลิ่นและรส เหมือนทิพย์โอชาที่เทวดาใส่ไว้ ห้อยย้อยแแต่แถบนั้นๆ ต้น
ไม้ดอกก็ประดับด้วยดอก ต้นไม้ผล ก็ประดับด้วยผล ในหมื่นจักรวาลเหมือน
อย่างมะม่วงต้นนั้น.

พระองค์ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๒๔ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ
อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ครั้งประทับอย่างนั้นแล้ว ก็ทรงกำจัดคอง
กำลังมารพร้อมทั้งตัวมารซึ่งกว้างถึง ๓๖ โยชน์ ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ
ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อนนขาติลล์ สารี ๑เป ๑ ตณฺหณํ ขยมชฺชณฺคา**
ดังนี้ ทรงยับยั้งไกล้ๆ โพธิพฤกษ์นั้นแล ๗ สัปดาห้ ทรงรับอาราธนาของท้าว
มหาพรหม ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของภิกษุแสนเจ็ดหมื่นที่บวชกับพระองค์
จึงเสด็จไปทางอากาศ ลงที่ **มิกาจิระราชอุทยาน ไกล้ กรุงอรุณวดีราช-**
ธานี ซึ่งมีรั้วกันชนิดต่างๆ อันหมุ่มนีเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักรท่ามกลางหมุ่มนีเหล่านั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่
ภิกษุแสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระวิปัสสิพุทธเจ้า ก็มีพระชิน

สัมพุทธเจ้า พระนามว่า **ลิจิ** ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า

ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีบุคคลเทียบ.

พระองค์ทรงย้ายอีกกองทัพมาร ทรงบรรลुพระสัม-
โพธิญาณสูงสุด ทรงประกาศพระธรรมจักรอนุเคราะห์
สัตว์ทั้งหลาย.

เมื่อพระสิจิพุทธเจ้า จอมมุนี ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสน
โกฏิ.

ต่อมาอีก พระสิจิพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดพระราชโอรสสอง
พระองค์คือ พระอภิภูราชโอรสและ พระสัมภะราชโอรส พร้อมด้วย
บริวาร ใกล้กรุงอรุณวดีราชธานี ทรงยังสัตว์เก้าหมื่นโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม.
นั่นเป็นอภิสัมย์ครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระสิจิพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุดแห่งคณะ ผู้
สูงสูดในนรชน ทรงแสดงธรรมอีก อภิสัมย์ครั้งที่ ๒
ก็ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

ส่วนครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์เพื่อห้กราณความ
เมาและมานะของเดียรฉิย์ และเพื่อเปลื้องเครื่องผูกของชนทั้งปวง ใกล้ประตู
ศุริยวดีนคร ทรงแสดงธรรมโปรด อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แปด
หมื่นโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระสิจิพุทธเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์
ในโลก ทั้งเทวโลก อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์
แปดหมื่นโกฏิ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งท่ามกลางพระอรหันต์หนึ่งแสนที่บวช
พร้อมกับพระราชโอรส คือ พระอภิภู และ พระสัมภะ ทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดง. นั่นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑ ประทับนั่งท่ามกลางภิกษุแปดหมื่น
ที่บวชในสมามคมพระญาติ กรุงอรุณวดีทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง. นั่นเป็น

สันนิบาตครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลาง
ภิกษุเจ็ดหมื่นที่บวชในสมัยทรงฝึกพระยาช้างชื่อ ธนบาลกะในรัชชยันคร.
นั่นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

แม้พระลิจฉวีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวกชัณสาฬห ผู้ไร้มลทิน มี
จิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมภิกษุหนึ่งแสน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓
ประชุมภิกษุแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒

ประชุมภิกษุเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑
ภิกษุสันนิบาต อันโลกธรรมไม่กำขาบแล้ว เหมือน
ปทุมเกิดเติบโตในน้ำ น้ำก็ไม่กำขาบ ฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุปลิตฺโต ปทุมํ ว ความว่า ภิกษุ
สันนิบาตเมื่อนั้น แม้เกิดในโลก โลกธรรมก็ซึมกำขาบไม่ได้เหมือนปทุมเกิด
ในน้ำเติบโตในน้ำนั่นแล น้ำก็ซึมซาบไม่ได้ ฉะนั้น.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชาพระนามว่า
อรินทมะ ใน ปรีกृतตนคร ไม่ทรงขัดข้องในที่ไหนๆ เมื่อพระลิจฉวีศาสดา
เสด็จถึงปรีกृतตนคร พระราชาพร้อมทั้งราชบริพาร เสด็จออกไปรับเสด็จ
มีพระหฤทัย พระเนตร และ พระโสตอันความเลื่อมใสให้เจริญแล้ว พร้อมราช
บริพาร ถวายบังคมด้วยพระเศียร ที่พระยุคลบงกชบาทไม่มีมลทินของพระ
ทศพล นิมนต์พระทศพล ถวายมหาทาน อันเหมาะสมแก่พระอิศริยะ สกุล
สมบัติและศรัทธา ๗ วัน โปรดให้เปิดประตูคลังผ้า ถวายผ้ามีค่ามากแก่พระ-
ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ถวายช้างต้นที่ป้องกันข้าศึกได้เหมือน

ข้างเอราวัณ ซึ่งพรั่งพร้อมด้วยกำลังรูปลักษณะและสีเทา ประดับด้วยขำทอง และมาลัย งามระยับด้วยพุดจามรวงงามพลอกทองไหม้งาม มีหูใหญ่และอ่อน หน้างามระยับด้วยรอยดวงจันทร์ และถวายเป็นปียะภันท์ มีขนาดเท่าช้างนั้นแหละ พระศาสดาแม่พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์ พระโพธิสัตว์นั้นว่า สามสิบเอ็ดกัป นับแต่กัปนี้ไป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า อรินทมะ เลี้ยง
ดูพระสงฆ์พระสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิมหนา
ตำราญ.

เราถวายอย่างดีเป็นอันมาก ไม่น้อยนับโกฏิ
ฝืน ถวายยานคือช้างที่ประดับแล้ว แต่พระสัมพุทธ -
เจ้า.

เราชั่งกัปปิยภันท์มีประมาณเท่ายานคือช้าง ยัง
จิตของเราอันมั่นคง ให้เต็มด้วยปีติในทานเป็นนิตย์.

พระสិขีพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลก แม่พระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า สามสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๑ ล ๑ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังมีจิต
เลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไปเพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิมนนิตฺวา ได้แก่ ชั่งเท่าขนาดช้าง
เชือกนั้น. บทว่า กปฺปิยฺ ได้แก่ กัปปิยภันท์. สิ่งทีควรรับสำหรับภิกษุทั้ง

หลาย ชื่อว่ากัปปิยภัณฑ. บทว่า ปุริยี่ มานลั มยฺหิ ความว่า ยังจิตของเราให้เต็มด้วยปีติในทาน ทำให้สามารถเกิดความร่าเริงแก่เรา. บทว่า นิจุจฺทพฺพหฺมฺปญฺจติ ความว่า จิตอันตั้งมั่นคงโดยทานเจตนาว่าจะให้ท่านเป็นนิตย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า อรุณวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอรุณวา พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระอภิกุ และ พระสัมภวะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระเขมังกร คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสขิลลาและ พระปทุมมา โภธิ-พฤกษ์ชื่อว่า ต้นปุลนทรีกะ คือ มะม่วง พระสรีระสูง ๑๐ ศอก พระรัศมีแห่งสรีระแผ่ไป ๓ โยชน์เป็นนิตย พระชนมายุเจ็ดหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสัพพกามา พระโอรสพระนามว่า อตุละ ออกอภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสุจิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่อ อรุณวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอรุณพระชนนี พระนามว่า พระนางปภาวดี.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่แสนปี ทรงมีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า สุวัตตมะ คิริและนารีวาหนะ

มีพระสนมกำนัลสองหมื่นสี่พันนาง ล้วนประดับประดางดงาม มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสัพพกามา พระโอรสพระนามว่า อตุละ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิमित ๔ เสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง.

๑. บาลีเป็นอรุณ ๒. บาลีเป็นมขิลลา

พระมหาวีระ ลีชี ผู้นำเลิศแห่งโลก สูงสุดใน
นรชน อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ณ มิคทายวัน

พระลีชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระอัคร-
สาวกชื่อว่าพระอภิกุและพระสัมภวะ มีพระพุทธรูปปฏิ-
ฐาก ชื่อว่าพระเขมังกร.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสขילה และพระปทุมมา
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ต้นปูลนทรีกะ.

มีอัครอปฏิฐากชื่อว่า ลีรีวัฑณะ และนันทะ มี
อัครอปฏิฐากยิกาชื่อว่า จิตตา และสุจิตตา.

พระพุทธรูปพระองค์นั้นสูง ๘๐ ศอก เสมือนรูป
ปฏิมาทอง มีมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของ
พระองค์ ทั้งกลางวันกลางคืนไม่ว่างวัน พระรัศมีทั้ง
หลาย แล่นไปทั้งทิศใหญ่ทิศน้อย ๓ โยชน์.

พระชนมายุของพระลีชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ใหญ่เจ็ดหมื่นปี พระองค์มีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น
ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงยังเมฆคือธรรมให้
ตกลง ยังโลกทั้งเทวโลกให้ชุ่มชื้น ให้ถึงถิ่นอันเกษม
แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน.

พระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ พรั่งพร้อม
ด้วยพระอนุพยัญชนะทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวง ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุณฺธุรีโก ได้แก่ ต้นมะม่วง. บทว่า ตีณิ โยชนโส ปภา ความว่า พระรัศมีทั้งหลายแล่นไป ๑ โยชน์. บทว่า ฐมฺมุเมฆํ ได้แก่ ฝนคือธรรม. เมฆคือพระพุทธเจ้า ผู้ยังฝนคือธรรมให้ตกลงมา. บทว่า เตมยิตฺวา ให้ชุ่ม อธิบายว่า รด ด้วยน้ำคือธรรมกถา. บทว่า เทวเก ได้แก่ ยังสัตว์โลกทั้งเทวโลก. บทว่า เขมฺนุตฺตํ ได้แก่ ถิ่นอันเกษม คือพระนิพพาน. บทว่า อานุพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ ความว่า พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ประดับด้วยพระมหาปฐิสถักษณะ ๓๒ ประการ พรั่งพร้อมด้วยพระอนุพยัญชนะ ๘๐ มีพระนขาแดง พระนาสิกโค้ง และพระอังกุสิกกลมเป็นต้น. ได้ยินว่า พระสิจีสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารอัสสาราม สีลวดีนคร.

สิจิว โลก ตปสา ชลิตฺวา

สิจิว เมฆาคมนเน นทิตฺวา

สิจิว มหะสิณฺชนวิปฺปหีน

สิจิว สนฺตํ สุคโต คโต โส.

พระสิจีพุทธเจ้า ทรงรุ่งโรจน์ในโลกเหมือนดวง

ไฟ ทรงบันลือในนภากาศเหมือนนกงู.

พระสิจีพุทธเจ้าทรงละพระมเหสี และทรัพย์

สมบัติ พระองค์ถึงความสงบ เสด็จไปดีแล้วเหมือนไฟ.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าสิจี มีพระบรมสารีริกธาตุ เป็นแห่งเดียว จึงไม่กระจัดกระจายไป. แต่มนุษย์ชาวชมพูทวีป ช่วยกันสร้างพระสถูปสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ งามเสมือนภูเขาคิมะ สูง ๑ โยชน์. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณานาวังค์พระสิจีพุทธเจ้า

ว่าด้วยพระประวัติของพระเวสสุทฐเจ้า

[๒๒] ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระชินพุทธเจ้า
พระองค์นั้น พระนามว่า เวสสุทฐ ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มี
ผู้เทียบเคียง ก็ทรงอุบัติขึ้นในโลก.

พระองค์ทรงทราบว่า สามโลก อุกุระคะผาแล้ว
เป็นแวงแคว้นแห่งคัณฑหาทั้งหลาย ทรงตัดเครื่อง
พันธนาการเหมือนช้าง ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอัน
สูงสุด.

พระเวสสุทฐเจ้า ผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่น
โกฏิ.

เมื่อพระโลกเชษฐ ผู้องอาจในนรชน เสด็จหลัก
จาริกไปในแวงแคว้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์
เจ็ดหมื่นโกฏิ.

พระองค์เมื่อทรงบรรเทาทีปฏิฐิใหญ่หลวงของพวกเขา
เดียรธีย์ ก็ทรงทำปาฏิหาริย์ มนุษย์และเทวดาในหมื่น
โลกธาตุ ในโลกทั้งเทวโลกก็มาประชุมกัน.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเห็นความมหัศจรรย์ไม่
เคยมี ขนลุกชัน ก็พากันตรัสรู้หกหมื่นโกฏิ.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสัน-
นิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทินมีจิตสงบ
คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่
ที่ ๑ ประชุมพระสาวกเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมภิกษุสาวกหกหมื่น ผู้ก้าวล่วงภัยมีชรา
เป็นต้น พระโอรสของพระเวสสภูพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณ
ยิ่งใหญ่ เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

เราสดับพระธรรมจักรอันอุดมประณีต ที่พระ-
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอพระองค์นั้น ทรงประกาศแล้วก็
ขอบใจการบรรพชา.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าสุทัสสนะ ได้บูชา
พระชินพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสงฆ์ ด้วยข้าวน้ำและ
ผ้า.

เราบำเพ็ญมหาทานแล้ว ไม่เกียจคร้านทั้งกลาง-
คืนกลางวัน ทราบการบรรพชาว่าพร้อมด้วยคุณ
จึงบวชในสำนักของพระชินพุทธเจ้า.

เราพร้อมด้วยอาจารย์คุณ ตั้งมั่นในวัตรและ
ศีล กำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ก็ยินดียิ่งใน
พระศาสนาของพระชินพุทธเจ้า.

เราเข้าถึงศรัทธาและปีติถวายบังคมพระพุทธเจ้า
ผู้พระศาสดา เราก็ก่อปีติ เพราะเหตุแห่งพระโพธิ-
ญาณนั้นแล.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงทราบว่า เรามีใจไม่ทอดอย
ก็ทรงพยากรณ์ดังนี้ว่า นับแต่กัปนี้ไปสามสิบเอ็ดกัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้ามธุปายาส ณ ที่นั้น เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธุปายาส
ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศ ทรงทำประทักษิณโพธิ-
มณฑสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อว่าต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ

ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าท่านนี้.

จักมีพระอัครสาวิก ชื่อว่าพระเขมา และพระ-
อุบลวรรณ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และอุตตรา พระ
โคดมผู้มีพระยศ พระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสนี้ของพระเวสสกุ
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบปลื้ม
ใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้องปรบ
มือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไชรั ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ผิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไชรั ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉนนัน เหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรที่ยังยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่ออินมะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุปปีตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสวดี.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยอยู่หกหมื่นปี มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลังชื่อว่า รุจิ สุรติ และ วัฑฒกะ มีพระสนมกำนัลสามหมื่นนางถ้วน มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุจิตตา พระโอรสพระนามว่า พระสุปปพุทธะ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ ออก อภิเนษกรรมณ์ด้วยพระวอ ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน.

พระมหาวีระ เวสสภู ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน อันทำมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ อรุณราชอุทยาน.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระอัครสาวกชื่อว่าพระโสณะ และพระอุตตระ มีพระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอุปสันตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระรามมา และพระสมาลา โภชิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่าต้นมหาสาละ.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า โสตถิยะ และรัम्मะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่าโคตมี และสิริมา.

พระเวสสภูพุทธเจ้าสูง ๖๐ ศอก อุปมาเสมอด้วย
เสาทอง พระรัศมีแผ่พ้นออกจากพระวรกาย เหมือน
ดวงไฟเหน้อยอดเขายามราตรี.

พระชนมายุของพระเวสสภู ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
พระองค์นั้น หกหมื่นปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึง
เพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอชะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงทำพระธรรมให้แผ่
ขยายไปกว้างขวาง ทรงจำแนกมหาชน เป็นพระอริยะ
ชั้นต่าง ๆ ทรงตั้งธรรมนาวา แล้วก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน.

ชนทั้งหมด พระวิหาร พระอริยาบถที่น่าดู ทั้ง
นั้นก็อันตรธานไปสิ้นสังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้ชินวรศาสดา ดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารเขมาราม พระบรมสารีริก-
ธาตุ ก็แผ่ไปกว้างขวางเป็นส่วน ในถิ่นนั้น ๆ.

จบวงศ์พระเวสสภูพุทธเจ้าที่ ๒๑

พรรณนางศ์พระเวสสภูพุทธเจ้าที่ ๒๑

ต่อจากสมัยของพระสุชีสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระศาสนาของพระองค์อันตรธานแล้ว มนุษย์ที่มีอายุเจ็ดหมื่นปีก็ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุสิบปีแล้วเพิ่มขึ้นอีกจนมีอายุนับไม่ได้ แล้วก็ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุหกหมื่นปี. ครั้งนั้นพระศาสดาพระนามว่า เวสสภู เทพเจ้าผู้พิชิต ผู้ครอบงำโลกทั้งปวง ผู้เกิดเอง ทรงอุบัติในโลก พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางยสวดี ผู้มีศีล อัครมเหสีของพระเจ้าสุปปตีระ ผู้เป็นที่ยำเกรง กรุงอนมระ ถ้วน กำหนดทศมาสพระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ อนมราชอุทยาน เมื่อสมภพ ก็ยังชนในหทัยดี ทรงบันลือดังเสียงวัสุ เพราะฉะนั้นในวันเฉลิมพระนามของพระองค์ พระประยูรญาติจึงเฉลิมพระนามว่า เวสสภู เพราะเหตุที่ร้องดังเสียงวัสุ พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หกพันปี มีปราสาท ๓ หลังชื่อ "สุจิ สุริจ และระติวัชตนะ" ปรากฏพระสนมกำนัลสามหมื่นนาง มีพระนางสุจิตตาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อพระสุปปพุทธกุมาร ของ พระนางสุจิตตาเทวี สมภพ พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จประพาสพระราชอุทยานด้วยพระวอทอง ทรงรับฟ้ากาสายะที่เทวดาถวาย ทรงผนวช. บรูษเจ็ดหมื่นบวชตามเสด็จ ลำดับนั้น พระองค์อันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน ในวันวิสาขบูชาจะมี เสวยข้าวมธุปายาสที่พระพี่เลี้ยงชื่อว่าสิริวัฒนา ผู้ปรากฏด้วย ๓ สุจิตตนิคม ถวาย ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาลวัน เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำที่พระยานาคชื่อ นรินทะ ถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อนันสาละ ๑. บาลีเป็นรูป สุคติและวัชตกะ.

ด้านทิศทักษิณ ศาละนั้นมีขนาดเท่าขนาดคันทปาฎลีแฝดอยู่นั้นแล. ดอกผล
สิริและสมบัติ ก็พึงทราบอย่างนั้นเหมือนกัน. พระองค์เสด็จเข้าไปยังโคนต้น
สาละ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๔๐ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงได้อนา-
วณญาณ ที่ปราศจากนิวรณ์ แต่ห้ามกันความเมาในกามทุกอย่าง ทรงเปล่ง
พระอุทานว่า **อเนกชาติธัมมัสสั สารี ๗ ล ๗ ตณฺหณั ขยมชฺชคคา** ดังนี้ ทรงยับยั้ง
ณ โพธิพฤกษ์นั้นนั้นแล ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของพระโสดมกุมาร
และพระอุตตรกุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์ จึงเสด็จไปทางอากาศ ลงที่
อรุณราชอุทยาน ใกล้ **กรุงอนุปมะ** ทรงให้พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานไป
อัญเชิญพระกุมารมาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางพระกุมารทั้ง
สองพระองค์นั้นทั้งบริวาร. ครั้นนั้นอภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเสด็จจาริกไปในชนบท ทรง
แสดงธรรมโปรดในถิ่นนั้น ๆ ธรรมอภิสมัยก็ได้มีแก่สัตว์เจ็ดหมื่นโกฏิ. นั้น
เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒. พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงทำลายข่ายคือทัญญู [เดียรถีย์]
ดัมรงคือมานะของเดียรถีย์ กำจัดความเมาด้วยมานะ ทรงยกธงคือธรรมขึ้น
ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ในมนุษย์บริษัทกว้างเก้าสิบโยชน์ ในเทวบริษัทประ-
มาณมิได้ ณ กรุงอนุปมะนั่นเอง ยังเทวดาและมนุษย์ให้เลื่อมใสแล้ว ทรงยัง
สัตว์หกหมื่นโกฏิให้อิ่มด้วยขอมธรรม นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่ป็นนั้นเอง พระผู้นำโลกพระนามว่า
เวสสฏ ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบเคียง ก็ทรงอุบัติ
ในโลก.

ทรงทราบว่าโลกสามถุภระใหม่แล้ว เป็นถิ่น
ของคณาทั้งหลาย พระองค์ก็ทรงตัดเครื่องพันธนา.

การดูพระยาช้าง ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอัน
สูงสุด.

พระเวสสภูพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก้สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

เมื่อพระโลกเชษฐผู้่องอาจในนรชน ทรงหลีก
จาริกไปในแคว้นแคว้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก้สัตว์
เจ็ดหมื่นโกฏิ.

พระองค์เมื่อทรงบรรเทาทิฏฐิอย่างใหญ่หลวง
ของเดียรฉัตร ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ มนุษย์และเทวดา
ในหมื่นโลกธาตุ ในโลกทั้งเทวโลกก็มาประชุมกัน.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเห็นมหัศจรรย์ไม่เคยมี
นำขนชูชัน ก็ตรัสรู้ธรรมถึงหกหมื่นโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาทิตตํ ความว่า สิ้นทั้งสามโลกนี้ ถูก
ไฟไหม้แล้ว. บทว่า รากคฺคิ แปลว่า อันรากะ. บทว่า ตณฺหานํ วิชิตํ ตทา
ความว่า ทรงทราบว่ สามโลก เป็นถิ่นแคว้น สถานที่ตกอยู่ในอำนาจของ
ตัณหาทั้งหลาย. บทว่า นาโคว พนฺธนํ เจตฺวา ความว่า ทรงตัดเครื่อง
พันนาการดูเถาวัลย์เนา ประคองช้าง ทรงบรรลुถึงพระสัมโพธิญาณ. บทว่า
ทสฺสทสฺสึ ก็คือ ทสฺสทสฺสึ . บทว่า สทฺเวก ได้แก่ ในโลกทั้งเทวโลก.
บทว่า พุชฺฌเร แปลว่า ตรัสรู้แล้ว.

อนึ่งเล่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ วันมาฆบูชาณมี ท่ามกลางพระอรหันต์เปดหมั้นที่บวชในสมาคมของ พระโสณะ และ พระอุตตระ คู่พระอัครสาวก นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

ครั้งภิกษุ นับจำนวนได้เจ็ดหมื่น ซึ่งบวชกับพระเวสสภูผู้ครอบงำโลก ทั้งปวงพากันหลีกไป สมัยที่พระเวสสภูจะหลีกออกจากคณะไป ภิกษุเหล่านั้น สดับข่าวการประกาศพระธรรมจักรของพระเวสสภูสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงพากันมายังนครโศเรยยะ ก็ได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุเหล่านั้น ทรงให้ภิกษุเหล่านั้นบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาทั้งหมด แล้วทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

อนึ่ง ครั้งพระราชบุตรพระนามว่าอุปสันตะ ทรงขึ้นครองราชย์ในกรุง นาวิวาหนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปนครนั้น เพื่ออนุเคราะห์พระราชบุตรนั้น. แม้พระราชบุตรนั้นทราบข่าวการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งบริวารจึงทรงออกไปรับเสด็จ นิมนต์มาถวายมหาทาน ทรงสดับธรรมของพระองค์ก็มีพระหฤทัยเลื่อมใสแล้วทรงผนวช บวชหกหมื่น โภกฏีกีบวชตามเสด็จภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับพระราชบุตรนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภูนั้น อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงนั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรง
มีสันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมภิกษุสาวกแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้ง

ที่ ๑ ประชุมภิกษุสาวกเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมภิกษุสาวกหกหมื่น ผู้กลัวแต่ภัยมีชรา

เป็นต้น โอรสของพระเวสสภูพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่ง

ใหญ่ เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชบุตรนามว่า พระเจ้า
สุทัตสนะ ผู้มีทศชนะนารักอย่างยิ่ง ณ กรุงสรภวดี เมื่อพระเวสสภูพุทธเจ้า
ผู้นำโลกเสด็จถึงกรุงสรวะ ทรงสดับธรรมของพระองค์ มีพระหฤทัยเลื่อมใส
แล้ว ทรงยกอัญชลีอันรุ่งเรืองด้วยทศนขสโมธาน เสมือนดอกบัวตูมเกิดใน
น้ำ ไม่มีมลทิน ไม่วิกลบกพร่อง ไว้เหนือเศียร ถวายมหาทานพร้อมทั้งจิวร
แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงสร้างพระคันธกุฎี เพื่อเป็นที่
ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ นครนั้น ทรงสร้างวิหารพันหลังล้อม
พระคันธกุฎีนั้น ทรงบริจาตสมบัติทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในพระศาสนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงผนวช ณ สำนักของพระองค์แล้ว ทรงพร้อมด้วยอาจารย์คุณ
ทรงยินดีในชุดงคคุณ ๑๓ ทรงยินดีในการแสวงหาพระโพธิสมภาร ทรงยินดีใน
พระพุทธศาสนาอยู่แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระ-
โพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล สามสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ไป ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าสุทัตสนะ นิมนต์

พระมหาวีระ ถวายทานอย่างสมควรยิ่งใหญ่นุชาพระ-

ชินพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์ ด้วยข้าวน้ำและผ้า.

เราสดับพระธรรมจักรอันอุดมประณีตที่พระ-
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอพระองค์นั้นทรงประกาศแล้วก็
ขอบใจการบรรพชา.

เราบำเพ็ญมหาทาน ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวัน
กลางคืน ทราบการบรรพชาว่าพร้อมพร้อมด้วยคุณ จึง
บรรพชาในสำนักของพระชินพุทธเจ้า.

เราถึงพร้อมด้วยอาจารย์คุณ ตั้งมั่นในวัตรและ
ศีล แสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ จึงยินดีอยู่ในพระ-
ศาสนา ของพระชินพุทธเจ้า.

เราเข้าถึงศรัทธาและปีติ ถวายบังคมพระพุทธเจ้า
ผู้พระศาสดา เราก็ก่อปีติ เพราะเหตุแห่งพระโพธิ-
ญาณนั้นแล.

พระสัมพุทธเจ้าทรงทราบว่า เรามีใจไม่ท้อถอย
จึงทรงพยากรณ์ตั้งนี้ว่า นับแต่บัดนี้ไปสามสิบเอ็ดกัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีธรรม์ ๑ ล ๑ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์ จิตก็ยิ่งเสื่อมใส จึง
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จกฺกั วตฺตติ ได้แก่ ธรรมจักร ที่
ทรงประกาศแล้ว. บทว่า ปณฺธิ ฌมฺมิ ได้แก่ ธรรมอันยิ่งของมนุษย์.
ความว่า เรารู้การบวชว่าพร้อมด้วยคุณจึงบวช. บทว่า วตฺตสิลสมฺมาหิโต
ได้แก่ ตั้งมั่นในวัตรและศีล อธิบายว่า มั่นคงในการบำเพ็ญวัตรและศีลนั้น ๆ.
บทว่า รมามิ แปลว่า ยินดียิ่งแล้ว. บทว่า สทฺธาปีติ ได้แก่ เข้าถึง
ศรัทธาและปีติ. บทว่า วนฺทามิ ได้แก่ ถวายบังคมแล้ว. พึงเห็นว่าคำที่
เป็นปัจจุบันกาล ใช้ในอรธอดีตกาล. บทว่า สตุถฺรํ ก็คือ สตุถฺรํ .
บทว่า อนิวตฺตมานสํ ได้แก่ มีใจไม่ทอดอย.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า โอนมะ
พระชนกมีพระนามว่า พระเจ้าสุปปีติยะ พระชนนีพระนามว่า พระนาง
ยสวดี คู่พระอัครสาวกชื่อว่าพระโสณะ และพระอุตตระ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อว่าพระอุปสันตะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อนางรามมา และพระสมาลา
โพธิพลกษัตริย์ชื่อว่าตันสาละ พระสรีระสูง ๖๐ ศอก พระชนมายุหกหมื่นปี พระ-
อัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุจิตตาพระโอรสพระนามว่าพระสุปพุทฺธะ
เสด็จออกภิเษกกรรมด้วยพระวอทอง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระเวสสพุทฺธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อโอนมะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุปปีติยะ พระชนนีพระนามว่า พระนางยสวดี.

พระเวสสพุทฺธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวก ชื่อว่าพระโสณะและพระอุตตระ พระพุทธ-
อุปัฏฐากชื่อว่า พระอุปสันตะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระรามมาและพระสมมาลา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ตันมหาสาละ.

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าโสตติกะและรัมมะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่าโคตมีและสิริมา.

พระเวสสภูพุทธเจ้า สูง ๖๐ ศอก อุปมาเสมอ
ด้วยเสาทอง พระรัศมีแผ่แ่นออกจากพระวรกาย เหมือน
ดวงไฟบนเขายามราตรี.

พระชนมายุของพระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงหา
คุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น หกหมื่นปี พระองค์ทรงมี
พระชนม์มัยถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงทำธรรมะให้ขยายไป
กว้างขวาง ทรงจำแนกมหาชน ทรงตั้งธรรมนาว่าไว้
แล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน.

ชนทั้งหมด พระวิหาร พระอิริยาบถล้วนนำดู
ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า
แน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เหมยฺยุปสมฺบุโหม ความว่า เสมือนเสา
ทอง. บทว่า นิจฺจฺรติ ได้แก่ แล่นไปทางโน้นทางนี้. บทว่า รสฺสุมิ ได้แก่
แสงรัศมี. บทว่า รตฺตีว ปพฺพเต ลีลิตี ความว่า รัศมีส่องสว่างในพระวรกาย

ของพระองค์ เหมือนดวงไฟบนยอดเขาเวลากลางคืน. บทว่า วิชิตฺวา
ความว่า ทำการจำแนก โดยเป็นอุคฆฏิตัญญูเป็นต้น และโดยเป็นพระโศดาบัน
เป็นอาทิ. บทว่า ฐมนาวี ความว่า ทรงตั้งธรรมนาวา คือมรรคมืองค์
๘ เพื่อช่วยให้ข้ามโอฆะ ๔. บทว่า ทสฺสนิยฺย ก็คือ ทสฺสนิโย. บทว่า
สพฺพชนฺ์ ชนทั้งปวงก็คือ สพฺพโชนฺ์ อธิบายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก. บทว่า วิหาริ ก็คือ วิหาโร ฟังเห็นว่าทศยวิภคตี
ใช้ในอรรถปฐมาวิภคตีทุกแห่ง.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ
เขมมิกทายวัน กรุงอุสภวดี. พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ กระจัดกระจาย
ไป.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู พระชินะ
ผู้ประเสริฐ. เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสส-
นิพพาน ณ พระวิหารใกล้ป่าที่น้ำรินรมย์ กรุงอุสภวดี-
ราชธานี.

คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระเวสสภูพุทธเจ้า

ว่าด้วยพระประวัติของพระกกุสันธพุทธเจ้า

[๒๓] ต่อมาจากสมัยของพระเวสสภูพุทธเจ้า ก็มีพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กกุสันธะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ผู้อันใคร ๆ เข้าเฝ้าได้ยาก.

พระองค์ทรงเพิกถอนภพทั้งปวง ทรงถึงฝั่งบำเพ็ญบารมี ทรงทำลายภพคือภพ เหมือนราชสีห์ทำลายภพฉะนั้น ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอันสูงสุด.

เมื่อพระกกุสันธพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สี่หมื่นโกฏิ.

พระกกุสันธพุทธเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ ภาคพื้นนภากาศ ทรงยังเทวดาและมนุษย์สามหมื่นโกฏิให้ตรัสรู้.

ในการประกาศสั่งจะ ๔ แก่นรเทวียกษัตริย์นั้น
ธรรมภิสสมัย ได้มีแก่สัตว์นับจำนวนไม่ถ้วน.

พระผู้มีพระภาคเจ้ากกุสันธะ ทรงมีสันนิบาตการประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบคงที่ ครั้งเดียวเท่านั้น.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมพระสาวกลีหมื่น
ผู้บรรลุมิของพระผู้ฝึกแล้ว เพราะสิ้นหมูกิเลสมี
อาสวะเป็นต้น.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์ชื่อเขมะ ถวายทาน
จำนวนไม่น้อยในพระตถาคต และพระสาวกชีโนรส.

ถวายบาตรและจีวร ยาหยอดตา ไม้เท้าไม้มะฆาง
ถวายเป็นของที่ท่านปรารถนาเหล่านี้ ๆ ล้วนแต่ของดี ๆ.

พระมุนีกุสันธพุทธเจ้า ผู้นำวิเศษ แม้พระองค์
นั้น ได้ทรงพยากรณ์เราว่า ในภัทธกัปนี้แล ท่านผู้นี้
จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารัณรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้ำวมรูปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมรูปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จัก
ชื่อว่าโคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าตันอัสดัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และอุตตรา พระ-
โคตม ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พึงพระดำรัสนี้ของ
พระกกุสันธะพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้คงที่ ก็ปลาบปลื้ม
ใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกชาตทั้งเทวโลก พากันให้ร้องปรบมือ
หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

เถิดว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันทใด.

เราทุกคน ฝ่าฝืนพระชินพุทธเจ้าพระองค์
นี้ไซ้ไรในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่าน
ผู้นี้ ฉันทันเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่ง
เลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

ครั้งนั้น เราชื่อว่าเขมะ นครชื่อว่าเขมวดี กำลัง
แสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ก็บวชแล้วในสำนักของ
พระองค์.

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งให้มีพระ-
ชนก ชื่อว่าอัคคิตตพราหมณ์ พระชนนีชื่อว่าวิสาขา.

พระสัมพุทธเจ้ามีพระตระกูลใหญ่ประเสริฐเลิศล้ำ
กว่ามนุษย์ทั้งหลาย มีชาติสูง มีบริวารมาก อยู่ในกรุง
เขมะนั้น.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่สี่พันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่ากามวัฑฒะ กามสุทธิ
และระติวัฑฒนะ. มีนารีบำรุงบำเรอสามหมื่นนาง มี
เอกภริยาชื่อว่าโรจินี^๑ มีโอรสชื่อว่าอุตตระ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิमित ๔ ออกอภิเนษ-
กรรมณ์ด้วยยานคือรถ ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือนบริบูรณ์.

๑. บาลีว่า โรปิณี.

พระมหาวิระกุกัณฐพุทธเจ้า ผู้นำโลก สูงสุดใน
นรชนอันทั่วมหาพรหม ทูลอาราธนาแล้ว ก็ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระกุกัณฐพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมี
พระอัครสาวกชื่อว่าพระวิฐุระและพระสัณฐิวิระ พระ
พุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระพุทธิชะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสามาและพระจันปา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
ตันสิริสะ (ไม้ซีก)

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าอัจจุคคะและสุมนะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทา และ สุนันทา.

พระมหามุนี สูง ๔๐ ศอก พระรัศมีสีทองแผ่น
ไปรอบ ๆ ๑๐ โยชน์.

องค์พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระชนมายุสี่หมื่น
ปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยัง
ชนหมู่ใหญ่ให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแผ่ขยายตลาดธรรม
เท่าบุรุษสตรีในโลกทั้งเทวโลก ทรงบันลือดุจราชสีห์
บันลือ แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 642

พระองค์ทรงถึงพร้อมด้วยพระสุรเสียงมีองค์ ๘
มีศีลไม่ขาดชั่ววินัยนดร ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระกกุสันธชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารเขมาราม พระวรสถูป
ของพระองค์ ณ ที่นั่น สูงจดฟ้าคาจวตหนึ่ง
จบวงศ์พระกกุสันธพุทธเจ้าที่ ๒๒

พรรณนางค์พระกกุสันธพุทธเจ้าที่ ๒๒

เมื่อพระเวสสกุ สยัมภูพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อกัปนั้นล่วงไป
ดวงพระทินกรคือพระชินพุทธเจ้าก็ไม่อุบัติขึ้นถึง ๒๕ กัป ส่วนในภัทรกัปนี้
บังเกิดพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์แล้วคือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ
พระกัสสปะ และ พระพุทธเจ้าของเรา. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าเมตไตรย
จักอุบัติในอนาคตกาล ด้วยประการดังกล่าวมานี้ กัปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงสรรเสริญว่าเป็นภัทรกัป เพราะประดับด้วยการเกิดพระพุทธเจ้า ๕
พระองค์. ใน ๕ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ ทรง
บำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้ว บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิ
ในครรภ์ของพราหมณ์ชื่อว่าวิสาขา เอกภริยาของบุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ ผู้อนุ
ศาสน์อรรชธรรมถวายพระเจ้าเขมังกร กรุงเขมวดี ก็เมื่อโคกษัตริย์ทั้งหลาย
สักการะเคารพนับถือพราหมณ์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจึงบังเกิดใน
สกุลพราหมณ์.

ก็เมื่อโคกพราหมณ์ทั้งหลาย สักการะเคารพนับถือบูชาภักษัตริย์ทั้งหลาย
พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจึงบังเกิดในสกุลภักษัตริย์. ได้ยินว่า ในครั้งนั้นพราหมณ์
ทั้งหลายอันภักษัตริย์ทั้งหลายสักการะเคารพ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์ชื่อว่า
กกุสันธะผู้มั่นอยู่ในสัจจะ เมื่อจะยังหมั่นโลกธาตุให้บันลือหวั่นไหวจึงอุบัติใน
สกุลพราหมณ์ที่ไม่อาภุค แต่อาภุคด้วยเหตุเกิดสิริสมบัติ ก็บังเกิดปาฏิหาริย์ดัง
กล่าวมาแล้วในหนหลัง. จากนั้น ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากครรภ์มารดา
ณ เขมวดีอุทยาน เหมือนเปลวไฟแลบออกจากถ้ำวัลย์ทอง. พระโพธิสัตว์นั้น
ครองขรรควาฬวิสัยอยู่สี่พันปี มีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่ากามะ กามวันณะ และ

กามสุทธิ ปราภุมิสตรีบริจาริกาสามหมื่นนาง มีนางโรจิณีพราหมณี^๑ เป็น
ประมุข.

เมื่อกุมารชื่อว่าอุตตระ ผู้ยอดเยี่ยมของโรจิณีพราหมณ์เกิดแล้ว พระ-
โพธิสัตว์นั้นก็เห็นนิมิต ๔ แล้วออกมหาภิเนษกรรมด้วยรถม้าที่จัดเตรียมไว้
แล้ว บวช, บรูษสี่หมื่นก็บวชตามพระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์นั้นอัน
บรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว บำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี
บริโศกข้าวมธุปายาสที่ธิดา วชิรินทรพราหมณ์ ณ สุจริณนิคม ถวาย พักผ่อน
กลางวัน ณ ป่าตะเคียน เวลาเย็นรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียว
ชื่อ สุกัททะ ถวาย เข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ สิริสะ คือต้นชึก ซึ่งมีขนาดเท่า
ต้นแคฝอย มีกลิ่นหอมเมื่อลมโชย ลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๓๔ ศอก นั่งขัด
สมาธิ บรรลุพระสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อนนทชาติสิ สารี ฯเปฯ
ตณฺหณํ ขยมขุณฺณคํ ดังนี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นว่าภิกษุสี่หมื่น
ที่บวชกับพระองค์เป็นผู้สามารถแทงตลอดคส์จะ วันเดียวเท่านั้น ก็เสด็จเข้า
ไปยัง อสิปตนะมิตทายวัน ซึ่งมีอยู่แล้วใกล้ๆ มกิลนคร พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่ที่ท่ามกลางบรรพชิตเหล่านั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร. ครั้งนั้น
ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สี่หมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก ทรงทำมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้นมหาสาละ ใกล้ประตู
กัณณกุชชนคร ทรงยังธรรมจักรให้เกิดแก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ. นั้นเป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๒. ครั้งยักษ์ชื่อ นรเทพ ที่เรียกกันว่าเทพแห่งนรชน ณ เทวาลัย
แห่งหนึ่ง ไม่ไกลกรุงเขมวดี ปราภุตัวเป็นมนุษย์ ยืนอยู่ใกล้สระ ๆ หนึ่ง ซึ่ง
มีน้ำเย็นประดับด้วยบัวต้นบัวสายและอุบล มีน้ำเย็นรสอร่อยอย่างยิ่ง มีกลิ่น
หอมรื่นรมย์สำหรับชนทั้งปวง อยู่กลางทางกัณคาร ล่อลวงสัตว์ทั้งหลายโดยเป็น

๑ บาลีเป็น โรปิณี.

คนเก็บบัวต้นบัวสายบัวขาวเป็นต้นแล้วกินมนุษย์เสีย. เมื่อทางนั้น ตัดขาด ไม่มีคนไปถึง. ยักษ์นรเทพก็เข้าไปดงใหญ่ กินสัตว์ที่ขมขมกันในที่นั้น ๆ เสีย ทางนั้น โลกู้จักกันว่า เป็นทางมหากันดาร. เขาว่า หมู่มหาชนยืนขมขมกัน ใกล้เคียงสองข้างทาง เพื่อช่วยข้ามทางกันดาร. ครั้งนั้น พระศาสดากุศลฐะผู้ปราศจากกิเลสเครื่องผูกในภพ. วันหนึ่ง เวลาใกล้รุ่ง ทรงออกมา มหากรุณาสมาบัติตรวจดูโลก ก็ทรงพบนรเทพยักษ์ผู้มีศักดิ์ใหญ่และกลุ่มชนนั้น เข้าไปในข่ายพระญาณ. ครั้นทรงทราบแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เสด็จไปทางอากาศ ทั้งที่กลุ่มชนนั้นแลเห็นอยู่นั่นเอง ก็ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์หลายอย่าง เสด็จลงที่ภพของนรเทพยักษ์ นั้น ประทับนั่งเหนือบัลลังก์อันเป็นมงคล.

ครั้งนั้น ยักษ์ผู้กินคนคนนั้น เห็นพระทินกรผู้มุนี ทรงเปล่งพระฉัพพรรณรังสี ดังดวงทินกรอันสายฟ้าแลบล้อม กำลังเสด็จมาทางอากาศ ก็มีใจเลื่อมใสว่า พระทศพลเสด็จมาที่นี่เพื่อทรงอนุเคราะห์เรา จึงไปป่าหิมพานต์ ที่มีหมู่ถุกมาก พร้อมด้วยบริวารยักษ์ รวบรวมดอกไม้ทั้งที่เกิดในน้ำทั้งที่เกิดบนบกอันมีสีและกลิ่นต่าง ๆ เลือกเอาเฉพาะที่มีกลิ่นหอมจรรุ่งนารี نرمย์ใจ อย่างยิ่งมาบูชาพระกุศลฐะพุทธเจ้าผู้นำโลกผู้ปราศจากโทษ ซึ่งประทับนั่งเหนือบัลลังก์ของตน ด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นต้น แล้วร้องเพลงประสานเสียงสกุติ ทำอัญชลีไว้เหนือเศียร ยืนนมัสการ. แต่นั้น มนุษย์ทั้งหลาย เห็นปาฏิหาริย์นั้น ก็มีจิตใจเลื่อมใส มาประชุมกัน พากันยืนนอบน้อมล้อม พระผู้มีพระภาคเจ้า. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ากุศลฐะ ผู้ไม่มีปฏิสนธิ ทรงยังนรเทพยักษ์ ผู้อันมนุษย์และเทวดาบูชายิ่งให้อาหาญ ด้วยทรงแสดงความเกี่ยวเนื่องของกรรมและผลของกรรม ให้หวาดสะดุ้งด้วยคิดว่าด้วยนรก แล้วจึงตรัสจตุสัจจถา. ครั้งนั้น ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์หาประมาณมิได้. นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาจากสมัยของพระเวสสภูพุทธเจ้า ก็มีพระ-
สัมพุทธเจ้า พระนามว่า กกุสันธะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์
สองเท้า ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ผู้อันใคร ๆ
เฝ้าได้ยาก.

ทรงเพิกถอนภพทั้งปวง ถึงฝั่งบำเพ็ญบารมีแล้ว
ทรงทำลายภพเหมือนราชสีห์ทำลายกรง ทรง
บรรลुพระโพธิญาณอันสูงสุด.

เมื่อพระกกุสันธพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ธรรมาสัยได้มีแก่สัตว์สี่หมื่นโกฏิ.

พระองค์ทรงทำมกปาฏิหาริย์ กลางพื้นนภากาศ
ทรงยังเทวดาและมนุษย์สามหมื่น

ในการประกาศสัจจะ ๔ แก่นรเทพยก์นั้น
ธรรมาสัย ได้มีแก่สัตว์นับจำนวนไม่ถ้วน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกุมาญฺเฏตฺวา แปลว่า ถอนแล้ว. บทว่า
สพฺพภวํ ได้แก่ ซึ่งภพทั้ง ๕ ภพ. อธิบายว่า กรรมอันเป็นนิมิตแห่งอุปฺตติ
ในภพ. บทว่า จริยาย ปารมี คโต ความว่า ทรงถึงฝั่ง โดยทรงบำเพ็ญ
บารมีทุกอย่าง. บทว่า สิวฺห ปญฺชริ เภตฺวา ความว่า พระมุนีคุณุช
ทรงทำลายปัญฺชริคือภพ เหมือนราชสีห์ทำลายกรง.

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้รู้เครื่องผูกภพเสียแล้ว ทรงมีสาวกสันนิบาต
ครั้งเดียวเท่านั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าอันพระอรหันต์สี่หมื่น ซึ่งบวชกับพระ-

องค์ ณ อธิปไตยมณฑลทวายวัน กรุงกัณณกุชชนคร แวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดง ในวันมาฆบูชา มี ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้ากฤษณะ ทรงมีสันนิบาต

**ประชุมพระสาวกชินาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่
ครั้งเดียว.**

**ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมพระสาวกสี่หมื่น
ผู้บรรลุมิของท่านผู้ฝึกแล้ว เพราะสิ้นหมุกิเลส ดัง
ขาศึกคืออาสวะ.**

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชบุตรนามว่า เขมะ ทรง
ถวายบาตรจีวรเป็นมหาทาน และถวายเภสัชทุกอย่างมียาหยอดตาเป็นต้น แต่
พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน และถวายสมณบริวารอย่างอื่น สดับ
พระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว มีพระหฤทัยเลื่อมใส ก็ทรงผนวชในสำนัก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคต-
กาล ในภพนี้แหละ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า เขมะ ถวายทาน

มีใช้น้อย ในพระตถาคต และพระสาวกชินอรส.

**ถวายบาตรและจีวร ยาหยอดตา ไม้เท้าไม้มะฆาง
ถวายสิ่งของที่ท่านปรารถนาเหล่านี้ ๆ ล้วนแต่ของดี ๆ.**

**พระมุนีกฤษณะพุทธเจ้า ผู้นำวิเศษ แม้พระองค์
นั้น ก็ได้ทรงพยากรณ์เราว่า ในภพภพนี้แล ท่าน
ผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.**

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงบิลพัสตุ์

อันนารีธรรม์ ๑๓ ๑ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

ครั้งนั้น เราเชื่อว่าเขมะ นครเชื่อว่าเขมวดี

กำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ก็บวชแล้วในสำนัก
ของพระองค์.

แก้อรธ

ในคาดานั้น อญชนิ แปลว่า ยาหยอดตา ความชัดแล้ว. บทว่า มธุลภู-
จิกิ ได้แก่ ไม้เท้าไม้มะฆาง. บทว่า อิมัตถิ ตัดบทเป็น อิมิ เอตถิ . บทว่า ปตฺถิตถิ
แปลว่า ปรรณนาแล้ว. บทว่า ปญฺญาเทมิ แปลว่า ถวาย อธิบายว่า ได้
ถวายแล้ว. บทว่า วริ วริ หมายความว่า ประเสริฐที่สุด ๆ. ปาฐะว่า ยเทตถิ
ปตฺถิตถิ ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ความว่า เราได้ถวายสิ่งที่พระองค์ปรรณนา
ทุกอย่างแก่พระองค์. ความนี้ดีกว่า.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ากุกสันธะ ผู้ไม่ชักช้าพระองค์นั้น มีพระนครชื่อ
ว่า เขมะ พระชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า อัคคิทัตตะ พระชนนีเป็นพราหมณ์
ชื่อว่า วิสาขา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระวิฑูระ และ พระสัณฺฑิชีวะ
พระพุทฺธอุปัฏฐากชื่อว่า พระพุทฺธิชะ คู่พระอัครสาวิกชื่อว่า พระสามา และ
พระจัมปา. โภธิพุกษัชื่อว่า ต้นสิริสะ คือไม้ซีก. พระสรีระสูง ๔๐ ศอก.
พระรัศมีแห่งพระสรีระเด่นออกไปรอบ ๆ ๑๐ โยชน์. พระชนมายุสี่หมื่นปี
มีเอกภริยาเป็นพราหมณ์ชื่อว่า โรจินี โอรสชื่อว่า อุตตระ ออกอภิเนษกรรมณ์
ด้วยรถเทียมม้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้เป็นพระศาสดา ทรงมี
พระชนกเป็นพราหมณ์ ชื่อว่าอัคคิทัตตะ ทรงชนนี
ชื่อว่าวิสาขา.

ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้า เป็นตระกูลใหญ่
ประเสริฐเลิศล้ำกว่านรชนทั้งหลาย เป็นชาติสูง มี
บริวารยศใหญ่ อยู่ในนครเขมะนั้น.

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวก ชื่อว่าพระวิฐุระและพระสัจญชีวะ พระพุทธ-
อุปัฏฐากชื่อว่าพระพุทธิชะ.

มีพระอัครสาวิกาชื่อว่า พระสามา และพระจัมปา
โพธิพฤษภของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นสิริสะ (ไม้ซีก).

พระมหามุนีสูง ๔๐ ศอกพระรัศมีสีทองเด่นออก
ไปรอบๆ ๑๐ โยชน์.

พระกกุสันธพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีพระชนมายุ
สี่หมื่นปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรง
ยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงขยายตลาดธรรมแก่
บุรุษสตรี ในโลกทั้งเทวโลก ทรงบันลือดูการบันลือ
ของราชสีห์ แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระองค์มีพระสุรเสียง มีองค์ ๘ มีศีลบริบูรณ์
อยู่ในวัณฺณ ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้นสังขารทั้งปวง
ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทกาลาว่า **วสเต ตตฺถ เขเม ปุเร** นี้ ฟังทราบ
ว่า ท่านกล่าวเพื่อชี้ครั้งที่พระกกุสันธพุทธเจ้าทรงสมภพ. บทว่า **มหาภูถิ**
ไฉถุ ตระกูลฝ่ายพระชนกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นตระกูลรุ่งเรือง. บทว่า
นรานิ ปวริ เสฏฺฐิ ความว่า ประเสริฐเลิศล้ำกว่ามนุษย์ทั้งหมดโดยชาติ.
บทว่า **ชาติมนฺตํ** ไฉถุ มีชาติยิ่ง มีชาติสูง. บทว่า **มหายถิ** ไฉถุ
มีบริวารมาก. ตระกูลใหญ่นั้นของพระพุทธเจ้าเป็นดังฤา. ในคํานั้น ฟังเห็น
การเชื่อมความกับบทว่า **มหาภูถิ เขเม ปุเร วสเต** ตระกูลใหญ่อยู่ใน
กรุงเขมะ.

บทว่า **สมนฺตา ทสโยชนิ** ความว่า พระรัศมีสีทองออกจากพระ.
สีระเป็นนิตย์ แล่นแผ่ไป ๑๐ โยชน์โดยรอบ. บทว่า **ธมฺมาปณิ** ไฉถุ
ตลาดกล่าวคือธรรม. บทว่า **ปสาเรตฺวา** ความว่า ขยายตลาดธรรม เหมือน
ตลาดที่ค้ำคั่งด้วยสินค้านานาชนิด เพื่อขายสินค้า. บทว่า **นรนาเรณิ** ไฉถุ
เพื่อประสพรัตนะพิเศษ คืออานสมาบัติและมรรคผล สำหรับบุรุษสตรีทั้งหลาย.
บทว่า **สีหนาทํ ว กิถิ** สีหนาทํ **วีย** ไฉถุ บรรลือเสียงอภัย ไม่น่า
กลัว. บทว่า **อฏฺฐจฺจวนสมฺปนฺโน** ไฉถุ พระศาสดาทรงมีพระสุรเสียง
ประกอบด้วยองค์ ๘. บทว่า **อจฺฉิทฺทานิ** ไฉถุ ศีลที่เว้นจากภาวะมีขาด
เป็นต้น ไม่ขาด ไม่ต่าง ไม่พร้อย อีกนัยหนึ่ง ศีลที่ไม่ทะลุ ไม่มีช่อง เช่นคู้

พระอัครสาวก. บทว่า นิรันดร ได้แก่ เนื่องๆ กาลเป็นนิตย์. บทว่า
สพฺพํ ตมนุตรหิตํ ความว่า พระศาสดาและคู่พระอัครสาวกเป็นต้นนั้นทั้ง
หมด เข้าถึงความเป็นพระมุนีแล้ว ก็เข้าถึงความเป็นผู้แลไม่เห็น.

อเปตพฺนุโธ กกุสนฺธพฺนุโธ

อทฺนุชปฺลฺโย คตสพฺพฺนุโธ

ติโลกฺสนุโธ กิร สตฺยสนุโธ

เขม วเน วาสมกปฺปิตฺถ.

ข้าว่า พระกกุสันธพุทธเจ้า ทรงปราศจากพันธะ
มีพระปัญญาไม่ชักช้า ไปจากโทษทั้งปวง ทรงตั้งมั่น
ในไตรโลก ทรงมั่นคงในสัจจะ ประทับอยู่ ณ เขมวัน.
ในคาถาที่เหลือทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณานาวงค์พระกกุสันธพุทธเจ้า

ว่าด้วยพระประวัติของพระโกนาคมนพุทธเจ้า

[๒๔] ต่อมาจากสมัยของพระกกุสันธพุทธเจ้า
ก็มีพระชินสัมพุทธเจ้า พระนามว่า โคนาคมนะผู้สูงสุด
แห่งสัตว์สองเท้า ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้องอาจใน
นรชน.

ทรงบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ทรงก้าวล่วงกัณดาร
ทรงลอยมณฑาทิ้งปวง บรรลุพระสัมโพธิญาณสูงสุด.

เมื่อพระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้นำพิเศษ ทรง
ประกาศพระธรรมจักร อภิสัมยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์
สามหมื่นโกฏิ.

อนึ่ง เมื่อพระโกนาคมนพุทธเจ้า ทรงแสดง
ปาฏิหาริย์ในการย้ายลัทธิวาทของฝ่ายปรปักษ์ อภิสัมย
ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ.

แต่นั้น พระชินสัมพุทธเจ้าทรงแสดงฤทธิ์ต่างๆ
เสด็จไปเทวโลก ประทับอยู่เหนือแท่นบัณฑุกัมพลศิลา-
อาสน์ ณ เทวโลกนั้น.

พระมุนีพระองค์นั้น อยู่จำพรรษาแสดงพระ-
อภิธรรม ๗ คัมภีร์ อภิสัมยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดา
หมื่นโกฏิ.

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้เป็นเทพแห่งเทพพระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทินมีจิตสงบ คงที่ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมภิกษุสาวกสามหมื่นโกฏิ ผู้ข้ามโอฆะทั้งหลาย ผู้ห้ภรรยามัจจุเสียแล้ว.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าปัพพะตพรั้งพร้อมด้วยมิตรوماتย์ทั้งหลาย ผู้มีกำลังพลและพาหนะหาที่สุดมิได้.

เราไปเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า สดับธรรมอันยอดเยี่ยม นิมนต์พระองค์ทั้งพระสงฆ์พุทธชินโรสลวาทาน จนพอแก่ความต้องการ.

ได้ถวายผ้าไหมทำในเมืองปัตตุนณะ ผ้าไหมทำในเมืองจิน ผ้าแพร ผ้ากัมพล และฉลองพระบาทประดับทอง แต่พระศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย.

พระมุนีแม้พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์ทรงพยากรณ์เราว่า ในภัทธกัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์ อันนารีธรรม์ ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ ทรงรับข้ำวมธุปายาสในที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตตะ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระ-
ชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมาและพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัตตะ.

จักมีอัครอุปฏิฐากชื่อจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา พระ-
โคตมผู้มีพระยศพระองค์นั้น จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระองค์ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้วก็ปลาบ
ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก พากันโห่ร้อง ประบ
มือหัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ก็ฉนนันเหมือนกัน.

เราสดับพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่ง
เลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรที่ยงวดยิ่งขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

เรากำลึงแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ถวายทาน
แต่พระผู้สูงสุดในนรชน สละราชสมบัติยิ่งใหญ่แล้ว
บวชในสำนักพระชินพุทธเจ้า.

พระนครชื่อโสภวดี มีกษัตริย์พระนามว่าโสภะ
ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้าเป็นตระกูลใหญ่ อยู่ในพระ-
นครนั้น.

พระโกนาคมนพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา มีพระ
ชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่าอัญญทัตตะ พระชนนีเป็น
พราหมณ์ชื่อว่าอุตตรา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่สามพันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่าตุลิตะ สันตุลิต และ
สันตุลฐะ มีนางบำเรอหนึ่งหมื่นหกพันนาง ภริยาชื่อว่า
รุจិតตา พระโอรสชื่อว่าสัตถวาหะ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิमित ๔ ออก
อภิเนษกรรมด้วยยานคือช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร ๖
เดือน.

พระมหาวิระ โจนาคมนะ ผู้นำโลก ผู้สูงสุดใน
นรชน อันทำวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระอัคร-
สาวก ชื่อว่า พระภิกขุโยสะ และพระอุตตระ พระพุทธ-
อุปัฏฐากชื่อว่าพระโสตถิชะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสมุททาและพระ
อุตตรา โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เรียกว่าคันอุทุมพร.

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า อุคคะ และโสมทเวะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า สีวลตา และสามา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๐ ศอก ประดับ
ด้วยพระรัศมีทั้งหลาย เหมือนแท่งทองในเบ้าช่างทอง.

ในยุคนั้น พระพุทธเจ้ามีพระชนมายุสามหมื่นปี
พระองค์มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหนุ่มเป็น
อันมากให้ข้ามโอมะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงยกธรรมเจดีย์ที่ประดับ
ด้วยธงผ้าคือธรรม ทรงทำพวงมาลัยดอกไม้คือธรรม
แล้วดับขันธปรินิพพาน.

พระสงฆ์สาวกของพระองค์พิลาศด้วยฤทธิ์ยิ่ง
ใหญ่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมอันเป็น
สิริ ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่าง
เปล่า แน่แท้

พระโกนาคมนสัมพุทธเจ้า ปรินิพพาน ณ พระ-
วิหารป่าพตาราม. พระบรมสารีริกธาตุ แผ่กระจาย
ไปเป็นส่วน ๆ ณ ที่นั้น ๆ แล.

จบวงศ์พระโกนาคมนพุทธเจ้าที่ ๒๓

พรรณาวงศ์พระโกนาคมนพุทธเจ้าที่ ๒๓

ภายหลังต่อมาจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า กุสันธะ เมื่อพระศาสนาของพระองค์อันตรธานแล้ว เมื่อสัตว์ทั้งหลายเกิดมามีอายุสามหมื่นปี พระศาสดาพระนามว่า โจนาคมนะ ผู้มีไม้ดัดพินมาเป็นประโยชน์แก่อุกลแก่ผู้อื่น ก็อุบัติขึ้นในโลก อีกนัยหนึ่ง พระศาสดาพระนามว่า โจนาคมนะ เพราะเป็นที่มาแห่งอาภรณ์ทองเป็นต้น อุบัติขึ้นในโลก. ทอง เครื่องประดับมีทองเป็นต้น มาตกลง ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดทรงอุบัติพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า โจนาคมนะ โดยนัยแห่งนิรุกติศาสตร์ เพราะอาเทศ ก เป็น โก, อาเทศ ฆ เป็น ฌาลบ ก เสียตัวหนึ่ง ในคำว่า โจนาคมโน นั้น ก็ในชื่อนี้อายุท่านทำให้เป็นเสมือนเสื่อมลงโดยลำดับ แต่มิใช่เสื่อมอย่างนี้ ฟังทราบว่าเป็น เจริญแล้วเสื่อมลงอีก. อย่างไร. ในกัปนี้เท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ากุสันธะทรงบังเกิดในเวลาที่มนุษย์มีอายุสี่หมื่นปี แต่อายุนั้นกำลังลดลงจนถึงอายุสิบปี แล้วกลับเจริญขึ้นถึงอายุนับไม่ถ้วน (อสงไขย) แต่นั่นก็ลดลงตั้งอยู่ในเวลาที่มนุษย์มีอายุสามหมื่นปี ครั้งนั้นฟังทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า โจนาคมนะ ทรงอุบัติขึ้นในโลก.

แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย แล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุติจากนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพราหมณ์ชื่อ อุตตรา ผู้ยอดเยี่ยม ด้วยคุณมีรูปเป็นต้น ภริยาของ ยัญญทัตตพราหมณ์ กรุงโสภวัตติ ถ้วน กำหนดทศมาส ก็เคลื่อนออกจากครรภ์ของชนนี ณ สุภวัตติอุทยาน เมื่อพระองค์สมภพ ฝนก็ตกลงมาเป็นทองทั่วชมพูทวีป ด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุ

ที่ทรงเป็นที่มาแห่งทอง พระประยูรญาติจึงเฉลิมพระนามว่า กนกาคมนะ. ก็พระนามนั้นของพระองค์แปรเปลี่ยนมาโดยลำดับ เป็นโกนาคมนะ. พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่สามพันปี มีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า คุสิตะ สันคุสิตะ และสันตุฎฐะ มีนางบำเรอหนึ่งหมื่นหกพันนาง มีนางรู้จักตาพราหมณ์เป็นประมุข.

เมื่อบุตรชื่อ สัตถวาทะ ของนางรู้จักตาพราหมณ์เกิด พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ก็ขึ้นคอช้างสำคัญ ออกอกนิษกรรมด้วยยานคือช้าง ทรงผนวชนุรุษสามหมื่นก็บวชตาม พระองค์อันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อม ก็บำเพ็ญเพียร ๖ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี ก็เสวยข้าวมธุปายาส ที่อัคคิโสณพราหมณ์กุมาริ ธิดาของอัคคิโสณพราหมณ์ถวาย พักกลางวัน ณ ป่าตะเคียน เวลาเย็น รับประทาน ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อ ชฎาตินทุกะถวาย จึงเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอุทุมพร คือไม้มะเดื่อ ซึ่งมีขนาดที่กล่าวแล้วในต้นปุลนทรีกะ ที่พร้อมด้วยความเจริญแห่งผล ทางด้านทักษิณ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๒๐ ศอก นั่งขัดสมาธิ กำจัดกองกำลังของมาร ทรงได้ทศพลญาณ ทรงเปล่งอุทานว่าเนกชาติสิ สารี ฯลฯ ตณฺหํ ขยมชฺชลา ดังนี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาห์ ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของภิกษุสามหมื่นที่บวชกับพระองค์ เสด็จไปทางอากาศ เสด็จลงที่อิสิปตะมิกทายวัน ใกล้กรุงสุทฺถสन्नคร อยู่ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงประกาศธรรมจักร ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก ทรงทำมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้นมหาสาละ ใกล้ประตูสุนทรนคร ทรงยังสัตว์สองหมื่นโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม. นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่

๒ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกโปรดเวทาททั้งหลายที่มาประชุมกันในหมื่นจักรวาล มีนางอุตตราพระชนนีของพระองค์เป็นประธาน อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์หมื่นโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาจากสมัยของพระกกุสันธพุทธเจ้า ก็มีพระชินสัมพุทธเจ้า พระนามว่า โคนาคมนะ สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า เจริญที่สุดในโลก ผู้่องอาจในนรชน.

ทรงบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ก้าวล่วงทางกัณดาร ทรงลอยมลทินทั้งปวง ทรงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด.

เมื่อพระโคนาคมนะผู้นำ ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ได้มีแก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ.

และเมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ย่ำยีดำติเตียนของฝ่ายปรปักษ์ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ.

ต่อนั้น พระชินสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงฤทธิ์ต่างๆ เสด็จไปยังเทวโลก ประทับอยู่เหนือบัลลังก์มณฑลสิลาอาสน์ ณ เทวโลกนั้น.

พระมุนีพระองค์นั้น ประทับจำพรรษาแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดาหมื่นโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทส ธมฺเม ปุริยิตฺวาน ได้แก่ บำเพ็ญ
บารมีธรรม ๑๐. บทว่า กนฺตาริ สมตฺกฺกมิ ได้แก่ ก้าวล่วงชาติกัณดาร.
บทว่า ปวาทิย แปลว่า ลอยแล้ว. บทว่า มลฺล สพุพฺพิ ได้แก่ มลทิน ๓
มีรากะเป็นต้น. บทว่า ปาฎิหิริ กโรนฺเต จ ปรวาทปฺปมทุทเน ความว่า
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำปาฏิหาริย์ในการย้ายวาทะของฝ่ายปรปักษ์.
บทว่า วิกุพฺพนํ ได้แก่ แสดงฤทธิ์ต่างๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำยมก-
ปาฏิหาริย์ ไกล่ประตูกรวงสุนทรนคร แล้วเสด็จไปเทวโลก จำพรรษาเหนือ
พระแท่นปัทมกัมพลศิลาอาสน์ในเทวโลกนั้น. ถ้ามว่า ทรงจำพรรษาอย่างไร
ตอบว่า ทรงแสดงอภิธรรม ๗ คัมภีร์. อธิบายว่า ทรงอยู่จำพรรษา แสดง
พระอภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์แก่เทวดาทั้งหลายในเทวโลกนั้น เมื่อพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรม ณ ที่นั้นอย่างนี้ อภิสมัยได้มีแก่เทวดาหมื่นโกฏิ.
แม้พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้มาบำเพ็ญบารมีอันบริสุทธ์ มีสาวก
สันนิบาตครั้งเดียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่ ณ สุรินทวตฺตอุทยาน
กรุงสุรินทวดี ทรงแสดงธรรมโปรดพระราชโอรสสองพระองค์คือ กิโยยสราช-
โอรส และอุตตรราชโอรส พร้อมทั้งบริวาร ทรงยังชนเหล่านั้นทั้งหมด
ให้บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ประทับท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดง ณ วันมาฆบูรณมี. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้เป็นเทพแห่งเทพ

พระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ

ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ ลงที่ ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมภิกษุสาวกสาม-
หมื่น ผู้ข้ามพ้นโอฆะ ผู้ห้กราบมัจจุได้แล้ว.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอมาน ได้แก่ โอฆะมีกาโมฆะเป็นต้น
คำนี้เป็นซึ่งของโอฆะ ๔. โอฆะเหล่านั้นของผู้ใดมีอยู่. ย่อมคร่าผู้นั้นให้จมลง
ในวิภูฏะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า โอฆะ. โอฆะเหล่านั้น พึงเห็นนัจฉฐวิภคติ
ลงในอรธทุติยวิภคติ ความว่า ผู้ก้าวล่วงโอฆะ ๔ อย่าง แม้ในคำว่า
ภิกษุชิตานี้ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า มัจจุยา ก็คือ มัจจุโน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชอาชวณามว่า พระเจ้า
ปัพพตะ กรุงมิลินคร. ครั้งนั้น พระราชาพร้อมทั้งราชบริพาร ทรงสดับ
ข่าวว่า พระโกนาคมนะพุทธเจ้าผู้เป็นที่มาแห่งสรรพสัตว์ผู้ถึงสรณะ เสด็จถึง
กรุงมิลินครแล้ว จึงเสด็จออกไปรับเสด็จ ถวายบังคมนิมนต์พระทศพลถวาย
มหาทาน ทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับจำพรรษา ณ มิลินครนั้น
บำรุงพระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกตลอดไตรมาส ถวายของมีค่ามากเช่น
ผ้าไหมทำในเมืองปัตตคณณะ ผ้าทำในเมืองเมืองจีน ผ้ากัมพล ผ้าแพร ผ้าเปลือก
ไม้ ผ้าฝ้ายเป็นต้น ผ้าเนื้อละเอียด ฉลองพระบาทประดับทอง และบริวารอื่น
เป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าแม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น
ว่า ในภัทธกัปนี้แล ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า. ลำดับนั้นมหาบุรุษนั้นสดับ
คำพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงบริจากราชสมบัติยิ่งใหญ่
ทรงผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า ปัพพะตะ พริ่ง
พร้อมด้วยมิตรอำมาตย์ มีกำลังพลและพาหนะหาที่สุด
มิได้.

เข้าไปเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า สดับธรรมอันยอดเยี่ยม
นิมนต์ พระองค์พร้อมทั้งพระสงฆ์พุทธชินโรส ถวาย
ทานจนพอต้องการ.

ได้ถวายผ้าไหมทำในเมืองปัตตุมณะ ผ้าทำใน
เมืองจิน ผ้าแพร ผ้ากัมพล ฉลองพระบาทประดับทอง
แต่พระศาสดาและพระสาวก.

พระพุทธรเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่ง ณ
ท่ามกลางสงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่า ในภัทร์กัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราสดับคำของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อมใส จึง
อธิษฐานขอวัตรที่ยาวขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

เรากำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ถวายทาน
แต่พระผู้สูงสุดในนรชน สละราชสมบัติยิ่งใหญ่ บวช
ในสำนักของพระชินพุทธรเจ้า.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนนุตพลวาหโน ความว่า กำลังพล และพาหนะ มีช้างม้าเป็นต้นของเรามีมากไม่มีที่สุด. บทว่า สมุพุทธทสฺสนํ ก็คือ สมุพุทธทสฺสนตฺถาย เพื่อเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า. บทว่า ยทิจฺจกํ ความว่า จนพอแก่ความต้องการ คือทรงเลี้ยงดูพระสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประธาน ด้วยอาหาร ๔ อย่าง จนทรงห้ามว่า พอ! พอ! เอาพระหัตถ์ปิดบาตร. บทว่า สตฺถุสฺวาเก ได้แก่ ถวายแต่พระศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย. บทว่า นรุตฺตเม ก็คือ นรุตฺตมสฺส แต่พระผู้สูงสุดในนรชน. บทว่า โอบาย ได้แก่ ละ เลียสละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคมนพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่าโสภวดี พระชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า ยัญญุทัตตะ พระชนนีเป็นพราหมณ์ชื่อว่า อุตตรา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระภิกษุโยสยะ และพระอุตตระพระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่า พระโสตติชชะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า พระสมุททา และพระอุตตรา โพธิพถกษัชื่อว่า ตันอุทุมพร พระสรีระสูง ๓๐ ศอก พระชนมายุสามหมื่นปี ภริยาเป็นพราหมณ์ชื่อ รุจิกัตตา โอรสชื่อ พระสัตถวาหะ ออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยยานคือช้าง ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระนครชื่อว่า โสภวดี มีกษัตริย์พระนามว่า
โสภะ ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้าเป็นตระกูลใหญ่
อยู่ในนครนั้น.

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้เป็นพระศาสดา มี
พระชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า ยัญญุทัตตะ พระชนนี
เป็นพราหมณ์ ชื่อว่าอุตตรา.

พระโกนาคมนศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่า พระ-
ภิกขุโยสะและพระอุตตระ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระ-
โสตติชะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสมุททา และพระ-
อุตตราโทธิพุกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าคัณอุทุมพระ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๐ สอก ประดับ
ด้วยพระรัศมีทั้งหลาย เหมือนทองในบ้ำข้างทอง.

ในยุคนั้น พระชนมายุของพระพุทธเจ้าสามหมื่น
ปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชน
เป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงยกธรรมเจดีย์อัน
ประดับด้วยผ้าธรรม ทรงทำเป็นพวงมาลัยดอกไม้
ธรรมแล้วดับขันธปรินิพพานแล้ว.

พระสาวกของพระองค์พิลาศอุทธียิ่งใหญ่ พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประกาศธรรมอันเป็นสิริ ทั้งนั้นก็
อันตรธานไปสิ้น สัจจารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกกามุเข ได้แก่ เตาของช่างทอง.
บทว่า ยถา กมุพ ก็คือ สุวณฺณนิกขั วีย เหมือนแท่งทอง. บทว่า
เอว รึ สีหิ มลฺลฺลิตโต ได้แก่ ประดับตกแต่งด้วยรัศมีทั้งหลายอย่างนี้.

บทว่า **ธมฺมเจตีย์** **สมฺมุเสตฺวา** ได้แก่ ประดิษฐานพระเจดีย์สำเร็จด้วยโพธิ-
ปักขิยธรรม ๓๗. บทว่า **ธมฺมทฺสฺสฺสฺวิภูสิตํ** ได้แก่ ประดับด้วยธงธรรมคือ
สังฆะ ๔. บทว่า **ธมฺมปฺปคฺคฺพํ** **กตฺวา** ได้แก่ ทำให้เป็นพวงมาลัยดอกไม้
สำเร็จด้วยธรรม. อธิบายว่า พระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก โปรดให้
ประดิษฐานพระธรรมเจดีย์ เพื่อมหาชนที่อยู่ ณ ลานพระเจดีย์สำหรับบำเพ็ญ
วิปัสสนา จะได้นมัสการ แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน. บทว่า **มหาวิลาโส**
ได้แก่ ผู้ถึงความพิลาสแห่งฤทธิ์ยิ่งใหญ่. บทว่า **ตฺสฺส** ได้แก่ ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า **ชโน** ได้แก่ ชน คือ พระสาวก.
บทว่า **สิริธมฺมปฺปกาสโน** ความว่า และพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประกาศ
โลกุตตรธรรม พระองค์นั้น ทั้งนี้ก็อันตรธานไปสิ้น.

ในคาถาที่เหลือทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

สุเขน โจนาคมนโน คตาสโว

วิกามปาณาคมนโน มหีสึ

วเน วิเวเก สิรินามธฺมเยเย

วิสุทฺทวํ สาคมนโน วสิตฺถ.

พระโจนาคมนพุทธเจ้า ทรงมีอาสวะไปแล้วโดย

สะดวก ผู้เป็นที่มาแห่งสัตว์ผู้ปราศจากกาม ผู้แสวงคุณ

ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นที่มาแห่งวงศ์ของพระผู้บริสุทธิ์ ประทับ

อยู่ ณ ป่าอันมีนามเป็นสิริ อันสงัด.

จบพรรณนานางค์พระ โจนาคมนพุทธเจ้า

๒๔. วงศ์พระกัศปพุทธเจ้าที่ ๒๔

ว่าด้วยพระประวัติของพระกัศปพุทธเจ้า

[๒๕] ต่อมาจากสมัยของ พระโกนาคมนพุทธเจ้า ก็มีพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัศปะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า จอมทัฬหกรรม ผู้ทำพระรัศมี.

เรือนของตระกูล มีข้าวนำโภชนะมาก ก็สัลดทิ้งแล้ว ให้ทานแก่พวกยาจก ยังใจให้เต็มแล้วทำลายเครื่องผูกพันดังดอก เหมือนโคอุสละพังคอกฉะนั้น ก็บรรลुพระสัมโพธิญาณสูงสุด.

เมื่อพระกัศปพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ.

ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกในเทวโลก ๔ เดือน อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่ตัวหนึ่งหมื่นโกฏิ.

ครั้งทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ประกาศพระสัพพัญญุตญาณ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าพันโกฏิ.

พระชินพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ สภา ชื่อ สุธรรมาณ ดาวดึงส์เทวโลกทรงประกาศพระอภิธรรม ทรงยังเทวดาสามพันโกฏิให้ตรัสรู้.

อีกครั้งหนึ่ง ทรงแสดงธรรมโปรดนรเทวยักษ์ อภิสมัยของสัตว์เหล่านั้น นับจำนวนไม่ถ้วน.

พระผู้เป็นเทพแห่งเทพพระองค์นั้น ทรงมีสัน-
นิบาต ประชุมพระสาวกชีณาสพผู้ไรรีมลทิน มีจิตสงบ
คงที่ ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมพระภิกษุสาวก
สองหมื่น ผู้เป็นพระชีณาสพล่วงภพ เสมอกันด้วยหิริ
และศีล.

ครั้งนั้น เราเป็นมาณพ ปรากฏชื่อว่า โขติปาละ
ผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท ถึงฝั่งในลัทธิ
ธรรมของตน ในลักษณะศาสตร์ และ อติหาศศาสตร์
ฉลาดรู้พื้นดินและอากาศ สำเร็จวิชาอย่างสมบูรณ์.

อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ ชื่อว่า
ฉฎฐิการะ ผู้นำเคารพ นำยาเกรง อันพระองค์ทรง
แนะนำในอริยผลที่ ๓ [อนาคามีผล]

ท่านฉฎฐิการอบาสกพาเราเข้าเฝ้าพระกัสสปชิน-
พุทธเจ้า เราฟังธรรมแล้วก็บวชในสำนักของพระองค์.

เราเป็นผู้ปรารถนาคความเพียร ฉลาดในข้อวัตรน้อย
ใหญ่ไม่เสื่อมคลาย ไม่ว่าในคุณข้อไหนๆ ยังคำสั่งสอน
ของพระชินพุทธเจ้าให้บริบูรณ์อยู่.

เราเล่าเรียนนวัคสัตตสุตตาสัน พุทธวจนะตลอด
ทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้งามแล้ว.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงเห็นความอัศจรรย์ของเรา ก็ทรงพยากรณ์ว่า ในภัทรกัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรม์จากกรุงกบิลพัสดุ์ อันนารีนรมย์ ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ รับขำวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำวมธุปายาสที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัดแต่งไว้ เข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทักษิณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระอุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อ พระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัถะ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะ
อาพาณะ อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตาและอุตตรา
พระโคตมะผู้มีพระยศ จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์แลเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็ปลาบ
ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธานุกร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวดา พวกกันโหรร้องปรบมือ
หวัรร่าเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าววว่า

พิวว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซริ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด พิวว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซริ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉนนันเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ถึงเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราท่องเที่ยวไปอย่างนี้ เว้นแต่ขาดจากการ
อนาจารเราทำแต่กิจการที่ทำได้ยาก ก็เพราะเหตุ
อยากได้พระโพธิญาณอย่างเดียว.

พระนคร ชื่อว่าพาราณสี มีกษัตริย์พระนามว่า
พระเจ้ากิกิ ตระกูลของพระกัสสปพุทธเจ้าเป็นตระกูล
ใหญ่ อยู่ในพระนครนั้น.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระชนก
เป็นพราหมณ์ชื่อว่า พรหมทัตตะ พระชนนีเป็น
พราหมณ์ชื่อว่าชนวดี.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่สองพันปี มีปรา-
สาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่าหังสะ ยสะ และ สิริจันทะ
มีนางบำเรอสี่หมื่นปีแปดพันนางมีพระนางสุนันทาเป็น
ประมุข มีพระราชบุตรพระนามว่า วิจิตเสนะ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ ออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวิระกัสสปะ ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน
อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวก ชื่อว่าพระติสสะ และพระภารทวาชะ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระสัพพมิตตะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระอนุลา และพระอรุ-
เวลา โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น
เรียกว่าคันนิโครธ.

มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่าสุมังคะและขณิการะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่าวิจิตเสนา และภัททา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๒๐ ศอก เหมือน
สายฟ้าแลบในอากาศ เหมือนดวงจันทร์ทรงกลม.

พระองค์ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระชนมายุสอง
หมื่นปี พระองค์มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ ทรงสร้างสรรธรรม ประทานศีลเป็น
เครื่องอุปได้ ทรงนุ่งผ้าธรรม แจกจ่ายพวงมาลัยธรรม.

ทรงตั้งธรรมอันใสสะอาดเป็นกระจกแก้วหาชน
คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ปรารถนาพระนิพพานก็จักดู
เครื่องประดับของเรา.

ประทานศีลเป็นเสื่อ ฌานเป็นเกราะหนัง ห่ม
ธรรมเป็นหนัง [เสื่อ] ประทานเกราะสวมอันสูงสุด.

ประทานสติเป็นโล่ ญาณเป็นหอกคมกริบ
ประทานธรรมเป็นพระขรรค์อย่างดี ศีลเป็นเครื่อง*
ย่ำยีศัตรู.

ประทานวิชา ๓ เป็นเครื่องประดับ ผล ๔ เป็น
มาลัยคล้องคอ ประทานอภิญา ๖ เป็นอาภรณ์ ธรรม
เป็นดอกไม้ประดับ.

๑. อ. สีสั สุกคมทุกน ศีลเป็นเครื่องย่ำยีความคลุกคลี

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานพระสังฆกรรม
เป็นเสวตฉัตรไว้ป้องกันบาป ทรงนรมิตดอกไม้คือ
ทางอันไม่มีภัย แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน.

นั่นคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระคุณหา
ประมาณมิได้ อันใครเข้าเฝ้าได้ยาก.

นั่นคือพระธรรมรัตนะ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ตรัสไว้ดีแล้ว ควรเรียกให้มาดู.

นั่นคือพระสังฆรัตนะ ผู้ปฏิบัติดียอดเยี่ยมทั้งนั้น
ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระชินศาสดา มหากัสสปพุทธเจ้า ดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารเสตัพยาราม ชินสถูปของ
พระองค์ ณ พระวิหารนั้น สูงหนึ่งโยชน์.

จบวงศ์พระกัสสปพุทธเจ้าที่ ๒๔

พรรณนางค์พระกัศปพุทธเจ้าที่ ๒๔

ภายหลังต่อมาจากสมัยพระผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคามนะ เมื่อพระศาสนาของพระองค์อันตรธานแล้ว สัตว์ที่มีอายุสามหมื่นปี ก็เสื่อมลดลงโดยลำดับจนถึงมีอายุสิบปี แล้วเจริญอีก จนมีอายุนับไม่ถ้วน แล้วก็เสื่อมลดลงอีกโดยลำดับ เมื่อสัตว์เกิดมามีอายุสองหมื่นปี พระศาสดาพระนามว่ากัศปะ ผู้ปกครองมนุษย์เป็นอันมาก ก็อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย แล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดจากนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพราหมณ์ชื่อว่าธนวดิ ผู้มีคุณไพบูลย์ ของพราหมณ์ชื่อว่าพรหมทัตตะ กรุงพาราณสี ถ้วนกำหนดทศมาส ก็คลอดออกจากครรภ์ชนนี ณ อสิปตนะมิกทายวัน แต่ญาติทรงหลายตั้งพระนามของพระองค์โดยโคตรว่า กัศปกุมาร พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่สองพันปี. มีปราสาท ๓ หลังชื่อว่าหังสวา ยสวา และสิรินันทะ ปราภภูมินางบำเรอสี่หมื่นแปดพันนาง มีนางสุนันทาพราหมณี เกิดแล้ว

เมื่อบุตรชื่อ วิชิตเสนะ ของ นางสุนันทาพราหมณี เกิดแล้ว พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ เกิดความสังเวชสลดใจ เมื่อระหว่างที่พระองค์ทรงดำรงเท่านั้น ปราสาทก็หมุนเหมือนจักรแห่งแป้นทำภาชนะดิน ลอยขึ้นสู่ท้องนภากาศ อันคนหลายร้อยแวดล้อมแล้ว ดูดวงรัชนีกรในฤดูสารท ที่เป็นกลุ่มทำความงามอย่างยิ่งอันหมู่ดาวแวดล้อมแล้ว ลอยไปประหนึ่งประดับท้องนภากาศ ประหนึ่งประกาศบุญญาภาพ ประหนึ่งดังดูดวงตาดวงใจของชน ประหนึ่งทำยอดไม้ทั้งหลายให้งามยิ่ง เอาต้นโพธิ์พฤษ์ชื่อนิโครธต้นไทรไว้ตรงกลางแล้วลงตั้งเหนือพื้นดิน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ผู้เป็นมหาสัตว์ทรงยืนที่แผ่นดิน ทรงถือเอาผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ที่เทวดาถวาย ทรงผนวชแล้ว

นางบำเรอของพระองค์ก็ลงจากปราสาท เดินทางไปครึ่งคาวุต พร้อมด้วยบริวารจึงพากันนั่งกระทำให้เป็นคู่ค้ำยพักของกองทัพ. แต่นั้น คนที่มาด้วยก็พากันบวชหมด เว้นนางบำเรอ.

ได้ยินว่า พระมหาบุรุษ อันชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้วทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน ในวันวิสาขบุรณมี เสดยข้ามรุปายาส ที่นางสุนันทาพราหมณี ถวายแล้ว ทรงพักกลางวัน ณ ป่าตะเคียน เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียว ชื่อ โสมะ ถวาย จึงเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ช่อต้นนิโครธ ทรงลาดหญ้ากว้างยาว ๑๕ ศอก ประทับนั่งเหนือสันถัดนั้น บรรลุพระอภิสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติดี สารี ๗๗๗ ตณฺหํ ขยมชฺชณฺคา ดังนี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของภิกษุหนึ่งโกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ เสด็จไปทางอากาศ ลงที่อิสิปตนะมิตทายวัน กรุงพาราณสี อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ อิสิปตนะมิตทายวันนั้น ครั้งนั้น ธรรมาสัมมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

ต่อมาจากสมัยของพระโกนาคมนพุทธเจ้า ก็มี

พระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า กัสสปะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้เป็นราชาแห่งธรรม ผู้ทำพระรัศมี.

เรือนแห่งสกุล มีข้าน้ำโภชนะ เป็นอันมาก

พระองค์ก็สละเสียแล้ว ทรงให้ทานแก่ยากทั้งหลาย

ยังใจให้เต็มแล้ว ทำลายเครื่องผูก ดูกโคอสุภะพังคอก

ฉะนั้น ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันอุดม.

เมื่อพระกัสสปพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่น
โกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สลฺยทุกฺกิตฺตํ ได้แก่ อันเขาละแล้ว ทั้ง
แล้ว เสียสละแล้ว. บทว่า กุลมฺมุตฺตํ ความว่า เรือนแห่งสกุล มีกองโกกะ
นับไม่ถ้วน มีกองทรัพย์หลายพันโกฏิ มีโกกะเสมือนภพท้าวสหัสสนัยน์ ที่
สละได้แสนยาก ก็สละได้เหมือนอย่างหญ้า. บทว่า ยาจเก ได้แก่ ให้แก่
ยากทั้งหลาย. บทว่า อาพกํ ได้แก่ คอกโค. อธิบายว่า โคอุสกะพังคอก
เสียแล้วก็ไปยังที่ปรารถนาได้ตามสบาย ฉนฺนโค แม้พระมหาบุรุษทำลายเครื่อง
ผูกคือเรือนเสียแล้ว ก็ทรงบรรลुพระอภิสัมโพธิญาณได้ ฉนฺนนั้น.

ต่อมาอีก เมื่อพระศาสดาเสด็จจาริกไปในชนบท อภิสัมย์ครั้งที่ ๒ ได้
มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่นโกฏิ ครั้งพระองค์ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นประคู้ ใกล้เคียง
ประตูลุสุมทรนคร ทรงแสดงธรรม อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าพันโกฏิ
ต่อมาอีก ทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้ว ประทับนั่ง ณ เทวสภาชื่อสุธัมมา ในภพ
ดาวดึงส์ ซึ่งยากนักที่เข้าถึงของเทวดาจะครอบงำได้ เมื่อทรงแสดงอภิธรรม-
ปิฎก ๑ คัมภีร์ เพื่อทรงอนุเคราะห์เทวดาทั้งหลาย ในหมื่นโลกธาตุ มีชนวดี
ชนนีของพระองค์เป็นประมุข ทรงยังเทวดาสามพันโกฏิให้ตั้งมอมฤตธรรม
ด้วยเหตุนี้ จิตรัสว่า

ครั้ง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปในโลก ๔ เดือน
อภิสัมย์ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่นโกฏิ.

ครั้งทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ประกาศพระสัพ-
พัญญุตญาณ อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดาห้าพัน
โกฏิ.

พระชินพุทธเจ้า ประทับนั่ง ณ ธรรมสภา ชื่อ
สุธัมมา ณ เทวโลกอันน่ารื่นรมย์ [ดาวดึงส์] ทรง
ประกาศพระอภิธรรม ยังเทวดาสามพันโกฏิให้ตรัสรู้.

อีกครั้งทรงแสดงธรรมโปรดนรเทวยักษ์ อภิสัมย์
ได้มีแก่สัตว์เหล่านั้น นับจำนวนไม่ได้เลย.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุมาลี ก็คือ จาตุมาเส แปลว่า ๔
เดือน หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า จรติ ก็คือ อจริ. แปลว่า ได้
เสด็จจาริกไปแล้ว บทว่า ยมกั วิภูพูนั กตุวา ได้แก่ ทรงทำยมก
ปาฏิหาริย์. บทว่า ญาณชาตุ ได้แก่ สภาพของพระสัพพัญญุตญาณ อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า สพพญาณชาตุ ดังนี้ก็มี. บทว่า ปกิตฺตยิ ได้แก่ ทรง
ประกาศแก่มหาชน. บทว่า สุธมฺมา ความว่า สภาชื่อว่าสุธัมมามีอยู่ใน
ภพดาวดึงส์ พระองค์ประทับนั่ง ณ สถานนั้น. บทว่า รมฺม ได้แก่ พระอภิธรรม.

เขาว่า ครั้งนั้น มียักษ์ชื่อว่า นรเทพ ผู้เป็นนรเทพผู้มีอำนาจและ
ผู้พิชิต ซึ่งมีศักดิ์ใหญ่และฤทธิ์มากเหมือนนรเทพยักษ์ที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง.
นรเทพยักษ์นั้น แปลงตัวเหมือนพระราชาในนครหนึ่งในชมพูทวีป ทั้งรูปร่าง
ทรวดทรงสูงเสียดฟ้าแล้วมาพระราชาทัวจริงกินเสีย ปฏิบัติหน้าที่พระราช
พร้อมทั้งในราชสำนัก โปรดเสวยเนื้อไม่จำกัดจำนวน. เขาว่า นรเทพยักษ์นั้น

เป็นนักเลงหญิงด้วย แต่คราใดสตรีพวกที่ฉลาดเฉลียว รู้จักเขาว่า ผู้นี้ไม่ใช่ พระราชาของเรา นั่นอมมนุษย์ผู้ฆ่าพระราชากินเลีย ครานั้น เขาทำเป็นละอาย กินสตรีพวกนั้นหมด แล้วก็เดินทางไปในครอื่น. ด้วยประการดังนี้ นรเทว ยักษ์นั้นกินมนุษย์แล้วก็มุ่งหน้าไปทางสุนทรนคร พวกมนุษย์ชาวนครเห็นเขา ถูกมรณภัยคุกคามก็สะดุ้งกลัวพากันออกจากนครของตนหนีชมซานไป.

ครั้งนั้น พระกัสสปทศพล ทรงเห็นพวกมนุษย์พากันหนีไป ก็ ประทับยืนประจันหน้านรเทวยักษ์นั้น นรเทวยักษ์ครั้งเห็นพระเทพแห่งเทพ ยืนประจันหน้า ก็แผดเสียงกัมปนาทจุดัน ร้ายกาจ แต่ไม่อาจให้พระผู้มีพระ ภาคเจ้าเกิดความกลัวได้ ก็ถึงพระองค์เป็นสรวณะ แล้วทูลถามปัญหา เมื่อ พระองค์ทรงวิสัชนาปัญหา ทรงฝึกเขา แสดงธรรม อภิสมัยก็ได้มีแก่นมนุษย์ และเทวดาที่มาประชุมกัน เกินที่จะนับจำนวนได้ถ้วน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัส ว่า นรเทวสุส ยุกขสุส เป็นต้น. ในกาลานั้น บทว่า อปเร ฐมมเทสเน ได้แก่ ในการแสดงธรรมครั้งอื่นอีก. บทว่า เอเตธานิ ก็คือ เอเตลั .

พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะพระองค์นั้น มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียว เท่านั้น. มีบุตรปุโรหิตในกรุงพาราณสี ชื่อว่า ติสสะ เขาเห็นลักษณะสมบัติ ในพระสรีระของ พระกัสสปโพธิสัตว์ ฟังบิดาพูด ก็คิดว่า ท่านผู้นี้จักออก มหาภิเนษกรรมณ์เป็นพระพุทธรเจ้า อย่างไม่ต้องสงสัย จำเราจักบวชในสำนัก ของพระองค์พ้นจากสังสารทุกข์ จึงไปยังป่าหิมพานต์ที่มีหม่อมณีผู้บริสุทธ์ บวช เป็นดาบส. เขามีดาบสสองหมื่นเป็นบริวาร. ต่อมาภายหลัง เขาทราบข่าวว่า พระกัสสปกุมาร ออกอภิเนษกรรมณ์บรรลुพระอภิสัมโพธิญาณ จึงพร้อมด้วย บริวารมาบวชด้วยเอหิกิกขุบรรพชาในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ แล้วบรรลุพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในวันมาฆบูรณมีในสมาคมนั้น. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระผู้เป็นเทพแห่งเทพแม่พระองค์นั้น ทรงมี

สาวกสันนิบาต ประชุมพระสาวกจีณาสพผู้ไร้มลทิน
คงที่ ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมภิกษุสาวกของผู้
เป็นพระจีณาสพ ล่วงอริยบุคคลระดับอื่น เสมอกัน
ด้วยหิริและศีล.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อติกนฺตวณฺทานํ ได้แก่ ผู้เกินระดับ
ปุถุชนและอริยบุคคลมีพระโศดาบันเป็นต้น คือเป็นพระจีณาสพหมดทั้งนั้น.
บทว่า หิริศีเลน ตาทินํ ได้แก่ ผู้เสมอกันด้วยหิริและศีล.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็นมาณพชื่อ โขติปาละ จบไตรเพท
มีชื่อเสียงในการทำนายลักษณะพื้นดิน และลักษณะอากาศ เป็นสหายของ
ฌฎิกะระอุบาสก ช่างหม้อ. โขติपालมาณพนั้น เข้าเฝ้าพระศาสดาพร้อมกับ
ฌฎิกะระอุบาสกนั้น ฟังธรรมกถาของพระองค์แล้วก็บวชในสำนักของพระองค์
พระโพธิสัตว์นั้น ทรงปรารภความเพียร เล่าเรียนพระไตรปิฎกแล้ว ยังพระ-
พุทธศาสนาให้งามด้วยการปฏิบัติข้อวัตรใหญ่น้อย พระศาสดาแม่พระองค์นั้น
ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น เราเป็นมาณพปรากฏชื่อว่า โขติปาละ

เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

ถึงฝั่งในลัทธิธรรมของตน ในลักษณะศาสตร์

และอติหาสศาสตร์ ฉลาดในลักษณะพื้นดินและอากาศ

สำเร็จวิทย์อย่างสมบูรณ์.

อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะชื่อว่า
ฉนิกิระ เป็นผู้นำเคารพ นำยำเกรง อันพระกัสสป-
พุทธเจ้าทรงสั่งสอนในพระอริยผลที่ ๓ [อนาคามิผล].

ฉนิกิระอุบาสก พาเราเข้าไปเฝ้าพระกัสสปชิน-
พุทธเจ้า เราฟังธรรมของพระองค์แล้วก็บวชในสำนัก
ของพระองค์.

เราปรารถนาคือเพียร ฉลาดในข้อวัตรใหญ่น้อย
จึงไม่เสื่อมคลายในที่ไหนๆ ยังศาสนาของพระชิน-
พุทธเจ้าให้เต็มแล้ว.

เราเล่าเรียนนวัคคัตถุศาสตร์ อันเป็นพระพุทฺธ
ดำรงตลอดหมด จึงยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้า
ให้งาม.

พระพุทฺธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงเห็นความ
อัศจรรย์ของเรา ก็ทรงพยากรณ์ว่า ในภัทธกัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทฺธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๆ ล ๆ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราท่องเที่ยวอย่างนี้ เว้นขาดอนาจาร เราทำ
กิจกรรมที่ทำได้ยาก เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณ
อย่างเดียว.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภูมฺนุตฺติกฺขกฺกุสฺโส** ความว่า เป็น
ผู้ฉลาด ในวิชาสำรวจพื้นดิน วิชาคุณลักษณะอากาศ วิชาดาราศาสตร์และ
วิชาโหราศาสตร์. บทว่า **อุปฺภูจฺโก** แปลว่า ผู้บำรุง. บทว่า
สฺปฺปติสฺโส ได้แก่ ผู้นำเกรงขาม. บทว่า **นิพฺพุโต** ได้แก่ อันทรงแนะนำ
มาแล้ว หรือปรากฏแล้ว. บทว่า **ตฺติเย ผล** เป็นนิमितตัตถิ ความว่า
อันทรงแนะนำแล้ว เพราะเหตุบรรลอรุณผลที่ ๓. บทว่า **อาทาย** ได้แก่
พาเอา. บทว่า **วตฺตาวตฺตสฺสุ** ได้แก่ ในข้อวัตรน้อยและข้อวัตรใหญ่. บทว่า
โกวิท ได้แก่ ผู้ฉลาดในการยังข้อวัตรเหล่านั้นให้เต็ม. ด้วยบทว่า **น กฺวจิ**
ปฺริหายมิ ทรงแสดงว่า เราไม่เสื่อมแม้ในที่ไหนๆ แม้แต่ในศีลหรือสมาธิ
สมาบัติเป็นต้นอย่างไรๆ ขึ้นชื่อว่า ความเสื่อมของเราในคุณทั้งปวง ไม่มี
เลย. ปาฐะว่า **น โกจิ ปฺริหายมิ** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

คำว่า **ยวตา** นั้น เป็นคำแสดงขั้นตอน. ความว่า มีประมาณ
เพียงไร. บทว่า **พฺพุทฺถณฺตี** ได้แก่ พระพุทธวจนะ. บทว่า **โสภยิ** ได้แก่
ให้งามแล้ว ให้แจ่มแจ้งแล้ว. บทว่า **มม อจฺจฺริยิ** ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้ากัสสปะ ทรงเห็นสัมมาปฏิบัติของเรา ไม่ทั่วไปกับคนอื่นๆ นำ
อศจรรยิไม่เคยมี. บทว่า **สฺ สฺริตฺวา** ได้แก่ ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ. บทว่า
อนาจริ ได้แก่ อนาคตที่ไม่พึงทำ ไม่ควรทำ.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะพระองค์นั้น ทรงมีนครเกิดชื่อว่าพาราณสี
มีชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า **พฺรหฺมทตฺตะ** มีชนนีเป็นพราหมณ์ชื่อว่า **ชนวตี**
มีคู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระติสสะ** และ **พระภราทวาชะ** มีพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า
พระสัพพมิตตะ มีคู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า **พระอนุพา** และ **อรุเวพา** โภธิพฤกษ์

ชื่อว่า นิโครธ ต้นไทร พระศรีระสูง ๒ ศอก พระชนมายุสองหมื่นปี ภริยา

ชื่อว่า สุนันทา บุตรชื่อ วิชิตเสนะ ออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือปราสาท.

ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

มีนกร ชื่อว่าพาราณสี มีกษัตริย์พระนามว่า กิกิ
ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้าเป็นตระกูลใหญ่ อยู่ใน
พระนครนั้น.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีชนก
เป็นพราหมณ์ ชื่อว่าพรหมทัตตะ มีชนนีเป็นพราหมณ์
ชื่อว่า ธนวดิ.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวก ชื่อว่าพระติสสะ และพระภารทวาชะ มี
พุทธอุปฐากชื่อว่า พระสัพพมิตตะ.

มีอัครสาวกา ชื่อพระอนุพา และ พระอรุเวพา
โศพิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
ต้นนิโครธ.

มีอัครอุปฐาก ชื่อว่าสุมังคะ และ ฌฎิการะ มี
อัครอุปฐายิกา ชื่อว่าวิชิตเสนา และภัททา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๒๐ ศอก เหมือน
สายฟ้าอยู่กลางอากาศ เหมือนจันทร์เพ็ญทรงกลม.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่พระองค์
นั้น มีพระชนมายุสองหมื่นปี พระองค์ทรงมีพระชนม์
ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอชะ.

ทรงสร้างสระคือธรรม ประทานเครื่องอุปโภคคือ

ศีล ทรงนุ่งผ้าคือธรรม ทรงแจกมัลลคือธรรม.

ทรงวางธรรมอันใสไว้มลทิน ต่างกระจกไว้ใน

มหาชน บางพวกปรารถนาพระนิพพาน ก็จงดูเครื่อง
ประดับของเรา.

ประทานเสื้อคือศีล ผูกสอดเกราะ คือฌาน ห่ม
หนังคือธรรม ประทานเกราะชั้นเยี่ยม.

ประทานสติเป็นโล่ ประทานธรรมเป็นพระ-
ขรรค์อย่างดี ศีลเป็นเครื่องย่ำยีการคลุกคลี.

ประทานวิชา ๓ เป็นเครื่องประดับ ผลทั้ง ๓
เป็นมัลลยสวมศิระ ประทานอภิญา ๖ เป็นอาภรณ์
ธรรมเป็นดอกไม้เครื่องประดับ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานพระสังฆธรรม-
เป็นนัตรขาว กั้นบาป เหนริมตดอกไม้ คือทางที่ไม่มี
ภัยแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน.

ก็นั้น คือพระสัมมาสัมพุทธะ ผู้มีพระคุณหา
ประมาณมิได้ อันใครเข้าเฝ้าได้ยาก นั่นคือพระธรรม.
รัตนะที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว ควรเรียกให้มาดู.

นั่นคือพระสังฆรัตนะ ผู้ปฏิบัติดียอดเยี่ยม ทั้งนั้น
ก็อันตรธานไปสิ้น สังฆารทั้งปวง ก็ว่างเปล่าแน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิชชุลภูจิว ได้แก่ ดุจสายฟ้าแลบอัน
ตั้งอยู่ โดยเป็นของทิบ. บทว่า จนุโทว คหปุริโต ได้แก่ ดุจดวงจันทร์

เพ็ญอันทรงกลดแล้ว. บทว่า **ธมฺมตพาคํ มาปยิตฺวา** ทรงสร้างสระ คือพระปริยัติธรรม. บทว่า **ธมฺมํ ทตฺวา วิเลปนํ** ได้แก่ ประทานเครื่อง ลูบไล้ เพื่อประดับสันตติแห่งจิต กล่าวคือจตุปาริสุทธิศีล. บทว่า **ธมฺม- ทุตฺถํ** นิวาเสตฺวา ได้แก่ นุ่งผ้าคู่ กล่าวคือธรรม คือhiri และโอดตปปะ. บทว่า **ธมฺมมถํ วิภชฺชีย** ได้แก่ จำแนก คือเปิดพวงมาลัยดอกไม้คือ โพรปักกขิยธรรม ๓๗ ประการ.

บทว่า **ธมฺมวิมลมาทาสํ** ความว่า วางกระจก กล่าวคือโศคาปัตติ- มรรคอันไร้มลทิน คือกระจกธรรมโกศลิมสละธรรมสำหรับมหาชน เพื่อ กำหนดธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษที่เป็นกุศลและอกุศล. บทว่า **มหาชน** แปลว่า แก่มหาชน. บทว่า **เกจิ** ก็คือ **เยเกจิ**. บทว่า **นิพฺพทานํ ปตฺถเนนฺตา** ความว่า เทียบปรารถนาพระนิพพาน อันกระทำความย่อยับแก่มลทินคือ อกุศลทั้งหมด อันไม่ตาย ปัจจัยปรุงแต่งมิได้ ไม่มีทุกข์ สงบอย่างยิ่งมีอันไม่ จุติเป็นรส ชนเหล่านั้นจงดูเครื่องประดับนี้ มีประการที่กล่าวแล้วอันเราแสดง แล้ว. ปาฐะว่า **นิพฺพทานมภิปตฺถเนนฺตา ปตฺถนฺตุ มํ อลงฺกริ** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **อลงฺกริ** ท่านทำรัสสะ กล่าว.

บทว่า **สีลกณฺจุกํ ทตฺวาน** ได้แก่ ประทานเสื้อที่สำเร็จด้วยศีล ๕ ศีล ๑๐ และจตุปาริสุทธิศีล. บทว่า **ณานกวจมฺมิตํ** ได้แก่ ผูกเครื่องผูก คือเกราะ คือจตุกกฆานและปัญจกฆาน. บทว่า **ธมฺมจมฺมํ ปารุปีตฺวา** ได้แก่ ห่มหนึ่งคือธรรมที่นับได้ว่าสติสัมปชัญญะ. บทว่า **ทตฺวา สนนฺนา- หนฺตุตฺถมํ** ความว่า ประทานเครื่องผูกสอดคือวิริยะ ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ อันสูงสุด. บทว่า **สตีผลกํ ทตฺวาน** ได้แก่ ประทานเครื่องป้องกันคือ โล คือสติปัญญา ๔ เพื่อป้องกันโทษอริและบาปมีรากะเป็นต้น. บทว่า **ติจฺฉิณ**

ญาณกุนฺติมิ ได้แก่ หอกคือวิปัสสนาญาณอันคมกริบ คือหอกคมอย่างดีคือวิปัสสนาญาณ ที่สามารถแทงตลอดได้. หรือความว่า ทรงตั้งนักรบคือพระโยคาวจร ที่สามารถทำการกำจัดกองกำลังคือ กิเลสได้. บทว่า **ธมฺมขคฺควริทตฺวา** ได้แก่ ประทานพระขรรค์อย่างดีคือมรรคปัญญา ที่มีคมอันลับด้วยกลีบอุบลคือความเพียร แก่พระโยคาวจรนั้น. บทว่า **สีลธํ สคฺคฺคฺมทฺทฺหนิ** ความว่า โลกุตระศีลอันเป็นอริยะ เพื่อย่ำยีการคลุกคลีด้วยกิเลสคือเพื่อฆ่ากิเลส.

บทว่า **เตวิขฺษาณฺสนิ ทตฺวาน** ได้แก่ ประทานเครื่องประดับสำเร็จด้วยวิชา ๓. บทว่า **อาเวฬุ จตุโร ผล** ได้แก่ ทำผล ๓ ให้เป็นพวงมาลัยคล้องคอ. บทว่า **ฉพลฺลิตฺตฺวา** ได้แก่ ประทานอภิญญา ๖ เพื่อเป็นอาภรณ์ และเพื่อกระทำการประดับ. บทว่า **ธมฺมปฺปฺฝลฺปนฺนฺ** ได้แก่ ทำพวงมาลัยดอกไม้ กล่าวคือโลกุตระธรรม ๘. บทว่า **สทฺธมฺมปฺปฺนฺตฺรจฺจตุตฺ** **ทตฺวา ปาปนิวารณํ** ได้แก่ ประทานเสวตฉัตรคือวิมุตติอันบริสุทธิสิ้นเชิง เป็นเครื่องกันแดดคืออกุศลทั้งปวง. บทว่า **มาปิตฺตฺวาภยํ ปุปฺผํ** ความว่า ทำดอกไม้คือมรรคมืองค์ ๘ ที่ให้ถึงเมืองที่ไม่มีภัย.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ากัศสปะ ดับขันธปรินิพพาน ณ **เสตัพพะอุทฺทยาน** ใกล้เสตัพพนคร แคว้นกาสิ เขาว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ ไม่กระจัดกระจายแพร่หลายไป. มนุษย์ทั่วชมพูทวีป เมื่อสร้างใช้มนิลา หินอ่อนแทนดิน ใช้น้ำมันแทนน้ำ เพื่อก่อภายนอกเป็นแผ่นอิฐทองแต่ละแผ่น มีค่าเป็นโกฏิ วิจิตรด้วยรัตนะ เพื่อทำภายในให้เต็ม เป็นอิฐทองแต่ละแผ่น มีค่าครึ่งโกฏิ ช่วยกันสร้างเป็นสถูปสูงหนึ่งโยชน์.

กสฺสโปปี ภควา กตกิจโจ

สพฺพสตุตฺตหิตเมว กโรนฺนุโต

กาสิราชนคเร มิคทาย

โลกนฺนทฺนโกโร นิวลฺลิตฺติ.

แม่พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสป เสด็จกิจแล้วทรง

ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์อย่างเดียวทรงทำ

ความร่าเริงแก่โลก ประทับอยู่ประจำ ณ กรุงพาราณสี

ราชธานีแห่งแคว้นกาสิแล.

ในคาถาที่เหลือ ทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระกัสสปพุทธเจ้า

วงศ์พระโคตมพุทธเจ้าที่ ๒๕

[๒๖] บัดนี้ เราเป็นพระสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า
โคตมะ เจริญวัยในสากยสกุล ตั้งความเพียรแล้ว
บรรลुพระโพธิญาณอันอุดม.

อันทำวมหภาพรหมอาราธนาแล้ว ประกาศพระ-
ธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์ ๑๘ โภคิ.
เมื่อทรงแสดงธรรมต่อจากนั้น ในสมาคมแห่ง
มนุษย์และเทวดา อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็กล่าวไม่ได้ถึง
จำนวนผู้บรรลु.

บัดนี้ ในที่นี้แน่ เราสั่งสอนราหุลโอรสของ
เรา อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็กล่าวไม่ได้ถึงจำนวนผู้บรรลु.

สันนิบาตการประชุมสาวก ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ของเรา เป็นการประชุมภิกษุ ๑,๒๕๐ มีครั้งเดียว.

เราไว้มลทินรุ่งเรืองอยู่ ท่ามกลางสงฆ์ก็ให้ทุก
อย่างทีสาวกปรารถนา เหมือนแก้วจินดามณีให้ทุก
อย่างที่ต้องการ.

อันความกรุณาสัตว์ทั้งหลาย เราประกาศลัจจะ
๔ แก่ผู้จำนงหวังมรรคผล ผู้ประสงค์ละความพอใจ
ในภพ.

ธรรมมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่น สองหมื่น
อภิสมัยของสัตว์ไม่นับจำนวนด้วยหนึ่งคนหรือสองคน

ศาสนาของเรา ผู้ศากยมุนีในโลกนี้ บริสุทธิดี
แล้ว แฝไปกว้างขวาง คนเป็นอันมากรู้จักมัน คง
เจริญออกดอกบานแล้ว.

ภิกษุทั้งหมดหลายร้อย ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจาก
ราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น ย่อมแวดล้อมเราทุกเมื่อ.

บัดนี้ เดียวนี้ ภิกษุเหล่าใด ละภพมนุษย์ ภิกษุ
เหล่านั้น เป็นเสกขะ ยังไม่บรรลुพระอรหัต วิญญูชน
ก็ติเตียน.

นรชนผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ผู้ยินดีในธรรม
ทุกเมื่อ เมื่อชมเขยอริยมรรค รุ่งเรืองอยู่ ก็จักตรัสรู้.

เรามีนครชื่อกบิลพัสดุ์ พระชนก พระนามว่า
พระเจ้าสุทโธทนะ พระชนนีเรียกว่า พระนางมายาเทวี.

เราครองมรราวาสวิสัยอยู่ ๒๕ ปี มีปราสาทเยี่ยม
๓ หลัง ชื่อว่าจุจันทะ โกกนุทะ และโกญจะ มีสนม
ก้านัลที่แต่งกายงามสีหมื่นนาง อัครมเหสีพระนามว่า
พระยโสธรา โอรสพระนามว่าพระราหุล.

เราเห็นนิमित ๔ ออกอภิเษกกรรมณ์ด้วยยาน คือ
ม้า ทำความเพียร ประพฤติทุกกรกิริยา ๖ ปี.

เรา ชินโคตมะสัมพุทธเจ้า ประกาศพระธรรม-
จักร ณ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน ณ กรุงพาราณสี เป็น
สรณะของสัตว์ทั้งปวง.

เรามีภิกษุคู่พระอัครสาวก ชื่อว่าโกณฑิยะ และ
อุปติสสะ มีพุทธอุปัฏฐากประจำสำนักชื่อว่าอานันทะ.

เรามีภิกษุณีอัครสาวิกา ชื่อเขมาและอุบลวรรณา
มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ มีอัคร
อุปัฏฐายิกาชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา เราบรรลุลัม-
โพธิญาณอันอุดม ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นอัสดัตตะ.

เรามีรัศมีวาหนึ่ง สูง ๑๖ ศอก อายุเรา ณ บัดนี้
น้อย ร้อยปี เราดำรงชนม์มอยู่เพียงนั้น ก็ยังหมุ่นเป็น
อันมากให้ข้ามโอฆะ เราตั้งคบเพลิงคือธรรม ปลุกชน
ที่เกิดมาภายหลังให้ตื่น.

ไม่นานนัก แม้เราพร้อมด้วยสงฆ์สาวกก็จัก
ปรินิพพานในที่นี้แล เพราะสิ้นอาหาร เหมือนดวงไฟ
ดับ เพราะสิ้นเชื้อฉะนั้น.

เดชที่ไม่มีใครเทียบได้เหล่านั้น ทั้งยศพลและ
ฤทธิ์เหล่านี้ เราผู้มีเรือนกายทรงคุณ วิจิตรด้วยมหา-
บุริสลักษณะ ๓๒ ประการ มีฉัพพรรณรังสีส่องสว่าง
ทั้งสิบทิศ ตั้งดวงอาทิตย์. ทั้งนั้นก็จักอันตรธานไป
สิ้น สัจจารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

จบวงศ์พระโคตมพุทธเจ้าที่ ๒๕

พรรณาวงศ์พระโคตมพุทธเจ้าที่ ๒๕

เรื่องนิทานกาลไกล

เพราะเหตุที่ถึงลำดับการพรรณาวงศ์ ของพระ-
พุทธเจ้าของเราแล้ว ฉะนั้น บัดนี้จะพรรณาวงศ์
พระพุทธเจ้าของเรานั้น ดังต่อไปนี้.

ในนิทานกาลไกลนั้น พระโพธิสัตว์ของเราทรงทำอริการในสำนักของ
พระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระที่ปึงกรพุทธเจ้าเป็นต้น มาถึงสี่องไขย
กำไรแสนกัป แต่ส่วนกาลภายหลังของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็สสปะไม่มีพระพุทธร-
เจ้าพระองค์อื่น เว้นแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้. ดังนั้น พระโพธิสัตว์
ได้พยากรณ์ในสำนักพระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์ ก็ทรงบำเพ็ญพุทธการกกรรม
มีทานบารมีเป็นต้น ที่พระโพธิสัตว์ ผู้รวบรวมธรรม ๘ ประการ เหล่านี้ว่า
อภินิหาร ย่อมสำเร็จได้ เพราะรวบรวมธรรม ๘ ประการ คือ

๑. มนุสสัตตะ เป็นมนุษย์
๒. ลิงคสัมปัตติ เป็นเพศบุรุษ
๓. เหตุ มีอุปนิสัยสมบัตติบรรลุมรรคผลได้
๔. สัตถารทัตสนะ พบพระพุทธรเจ้าขณะที่ยัง
ทรงพระชนม์อยู่
๕. ปัพพัชชา บวชเป็นดาบสหรือภิกษุอยู่
๖. คุณสมบัตติ ได้สมบัตติ ๘ และอภิญญา ๕
๗. อริการ อาจสละชีวิตแก่พระพุทธรเจ้าได้
๘. ฉันทตา มีฉันทะ อุตสาหะ บำเพ็ญพุทธ-
การกกรรม.

แล้วทำอภินิหารแทบเบื้องบาทพระที่ปึงกรพุทธเจ้า แล้วทำอุตสาหะว่า จำเรา
จะเลือกเฟ้นพุทธการกกรรม อย่างโน้นอย่างนี้แสดงไว้ว่า ครั้งนั้น เราเมื่อ
เลือกเฟ้นก็ได้เห็นทานบารมีเป็นอันดับแรก ดังนี้ トラบจนมาถึงอัตภาพเป็น
พระเวสสันดรและเมื่อมาถึงก็มาประสบอานิสงส์แห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้ทำ
อภินิหารไว้แล้ว ที่ทรงสรรเสริญไว้ว่า

พระนิตโพนธัตถ์ ถึงพร้อมด้วยองค์ครบถ้วน
อย่างนี้ แม้ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนานนับร้อย
โกฏิกัป ก็ไม่เกิดในอเวจีและในโลกันตริกนรก
ไม่เกิดเป็นนิชฌามัตถกิกเปรต ขุปปิปาสิกเปรต กภาพ-
กัญชิกาสูร แม้เข้าถึงทุกคติ ก็ไม่เป็นสัตว์ขนาดเล็ก
เมื่อเกิดในหมู่มนุษย์ ก็ไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด
โสดก็ไม่วิกลบกพร่อง ไม่เป็นคนประเทภใบ้ ไม่เป็น
สตรี ไม่เป็นคนสองเพศและไม่เป็นบัณเฑาะก์.

พระนิตโพนธัตถ์ ไม่เป็นผู้นับเนื่องดังกล่าว
พ้นจากอนันตริยกรรม มีโคจรบริสุทธิในภพทั้งปวง
ไม่เสพมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นว่ากรรมเป็นอันทำมีผล
แม้อยู่ในสวรรค์ทั้งหลาย ก็ไม่เข้าถึงอสังญัญญภาพ ทั้ง
ไม่มีเหตุที่ไปเกิดในเทพชั้นสุทธาวาส เป็นผู้โน้มไป
ในเนกขัมมะ เป็นสัตบุรุษ ไม่เกาะเกี่ยวในภพใหญ่
น้อย บำเพ็ญแต่โลกัตถจริยาทั้งหลาย บำเพ็ญบารมี
ทั้งปวง.

เมื่อมาประสบอนิสงค์อย่างนี้ ก็ตั้งอยู่ในอัทธภาพเป็นพระเวสสันดร ทำบุญยิ่งใหญ่ ที่ทำให้มหาปฐพีไหวเป็นต้นอย่างนี้ว่า

แผ่นดินนี้ไม่มีใจ ไม่รู้สึกสุขทุกข์ แผ่นปฐพี

แม้นั้น ก็ไหวถึง ๗ ครั้ง เพราะกำลังทานของเรา.

สุดท้ายแห่งอายุ ก็จืดจากอัทธภาพนั้น บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต.

เรื่องนิทานกาลไกล

เมื่อพระโพธิสัตว์กำลังอยู่ในภพดุสิต ธรรมคำว่าพุทธโกลาหลก็เกิดขึ้น. จริงอยู่ เกิดโกลาหลขึ้นในโลก ๓ อย่าง คือ กัปโกลาหล พุทธโกลาหล และจักกวัตติโกลาหล บรรดาโกลาหลทั้ง ๓ นั้น เหล่าเทวดาชั้นกามาวจร ชื่อว่า โลกพยูหะ ทราบว่า ล่วงไปแสนปีกัปจักตั้งขึ้น ดังนี้ ปล่อยผมสยาย ร้องไห้เอาหัตถ์ฟายน้ำตา นุ่งห่มผ้าแดง ทรงเพศแปลก ๆ อย่างยิ่ง เทียวไปในถิ่นมนุษย์ บอกกล่าววว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ล่วงไปแสนปีนับแต่นี้ไปกัปจักตั้งขึ้น โลกนี้จักพินาศไป แม้มหาสมุทรรักก็จักเหือดแห้ง มหาปฐพีแผ่นดินและขุนเขาสินธุ จักมอดไหม้พินาศไป ความพินาศจักมีจนถึงพรหมโลก คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ พวกท่านจงเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จงบำรุงมารดาบิดา จงเป็นผู้ยำเกรงในท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ดังนี้ นี้ชื่อว่า กัปโกลาหล.

เทวดาฝ่ายโลกบาลทราบวว่า ล่วงไปพันปี จักเกิดพระสัพพัญญู-สัมพุทธเจ้าขึ้นในโลก จึงเทียวไปโฆษณาว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ตั้งแต่บัดนี้ ล่วงไปพันปี จักเกิดพระพุทธเจ้าขึ้นในโลก ดังนี้ นี้ชื่อว่า พุทธโกลาหล.

พวกเทวดาทราบว่า ล่วงไปร้อยปี พระเจ้าจักรพรรดิราชจักเกิดขึ้น
จึงเที่ยวโฆษณาไปว่า คู่ก่อนท่านผู้บริสุทธิ นับแต่นี้ล่วงไปร้อยปี จักเกิด
จักรพรรดิราชขึ้นดังนี้ นี้ชื่อว่า จักกวัตติโกลาหล.

บรรดาโกลาหล ๓ นั้น เทวดาท่วมื่นจักรวาลฟังเสียงข่าวพุทธ-
โกลาหล ก็ประชุมพร้อมกัน รู้ว่าสัตว์ชื่อโน้นจักเป็นพระพุทธรเจ้า ก็เข้าไปหา
อ้อนวอน แต่เมื่ออ้อนวอน ก็จะอ้อนวอนเมื่อบุญमितของสัตว์ผู้นั้นเกิดขึ้น.
แต่ในครั้งนั้น เทวดาเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ในแต่ละจักรวาล ก็ประชุมกันใน
จักรวาลเดียว พร้อมกับมหาราชทั้ง ๔ ท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันตติตะ
ท้าวสุนิมิตะ ท้าวสวัสดิและท้าวมหาพรหมพากันไปยังสำนักพระโพธิสัตว์ผู้
มีนิมิตแห่งการจุติเกิดแล้วในภพดุสิต ช่วยกันอ้อนวอนว่า ข้าแต่ท่านผู้บริสุทธิ
บารมี ๑๐ ท่านก็บำเพ็ญแล้ว แต่เมื่อบำเพ็ญ ท่านมิใช่บำเพ็ญปรารถนาสมบัติ
ท้าวสักกะ สมบัติพรหมเป็นต้น แต่ท่านบำเพ็ญปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ
เพื่อช่วยโลก. เพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า.

ข้าแต่ท่านมหาวิระ บัดนี้เป็นเวลาสมควรสำหรับ

ท่านแล้ว ท่านจงเกิดในพระครรภ์พระชนนี เมื่อจะ

ยังโลกทั้งเทวโลกให้ข้ามโอฆะ ท่านจงตรัสรู้อมตบพ

เถิด.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์อันทวยเทพทูลอ้อนวอนอย่างนั้น มิได้ประ-
ทานปฎิญาณ [คำรับรอง] แก่เทวดาทั้งหลาย แต่ทรงพิจารณาหาวิโลกนะ
๕ คือ ชั้นตอน ได้แก่ กาละ ทวีป ประเทศ ตระกูล กำหนดพระชนมายุพระชนนี
บรรดามหาวิโลกนะ ๕ นั้น พระมหาบุรุษทรงพิจารณาเวลาเป็นอันดับแรกว่า
เป็นกาลสมควรหรือยัง. ในชื่อว่ากาลนั้น กาลที่อายุคนเจริญขึ้นเกินแสนปี

ไม่ใช่กาลสมควร. เพราะเหตุไร เพราะว่า ในกาลนั้น [กาลที่มนุษย์มีอายุแสนปี] ชาดิชรามณะจักไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย และพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีพ้นจากไตรลักษณ์ [อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา] เลย เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่สำคัญพระพุทธดำรัสที่ควรฟัง ที่ควรเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย กำลังตรัสเรื่องอะไรกันนั้น. แต่ที่นั่น อภิสัมยการตรัสรู้ ก็จะไม่มี เมื่ออภิสัมยไม่มีความสงสัยก็ไม่นิยยานิจะนำสัตว์ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นการสมควรแม้กาลที่อายุคนต่ำกว่าร้อยปี ก็ยังไม่ใช่กาลอันสมควร. เพราะเหตุไร เพราะว่าในกาลนั้น [กาลที่มนุษย์มีอายุต่ำกว่าร้อยปี] สัตว์ทั้งหลายมีกิเลสหนาแน่นและโอวาทที่ประธานแก่สัตว์ที่มีกิเลสหนาแน่น จะไม่คงอยู่ในฐานะควรโอวาทจะขาดหายไปเร็วเหมือนรอยไม้ที่จืดในน้ำ เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่กาลอันสมควรแต่กาลแห่งอายุต่ำกว่าแสนปีลงมา สูงเกินร้อยปีขึ้นไป ชื่อว่ากาลอันสมควร กาลนั้นเป็นเวลาร้อยปี. ดังนั้น พระมหาสัตว์จึงทรงเห็นกาลว่าเป็นกาลที่ควรบังเกิด.

ต่อแต่นั้น เมื่อทรงพิจารณาถึงทวิป ก็ทรงพิจารณามหาทวิปทั้ง ๔ พร้อมทั้งทวิปบริวาร ก็ทรงเห็นทวิปว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่เกิดในทวิปทั้ง ๓ เกิดในชมพูทวิปเท่านั้น.

ต่อแต่นั้น เมื่อทรงสำรวจดูโอกาสว่า ธรรมคาชมพูทวิปเป็นทวิปใหญ่ขนาดถึงหมื่นโยชน์ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงเกิดที่ไหนกันหนอ ก็ทรงเห็นมัชฌิมประเทศ จึงตกลงพระเหตุพิชชา มินครกบิลพัสดุ์อยู่ จำเราจะพึงเกิด ณ นครนั้น.

แต่นั้น เมื่อทรงพิจารณาดูตระกูล ก็ทรงเห็นตระกูลว่าธรรมคา พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่เกิดในตระกูลแพศย์หรือตระกูลศูทร แต่บังเกิดใน

ตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ที่โลกสมบัติ บัดนี้ ตระกูลกษัตริย์โลก สมมติ จำเราจักเกิดในตระกูลนั้น พระเจ้าสุทโธทนะ จักทรงเป็นพระชนก ของเรา.

แต่นั้น เมื่อทรงพิจารณาอุพระชนนี ก็ทรงเห็นว่าธรรมาดาพระพุทธร-
มารดา มิใช่เป็นสตรีโลเล นักเลงสุรา แต่บำเพ็ญบารมีมาแสนกัป มีศีล
ไม่ขาดวินมาแต่เกิด ก็พระเทวีพระนามว่า พระนางมหามายาพระองค์นี้ เป็น
เช่นนี้ พระนางจักเป็นชนนีของเรา. พระชนมายุของพระนางเท่าไรเล่า. ๑๐
เดือนกับ ๗ วัน.

พระมหาสัตว์ครั้งพิจารณาหาวิโลกนะ ๕ อย่างนี้ ดังนี้แล้ว จึงทรง
รับปฏิญญาของเทวดาทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้บริสุทธิ์ เป็นกาลสมควรเป็น
พระพุทธรเจ้าสำหรับเราแล้วละ จึงส่งเทวดาเหล่านั้นด้วยพระดำรัสว่า พวกท่าน
ไปกันเถิด อันเทวดาชั้นดุสิตแวดล้อมแล้ว ก็เสด็จเข้าไปยังสวนนันทวันใน
ชั้นดุสิต. ด้วยว่าในเทวโลกทุกชั้นมีสวนนันทวันทั้งนั้น. ในสวนนันทวัน
ในชั้นดุสิตนั้น เทวดาทั้งหลาย เมื่อจะยังพระมหาสัตว์นั้นให้รำลึกถึงโอกาส
แห่งกุศลกรรมที่ทำแต่ปางก่อนว่า ท่านจุดจากนี้แล้วจะไปสู่สุคติ จึงเที่ยวไป
พระมหาสัตว์นั้นอันเทวดาเหล่านั้น ให้ระลึกถึงกุศลแวดล้อมแล้ว ก็เที่ยวไป
ในนันทวันนั้น ก็จุดไปถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมหามายาเทวี
โดยดาวนักษัตรอุตตราสาธ. ในขณะที่พระมหานรุษทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์
ของพระชนนี ท่วมื่นโลกธาตุก็ไหวพร้อมกันในคราวเดียวกัน. บุญนิมิต ๓๒
ประการ ก็ปรากฏ.

เทวบุตร ๔ องค์ถือพระขรรค์ ทำหน้าที่อารักขาเพื่อป้องกันอุปัทวเหตุ
แก่พระโพธิสัตว์ผู้ถือปฏิสนธิ และพระชนนีของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการ

ฉะนั้น รากจิตในบุรุษทั้งหลาย มิได้เกิดแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ พระชนนีนั้นประสบลาภอย่างเลิศ ยศอย่างเลิศ มีสุข พระวรกายมีลำบาก พระชนนีแลเห็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งอยู่ในพระครรภ์ของพระนางเอง เหมือนด้ายขาวร้อยแก้วมณีอันใสฉะนั้น เพราะเหตุที่พระครรภ์ที่พระโพธิสัตว์อยู่ ก็เป็นเสมือนห้องพระเจดีย์ สัตว์อื่นไม่อาจอยู่หรือใช้สอยได้ ฉะนั้น พระมารดาของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์เกิดได้ ๗ วัน จึงต้องทำกาละ [ทิวงคต] บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต. ก็สตรีอื่น ๆ ถึง ๑๐ เดือนก็มี เกินก็มี นั่งคลอดบ้าง นอนคลอดบ้าง ฉันทใด พระมารดาของพระโพธิสัตว์หาเป็นฉันทนั้นไม่. แต่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ บริหารพระโพธิสัตว์ด้วยพระครรภ์ ๑๐ เดือนแล้วทรงยื่นประสูติ. นี้เป็นธรรมดาของพระมารดาของพระโพธิสัตว์.

แม้พระนางมหามายาเทวี ทรงบริหารพระโพธิสัตว์ด้วยพระครรภ์ ๑๐ เดือนแล้ว มีพระครรภ์บริบูรณ์ มีพระประสงค์จะเสด็จไปเฝ้าพระญาติ จึงกราบทูลแด่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า ข้าแต่พระทูลกระหม่อมเกล้า หม่อมฉันใครจะไปเทวทนครเพคะ. พระราชาทรงอนุญาตแล้ว โปรดให้ทำทางตั้งแต่กรุงกบิลพัสดุ์จนถึงเทวทนครให้เรียบ ให้ประดับด้วยต้นกล้วย หม้อเต็มน้ำ หมากร ชงฝ้าเป็นต้น ให้ประทับนั่งในวอห้องใหม่ ทรงส่งไปด้วยสิริสง่าและด้วยบริวารกลุ่มใหญ่. ระหว่างพระนครทั้งสอง มีมงคลสาธวันชื่อ ลุมพินี ที่ควรใช้สอยของชาวนครทั้งสอง. มงคลสาธวันนั้น สมัยนั้นออกดอกบานสะพรั่งไปหมด ตั้งแต่โคนจนถึงยอด เพราะทรงเห็นวณะ งามเสมือนสวนนันทวัน อันเป็นที่สำเร็จสำราญแห่งเทพ ซึ่งหมู่แมลงผึ้งอันผึ้งอื่น ๆ เลี้ยงดู ผู้เพลินในรสหวานที่ทำความยินดีอย่างยิ่ง อันน่ารื่นรมย์ ยินดีด้วยความเมา มีรางวัลอันเสพแล้ว รำร้องกระหึ่มอยู่ตามระหว่างกิ่ง และระหว่างดอกทั้งหลาย พระเทวีก็เกิดจิตคิดจะลงเล่นสวนสาธวัน.

วิภูติตา พาลชนาติจาลินี

วิภูติตงฺคี วนิเตว มาลินี

สทา ชน่านํ นยนาลิมาลินี

วิลุมปิณีวาติวิโรจิ ลุมฺพินี.

สวนลุมพินี อันทรรมาชาติประดับแล้ว เป็นที่

หวั่นไหวของคนปัญญาอ่อน หมุ่มมรร แต่งตัวแล้ว

ย่อมชอบชมเชย มีหมู่แมลงผึ้งประหนึ่งดวงตาของชน

ทั้งหลาย คอยรุม จึงรุ่งเรืองทุกเมื่อ.

เหล่าอำมาตย์กราบทูลพระราชแล้ว พาพระราชเทวีเข้าไปยังลุมพินีวัน
นั้น. พระนางเสด็จไปยังโคนต้นมณฑาสาละ มีพระประสงค์จะทรงจับกิ่งไคของ
มณฑาสาละนั้น ซึ่งมีลำต้นตรงเรียบและกลม ประดับด้วยดอกผลและใบอ่อน
กิ่งมณฑาสาละนั้น ไม่มีแรง รวนเรเหมือนใจชน ก็น้อมลงมาเองถึงฝ่าพระกร
ของพระนาง ลำดับนั้น พระนางทรงจับกิ่งสาละนั้น ด้วยพระกรที่ทำความ
ยินดีอย่างยิ่ง ช่างขว้าง ซึ่งงามด้วยกำไลพระกรทองใหม่ มีพระองคฺลือกกลมกลิ้งดัง
กลีบบัว อันรุ่งเรืองด้วยพระขนานผู้มีสีแดง. พระนางประทับยืนจับกิ่งสาละนั้น
เป็นพระราชเทวีงดงามเหมือนจันทร์เลข่าอ่อน ๆ ที่ลอดหลีบเมฆสีเขียวคราม
เหมือนแสงเปลวไฟ ซึ่งตั้งอยู่ได้ไม่นาน และเหมือนเทวีที่เกิดในสวนนั้นทวัน
ในทันทีนั่นเอง ลมกัมมฆวาทของพระนางก็ไหว ขณะนั้น ชนเป็นอันมาก
ก็กั้นฝ่าม่านเป็นกำแพงแล้วหลีกไป. พระนางเมื่อประทับยืนจับกิ่งสาละอยู่นั้น
เอง พระโพธิสัตว์ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระนางนั้น.

ในทันทีนั่นเอง ท้าวมหาพรหมผู้มีจิตบริสุทธิ์ ๔ พระองค์ ก็ถือ
ข่ายทองมารองรับพระโพธิสัตว์ด้วยข่ายทองนั้น วางไว้เบื้องพระพักตร์พระชนนี

ตรัสว่า ดูก่อนพระเทวี ของทรงดีพระเหตุยเกิด พระโอรสของพระองค์มีศักดิ์มาก สมภพแล้ว ก็สัตว์อื่น ๆ เมื่อออกจากครรภ์มารดา ก็ประอะเปื้อนด้วยของปฏิกูลไม่สะอาดออกไป ฉนั้นใด พระโพธิสัตว์หาเป็นฉนั้นนั้นไม่. แต่พระโพธิสัตว์เหยียดพระหัตถ์ทั้งสอง พระบาททั้งสอง ยืน ไม่ประอะเปื้อนด้วยของไม่สะอาดไร ๆ จากสมภพในพระครรภ์ของพระชนนี หมดจด สดใส รุ่งเรืองเหมือนมณิรัตน์ะอันเขาวางไว้บนฟ้ากาสิ ออกจากพระครรภ์พระชนนี. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพื่อสักการะแด่พระโพธิสัตว์ และพระชนนีของพระโพธิสัตว์ ท่อธารน้ำสองท่อ ก็ออกมาจากอากาศ ไตรจรตรงที่พระสรีระของพระโพธิสัตว์ และพระชนนีของพระโพธิสัตว์.

ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ก็เอาผ้าขนสัตว์ที่มีสัมผัสอันสบาย ซึ่งสมมติกันว่าเป็นมงคลรับจากพระหัตถ์ของท้าวมหาพรหม ซึ่งยื่นรับพระโพธิสัตว์นั้นไว้ด้วยข่ายทอง. พวกมนุษย์ก็เอาบาเยผ้าเนื้อดี รับจากพระหัตถ์ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น พระโพธิสัตว์พ้นจากมือของมนุษย์ ก็ยืนที่แผ่นดินมองดูทิศบูรพา หลายพันจักรวาลก็มีลานเป็นอันเดียวกัน. เทวดาและมนุษย์ ในที่นั้น เมื่อบูชาด้วยของหอมดอกไม้มาลัยเป็นต้น ก็พากันทูลว่า ข้าแต่พระมหามารุช ผู้ที่เสมือนกับพระองค์ในที่นี่ไม่มี ผู้ที่จะยิ่งกว่า จะมีแต่ไหน. พระโพธิสัตว์ทรงเหยียดแลดูทิศทั้ง ๑๐ ทิศ ไม่เห็นผู้ที่เสมือนกับพระองค์ จึงบ้ายพระพักตร์มุ่งสู่ทิศอุดร ทรงดำเนินไป ๗ อย่างก้าว. และเมื่อดำเนินไป ก็ดำเนินไปบนแผ่นดินนั้นแหละ มิใช่ดำเนินไปทางอากาศ ไม่มีฟ้า [ปกปิด] ดำเนินไป มิใช่มีฟ้าดำเนินไป เป็นทารกอ่อนดำเนินไป มิใช่ทารกอายุ ๑๖ ขวบ ดำเนินไป แต่ปรากฏแก่มหาชนเหมือนดำเนินไปทางอากาศ เหมือนประดับตกแต่งพระองค์ และเหมือนมีอายุ ๑๖ ขวบ. แต่ฉนั้น อย่างก้าวที่ ๗ ก็ทรงหยุด

เมื่อทรงเปล่งอาสภิวาจาว่า **อคุโหมสมิ โลกุตส** ดังนี้เป็นต้น ทรงเปล่ง
สีหนาท.

ความจริง พระโพธิสัตว์ พ้อออกจากครรภ์มารดาก็เปล่งวาจาได้ใน
๓ อตภาพ คือ อตภาพเป็นมโหสถ อตภาพเป็นเวสสันดร อตภาพนี้ เล่า
กันว่า ในอตภาพเป็นมโหสถ พ้อออกจากครรภ์มารดาเท่านั้น ท้าวสักกเทวราช
ก็เสด็จมาวางแก่นจันทน์ไว้ในพระหัตถ์แล้วเสด็จไป. พระมโหสถนั้น เอา
แก่นจันทน์นั้นไว้ที่หลังแล้วก็คลอออกมา ขณะนั้น มารดาถามมโหสถนั้นว่า
ลูกเอ๋ย เจ้าถืออะไรมาด้วยนะ. มโหสถตอบว่า โอสถจะแม่ ดังนั้น เพราะ
เหตุที่ถือโอสถมาด้วย มารดาบิดาจึงขนานนามว่า โอสถกุมาร.

ส่วนในอตภาพเป็นพระเวสสันดร พ้อออกจากครรภ์พระมารดา ก็
เหยียดพระหัตถ์ขวาวบอกว่า แม่เจ้าในเรือนมีทรัพย์ไร ๆ อยู่หรือ ลูกจักให้
ทานนะ ขณะนั้น พระมารดาเอาหัตถ์พระโอรสไว้ที่ฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์
แล้ว วางอุทรพิ้นับพันไว้ตรัสว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเกิดมาในตระกูลมีทรัพย์แล้วนะ.

แต่ในอตภาพนี้ ทรงเปล่งสีหนาท ดังนั้น พระโพธิสัตว์ พ้อออก
จากครรภ์พระมารดา ก็ทรงเปล่งวาจาใน ๓ อตภาพ ด้วยประการฉะนี้. แม้
ในพระสมภพบุพนิมิต ๓๒ ก็ปรากฏแก่พระองค์ แต่ในสมัยใดพระโพธิ-
สัตว์ของเราสมภพ ณ ลุมพินีวัน ในสมัยนั้นเหมือนกัน พระเทวีมารดา
พระราหุล อานันทะ ฉันทะ กาพุทธายีอมาตย์ พระยาม้ากัณฐกะ
ตันมहाโพธิพฤกษ์ และหม้อขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ก็เกิด. บรรดาขุมทรัพย์
ทั้ง ๔ นั้น ขุมทรัพย์ขุมหนึ่ง ขนาดหนึ่งคาวุต ขุมหนึ่งขนาดครึ่งโยชน์ ขุม
หนึ่งขนาดสามคาวุต ขุมหนึ่งขนาดหนึ่งโยชน์ เหล่านี้ชื่อว่า สหชาติทั้ง ๗.

ชาวนครทั้งสอง พาพระมหานบุรุษไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ วันนั้นนั่นแล หมู่เทพในชั้นดาวดึงส์ร่ำเรียงยินดีว่า โอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชในกรุง กบิลพัสดุ์จักประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์เป็นพระพุทธรเจ้าจึงพากันยกแผ่นผ้า เป็นด้นขึ้นโบกสะพัดเล่นกริธา. สมัยนั้น คาบสชื่อกาฬเทวละ ผู้ได้สมบัติ ๘ ผู้ประจำตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนะ นั้นอาหารแล้วก็ไปยังภพดาวดึงส์ เพื่อ พักกลางวัน นั่งพักกลางวันในที่นั้นแล้ว เห็นเทวดาเหล่านั้นดีใจระเริงเล่นจึง ถามว่า เหตุไร พวกท่านจึงพากันดีใจเบิกบานใจระเริงเล่น โปรดบอกเหตุนี้ แก่เราเถิด แต่ณั้น เทวดาทันหลายก็บอกว่า ท่านผู้นิรทุกข์ โอรสพระเจ้า สุทโธทนะเกิดแล้ว โอรสพระองค์นั้น จักประทับนั่งที่โพธิมณฑลสถานเป็น พระพุทธรเจ้าประกาศพระธรรมจักร ด้วยเหตุนี้ เราจึงยินดีต่อพระองค์ว่า พวก เราจะได้เห็นพุทธลีลาอันไม่มีที่สุด.

คาบสได้ฟังคำของเทวดาเหล่านั้นแล้ว ก็ลงจากเทวโลกอันสว่างไสว ด้วยรัศนะ นำคูอย่างยี่ง เข้าไปยังพระราชนิเวศของนฤบดี นั่งเหนือวรอาสน์ ที่จัดไว้ ทูลพระราชเจ้าผู้ทำปฏิสันถารว่า ขอถวายพระพร ได้ข่าวว่าพระโอรส ของมหาบพิตรสมภพแล้ว อาตมาภาพอยากเห็นพระราชโอรสนั้น พระราชา โปรดให้นำพระโอรสที่ประดับตกแต่งพระองค์มาแล้ว นำไปใกล้ชิด เพื่อให้ ใหว่เทวลดาบส. พระบาทของพระมหานบุรุษ กลับไปประดิษฐานเหนือชฎา ของดาบส เหมือนสายฟ้าแลบกำลังอยู่เหนือยอดเมฆสีเขียวคราม แท้จริง บุคคลอื่นชื่อว่าอันพระโพธิสัตว์พึงใหว่โดยอัทธานั้น ไม่มี ดังนั้น คาบสจึง ลุกจากอาสนะประคองอัญชลีต่อพระโพธิสัตว์ พระราชาทรงเห็นความอัศจรรย์ นั้นจึงทรงใหว่พระโอรสของพระองค์ คาบสเห็นลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์ ระลึกรว่า ผู้นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า หรือไม่เป็นพระพุทธรเจ้าหนอ พิจารณา ทบทวน รู้ได้ด้วยอนาคตังสญาณว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย จึง ทำอาการแหม่ม ว่า ผู้นี้เป็นอัจฉริยบุรุษ.

ต่อนั้น จึงพิจารณาบทวนว่า เราจะได้เห็นท่านผู้นี้เป็นพระพุทธรูปหรือไม่ได้เห็นหนอ เห็นว่าเราไม่ได้เห็นเราจักทำกาละเสียดในระหว่างนี้แลไปบังเกิดในรูปภพ ที่พระพุทธรูปเจ้าร้อยพระองค์ พันพระองค์ ไม่อาจเสด็จไปโปรดให้ตรัสรู้ได้ แล้วร้องไห้ว่า เราจักไม่ได้เห็นอัจฉริยบุรุษเช่นนี้เป็นพระพุทธรูปเจ้า เราจักเสื่อมใหญ่ มนุษย์ทั้งหลายเห็นก็ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าของเรา เมื่อก็หัวเราะกลับมาร้องไห้อีก อันตรายใดๆ จักมีแก่พระลูกเจ้าของเราหรือ. คาบสตอบว่า อันตรายไม่มีแก่พระลูกเจ้านั้นดอก พระลูกเจ้าจักเป็นพระพุทธรูปเจ้า ไม่ต้องสงสัย มนุษย์ทั้งหลายจึงถามอีกว่า เมื่อเป็นดังนี้ เหตุไรท่านจึงร้องไห้เล่า คาบสตอบว่า เราเศร้าใจถึงตัวเราว่า จักไม่ได้เห็นอัจฉริยบุรุษเช่นนี้เป็นพระพุทธรูปเจ้า เราจักเสื่อมใหญ่ดังนี้ จึงร้องไห้.

ต่อแต่นั้น พระประยูรญาติให้สรงสนานพระเศียรพระโพธิสัตว์ในวันที ๕ ปรีกษากันว่า จักเฉลิมพระนาม จึงฉาบทาพระราชนิเวศน์ด้วยของหอม ๔ ชนิด โปรยดอกไม้มีข้าวดอกครบ ๕ ให้หุงข้าวมธุปายาสไม่ผสม นิมนต์พราหมณ์ ๑๐๘ ผู้จบไตรเพท ให้นั่งในราชนิเวศน์ ให้บริโภคน้ำข้าวมธุปายาสกระทำสักการะแล้วให้ตรวจทำนายพระลักษณะว่าจักเป็นอย่างไร บรรดาพราหมณ์ ๑๐๘ นั้น พราหมณ์บัณฑิต ๘ ท่าน มีรามพราหมณ์เป็นต้น เป็นผู้ตรวจทำนายพระลักษณะ บรรดาพราหมณ์บัณฑิต ๘ ท่านนั้น ๗ ท่านยกสองนิ้ว พยากรณ์เป็นสองส่วนว่า ประกอบด้วยพระลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ครองฌราวาสวิสัยจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อผนวชจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า บรรดาพราหมณ์บัณฑิต ๘ ท่านนั้น พราหมณ์โคตรชื้อโกณฑัญญะ หน่อมกว่าเขาหมด เห็นพระวรลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์ ยกนิ้วเดียวเท่านั้น พยากรณ์เป็นส่วนเดียวว่า ท่านผู้นี้ ไม่มีเหตุอยู่ครองฌราวาสวิสัย จักเป็นพระพุทธรูปเจ้า

ผู้มีหลังคาอันเปิดแล้วโดยส่วนเดียว. ครั้งนั้น พระประยูรญาติเมื่อถือพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น จึงเฉลิมพระนามว่าสิทธัตถะ เพราะทรงทำความสำเร็จประโยชน์แก่โลกทั้งปวง.

ครั้งนั้น พรหมณ์เหล่านั้น กลับถึงบ้านเรือนของตนแล้ว ก็เรียกลูกๆ มาพูดสั่งอย่างนี้ว่า พ่อแม่แต่มาแล้วจะได้อยู่ชมพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ หรือไม่ได้ชมก็ได้ แต่เมื่อพระโอรสพระองค์นั้นทรงผนวชบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ลูกๆ ก็จงบวชในพระศาสนาของพระองค์นะ. ต่อมา ท่านพรหมณ์บัณฑิต ๘ ท่าน อยู่จนตลอดชีวิตแล้วก็ไปตามกรรม โภชน์ทัณฺฑูมาณพ ไม่มีโรค แต่ในครั้งนั้น พระราชาทรงสดับคำของพรหมณ์บัณฑิตเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า ลูกของเราเห็นอะไร จึงจักผนวช. พรหมณ์เหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่ท้าว เห็นบุญนิมิต ๔ พระเจ้าข้า. ตรัสถามว่า ก็อะไรกันเล่า. ทูลตอบว่า คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย นักบวช. พระราชาตรัสสั่งว่า นับตั้งแต่นี้ไปพวกเจ้าอย่าให้ คนแก่ คนเจ็บ นักบวชมาใกล้ลูกเรานะ แล้วทรงตั้งกองรักษาการณ์ ทุกระยะคาบหนึ่งๆ ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อป้องกันคนแก่เป็นต้นมาปรากฏในสายตาพระกุมาร. วันนั้น พระประยูรญาติแปดหมื่นตระกูล ประชุมกันในมณฑลสถาน พระญาติแต่ละพระองค์ก็ทูลปฎิญาณถวายโอรสแต่ละองค์ว่า พระกุมารนี่จะเป็นพระพุทธเจ้าหรือจะเป็นพระราชาก็ตาม พวกเราก็จะถวายโอรสแต่ละองค์ ถ้าพระกุมารจักเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ก็จักมีขัตติยสมณะคอยแวดล้อมจาริกไป ถ้าจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไซ้ร้ ก็จักมีขัตติยกุมารคอยแวดล้อมตามเสด็จไป. พระราชาพระราชทาน พระพี่เลี้ยงนางนม ๖๔ นาง ผู้ปราศจากโทษทุกอย่าง ถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติอย่างยิ่ง แด่พระมหานรุษ พระโพธิสัตว์ทรงเจริญวัยด้วยบริวารไม่มีที่ขาด ด้วยสิริสมุทย์อย่างใหญ่.

ต่อมา วันหนึ่ง เป็นวันพระราชพิธีวิปสมงคล วันนั้นพระราชเสด็จ
ออกจากพระนครโดยสิริสง่ายิ่งใหญ่ด้วยราชบริพารกลุ่มใหญ่ ทรงพาพระโอรส
เสด็จไปด้วย ณ ที่กสิกรรม มีต้นหว้าต้นหนึ่ง มีเงาที่ร่มเย็นน่ารื่นรมย์อย่าง
ยิ่ง. ทรงปลูกที่บรรทมสำหรับพระกุมารภายใต้ต้นหว้านั้น ผูกเพดานผ้าแดง
ประดับดาวทอง กั้นม่านตั้งกองรักษาการณ์ พระราชาประดับเครื่องอสังการ
ทุกอย่าง อันหม่อมอมาตย์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปเพื่อจรดพระนังคัล ในที่
กสิกรรมนั้น พระราชาทรงถือพระนังคัลทอง อันเป็นมงคลอย่างยิ่ง พวก
อมาตย์เป็นต้น ถือหางไถเงินเป็นต้น วันนั้น ประกอบพระราชพิธีจรด
พระนังคัลพันหนึ่ง พระพี่เลี้ยงนางนมนั่งล้อมพระโพธิสัตว์ คิดว่าจักคุณสมบัติ
ของพระราชา แล้วพากันออกไปนอกม่าน.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงแลดูข้างโน้นข้างนี้ ไม่เห็นใคร ๆ ก็
พลันลุกขึ้นนั่งขัดสมาธิกำหนดกลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์ ยังปฐมฌานให้
เกิด พวกพี่เลี้ยงนางนม เทรไปในระหว่างอาหาร ชักช้ำอยู่เล็กน้อย เงาของ
ต้นไม้ต้นอื่นๆ คล้อยกลับไป แต่เงาของต้นหว้าต้นนั้น ยังเป็นปริมณฑลตั้งอยู่
ในที่นั้นนั่นเอง ฝ่ายพระพี่เลี้ยงนางนมของพระโพธิสัตว์นั้น คิดว่าพระลูกเจ้า
อยู่แต่ลำพังจึงรีบยกม่านขึ้นหา ก็เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิอยู่บนที่
บรรทม และเห็นปาฏิหาริย์นั้น ไปกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระราชา พระราชารีบ
เสด็จมา ทรงเห็นปาฏิหาริย์นั้น ทรงไหว้พระโอรสตรัสว่า ลูกพ่อเอ๋ย นี่พ่อไหว้
ลูกเป็นหนที่สองนะ.

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษ ทรงมีพระชันษา ๑๖ พรรษา ตามลำดับ
พระราชาโปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ชื่อรัมมะ สุรัมมะ และ สุกะ ๕ ชั้นหลัง
หนึ่ง ๗ ชั้นหลังหนึ่ง ๕ ชั้นหลังหนึ่ง อันเหมาะแก่ ๓ ฤดู แก่พระโพธิสัตว์
ปราสาทแม้ทั้ง ๓ หลัง ส่วนสูงมีขนาดเท่ากัน แต่ชั้นต่างกัน.

พระราชาทรงพระดำริว่า ลูกของเราเจริญวัยแล้ว จำเราจะให้ยกฉัตร
แก่ลูก จักเห็นสิริราชสมบัติ ท้าวเธอก็ทรงส่งสาสน์แก่เจ้าศากยะทั้งหลายว่า
ลูกเราเจริญวัยแล้ว เราจักสถาปนาลูกเราไว้ในสิริราชสมบัติ เจ้าศากยะทุก
พระองค์จึงส่งทาริกาที่เจริญวัยแล้วในเรือนของตนไปสู่เรือนนี้. เจ้าศากยะ
เหล่านั้น ฟังสาสน์ของพระราชาก็พากันกล่าวว่า พระกุมาร งามแต่รูปอย่าง
เดียว ยังไม่รู้ศิลปะใดๆ เลย จักไม่อาจทำการเลี้ยงภริยาได้ พวกเราจักไม่ให้
ธิดาของเรา. พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงเสด็จไปหาพระโอรส ทรง
บอกเรื่องนั้น พระโทธิสัตว์ทูลถามว่า ควรจะแสดงศิลปะอะไร พระราชา
ตรัสว่าลูกเอ๋ย ควรจะใช้วิชากำลังบุรุษพันคนยกธนูขึ้น พระโทธิสัตว์ตรัสว่า
ถ้าอย่างนั้น โปรดให้นำธนูมา พระราชาโปรดให้นำธนูมาพระราชทาน. บุรุษ
พันหนึ่ง ยกธนูขึ้นขึ้น บุรุษพันหนึ่งยกลง. พระมหาบุรุษให้นำนั้นมาแล้ว
ประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงคล้องหัวสายธนูที่นิ้วแม่พระบาท โนมขึ้นธนูด้วยนิ้ว
แม่พระบาทนั้นแหละ ทรงถือคันธนูด้วยพระหัตถ์ซ้ายแล้วขึ้นสายธนูด้วยพระ-
หัตถ์ขวา. ท้าวพระนคร ก็ถึงอาการคั่งกึกก้องขึ้น และเมื่อถูกถามว่านั่น
เสียงอะไร ก็ตอบกันว่า เมฆฝนคำรามคั่งนั้น. คนอื่นๆ จึงบอกว่า พวกท่าน
ไม่รู้ ไม่ใช่เมฆฝนคำรามดอก เมื่อพระกุมารอังคิรส ทรงใช้วิชากำลังบุรุษ
พันคนยกธนูขึ้น ทรงดีดสายธนู นั้นเสียงดีดสายธนูดอกนะ เจ้าศากยะทั้งหลาย
ฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็พากันมีจิตศรัทธามีใจยินดี.

ลำดับนั้น พระมหาบุรุษตรัสว่า ควรทำอะไรต่อไป.

พระราชาทรัสว่า ควรเอาลูกธนูยิงแผ่นเหล็กหนา ๘ นิ้ว. ทรงยิงทะลุ
แผ่นเหล็กนั้นแล้วตรัสว่า ควรทำอะไรอย่างอื่น.

พระราชชาติว่า ควรยิงทะลุกระดานไม้ประคู้หนา ๔ นิ้ว ทรงยิง
ทะลุแผ่นกระดานไม้ประคู้แล้วตรัสว่า ควรทำอะไรอย่างอื่น.

พระราชชาติว่า ควรยิงทะลุแผ่นกระดานไม้มะเดื่อหนาเกือบหนึ่ง. ทรง
ยิงทะลุแผ่นกระดานไม้มะเดื่อแล้วตรัสว่า ควรทำอะไรอย่างอื่น.

เจ้าศากยะทั้งหลายตรัสว่า ยิงเกวียนบรรทุกทราย.

พระมหาสัตว์ทรงยิงทะลุเกวียนบรรทุกทรายบ้าง เกวียนบรรทุกฟาง
บ้าง เกวียนบรรทุกไม้เลียบบ้าง ทรงยิงลูกธนูไปในน้ำได้ประมาณอุสกะหนึ่ง
บนบกได้ประมาณแปดอุสกะ.

ครั้งนั้น เจ้าศากยะทั้งหลายตรัสกะพระโพธิสัตว์ว่า ควรยิงขนทราย
ที่หมายไว้ที่ผลมะอีก.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงผูกผลมะอีก ไกล
ประมาณโยชน์หนึ่ง แล้วให้ผูกขนทรายที่หมายไว้ที่ผลมะอีก ไกลประมาณ
โยชน์หนึ่ง ทรงยิงลูกธนูไปในทิศที่ปิดด้วยแผ่นเมฆ ในความมืดแห่งราตรี.
ลูกธนูนั้นไปผ่าขนทราย ไกลประมาณโยชน์หนึ่ง แล้วเข้าไปสู่แผ่นดิน. มิใช่
เพียงเท่านั้นอย่างเดียว วันนั้น พระมหาบุรุษทรงแสดงศิลปะที่ใช้กันอยู่ในโลก
ทุกอย่าง.

ครั้งนั้น เจ้าศากยะทั้งหลายประดับธิดาของตนส่งไป สตรีสี่หมื่นนาง
ได้เป็นนางสนมนาถ ส่วนพระเทวีมารดาพระราहुล ได้เป็นอัครมเหสี. พระ-
มหาบุรุษอันสตรีรุ่นจำเริญแห่งมนุษย์แวดล้อม เหมือนเทวกุมาร อันสตรีรุ่น
จำเริญแห่งเทวดาแวดล้อมจะนั้น อันคนตรีที่ไร้บุรุษบำเรออยู่ เสวยมหาสมบัติ
ประทับอยู่ ณ ปราสาท ๗ หลังนั้น เปลี่ยนไปตามฤดู.

ต่อมาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มีพระประสงค์จะเสด็จไปยังภาคพื้นี่พระ-
อุทยาน ทรงเรียกสารถิมาแล้วตรัสสั่งว่า จงเทียมรถไว้ เราจะชมสวน สารถิ

นั้นรับพระดำรัสแล้ว ก็ประดับรถอันเป็นพาหนะที่สมควรยิ่งใหญ่มาก มีทิวและสายรัดงามมั่นคง มีกงและค้อมั่นคง มีงอนและหน้าประดับด้วยทองเงินและแก้วมณี ข้างกงประดับด้วยดวงดาวทองและเงิน มีสิริสง่าด้วยพวงดอกไม้มีกลิ่นหอมชนิดต่างๆ ที่กำรวมกันไว้ เป็นที่น่าดูเสมือนรถพระอาทิตย์ เทียมมงคลสินธพ ๔ ตัว ที่เป็นม้าอาชาไนย ฝีเท้าดังพระยาครุฑในอากาศ มีสีเสมือนดวงจันทร์และดอกกุหลาบ แล้วทูลให้พระโพธิสัตว์ทรงทราบ พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งคันนั้น ซึ่งเสมือนเทพนิมิต เสด็จไปถวายพระพักตร์ไปสู่พระอุททยาน.

ลำดับนั้น เทวดาทั้งหลายคำรึกกันว่า ไกลเวลาตรัสรู้ของพระสิทธัตถะกุมารแล้ว จำเราจักแสดงบุญนิมิตแด่พระองค์ จึงแสดงเป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง มีสิริระคร่าคร่าเพราะชรา ฟันหัก ผมหงอก ตัวค่อมลง สั่นเทา. พระโพธิสัตว์และสารถิดำงก็เห็นคนแก่นั้น. แต่นั้น พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามโดยนัยที่มาในมหาปทานสูตรว่า คุณก่อนสารถิ บุรุษนั้นชื่ออะไร แม้แต่ผมของเขาก็ไม่เหมือนของคนอื่น ๆ เป็นต้น ครั้นฟังคำของสารถินั้นแล้ว ก็ทรงสังเวชพระหฤทัยว่า ท่านเอ๋ย นำคำหาชนิดจริงหนอ ที่คนเกิดมาแล้ว ต้องปรากฏชราความแก่ดังนี้ เสด็จกลับจากที่นั่นแล้วก็เสด็จขึ้นปราสาท.

พระราชชาติตรัสถามว่า เพราะเหตุไร ลูกของเราจึงกลับ. สารถิทูลว่า เพราะทรงเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า. แต่นั้น พระราชาทรงหวั่นพระหฤทัย ทรงวางกองรักษาการณ์ไว้ในที่กิ่งโยชน. วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์เสด็จไปพระอุททยาน ทรงเห็นคนเจ็บ ซึ่งเทวดาเหล่านั้นนั้นแหละเนรมิต ทรงถามเหมือนนัยก่อนสังเวชพระหฤทัย เสด็จกลับขึ้นปราสาท. พระราชาตรัสถามแล้ว ทรงจัดนักฟ้อนทั้งหลาย ทรงพระดำริว่า จำเราจักทำใจลูกเราให้แยกออกไปจากการบวช จึงทรงเพิ่มอารักขา ทรงตั้งกองรักษาการณ์ในที่ประมาณสามคาวุตโดยรอบ.

แม้รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปพระอุทยาน ทรงเห็นคนตายที่เทวดานรมิตอย่างนั้นเหมือนกัน ทรงถามเหมือนนัยก่อน สังเวชพระหฤทัยแล้วเสด็จกลับขึ้นปราสาทเลย พระราชาตรัสถามถึงเหตุที่เสด็จกลับ ทรงเพิ่มอารักขาอีก ทรงคังกองรักษาการณ์ไว้ในที่โยชน์หนึ่ง.

แม้รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปพระอุทยาน ทรงเห็นนักบวชหนุ่มดี ห่มดี ที่เทวดานรมิตอย่างนั้นเหมือนกัน ตรัสถามสารเถิดว่า สหายสารเถิด ผู้นั้นชื่ออะไร. สารเถิดไม่รู้จักนักบวชหรือคุณของนักบวช เพราะพระพุทธรเจ้ายังไม่อุบัติ ก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น เขาก็ตอบโดยอานุภาพของเทวดาว่า ผู้นั้นชื่อนักบวช พระเจ้าข้า. แล้วพรรณาคุณของการบวชแก่พระโพธิสัตว์นั้น.

แต่นั้น พระโพธิสัตว์เกิดความชอบใจการบวช จึงเสด็จไปพระอุทยาน. พระโพธิสัตว์ทั้งหลายอายุยืน เมื่อล่วงไปทุกร้อยปี จึงเห็นบุพนิมิตแต่ละอย่าง บรรดาบุพนิมิต ๔ มีคนแก่เป็นต้น. ส่วนพระโพธิสัตว์ของเรา เพราะอุบัติในยุคที่มนุษย์มีอายุน้อย ล่วงไปทุก ๔ เดือน จึงเสด็จไปพระอุทยาน ทรงเห็นบุพนิมิตแต่ละอย่างโดยลำดับ. แต่พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ที่ฉนิกายกล่าว ว่า ได้เสด็จไปเห็นนิมิต ๔ วันเดียวกันเท่านั้น. พระโพธิสัตว์ทรงเล่น ณ พระอุทยานนั้น ตลอดทั้งวัน ทรงชื่นชมรสพระอุทยาน แล้วทรงสร่งสนาน ณ สระมณฑลโบกขรณี เมื่อดวงอาทิตย์อัสดงคต ประทับนั่งเหนือพื้นพระแท่นมณฑลศิลา มีพระประสงค์จะทรงแต่งพระองค์.

ลำดับนั้น วิสกรรมเทพบุตร อันท้าวสักกะจอมทวยเทพทรงทราบ พระหฤทัยของพระโพธิสัตว์ ทรงใช้แล้ว ก็มาเป็นเสมือนช่างกลบสำหรับพระโพธิสัตว์นั้น ก็ประดับด้วยเครื่องอสังการที่เป็นทิพย์ เมื่อนักดนตรี

สัตว์พาลทั้งหลายแสดงปฏิภาณของตน ๆ แก่พระโพธิสัตว์นั้น ซึ่งประดับด้วย
อสังการทุกอย่างแล้ว และเมื่อพราหมณ์ทั้งหลายสรรเสริญด้วยถ้อยคำเป็นต้นว่า
ชย นรินท ข้ำแต่พระจอมนระ ของงทรงชนะ และเมื่อผู้ถือมงคลมีสุตม้ง-
คลิกะเป็นต้น สรรเสริญด้วยคำมงคลและเสียงสกุติมีประการต่าง ๆ พระโพธิสัตว์
ก็เสด็จขึ้นรถ ที่ประดับด้วยเครื่องอสังการทุกอย่าง.

สมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงสดับข่าวว่า พระมารดาพระ-
ราหุลประสูติโอรส ก็ทรงส่งข่าวไปว่า พวกเจ้าจงแจ้งความยินดีแก่ลูกของเรา.
พระโพธิสัตว์ฟังข่าวนั้นแล้วคร่ำครวญ ห่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกเกิดแล้ว. พระราชา
คร่ำครวญว่า ลูกของเราพูดอะไร. ทรงสดับค่านั้นแล้วคร่ำครวญ ตั้งแต่บัดนี้เป็น
ต้นไป หลานเราจะมีชื่อว่า ราหุลกุมาร.

แม้พระโพธิสัตว์ ก็ขึ้นทรงรถนั้นเสด็จเข้าสู่พระนคร ด้วยราชบริพาร
หมู่ใหญ่ ด้วยสิริโสภาคย์อันน่ารื่นรมย์ยิ่งนัก สมัยนั้น นางกษัตริย์ พระนาม
ว่า กีสาโคตมี เพราะไม่ทรมานด้วยพระรูปสิริ และพระคุณสมบัติ เสด็จไป
ตามพื้นปราสาทชั้นบน ทรงเห็นพระรูปสิริของพระโพธิสัตว์กำลังเสด็จเข้าสู่
พระนคร ทรงเกิดปีติโสมนัสขึ้นเอง ทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

นิพพุตา นฺน สามตา นิพพุโต นฺน โส ปิตา

นิพพุตา นฺน ตา นารี ยสุตาย อิติโส ปติ.

บุรุษเช่นนี้ เป็นบุตรของมารดาผู้ใด มารดาผู้นั้น

ก็เย็นใจแน่ เป็นบุตรของบิดาผู้ใด บิดาผู้นั้น ก็เย็นใจ

แน่ เป็นสามีของนารีผู้ใด นารีผู้นั้น ก็เย็นใจแน่.

พระโพธิสัตว์ทรงสดับอุทานนั้นแล้ว ทรงดำริว่า สตรีผู้นี้ให้เราได้
ยินถ้อยคำที่น่าฟังอย่างดี ด้วยว่าเรากำลังเที่ยวแสวงหานิพพาน วันนี้นี้แหละ

ควรที่เราจะละทิ้งฆราวาสวิสัยแล้วออกบวชแสวงหานิพพาน ทรงเปลื้องแก้วมุกดาหารออกจากพระศอ ทรงส่งแก้วมุกดาหารที่ทำความยินดีอย่างยิ่ง มีค่านับแสน แต่เจ้าหญิงกิสาคอดมี ด้วยหมายพระเหตุที่ยว่า แก้วมุกดาหารนี้ จงเป็นสักการะส่วนบูชาอาจารย์สำหรับเจ้าหญิงพระองค์นี้. เจ้าหญิงกิสาคอดมีนั้น เกิดโสมนัสว่า สิทธิตระกูลมารมีจิตปฏิพัทธ์ในเรา ทรงส่งบรรณาการมาประทาน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จขึ้นปราสาทที่นารีนรมย์อย่างยิ่ง ด้วยเหตุให้เกิดสิริยิ่งใหญ่ บรรทมเหนือพระที่บรรทม ในทันใดนั่นเอง เหล่าสตรีรุ่น ๆ ทั้งหลาย ผู้มีดวงหน้างามเสมือนดวงจันทร์เต็มดวง มีริมฝีปากแดงเสมือนผลคำลึงสุก มีฟันขาวสะอาดเรียบมีระเบียบไม่มีร่อง มีดวงตาเขียวคราม มีมวยผมมีคิ้วโค้งเขียวจัดคดดอกอัญชัน มีเต้านมเอิบอุ่มเต็มเสมอเป็นระเบียบ มีตะโพกส่วนหน้าส่วนหลังผายคล่องแคล่ว ดั่งมณีเมขลาประดับด้วยทองและเงิน ทำความรื่นรมย์ มีลำขาทั้งคู่เอกเช่นวงกฤษร จลลาดในการพ้อนรำขับร้องและบรรเลง มีรูปโฉมโฉมไฉไลเช่นเทพธิดา ถือดนตรีที่มีเสียงไพเราะ พวกกันมาห้อมล้อมพระมหาบุรุษนั้น ให้ทรงรื่นเริง ประกอบการพ้อน การขับร้อง และบรรเลง. แต่พระโพธิสัตว์ไม่ทรงยินดียิ่งในการพ้อนการขับร้องเป็นต้น เพราะทรงมีจิตหน่ายในกิเลสทั้งหลาย บรรทมหลับไปครู่หนึ่ง.

สตรีเหล่านั้น เห็นพระโพธิสัตว์นั้น คิดว่า พวกเราประกอบการพ้อนเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นก็บรรทมหลับไปแล้ว บัดนี้ พวกเราจะลำบากเพื่อประโยชน์อะไรเล่า แล้วก็นอนทับดนตรีที่ต่างถือกันอยู่หลับไป ประทีปน้ำมันหอมก็ยังติดโพลงอยู่ พระโพธิสัตว์ทรงตื่นบรรทม ประทับนั่งขัดสมาธิอยู่เหนือหลังพระที่บรรทม ทรงเห็นสตรีเหล่านั้น นอนทับเครื่องดนตรี มีน้ำลายไหล มีแก้มและเนื้อตัวสกปรก บางพวกก็คดฟัน บาง

พวกกรน บางพวกละเมอ บางพวกอ้าปาก บางพวกผ้าผ่อนหลดลุ่ย ปราภฏ
ที่น้ำหนักที่คับแคบ บางพวกมีผมปล่อยุ่ง นอนทรงรูปเหมาะแก่ป่าช้า พระ
มหาสัตว์ทรงเห็นอาการแปลกๆ ของสตรีเหล่านั้น ก็ยิ่งทรงมีจิตหน่ายในกาม
ทั้งหลายสุดประมาณ พื้นปราสาทที่ประดับตกแต่งเมื่งดงามเหมือนภพท้าว
สหัสสนัยน์ ก็ปรากฏแก่พระมหาสัตว์นั้น ปฏิภูลอย่างยิ่ง เหมือนป่าช้าฝิบ
ที่เต็มด้วยซากศพสรีระของคนตายที่เขาทอดทิ้งไว้ แม้ภพทั้งสามก็ปรากฏเหมือน
ภพที่ไฟไหม้ ทรงพร่ำบ่นว่า วุ่นวายจริงหนอ ชัดซึ้งจริงหนอ พระหฤทัย
ก็น้อมไปเพื่อบรรพชอย่างยิ่ง พระองค์ทรงดำริว่าวันนี้แหละ เราควรรอก
มหาภิเนษกรรม์ทรงลุกจากที่พระบรรทม เสด็จไปใกล้ประตู ตรัสถามว่าใคร
อยู่ที่นั่น นายฉันทะ นอนสิริชะใกล้ธรณีประตู ทูลว่า ข้าพระบาทฉันทะ
พระลูกเจ้า ลำดับนั้น พระมหานุรุชตรัสว่า วันนี้เราประสงค์จะออกมหา-
ภิเนษกรรม์ เจ้าอย่าบอกใคร จงเตรียมสินทพเร็วฝิเท่าจัดไว้ตัวหนึ่งนะ นาย
ฉันทะนั้นทูลรับพระดำรัสแล้ว ถือเครื่องประกอบม้าไปยังโรงม้า พบม้าฝิเท่า
ดีชื่อกัณฐกะ ย้ายเข้าศึกได้ ยืน ณ ภูมิภาคนารัณรมย์อย่างยิ่ง ภายได้เพดาน
แผ่นดอกมะลิ เมื่อประทีบน้ำมันหอม ยังลูกโหลงอยู่คิดว่า วันนี้เราควรเตรียม
ม้ามงคลตัวนี้ เพื่อพระลูกเจ้าออกอภิเนษกรรม์ แล้วก็เตรียมม้ากัณฐกะไว้
ม้ากัณฐกะนั้นเมื่อถูกจัดเตรียมไว้ก็รู้ว่า การจัดเตรียมนี้ หนักนั้ก ไม่เหมือน
การจัดเตรียมในเวลาเสด็จไปเล่นสวน วันอื่น ๆ พระลูกเจ้าจักออกมหาภิเนษ-
กรรม์ในวันนี้ ไม่ต้องสงสัยเลย. แต่ฉันทะ ม้ากัณฐกะก็มีใจยินดีร้องดังลั่น เสียง
รื่องนั้น กังวาลไปทั่วกรุงกบิลพัสดุ์ แต่ทเวดาปิดกัันไว้ไม่ให้ใครๆ ได้ยิน.

พระโพธิสัตว์คิดว่า เราจักดูลูกเสียก่อน จึงลุกจากที่ประทับยืนอยู่
เสด็จไปยังที่ประทับอยู่ของพระมารดาพระราหุล ทรงเปิดประตูห้อง ขณะนั้น

ประทีปน้ำมันหอมในห้อง ยังติดโพลงอยู่. พระมารดาพระราหุล บรรทมวางพระหัตถ์ไว้เหนือกระหม่อมพระโอรสบนที่บรรทม อันเคลื่อนกล่นด้วยดอกมะลิเป็นคันเป็นอัมพะนะ พระโพธิสัตว์วางพระบาทที่ธรณีประตู ประทับยืนทรงมองดู ทรงดำริว่า ถ้าเราจักยกพระหัตถ์ของพระเทวีออกไปแล้วจับลูกเรา พระเทวีก็จักตื่นเมื่อเป็นดั่งนั้น อภิเษกรรมณ์ของเราจักเป็นอันตราย เราจักเป็นพระพุทเจ้าแล้วจึงค่อยมาดูแลลูกเรา เสด็จลงจากพื้นปราสาทแล้วเสด็จเข้าไปใกล้มัตรสออย่างนี้ว่า พ่อกัณฐกะ วันนี้ เจ้าต้องให้เราเข้าไปปราศรัยหนึ่ง เราอาศัยเจ้าแล้ว จักเป็นพระพุทเจ้า ยังโลกทั้งเทวโลกให้ข้ามโอชะ แต่นั่นก็ทรงโคดขึ้นหลังม้ากัณฐกะ. ม้ากัณฐะ โดยส่วนยวณับตั้งแต่คอ ก็ยาว ๑๘ ศอก ประกอบด้วยส่วนสูงพอเหมาะกับส่วนยวนั้น ถึงพร้อมด้วยรูป ฝีเท้าและกำลังอันเลิศ ขาวปลอด สีสรรนำดูเสมือนสังข์ขัด แต่นั่น พระโพธิสัตว์ ประทับอยู่บนหลังม้าทรง โپردให้นายฉันทะจับหางม้า ถึงประตูใหญ่แห่งพระนครตอนครึ่งคืน.

ครั้งนั้น แต่ก่อน พระราชาโپردให้จัดบุรุษไว้คอยเปิดประตู ๆ ละพันคน บรรดาบานประตู ๒ ประตู เพื่อห้ามพระโพธิสัตว์เสด็จไป ทรงวางบุรุษไว้เป็นอันมาก กองรักษาการณ์ ณ บานประตูนั้น ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์ทรงกำลังเท่ากับบุรุษจำนวนแสนโกฏิ เท่ากับช้างจำนวนพันโกฏิ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้น จึงทรงดำริว่า ฝึว่า ประตูไม่ยอมเปิด วันนี้เราจะนั่งหลังกัณฐกะ ให้นายฉันทะจับหาง เอาสองขาบีบกัณฐกะ โคดขึ้นผ่านกำแพง ๑๘ ศอก ไปพร้อมกับฉันทะเลย นายฉันทะก็คิดว่า ถ้าประตูไม่เปิดเราก็จะเอาพระลูกเจ้าขึ้นบนคอ เหวี่ยงกัณฐกะด้วยมือขวา หนีบไว้ที่รักแร้จะโคดขึ้นผ่านกำแพงไปได้ ม้ากัณฐะก็คิดว่า เมื่อประตูไม่เปิด เราก็จักประคิษฐานพระลูกเจ้าตามที่ประทับนั่งอยู่ โคดขึ้นไปพร้อมกับนายฉันทะ ที่จับหางไว้

โศดไว้ข้ามหน้ากำแพงไป ทั้งสามคนคิดเหมือนกันอย่างนี้ เทวดาที่สิงสถิตอยู่
ที่ประตูก็ช่วยกันเปิดประตูใหญ่.

ขณะนั้น มารผู้มีบาปคิดว่า จักให้พระมหาสัตว์กลับไป จึงมายืนอยู่
กลางอากาศกล่าวว่า

มา นิกุขม มหาวิร อีโต เต สตุตเม ทินเ

ทิพัพพิ ตู จกฺกรตณฺ อทฺธา ปาตุ ภวิสฺสติ.

ท่านมหาวิระ อย่าออกอภิเษกกรรมเลย นับแต่

นี้ไป ๗ วัน จักรัตนะทิพย์จะปรากฏ แก่ท่านแน่นอน.

ท่านจักรอภราชแห่งทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร กลับ
เสียเถิด ท่านผู้นิรทุกข์. พระมหาบุรุษตรัสถามว่า ท่านเป็นใคร. มารตอบว่า
เราเป็นผู้มีอำนาจ [มาร] พระมหาบุรุษตรัสว่า

ชานามหิ มหาราช มยฺหิ จกฺกตฺส สมฺภว

อนตฺถิโกหิ รชฺเชน คจฺจ ตฺวํ มาร มา อิธ.

ดูก่อนมหาราช เรารู้ว่าจักรัตนะ จะปรากฏแก่

เรา แต่เราไม่ต้องการจักกวัตติราชย์ ไปเสียเถิดมาร
อย่ามาในที่นี้เลย.

สกลํ ทสฺสทสฺสมฺปิ โลกธาตุมหิ ปน

อุนฺหาเตตฺวา ภวิสฺสามิ พุทฺโธ โลเก วินายโก.

แต่เรายังเป็นพระพุทธเจ้า ผู้นำพิเศษในโลก

บันลือลั่นไปทั่วหมื่นโลกธาตุ.

มารนั้น ก็อันตรธานไปในที่นั่นนั่นเอง.

เวลาที่พระชนมายุ ๒๕ พรรษา พระมหาสัตว์ทรงตั้งจักรวรรดิราชย์
ที่ตกอยู่ในพระหัตถ์ ไม่ทรงเหยียดเหมือนก้อนเขฬะ เสด็จออกจากพระราชย์-

นิเวศน์อันเป็นสิรินิวาสแห่งจักรพรรดิ เมื่อคาวนักษัตรอุตราสาพะเพ็ญเดือน
อาสาพะ เสด็จออกจากพระนคร ได้มีพระประสงค์จะทรงแลดูพระนคร ใน
ลำดับแห่งความตริกนั้นเอง ภูมิประเทศนั้น ก็แปรเปลี่ยนไปเหมือนจักรเป็น
หมุนท่าภาชนะดิน แก่พระองค์ พระมหาสัตว์ทรงยืนอยู่อย่างเดิม ทอดพระเนตร
กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงกระดุนม้ากัณฐกะให้บ่าหน้าไปตามทางที่พึงไป แสดงเจตีย-
สถาน ชื่อ กัณฐกนิวัตตะ ที่ม้ากัณฐกะหันหน้ากลับ ณ ภูมิประเทศนั้น
เสด็จไปด้วยสักการะยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุให้เกิดสิริอันโอฬาร.

ครั้งนั้น เมื่อพระมหาสัตว์กำลังเสด็จไป เทวดาทิ้งหลายชุกบเพลิง
จำนวนหกล้านดวงข้างหน้าพระมหาสัตว์นั้น ข้างหลังก็หกล้านดวงเหมือน
กัน ข้างขวาก็หกล้านดวง ข้างซ้ายก็เหมือนกัน เทวดาพวกอื่น ๆ อีก
ก็สักการะด้วยพวงมาลัยดอกไม้หอม จูณจันท์ พัดจามรและธงผ้า ห้อม
ล้อมไป สังกิติทิพย์และดนตรีเป็นอันมาก ก็บรรเลงได้เอง.

พระโพธิสัตว์ เสด็จไปด้วยเหตุที่ให้เกิดสิริอย่างนี้ เสด็จหนทาง ๓๐
โยชน์ผ่าน ๓ ราชอาณาจักร ราตรีเดียวเท่านั้น ก็ถึงริมฝั่งแม่น้ำโนมา.
ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทรงยืน ณ ริมฝั่งแม่น้ำ ตรัสถามนายฉันทนะว่า
แม่น้ำนี้ชื่อไร ทูลตอบว่า แม่น้ำโนมา ทรงใช้ส้นพระบาท กระแทกม้าให้
สัญญาณแก้วม้า ม้าก็โดดไปยืนอยู่ริมฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำซึ่งกว้าง ๘ อุสกะ พระ
โพธิสัตว์เสด็จลงจากหลังม้า ประทับยืนที่หาดทรายเสมือนกองแก้วมุกดา เรียก
นายฉันทนะมาตรัสสั่งว่า สหายฉันทนะ เจ้าจงนำอารมณ์ของเรากับกัณฐกะกลับไป
เราจักบวช.

นายฉันทนะทูลว่า แม้ข้าพระบาทจักบวช พระลูกเจ้า. พระโพธิสัตว์
ตรัสว่า เจ้ายังบวชไม่ได้ เจ้าต้องกลับไป ทรงห้าม ๓ ครั้งแล้ว ทรงมอบ

อาการณ์และมังกัณฐกะแล้วทรงดำริว่า ผมของเราอย่างนี้ ไม่เหมาะแก่สมณะ
จำจักตัดผมเหล่านั้นด้วยพระขรรค์ ทรงจับพระขรรค์อันคมกริบด้วยพระหัตถ์
ขวา รวบพระจุฬามณีด้วยพระเมาลีด้วยพระหัตถ์ซ้ายแล้วตัด เหลือพระเกศา
สององคุลีเวียนขวา ตัดพระเศียร พระเกศาเหล่านั้นก็มีประมาณเท่านั้น จน
ตลอดพระชนมชีพ ส่วนพระมัสสุ ก็เหมาะแก่ประมาณพระเกศานั้น แต่พระ-
องค์ไม่มีกิจที่จะต้องปลงพระเกศาและพระมัสสุอีกเลยนี้ พระโพธิสัตว์ทรงรวบรวม
พระจุฬามณีด้วยพระเมาลี อธิษฐานว่า ถ้าเราจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าไชรี ผมนี้
จงตั้งอยู่ในอากาศ ถ้าไม่เป็นไชรี ก็จงหล่นลงเหนือพื้นดิน แล้วเหวี่ยงไปใน
อากาศ กำพระจุฬามณีนั้น ไประยะประมาณโยชน์หนึ่งแล้วก็ตั้งอยู่ในอากาศ.
ลำดับนั้น ท้าวสักกะเทวราชทรงตรวจดูด้วยจักษุทิพย์ ทรงเอาผอบรัตนะ
ขนาดโยชน์หนึ่งรับกำพระจุฬามณีนั้น แล้วทรงสถาปนาเป็นพระจุฬามณีเจดีย์
สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ ขนาด ๑ โยชน์ไว้ในภพดาวดึงส์ ดังที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า

เจตวาน โมลี วรรณุชวาสิต

เวหายสิ อุกุขิปี อุกุคปุคโคโต

สหัสสเน โต สิริสา ปฏิกุคคหิ

สุวรรณจงโกฏวเรน วาสโว.

พระผู้เป็นบุคคลผู้เลิศ ทรงตัดพระเมาลีที่อบด้วย
ของหอมอย่างดี ทรงเหวี่ยงขึ้นสู่อากาศ ท้าวवासวะ
สหัสสนัยน์ ทรงเอาผอบทองอย่างดีรับไว้ด้วยเศียร
เกล้า.

พระโพธิสัตว์ทรงดำริอีกว่า ผ้ากาสิเหล่านั้นมีค่ามาก ไม่เหมาะแก่
สมณะของเรา ลำดับนั้น ฌฎิการมมหาพรหม สหายเก่าครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า

ของพระโพธิสัตว์นั้น คำริโดยมิตรภาพที่ไม่ถึงความพินาสตลอดพุทธันดรหนึ่ง
ว่า วันนี้อย่างไรเราออกอภิเษกกรรมณ์ จำเราจักถือสมณบริวารไปเพื่อสหายนั้น
จึงนำบริวาร ๘ เหล่านั้นไปถวาย คือ

ติจิวรณจ ปตุโต จ วาสี สฺฐิจิ จ พนฺชนํ

ปริสฺตาวนณจ อฏฺเฐเต ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน.

บริวาร ๘ เหล่านี้คือ ไตรจิวร บาตร มีด เข็ม

รัดประคด และผ้ากรองน้ำ เป็นของภิกษุผู้ประกอบ

ความเพียร.

พระมหานรุษทรงครองผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ ถือเพศบรรพชาสูง
สุด ทรงเหวี่ยงคู่ผ้า [นุ่งห่ม] ไปในอากาศ. ทำวามหาพรหมรับคู่ผ้านั้นแล้ว
สร้างเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะขนาด ๑๒ โยชน์ในพรหมโลก บรรจุคู่ผ้านั้นไว้ข้าง
ใน. ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกะนายฉันทะว่า ฉันทะเจ้าจงบอกแก่พระชนก
พระชนนีตามคำของเราว่า เราสบายดี แล้วทรงส่งไป. แต่ฉันทะ นายฉันทะก็
ถวายบังคมพระมหานรุษ ทำประทักษิณแล้วหลีกไป ส่วนมัจฉานุก็ขึ้นฟังคำ
ของพระโพธิสัตว์ ผู้ปรียากับนายฉันทะ รู้ว่า บัดนี้เราจะไม่เห็นนายของเรา
อีก พอละสายตาของพระมหานรุษนั้น ไม่อาจทนวิปโยคทุกข์ได้ ก็หัวใจแตก
ตายไปบังเกิดเป็นเทพบุตรชื่อกัณฐกะ ในภพดาวดึงส์ ซึ่งเป็นภพที่เข้าศึกของ
เทวดาครอบงำได้แสนยาก การอุปบัติของกัณฐกะเทพบุตรนั้น ฟังถือเอาตาม
อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลัตถวิลาสินี. ความโศกได้มีแก่นายฉันทะเป็นครั้ง
ที่ ๑ เพราะความตายของมัจฉานุ นายฉันทะ ถูกความโศกครั้งที่ ๒ เบียด
เบียน ก็ร้องไห้คร่ำครวญ เดินทางไปด้วยความทุกข์.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทรงผนวชแล้ว ในประเทศนั้นนั่นแล มีสวน
มะม่วงชื่อ อนุปิยะ อยู่ จึงทรงยับยั้งอยู่ ณ อนุปิยะอัมพวัน นั้น ๘ วัน ด้วย

ความสุขในบรรพชาภายหลังจากนั้น ก็ทรงสำรวจด้วยผ้ากาสาเวอันดี เหมือนดวงรัชนีกรเต็มดวง สำรวจอยู่ในหมู่เมฆที่อาบด้วยแสงสนธยา แม้ลำพังพระองค์ก็รุ่งเรืองเหมือนชนเป็นอันมากแวดล้อมแล้ว ทรงทำบรรพชานั้นเหมือนน้ำอมฤตต้องของเหล่ามฤคและปักษีที่อยู่ป่า ทรงเที่ยวไป พระองค์เดียวเหมือนราชสีห์ ทรงเป็นนรสีหะ เหมือนความผู้รู้จักลีลาของช้างตกมัน ยังแผ่นดินให้เบาด้วยฝ่าเท้า เสด็จเดินทาง ๓๐ โยชน์ วันเดียวเท่านั้น ทรงข้ามแม่น้ำคงคา ซึ่งคลั่งด้วยฤดูแล้งและคลื่น แต่ไม่ขัดข้อง เสด็จเข้าสู่นครราชคฤห์ เรือนหลวงอันแพรวพราวด้วยประกายแสงแห่งรัตนะ ครั้นเสด็จเข้าไปแล้ว ก็เที่ยวแสวงหาภิกษาตามลำดับตรอก. ทว่าทั้งนครนั้นก็สะเทือนเพราะการเห็นพระรูปของพระโพธิสัตว์ เหมือนนครนั้นสะเทือน เมื่อช้างชนบาลเข้าไปเหมือนเทวนครสะเทือน เมื่อจอมอสูรเข้าไป. เมื่อพระมหาบุรุษเสด็จเที่ยวแสวงหาภิกษา พวกมนุษย์ชาวพระนคร เกิดความอัศจรรย์สำหรับผู้เกิดปีติโสมนัส เพราะเห็นพระรูปของพระมหาสัตว์ ก็ได้มีใจนึกถึงการเห็นพระรูปของพระโพธิสัตว์.

บรรดามนุษย์เหล่านั้น มนุษย์ผู้หนึ่งกล่าวกะมนุษย์ผู้หนึ่งอย่างนี้ว่า ท่านเอ๋ย เหตุอะไรหนอ จันทรเพ็ญ ที่มีช่อรัศมีที่ถูกภัยคือราหูกำบังแล้ว ยังมาสู่มนุษย์โลกได้. มนุษย์อื่นนอกจากนั้น ก็ยิ้มพุดอย่างนี้ว่า พุดอะไรกันสหาย ท่านเคยเห็นจันทรเพ็ญมาสู่มนุษย์โลกกันเมื่อไร นั่นกามเทพมีดอกไม้เป็นธงมิใช่หรือ ท่านถือเพศอื่นเห็นความเจริญของลีลาอย่างยิ่งของมหाराชของเรา และชาวเมือง จึงเสด็จมาเล่นด้วย. คนอื่นนอกจากนั้นก็ยิ้มพุดอย่างนี้ว่า ท่านเอ๋ย ท่านเป็นบ้ากันแล้วหรือ นั่น พระอินทร์ผู้มีสิริระร้อนเรื่องด้วยความโหมของเพลิงยัญอันเรื่องแรง ผู้เป็นท้าวสหสัณย์ เป็นเจ้าแห่งเทวดา

มาในทีนี้ด้วยความสำคัญว่า อมรปุระ คนอื่นนอกจากนั้น หัวร่อนิดหน้อย
แล้วกล่าววว่า ท่านเอย พุดอะไรกัน ท่านผิดทั้งคำตั้งคำหลัง ท่านผู้นั้นมี
พันคาที่ไหน มีวชิราวุธที่ไหน มีช้างเอราวัณที่ไหน ที่แท้ ท่านผู้นั้นเป็น
พรหม ท่านรู้ว่าคนที่เป็นพราหมณ์ประมาทกันจึงมาเพื่อประกอบไว้ในพระเวทแล
เวทวงค์เป็นต้นต่างหากเล่า. คนอื่นที่เป็นบัณฑิตก็ปรามคนเหล่านั้นทั้งหมดพูด
อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้มิใช่พระจันทร์เพ็ญ มิใช่กามเทพ มิใช่ท้าวสหสนันย์ มิใช่
พรหมทั้งนั้น แต่ท่านผู้นี้ เป็นอัจฉริยมมนุษย์ จะเป็นศาสดาผู้นำโลกทั้งปวง.

เมื่อชาวนครเจรจากันอยู่อย่างนี้ พวกราชบุรุษก็กราบทูลเรื่องนั้นแต่
พระเจ้าพิมพิสารว่า ข้าแต่สมมุติเทพ เทพ คนธรรพ์ หรือนาคราช ยักษ์ หรือ
ใครหนอเที่ยวแสวงหาภิกษาในนครของเรา. พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว
ทรงย็น ฌ ประสาทชั้นบน ทรงเห็นพระมหาบุรุษเกิดจิตอัศจรรย์ไม่เคยมี ทรงสั่ง
พวกราชบุรุษว่า พวกท่านจงไปทดสอบท่านผู้นั้น ถ้าเป็นอมมนุษย์ ก็จักออก
จากนครหายไป ถ้าเป็นเทวดา ก็จักไปทางอากาศ ถ้าเป็นนาคราช ก็จักมุดดิน
ถ้าเป็นมมนุษย์ ก็จักบริโภคภิกษาตามที่ได้มา.

ฝ่ายพระมหาบุรุษ มีอินทรีย์สงบ มีพระหฤทัยสงบเป็นประหนึ่งคึงคู
สายตามหาชน เพราะความงามแห่งพระรูป ทรงแลชั่วแอก รวบรวมอาหาร
ระคนกัน พอยังอัธภาพให้เป็นไปได้ เสด็จออกจากนครทางประตูที่เสด็จเข้า
มา บ่ายพระพักตร์ไปทางตะวันออกแห่งร่มเงาภูเขาปัทมา ประทับนั่งพิจารณา
อาหาร ไม่มีอาการผิปกติเสวย. แต่นั้น พวกราชบุรุษก็ไปกราบทูลเรื่องนั้น
แต่พระราชา.

ลำดับนั้น พระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธ พระนามว่าพิมพิสาร ผู้นั้น
เหล่าพาลชนนึ้ถึงได้ยาก ผู้มีเขาพระเมรุและเขามันทาระเป็นสาระ ผู้ทรงเป็น
แก่นสารแห่งสัตว์ ทรงมีความตื่นเต็นเพราะการเห็น ที่เกิดเพราะได้สดับคุณของ

พระโพธิสัตว์เหล่านั้น ทรงรีบเสด็จออกจากพระนคร บ่ายพระพักตร์ตรงภูเขา
ปัทมาเสด็จไปแล้ว ลงจากพระราชนันต์ เสด็จไปยังสำนักพระโพธิสัตว์
อันพระโพธิสัตว์ทรงอนุญาตแล้วประทับนั่งเหนือพื้นศิลา อันเย็นด้วยความรัก
ของชนผู้เป็นพวกพ้องทรงล้อมใสในพระอิริยาบถของพระโพธิสัตว์ ทรงได้รับ
ปฏิสันถารแล้ว ทรงถามถึงนามและโคตร ทรงมอบความเป็นใหญ่ทุกอย่างแก่
พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ข้าแต่พระมหाराช หม่อมฉันไม่ประสงค์
ด้วยวัตถุใดๆ หรือกิเลสใดๆ หม่อมฉันปรารถนาแต่พระปรมาภิไธยโพธิญาณ
จึงออกบวช. พระราชาแม้ทรงอ่อนน้อมหลายประการ ก็ไม่ได้ให้น้ำพระหฤทัย
ของพระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า จักทรงเป็นพระพุทธรเจ้าแน่ จึงทูลว่าก็พระ-
องค์เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว โปรดเสด็จมาแคว้นของหม่อมฉันก่อน แล้วเสด็จ
เข้าสู่พระนคร.

อถ ราชคหิ วรราชคหิ

นรราชวเร นคริ ตุ คเต

คิริราชวโร มุนิราชวโร

มิกราชคโต สุคโตปิ คโต.

เมื่อพระนรราชผู้ประเสริฐ เสด็จสู่กรุงราชคฤห์

ซึ่งมีเรือนหลวงอย่างประเสริฐ พระจอมกิริผู้ประเสริฐ

พระจอมมุนิผู้ประเสริฐ เสด็จไปเป็นเช่นพระยามฤค

[ราชสีห์] เสด็จไปแล้ว ชื่อว่าเสด็จไปดีแล้ว.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จจาริกไปตามลำดับ เข้าไปหาอาหารดาบส

กาลามโคตร และ อุทกดาบส รามบุตร ยังสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว ทรง

ดำริว่า ทางนี้ไม่ใช่ทางแห่งพระโพธิญาณ ไม่ทรงใส่พระหฤทัยถึงสมาบัติ-

ภวานานันมีพระประสงค์จะทรงตั้งความเพียร จึงเสด็จไปยังอุรุเวลาทรงดำริว่า

ภูมิภาคนี้ นำรินนมยฺหริงหนอ ทรงเข้าอยู่ ณ ตำบลนั้น ทรงตั้งความเพียรยิ่งใหญ่.
ชน ๕ คนเหล่านี้คือบุตรของพราหมณ์ผู้ทำนายนพระมหาปริสลักษณ์ ๔ คน
และพราหมณ์ชื่อ โทณทัณฺฑะ บวชค้อยู่ก่อน เทียวภิกษาจารไปในคามนิคม
ราชธานีทั้งหลาย บำรุงพระโพธิสัตว์ ณ ที่นั้น. ลำดับนั้น เมื่อพากันบำรุงพระ-
โพธิสัตว์ ผู้ตั้งความเพียรยิ่งใหญ่อยู่ถึง ๖ ปี ด้วยวัตรปฏิบัติมีกวดบริเวณเป็นต้น
ด้วยหวังอยู่ว่า พระโพธิสัตว์จักทรงเป็นพระพุทธเจ้า บัดนี้ จักทรงเป็นพระพุทธ-
เจ้าบัดนี้ อยู่ประจำสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น. แม้พระโพธิสัตว์ ก็ทรงยับยั้งอยู่
ด้วยงาและข้าวสารเมล็ดเดียว ด้วยทรงหมายจักทำทุกกรกิริยาอันถึงที่สุด ได้
ทรงตัดอาหารโดยประการทั้งปวง. แม้เทวดาทั้งหลาย ก็นำทิพโหชะใส่ลงตาม
ขุมขนทั้งหลาย.

ครั้งนั้น พระวรกายที่มีสีทองของพระองค์ผู้มีพระกายถึงความชุ่มพอม
อย่างยิ่ง เพราะไม่มีอาหารนั้นก็มิสีดำ. พระมหาปริสลักษณ์ ๓๒ ก็ถูกปกปิด.
ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ ทรงถึงที่สุดแห่งทุกกรกิริยา ทรงดำริว่า นี่ไม่ใช่ทาง
แห่งพระโพธิญาณ มีพระประสงค์จะเสวยอาหารหยาบ จึงเสด็จเข้าไปบิณฑบาต
ณ คามนิคมทั้งหลาย เสวยพระกระยาหาร. ลำดับนั้น พระมหาปริสลักษณ์
๓๒ ก็กลับเป็นปกติ พระวรกายมีสีเหมือนสีทอง. ขณะนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์
เห็นพระองค์ ก็คิดว่า ท่านผู้นี้ แม้ทำทุกกรกิริยามา ๖ ปี ก็ไม่อาจแทงตลอด
พระสัพพัญญุตญาณได้ มาบัดนี้ยังเที่ยวบิณฑบาตไปในคามนิคมราชธานีทั้ง
หลาย บริโภคอาหารหยาบ จักอาจได้อย่างไร ท่านผู้นี้มีกรรมมากคลายความเพียร
ประโยชน์อะไรของเราด้วยท่านผู้นี้ แล้วก็ละพระมหาบรูช พากันไปยัง
ป่าอิสิปตนะ กรุงพาราณสี.

สมัยนั้น วันวิสาขบรูณมี พระมหาบรูชเสวยข้าวมธุปายาส ซึ่งเทวดา
ใส่ทิพโหชะ อันหญิงวัยรุ่นชื่อสุชาดา ผู้บังเกิดในครอบครัวของเสนานิภูมพิ

ตำบลอรุเวลา เสนานิคมถวายแล้ว ทรงถือถาดทองวางลงสู่กระแสม่น้ำ
เนรัญชรา ปลูกพระยาภานาคราชผู้หลับให้ตื่นแล้ว. ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์
ทรงพักกลางวัน ณ ศาลวัน ซึ่งประดับด้วยดอกไม้หอม มีแสงสีเขียว นำ
รินรมย์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราเวลาเย็น เสด็จมุ่งตรงไปยังต้นโพธิพฤกษ์ตาม
ทางที่เทวดาทั้งหลายประดับแล้ว. เทวดานาคยักษ์ลิตธาเป็นต้น พวกกัน
บุชาด้วยดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้. สมัยนั้น คนหาหญ้า ชื่อโสถลิตยะ
ถือหญ้าเดินสวนทางมา รู้อาการของพระมหานรุษ จึงถวายหญ้า ๘ กำ พระ-
โพธิสัตว์ทรงรับหญ้าแล้วเสด็จเข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้นอัสสัตถะ ซึ่ง
เป็นวิชัยพฤกษ์อันรุ่งโรจน์กว่าหมื่นต้นไม้ทั้งหลาย คล้ายอัญชันคีรีสีเขียวคราม
ประหนึ่งช่วยบรรเทาแสงทินกร มีร่มเงาเย็น เย็นด้วยพระกรุณา ดังพระหฤทัย
ของพระองค์ เว้นจากการชุมนุมของวิคณานาชนิด ประดับด้วยกิ่งอันทิบ
ต้องลมอ่อน ๆ โขยมาประหนึ่งฟ้อนรำ และประคองยินดีด้วยปีติ ทรงทำประ-
ทักษิณพญาอัสสัตถพฤกษ์ ๓ ครั้ง ประทับยืนทางทิศอีสาน ทรงจับยอดหญ้า
เขย่า. ทันใดนั้นเอง ก็มีบัลลังก์ ๑๔ สอก หญ้าเหล่านั้น ก็เป็นเหมือนจิตรกร
วาดไว้. พระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือสันถัดหญ้า ๑๔ สอก ทรง
อธิษฐานความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ ทรงทำลำดับโพธิพฤกษ์ ๕๐ สอกไว้
เบื้องหลัง ดังลำดับเงินที่เขาวางไว้เหนือตั้งทอง กั้นด้วยกิ่งโพธิพฤกษ์เหมือน
ฉัตรมณีไว้เบื้องบน ประทับนั่ง. ก็ยอดอ่อนโพธิพฤกษ์ล่วงลงมาที่จิวรสีทองของ
พระองค์ ก็รุ่งโรจน์เหมือนวางแก้วประพาฬไว้ที่แผ่นทอง.

เมื่อพระโพธิสัตว์ ประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์นั้น วสวัตติมารเทพบุตร
คิดว่าสิทธัตถกุมารประสงค์จะล่วงวิสัยของเรา บัดนี้เราจักไม่ให้สิทธัตถกุมาร
นั้นล่วงวิสัย จึงบอกความนั้นแก่กองกำลังของมาร แล้วพากองกำลังมารออก
ไป. ได้ยินว่า ทัพมารนั้น ข้างหน้าของมาร ก้นขนาด ๑๒ โยชน์ ข้างขวาและ

ข้างซ้ายก็อย่างนั้น แต่ข้างหลัง ตั้งอยู่สุดจักรวาล เบื้องบนสูง ๕ โยชน์.
ได้ยินเสียงคำราม ดังเสียงแผ่นดินคำราม ตั้งแต่เก้าพันโยชน์.

สมัยนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงยื่นเป้าสังข์ ชื่อวิษุตตระ เขาว่า
สังข์นั้น ยาวสองพันศอก. คนธรรมดาเทพบุตรชื่อปัญจสิขะ ถือพิณสีเหลืองคัง
ผลมะตูม ยาวสามคาจุดบรรเลง ยืนขับร้องเพลงประกอบด้วยมงคล ท้าว-
สุยามเทวราช ทรงถือทิพยจามร อันมีลิริคังดวงจันทร์ยามฤดูสารท ยาวสาม
คาจุด ยืนถวายนพดลมออ่อน ๆ. ส่วนท้าวสหัมบดีพรหม ยืนกั้นฉัตรคัง
จันทร์ดวงที่สอง กว้างสามโยชน์ ไว้เบื้องบนพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้แต่
มหากาฬนาคราช อันนาคฝ่ายพื่อนราแปดหมื่นแวงล้อม ร่ายคาถาสคฺคินับร้อย
ยืนนมัสการพระมหาสัตว์ เทวดาในหมื่นจักรวาล บูชาด้วยพวงดอกไม้หอม
และจตุรฐูปเป็นต้น พวกกันยืนถวายสาธุการ.

ลำดับนั้น เทวบุตรมารขึ้นข้างที่กันข้างศึกได้ เป็นข้างที่ประดับด้วย
รัตนะ ชื่อคิริเมฆละ งามน่าดูอย่างยิ่ง เสมือนยอดหิมะคิริ ขนาคร้อยห้าสิบ
โยชน์ เนรมิตแขนพันแขน ให้จับอาวุธต่าง ๆ ด้วยการจับอาวุธที่ยังไม่ได้จับ.
แม้บริษัทของมารมีกำลังถือดาบ ธนู ศร หอก ขกธนู สาก ฆาต เหล็กแหลม
หอก หลาว หิน ค้อน กำไลมือ ฉมวก กงจักร เครื่องสวมคอ ของมีคม มี
หน้าเหมือนกวาง ราชสีห์ แรด กวาง หมู เสือ ลิง งู แมว นกฮูก และมี
หน้าเหมือนควาย ฟาน ม้า ช้างพลายเป็นต้น มีกายต่าง ๆ นากลัว นำประหลาด
น่าเกลียด มีกายเสมือนมนุษย์ยักษ์ปีศาจ ท่วมทับพระมหาสัตว์โพธิสัตว์ ผู้
ประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์ เดินห้อมล้อม ยืนมองดูการสำแดงของมาร.

แต่นั้น เมื่อกองกำลังของมาร เข้าไปยังโพธิมณฑลสถาน บรรดาเทพ
เหล่านั้น มีท้าวสักกะเป็นต้น เทพแม่แต่องค์หนึ่ง ก็ไม่อาจจะยืนอยู่ได้. เทพ

ทั้งหลายก็พากันหนีไปต่อหน้า ๆ นั้นแหละ ก็ท้าวสักกะเทวราช ทำวิษุตร-
สังข์ไว้ที่ปฤษฎางค์ ประทับยืน ณ ขอบปากจักรวาล. ท้าวมหาพรหม วาง
เศวตฉัตรไว้ที่ปลายจักรวาลแล้วก็เสด็จไปพรหมโลก. กาพนาครราชก็ทิ้งนา-
นาฏกะไว้ทั้งหมด ดำเนินไปยังภพมัญเชริกนาคพิภพลีก ๕๐๐ โยชน์ นอนเอา
มือปิดหน้า ไม่มีแม้แต่เทวดาสักองค์เดียว ที่จะสามารถอยู่ในที่นั้นได้. ส่วน
พระมหาบุรุษ ประทับนั่งอยู่แต่ลำพัง เหมือนมหาพรหมในวิมานว่างเปล่า. นิमित
ร้าย ที่ไม่น่าปรารถนาเป็นอันมากปรากฏก่อนที่เดียวว่า บัดนี้ มารจักมา ดังนี้.

เมื่อเวลาการยุทของพระยามาร และของพระ-

ผู้แผ่พันธุ์แห่งไตรโลก ดำเนินไปอยู่ อุกกาบาตอัน

ร้ายกาจก็ตกลงโดยรอบ ทิศทั้งหลายก็มีดคลุ้มด้วยควัน.

แผ่นดินแม้ไม่มีใจ ก็เหมือนมีใจ ถึงความ

พลัดพราก เหมือนหญิงสาวพลัดพรากสามี แผ่นดิน

ที่ทรงสระต่าง ๆ พร้อมทั้งสาครก็หวั่นไหว เหมือน

เถาวัลย์ต้องลมพัดแรง.

มหาสมุทรก็มีน้ำปั่นป่วน แม่น้ำทั้งหลายก็ไหล

ทวนกระแส ลำต้นไม้ต่าง ๆ ก็คดงอแตกติดดินแห่ง

ภูผาทั้งหลาย.

ลมร้ายก็พัดไปรอบ ๆ มีเสียงอึกทึกครึกโครม

ความมืดที่ปราศจากดวงอาทิตย์ ก็เลวร้าย ตัวกะพินซ์

ก็ท่องไปกลางหา.

เขาว่า ลางร้ายอันพิลึก ดังกล่าวไม่น่าเจริญใจ

ไม่น่าปรารถนา ทั้งที่อยู่ในอากาศและที่อยู่ภาคพื้นดิน

เป็นอันมาก ก็มีโดยรอบในขณะที่มารมา.

ส่วนหมู่เทพทั้งหลาย เห็นมารประสงค์จะประ-
หารพระมหาสัตว์ ผู้เป็นเทพแห่งเทพนั้น ก็เอ็นดู
พร้อมด้วยหมู่เทพก็พากันทำเสียงว่า หา หา.

แม้ภายหลัง ก็เห็นมารนั้น พร้อมทั้งกองกำลัง
เป็นอันมาก ที่ฝึกมาดีแล้ว พากันหนีไปในทิศใหญ่
ทิศน้อย อารูธในมือก็ตกไป.

พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ผู้แก่ล้า ปราศจาก
ภัย ประทับนั่งอยู่ท่ามกลางกองกำลังของมาร เหมือน
พระยาครุฑอยู่ท่ามกลางฝูงวิหค เหมือนราชสีห์ผู้ยิ่งใหญ่
อยู่ท่ามกลางฝูงมฤคะนั้น.

ครั้งนั้น มารคิดว่า จักยังพระสิทธิच्छะให้กลัวแล้วหนีไป แต่ไม่อาจ
ให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยฤทธิ์มาร ๕ ประการ คือ ลม ฝน ก้อนหิน เครื่อง
ประหาร ถ่านไฟ ไฟนรก ทราบ โคลน ความมืด มีใจจึงโกรธ บังคับ
หมู่มารว่า พนาย พวกเจ้าหยุดอยู่ไย จงทำสิทธิच्छะให้ไม่เป็นสิทธิच्छะ จง
จับ จงฆ่า จงตัด จงมัด จงอย่าปล่อย จงให้หนีไป ส่วนตัวเองนั่งเหนือ
คอกขสารชื่อคิริเมขละ ใช้กรข้างหนึ่งกวัดแกว่งศร เข้าไปหาพระโพธิสัตว์
กล่าวว่า ท่านสิทธิच्छะ จงลุกขึ้นจากบัลลังก์. ทั้งหมู่มารก็ได้ทำความบีบคั้น
ร้ายแรงยิ่งแก่พระมหาสัตว์.

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษตรัสคำเป็นต้นว่า คุณก่อนมาร ท่านบำเพ็ญ
บารมีเพื่อบัลลังก์มาแต่ครั้งไร แล้ว ทรงน้อมพระหัตถ์ขวาสู่แผ่นดินปฐพี. ขณะนั้น
นั่นเอง ลมและน้ำที่รองแผ่นดินปฐพี ซึ่งหนาหนึ่งล้านหนึ่งหมื่นสี่พันโยชน์ ก็ไหว
ก่อนต่อจากนั้น มหาปฐพีนี้ ซึ่งหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็ไหว ๖ ครั้ง. สายฟ้า

แลและอสเนียดหลายพันเบื้องบนอากาศ ก็ฝ่าลงมา. ลำดับนั้น ช้างคิริเมฆละก็ถูกเข้า. มารที่นั่งบนคอคิริเมฆละ ก็ตกลงมาที่แผ่นดิน. แม่พรคพวกของมารก็กระจัดกระจายไปในทิศใหญ่ทิศน้อย เหมือนกำเผลบที่กระจายไปจะนั้น.

ลำดับนั้น แม่พระมหาบุรุษ ทรงกำจัดกองกำลังของมารพร้อมทั้งตัวมารนั้น ด้วยอานุภาพพระบารมีทั้งหลายของพระองค์ มีขันติ เมตตา วิริยะ และปัญญาเป็นต้น ปฐมยามทรงระลึกถึงขันธที่อาศัยมาแต่ก่อน มัชฌิมยามทรงชำระทิพยจักขุ ปิจจุสมัยไกลี่รุ่ง ทรงหยั่งญาณลงในปัจจยาการที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ทรงยังจตุตถฌานมีอานาปานะเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว ทรงทำจตุตถฌานนั้นให้เป็นบาทแล้ว ทรงเจริญวิปัสสนา ทรงยังกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไปด้วยมรรคที่ ๘ ซึ่งทรงบรรลุมาตามลำดับมรรค ทรงแทงตลอดพระพุทธรคุณทั้งปวง ที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ทรงเปล่งพระพุทธรอุทานว่า

อเนกชาติลี สารี สนุชาวิสุตฺ อนิพพิลล

คหการี คเวสนุโต ทุกุขา ชาติ ปุนปฺปุน

คหการก ทิฏฺฐโฐติ ปุน เคะหิ น กาทิสิ

สพฺพา เต ผาสูกา ภคฺคา คหุญฺญ วิสงฺขต

วิสฺขารคตฺ จิตตํ ตณฺหานํ ขยมชฺชณา.

เราแสวงหานายช่างผู้สร้างเรือนคือตัณหา เมื่อไม่พบ ก็ต้องท่องเที่ยวไปตลอดชาติสงสารเป็นอันมาก การเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนนายช่างผู้สร้างเรือนคือตัณหา เราพบท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนแก่เราอีกไม่ได้แล้ว โครงสร้างเรือนของท่าน เราก็หักหมด

แล้ว ขอดเรียนคือวิชา เราก็รู้เสียแล้ว จิตเราถึง
วิสังขาร ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ เพราะเราบรรลุลหรรณที่
สิ้นค้นหาแล้ว.

เรื่องนิทานใกล้

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับนั่งเปล่งพระพุทธานแล้ว ก็ทรงมี
พระดำริว่า เราท่องเที่ยวมา ๔ อสงไขย กำไรแสนกำปี ก็เพราะเหตุแห่งบัลลังก์
นี้ บัลลังก์นี้เป็นวิชัยบัลลังก์ มงคลบัลลังก์ของเรา เรานั่งเหนือบัลลังก์นี้ ความ
ดำริยังไม่บริบูรณ์ตราบใด เราก็จักไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ตราบนั้น ทรงเข้า
สมาบัตินับได้หลายแสนโกฏิ ประทับนั่งเหนือบัลลังก์นั้น ๗ วัน ที่ท่านหมาย
ถึงกล่าวไว้ว่า ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข โดย
บัลลังก์เดียว ๗ วัน.

ครั้งนั้น เทวดาบางพวกเกิดปริวิตกว่า แม่วันนี้พระสิทธัตถะ ก็ยังมี
กิจที่จะต้องทำแน่แท้ ด้วยยังไม่ทรงละความอาลัยในพระบัลลังก์ ลำดับนั้น
พระศาสดาทรงทราบความวิตกของเทวดาทั้งหลาย ก็เหาะขึ้นสู่เวหาสทรงแสดง
ยมกปาฏิหาริย์ เพื่อระงับความวิตกของเทวดาเหล่านั้น ครั้นทรงระงับความ
วิตกของเทวดาทั้งหลาย ด้วยปาฏิหาริย์นี้เรียบร้อยแล้ว ประทับยืน ณ ส่วนทิศ
อุดรอิงทิสปาจินนิคหน้อย จากบัลลังก์ ทรงพระดำริว่า เราแห่งตลอดพระ-
สัพพัญญุตญาณ. ณ บัลลังก์นี้แล้วหนอ ทรงสำรวจดูบัลลังก์และโพธิพฤกษ์
อันเป็นสถานที่ทรงบรรลุมาแห่งพระบารมีทั้งหลาย ที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดสี่
อสงไขย. กับแสนกำปี ด้วยดวงพระนครที่ไม่กระพริบ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน
สถานที่นั้น ชื่อว่า อนิมิสเจดีย์.

ลำดับนั้น ทรงเนรมิตที่จงกรม ระหว่างบัลลังก์และสถานที่ประทับยืน
เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมกลับไปมาจากข้างหน้าข้างหลัง ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน.
สถานที่นั้นชื่อว่า รัตนจงกรมเจดีย์.

แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ เทวดาทั้งหลายเนรมิตรัตนอมระ เรือนแก้ว ทางทิศ
พายัพแต่โพธิพฤกษ์. ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ เรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณาพระ-
อภิธรรมปิฎก ยับยั้งอยู่ ๗ วัน. สถานที่นั้น ชื่อว่า รัตนอมระเจดีย์.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยับยั้งอยู่ ๔ สัปดาห์ ไกลโพธิพฤกษ์อย่างนี้
แล้ว ในสัปดาห์ที่ ๕ เสด็จจากโคนโพธิพฤกษ์ เข้าไปยังต้นอชปาลนิโครธ
ครั้นแล้ว ก็ประทับนั่งเลือกเฟ้นธรรมและเสวยวิมุตติสุข ณ ต้นอชปาล-
นิโครธ นั้น.

พระศาสดาครั้นทรงยับยั้ง ณ ต้นอชปาลนิโครธนั้น ๗ วันแล้ว ก็เสด็จ
ไปยังโคนต้นมุจลินท์ ณ ที่นั้น พระยานาคชื่อ มุจลินท์ เอาขนด ๗ ชั้นวาง
ไว้รอบ เพื่อป้องกันความหนาวเป็นต้น เมื่อเกิดฝนตกพรา ๗ วัน พระศาสดา
เสวยวิมุตติสุข เหมือนประทับอยู่ในพระคันธกุฎีที่ไม่คับแคบ ทรงยับยั้งอยู่ ณ
โคนต้นมุจลินท์นั้น ๗ วัน จึงเสด็จเข้าไปยังโคนต้นราชายคนะ ประทับนั่ง
เสวยวิมุตติสุข ณ ที่นั้น ๗ วัน. ครบ ๗ สัปดาห์บริบูรณ์ ด้วยประการฉะนี้.
ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีการบ้วนพระโอษฐ์ ไม่มีการปฏิบัติ
สรีริกิจ ไม่มีการเสวยพระกระยาหาร ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผลอย่างเดียว.
ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงชำระพระโอษฐ์ด้วยไม้ชำระฟันชื่อนาคลดา และด้วย
น้ำในสระอนาคต ที่ทำวสัถจะอมทวยเทพทรงน้อมถวายในวันที่ ๔๘ วันสุด
ท้ายแห่ง ๗ สัปดาห์ ประทับนั่ง ณ โคนต้นราชายคนะ นั้นนั่นแล.

สมัยนั้น พานิชสองคน ชื่อคปฺสสะ และ ภัลลิกะ อันทวดาผู้เป็น
ญาติสาโลหิต ให้ขมกขม่นในอันถวายอาหารแด่พระศาสดา ถือข้าวสัตตุง
และสัตตูก้อน เข้าไปเฝ้าพระศาสดายืนกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงอาศัยความกรุณาโปรดทรงรับอาหารนี้ด้วย เพราะเหตุที่บาตรที่ทวดาถวาย
ครั้งทรงรับข้าวมธุปายาส อันตรธานไป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า
พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่รับอาหารด้วยมือเปล่า เราจะพึงรับอาหารนี้ได้
อย่างไรหนอ.

ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จาก ๔ ทิศ รู้รัชยาศย์ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้านั้น ก็น้อมบาตร ๔ บาตรสำเร็จด้วยแก้วมณีและแก้วมรกตถวาย.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามบาตรเหล่านั้น. ท้าวจาคมหาราชจึงน้อมบาตร ๔
บาตร สำเร็จด้วยศิลา สีเหมือนถั่วเขียว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยความ
กรุณาทวดาทั้ง ๔ องค์นั้น จึงทรงรับไว้ยุบรวมเป็นบาตรเดียวทรงรับอาหาร
ไว้ในบาตรสำเร็จด้วยศิลามีค่ามากนั้น เสรยแล้วทรงทำอนุโมทนา. พานิชสอง
พี่น้องนั้น ถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ เป็น ทเววาจิกอุบาทก.

ลำดับนั้น พระศาสดาเสด็จไปต้นอชปาลนิโครธอีกประทับนั่ง ณ โคน
ต้นนิโครธ. พอประทับนั่ง ณ ที่นั้นเท่านั้นทรงพิจารณาว่า ธรรมที่ทรงบรรลุ
นั้น กลุ่มเล็ก ก็เกิดพระปริวิตกที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ถึงอาการ
คือ ความมีพระพุทธรประสงค์จะไม่ทรงแสดงธรรมโปรดผู้อื่น โดยนัยว่า ธรรม
นี้เราบรรลุแล้ว. ครั้งนั้น ท้าวสัทธมบดีพรหม ทรงดำริว่า โลกย่อยยับกันละท่าน
เอย โลกย่อยยับกันละท่านเอย ก็พา ท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันคฺสูติ ท้าว
นิมมานรดี ท้าวปรนิมมิตวสวัตติและมหาพรหม ในหมื่นจักรวาล มายังสำนัก
พระศาสดา ทูลอ่อนวอนให้ทรงแสดงธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม.

พระศาสดาประทานปฏิญาณรับแก้้วว่าสหัมบดีพรหมนั้นแล้ว ทรง
พระดำริว่า ควรแสดงธรรมโปรดใครก่อนหนอ ทรงทราบว่ อพารดาบสและ
อุททกดาบสทำกาละเสียแล้ว ทรงปรารภภิกษุปัญจวัคคีย์ใส่ไว้ในพระหฤทัยว่า
ภิกษุปัญจวัคคีย์ มีอุปการะมากแก่เราดังนี้ ทรงนึกว่า เดียวนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์
เหล่านั้น อยู่กันที่ไหนหนอ ก็ทรงทราบว่ ที่อสิปตนะ มิคทายวัน กรุงพาราณสี
ทรงพระดำริว่ เราจักไปที่นั่นประกาศธรรมจักร แล้วเสด็จเที่ยวบิณฑบาต
ประทับอยู่ใกล้โพธิมณฑลสถานนั้นแผละ ๒ - ๓ วัน ในวันอาสาฬหบูรณมีทรง
พระดำริจักเสด็จไปกรุงพาราณสี ทรงถือบาตรจีวรเดินทางได้ ๑๘ โยชน์ ใน
ระหว่างทาง ทรงพบอาชีวกชื่ออุปกะเดินสวนทางมา ทรงบอกอาชีวกนั้นว่
พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า วันนั้นนั่นเอง เวลาเย็นเสด็จถึงอสิปตนะ มิคทายวัน
กรุงพาราณสี.

ฝ่ายภิกษุปัญจวัคคีย์ เห็นพระตถาคตเสด็จมาแต่ไกล จึงทำการนัด
หมายกันว่ ผู้มีอายุ ท่านพระสมณโคดมนี้ เวียนมาเพื่อเป็นคนมักมากด้วย
ปัจจัย มีกายบริบูรณ์มีอินทรีย์เอิบอิม มีผิวพรรณเพียงดังสีทองเสด็จมา เราจัก
ไม่ทำการอภิวาทเป็นต้นแก่ท่านละ เพียงแต่ปฐุอาสนะไว้. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงทราบวาระจิตของภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นทรงย่อเมตตาคจิต ที่สามารถแผ่
ไปโดยไม่เจาะจงในสรรพสัตว์ มาเป็นแผ่เมตตาคจิต โดยเจาะจง. ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์เหล่านั้นอันเมตตาคจิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าสัมผัสแล้ว เมื่อพระ-
ตถาคตเสด็จเข้าไปหา ก็ไม่อาจตั้งอยู่ในชื่อนัดหมายของตนได้ พากันทำกิจ
ทุกอย่างมีการกราบไหว้เป็นต้น. ความพิศดาร พึงทราบตามนัย ที่ท่านกล่าว
ไว้ ในมหาวรรค แห่งวินัยเป็นต้น.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นให้เข้าใจ
ถึงความเป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์แล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อย่างดี

ที่จัดไว้แล้วเมื่อกาลประกอบด้วยนักษัตรเดือนอุตราสาธอยู่ อันพรหม ๑๘ โภคิ
แวดล้อมแล้ว ทรงเรียกพระเถระปัญจวัคคีย์มาแล้วทรงแสดงพระธรรมจักกัปป
วัตตนสูตร บรรดาภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ท่านอัญญาโกณฑัญญะส่งญาณไป
ตามกระแสเทศนา จบพระสูตร ก็ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผลพร้อมด้วยพรหม ๑๘
โภคิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บัดนี้เราเป็นพระสัมพุทธเจ้า ชื่อโคตมะ ผู้ยังสกุล
ศากยะให้เจริญ ตั้งความเพียรแล้ว บรรลุพระสัมโพธิ
ญาณอันอุดม.

อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ก็ประกาศพระ
ธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่พรหม ๑๘ โภคิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า อหิ ทรงแสดงถึงพระองค์เอง. บทว่า
เอตริหิ แปลว่า ในกาลนี้. บทว่า สกยวฑฺฒโน แปลว่า ผู้ยังสกุลศากยะให้
เจริญ. ปาฐะว่า สกยปฺจฺจโว ก็มี. ความเพียรท่านเรียกว่า ปธานะ. บทว่า
ปทหิตฺวาน ได้แก่ พากเพียร พยายาม. อธิบายว่า ทำทุกกรกิริยา. บทว่า
อญฺจารสฺสนฺ โภคินฺ ความว่า อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์ ๑๘ โภคิมีพระ
อัญญาโกณฑัญญะเถระเป็นประธานด้วยการตรัสพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ณ
ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน กรุงพาราณสี.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอภิสัมย์อันล่วงมาแล้ว เมื่อจะตรัส
อภิสัมย์ที่ยังไม่มาถึง จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

นอกจากนั้น เมื่อเราแสดงธรรม ในสมาคมแห่ง
มนุษย์และเทวดา อภิสัมย์ครั้งที่ ๒ จักมีแก่สัตว์นับ
จำนวนไม่ได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นรเทวสมาคเม** ความว่า สมัยอื่นนอก
จากนั้น ในมหามงคลสมาคม ท่ามกลางเทวดาและมนุษย์ในหมื่นจักรวาล เวลา
จบมงคลสูตร อภิสมัยได้มีแก่นมนุษย์และเทวดา เกินที่จะนับได้. บทว่า **ทุดิยา-**
ภิสมโย อหุ ได้แก่ **เหตฺตติ**. เมื่อจะฟังกล่าวคำอนาคตกาล [ว่า **เหตฺตติ**] แต่
ก็กล่าวคำเป็นอดีตกาลว่า **อหุ** เพราะตกกระแสนี้แล้ว. หรือจะว่ากล่าวเป็นกาล
วิปัสสาก็ได้. ในคำนอกจากนี้และคำเช่นนี้ ก็นัยนี้. ต่อมาอีก ในการทรง
แสดงราหูโลวาทสูตร ก็ทรงยังสัตว์เกินที่จะนับให้เต็มน้ำอมฤตคืออภิสมัย. นี้
เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บัดนี้เราสั่งสอนราหูลูกของเราในที่นี้นี้แล

อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็มีแก่สัตว์นับจำนวนไม่ได้.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีสาวกสันนิบาตประชุมพระสาวก
ครั้งเดียวเท่านั้น คือ การประชุมพระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูป เหล่านี้คือ
ชฎิลสามพี่น้องมีพระอรุเวลกัสสปเป็นต้น ๑,๐๐๐ รูป พระอัครสาวกทั้งสอง ๒๕๐
รูป. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เรามีสันนิบาตประชุมพระสาวกผู้แสวงหาคุณ

ยิ่งใหญ่เพียงครั้งเดียว คือการประชุมภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป.

แก้อรธ

บรรดาเหล่านั้น บทว่า **เอโกลิ** ตัดบทเป็น **เอโกว อาสิ** มีครั้ง
เดียวเท่านั้น. บทว่า **อทุตฺเตรสตานัน** แปลว่า สาวกของเรา ๑,๒๕๐ รูป.
บทว่า **ภิกฺขุณาสิ** ตัดบทเป็น **ภิกฺขุณิ อาสิ**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่
ท่ามกลางภิกษุสาวกเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในจาตุรงคสันนิบาต.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงพระประวัติของพระองค์
จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

เราผู้ไร้มลทินรุ่งเรืองอยู่ อยู่ในท่ามกลางภิกษุ
สงฆ์ให้ทุกอย่างที่สาวกปรารถนา เหมือนแก้วจินดา-
มณีให้ทุกอย่างที่ชนปรารถนาฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิโรจมาโน ได้แก่ รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระ-
พุทธสิริอันไม่มีที่สุด. บทว่า วิมโล ได้แก่ ผู้ปราศจากมลทินคือกิเลสมีราคะ
เป็นต้น. บทว่า มณีว สพุททามโท ความว่า เราให้สุขวิเศษทั้งเป็นโลกิยะ
และโลกุตระทุกอย่างที่สาวกมุ่งมาดปรารถนา เหมือนแก้วจินดามณีให้ทุกอย่างที่
ชนปรารถนา.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความปรารถนาที่สาวกปรารถนา จึงตรัสคำ
เป็นต้นว่า

ด้วยความเอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย เราจึงประกาศ
สัจจะ ๔ แก่ผู้จันทหวังผล ผู้ต้องการละความพอใจ
ในภพ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ผล ได้แก่ ผล ๔ อย่างมีโศคาปัตติผล
เป็นต้น. บทว่า ภวจจนฺทชฺเชหิณิ ได้แก่ ผู้ละภวตัณหา ผู้ต้องการละ
ภวตัณหา. บทว่า อนุกมฺปาย ได้แก่ ด้วยความเอ็นดู.

บัดนี้ ครั้นทรงทำการประกาศสัจจะ ๔ แล้ว เมื่อจะทรงแสดงอภิสมัย
จึงตรัสว่า ทสฺวีสทฺสฺสถานํ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสฺวีส-

สหุสถาน ได้แก่ หนึ่งหมื่นและสองหมื่น. อธิบายว่า โดยนัยเป็นต้นว่า หนึ่งหมื่นสองหมื่น. คาถาที่ ๕ และที่ ๑๐ ความง่ายแล.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๑๑ และที่ ๑๒ ต่อไป. แม้สองศัพท์ว่า อิทา-
เนตริ ความก็อันเดียวกัน ท่านกล่าวเหมือนบุรุษบุคคล โดยเป็นเวไนยสัตว์.
อีกนัยหนึ่ง บทว่า อิทานิ ได้แก่ ในกาลเมื่อเราอุบัติแล้ว. บทว่า เอตริ
ได้แก่ ในกาลเมื่อเราแสดงธรรมอยู่. บทว่า อปตฺตมานสา ได้แก่ ผู้ยังไม่บรรลุ
พระอรหัตผล. บทว่า อริยญฺขตํ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘. บทว่า โภมยฺนฺดา
แปลว่า สรรเสริญ. บทว่า พุชฺฌิสฺสฺสนฺติ ความว่า จักแทงตลอดสังขาร
๔ ในอนาคตกาล. บทว่า สํ สารสริตํ ได้แก่ สาครคือสังสารวัฏ.

บัดนี้ เมื่อทรงแสดงถึงพระนครที่ทรงสมภพเป็นต้นของพระองค์ จึง
ตรัสคำเป็นต้นว่า

เรามีนครชื่อกบิลพัสดุ์ มีพระชนกพระนามว่า
พระเจ้าสุทโธทนะ พระชนนีพระนามว่าพระนางมายา
เทวี.

เราครองมรราวาสวีสัยอยู่ ๒๕ ปี มีปราสาทอย่าง
เยี่ยม ๓ หลัง ชื่อสุจันทะ โกกนุทะและโกญจะ.

มีพระสนมกำนัลสี่หมื่นนาง มีอัคมเหสีพระ-
นามว่า ยโสธรา มีโอรสพระนามว่า ราหุล.

เราเห็นนิमित ๔ ออกอภิเษกกรรมณ์ด้วยยานคือ
ม้า บำเพ็ญเพียรทำทุกกรกิริยา ๖ ปี.

เราประกาศธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะกรุงพาราณ-
สี เราเป็นพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะเป็น
สรณะของสัตว์ทั้งปวง.

อุกฤษฏ์ครุสาวก ชื่อว่าพระโกลิตะ และพระอุป-
ติสสะ มีพระพุทธรูปปฏิฐากประจำสำนัก ชื่อว่าพระ-
อานันทะ มีภิกษุณีครุสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และ
พระอุบลวรรณา.

มีอัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
มีอัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่านันทมาตาและอุตตรา.

เราบรรลुพระสัมโพธิญาณอันอุดม ณ โคนโพธิ-
พฤกษ์ ชื่อต้นอัสสัตถะ มีรัศมีกายวาหนึ่ง ประจำ กาย
สูง ๖ ศอก.

เรามีอายุน้อย ๑๐๐ ปี ในบัดนี้ เมื่อดำรงชีวิตอยู่
ประมาณเท่านั้น ก็ยังหมั่นเป็นอันมากให้ข้ามโธมะ.

เราตั้งคบเพลิง คือธรรมไว้ปลุกชนที่เกิดมาภายหลังให้ตื่น ไม่นานนัก เราพร้อมทั้งสงฆ์สาวกก็จัก
ปรินิพพานในที่นี้แหละ เพราะสิ้นอาหาร เหมือน
ไฟดับเพราะสิ้นเชื้อฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ทุกอย่างว่า เรามีปราสาท ๓ หลัง
ชื่อสุจันทะ โคนนุทะและโกญจะ มี ๕ ชั้น ๗ ชั้น และ ๕ ชั้น มีสนมนาฏกะ
สี่หมื่นนาง มีอัครมหีพระนามว่า ยโสธรา เรานั้นเห็นนิมิต ๔ ออกมหา-
ภิเนษกรรมด้วยยานคือม้า แต่นั้น ก็ตั้งความเพียร ๖ ปี ในวันวิสาขบูชาจะมีก็
บริโภคข้าวมธุปายาสที่ธิดาของ เสนานิกุลุมพี ณ อุรุเวลาเสนานิคม ชื่อสุชาดา
ผู้เกิดความเลื่อมใสถวายแล้ว พักกลางวัน ณ ศาลวัน เวลาเย็นรับหญ้า ๘ กำ ที่
คันทาบหญ้าชื่อ โสคติยะ ถวายแล้ว เข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอัสสัตถะ
กำจัดกองกำลังของมาร ณ ที่นั้น บรรลุพระสัมโพธิญาณ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทฺธิ สวากสงฺฆโต ก็คือ สทฺธิ
สวากสงฺฆน ความว่า พร้อมทั้งสงฆ์สาวก. บทว่า ปรีนิพฺพิสฺสํ ก็คือ
ปรีนิพพายิสฺสามิ แปลว่า จักปรีนิพพาน. บทว่า อคฺคิวิหาโร สงฺขยา
ก็คือ อคฺคิ วิย อินฺธุชนกฺขเยน คฺจไฟคฺคิเพราะสิ้นเชื้อฉะนั้น ความว่า
แม้เราไม่มีอุปาทาน ก็จักปรีนิพพานเหมือนไฟหมดเชื้อก็ดับฉะนั้น

บทว่า ตานิ จ อคฺคเตชานิ ความว่า คู่พระอัครสาวกเป็นต้น
ที่มีเดชไม่มีผู้เสมอเหมือนเหล่านั้น. บทว่า อิมานิ จ ทสฺพลานิ ความว่า
ทสพลที่มีในพระสรีระเหล่านั้น. บทว่า คฺคณฺธารโณ เทโห ความว่า และ
พระวรกายที่ทรงคุณมีพระอสาธารณญาณ ๖ เป็นต้นนี้. บทว่า ตมนฺตรหิสฺสุ-
สนฺติ ความว่า คุณลักษณะดังกล่าวมานี้ จักอันตรธาน สูญหายไปสิ้น ศัพท์
ว่า นนฺ ในคำว่า นนฺ ธิตฺตา สพฺพสงฺขารา นี้ เป็นนิบาตลงในอรรถว่า
อนุมติคัลล้อยตาม. บทว่า ธิตฺตา ได้แก่ ชื่อว่าเปล่า เพราะเว้นจากสาระคือ
เที่ยง สาระคือยั่งยืน ก็ทั้งหมดนั้นแล อันปัจจัยปรุงแต่ง มีอันสิ้นไปเป็นธรรมดา
เสื่อมไปเป็นธรรมดา คลายไปเป็นธรรมดา ดับไปเป็นธรรมดา ชื่อว่าไม่เที่ยง
เพราะมีแล้วไม่มี. ชื่อว่าทุกข์ เพราะอันความเกิดเป็นต้นบีบคั้นแล้ว ชื่อว่า
อนัตตา เพราะไม่อยู่ในอำนาจ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงยกไตรลักษณ์
ลงในสังขารทั้งหลายแล้วเจริญวิปัสสนา จงบรรลุพระนิพพานที่ไม่ตาย ปัจจัย
ปรุงแต่งไม่ได้ ไม่จุติ นี้เป็นอนุศาสนี เป็นคำสั่งสอนของเรา สำหรับท่าน
ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด.
ได้ยินว่า ในเวลาจบเทศนา จิตของเทวดาแสน โภกฏิกี่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย
เพราะไม่ยึดมั่นส่วนเทวดาที่ตั้งอยู่ในมรรคผลนอกนั้น เกินที่จะนับจำนวนได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจงดกรม ณ รัตนจงดกรมในอากาศ ตรัสพุทธ-
วงศ์แม่ทั้งสี่ กำหนดด้วยกัป นามและชาติเป็นต้นอย่างนี้แล้ว ยังหมู่พระประยูร-
ญาติให้ถวายบังคมแล้วลงจากอากาศ ประทับนั่งเหนือบรรพตอาสน์ที่จัดไว้แล้ว
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว สมาคมพระประยูรญาติก็ถึงความสูงสุด
ด้วยประการฉะนี้ พระประยูรญาติทุกพระองค์ก็ประทับนั่งมีจิตมีอารมณ์เดียว.
แต่นั้น มหาเมฆก็หลั่งฝนโบกขรพรรษลงมา ขณะนั้นเอง น้ำก็ส่งเสียงร้องไหล
ไปภายใต้ ผู้ต้องการจะเปียกก็เปียก ผู้ไม่ต้องการเปียก แม้แต่หยาดน้ำ ก็ไม่ตกลง
ที่ตัว พระประยูรญาติทั้งหมดเห็นความอัศจรรย์นั้นก็อัศจรรย์ประหลาดใจ พา
กันกล่าวว่า โอ น้าอัศจรรย์ โอ น้าประหลาดใจหนอ. พระศาสดาทรงสดับคำ
นั้นแล้วตรัสว่า มิใช่ฝนโบกขรพรรษตกลงในสมาคมพระประยูรญาติในปัจจุบัน
นี้เท่านั้น แม้นในอดีตกาลก็ตกลงมาเหมือนกัน. เพราะเหตุแห่งอตุปปัตตินี้ จึง
ตรัสเวสสันดรชาดก. พระธรรมเทศนานั้น เกิดประโยชน์แล้ว. ต่อ นั้น พระ-
ศาสดาเสด็จจากอาสนะเข้าพระวิหาร.

จบพรรณนางค์พระโคตมพุทธเจ้า

แห่งอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อมธุรัตวิสาสินีด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ปกิณกะของพระพุทธเจ้า

[๒๗] นับแต่กับนี้ไป ในกัณฑ์นับไม่ได้ มีพระพุทธเจ้าผู้นำพิเศษ ๔ พระองค์ คือ พระตมหังกร พระเมธังกร พระสรณังกร และพระที่ปึงกรสัมพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าเหล่านั้น มีในกัณฑ์เดียวกัน.

ต่อจากสมัยของพระที่ปึงกรพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าผู้นำโลก พระนามว่าโกณฑัญญะ มีพระองค์เดียวในกัณฑ์หนึ่ง ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะระหว่างกัณฑ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร และพระศาสดาโกณฑัญญะ เป็นอันตรกัณฑ์ นับไม่ถ้วน.

ต่อจากสมัยของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ก็มีพระพุทธเจ้าผู้นำ พระนามว่ามังคละ ระหว่างกัณฑ์ของพระพุทธเจ้าสองพระองค์นั้น เป็นอันตรกัณฑ์ นับไม่ถ้วน.

พระมุนีสุมังคละ พระสุমনะ พระเรวตะ และพระโสภิตะ พระพุทธเจ้าผู้มีจักขุ ทรงทำแสงสว่างแก่เหล่านั้น ก็มีในกัณฑ์เดียวกัน.

ต่อจากสมัยของพระโสภิตพุทธเจ้า ก็มีพระมหามุนีพุทธเจ้า พระนามว่า อโนมทัสสี. ระหว่างกัณฑ์ของพระพุทธเจ้าสองพระองค์นั้นเป็นอันตรกัณฑ์นับไม่ถ้วน.

พระพุทธเจ้าผู้นำคือ พระอโนมทัสสี พระปฐมะ
และพระนารทะ พระมุณีพุทธเจ้า ผู้ทำที่สุดแห่งความ
มืด แม้เหล่านั้น ก็มีในกัปเดียวกัน.

ต่อจากสมัยของพระนารทพุทธเจ้า ก็มีพระ-
พุทธเจ้าผู้นำ พระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงอุบัติในกัป
หนึ่ง ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

ระหว่างกัปของพระผู้มีพระภาคเจ้านารทะ และ
พระศาสดापทุมุตตระ เป็นอันตรกัป นับไม่ถ้วน.

ในแสนกัป มีพระมหามุณีพระองค์หนึ่ง พระ-
นามว่า ปทุมุตตระ ผู้รู้แจ้งโลก ผู้ควรรับของบูชา.

ในสามหมื่นกัป ต่อจากพระปทุมุตตรพุทธเจ้า
มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือพระสุเมธะ พระสุชาตะ.

ในหนึ่งพันแปดร้อยกัป มีพระพุทธเจ้า ๓ พระ-
องค์ คือพระปิยทัสสี พระอถลทัสสี พระธัมมทัสสี.

ต่อจากพระสุชาตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสาม
พระองค์ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้ไม่มีบุคคลใด
เปรียบในโลก เสด็จอุบัติในกัปเดียวกัน.

ต่อจากกัปนี้ ในกัปที่เก้าสิบสี่ มีพระมหามุณี
พระองค์เดียวพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้รู้แจ้งโลก ผู้
ยอดเยี่ยมโดยบุญลักษณะ.

ต่อจากกัปที่เก้าสิบสองนับแต่กัปนี้ มีพระผู้นำ ๒
พระองค์ คือพระสัมพุทธเจ้าติสสะ และพระปุตตะ ผู้
ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีบุคคลเปรียบ.

ต่อแต่กับนี้ ในกับที่ ๕๑ มีพระพุทธเจ้าผู้นำโลก
พระนามว่า วิปัสสี พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรง
ประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงปลดเปลื้องสัตว์
ทั้งหลายจากเครื่องผูกพันแล้ว.

ต่อจากกับนี้ในกับที่ ๓๑ มีพระผู้นำ ๒ พระองค์
คือพระสิจิ และพระเวสสภู ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีบุคคล
เปรียบ.

ในภัทรกับนี้ มีพระผู้นำ ๓ พระองค์คือ พระ-
ผู้นำคือพระกกุสันธะ พระโกนาคมะและพระกัสสปะ
เราผู้เป็นพระสัมพุทธเจ้าในปัจจุบัน และพระเมตไตรย
พระพุทธเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์นี้เป็น
ปราชญ์ผู้อนุเคราะห์โลก.

บรรดาพระผู้เป็นธรรมราชาเหล่านั้น พระ-
โศตมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทั้งพระสาวก บอทางนั้น
แก่สัตว์เหล่าอื่นหลายโกฏิ ก็ปรินิพพานไปแล้วแล.

จบกัณฑ์กัณกะของพระพุทธเจ้า

เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ

[๒๘] พระชินวรมหาโคตมพุทธเจ้า ปรีนิพพาน
ณ นครกุสินารา พระบรมสารีริกธาตุก็แผ่ไปกว้าง
ขวางเป็นส่วน ๆ ในประเทศนั้น ๆ.

ส่วนหนึ่งเป็นของพระเจ้าอชาตศัตรู ส่วนหนึ่ง
ตกอยู่ในเมืองเวสาลี ส่วนหนึ่งอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์
ส่วนหนึ่งอยู่ในนครอัลลกะปปะกะ ส่วนหนึ่งอยู่ในราม-
คาม ส่วนหนึ่งอยู่ในนครเวฏฐทีปะกะ

ส่วนหนึ่ง อยู่ที่เจ้ามัลละ ในนครปาวา ส่วน
หนึ่งอยู่ที่เจ้ามัลละ ในนครกุสินารา.

พราหมณ์ชื่อโทณะ สร้างคุมพสุตูป. กษัตริย์
โมริยะ ผู้มีพระทัยยินดีสร้างอังคารสุตูป. สุตูปบรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุมี ๘ แห่ง คุมพเจดีย์เป็นแห่งที่ ๕
อังคารสุตูปเป็นแห่งที่ ๑๐ ประดิษฐานไว้ในกาลนั้น.

พระทาสชาตุ [พระเขี้ยวแก้ว] องค์หนึ่งอยู่ใน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ องค์หนึ่งอยู่ที่นาคปุระ องค์หนึ่งอยู่
ที่แคว้นคันธาระ องค์หนึ่งเป็นของพระราชอาแคว้น
กาลิงคะ.

พระทันตธาตุ ๔๐ ถ้วน พระเกสาและพระโลมา
เทวดาทั้งหลายนำไปแต่ละอย่างไว้ที่จักรวาลแต่ละ
จักรวาลต่อกัน บาตร ไม้เท้า จีวรของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าอยู่ที่วิหรานคร ผ้าอันตราวาสกอยู่ที่กุลมรนคร ผ้า

ปัจฉัตถณะอยู่ที่กปิละ ฆมกรกและประคคเวยอยู่ที่
นครปาฐลีนุตร ผ้าสรองน้ำอยู่ที่นครจัมปา พระอุณาโลม
อยู่ที่แคว้นโกศล ผ้ากาสาวพัศตร์อยู่ที่พรหมโลก ผ้าโปก
พระเศียรอยู่ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ [รอยพระบาทอัน
ประเสริฐติดอยู่ที่แผ่นดิน เหมือนที่ติดอยู่ที่นคร-
กัจจตปุระ] ผ่านีสีทนะอยู่ที่แคว้นอวันตี ผ้าปูลาดอยู่ที่
เทวโลกในครั้งนั้น . ไม้สีไฟอยู่ที่นครมิลิลา ผ้ากรองน้ำ
อยู่ที่แคว้นวิเทหะ มีด กล่องเข็มอยู่ที่นครอินทปัตถ์
ในครั้งนั้น. บริหารที่เหลืออยู่ในอปรินตคชนบท ใน
ครั้งนั้น. มนุษย์ทั้งหลายจักบูชาพระบริหารที่พระมุณี
ทรงใช้สอยแล้วในครั้งนั้น.

พระบรมสารีริกธาตุของพระโคตมพุทธเจ้าผู้
แสวงคุณยิ่งใหญ่ แผลไปกว้างขวาง พระบรมสารีริก-
ธาตุได้เป็นของเก่าในครั้งนั้น เพื่ออนุเคราะห์สัตว์
ทั้งหลายแล.

จบเรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ

จบพุทธวงศ์

เรื่องเบ็ดเตล็ดของพุทธวงศ์

คาถา ๑๘ คาถามีว่า อปริเมยฺยิตो กปฺเป จตุโร อาตุํ วินายกา
เป็นอาทิ ฟังทราบว่าเป็นนิคมคาถา ที่พระสังคีติกอาจารย์ทั้งหลายวางไว้. ใน
คาถาที่เหลือ ทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

เวมัตตกลา

พระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ที่ชี้แจงไว้ในพุทธวงศ์ทั้งสิ้นนี้ ฟังทราบ
ว่า มีเวมัตตะ คือความแตกต่างกัน ๘ อย่างคือ อายุเวมัตตะ ปมาณเวมัตตะ
กุลเวมัตตะ ปธานเวมัตตะ รัศมีเวมัตตะ ยานเวมัตตะ โภชิเวมัตตะ บัลลังก-
เวมัตตะ

อายุเวมัตตะ

บรรดาเวมัตตะเหล่านั้น ชื่อว่า อายุเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่ง
พระชนมายุ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์มีพระชนมายุยืน บางพระองค์มี
พระชนมายุสั้น.

จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์เหล่านี้คือ พระทีปังกร พระ-
โกณฑัญญะ พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ พระอัครทัสสี พระ-
ธัมมทัสสี พระสิทธัตถะ พระติสสะ มีพระชนมายุแสนปี.

พระพุทธเจ้า ๘ พระองค์เหล่านี้ คือพระมังคละ พระสุมนะ พระ-
โสภิตะ พระนารทะ พระสุเมธะ พระสุชาตะ พระปิยทัสสี พระปุสสะ
มีพระชนมายุเก้าหมื่นปี.

พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือ พระเรวตะ พระเวสสภู มีพระชนมายุ
หกหมื่นปี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี มีพระชนมายุแปดหมื่นปี. พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์เหล่านี้คือพระสิขี พระกกุสันธะ พระโกนาคมณะ พระกัสสปะ มีพระชนมายุเจ็ดหมื่นปี, สี่หมื่นปี, สามหมื่นปี, สองหมื่นปี ตามลำดับ.

ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา มีพระชนมายุร้อยปี.

ประมาณอายุ ไม่มีประมาณ โดยยุคของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยกรรมที่ทำให้อายุยืน นี้ชื่อว่าอายุเวมัตตะ ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์

ปมาณเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งประมาณ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ. จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าคือ พระที่ปึงกร พระเววตะ พระปิยทัสสี พระอถตทัสสี พระธัมมทัสสี พระวิปัสสี มีพระสรีระสูง ๘๐ ศอก

พระพุทธเจ้าคือพระโกณฑัญญะ พระมังคละ พระนารทะ พระสุเมธะ มีพระวรกายสูง ๘๘ ศอก.

พระสุมนพุทธเจ้า มีพระสรีระสูง ๕๐ ศอก.

พระพุทธเจ้าคือ พระโสภิตะ พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ พระปุตตะ มีพระสรีระสูง ๕๘ ศอก

พระสุชาตพุทธเจ้า มีพระสรีระสูง ๕๐ ศอก.

พระพุทธเจ้าคือพระสิทธิทัตตะ พระติสสะและพระเวสสภู มีพระวรกายสูง ๖๐ ศอก.

พระสิขีพุทธเจ้ามีพระสรีระสูง ๗๐ ศอก. พระพุทธเจ้าคือพระกกุสันธะ พระโกนาคมณะ และพระกัสสปะ พระวรกายสูง ๔๐ ศอก ๓๐ ศอก ๒๐ ศอก ตามลำดับ. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา สูง ๑๘ ศอก.

นี้ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะ ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์.

กุลเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า กุลเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งตระกูล ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ บางพระองค์เกิดในตระกูลพราหมณ์ จริงอย่างนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และ พระกัสสปะ เกิดในตระกูลพราหมณ์.

พระพุทธเจ้า ๒๒ พระองค์ที่เหลือมีพระที่ปึงกรพุทธเจ้าเป็นต้นมีพระโคดมพุทธเจ้าเป็นที่สุด เกิดในตระกูลกษัตริย์ทั้งนั้น.

นี้ชื่อว่า กุลเวมัตตะ ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์.

ปธานเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า ปธานเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งการตั้งความเพียร ได้แก่ พระพุทธเจ้าคือพระที่ปึงกร พระโกณฑัญญะ พระสุมนะ พระอนิมทัสสี พระสุชาตะ พระสิหัตถะและพระกกุสันธะ ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน.

พระพุทธเจ้าคือพระมังคละ พระสุเมธะ พระติสสะและพระสิขี ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน.

พระเรวตพุทธเจ้า ๗ เดือน.

พระโสภิตพุทธเจ้า ๔ เดือน.

พระพุทธเจ้าคือ พระปทุมะ พระอถกทัสสีและพระวิปัสสี ครึ่งเดือน.

พระพุทธเจ้าคือ พระนารทะ พระปทุมุตตระ พระธัมมทัสสีและ พระกัสสปะ ๗ วัน.

พระพุทธเจ้าคือ พระปิยทัสสี พระปุสสะ พระเวสสภู และพระโกนาคมนะ ๖ เดือน.

พระพุทธเจ้าของเราทรงบำเพ็ญเพียร ๖ ปี.

นี่ชื่อว่า ปธานเวมัตตะ.

รัศมีเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า รัศมีเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระรัศมี ได้ยิ่นว่า พระ-
มังคลสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไปในหมื่นโลกธาตุ.

พระปฐมุตตรพุทธเจ้า แผ่ไป ๑๒ โยชน์.

พระวิปัสสิพุทธเจ้า แผ่ไป ๗ โยชน์.

พระสิขิพุทธเจ้า แผ่ไป ๓ โยชน์.

พระกกุสันธพุทธเจ้า แผ่ไป ๑๐ โยชน์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ประมาณหนึ่งวาโดยรอบ.

พระพุทธเจ้านอกนั้น ไม่นั่นอน.

นี่ชื่อว่า รัศมีเวมัตตะ.

ยานเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า ยานเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระยาน ได้แก่ พระ-
พุทธเจ้าบางพระองค์ออกอกกนิษกรมณด้วยยานคือช้าง บางพระองค์ด้วยยานคือ
ม้า บางพระองค์ด้วยยานคือรถ ดำเนินด้วยพระบาท ปราสาทและวอเป็นต้น
อย่างไรอย่างหนึ่ง.

จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าคือพระที่ปังกร พระสุমনะ พระสุเมธะ
พระปุสสะ พระสิขิ และพระโกนาคมนะ ออกอกกนิษกรมณด้วยยานคือช้าง

พระโกณฑัญญะ พระเรวตะ พระปฐมะ พระปิยทัสสี พระวิปัสสิ
และพระกกุสันธะ ด้วยยานคือรถ.

พระมังคละ พระสุชาตะ พระอรรถทัสสี พระติสสะ และพระโคตมะ
ด้วยยานคือม้า.

พระอโนมทัสสี พระสิทธิคตะ พระเวสสภู ด้วยยานคือวอ.

พระนารทะเสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยพระบาท.

พระโสภิตะ พระปทุมุตตระ พระธัมมทัสสีและพระกัสสปะ ออก
อภิเษกกรรมด้วยปราสาท.

นี้ชื่อว่า ยานเวมัตตะ.

โพธิรุกขเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า โพธิรุกขเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งโพธิพฤกษ์ ได้แก่
พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปิงกร มีโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นกปิตนะ มะขวิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าโกณฑัญญะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อต้นสาธกัลยาณี
ขานาง

พระมังคละ พระสุมนะ พระเรวตะ พระโสภิตะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ
ต้นนาคะ กากะทิง.

พระอโนมทัสสี มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอัชชุนะ กุ่ม.

พระปทุมมะและพระนารทะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นมหาโสณะ อ้อย
ข้างใหญ่.

พระปทุมุตตระ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นสละหรือสาละ.

พระสุเมธะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นนิปะ กะท่อม.

พระสุชาตะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นเวฬุ ใฝ่.

พระปิยทัสสี มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นกฤษะ กุ่ม.

พระอัครทัสสี โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นจัมปกะ จำปา.

พระธัมมทัสสี โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นรัตตกรวกะ^๑ ช้องแมวแดง.

พระสิทธิคตะ. โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นกณิการะ กรรณิการ.

พระติสสะ. โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอสนะ ประดู่.

๑. บาลีในธัมมทัสสีพุทธวงศ์ข้อ ๑๖ เป็นต้นพิมพ์ขาละ มะพลับ

พระปุตตะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันอาลมกะ มะขามป้อม.

พระวิปัสสี โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันปาฐลี แคล้อย.

พระสิขี โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันปุลนทริกะ กุ่มบก.

พระเวสสกุ โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันสาละ.

พระกกุสันธะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันสรีสะ ชีก.

พระโกนาคมนะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันอุทุมพระ มะเดื่อ.

พระกัสสปะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันนิโครธ ไทร.

พระโคตมะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ตันอัสดตตะ โทธิใบ.

นี้ชื่อว่า โทธิเวมัตตะ.

ที่ชื่อว่า บัลลังก์เวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งบัลลังก์ ได้แก่ พระ
พุทธเจ้า คือ พระทีปังกร พระเรวตะ พระปิยทัสสี พระอติตทัสสี พระธัมมทัสสี
และพระวิปัสสี มีบัลลังก์ ๕๓ สอก. พระโกณฑัญญะ พระมังคละ พระนารทะ
และพระสุเมธะ มีบัลลังก์ ๕๗ สอก. พระสุมนะ มีบัลลังก์ ๖๐ สอก.

พระโสภิตะ พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ และพระปุตตะ
มีบัลลังก์ ๓๘ สอก.

พระสุชาตะ มีบัลลังก์ ๓๒ สอก.

พระสิทธิชัตตะ พระติสสะ และพระเวสสกุ มีบัลลังก์ ๔๐ สอก.

พระสิขี มีบัลลังก์ ๓๒ สอก.

พระกกุสันธะ มีบัลลังก์ ๒๖ สอก.

พระโกนาคมนะ มีบัลลังก์ ๒๐ สอก.

พระกัสสปะ มีบัลลังก์ ๑๕ สอก.

พระโคตมะ มีบัลลังก์ ๑๔ สอก.

นี้ชื่อว่า บัลลังก์เวมัตตะ

เหล่านี้ชื่อว่า เวมัตตะ ๘.

เรื่องสถานที่พระพุทเจ้าไม่ทรงละ

ก็พระพุทเจ้าทุกพระองค์ ไม่ทรงละสถานที่ ๔ แห่ง. จริงอยู่ โภธิ-
บัลลังก์ พระพุทเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละ เป็นสถานที่แห่งเดียวกันนั่นเอง,
ไม่ทรงละการประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน, ไม่ทรงละสถานที่
เหยียบพระบาทครั้งแรก โกลีประตู่สังกัสสนคร ครั้งเสด็จลงจากเทวโลก,
ไม่ทรงละสถานที่วางเท้าเคียง ๔ เท้าแห่งพระคันธกุฎีในพระวิหารเชตวัน.
พระวิหารเล็กก็มี ใหญ่ก็มี ทั้งพระวิหารก็ไม่ละ ทั้งพระนครก็ไม่ละ.

เรื่องกำหนดสหชาติและกำหนดนักษัตร

ยังมีอีกข้อหนึ่ง ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย แสดงกำหนดสหชาติ
และกำหนดนักษัตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเท่านั้น. สิ่งที่เกิดร่วมกัน
กับพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ของเรามี ๗ เหล่านี้ คือ พระมารดาพระราहुล ๑
พระอนันตเถระ ๑ พระฉันทะ ๑ พระยาม้ากัณฐกะ ๑ หม้อขุม-
ทรัพย์ ๑ พระมหาโพธิ ๑ พระกาฬทายี ๑ นี้ชื่อว่ากำหนดสหชาติ.

โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์ในเดือนอุตตราสาธ พระมหาบุรุษ ลงสู่
พระครรภ์พระชนนี เสด็จออกมหาภิเนษกรรมน์ ทรงประกาศพระธรรมจักร
ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์, โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์ในเดือนวิสาขะ ประสูติ
ตรัสรู้ และปรินิพพาน, โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์เดือนมาฆะ พระองค์ทรง
ประชุมพระสาวก และทรงปลงอายุสังขาร, โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์เดือนอัสสชุชะ
เสด็จลงจากเทวโลก นี้ชื่อว่า กำหนดนักษัตร.

เรื่องธรรมดาของพระพุทธเจ้า

บัดนี้ เราจะประกาศธรรมดาทั่วไปของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์
ธรรมดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มี ๓๐ ถ้วน คือ

๑. พระโพธิสัตว์ผู้มีภพสุดท้าย มีสัมปชัญญะรู้ตัว ลงสู่พระครรภ์
ของพระชนนี

๒. พระโพธิสัตว์นั่งขัดสมาธิในพระครรภ์ของพระชนนีหันพระพักตร์
หันพระพักตร์ออกไปภายนอก

๓. พระชนนีของพระโพธิสัตว์ยืนประสูติ

๔. พระโพธิสัตว์ออกจากพระครรภ์พระชนนีในป่าเท่านั้น

๕. พระโพธิสัตว์วางพระบาทลงบนแผ่นดินทอง หันพระพักตร์ไปทาง
ทิศเหนือ ย่างพระบาท ๗ ก้าว เสด็จไปตรวจดู ๔ ทิศแล้วเปลี่ยนสีหน้า

๖. พระมหาสัตว์ พอพระโอรสสมภพ ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ แล้วออก
มหาภิเนษกรรม

๗. พระมหาสัตว์ ทรงถือผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ ทรงผนวช ทรง
บำเพ็ญเพียรกำหนดอย่างต่ำที่สุด ๗ วัน

๘. เสวยข้าวมธุปายาส ในวันที่ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ

๙. ประทับนั่งเหนือสันถัดหญ้าบรรลुพระสัมโพธิญาณ

๑๐. ทรงบริกรรมอานาปานัสสติกัมมัฏฐาน

๑๑. ทรงกำจัดกองกำลังของมาร

๑๒. ณ โพธิบัลลังก์นั่นเอง ทรงได้คุณมือสาธารณะญาณ ตั้งแต่
วิชา ๓ เป็นต้นไปเป็นอาทิ

๑๓. ทรงยับยั้งใกล้โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาห

๑๔. ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงแสดงธรรม

๑๕. ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน

๑๖. ในวันมาฆบูชา มี ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในที่ประชุมสาวก
ประกอบด้วยองค์ ๔

๑๗. ประทับอยู่ประจำ ณ ที่พระวิหารเชตวัน

๑๘. ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไกล่ประตูกองสาวตถิ

๑๙. ทรงแสดงพระอภิธรรม ภพดาวดึงส์

๒๐. เสด็จลงจากเทวโลก ไกล่ประตูกองสัสสนกร

๒๑. ทรงเข้าผลสมาบัติต่อเนื่องกัน

๒๒. ทรงตรวจดูเวไนยชน ๒ วาระ

๒๓. เมื่อเรื่องเกิดขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบท

๒๔. เมื่อเหตุอันเรื่องเกิดขึ้น จึงตรัสชาดก

๒๕. ตรัสพุทธวงศ์ในสมาคมพระประยูรญาติ

๒๖. ทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุอาคันตุกะ

๒๗. พวกภิกษุจำพรรษาแล้วถูกนิมนต์ ไม่ทูลบอกลาก่อน ไปไม่ได้

๒๘. ทรงทำกิจก่อนและหลังเสวย ยามต้น ยามกลางและยามสุดท้าย

ทุก ๆ วัน

๒๙. เสวยรสมังสะ ในวันปรินิพพาน

๓๐. ทรงเข้าสมาบัติยี่สิบสี่แสน โภกีสมาบัติแล้วจึงปรินิพพาน

ธรรมคาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี ๓๐ ถ้วนดังกล่าวมานี้.

เรื่องอนันตรายิกธรรม

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มีอนันตรายิกธรรม (คือ ไม่มีอันตรายเป็น
ธรรมดา) ๔ คือ

๑. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่ปัจเจกชน ๔ ที่มีเฉพาะพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ๒. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระชนมายุของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า ข้อที่บุคคลพึงใช้ความพยายามปลงพระชนม์ชีพพระตถาคต
ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาส [คือเป็นไปไม่ได้]
 ๓. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ
และแก่พระอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ
 ๔. ใคร ๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระพุทธรังสีได้
- เหล่านี้ ชื่อว่า อนันตรายิกธรรม ๔.

นิคมณฑล

คำสั่ง่ายเรื่อง

การพรรณนาพุททวงศ์ อังงดงามด้วยนัยอันวิจิตร
ซึ่งผู้รับพรรณนาให้ง่าย ถึงความสำเร็จด้วยถลา
เพียงเท่านี้.

ข้าพเจ้ายึดทางแห่งอรรถถลาเก่า อันประกาศ
ความแห่งบาลี เป็นหลักอย่างเดียว แต่งอรรถถลา
พุททวงศ์

เพราะละเว้นความที่เยิ่นเย้อ ประกาศแต่ความ
อันไพเราะทุกประการ ฉะนั้น จึงชื่อว่า มธุรัตถวิลาสินี.

เมื่อสาธุชน ผู้มีวาจาไพเราะ ชื่อกัณหาส สร้าง
วิหาร ที่มีกำแพงและซุ้มประตูอันงามโดยอาการต่างๆ
ถึงพร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ น้ำดู น้ำรินรมย์ เป็นที่
ค้ำคองแห่งทุรชนที่ถูกกำจัด เป็นที่สัจด์สบาย นำ
เจริญใจ ณ ทำเรือกาวีระ เป็นพื้นแผ่นดินที่เต็มไปด้วย
ชุมทางน้ำแห่งแม่น้ำกาวีระ น้ำรินรมย์ เคลื่อนกล่น
ด้วยหญิงชายต่าง ๆ.

ข้าพเจ้าอยู่ ณ พื้นปราสาทด้านทิศตะวันออกใน
วิหารนั้น ที่เย็นอย่างยิ่ง แต่งอรรถถลาพรรณนาพุทท-
วงศ์.

อรรถกถาพรรณนาพุททวงศ์นี้ เว้นอันตราย

ข้าพเจ้าแต่งสำเร็จดีแล้ว ฉันทิด ขอความตริกของชน
ทั้งหลาย ที่ชอบด้วยธรรม จนถึงความสำเร็จ โดยเว้น
อันตราย ฉันทัน.

ข้าพเจ้าผู้แต่งอรรถกถาพุททวงศ์นี้ ปรารถนา
บุญอันใด ด้วยเทวานุภาพแห่งบุญนั้น ขอโลกจง
ประสบประโยชน์อย่างดี ที่สงบยั่งยืนทุกเมื่อ.

ขอโรคทั้งปวงในมนุษย์ทั้งหลาย จงพินาศไป
แม้ฝนก็จงตกต้องตามฤดูกาล แม้สัตว์นรกก็จงมีสุข
อย่างดีเป็นนิตย์ เหล่าปีศาจทั้งหลาย ก็จงปราศจาก
ความหิวกระหาย.

ขอเทวดาทั้งหลาย กับหม้ออุปสรรเป็นต้น จงเสวย
สุขในเทวโลกนาน ๆ. ขอธรรมของพระจอมมุนี จง
ดำรงอยู่ในโลก ยั่งยืนนาน. ขอท่านผู้มีหน้าที่คุ้มครอง
โลก จงปกครองแผ่นดินให้เป็นสุขเถิด.

พระเถระโดยนามที่ท่านครูทั้งหลาย ขนานให้
ปรากฏว่า พุทธทัตตะ แต่งคัมภีร์อรรถกถา ชื่อมรรฐต-
วิลาลินี.

ตั้งคัมภีร์นี้ที่นำประโยชน์สืบ ๆ กันมา โดยความ
ที่สังขารตั้งอยู่ได้ไม่นาน ก็ต้องตกไปสู่อำนาจมฤตยู
หนอ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 753

คัมภีร์มธุรัตติลาสินี กล่าวโดยภาณวารมี ๒๖ ภาณวาร โดยคันณะ
มี ๖,๕๐๐ คันณะ โดยอักษร มี ๒๐,๓๐๐๐ อักษร.

มธุรัตติลาสินีนี้ เข้าถึงความสำเร็จ ปราศจาก
อันตราย มันทิ ขอความดีของสัตว์ทั้งหลาย ที่อาศัย
ธรรม จงสำเร็จนั้นนั่น เทอญ.

จบอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อว่ามธุรัตติลาสินี
ด้วยประการฉะนี้.